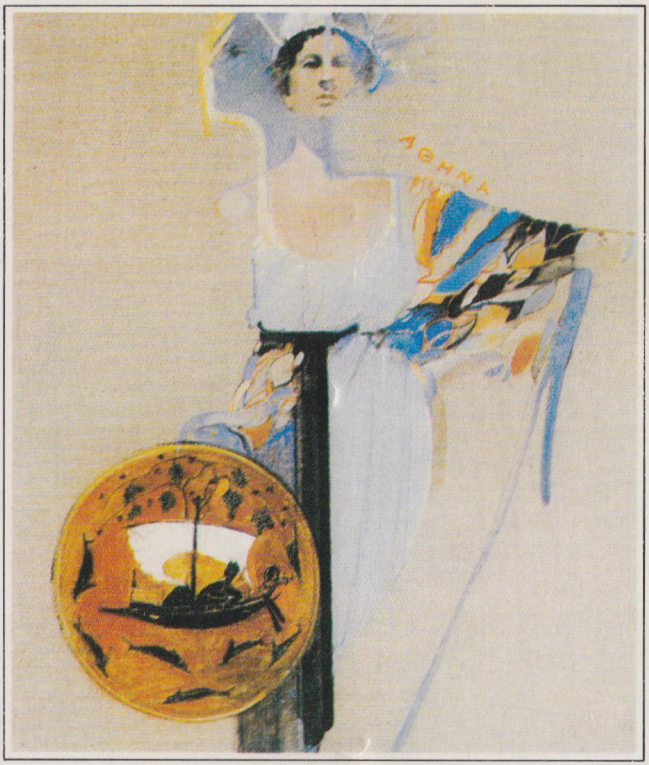
Kazancakis

KAPTAN MİHALİS

Türkçesi
NEVZAT HATKO

Kazancakis

KAPTAN MİHALİS

DÜNYA KLASİKLERİ

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevi'nde basıldı. (1993)

Kazancakis

KAPTAN MİHALİS

ROMAN

Türkçesi
NEVZAT HATKO

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Bâbıâli Cad. No. 19 Kat 2, 34410, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: 528 61 13 Fax: 513 51 88

Özgün adı
O Kapetan Mihalis

Bu çevirinin kaybolan bölümlerinin bulunmasında
yardımlarını esirgemeyen
Sayın *Ramazan Yaşar*'a teşekkür ederiz. (Can Yayınları)

ISBN 975-510-292-2
© Bu çevirinin yayın hakları *Nevzat Hatko*'nun yasal mirasçısı
Dursun Hatko'dan Can Yayınları'nca alınmıştır. (1988)

1

Kaptan Mihal dişlerini gıcırdattı. Öfkelenip tepesi attığında o hep böyle yapardı, dudakları aralandı, siyah bıyıklarının arasından sağ köpekdişi parladı. Büyükkale'de ona boşuna Kaptan Kapros dememişlerdi. Bu lakap ona biçilmiş kaftandı. Öfkelenince yuvarlak kara gözleri, kısa kalın ensesi, iri kemikli yapısı, o inanılmaz gücü, parlayan köpekdişiyle insan kokusu alıp art ayağının üstüne dikilmiş, saldırmaya hazırlanan bir yabandomuzuna benzerdi, hilafsız.

Elindeki mektubu buruşturup ipek – pamuk karışımı el dokuması geniş kuşağının arasına soktu. Uzun süre hecelemiş, anlam çıkarmaya çabalamıştı bu mektuptan... Gelmeyecekti oğlan, biliyordu bunu, bu paskalya da gelmeyecekti, ölüm acılı anası, dertli bacısı onu bu yıl da göremeyeceklerdi; neymiş, okuyormuş daha, öğrenimini bitirmemişmiş... Acep ne okuyor ola şeytan götüresice? Daha da mı okuyacaktı? Bir çıfıt karısıyla evlendiğinden Girit'e dönmeye yüzü yok demez de! Ah Kostaro ağam, kardaşım, o senin nazlı oğlan soyumuzun kanını kirletti, murdar etti, bunu bilesin. Ah bir sağ olaydın da, ayak bileğinden kaptın mı tavan kirişine asıvereydin onu başaşağı; tulum gibi!

Ayağa kalktı. Dev gibi. Neredeyse kafası dükkânın tavanına değecek. Diken diken saçlarını tutan saçaklı siyah mendili, hızla ayağa kalkarken çözülmüştü; Kaptan Mihal mendili kaptı, kalın kemikli başına yenibaştan düğümleyip bağladı, sonra bir sıçrayışta kapı önüne geldi, hava almak amacıyla.

Çırağı Harito köşedeki gemi halatı rulosunun ardına sindi, yabanıl bakışlı, karakuru, ürkek oynak bakışlı bir köylü çocuğuydu. Çevresindeki yelken bezlerine, muşambalara, boya, katran fıçılarına, kalın zincirlere, demir çıpalara, tüm denizcilik araç gereçlerine bir yan göz attı, ama korkudan, şimdi şu an, kapı önünde dinelmiş koskoca gövdesiyle kapı çerçevesini tümden

kaplamış, öfkeli bakışlarla dışarıyı, limanı seyreden patronundan başka bir şey göremiyordu. Amcasıydı, ama ona patron der, tir tir titrerdi.

"Kendi derdim bana yetmezmiş gibi," diye mırıldandı Kaptan Mihal, "ne ister ola ki benden şu it de haber salar akşam akşam, yıkılası evine buyur eder? Üstüne üstlük şimdi bir de yeğen derdi! Anası yazıver iki satır dediydi, yazdım işte, sittin sene gelmek nasip olmasın ite!"

Sol yana, limandan yana, kayıklara, sandallara, denize baktı. Ta uzaklara dek rıhtım uğuldamada; tüccarı, denizcisi, kayıkçısı, hamalı, zeytinyağı, şarap fıçıları, keçiboynuzu yığınları arasında gidip geliyor telâşlı, bağırıp çağırıyor, arabaları yükleyip boşaltıyor, güneş batıp da kale kapıları kapanmadan işlerini bitirmek istiyorlardı. Deniz için için kaynıyor, liman çürük turunç, keçiboynuzu, şarap ve zeytinyağı kokuyor. Bir iki orta yaşlı Maltez, yanaklar boyalı, gözler sürmeli, rıhtımda dinelmiş kırkırdıyor, alabanda edip yanaşan koca karınlı, balık yüklü bir Malta yelkenlisine göz kaş ediyorlardı, anlamlı.

Güneş iyice alçalmıştı, neredeyse batacak, böylece mart ayının bu son günlerinden biri de bitecek; zehir bir poyraz esiyor, Büyükkale soğuktan titriyor, esnafı dükkâncısı ellerini ovuşturuyor, bacaklarını yere vurup tepiniyor, adaçayı, rom içiyor ısınmak için. Karşıda Strumbula Dağının doruğu karlı, daha ötelerde İpsiloritis Dağı kale gibi, koyu lacivert, rüzgâr tutmaz kuytularında taşlaşan karın apak kurdeleleri çevresini sarmış, ama doruğundaki gökyüzü parlak, çelik gibi ışıl ışıl, tertemiz.

Kaptan Mihal bakışlarını liman ağzının sağında, göğsünün tam ortasında mermerden çifte kanatlı 'Venedik Aslanı', sağlam yapısıyla dimdik yükselen kaleye, 'Kule'ye dikti. Tüm Büyükkale, bu kuleleri birbirine bağlayan sağlam, korkunç surlarla çevriliydi; bunları Venediklilerin zamanında Hıristiyan reayaya ördürmüşler; Venedikliler, Türkler ve Rumlar kanlarıyla sulamışlardı. Bu kuleler yer yer bugün de ayakta duruyor, kiminin gövdesinde pençeleriyle İncil tutan taştan Venedik aslanları, kiminin, tabyalara saplanmış Osmanlı baltaları. Bu baltalar yıllar süren uzun bekleyişlerden sonra o hiç umulmadık sonba-

har günü korkunç saldırılarıyla Türklerin Büyükkale'yi fethedişlerinin anıları. Şimdi yer yer göçük kale duvarlarının taşları arasında yabanincirleri, ısırganotu, labadalar bitmiş.

Kaptan Mihal gözlerini Kulenin dibine, temeline indirdi, şakak damarları şişti, iç geçirdi. Bu temellerin orada, şimdi dalgaların yaladığı şu yerde, o lânet zindan vardır, burada kuşaklar kuşağı el ayak bağlı, zincire vurulmuş Hıristiyanlar ömür tüketmiş, eriyip gitmişlerdi. Gövde nice güçlü olursa olsun, Giritlinin ruhunu çekemez, taşıyamaz, olamaz bu... Giritlilerin gövdesini çelikten yaratmadığı için tanrımdan şikâyetçiyim, yüz, iki yüz, üç yüz yıl dayanalımdı, Girit'i kurtaralımdı, ondan sonra varsın toz olalım, kül olalımdı.

Öfke yeniden içinde kabardı, yaban ülkede okuyan frenkleşmiş yeğeni geldi aklına yeniden.

"Okuyormuş, şuna bak, ne okuyor ola ki? O da amcası Titiros'a benzeyecek herhal, öğretmen olup çıkacak! Yırtmaç kıçlı, bombon kafalı, gözlüklü. İyi, iyi olmasına iyidir domuzum ya, ne edersin ki kısır çıktı! Tüh!"

Balgamını savurdu ötelere, neredeyse karşıdaki aktar Dimitro'nun dükkânına yapışacaktı balgam.

"Böyle mi küçülecektin, böyle mi yozlaşacaktın Osmanlı cellâdı Deli Mihal soyu!"

Dedesi Deli Mihal dikiliverdi içinde capcanlı, korkunç. Oğulları, torunları yaşadığı sürece ölür müydü o hiç!

Yaşlılar seyrek de olsa anarlardı onu. Girit kıyılarında dört döner, elini alnına siper eder, denizle gök arasından Moskof teknelerinin görünmesini beklerdi. Fesini yana yıkar, şuracıkta, Büyükkale rıhtımında gelir gider, şu uğursuz Kuleye sırtını dayar, tüm Osmanlıya karşı türkü tuttururdu: *"Moskof geliyor, Moskof."* Upuzun saçları, uzun sakalı vardı, öyle derler; uzun konçlu çizmeler giyerdi, çizmelerinin bağlarını kuşağına bağlar, hiç çıkarmazdı bunları ayağından. Bir de uzun gömlek giyerdi siyah. Girit de karalara bürünmüş bir tutsak değil miydi? Pazarları kiliseden ayinden çıkınca yollara koyulurdu, omzunda dededen kalma eski yayı, sadağı sırtında asılı.

"Yiğit dediğin böyle olur işte," diye gürledi Kaptan Mihal kaşları çatık, "erkek dediğin, bizim gibi ufaklıklar değil: Karıla-

rı da öyle, kendileri gibi, canavar! Ah bre, ah! Ucuzladı, rezil oldu şeytan götüresice insanlık!"

Kaptan Mihal'in içindeki kuyunun kapağı açılmış, dedenin ardısıra ninenin amansız iskeleti, çamurlu upuzun tırnaklarıyla dikilivermişti önünde. Ninesi kocadığında, bakımlı avlularında bir sürü çocuk, torun, torun çocukları bırakıp almış başını gitmişti doğduğu köye, İpsiloritis Dağının eteklerindeki bir mağaraya sığınmıştı. O delikte tam yirmi yıl daha yaşamıştı. Kız torunlarından o köyde evli olan biri her sabah uğrar, bir somun arpa ekmeği, bir avuç kara zeytin, ufak bir testi de şarap getirirdi — mağarada su boldu — ve her paskalya günü iki kırmızı yumurta, İsa Efendimizi unutmasın diye. Kocakarı her sabah mağaradan çıkar, mağara ağzının dibine çöreklenir, uzun dağınık saçları, upuzun tırnakları, apak giysisiyle bir hayâlet gibi, doğan güneşe bakar, kamış ellerini uzunca süre sallardı doğan güneşe lânet okurcasına. Sonra da yeniden dağın kovuğuna sinerdi. Ama sabahlardan bir sabah onu mağara ağzında göremediler, anladılar olup biteni, köy papazını yanlarına alıp ellerindeki çıralarla mağaranın karanlıklarına daldılar, kocakarıyı vaftiz teknesi gibi daracık bir kovuğun içinde bir deri bir kemik iki büklüm buldular, kolları çaprazlama kavuşmuş, başı dizlerinin üstüne düşük.

Kaptan Mihal başını salladı sertçe, bakışlarını kaydırdı zindanın olduğu yerden, ölüler yeniden içine gömüldüler.

Karşıki dükkânda Dimitro mahmur, gözlerinin altı sarkık, daracık bir divanda bağdaş kurup oturmuş, elindeki atkuyruğundan yapılma sinek kovucusunu tembel tembel sağa sola sallıyor, çevresindeki karanfil, hindistancevizi, Sakız Adası sakızı, zencefil torbalarına, defne ve mersinyağı kavanozlarına konan sinekleri kışlıyordu. Her zaman olduğu gibi kansız, mecalsiz, keyifsiz. Şimdi kaşınıyor, şimdi esniyor, şimdi gözlerini yumup şekerlemesine dalıyor. İyice bastırmamıştı uyku, karşıdan Kaptan Mihal'in kendisine baktığını sezer gibi oldu, elindeki sinek kovucusunu kaldırıp selâm vermek istedi, ama asık suratlı komşusu başını başka yana çevirince Dimitro yeniden esnemeye başladı.

Kaptan Mihal elini bol kıvrımlı kuşağına sokup buruşuk

mektubu çıkardı, parça parça etti.

"Soyumuzu yozlaştıran bir öğretmen yetmezmiş gibi şimdi de bir ikincisi! Hem de kimin oğlu? Senin oğlun Kostaro kardaş. Meşaleyi kaptığı gibi o büyük ayaklanmada Arkadi Manastırının barutluğunu ateşleyip tüm azizleri, İsa'ları, keşişleri, Hıristiyanları ve Osmanlıları havaya uçuran senin!"

Ünlü halk ozanı Ventuzos, gocuğuna sarılmış limana iniyordu aceleci. Meyhanesi için bir fıçı Kisam şarabı ısmarlamıştı, teslim almaya gidiyordu. Ama Kaptan Mihal'i uzaktan, başındaki mendil kaşlarına dek inik görünce, durumu kavradı, geri döndü.

"Bu akşam ejderhanın derdi başından aşkın, besbelli," diye mırıldandı. "İyisi mi sıvışalım."

Güneş şimdi Strumbula'nın doruğuna ermişti, sokaklar gölgelenmiş, beyaz minareler pembeleşmiş, limanda tüccarlar, ustalar, kayıkçılar, gemi köpekleri sabahtan beri bağırmaktan, havlamaktan yorulmuş, çevre tatlılaşmaya başlamıştı. Kaptan Mihal kuşağından tabakasını çıkarıp bir sigara sardı; öfkesi yavaş yavaş yatışıyordu, kara sakalını sıvazladı, gülümsedi, bembeyaz köpekdişi bir kez daha pırıldadı.

"Oğlum, Trasaki'm sağolsun," diye mırıldandı, "o bizim yüzümüzü ağartır. O kundaklayacak amcası Titiros'u, o dinamitleyecek utanmadan kanımıza çıfıt kanı katan sözde bilgiç yeğeni, soyumuzun bayrağını o tutacak güçlü ellerinde!"

Bunu dedi ve birden yaşamı güzel, Tanrı da âdil oluverdi; yoktu artık şikâyeti Tanrıdan Kaptan Mihal'in.

Köse sakallı, temız, ama yırtık pırtık giyimli, nalınlı, ufak tefek, ihtiyar bir Türk, ürkek bakışlarını Kaptan Mihal'e dikti ikircikli. Kaptan Mihal eğilip ona baktı, başını salladı:

"Bir şey mi istedin, Ali Ağa?" diye sordu.

Komşusuydu, hiç sevmezdi onu, tiksinirdi, sümüklüböcek, ne erkekti ne kadın, hem erkek, hem kadın, ikindi vakitleri komşu Rum kadınlarıyla oturur, çorap örer, avratça yarenlik ederdi.

"Kaptan," diye mırıldandı, "Nuri Beyden geliyorum. Çok çok selâmı var, zahmet edip de bu akşam konağıma buyurmaz mı? diyor."

"Pekiyi, Arap uşağıyla da bana haber saldıydı; bas şimdi."

"Pek gerekliymiş," dedi.

"Bas dedim sana!"

O haremağası, o avrat sesini duymak istemiyordu. Ali Ağa dilini yutmuş, titreyerek duvara sürtüne sürtüne uzaklaşıp gözden kaybolmuştu.

"Ne işim var benim Türk evlerinde? Niye ister ki beni it? Niye kendisi gelmez? Gitmeyeceğim!"

Döndü.

"Harito!" diye bağırdı, "Doğru eve git, kısrağımı eyerle!"

Kısrağına atlayıp bir iki dolaşmak, oyalanmak isteği belirdi birden içinde. Deõesi, ninesi, yeğeni, Nuri Bey... bir süre dolaşsındı kısrağının sırtında, tümünü unutsundu, def etsindi başından!

Dükkânı kapamak için kilide tam elini uzattığı anda, karşıdan, sokaktan serin, sevinçli bir kişneme duyuldu; Kaptan Mihal hemen bu at sesini tanıdı, o yana döndü; zeytinkarası, pırıl pırıl, kılıç misali ilerliyordu onurlu, safkan, asil soylu at dumanlar içinde. Tostoparlak, yalınayak bir Türk çocuğu hayvanı dizgininden tutmuş yavaş yavaş gezdiriyor, eğersiz çıplak hayvanı Büyükkale sokaklarında dolaştırıyordu azgınlığını yatıştırmak için. Ta uzaklardan gelmiş olacaktı dörtnala, rüzgâr gibi, ağzı, göğsü, bacak araları köpük içindeydi. Daha hayvanın hırsı yatışmamıştı, soluyarak köpüklü boynunu silkiyor, terli yelesi havalanıyor, incecik ön ayaklarıyla kaldırım taşlarını eşeliyor, kişniyordu.

"Nuri Beyin atı geçiyor çocuklar, kendinize mukayyet olun!" diye bir ses duyuldu uzaktan, Şıra'lı Paraskeva ustanın berber dükkânından. Sıra bekleyen beş-altı kişiyle yüzü sabunlu biri fırlayıp kapıya koşuştular. Boyunlarını uzattılar, ağızları açık seyrettiler hayvanı hayran hayran.

"Cânım aşkı için," dedi, keçi sakallı, dev yapılı biri, "Cânım aşkı için, deseler ki bana: Nuri Beyin atını mı, yoksa hanımını mı istersin? Atı seçerdim Allahıma!"

"Aklına şaşarım senin," diye sözünü kesti kalkık, diken diken seyrek bıyıklarıyla kediye benzediğinden Furogato lâkabıyla bilinen boyacı Yannaros, "Emine Hanımın ününü duymayan

kalmadı be, güzel mi güzel itin avradı, hem de yirmisinde var yok, ateşli mi ateşli; onu seç de kalçaların bayram etsin!"

"Özüm atı yeğ tutarım," diye karşılık verdi keçi sakallı, "Kendimi murdar etmem!"

"Ne atı, ne de hanımı hemşerim," diye konuşmaya yeltendi incecik sesiyle o sıra makas elde kapıya fırlamış olan berber Paraskeva. "Ne atı, ne hanımı, belâyı sararsın başına!"

Keçi sakallı ona döndü:

"Ey Şıra lokumum," dedi, "yaşamın kendisi de bir belâ, ancak ölümde huzur vardır. İyiliğini istersen biz Giritlilere böyle lâflar etme, yanlış anlaşılmak, canlı canlı gömülmek var işin içinde..."

Zavallı Şıralı tepeden tırnağa ürperdi. Hoşsohbet, iyi, temiz bir adamcağızdı Şıralı, Girit'e nasıl geldiğini kendisi de bilmiyordu, nasıl gelip de şu canavarları tıraş ettiğini. Dükkânın eşiğinde dağlı bir Giritlinin her boy gösterişinde Şıralı yerinden fırlar, korkulu bakışlarla adama bakardı. Neresinden başlamalıydı işe? Adam aylardır ustura sabun yüzü görmemişti. Havlusunu çırpar, makasını eline alır, koltuğa kurulmuş aynada suratını koltukları kabararak seyreden Giritli müşterisinin çevresinde dört dönerdi. Sürünün önünde giden koça benzetirdi müşterisini, bir ikonda resmini gördüğü başçoban Aya Mama'ya benzetirdi: saç sakal birbirine karışmış, okkalarca sakal, bir o kadar saç; bir düzine berber bile baş edemezdi bunlarla.

Sinyor Paraskeva'nın makasları birden küçülür, cüceleşirdi, nasıl başa çıkabilirdi böylesine domuz kılları, böylesine saçla! İnce iş erbabı Şıralı, oflaya puflaya sonunda kararı verir, Tanrı adını anarak suratı sabunlamaya başlardı.

"Canlı canlı?" diye geriledi ürkek; "niye, niye gömecekmişsiniz beni canlı canlı?"

"Senin gibi lâf edenleri bizde neye benzetirler bilir misin?"

"Ne bileyim ben, neye?"

"Canlı cenazeye!"

Şıralı yutkundu, duymazdan geldi, içeri girdi.

Tam o sıra dükkânın önünden Stefanis geçiyordu topal bacağını sürüyerek; 878 ayaklanmasında Türklerin batırdığı 'Dardana' gemisinin eski kaptanı; Türk savaş gemisinin savurduğu

bir gülle hem teknesini batırmış, hem de dizini parçalamıştı. O gün bugündür bastonuyla toprağı döver, limanlarda dolaşır dururdu. İki bastonu vardı Stefanis'in, biri mum gibi düzdü, bunu işler Girit için iyi gittiğinde kullanırdı, öteki kalın, eğri bir sopaydı, bunu da işler ters gittiğinde, burnuna barut kokusu çalındığında eline alırdı. Bugün elinde eğri sopası vardı, tam oradan geçiyordu ki konuşmaları duyup durakladı.

"Hırlaşmayın palikaryalar," dedi, "her şey düzelir."

"Bakalım Kaptan Stefanis, sen ne diyorsun bu işlere?"

"Sersemler, ben mi? Ne diyeceğim, Nuri Beyin atına atlayayım, Emine Hanımı da terkime alayım, Aya Yorgi misali!"

"Ben de! Ben de! Ben de! Kaptan Stefanis," diye gürlediler tıraşlı ve tıraşsız tüm Giritliler dükkânda, kahkahaları atarak. "Ağzından Tanrımın kulağına!"

Kaptan Mihal gözlerini dikmiş bakıyordu. At şimdi tam önünden geçiyordu. Nazlı, cilveli, iç açıcı, yay boynu dimdik, kara bir kuğu gibi. At başını çevirip Kaptan Mihal'e baktı, sanki onu tanımıştı, bir an için duraklayıp kişnedi. Kaptan Mihal bir adım attı ileri, duramadı, bir daha attı. Ata yaklaştı, avuçları hayvana dokunmak, gövdesinin sıcaklığını duymak için can atıyordu sanki, köpüğe bulanmak istiyordu bu avuçlar. Türk çocuğu da kaptanı görüp durmuştu.

Kaptan Mihal'in ağır elinin ayası hayvanın mavi boncuklu, fildişinden yarım aylı kayışın süslediği, terli geniş göğsü üzerinde dolaştı, sonra hızlı hızlı boynunu, burnunu, alnını okşadı, ıslak yelesine sokuldu, oradan hızla, istekle kayıp sırtına, sağrısına uzandı, karnına doğru süzüldü; doymak bilmiyordu bu el ayası, tüm hayvanı yiyip yutmak istiyordu.

Ve onurlu, sevimli hayvan, o da boynunu eğiyor, o da büyük bir istekle, hazla koca adamın o çok bilmiş, çok deneyimli okşayışlarına kendisini bırakıyordu. Buğulu gözlerini çevirip ona bakıyor, burnuyla kaptanın eğik başını okşuyor, onun erkek saçlarına sıcacık nefesini üflüyordu burun deliklerinden. Birden, canı oyun mu istedi ne, dudaklarının uçlarıyla kaptanın mendilini başından kaptığı gibi havaya kaldırdı, yapraklandırdı, geri vermek istemiyordu mendili. At, gözleriyle karşısındaki kara sakallı adamla oynaşıyor, adam da yüreğinin eridiği-

ni görüyordu, adamın gözleri ömründe hiçbir kez bir insana böylesine bir imrenmeyle bakmamıştı. Fısıltı gibi, okşayış gibi, ıslık gibi atla konuşmaya başlamıştı, hayvan da dinlemek istercesine boynunu eğiyor, kaptanın erkek omuzlarına yüzünü sürüyor, o da onu okşuyordu. Kaptan Mihal birden elini uzatıp hayvanın ağzından mendili kaptı, öylece, tere bulanmış mendili, olduğu gibi başına sardı, sonra da okşama, sevme faslının bittiğini, gidebileceğini anlatmak için Türk çocuğuna işaret etti.

"Gideceğim," diye mırıldandı Kaptan Mihal, şimdi liman ağzına varmış olan hayvanı bakışlarıyla izleyerek, "gideceğim!!"

Birden vermişti bu kararı, dükkânını kapamak, sonra da Nuri Beylerin sokağına doğru yollanmak için geri döndü.

Hayvanı böylesine yenilmez bir istekle okşayışını seyre dalmış olan Kaptan Stefanis, eğri sopasına dayanmış, akşam selâmını vermek için karşısına dikilmişti şimdi Kaptan Mihal'in; verdi de selâmını. Korkusu yoktu onun bu ters adamdan, kendisi de bir yiğitti, eski deniz kurdu, savaşçı, yaman deniz savaşçısı. 854, 866, 878 ayaklanmalarında az mı yarmıştı Osmanlı donanmasının çemberini de, erzak, cephane, barut boşaltmıştı Hıristiyanlık için kuytu limanlara 'Dardana'sıyla! Teknesini topa tutup batırdıklarında, kırık diziyle yüzerek gelmemiş miydi Aya Pelaya Körfezine, getirmemiş miydi, suyun üstünde dişleri arasında sıkarak, Atina Komitesinin mektubunu, Messara dolaylarının ünlü kaptanı Kaptan Korakas'ın eline teslim etmemiş miydi? Düşmüştü, hem de çok düşmüştü o günden bugüne, doğruydu, sakat kalmıştı, yoksul düşmüştü, giysileri üzerinde erimiş, lime lime olmuştu, bin bir yamalı; şimdi eski kaptan çizmeleriyle dolanıyordu limanlarda, rıhtımlarda, başkalarının teknelerine imrenerek; varsın yüreği yanık olsundu, katran kokusu kokluyor, karşılama haykırışları dinliyor, çıpaların dipteki döküntülere takıldığını görüyordu ya! Gövde süzülmüş, cepler boşalmış, şalvarı erimiş, bin bir yamalı; ama yüreği göğsünde dimdik, ruhu şahlanmış, deryayı seyre dalıyor ya, denizkızı misali! Gemi aslanı mıydı ki!

Eğri sopasını önüne dayadı, Kaptan Mihal'in karşısına dikildi ve konuştu:

"Eh, Kaptan Mihal, duydun mu berberde söylenenleri? Nu-

ri Beyin ya atını ya hanımını deseler sana, hangisini seçerdin?"

"Hayâsızca lâflardan hoşlanmam," diye tersledi Kaptan Mihal, dükkânına doğru yöneldi, dönüp de eski deniz kurdu, düşkün kaptanın yüzüne bakmadan.

Ama inatçı denizci mayna etmedi yelkenleri, duymazlıktan geldi, yürüdü ardından.

"Nuri karıyı İstanbul'dan getirdi, diyorlar; Çerkez kızı, dünya güzeli, ateşli, adamı yiyip tüketen cinsten. Birlikte getirdiği Hıristiyan Arap dadısından öğrenmişler Fukaropula kızkardeşler, beyin kafesleri ardında neler döndüğünü, sonra da çeneleri sağ olsun, duyurmadık köşe bucak bırakmamışlar..."

"Kaptan Stefanis," dedi Kaptan Mihal sinirli, "hoşuma gitmiyor, diyorum sana hayâsızca lâflar."

Ama yaman denizci inadı inat, hayır kesmeyecek konuşmasını, koca Osmanlı donanmasından yılmamıştır o, ondan mı korkacak? İster istemez her dediğini dinleyecek.

"Kan kardeşindir o Kaptan Mihal, Nuri Bey kan kardeşin, unutma bunu... onun konağında neler döndüğünü bilmen gerek... Dediklerine bakılırsa senin canavar beyin kuzu gibi otururmuş yosmanın dizlerinin dibinde de gözlerinin içine bakarmış, karı da sigarasını onun boynunda söndürürmüş kahkahaları atıp. Arasıra aklı, alıp başını memleketine gidermiş, çadırlara, tezek kokularına, at kişnemelerine; heyheyleri tutarmış o zaman, fağfur fincanları kırar, mis kokularını döküp saçar, Arap dadısını pataklarmış..."

Kaptan Mihal ısırgan çobanköpeği gibi hırladı, kilidi çivisinden aldı, yaşlı deniz kurdunu koca elleriyle iteledi, kapı çerçevesinden uzaklaştırıp dükkânın kapısını kilitlemek istedi. Ama şimdi yaşlı deniz kurdu dilini mayna etmek istese de yapamazdı bunu; böylesine bir canavarla lâfa başlamasaydı iyi olurdu olmasına ya, ama değil mi ki bir kez bu işe girişti, orsa gitmeliydi, ne çıkarsa bahtınaydı! Yüreğine düğüm atıp bir an önce sözlerini bitirmek istedi:

"Hanım, diyorlar, Nuri Beyin atını kıskanırmış. Geçen gece bey kendisini kucaklamak istemiş de karı direnmiş: 'Önce senden bir şey istiyorum,' demiş. 'Ne dilersen kadınım, dile benden ne dilersen, hepsi senin.' 'Öyleyse çektir atını avluya,

söyle yaksınlar fenerleri, kes onu gözlerimin önünde seyredeyim!"

"Bey içini çekip başını eğmiş, odasına çekilip kapıyı sürgülemiş ardından; bütün gece, sabaha dek odasında bir aşağı bir yukarı gidip geldiğini duymuşlar homurdanarak. Bilesin diye söylüyorum sana bunları, haberin olsun, diye haber salmış konağına çağırmış seni, gitmem deme, Ali Ağa söyledi bunu bana; karı kocanın kanlı bıçaklı olduğunu bilmen iyidir."

Kaptan Stefanis nasırlı ellerini ovuşturdu korkusuz, sözünü bitirdiğinden hoşnut.

"Bunu bilirim Kaptan Mihal, bunu derim, doğru ya da yalan, günahı Fukaropula kızların boynuna!"

Kaptan Mihal kapıya yüklendi, kapı gıcırdayarak kapandı. Anahtarı beline soktu. Sonra eski deniz kurduna dönerek, "Siz denizciler," dedi acımaklı, "saygınız yok sizin, kadınlara."

Uzaklaşmak için yürüdü.

"Siz kara kaptanları da," diye karşılık verdi Stefanis kıkırdayarak, "ne anlarsınız siz! At fışkısı çiğner, at fışkısından dem vursunuz hep!" Birden içini korku sarmışcasına topallayarak aceleyle köşeyi döndü.

Kaptan Mihal başındaki mendili alnına yıktı, mendilin saçakları gözlerini örttü. Kimseyi görmek istemiyordu, kimsenin de kendisini görmesini; ağır adımlarla, kasvetli, canı sıkkın Türk mahallesine doğru yöneldi.

Güneş batmak üzereydi, trampetler çalınıyor, nizamiye askerleri ellerinde koca anahtarlar, kalenin dört kapısını kapamaya gidiyorlardı; artık güneş yeniden doğuncaya dek ne bir kimse Büyükkale'den dışarı çıkabilir, ne de kimse dışarıdan içeri girebilirdi. Türklerle Hıristiyanlar birlikte kapatılırlardı Allahın gecesi kentin içine.

Karanlık ağır ağır çöküyor, sokakları örtüyordu. Sokakta tek kadın kalmamıştı, evlerde lâmbalar yakılıyor, masalar kuruluyordu, evcimen aile babaları akşam yemeği için evlerine geliyorlardı aceleyle; içlerinden az daha meraklı olanları, keyfine düşkünleri, tavernalarda mola verip bir iki tek atıyorlardı. Büyükkale karanlığa bürünmüş, karnı acıkmış, akşam yemeği için davranıyordu.

Bu saat üçüz kızkardeşlerin, Fukaropula'ların, evlerinin sokak kapısı ardında birbirine yapışırcasına yan yana dineldikleri saatti. Kapının üst kısmına yan yana üç delik açmışlardı, suratlarını dayayıp gözlerini bu deliklere uydurur, gelip geçenleri inceler, kusurlarını ve iyi yanlarını yorumlarlardı. Evde kalmış yaşlı kızlardı üçü de. Doğuştan bembeyaz saçları, kirpikleri, kaşları vardı, tavşan gözleri gibi yakut kırmızısı gözleri. Gündüzleri hiç dışarı çıkmazlardı; çıkamazlardı, söylendiğine göre bakamazlardı güneşe; akşamı iple çekerlerdi kapılarına açtıkları üç delikten dış dünyayı seyretmek için. Şom ağızlı, zehir dilliydiler, deliklerinden dünya âlemi seyrederlerdi, hiçbir şey kaçmazdı gözlerinden, sokak da işlekti, evleri köşebaşı, tam da Türk mahallesinin bittiği, Rum mahallesinin başladığı yerde. Herkesi seyreder, herkese ömürleri boyunca kurtulamayacakları lâkaplar uydururlardı. Kaptan Mihal'e 'Kaptan Kapro', damızlık domuz lâkabını yakıştıran da onlardı. Kaptanın kardeşine, öğretmene de Titiros diyen gene onlardı; günün birinde babası ona köyden büyücek bir kalıp peynir getirmişti de, mürekkep yalamış oğlu ona şöyle seslenmişti ağdalı, okumuş diliyle "Ne peyniridir bu peynir muhterem pederim?" Bunu da Fukaropula'lar duymuş, öğretmene Titiro lâkabını yakıştırmışlardı.

Bütün gün yarı karanlıkta yemek pişirir, çamaşır yıkar, dikiş diker, temizlik yaparlardı; başkaca hiçbir düşünceleri yoktu; erkek derdinden, çocuk telâşından uzak kalmışlardı, Tanrı da onlara iyi bir erkek kardeş vermişti, cevahir, eczacı Kir Aristotelis'i. Zavallı sabahtan akşamlara dek didinir, çalışır, çeşitli tozlar, merhemler yapardı; o da evlenmemişti, bütün gün ayakta dinelmekten bacakları şişmiş, benzi sararmış, sabırlı, sessiz, ağzı var dili yok bir kişiydi; her Allahın günü kızkardeşlerine bir zembil dolusu yiyecek taşırdı. Gençken ona evlenmesi için gencecik, körpecik kızlar salık vermişlerdi, bol çeyizli kızlar, iyi ailelerden; aranır damatlardandı Kir Aristotelis; eczanesi Büyükkale'nin tam göbeğindeydi, meydanda, kavanozlar, şişeler, şişecikler, kokular, kokulu sabunlar; ikindi vakitleri orada öğretmenler, doktorlar buluşurlar, dünyanın en büyük sorunlarını çözümlerlerdi... Kir Aristotelis sessiz, kasvetli, bitik, hiç ko-

nuşmaz, onları dinler, yorgun bakışlarla süzer, dazlak kafasını sallardı, sanki onlara şöyle demek isterdi: Haklısın... Hakkı âliniz var... Kendisi şu dünya denen gezegende yaşamının boşa gittiğini düşünürdü hep; o da evlenmek istemişti elbet, kadınla ilgilendiğinden değil. Allah saklasın! Hayır, ancak eczaneyi devredecek bir oğlu olsundu o kadar. Ama kızkardeşlerini ne yapacaktı? Kuraldı bu, gelenekti. Önce onları başgöz etmesi gerekti... Böylece yıllar akıp gidiyor, saçlarına ak düşüyor, dişleri çürüyordu bir bir, sırtı kamburlaşıyor, pancar kırmızısı yanakları sarkık torbacıklara dönüyor, tükenip gidiyordu. Şimdi artık çok geçti, kocamıştı Kir Aristotelis, yaşamı tüm ters gitmiş, o da sakıza dökmüştü işi, ama içilen sakıza değil ha, çiğnenene; bütün gün sakız çiğneyip ilaç karıştırır, akşamları da doktorların özgür irade, ruhun ölümsüzlüğü, yıldızlarda yaşam olup olmadığı üzerine açtıkları tartışmaları dinler, dazlak kafasını sallar, içinden hep şöyle söylenirdi üst üste: Şimdi evlensem bile artık oğlum olmaz benim... oğlum olmaz... oğlum olmaz... Tezgâhın önünde ayakta, havaneli elinde, sakızı ağzında, ilaçlarını döverdi havanda ağır ağır, kasvetli.

Fukaropula'lar bugün gözetleme yerlerine erkenden çıkmışlardı telâşlı; çok soğuk vardı, tüyleri diken gibi dikilmişti, elleri ve ince bacakları ağaç gibi katılaşmıştı, ama gene de, dimdik duruyorlardı ayaklarının üstünde yiğitçe, bekliyorlardı; bir koku almışlardı bu akşam, acayip bir koku, yakut gözlerini deliklere yapıştırmışlar, ilerideki Nuri Beyin konağının yeşil kapısına dikmişlerdi doğruca.

"Gözlerinizi dört açın," dedi ortancaları. "Aglaya, birşeyler dönüyor orada, Arap karısının geçen gün bize söylediklerini unutmayın!"

"Çok öfkelendi Nuri Bey bugün köyden döndüğünde," dedi Talya, "gördüm gözlerimle, bir tekmeyle açtı kapıyı, sonra da hemen içeriden sesler ve ağlamalar duyuldu; uşaklarını dövüyordu mutlaka."

"Hangisini seçecek dersiniz? Atı mı? Emine'yi mi? Umurunda değil ama herifin," diye gülümsedi Frosini.

Üç güzel böylece kıkırdarken birden sokağın karanlıklara gömüldüğünü gördüler, geriye doğru sıçradılar, birbirlerine ba-

kındılar.

"Kaptan Mihal!" diye fısıldaştılar, gözlerini yeniden yapıştırdılar deliklere.

Koca adam karga karası kıvırcık sakalı, çuhadan şalvarı, siyah cepkeniyle kasvetli, ağır, ayaklarının ucuna basarak yürüyor, başındaki mendilin saçakları gözlerini örtüyordu. Duvar diplerinden yürüyordu; eli kara saplı hançerin bulunduğu geniş kuşağının üzerine abanmıştı.

Gözetlendiği kapının önünden kapıya sürtünerek geçti, bir an duraklayıp döndü; sanki karanlıkta üzerine dikilmiş bu üç çift gözün farkına varmıştı, gözlerinin akı parladı karanlığın içinden. Üçüz kızkardeşlerin yürekleri hop etti, ürperdiler, nefesleri kesildi. Ama koca adam ağır ağır geçip gitti, karşıdaki yeşil kapının önünde durdu. Çevreyi süzdü bir bakışta; sessizlik, kimsecikler görünmüyordu; daracık sokağı geçti, Nuri Beyin kapısını iterek açtı, içeri girdi.

Üçüzler bir ağızdan konuştular: "Tanrım taksiratımı affet!" dedi Aglaya ıstavroz çıkararak. "Gördünüz mü nasıl girdi, nasıl daldı içeri korsan gibi?"

"Kaptan Kapros ne arıyor beyin orada? Bu işte bir iş var. Bahse girerim, görürsünüz, ona atını satacak..."

"Ya da Emine'sini..." Üç güzel, Aglaya, Talya ve Frosini, yeniden kıkırdadılar.

Kaptan Mihal eşiği sağ ayağıyla aştı, çevresine yan yan bakındı. Kapının ardında kendisini bekleyen Arabı gördü. Yaşlı, iskeleti çıkmış eski bir köleydi; Nuri Bey onu babasından devralmıştı, kapının ardında sabahtan geceyarılarına dek dinelirdi; gözlerini yumup uykuya dalmaktan korkardı, çünkü her seferinde hep aynı korkulu düşü görürdü: efendisinin kendisine dayak attığını; yıllar boyu pataklanmaktan artık bıkmış usanmıştı, dayanamıyordu; hasırından fırlar, fersiz gözlerinden yaşlar akar, yeniden sürünerek gider, kapının ardında iki büklüm günün ağarmasını beklerdi.

Arap, Kaptan Mihal'i karşısında görünce yerinden kalkmaya davrandı, kemikleri kütürdedi, ofladı, acıyordu dört bir yanı; Kaptan Mihal parmağıyla omzuna dokundu, yaşlı Arap yeniden olduğu yere çöktü, Kaptanın geçmesi için yol açtı. Kaptan

iri karanfil ve kadifeçiçeği saksıları arasında ilerledi. Bir köşede bir limon fidanı çiçek açmış olmalıydı, çevre mis gibi kokuyordu, toprak yeni sulanmış, oda gübre ve bitki kokuyordu. Avlunun dip tarafında yarı karanlıkta ışıklar içinde yükselen eski konaktaki bir kafesten keklik sesi geliyordu. Üst kattaki ışıklı pencere kafeslerinden kadın gülüşmeleri duyuluyordu.

Kaptan Mihal, başı öne eğik, bu Türk havasını belli belirsiz bir tiksintiyle soluyordu.

"Ne işim var burada benim?" diye geçirdi aklından, "Türklük kokuyor!"

Durakladı, ardına bakındı; vakti vardı daha, kimse onu görmemişti kapıdaki Arap'tan başka, vardı vakti çekip gitmek için. Çırağı Harito şimdi kısrağını eyerlemişti, atladı mıydı sırtına meydanı geçer, dörtnala Üç Kemerlere doğru yol alır, kasvetini de dağıtırdı. Ama kendinden utandı: "Korktuğumu sanacaklar," diye mırıldandı, "yürü Kaptan Mihal, ileri!"

İlerledi, şimdi kararlıydı, tez adımlar atıyordu, iç kapı göründü; kapı açıktı, kapının üstünden büyük bir fener sarkıyordu yeşil ve kırmızı camlı; fenerin altında da Nuri Bey bekliyordu, o da kırmızı-yeşil. Dış kapının açıldığını duymuş, ayak seslerini tanımış, konuğunu karşılamaya çıkmıştı.

Akıllı, şişman, geniş alınlı, yusyuvarlak yüzlü, kara çekik badem gözlü, siyah boyalı kaytan bıyıklı. Bıyıkları fener ışığının altında mavi ışınlar saçıyordu çelik gibi. Bu beyde o huzurlu Anadolu güzelliği vardı, geçmiş zamanlarda değerli Acem halılarına hanımların işlediği o hilâl yüzlü aslanlara benziyordu. Mavi çuhadan şalvarı, kırmızı kuşağı, saçlarını çevreleyen bembeyaz sarığı... Koltukaltlarına hacıyağı sürmüştü, ilkbahar gününde kızana gelmiş canavar gibi kokuyordu.

Adımını ileri atıp kısa parmaklı etli elini uzattı.

"Kusura bakma Kaptan," dedi, "buraya kadar zahmet ettirdim sana, ama gerekliydi, bunu sen de göreceksin."

Kaptan Mihal somurttu, hiç konuşmadan beyin peşinden selâmlığa çıktı. Bir ara kafasında kuşku belirir gibi oldu, kapı eşiğinde durakladı, çevresine bakındı şimşek gibi, kimsecikler yoktu. Kanepenin önünde büyük bir lâmba yanıyordu, odada kocaman bir mangal vardı ateş dolu, ılık hava yanık limon kabu-

ğu kokuyordu. Köşedeki yuvarlak masanın üstünde fağfurdan içki sürahisi, yanında da iki kadeh, mezeler.

Yan yana bir kanepeye oturup yerleştiler; Kaptan Mihal bahçeye bakan kapalı pencerenin önüne oturmuştu. Nuri Bey kuşağından tabakasını çıkardı, siyah, demirden bir tabakaydı, üstünde sedef kakma bir hilâl vardı, kapağı açıp sarması için konuğuna uzattı.

Kaptan Mihal tabakayı aldı, sigarasını sardı; Nuri Bey de bir sigara sardı, birlikte yaktılar. Uzun süre konuşmadan durdular. Bey yutkunuyor, lâfa nereden başlayacağını bilemiyordu, konuğunun yanlış anlayıp öfkelenmesine meydan vermeden nasıl söylemeliydi; bilirdi ki Kaptanın hançerine sinek konmasına bile tahammülü yoktu, oysa bu akşam ona söyleyeceği şey oldukça okkalıydı.

"Birer kadeh içelim Kaptan Mihal," diyebildi sonunda, "turunç rakısıdır halis, güzel hatırın için ısmarladımdı."

"Ne diyeceğin var bana Nuri Bey?" dedi Kaptan Mihal elini kadehlerin üzerine uzatarak; içmek istemiyordu.

Bey öksürdü, sigarasını mangalın külüne kaldırdı, ateş dolu mangalın üzerine eğilince yüzü bakır gibi kızardı.

"İzninle Kaptan Mihal, yanlış anlama sakın."

Durakladı, karşısındaki bu karanlık ruhlu adamdan kendisini yüreklendirecek bir söz bekledi, ama Kaptan konuşmuyordu. Bey ayağa kalkıp kapıya doğru yürüdü, gömleğinin üst düğmesini çözüp göğsünü açtı, gelip yerine oturdu. Birden ayağındaki kunduraların daraldığını sandı. Sezdirmeden kunduralarını çıkardı, tabanlarıyla döşemeye bastı, serinlemişti azıcık şimdi.

Sessiz duran konuğuna döndü, kararlıydı artık, elini kaldırdı, bıyığını burmak istedi, vazgeçip hemen indirdi, tez öfkelenen bir adam olan Kaptanın yanlış anlam çıkarmasından çekindi.

"Ağabeyin, Manusaka," dedi içini çekerek, "ağabeyin Manusaka Kaptan Mihal, bize hakaret ediyor. Geçende, 25 Mart günü, gene kafayı çekmiş, sırtına bir eşeği vurduğu gibi ibadete götürmüş. Nah, az önce köyden geldim, bizimkiler galeyan halinde, sizinkiler de silâhlanmışlar, kan gövdeyi götürecek derim sa-

na Kaptan Mihal, sonra demedi demeyesin; bunu sana söylemem gerekti, senin de dinlemen gerekir. Tanrı nasıl uygun görürse öyle yap."

"Koy da bir tek atalım," dedi Kaptan Mihal.

Bey kadehleri doldurdu, çevreye turunç kokusu yayıldı.

"Sağlığına Nuri Bey, posta kurarım!"

"Ben de kabul," diye karşılık verdi Nuri Bey rahat, gözlerinin içine bakarak.

Tokuşturdular. Kaptan Mihal ayağa kalktı, başındaki mendilin saçaklarını araladı.

"Bu muydu bana diyeceğin Nuri Bey?" dedi. "Bunun için mi beni çağırttın?"

"Tanrıya inanıyorsan," dedi Nuri Bey Kaptanı hafifçe kuşağından tutarak, "gitme, dur; minnacık bir kıvılcım, ama tüm köyümüzü ateşe verip yakabilir. Ağabeyine haber saldım, devletimize hakaret etmesin; aynı köydeniz, aynı topraklardan, otur da bir düzene koyalım bu işi."

"Ağabeyim benden büyük, altmış yaşında," dedi Kaptan Mihal. "Evlâtları, torunları var, aklı da başında. Kendi başına buyruk, dilediğini yapmakta özgür, bana söz düşmez."

"Köyün kaptanı sensin, sözün geçer."

"Söz altın Nuri Bey, zor çıkar benim ağzımdan."

Bey dudaklarını ısırdı, yüreği taş kesildi; o sıra doğrulup gitmek üzere gözlerini kapıya dikmiş olan Kaptan Mihal'e baktı. 'Belâlı soydan gâvurun dölü,' diye geçirdi kafasından, 'ters mi ters, soylarımızın çok eski hesapları var görülecek! Rahmetli babamın başını bir taşa dayayıp koyun gibi boğazlayan onun ağabeyi Kostaros değil miydi? Kemiklerine katran zehiri: Daha küçüktüm o zamanlar, sabrettim büyüyeyim dedim, büyüyeyim de kanımızı geri alayım. Ama kısmet olmadı. Lânetleme, Arkadi manastırında geberip gitti, havaya uçtu. Oğlu da daha bebe, öldürmek yakışık almaz. Büyümesini bekledim. Büyüyünce de elimden kaçırdım. Frengistana gitti okumaya... Ne zaman döner acep? Babamın kanı kan ister, sabırsız!'

Ayağa kalktı, kapının önünde durdu. İçi içini yiyordu öfkeden, ne yapacağını bilemiyordu. Döndü. Kaptan Mihal'in karışık diken sakalı lâmbanın ışığında parlıyordu. Girit kurtulma-

dan sakalını kesmeyeceğine ant içmişti. Nuri Beyin gözleri alaycı parladı. Beklesindi gâvurun dölü, işin mi yok. Dizlerine dek, yere dek uzasındı sakalı, yere değip toprağa kök salsındı, ama Girit, hayır, hiç, hiç, hiç onun istediği gibi kurtulamayacaktı! Kurtuluş yüzü göremeyecekti. Çok pahalıya ödedikti kanımızla onu biz. Tam 25 yıl Büyükkale'nin önünde, Venedik nhtımlarında kanımızı döktük, canımızı verdik elimize geçirinceye dek, bırakmayız onu, o da bizi bırakmaz, eti etimiz, kanı kanımız.

İç geçirdi. Babasını hatırladı; Büyükkale'nin hendekleri içinde can veren tüm Müslümanları düşündü; Kaptan Mihal'le aralarında bir kan ırmağı akıyordu şimdi.

"Oflayıp puflama Nuri Bey," dedi Kaptan Mihal kendisine yol açmak için ona doğru elini uzatarak, "kabarıp kabarıp da sönme öyle; o senin dediğin olacak iş değil."

Yaman güçlü adamdı Nuri Bey, öfkesini gemlemeyi de bilirdi.

"Gitme böyle Kaptan Mihal," dedi sesini yumuşatarak, "gitme böyle öfkeli, kavga etmişiz gibi. Gücüne gittiyse sözümü geri alırım, hiçbir şey söylemedim, hiçbir şey duymadın benden, dost değil miyiz? Bir kadeh atmak, bir iki meze almak için çağırdım seni buraya, kekliğim var bizim köyden, gelirken getirdim birlikte yemek için, geçmiş günleri tazelemek için Kaptan Mihal. Çocukluk, gençlik günlerimizi, köyde birlikte oynayıp eğlendiğimiz günleri."

Kekliğin budunu koparıp Kaptan Mihal'e uzattı.

"İstemem, oruçluyum," diye karşılık verdi Kaptan Mihal.

Nuri Bey ellerini çırptı üzgün. "Bilseydim," dedi, "Muhammed aşkı için, sana siyah havyar alırdım."

Kadehleri doldurdu: "Sağlığına Kaptan Mihal," dedi, "kadehini kaldırdı, fakirhanemi şereflendirip benimle bir kadeh rakı içtiğin için çok sevinçliyim, alçakgönüllülüğüne. Kaptan Mihal, eğer kötülüğünü istersem damarlarındaki kan tüm boşalsın, nah böyle!" dedi ve yere iki damla turunç rakısı damlattı kadehinden.

Kaptan Mihal gevşedi, pencerenin önündeki kanepeye yeniden gidip oturdu.

"Ben de senin kötülüğünü istemem Nuri Bey, ama insanın

sözlerini tartması dürüstlük sorunu!" dedi, kadehini dikip boşaltti.

Sustular. Bey terlemişti, kalkıp pencereyi açtı.

Dışarıdan, bahçedeki küçük şadırvanın sularının şırıltısı duyuldu, serin, sevinçli. Güllerin, limon çiçeklerinin kokusu girdi içeri. Harem bölümünden gülüşmeler duyuldu.

İki adam susuyordu. Nuri Bey söze yeniden nasıl başlayacağını bilemiyordu; Kaptan Mihal suların şırıltısını, kadın kahkahalarını dinliyor, bahçeden gelen kokuları içine sindiriyordu, içi yeniden kaynamaya başlamıştı. "Girit bu işte, kahkahalar, mis kokular; ve şu Türkle karşı karşıya oturup kadeh tokuştur sonra?" diye geçirdi aklından, öfkeyle itip pencereyi kapadı.

"Kusura bakma Kaptan Mihal, sana sormadan açtım," dedi Nuri Bey üzgün, yeniden kadehleri doldurdu.

Kaptan Mihal dönüp Türke baktı. Aynı köyde doğmuşlardı; biri bey oğlu, yağlı topraklar kendisinin, öteki reaya. Kendi babası o zamanlar, Kaptan Sifaka, kaldırım kâhyası. Ata bile binme hakkı yoktu, eşekle giderdi; Hıristiyan düşmanı Hanyalıyla, işte şunun babasıyla karşılaşınca eşeğinden inip ona yol vermesi gerekirdi. Ama bir ikindi vakti Kaptan Sifaka'nın keyifleri yerindeydi, inmedi eşeğinden, Hanyalı da bunu görünce kamçısını kaldırıp o baş eğmez kafaya indirdi, kanlar içinde bıraktı. İhtiyar gık bile demedi, yüreğine düğüm atıp bekledi; İsa Arnavut değildir, Hıristiyan Ortodoks'tur, diye söylendi içinden, gün gelir elbet benim de hakkımı verir! Bir yıl kadar ya geçti ya geçmedi ki, 866 ayaklanması patlak verdi; oğullarının en büyüğü Kostaros eli kanlı Hanyalıyı Büyükkale'nin dışında kıstırdı, Bedevi'nin kulübesinin orada, kafasını taşa yatırıp koyun gibi boğazlayıverdi. Buyurun şimdi, onun şu oğlu olacak da gelip Büyükkale'ye yerleşmiş, şu koca kâşaneye kurulmuş bahçeler, şadırvanlar, kafesler içinde yiyip içiyor, kadın kucaklıyor, yan gelip keyfine bakıyor, güzel günlerde ikindi vakitleri atına atlayıp Rum mahallelerini harman ediyor, kaldırımlardan kıvılcımlar sıçratarak Üç Kemerlere doğru dörtnala uçuyor.

Tabakasını çıkarıp bir sigara sardı, burun delikleri duman doldu. Şu yanıbaşındaki koca Türk'ü seviyor mu, ondan nefret mi ediyor, kin mi besliyor? Çok kez bunu sormuştu kendi kendi-

ne de hiçbirinde bir karara varamamıştı. İster Büyükkale'nin dar sokaklarında yaya, ister çevresindeki kırlarda süvari, karşılaştıklarında, Kaptan Mihal, Nuri Beyin terütaze, neşeli yüzüne bakar, yüreğinden solur, onu vurup öldürsün mü, yoksa iki eski arkadaş gibi kucaklaşsınlar mı, bir türlü kestiremezdi.

Daha küçük çocukken köyde harman yerlerinde yarışırlar, güreşirler, altüst olur boğuşurlar, gülüşüp oynaşırlar, dövüşürler, kucaklaşıp öpüşürlerdi. Ve bir ikindi vakti, yetişkin delikanlı olarak, atlarının sırtında, Nuri Beyin çiftliğinin orada, Bedevi'nin kulübesinde, Büyükkale'ye bir saatlik kadar bir yerde karşılaşmışlardı. Bir süre yan yana sürmüşlerdi atlarını sessiz. İkisi de somurtkan, keyifsiz; tam o sırada yine Türklerle Rumlar arasında kırım olmuştu, Girit yeniden ateşe bürünmüştü, reayalar yine başkaldırmışlardı.

Sessizce ilerlemişlerdi; dumanlı Venedik surları batan güneşin şavkıyla kızıllaşmıştı.

"Şu itin," diye geçirmişti aklından Kaptan Mihal, "atının sırtında Rum mahallelerini harmanlayıp kadınlarımıza sataşması dayanılır şey değil!"

"Şu gâvur dölünün," diye düşünmüştü Nuri Bey, "ikide bir kafayı çekip atına atlaması, Türklüğü rezil etmesi, dayanılır gibi değil. Geçen yıl beni de belimden kavradığı gibi dükkânının kiremitlerine fırlattıydı. Millet oraya toplandıydı, merdiven dayayıp indirdilerdi beni, rezil oldumdu."

Nuri Beyin yanakları alev alevdi. Kaptan Mihal'e döndüydü öfkeli, kızgın, gürlediydi:

"Ey, Kaptan Mihal ya ben seni öldüreceğim ya da sen beni, ikimize Büyükkale dar geliyor."

"Emirlerin başüstüne Nuri Beyim, inelim de kapışalım?"

Nuri Bey karşılık vermedi, öylece yan yana giderken dönüp yanındaki delikanlıya baktı, imrendi. "Ne erkek," diye düşündü, "Ne onurlu, ne yiğit! Gereksiz tek söz çıkmaz ağzından, kendinden aşağı olanlarla uğraşmaz, küçüklük sayar, kalleşse hiç değil. Azraile bile dalkavukluk etmez... Böyle düşmanı olana ne mutlu!"

Sonunda ağzını açabilmişti:

"Dur hele, acele etme, çok yazık olur sonra... Sözümü geri

alıyorum. Dinim aşkı için ne sizin İsa, ne de bizim Muhammet böyle bir şeye razı olur. Yaman delikanlısın, sanırım özüm de öyle, gel de kanlarımızı bir başka türlü birleştirelim."

"Başka türlü?"

"Kan kardeşi olalım!"

Kaptan Mihal atını mahmuzlayıp öne geçmişti. Yüreği kabarmıştı, boğazına dek yükselmişti. Uzunca süre şahdamarında kırbaç gibi ıslık çalan kanının sesini dinledi. Yavaş yavaş kan yatıştı, kafası duruldu; garip bir huzursuzluk vardı içinde, belki de bir sevinçti bu, kanı şu bey dölünün kanıyla karışacaktı, öldüremeyecekti artık onu. Onu her gördüğünde avucunun içine bıçağını sıkıştıran şeytanın sihrini bozacaktı. Bu delikanlı da yiğit delikanlıydı, varsın bir Türk delikanlısı olsundu, o da Büyükkale'nin övündüğü bir kişiydi, kusursuzdu — açık sözlü, hovarda, yakışıklı, iyi yürekli, sapına dek erkek, Allah kahretsin!

Atının dizginlerini kastı, durdu. Nuri Bey atını mahmuzlayıp ona yetişti.

"Gidelim," dedi Kaptan Mihal, dönüp bakmadan.

Konuşmadan geri döndüler, beyin çiftliğine doğru. Avluya girdiler; bir uşak koşup geldi, atla kısrağı aldı, ahıra götürdü; bey ellerini çırptı, ihtiyar bir hizmetçi kadın koşup geldi, selâm durdu.

"Bir horoz kesin, büyük horozu, tepeliyi," diye buyurdu Nuri Bey, "dinlenmiş şarap çıkarın mahzenden, iki de yatak hazırlayın, ipek çarşafları serin. Bu gece çiftlikte kalacağız; kapıları kapayın!"

Yalnız kalmışlardı, karşılıklı bağdaş kurup oturdular oyuk gövdeli, dalları çiçek açmış zeytin ağacının altında, avlunun orta yerinde. Güneş batmıştı. Zeytin dallarının arasında çobanyıldızı koskocaman, neşeli, kayıp gidiyordu.

Nuri Bey ayağa kalktı, dışarı çıktı, çeşmeden bakır tası aldı, babası Hanyalının hayratıydı bu çeşme, gelip geçen yolcular su içer, ruhuna fatiha okurlardı. Nuri Bey tas elinde içeri geldi, yeniden bağdaş kurup oturdu."

"Muhammet adına, İsa adına," dedi kuşağından bıçağını çıkardı. Kaptan Mihal mintanının sağ kolunu sıvadı, güneş yanı-

ğı, sert kaslı kolu çıktı meydana. Nuri Bey eğildi, bıçağının ucuyla kaslarının arasında kabaran kalın bir damarı çizdi. Kan sıcacık, simsiyah fışkırdı, tası tutup kandan iki parmak kadar aldı Nuri Bey; sonra beyaz sarığını çözüp çizili kolu sıkıca sardı.

"Şimdi sıra sende Kaptan Mihal," dedi.

"İsa ve Muhammet adına," dedi Kaptan Mihal, bıçağını sıyırdı, beyin besili, taptaze kolunu çizdi. Onun da kanı tasa aktı damla damla. Sonra Kaptan Mihal siyah mendilini başından aldı, beyin kolunu sıkıca sarmaladı.

Tası aralarına koydular, ellerindeki bıçakların ucuyla ağır ağır karıştırdılar sessiz.

Ortalık iyice kararmıştı; çiftlik binasının bacasından duman yavaş yavaş yükseliyordu; alt katta uşaklar yemek yiyorlardı. İki genç adam bıçaklarını saçlarına silip kuşaklarındaki kınlara soktular.

Nuri Bey tası avuçlarının içine aldı, kaldırdı, sesi duyuldu kalın, huşulu, ant içercesine:

"Sağlığına içiyorum Kaptan Mihal, kan kardeşim! Muhammet adına ant içerim ki hiçbir zaman sana ne sözle, ne de eylemle bir kötülük etmeyeceğim, ne savaşta, ne de barışın iyi günlerinde. Namusluca, yiğitçe, dobra dobra, bessa bessa! Hıncımı almak için elimin altında bol bol Rum var, senin de elinin altında bol bol Türk!" dedi, tası dudaklarına götürüp ağır ağır, yudum yudum içti karışık kanı. Yarısını. Ağzını sildi, tası Kaptan Mihal'e uzattı.

Kaptan da tası avuçlarına aldı.

"Sağlığına içiyorum Nuri Beyim, kan kardeşim! İsa adına ant içerim ki hiçbir zaman sana ne sözle, ne de eylemle bir kötülük etmeyeceğim, ne savaşta, ne de barışın iyi günlerinde. Namusluca, yiğitçe, dobra dobra, bessa bessa! Hıncımı almak için elimin altında bol bol Türk var, senin de elinin altında bol bol Rum."

Kalan kanı sonuna dek dikip içti.

Kaptan Mihal pencereyi açıp sigarasını attı dışarı, sigara minnacık kırmızı bir yıldız gibi kadifeçiçeğinin saksısına düştü,

yeni sulanmış gübrenin üzerinde söndü.

Ayağa kalktı. Yüzü kızarmıştı. Nuri Bey telâşlandı. O da ayağa kalktı.

"Kaptan Mihal," dedi, "evimin kapısından ağulu yürekle çıkmanı istemem, unutma, kan kardeşiyiz, kanlarımız karışmıştır bir kez."

"Unutmuyorum, böyle olmasa çoktan birimiz tahtalıköyü boylamıştı!"

Çiftlikte geçirdikleri o gece bir yıldırım gibi geçti gözlerinin önünden, zeytin ağacının altında içtikleri şarap, eğlendikleri saatler, ipek çarşafların içinde o derin uyku...

Şişeyi aldı, kadehini doldurup dikti, bir daha doldurdu, bir daha dikti. Oturdu.

"Evinde soytarın var mı soytarın? Çengin, şaklabanın? Seslen şuna da gelip oynasın, tef çalsın, mâni söylesin, coşayım azıcık."

Nuri Bey buna çok sevindi. Kaptanın öfkesi iyi yola girmişti, yatıştırdı şimdi, rakının içine düşüp boğulurdu şeytan götüresice!

Bu akşam kan kardeşinin şerefine öyle büyük, öylesine görülmedik bir şey yapmak geliyordu ki içinden, dostluk sınırlarını aşsın, sevgi çerçevesinden taşsın, şu katı yürekli, somurtkan adam biraz sevinsin, biraz yumuşasın. Kafası durmadan işliyor, evin altını üstüne getiriyor, köşede bucakta kan kardeşine armağan edebileceği birşeyler arıyordu. Kutularda antika mücevherler, duvarlarda asılı altın gümüş kakmalı silâhlar, kılıçlar, hançerler, çuhalar, ipekliler, dolu dolu kilerler, acep ne verse ona, neler armağan etse? Birden aklı kafeslere doğru kaydı, en pahalı cevahirini buldu, gülümsedi. Nuri Bey misafirine döndü:

"Bu akşam hatırın için kan kardeşim," dedi, "bir Türkün hiçbir zaman yapamayacağı bir şeyi yapacağım, ancak öz kardeşi için yapabileceği bir şey."

Kaptan Mihal dönüp ona baktı, konuşmadı, kadehini bir kez daha doldurdu.

"Nuri Bey ayağa kalktı, harem bölümüne açılan alçak kapıya doğru yürüdü.

"Maria!" diye seslendi.

Merdivenlerden paldır küldür bir Arap karısı indi, kupkuru, dişlek, keçiboynuzu gibi cılız; boynunda altın bir haç vardı.

"Hanımına söyle, sazını alıp buyursun."

Arap karısı şaşkın, ürkek, çapaklı gözlerini kaldırıp beyine baktı.

"Yürü!" diye gürledi Nuri Bey, kadını kovarcasına.

Kaptan Mihal o an dudaklarına götürdüğü kadehi masaya bıraktı, Nuri Beye döndü.

"Nedir bu yaptıkların?" diye söylendi öfkeli.

"Hatırın için kan kardeşim, güvenim var sana."

"Hatır matır olmaz bu işte; erkekliğine ayıp, karına da ayıp yabancı bir erkeğe görünmesi, bana da ayıp oturup ona bakmam."

Nuri Bey kekeledi.

"Güvenim var, ama sana," dedi bir kez daha, pişman olmuştu, ama iş işten geçmişti, söz çıkmıştı bir kez ağzından, geri alamazdı.

Kalktı, karşıki sedirin köşesine bir kuştüyü yastık koydu, bir yastığı da sırtını dayaması için duvara yerleştirdi, karısı oturacaktı buraya. Kaptan Mihal kalkıp lâmbayı kıstı, yumuşacık bir loşluk yayıldı odaya. Kuşağından kara bir tespih çıkarıp gözleri yerde çekmeye başladı.

Yukarıdaki odadan kadın sesleri duyuldu, aceleci ayak sesleri, açılıp kapanan kapılar; bir ara çeşme suyunun şırıltısı duyuldu, sonra sessizlik. Uzunca bir süre geçti.

Kaptan Mihal gözlerini tavana çevirdi. "Gelmeyecek dişi köpek," diye düşündü. "Ateşli, Çerkez kızı, söz dinler mi hiç, diretiyor. İyi, ama; hem çok iyi. Hangi şeytan beni burada alıkoyuyor da çıkıp gitmiyorum? Gideceğim!"

Tam kalkıp gideceği anda merdivenin gıcırtısı duyuldu, basamaklar teker teker inildediler, altın zincir ve bilezik şıkırtıları duyuldu neşeli. Nuri Bey fırlayıp alçak kapıyı açtı, elini göğsüne, dudaklarına, sonra da alnına koyup selâm verdi.

"Hoş geldin Emine Hanım," dedi yumuşak, "hoş geldin, safalar getirdin..."

Loş odada, alçak kapının pervazında, genç bir kadın ayışığı

gibi parladı, o da Nuri Bey gibi ay yüzlü, dolgunca, taptazeydi, iri badem gözleri vardı, yanakları, dudakları, kaşları kirpikleri boyalıydı, tırnakları, avuçlarının içi kınalı; kolları arasında pırıl pırıl bir saz vardı kundak bebeği gibi.

Yakut kırmızısı terlikli ayacığını ileri attı, ince boynunu uzatıp pencerenin yanındaki erkek gölgesine baktı, hafif bir çığlık bıraktı, ürkek sözde.

"Utanma hanım," dedi Nuri Bey, kolundan tutup içeri aldı genç kadını, "yabancı değil, kan kardeşim, hep ondan sana söz ederim, Kaptan Mihal. İkimizin de bu akşam yüreğimiz kasvetli, gel otur şuracığa, bize biraz saz çal, memleket türkülerinden söyle de kasvetimizi dağıtalım. Bunun için seni çağırdık buraya."

Kaptan Mihal, gözlerini yere mıhlamış, dinliyordu söylenenleri. Avucunun içinde tespihini sıkıyor, neredeyse taneleri çıtır çıtır kıracak. Bu Çerkez kızının güzelliği üstüne çok şeyler dinlemişti, ateşliliği, türküleri üstüne; bazan bayramlarda, geceyarıları onun güzel sesi kafeslerden taşar, mahallede çalkanırdı; o zaman Müslüman olsun Hıristiyan olsun tüm mahalleli bu güzel sesi dinlemek için toplanırdı sokak köşelerinde. Danalar gibi böğürerek ah vah ederler, Nuri Bey onları yukarıdan kafeslerin ardından seyreder, Emine'nin göğsünü avucunun içine alır, dünyayı avucunda tutuyor sanırdı kendisini.

Kaptan Mihal, odaya yayılan mis kokudan Emine'nin, Nuri Beyin yastık koyup hazırladığı köşeye doğru kımıldadığını anladı. Şimdi önünden geçiyordu, iri gözleri hançer gibi parlıyordu, Kaptana baktı, Kaptan da yıldırım gibi bir bakış fırlattı Emine'ye. Bakışlar havada kavuştu, hemencecik de birbirinden ayrıldılar, öfkeli.

Emine kuştüyü yastıklara uzandı, bacaklarını kavuşturdu.

"Burası çok karanlık," dedi kıkırdayarak, kendisini iyice görmelerini istiyordu.

Nuri Bey kalktı, fitilini kaldırdı lâmbanın. Işık odaya yayıldı, Çerkez kızının yanakları, kınalı kalem parmakları, tabanları pırıldadı.

Kaptan Mihal başını kaldırıp yiyecekmiş gibi kadına baktı bir an için, sonra da hemen gözlerini yere indirdi, avucundaki

tespihin iki tanesi tuzla buz oldu.

"İyi akşamlar Kaptan Mihal," dedi kadın burun deliklerini oynatarak.

Boğuk çıktı ses erkeğin gırtlağından:

"İyi akşamlar Emine Hanım; kusuruma bakma."

Hanım gülümsedi. Uzak memleketinde kadınlar kaçgöçsüz, yüzleri açık, atların sırtında, erkekleriyle omuz omuza savaşa giderlerdi. Oralarda erkekler kadına, kadınlar da erkeğe toktular. Ama Emine'yi babası daha çok küçükken tutmuş, İstanbul'da yaşlı bir paşaya satmıştı, sonra da şu Giritli Bey gelip onu kaçırmıştı, böylece Emine erkeğe, erkek soluğuna doyacak zamanı ve fırsatı bulamamıştı. Şimdi de burun delikleri kımıldıyordu aç canavarınki gibi erkeklerle her karşı karşıya gelişinde. Bütün gün kafeslerin ardında bağdaş kurup oturur, gelip geçen efeleri seyreder, Türk olsun Hıristiyan olsun onları görünce yüreciği sızlardı. İpekli çarşafına bürünüp peşinde Arap dadısı gezmelere çıktığında da erkeklerin doluştuğu kahvelerin önünden, hayasız hamalların ve kayıkçıların kaynaştığı rıhtımdan geçmekten hoşlanır, terlere bulanmış, kirli saçları sakallarına karışmış köylülerin girip çıktığı kale kapılarından geçip kırlara çıkardı. Çerkez kızı burun deliklerini yaprak yaprak oynatır, havayı doyasıya koklar, hele pis erkeklerden pek hoşlanırdı...

"Rabbim aşkı için," dedi bir gün dönüp Arap dadısına, "kız Maria, eğer erkekler böyle pis kokmasalar yüzlerine bakmam vallahi!"

"Kimler dedin kızım?"

"Erkeklere, sen ne yapardın gençliğinde, nasıl ederdin bu işleri?"

"Ben mi, ben İsa'ya vurgundum evlâdım," demişti Arap dadı içini çekerek.

Bu akşam da burun delikleri yaprak yaprak ürperiyordu Kaptan Mihal'e baktıkça.

Konuşmadan ona bakıyordu. Şimdi karşısında duran bu adam üstüne kaç kez neler söylememişti Nuri Bey övgüyle! Sarhoşluğu, yiğitlikleri, ateşliliği üstüne, kadınlarla ilişki kurmak istemeyişi üstüne neler dinlememişti! İşte şu an bu adam karşı-

sındaydı, onun kendi kocası çağırmıştı eve, işte şimdi kendisi istekli, burun deliklerini kıpırdatıyor, iki erkek arasındaki havayı soluyordu doyasıya.

"Eminem," dedi Nuri Bey, "hadi bize bir Çerkez türküsü söyle de gönlümüz açılsın, kurtulalım şu dünyanın dertlerinden; bak iki erkek sana yalvarıyoruz."

Kadın keklik gibi kıkırdadı. Sazını dizine dayadı, tellere bir iki dokundu sertçe, boynunu dikti.

"Ne türkü söyleyeceksin bize kadınım?" dedi Nuri Bey mutlu.

"Canım ne çekerse."

Saz birden canlandı, bir canavar yavrusu gibi kıpırdadı loşluğun içinde, boşluğa saldırdı. Sonra birden hafif eğik boyundan, toprağın bağrından fışkıran pınar suyu gibi kadının sesi fışkırdı. Koca ev zangırdadı, sanki birdenbire çöktü, Kaptan Mihal'in şakakları zonkladı. Bu ne savaştı böyle, bu ne saldırıydı, avuçlarının içinde, boynunda, böbreklerinde duyduğu bu haz neydi! Dağlar alçalmış, düzler Osmanlı askerleriyle kıpkırmızı olmuştu, Kaptan Mihal Nuri Beyin siyah atının sırtında hücuma geçmişti, ardından kara mendil başlıklı binlerce Giritli geliyordu, önünde kimsecikler yoktu. Köyler haykırıyor, yanıyor, minareler koca serviler gibi dinamitlenip devriliyor, akan kan atının dizkapaklarına dek yükseliyordu. Çevresine baktı, burası Girit değildi, şunlar Büyükkale'nin rıhtımları değildi, bu deniz, bu evler de Büyükkale'nin denizi, evleri değildi, bu cami de buranın camisi değildi. Kaptan Mihal, Nuri Beyin kara yağızının sırtında Ayasofya'ya girmişti! Atından inip ıstavroz çıkardı, başını kaldırıp gökten sarkan kubbeye baktı, çanlar mezarlarından kalkıp kubbeye asılmışlar, sarkan dillerine Aya Mina Kilisesinin kandilcibaşı Murcuflos asılmıştı, kırk arşın boyunda dev bir Murcuflos ama, ve durmadan sallanıp çanları çalıyordu; çanlar çınlıyor, homurdanıyor, gürlüyordu; kandilcibaşı da çan dilleriyle birlikte bir o yana bir bu yana sallanıyor, horon tepiyordu.

Kaptan Mihal şakaklarını avuçları arasına aldı, birden dünya yeniden yerini bulmuştu; Girit, Büyükkale, Nuri Beyin konağı birden geri gelmişti... Nuri Bey Emine'ye bakıyor, iç geçiri-

yor, içiyordu... Kafadaki beyin gevşemiş, yeniden hücresine girmişti. Çerkez kızının hançeresi susmuştu.

Uzun süre hiç konuşmadılar. Sonra Emine kıpırdadı, dizlerinin üstündeki sazı okşadı:

"Çok eski bir Çerkez türküsüydü," dedi, "bu türküyü atlarına atlayıp savaşa giden delikanlılar söylerler."

Nuri Bey ayağa kalktı, dizleri gevşemişti hafiften, kadına yaklaştı, kadehini kaldırdı:

"Sağlığına Eminem," dedi, "hocalardan üç şey dinlemişimdir, üç şeyden hoşlanırmış Muhammedimiz, Tanrı merhametini esirgemesin! Kokulardan, kadınlardan, türkülerden; Eminem sende bunların üçü de var; bin yaşa e mi, binlerce yıl yaşayasın!"

Kadehi bir solukta boşalttı, dilini şaplattı, Kaptan Mihal'e döndü:

"İç kan kardeşim, sen de iç onun sağlığına!"

Kaptanın kadehini doldurdu. Kaptan, dolu kadehe iki parmağını daldırıp kuvvetle açtı makas gibi, kadeh çıtırdadı, sonra iki parçaya bölündü, içindeki rakı masaya döküldü.

"Yeter!" diye gürledi boğuk, gözleri dönmüştü.

Emine bir çığlık attı. Oturduğu kanepede ayağa kalkmış, gözlerini dört açmış Kaptana bakıyordu. İnsan elinde böylesine bir güç bulunduğunu hiç görmemişti ömründe. Kocasına döndü kışkırtıcı:

"Yapabilir misin Nuri Bey?" dedi soluyarak, "Becerebilir misin? Yapabilir misin bunu?"

Nuri Bey sapsarı oldu; tüm gücünü sağ avucunda topladı, elini uzattı, o da öbür kadehe parmaklarını sokup ikiye bölmek istiyordu, ama soğuk bir ter kapladı gövdesini, çekiniyordu. Karısından utanıyordu, sert sert Kaptan Mihal'e baktı, rezil etti beni gene, diye geçirdi aklından, hem bu kez karımın önünde, dayanamam buna!

Emine'yi kolundan tutup tartakladı kudurmuşcasına.

"Hadi doğru odana!" diye gürledi.

"Yapabilir misin?" diye tekrarladı Emine, yanakları ateş kesilmişti. "Becerebilir misin? Sen de yapabilir misin?"

"Odana çık dedim sana!" diye buyurdu Nuri Bey sert, sazı

kaptığı gibi parça parça etti duvarda.

Çerkez kızı gülümsedi küçümseyerek:

"Bu gelir işte senin elinden, sazı parçalamak, ancak bunu yapabilirsin sen Nuri Bey!"

Odanın içinde süzülüp yürüdü, Kaptan Mihal'e sürtünerek geçti, fistanı Kaptanın elinin tersine değdi. Odanın havası yeniden mis kokularla doldu. Kaptan Mihal elinin tutuştuğunu sandı.

Emine gülümseyerek, cilveli, alaycı, Nuri Beyin çevresinde bir iki döndü iğneli, sonra birden kapıya doğru süzülüp gözden yok oldu.

İki adam odanın orta yerinde ayakta duruyorlardı karşı karşıya. Nuri Bey bıyığıyla oynuyor, göğsü inip kalkıyordu fırtınalı; Kaptan Mihal kıpırdamadan dudaklarını ısırıyor, Nuri Beye bakıyordu kapkara. İkisinin de elleri kuşaklarındaki bıçaklarındaydı.

Sonunda Nuri Bey ağulu dudaklarını kıpırdattı:

"Kaptan Mihal git!" dedi ıslık gibi.

"Nuri Bey," diye karşılık verdi Kaptan, "canım isteyince giderim, tut şu sağlam kadehi de ikram et..."

Nuri Bey bıçağının sapını sıktı, lâmbaya doğru baktı, gidip lâmbayı söndürmek, karanlıkta kalmak, vuruşmak geldi içinden. Azrail kimi seçerseydi. İçinde bir kararsızlık kıvılcımı pırıldadı.

"Tut şu sağlam kadehi de ikram et," diye yineledi Kaptan Mihal, "Yoksa gitmem buradan."

Nuri Bey masadan yana döndü, adımlarını açtı, kurşun gibi ağır hissediyordu kendini, masaya yaklaştı, ter içindeydi. Rakı şişesi kurşun gibi ağırdı, kadehi doldurdu ağzına kadar, eli titriyordu, rakı keklik kızartması artıklarının üstüne döküldü.

"İç," dedi kadehi göstererek.

"Kendi elinle ver," diye karşılık verdi Kaptan.

Nuri Bey homurdandı, kadehi kapıp kaptanın eline sıkıştırdı öfkeli.

Kaptan, ağır, kafası dumanlı, kadehi kaldırdı:

"Sağlığına Nuri Bey," dedi, "hatırını kırmayacağım: kardeşime haber salacağım, Osmanlıya hakaret etmesin!"

Kadehi dudaklarının ucuna getirdi, sonra başındaki mendili pekleştirdi, kapının eşiğini aştı.

Fenerin ışığı şimdi, bahçeye yeşil, kırmızı ışın şeritleri yayıyordu, Kaptan Mihal, sakin, ağır ağır ardına bakmadan dış kapıya doğru yürüdü.

Ortalık iyice kararmıştı; Büyükkale akşam yemeğini yemiş, uyukluyor, üşüyor, birer birer pencerelerini kapıyordu; istavrozunu çıkarıyor, yatmaya hazırlanıyordu. Sokaklardan tek tük gecikmiş aceleciler geçiyor; bir iki sevdalı, kapalı pencerelerin altından ışık sızan alçak evlerin önünde volta atıyor; içeriden konuşmalar duyuluyordu. Kimi evlerde konuklar da vardı.

Fukaropula'lar kapılarının arkasında ayakta beklemekten yorulmuşlar, üşümüşlerdi; Kaptan Mihal çok gecikmişti. Karanlık adamakıllı bastırmış, ağabeyleri de eve dönmüş, hep olduğu gibi keyifsiz, sıkıntılı, sessiz; sofra kurulmuş, bir iki çift lâf da edilmişti: yarına ne pişirilecekti, kömür de bitmişti kömürlükte, zeytinyağı da bir damla bir şey kalmıştı küpün dibinde, gaz desen o da öyle, Aristotelis unutmasındı, bunları tedarik etsindi. Bir yandan konuşuyor, bir yandan sofrayı topluyor, bir yandan da akşam adaçayını hazırlıyorlardı hazım için, uzun geceliklerini giyiyorlar, istavrozlarını çıkarıyorlardı. Ama gene de akılları karşıki yeşil konak kapısındaydı.

Kaptan Mihal evine gitmek için en uzun yolu seçti; bu gece dört duvar arasına sığmayacağını anlamıştı, yüreği içinde kabarıyor, taşıyordu. Koca gövdesine sığmıyordu bu yürek, ne de evine; sanki birden koca Büyükkale ufalıvermiş de kaptanı içine sığdıramaz olmuştu. Yürümeye başlamıştı, evler, sokaklar, insanlar onu boğacak gibiydi. Büyük büyük adımlar atıyor, dişlerini sıkıyordu, sanki ardından kovalayan vardı. Büyük caddeye girdi, sessizlik, bir iki gaz feneri fersiz kırmızı bir aydınlık saçıyordu kaldırımların üstüne. Pazaryerini geçti, bir Türk aşçısı daha kapamamıştı dükkânını, bir kahve, bir iki de taverna henüz açıktı. Birinin kendisine seslendiğini duydu, galiba Kaptan Poliksingis idi, adımlarını sıklaştırdı, oradan adeta sıvıştı. Paşa Kapısına vardı, Venedik aslanlı mermer çeşmenin önünde dur-

du. Başını kaldırıp büyük çınara baktı, o uğursuz ağaca yaklaştı, kimsecikler yoktu çevrede, ıstavroz çıkardı.

"Tanrı kemiklerini aziz eylesin," diye mırıldandı; "yakında kavuşuruz inşallah, atalarım benim!"

Bu gürbüz çınar ağacının dallarına kuşaklar boyu paşalar, başkaldıran Hıristiyanları astırmışlardı; yaz kış bu ağacın kalın dallarına yağlı ilmikler atıp alesta tutarlardı darağacı yerine.

"Hıristiyanlığım aşkı için," diye mırıldandı, "gecelerden bir gece baltayı kapıp devireceğim şu uğursuz çınarı, Allah kahretsin!" Öfkeyle ihtiyar çınara baktı, Osmanlı görmüş gibi oldu.

Yeniden yürümeye başladı; daracık, uzun bir sokağa daldı, Üç Kemerlere çıktı. İn cin yoktu. Gömleğinin düğmelerini çözdü, boğuluyordu. Soludu, çevresine bakındı. Uzakta, kuzey yönünde deniz uğuldamaktaydı, çevrede tepelerin mavi siyah karışımı donuk çizgileri, Yuhtas, Selena, İpsiloritis Dağları; yükseklerde, gökyüzünde yıldızlar ateş ateş. Bir iki volta attı bir aşağı bir yukarı hızlı hızlı, beygir gibi soluyarak. Kaleyi çevreleyen hendeğe dek uzandı sonra, ıssız bir tabyaya çıktı, bir iki kulübe görünüyordu çevrede; burası Miskinler köyüydü, cüzzamlılar köyü. Daha alçaklarda, deniz hizasında bir başka tabya vardı, 'Yedi Balta Tabyası.' Bundan iki yüz yıl kadar önce Osmanlılar buradan hücum edip Büyükkale'yi almışlardı. Hücumda kullandıkları baltalardan yedisi hâlâ bu tabyada çakılı duruyordu toprağa. Körfezde ıssız Dia Adası bir deniz kaplumbağası gibi kımıldanıyordu sisler içinde.

Ardından kadın sesleri, ipekli hışırtıları duyuldu. İhtiyar bir Türk göründü iki büklüm, elinde kocaman bir fener vardı, ardından çarşaflarına bürünmüş, peçeleri kalkık iki hanım geliyordu konuşarak. Gece yine mis kokusu dolmuştu.

Kaptan Mihal yekindi:

"Bu gece tüm şeytanlar peşime düşmüş benim," diye homurdandı, başını çevirdi, kadınlara bakmamak için, uzaklara doğru, denizden yana; "tüm şeytanlar, ama istedikleri olmayacak!"

Şimdi evine dönmek istiyordu bir an önce. Ama evdekilerden hiçbiriyle karşılaşmak istemiyordu, ayak seslerini duyacaklardı, öksürecekti, geldiğini anlayıp sıvışacaklardı, saklanacak-

lardı, kapıyı yüklenerek açacaktı, tekbaşına kalacaktı. Ne karı, ne çocuklar, ne köpekler; bir başına!

İşte o zaman da kararını verecekti.

Karısı Katerina ile kızı Renyo tavanda asılı lâmbanın altında büzülmüş onu bekliyorlardı. Arkalarında duvar boyunca uzanan dar sedirin köşesinde, pencerenin yanında otururdu hep Kaptan Mihal; buraya başkası oturamazdı. Kaptan evde yokken de o köşeye ağır bir gölge gibi çöreklenir, ne karısı ne de kızı oraya yanaşmaya cesaret edemezlerdi. Kaptanın gövdesine dokunuyor gibi olurlar, ürpererek geri geri giderlerdi.

Ana çorap örüyor, lâmbanın ışığı sıkı taranıp bağlanmış kumral saçlarını, kalem kaşlarını, dolgun yanaklarını, acılı dudaklarını, istekli çenesini yandan aydınlatıyordu yarı yarıya. Bu kadının çok garip bir tatlı yanı vardı - tatlılık, güçlülük ve inat. Gençliğinde servi endamlı, çapkın, gerçek bir kaptan kızıydı. Erkek kardeşi olmamıştı babası Kaptan Ruvas'ın oğlu olmamıştı; işte bu kız, Katerina, bir delikanlının o erkekçe havasını, oğulun tüm iyi niteliklerini benliğinde toplamıştı. Ne çare ki evlenip bir canavarın eline düşmüştü; evliliğinin ilk yıllarında ayak diremiş, ama zaman geçtikçe boyun eğmek zorunda kalmıştı; Kaptan Mihal derlerdi ona, kim başa çıkabilirdi onunla? Katerina'nın gücü tükenmiş gevşemiş, sönüp bitmiş, yumuşamıştı.

Şimdi çorap örüyordu; örüyor, bir yandan da düşünüyordu. Tüm ömrü, yaşamı önünden geçiyor, akarsu gibi akıp gidiyordu... Arasıra başını kaldırıp yukarılara bakıyordu; yükseklerde duvarda, dört duvarda, geniş siyah çerçeveler içinde 1821 ayaklanması kahramanlarının portreleri asılıydı, demir bıyıklı ejderhalar; orta yerdeki savaşçının önünde de bir kandil yanıyordu...

Katerina sessizce başını salladı. Tüm ömrü, ister baba evinde, ister koca evinde olsun, silâhlar arasında geçmişti. Daha kızken, 866 ayaklanmasında kendisi de fişeklikleri kuşanmıştı, silâha sarılmış, Osmanlı, köylerini basamasın, diye dövüşmüştü. Daha da küçükken, bir başka ayaklanmada, öteki kızlarla birlik-

te, keşişlerin manastırlardan getirdikleri eski kitapları yırtıp fişek sarmıştı savaşçılara. İyi bilirdi Katerina barutun kokusunu, hoşuna da giderdi. Kaptan Mihal de iyiydi, tam bir erkek, o da hoşuna gidiyordu. Ama ne de olsa bir kadın için böylesine bir yaşam çok ağırdı, arasıra yakındığı da olurdu.

Çorabı bırakıp bir daha yukarı baktı; kanepenin üstünde eski bir taşbasması asılıydı: 'Samson'a Filisteler tarafından işkence edilirken.' Yiğit bir delikanlı, elleri, kolları, ayakları iplerle bağlı, zincire vurulmuş, ardında, çevresinde gazaba gelmiş bir zebaniler sürüsü, kimi itiyor, kimi tartaklıyor, kimi de ucu sivri sopalarla dürtüyor, kahkahalar atıyorlar; yüksekteki şatonun demir kafesli penceresinde, gülümseyen, kurnaz, göğsü açık bir kadın, Dalila, kahkahalarla gülüyor.

Katerina bütün bunları ilk kez görüyormuş gibi odanın içinde dört dönüyor, oflayıp pufluyordu. Sonunda oturup yeniden çorabı eline aldı sessiz.

Kızı, 15 yaşında, tostoparlak, sağlam yapılı bir kızdı, babası gibi çatık kalın kaşları, anası gibi arzulu bir çenesi vardı, elindeki dantelden başını kaldırıp ayaklarının dibine çöreklenmiş yatan azgın kedinin çizgili sırtını okşadı.

"Ne ofluyorsun öyle ana?" dedi. "Ne düşündün?"

"Ne düşünecektim," diye karşılık verdi ana, "yaşamımı; bir de seni düşünüyorum, güzelim, canavarın pençesine düştüğünü, zavallım. Vaftiz edilmeyen çocuğu düşünüyorum, yukarıda uykuya yatırdığımı, babası olacak viyaklamasını duyup da küplere binmesin diye, Trasaki'mi düşünüyorum. Hoş kendisine benzediği için ona toz kondurmaz ya baban olacak."

Başını tavana doğru kaldırıp dinledi, "Uyudu," dedi, "rahatladı yavru." Az sonra, "Tıpkı babası, hık demiş de burnundan düşmüş," diye ekledi, "gördün mü hiç nasıl kızıyor? Nasıl çatıyor kaşlarını? Öbür çocukları nasıl pataklıyor, kadınlara nasıl bakıyor öfkeli, Trasakim?"

Renyo ses çıkarmadı. Babasından korkar, ama sever sayardı da. Onun her yaptığı yerindeydi, kendi de erkek olsaydı öyle yapardı. O da oğullarını görmek isterdi kapıyı açıp evine gelince, kızlar gözden ırak durmalıydı. On ikisine basıp da göğüsleri kabardığında, babası yanına gelmesini yasak etmişti; tam üç yıl-

dır görmemişti kızını. O evdeyken hep ya mutfakta olurdu ya da yukarıda odasında. Ayak seslerini uzaktan duyar duymaz sığınacak delik arardı; kedi de kaptanın kokusunu alır uzaktan, o da kızın önünde koşardı kuyruğunu bacakları arasına kıstırıp. Bu böyle olmalıydı, haklıydı babası. Renyo nedenini kestiremiyordu, ama haklı olmasına haklıydı babası.

Ana da böyle düşünüyordu, ama açıkça söylemezdi bunu; o da aynı şeyi yapardı, kocasının, babasının yaptıklarını. Babası Kaptan Ruvas onu kaç yıl görmemişti? Yirmi yaşında olacaktı, daha evlenmemişti, bir gece nizamiye askeri evlerini basmıştı yaşlı kaptanı götürmek için. Vurabildiklerini vurup öldürmüştü, ama çok kalabalıktı nizamiyeler, yakaladılar ihtiyarı, avluda çevresini sarmışlardı, Büyükkale'deki Paşanın huzuruna çıkaracaklardı. İşte o zaman anasıyla birlikte ortaya çıkıp babasını görmüştü son olarak Katerina. Üstü başı yırtık, perişan, her yanından kanlar akıyordu; elini kaldırmıştı: "Hoşça kalın!" diye gürlemişti, üzülmeyin bre kancıklar! Hoşça kalın, bana sık sık ruhum için kutsal 'koliva' pişirin, özgürlük uğruna ölüyorum, ağlamayın! İyi koca nasip olsun kızım Katerina! Bir oğlan doğur ki adını Traso koyasın, adımı alsın, bana benzesin!"

İhtiyarı Büyükkale'ye götürdüler, Paşanın kapısının dışına oturttular, büyük çınarın altına. Bir berber çağırtıp usturayla derisini yüzdüler, derisinden paşaya bir tütün torbası yaptılar.

Çorabını örerken Katerina'nın kafasından hep bunlar geçiyordu bu akşam, iç geçiriyordu hep. Kaptan Mihal'le ömrü iyi geçmişti, yoktu bir şikâyeti, yiğit adamdı, namuslu, ünlü, ağırbaşlı adam; kadınlara düşkünlüğü yoktu, kumar oynamazdı, eli açıktı. Ancak yılda iki kez içini boşaltmak amacıyla kafayı çekerdi adamakıllı, erkek değil miydi, bu kadarı olurdu, başkaları çok daha kötü işler yaparlardı, o sadece kafayı çekiyordu. Ama bu yıl yaşamları ağırlaşmıştı, geçen yıl bu sıra doğurduğu kızlarını Kaptan Mihal görmek bile istememişti.

"Görmek istemiyorum, sesini duymak istemiyorum!" diye gürlerdi Tanrının sabahı dükkâna gitmek üzere kapının eşiğini aşarken. "O mavi gözleri nereden buldu öyle, şeytan götüresice?"

Soylarından hiç kimsenin gözleri mavi değildi, oysa bu bebeğinkiler maviydi, olur şey miydi? Sanki bir uğursuzluk çökmüştü evine, kanı kirlenmişti; Kaptan Mihal işte buna dayanamazdı.

Zavallı ana gözyaşlarını içine akıtıyor, susuyordu; ne diyebilirdi ki? Sabır. Evdeki büyük ikonun, Başmelek Mihail'in ikonunun önüne atardı kendini; kanatları altındandı Başmeleğin, kılıcı alev gibi dalgalanıyordu, elinde yeni çıkmış bir can vardı ürkek, kundaklı, yeni doğmuş bebek gibi... İkonun önüne kapanırdı, yalvarırdı. O değil miydi evlerinin, yuvalarının koruyucusu? Kocasıyla konuşsundu, öğüt versindi, bir gece düşüne girsindi; azarlasındı, katı yüreğini azıcık olsun yumuşatsındı...

Kaptan bütün gün dükkânda olurdu, ona yemeğini çırak Harito ile yollardı, kendisi de böylece rahatlar, çocuk keyfince ağlar, vıyaklardı, onu dizlerinde sallardı; ama ortalık kararmaya başlayınca yavruya uyku ilacı verirdi, sabaha dek bir daha uyanmasın diye.

Yukarıki odadan Trasaki'nin bağırdığı duyuldu, düş görüyordu besbelli. Ana gülümsedi.

"Uykuda bile rahat değil yavru," dedi. "Düşünde hep birilerini kovalar, orduları püskürtür, Osmanlıyı öldürür... Büyüyünce de şimdi düşünde gördüklerini yapacak, babası gibi, dedesi gibi... Ah, ah bitmez Girit'in dertleri, bitmez tükenmez..."

Sustular. Renyo pencereden gecenin karanlığına baktı, poyraz esiyordu, bir panjur gıcırdadı. Uzaktaki bir evden genç bir ananın ninnisi duyuldu. Renyo gözlerini kapadı, dinliyor, göğüsleri karıncalanıyordu.

"Bu akşam gecikti..." dedi az sonra, kafasındaki düşünceleri başka yönlere yöneltmek için.

"Nuri haber yolladıydı... Niye istediydi ki onu it?"

Renyo gülümsedi:

"Babam gene onu kırmızı kuşağından tuttu muydu dama fırlatacak besbelli!" diye karşılık verdi övünçlü. Ana başını salladı.

"Ama o da hıncını bir düzine Hıristiyandan alacak; yok diyorum sana, Girit'in dertlerinin sonu yok."

"Babam sağ oldukça kimsecikten korkum yok benim!"

"Ben de böyle derdim kendi babam için, ama bir gece..."

Sustu. Sağdıç, kediye bu adı takmışlardı, Renyo'nun dizleri üstünde birden dikildi, kulaklarını dış kapıya doğru çevirdi. İki kadın da kulaklarını o yana verdiler. Renyo çabuk çabuk ipliği, dantelini, makasını topladı, kedi çoktan fırlayıp mutfağa kaçmıştı.

"Geliyor," dedi genç kız; şimdi kuru bir öksürük sesi duyulmuştu dışarıdan. "İşte geliyor."

Ana kalktı.

"Varıp yemeği ısıtayım," dedi. "İçeri girdiğinde kimse olmasın ister, bundan öksürdü."

Kaptan Mihal kapıyı gümbürdeterek açtı; eşiği aştı, kapı demirini yerine koydu, avluyu geçip eve girdi, çevresine bakındı. Kimsecikler yoktu. Başındaki mendili alıp bir yana fırlattı, cepkenini çıkardı, tüm tere batmıştı, kanepenin köşesindeki yerine oturdu, bahçeye bakan pencerenin önüne. Kuşağından mendilini çıkarıp alnındaki, göğsündeki, boynundaki terleri sildi, kuruladı. Hava almak için pencereyi açtı.

Mutfakta iki kadının yemek ısıtmak için ateş yaktıklarını anladı. Birden bebenin viyakladığını sandı, kulak verdi, kanı başına uğradı, ses seda yoktu. Tabakasını çıkardı, bir sigara sardı, çakmağını çıkarıp yaktı; ağzı zehir gibiydi, acı sigarayı pencereden dışarı fırlattı.

Elindeki tepsiyle karısı girdi içeri, masanın üstüne bırakacak oldu tepsiyi. Kaptan Mihal başını kaldırmadan, "Aç değilim," dedi, "götür tepsiyi!"

Kadın karşılık vermedi, tepsiyi alıp çıktı.

Ev ağır bir sessizlik içindeydi. Kaptan Mihal kalktı, cepkenini giydi, siyah mendilini başına iki kat doladı, kapıya doğru yürüdü. Kafasından geçenleri tartıyordu, durakladı, çevresine şimşek gibi bir göz attı; duvarlarda 821 ayaklanmasının kahramanları, silâhları, fişeklikleri, piştovlarıyla pırıl pırıldı; bıyıkları halat gibi burulmuştu, saçları omuzlarına dökülüyordu...

Kaptan Mihal uzunca süre kendinden geçti, birer birer kahramanca bakıyor, birer birer hepsini selâmlıyordu. Hayat hikâyelerini iyice bilmiyordu, ne yapmışlar, nerelerde dövüş-

Rumelili, Moralı, Adalı, Giritli. Bunlar onu pek de ilgilendirmezdi, o tek bir şey bilirdi: Tüm bu yiğitler Osmanlıyla dövüşmüşlerdi, bunu biliyordu, bu da kendisine yeterdi. Tüm ötekiler öğretmenlere, okumuşlara özgüydü.

Bir savaşçının önünde kandil yanıyordu, sanki bu resim bir ikondu, kutsal. Bunu görüp de nedenini soranlara, "O Aya Karayisko'dur," der, kesip atardı, Yunan Kurtuluş Savaşının bu halk generali için.

Dedesi Deli Mihal'in kaptanıydı o. Bir gece Atina dolaylarında, Faleron'da siperdeyken Yunanlılar ve Osmanlılar karşılarına çadırlarını kurmuşken, dedesi çekmişti kafayı. Kaptan buyruk çıkarmıştı, kimse siperden çıkmayacaktı, sabah olup öteki kaptanlar yardıma gelinceye dek; Hıristiyanlar az, Osmanlılarsa karınca gibiydi. Ama dedesi Deli Mihal öbür Giritli savaşçılarla çekmişti bir kez kafayı, kim tutabilirdi onları? Siperden dışarı fırlamışlar, Osmanlı çadırlarına dalmışlar, piştovları çalıştırmışlardı... Türklerle Hıristiyanlar vaktinden önce birbirine girmişler, Kaptan Karayiskakis vurulup ölmüştü.

"Başını yedi... başını yedi..." diye söylendi Kaptan Mihal. "Ama zararı yok. Dedem kendisi de vurulup öldü, hepsi vurulup öldüler..."

Avluya çıktı. Asmalı kuyu, kuyunun yanındaki yalak, çevredeki saksılar, her şey her şey ona dar geliyordu. Ufak ahıra yaklaştı, avlunun dip tarafındaki kır kısrak yarı karanlıkta parlıyordu, kulaklarını dikip sahibine döndü, baktı, sevinçle kişnedi. Kaptan Mihal hayvana yaklaştı. Elinin koca ayasıyla hayvanın boynunu, karnını, sağrısını okşadı yumuşak, kaydıra kaydıra... Sıcacık, sevimli mahluk, her buyruğu yerine getirmeye hazır. Onurlu, uslu, söz dinler. Hiçbir vakit onun hatırını kırmamıştır, hep onunla beraber olmuştur, tekvücut, ölüme dek...

Uzunca süre avucunu hayvanın gri yelesinde tuttu, kısrağın sıcaklığını kendi gövdesinde duydu, şimdi adamla kısrak tek bir varlık olmuştu. Kaptan Mihal birden ensesinde yele bittiğini sandı, gücü sonsuz artmıştı, evin duvarını bir sıçrayışta aşabilirdi şimdi, Büyükkale'nin surlarını ve Osmanlı çizmelerinin çiğnediği verimli ovaya doğru, Nuri Beyin çiftliğine doğru dörtnala gidebilirdi kişneyerek!

Topraktan, atın sıcak gövdesinden sonsuz bir güç yükselmeye başlamıştı, tabanlarına değmiş, dizlerine doğru ilerlemiş, butlarını aşmış, böbreklerine ulaşmış, göğsünü şişirmişti. Topraktan ve hayvandan gelen bir güç, amansız.

Bir sıçrayışta eşiği aştı:

"Harito!" diye gürledi.

Karısı göründü:

"Uyuyor," dedi.

"Uyandır!"

Bir sigara daha yaktı, ayakta bekledi. Sigarasını içiyordu, şimdi ağzı zehir gibi değildi. Burnundan çıkan dumanı seyrediyordu rahat, bekliyordu.

Harito göründü uykulu, gözlerini ovuşturarak. Saçı başı karışık, göğsü bağrı açık, yalınayak. On iki yaşında var yoktu, yabankeçisi. Yeğeniydi, kardeşinin oğluydu, çoban Fanurio'nun. Köyden gelmişti, babası yollamıştı okusun diye. Ama Kaptan Mihal okuma yazmadan nefret ediyordu, züppe mi olacaktı oğlan? Öğretmen mi olacaktı? Görmüyor musun amcan Titiros'un halini? Okul bızdıklarının onu nasıl maytaba aldıklarını? Zavallı gözlerin bozulacak, gözlük takıp rezil olacaksın elâleme. Otur işte dükkânda, büyür de aklın başına gelirse, sermaye koyarım, sana da bir dükkân açarım, adam olursun. Kardeşi Fanurio'ya da söylemişti. Nasıl istersen öyle olsun, demişti kardeşi, eti senin kemiği benim, yeter ki adam olsun!

Kaptan Mihal oğlanı ensesinden tutup sarstı uyandırmak için.

"Koş yalağa da yıkan, kendine gel, diyeceklerim var sana."

Harito avluya çıktı, kuyudan su çekti, yıkandı, parmaklarıyla karışık saçlarını taradı. Amcasının yanına geldi.

"Uyandım," dedi.

Kaptan Mihal oğlanın omzundan tuttu:

"Bildiğin o beş eve gideceksin, kapılarını çalacaksın," dedi. "Eline bir taş alıp çalarsın kapıları, anladın mı, açılıncaya dek gümbürdetirsin. Tamam mı?"

"Anladım."

"Ventuzos'un, Furogatos'un, Kayambis'in, Bertoldo'nun evlerine, Efendina'nın oturduğu tekkeye."

"Efendina Kavalina?"

"Efendina Kavalina. Şunu diyeceksin onlara. Amcam Kaptan Mihal'in selâmı var, yarın cumartesi diyor, pazar günü sabah erkenden eve buyursunlar diyor. Anladın mı?"

"Anladım."

"Hadi şimdi git!"

Karısına seslendi:

"Tavukları kes, pişir, mezeler hazır olsun, hamur da yoğur. Bodrumu temizle, sofrayı, iskemleleri, bardakları, kadehleri hazırla."

Kadın karşılık vermek istedi. Oruç zamanı diyecekti, Allahtan da mı korkmazsın? Ama Kaptan elini kaldırdı ters ters; kadının sözü dudaklarında kaldı, içeri girdi, iç geçirdi.

"Gene panayır var, başıma gelenler, kara bahtım," diye söylendi Renyo; mutfak yalağında bulaşıkları yakıyordu. "Üç tavuk kesecekmişiz, bodrumu temizleyecekmişiz."

Merdivenler gıcırdamaya başladı yeniden. Kaptan Mihal yatmaya gidiyordu.

"Ne oldu gene ona," diye söylendi kendi kendine Renyo, "daha altı ay geçmedi." Bir yandan da yüreği hop hop ediyordu sevinçten, evin düzeninin bozulması hoşuna gidiyordu, mezelerin gidip gelmesi, erkeklerin bodrumda, evin temellerinin orada kafayı çekmeleri.

"Yüreği vaktinden evvel kabardı," dedi ama, "şeytan gene uyandı herifin içinde."

Istavroz çıkardı. "Tanrım beni bağışla," dedi, "günaha giriyorum, ama dayanamıyorum artık! Büyük Oruç ayını da çiğneyip geçiyor şimdi, Tanrısından korkusu yok!"

Aklı, öfkeli, gidip Başmelek Mihal'e, yukarıda ikon yerindeki büyük meleğe takıldı: Ne dualar ettim ona, nasıl yalvardım, nasıl zeytinyağlarıyla suladım, ne mumlar yaktım! Ama boşuna! O da onunla birlik!

"Eh, ben de erkek olaydım," diye mırıldandı içinden, "aynı şeyleri yapardım ben de. Benim de yüreğim kabardığında beş altı soytarım olurdu, çağırırdım onları, indirirdim bodruma, içirip sarhoş ederdim, türkü söyletir, saz çaldırırdım, horon teptirirdim, gevşer boşalırdım. Erkek ona derler ki..."

2

Büyükkale bu gece çok kasvetli; boğucu, bunaltıcı bir ilkbahar gecesi. Geceyarısından az önce hafif bir poyrazın peşinden ılık, ıslak, tomurcuk çatlatan bir rüzgâr esiyordu. Arabistan'dan yola çıkmış, Libya Körfezini aşmış, Mesera Ovasını, ta Timbaki ve Kalus Limniyones'ten Aya Varvara'ya kadar yalamış, ünlü Arhani bağlarını arkasında bırakmış, Büyükkale rıhtımlarını atlamış, kapıların, pencerelerin aralığından evlere dalmış, bir erkek gibi kadınlara, bir kadın gibi erkeklere saldırmış, rahat uykularını kaçırmıştı milletin. Ayaklarının ucuna basarak, nazlı nazlı gelmiş, Girit'i bir gecede istila etmişti nisan ayı.

Büyükkale'nin Paşası bile, ihtiyar ve dişleri dökülmüş de olsa, içinde iğneleyici bir ateş duymuş, uyanmış, yatağından fırlamıştı. Ellerini çırpmış, Arap Süleyman dikilmişti karşısına. "Aç bre Süleyman şu pencereyi çatlayacağım... Nedir bu musibet, Süleyman? Ne biçim rüzgâr bu böyle, Süleyman?"

"Arabistan'dan gelir paşa efendim, sıcak rüzgâr, ama bize bir kötülüğü olmaz, üzmeyin cancağızınızı... Biz Giritliler bu rüzgâra hıyar meltemi deriz, hıyarları geliştirir de ondan."

"Hıyar meltemi, gerçek, Allah kahretsin, hele sen git de cariyemi, Fatma'yı çağır gelsin, diyeceğim var ona, bir testi de su getir sarnıçtan, yelpazemi de alıver, çatlayacağım... Bre şu Girit öldürecek beni!"

Büyükkale'nin başpapazı Metropolit de, sekseninde de olsa, başının saçları tüm ağarmış, yüreğinde Allah korkusu taşıyan bir ruhani de olsa, o da yanıp tutuşmuş, üstündeki örtüleri atmış, yatağından kalkmış, hava almak için Metropolithanenin penceresine dirseklerini dayamıştı. Çevre sessizdi, evler uykudaydı, Metropolitliğin avlusundaki yaşlı limon ağacı çiçek açmış, hava mis kokuyordu, yukarıda gökte, Tanrının önünde, sayısız kandiller yanıyordu... Metropolit yıldızlı gökyüzüne bakışlarını huşu ile daldırdı, bir ara hantal, ağır gövdesi gecenin için-

de boşlukta sallandı, Tanrının derin sessizliğinde, sonra yeniden bu gövde kendisini yerde, dirsekleri pencerenin pervazına dayalı buldu. Metropolit ıstavroz çıkardı, ılık ilkbahar rüzgârını efsunladı, şimdi gövdesi serinlemiş, rahatlamıştı, dönüp yeniden yatağına, Tanrının kucağına bıraktı kendisini, günahsız...

Kaptan Mihal çarşafları attı, yatağında bağdaş kurup oturdu öfkeli. Vakit geceyarısını geçmişti, yanındaki maşrapayı alıp dudaklarına dikti, dolu dolu birkaç yudum içti, kendine gelmek, bütün gece onu rahat bırakmayan hayâsız düşü defetmek için, ama gene de bu düş peşini bırakmıyor, karı gibi yakasına yapışmış, aman vermiyordu.

"Allah kahretsin şu uyku denen musibeti," diye homurdandı, "tüm şeytanlara kapıları açan da o."

Ayağa fırladı, merdivenleri indi yalınayak, avluya çıktı, kuyudan su çekti, kovaya başını daldırdı içindeki ateşi söndürmek için. Ama gene de ağzında bir tat, kaşları arasında bir öfke gölgesi kalmıştı. Geri dönüp yatağına oturdu, yandaki pencereyi açtı, zifiri karanlık, çevreyi dinledi; Büyükkale uykuya dalmıştı, soluması bile duyulmuyordu. Toprak ve su kokan o acayip rüzgâr durmadan esiyor, avludaki asmanın yaprakları hışır hışır hışırdıyordu.

Kaptan Mihal sırtını duvara dayadı, sigara yaktı, yeniden uykuya dalmak istemiyordu, kalleşin biriydi uyku, inatçı, hiç güveni yoktu ona. Bir yandan sigarasını içiyor, bir yandan da duvardaki ikonlukta, soyunun koruyucusu, göklerin Deli Mihal'i, sırtında sadağı onu süzen Başmelek Mihail'e bakıyordu. İkonun sağında atadan kalma piştovlar parlıyor, solunda mumdan yapılma limon çiçekli, onurlu nikâh çelenkleri asılı duruyordu. Yandaki odadan bir ara karısı Katerina'nın yanık iniltisi duyuldu, tavanda, tavan kirişlerinin arasında bir sıçan cıkladı, kedi de hemen merdivene doğru fırladı. Sonra yine derin sessizlik oldu, tüm ev yeniden uykuya daldı.

Kaptan Mihal sigara içiyordu, ama kaşlarının arasındaki öfke yok olmamıştı, ne de yüzündeki utanç; bakışlarını pencereye saplamış, şafağın sökmesini bekliyordu sıkıntılı.

Vakit geçmiyordu; daha gecenin koyusu, işveli rüzgâr engelsiz esiyor, evlere giriyor, Fukaropula kızkardeşlerin bembe-

yaz gecelikleri içinde, kımıldamadan, rahat, elleri göğüslerinde çaprazlama kavuşmuş, yan yana uyudukları dantel tavanlı geniş bakire karyolalarının altına süzülüyordu. Arasıra Aglaia o pörsük, o okşanmamış kollarını açıyor, gıdıklanıyormuş gibi uykusunda kıkırdıyordu, ama çabucak yeniden erdeme dönüyor, ağaç kesiliyordu. Üç işlemeli çeyiz sandığının bulunduğu, gepgeniş, tertemiz, pırıl pırıl yatak odaları çürük ayva kokuyordu.

Geceyarısını geçmişti, öğretmen Titiros, Kaptan Mihal'in kardeşi, çalışma masasının başına oturmuştu. Paltosunu sırtına almıştı üşümemek için, sanki dışarıda soğuk mart rüzgârı esiyordu. Büyük bir kitaba eğilmiş, 821 ayaklanmasının serüvenlerini inceliyor, aklı duruyordu. O ne kardeş boğuşmasıydı, ne hırsızlıklardı onlar, ne ihanetler, hep bunları yapanlar da kurtuluş savaşçısı, birbirlerine karşı; beri yandan da o ulusumuza özgü kahramanlıklar, menkıbeler, yiğitlikler, özgürlük aşkı, tanrısal efelik! İkide bir öğretmen Titiros mendilini çıkarıp gözlük camlarını siliyor; yazıların dumanlanması, iyice görememesi sanki bu camların kusuru, oysa dolu dolu olan, donuklaşan onun kendi gözleri; saatler akıp gidiyor, rüzgârlar değişiyor, nisan giriyor; Metropolitlerin, paşaların heyheyleri tutuyor; yalnız Titiros kitabına eğilmiş soğuktan titriyor, durmadan gözlük camlarını siliyor.

Titiros'la Fukaropula üçüzlerden başka tüm geri kalan Büyükkale gecenin bu ılık esintisiyle ürpermekte, yalnız yatan genç kızlar yatak çarşaflarını üstlerinden atıyor, neye uğradıklarını bilemiyor, bunalıyorlardı; evli tazeler uykuları arasında kollarını uzatıp erkek arıyorlardı; hepsinden de daha çok limanın o yanda, ufacık, yeni badana olmuş bir evde, Garufalya kadın; haklı da taze. Daha yeni evli, geçen pazar nikâhları kıyılmıştı; çerçi Kayambis'le evlenmişti, âşık adamdı Kayambis, şimdi de Ventuzos'un deyimiyle bal borusunu geçiriyorlardı. Trasaki sağdıç olmuştu, karı koca ilk günler birbirinden ayrılmıyorlardı. Garufalya bu mutluluk için can atmıştı uzun süre, şimdi bu beklemedik zevki tatmaktan gözlerinin feri sönmüştü. Vakti geçirmek üzereydi, neredeyse solup pörsüyecekti susuzluktan kuruyan karanfil kökü misali. Ama hiç beklenmedik bir sırada Kayambis çıkageldi, damatları gönderen Tanrım onu da gönderdi,

şimdi de köyde cumartesileri türküleriyle dört bir yanı çınlatıyor. Kaleden gelme damat değildi, Sfakya dolaylarındandı, ama üç yıldır, doğup büyüdüğü doruklara çıkmaktan korkuyordu. Babası ölünce iki kardeşe bir koyun sürüsü bırakmıştı, kardeşler de sürübaşı koca koç yüzünden anlaşamamışlardı, kim alacaktı koçu? Çaresi yoktu, koçu çekip harman yerine getirdiler, güreşeceklerdi, kim kimi altederse o alacaktı koca koçu. Tutuşurlar, boğuşurken kanları tepelerine sıçrar, kardeş olduklarını unuturlar, bıçakları fora ederler, Kayambis kardeşini bıçaklayıp öldürür. Sürüyü, koçu yüzüstü bırakıp alır başını gider. Büyükkale'ye düşer meteliksiz, işsiz; Sfakya işi kepeneği omzunda, yer yer erimiş cepkeni sırtında, kulağında fesleğen dalı; tavernaları dolaşır, memleket türküleri söyler. Derken, Allah selâmet versin, Kaptan Mihal görür onu bir gün Ventuzos'un meyhanesinde, türküsünü dinler, hoşlanır, yanına çağırır! "Ayıp değil mi sana," der, "koca delikanlı, sokaklarda dolaşıp şarkı söylesin primadonna gibi? Gel, ben sana sermaye koyayım da adam gibi bir iş tut." Kaptan Mihal sermayeyi koyar, Kayambis de bir eşekle iki küfe uydurur, küfeleri incik boncuk doldurup köylerde alır soluğu, kanarya sesiyle mallarını satar: makara, tarak, mum, kokulu sabun, el aynaları... Kaptan Mihal bu iyiliğe karşı tek bir şey istemişti kendisinden: Her çağırdığında, ortalama altı ayda bir, gel dediği yere gelmesini, koca elini kaldırıp yeter git artık, demeden gitmemesini.

Günlerden bir gün büyük bir köy olan Krusona'da Kayambis, çeşme başında Garufalya'yı gördü; kız adamakıllı ısırdı gözünü, sorup soruşturdu, temiz bir soydandı, iyi bir aileden; kızın babası iyi bir aile babasıydı, istedi kızı, verdiler, geçen pazar da nikâhları kıyıldı, nikâh töreninde sağdıç olan Trasaki'yi bir iskemleye çıkardılar, Kaptan Mihal ne sağdıç, ne de vaftiz babası olmak istemezdi. Önce Girit kurtulmalıydı, ondan sonra bunları düşünürdü.

Şimdi sekiz gündür kulübelerine kapanmışlar, bal borusunu geçiriyorlardı. Arada sırada Kayambis kalkıp eşeğine yem veriyordu, arada sırada da Garufalya kalkıp aş pişiriyor, Kayambis'i besliyordu; sonra da yenibaştan alt alta üst üste boğuşuyorlardı ve İsa Efendimiz duvardaki ikon yerinden onları

seyrediyordu tepeden, sağ elini kaldırmış gülümsüyor, takdis ediyordu yeni evlileri. İşte böyle böyle dolacaktı Girit'in beşikleri, silâhlar elden ele geçecekti amansız, babadan oğula, işte böyle böyle günün birinde, bal borusu sayesinde, Girit kurtulacaktı.

Ilık ilkbahar rüzgârı Büyükkale'yi aştı, Venedik rıhtımlarını yaladı, uğursuz cüzzamlılar köyüne, Miskinler köyüne ulaştı. Bir kulübede, yerde, bir kadınla bir erkek, onlar da yeni evli, kudurmuşcasına kucaklaşıyordu. Erkeğin parmakları hastalıktan yenikti, sapsarı bir pislik akıyordu uçlarından, kadınınsa burnu yoktu, çoktandır çürümeye yüz tutmuştu, evlendikleri günlerde de tümden düşmüştü. Gelin yüzüne beyaz bir havlu örtmüş, duyduğu hazdan gurul gurul gurulduyordu, damat onu dirsekleriyle kavrıyor, erkek evlat doğurtmaya çalışıyordu, cüzzam yeryüzünden eksilmesindi.

Büyükkale'nin öte ucunda, Yenikapı'da, cüzzamlıların seviştikleri saatte, Barbayanis kolları sıvalı, tere belenmiş, elinde bir zeytinyağı feneri, daracık sokaklarda tökezleyerek gidiyor, küfrediyor, kara bahtını lânetliyordu. Karısının ölümünden sonra kendisine kalan tek dünya nimetinden, uykudan, yararlanması için adamcağızı rahat bırakmıyorlardı. Sabahın alacakaranlığında yollara koyulur, Kalelilere kışın sıcak salep sunar ısıtır, yazın da buz gibi şerbetler sunar, serinletirdi. Uyumak için mi yatardı? Bazan bir komşu kadının, bazan da akrabadan bir tazenin doğuracağı tutardı, koş bakalım fukara Barbayanis imdada yetiş, doğurt kancıkları! Barbayanis ebelik ederdi; nalbant olan, milletin kısraklarını, eşeklerini doğurtan babasından öğrenmişti bu zanaatı. Barbayanis babasından öğrendiği bu zanaatı kısraklardan, eşeklerden alıp insanlara uygulamaya başlamıştı, kadınlara. Bu gece de fukara Pelaya'yı, yeğenini doğurtmuştu, çok da güçlük çekmişti hani, tam üç saat uğraşmıştı, ama bebeği sapasağlam çıkarmıştı, karakuru bir erkek çocuğu.

İşte böyle yürüyüp kendi kendine konuşurken, küfrederken kara bahtına, ardından nal sesleri duyuldu; ama bu gelen at o bildiğimiz atlardan değildi, arpa yiyen, kişneyen, fışkı bırakan. Barbayanis bu atı nal seslerinden tanırdı, atın nalları

sanki pamukla sarılıydı; bir de havaya yaydığı kutsal günlük kokusundan tanırdı... Anlamıştı Barbayanis, ilki değildi, sırtını duvara dayadı, ıstavroz çıkardı, bekledi. O hafif, o belirsiz nal sesleri yaklaşıyordu, mis koku daha da güçleniyordu.

"Tanrım rahmetin üzerime," diye mırıldandı, "Aya Minam benim, iyi akşamcıklar!"

Saygıyla gözlerini kaldırıp baktı; yolun öbür ucunda, karanlığın içinde, altın koşumlu dorusunun sırtında, kırmızı mızrağı omzuna dayalı, gümüş kakmalı silâhlığı göğsünde çaprazlama, Büyükkale'nin koruyucusu koca yiğit Aya Minas, ay gibi parlamıştı. Bu gece de voltasını atıyordu. Her Tanrının gecesi, kent uykuya dalınca, Aya Minas sessizce ikonundan sıyrılır, rıhtımları bir bir aşar, Rum mahallelerine ulaşır, eğer bir kapı açık bırakılmışsa kapatır, eğer bir Hıristiyan hastaysa ve penceresinde ışık varsa, pencerenin altında durur, onu iyi etmesi için Tanrıya dua ederdi. İnsan gözü onu göremezdi, sadece köpekler kuyruklarını sallardı; insan gözü dedik ya, iki kişi vardı Büyükkale'de onu görebilen, bir bu kendisi, Barbayanis, bir de Efendina Kavalina, zararsız deli hoca. Aya Minas voltalarını atıp bitirdikten sonra, sabaha karşı, yeniden ikonuna sığınır, Tanrının gecesi olup bitenlerden kimseciklerin haberi olmazdı, ta ki kilisenin kandilcisi Murcuflos sabahın alacakaranlığında temizlik için kiliseye gelip Aya Milas'ın dorusunu kan ter içinde bulsun..."

Barbayanis karanlığın içinde uzaklaşan azize bakıp bir daha ıstavroz çıkardı.

"Bu gece de onu gördüm, rahmeti uludur, işlerim iyi gidecek," diye söylendi içinden, Pelaya'nın doğumundaki hizmetinin bedeli olarak sundukları üzüm suyuyla yoğrulmuş çöreği çıkardı koynundan, yemeğe başladı, hoşnut. Şimdi kulübesine gelmişti, fenerini söndürdü.

Kaptan Mihal sigarasını içiyor, ileri geri gidip geliyor, kafasının içi fırdönüyor, yaşam boyu başından geçenleri, sevdiklerini, nefret ettiklerini anıyordu: köyünü, babasını, evini, insanları, Türkünü, Hıristiyanını, tüm Girit'i ta Grabusa'dan Toplu

Manastıra dek fırdönüyor, tepeden tepeye atlıyor, ayaklanmadan ayaklanmaya geçiyor, ama gene de şu körolası kafa hiçbir yerde durup dinlenmek bilmiyordu, boyuna dolaşıyor, bir türlü gözlerinin önünden ayrılmayan kıpkırmızı, hayâsız bir ağzın içine dalıyordu.

Kaptan Mihal ayağa kalktı öfkeli, Başmelek Mihal'e sert bir bakış fırlattı, sanki ona kalk be artık, diyordu, bırak ikondaki huzurunu da çevreni bir düzene sok; sonra dönüp pencereden kapkara gökyüzüne baktı:

"Aydınlan artık be!" diye bağırdı. "Aydınlan bakalım encamımız nice olacak!"

Aşağı indi, avluya çıktı, kafasını su kovasına soktu, ferahladı; sonra eşiğe çömelip bekledi.

Kaptan Mihal kendisiyle yaman bir boğuşmadaydı; ama Nuri Bey de bütün gece selâmlıkta bir aşağı bir yukarı gidip gelmiş, hava almak için bahçeye çıkmış, tekrar içeri girmiş, üst üste sigara tüttürmüş, kadeh kadeh rakı içmiş, homurdanıp durmuştu. Başını kaldırıp yukarı baktı, pencere kafeslerine, bu gece Çerkez kızı kapısını sürmelemişti içeriden, bırakmamıştı odasına Nuri Beyi.

"İstemiyorum seni!" diye bağırmıştı anahtar deliğinden. "Rezil oldun Nuri Bey, yaramazsın bana!"

Çerkez kızı da gözünü yummamıştı bu gece, yarı çıplak pencereye çıkmış, Çerkez kollarını Rum mahallelerine doğru uzatmış, kızışmıştı; karanlığın içinden Kaptan Mihal'in kaşlarını, sakalını, koca ellerini görür gibi oluyor, kısrak gibi kişniyordu.

"Haklı kız, haklı..." diye mırıldandı Nuri Bey, birden gözleri dolu dolu oldu; "ben de günün birinde Efendina gibi olacağım, eğlencelerine çağırtacak beni gâvurun dölü, ona soytarılık edeceğim ben de."

Sabahleyin kapıdaki Arap, efendisini eşiğin oraya yığılmış uyur buldu, fitil gibi sarhoştu, bıyıkları, göğsü bağrı, şalvarı, kusmuğa, sigara izmaritine ve rakıya bulanmıştı.

Nuri Beyin kendisini andığı sıralarda, Efendina sırtüstü uzanmış gülümsüyordu mutlu. Akşamdan haberi gelmişti ziyafetin, tam sekiz gündü bu, şaka değil, gam kasavetten uzak, do-

muz pirzolası yiyecek, çatlayıncaya dek şarap içecek, tam sekiz gün yoksulluktan — körolasıca — ve din diyanetten — o da körolasıca! — kurtulacaktı. Gözlerini kapadı, sarı sakalını sıvazladı, uykuya daldı. İşte tam Nuri Beyin kendisini andığı sıralarda Efendina bir düş görüyordu: kapı açılmıştı, düş bu ya, içeri bir domuz girmişti besili, tertemiz, başında bir fes vardı, boynundan muska gibi bir bıçak sarkıyordu. Efendina domuzu görünce hemen susta durdu, temenna çaktı, domuzun boynundaki bıçağı alıp gırtlağının orta yerine sapladı. Domuz yere yuvarlandı, Efendina eğilip baktı, a, ne görsün? Domuz limon yapraklarına sarılı, nar gibi kızarmış, mis mis kokuyordu; Efendina bir sevinç çığlığı atıp uyandı, ağzı salya doluydu!

Yeryüzünde zavallı insancıkların yanıp tutuştukları, coşup gevşedikleri, acılar çekip kucaklaştıkları, seviştikleri saatte, gökkubbe tersine döndü, yıldızlar kıpırdadı, Resmo tepelerinin üstünden birden, bir sıçrayışta, sabahyıldızı kandillendi havada. Kaptan Mihal'in avlusundaki koca horoz yuvarlak gözlerini açtı, gökte neler olduğunu anlamıştı, kanatlarını çırptı, göğsünü kabarttı, ötmeye başladı. Karşıda, Karayorgis Ağanın avlusunda, damızlık Kıbrıs eşeği havayı soludu, taze ot ve Giritli dişi hemcinslerinin kokusunu aldı, kuyruğunu dikti havaya, anırdı.

Büyükkale uykudan uyanıyordu bir baştan bir başa, İdomenea Çeşmesinden Tulupana'nın fırınına dek; Kaptan Mihal'in mahallesi gerinmeye, canlanmaya başlamıştı. İlk olarak Mastrapas'ın karısı kocasını, çancıyı, bu melek adamı, bağlı olduğu karyola demirinden çözdü; bağlardı her akşam onu, kıskanırdı, erkekleri bilirdi o! Bıraksa gizlice aşağı iner, mutfağa, hizmetçileri inek memeli şişman Anezina'nın yanına. Bağlardı işte kocasını her gece karyola demirine, ancak su dökmek için kendisini dürtüp uyandırdığında çözerdi adamı, ama gene de ipin ucunu bırakmazdı elinden, bir ucunu da adamın ayak bileğine düğümler öyle bırakırdı ayakyoluna, ne olur ne olmazdı, uyabilirdi herif şeytana.

Kaptan Poliksingis az önce dönmüştü o geceki aşk şölenin-

den yorgun, bitkin, kokular içinde. Dimitro ise karısının yamacında esniyordu, karısı Pinelope'nin gene o halleri üstündeydi, yatak çarşaflarını üzerinden atmış söylenip duruyordu, kırk beş yaşındaydı, bazan içi alev alır tutuşur, bazan da fıs diye söner, tir tir titrerdi; işte şu an, bu şafak vaktinde gene yanıp tutuşmuştu. Ayağa fırladı, esnemekte olan kocası Dimitro'ya düşmanca bir yan göz attı, gidip serinletmek için memelerini kaldırıp pencerenin pervazına yerleştirdi.

Gökyüzü ağarmaktaydı, evin saçaklığında kuşlar cıvıldıyordu, karşıda Karayorgis'in evinde, kafesteki kara bakkal işine başlamıştı bile, ıslık çalıyordu.

"Karayorgis'in karısının işi iş," diye mırıldandı Pinelope, iç geçirdi, "Karayorgis köy ağası olmasına öyle ya, yaşlıca, ama sağlam, dinç, karısının hatırını hiç kırmaz."

Kulak verdi; karşıki evden manda horultusuna benzer bir horultu duyuluyordu, Karayorgis sırtüstü yatmış, şişman, göğüs bağır açık, barsakları bozuk, horluyordu, bıyıkları şarap ve soğan kokuyordu, nefesi ağırdı bodrum kileri gibi. Yamacında gencecik karısı Katiniça, Barbayani'nin kızı, hovarda, hafif meşrep, besili, boğazına düşkün, uyuyor, gurul gurul gurulduyordu; düş görüyordu, çünkü, nişanlıymış da, nişanlısıyla el ele vermişler, bir parkta geziniyorlarmış, nişanlısı da kolunu onun beline dolamışmış ve nişanlısı Karayorgis'in kendisi değil de, o şişko değil de, ipincecik, levent, açıkgöz, burma bıyıklı, uzun siyah saçlı bir delikanlıymış, kuşağında gümüş piştovu, karanfil nefesli. Komşu kaptanın karısı Katerina'ya her gittiğinde duvarda gördüğü, altında 821 savaşçılarından birinin adı yazılı: 'Atanasios Diakos' yazılı portredeki yiğidin tıpkısıydı düşündeki nişanlı. İşte nişanlısı belinden kavramıştı, uyku kara üzüm salkımları dolu asma gibi üstüne yayılmıştı, sevgilisinin yüzüne bakıyor, kumrular gibi gurulduyordu.

Şeytan bu ya, Karayorgis derin uykusunda karısının bu gurultularını duyup uyandı, tüm gırtlağının gücüyle, "Ne ağzını şaplatıp gurul gurul ötüyorsun öyle lan karı?" diye gürledi, "sabah sabah? Ballı çörek mi yediriyorlar sana yoksa, öyleyse bana da ver, tadalım!"

Karısı sırtını döndü sinirli.

"Ne uyandırdın be, bırak uykum var!" Gözlerini kapadı karanlıkta nişanlısını bulmak çabasıyla.

Tulupanas'ın fırınından ilk dumanlar bölük bölük yükseliyordu koyu, sütmavisi; ihtiyar fırıncı uyanmış, hep olduğu gibi sessiz, üzüntülü, acısını unutmak için fırın işleriyle uğraşıyordu tekbaşına. Ama mümkün müydü unutması, biricik evlâdıydı, tek oğul, yirmi yaşında, sarışın, yakışıklı, gözünün bebeği, iyi giyimli, iyi yetiştirilmiş, kuş sütüyle beslenmiş; bakın ki günün birinde, bundan üç yıl kadar önce, bedeni şişmiş, yüzü sivilce dolmuş, parmaklarının uçları başlamış dökülmeye, tırnakları düşmüş, şimdiyse dudakları çürümekte. Ne anası ne de babası onu Miskinler köyüne göndermek istemiyorlardı, nasıl ayrılsınlardı biricik evlâtlarından; onu bir odaya kapamışlardı, insanların gözünden uzak tutuyorlardı. İhtiyar Tulupanas'ın gözlerine uyku nasıl girerdi, nasıl ağzını açıp konuşabilirdi? Durmadan hamur yoğuruyor, ekmek fırınlıyor, sokaklarda dolaşıp simit, ıspanaklı pide satıyor, çalışmaktan harap oluyordu acısını unutmak için. Ama nasıl unuturdu! Sabahları oğlunu görmeye gittiğinde, etlerinin gün geçtikçe daha da beter çürüdüğünü, döşemelere döküldüğünü, çarşaflara bulaştığını görüyordu.

Fırın işleriyle uğraşıp savaşıyor ihtiyar Tulupanas, inim inim inliyordu; bir ara başını kaldırıp karşıki pencerede hâlâ ışık yandığını görünce başını salladı üzüntülü: "Zavallı Fransız karısı," diye mırıldandı, "sen de acılar içindesin, sen de acı çekiyorsun fukaram... Yok, insan yüreğinin rahat yüzü göreceği yok..."

Gerçekten de penceredeki ışık bütün gece hiç sönmemişti; zavallı Fransız kadını hiç gözünü yummamıştı, öksürüyor, tükürüyor, inliyordu; doktor Kasapakis onu Paris'ten alıp buraya getirmişti, buraya, dünyanın öbür ucundaki Türk ülkesine getirip dikmişti onu fidan gibi kendi toprağından söküp. Başlangıçta yalnızca iç geçirip inildiyordu, sonra öksürmeye başlamıştı, şu son günlerde de, söylendiğine göre, leğeni eline alıp kan tükürüyormuş. Doktor da, öyle diyorlardı, artık onu istemiyormuş, hizmetçi kızla mercimeği fırına vermiş, Arkalohori köyünden bir kısrak. "Hani bana söylediğin tren, hani evinizin önünden geçtiğini söylediğin demiryolu?" diye serzenişte bulunmuş-

tu ilk günlerde Fransız kadını, "bana öyle dememiş miydin Paris'teyken?" Doktor, kaba adam, gülümsemişti: "Biz burada, Büyükkale'de," diye karşılık vermişti, "eşeklere tren deriz!"

Kaptan Mihal evinin avlusunda ayakta, kıpırdamadan duruyor, gökyüzünün karar verip ışıyacağı zamanı bekliyordu; avlusunda öten horozu duyunca başını kaldırıp baktı, gökyüzü ağarmaya başlamıştı. Fırladı, odasına çıktı, giyindi çabucak, uzun kuşağına sarındı çember çember, kara saplı bıçağını beline soktu, ikon yerinde duran yağdanlığı alıp cızırdamaya başlayan kandilin yağını tazeledi, Başmelek Mihail'e, kaptanına baktı:

"Gidiyorum," dedi, "diyeceklerimizi tüm dedik artık, gidiyorum, evdekilere gözkulak ol!"

Avluya indi, kış kapıyı açtı, kısrağı eğerledi, sırtına atladı, Lazareto Kapısına doğru sürdü. Şafak söküyordu. Nizamiyeler anahtarları alıp Kalenin dört kapısını açmaya gittiler. Evlerin kapıları da kapalıydı daha, bir iki baca tütüyordu. Barbayani çoktan sokaklara düşmüş, mahallelerde bağırarak salep satıyordu sıcacık, kopkoyu, bol tarçınlı. Kaptan Mihal kısrağını mahmuzladı, Hıristiyan celladı Koca Çınarı geçti, meydanı döndü, Üç Kemerlere ulaştı, bir an durdu, çevresine bakındı. Çevresindeki dağlar kızıla çalıyordu. Tam karşısında Uğursuz Tepe, tüm kayalık, ardında İpsiloritis, yüce, soylu, sakin doruğu karlı; sağında mermer kesilmiş ejderin tersine dönmüş başı: Yuhas Tepesi. Daha uzaklarda denizin yüzü ağarmaya başlamış, mavi, yeşil hareli, esintili; Malta trataları çoktan körfeze açılmışlar kapkara, kızıl yelkenli. Güneşin ateşten tepsisi denizin içinden çıkıvermişti, kısrak onu görünce dönüp baktı, gözleri parladı, boynunu silkip kişnedi günaydın dercesine.

Trampetler çalındı, Türk bayrağı gönderine çekildi, kale kapısı açıldı gıcırdayarak. Dışarıda bekleyen köylüler hep birden sökün ettiler birbirlerini çiğneyerek, yedeklerinde odun, kömür, şarap ve zeytinyağı tulumları, sebze, meyve küfeleri, bal kavanozları yüklü atları, eşekleri. Kaleden içeri girmek için uzunluğu Venedik duvarının genişliğine eşit bir tünelden geçmeleri gerekiyordu; tünelin içinde, taş kubbenin altında sıkışıp sürtünüyorlardı, bağrışmalar, küfürler, anırtılar, hayvan ve insan ayak sesleri, nal sesleri birbirine karışıyordu; karanlık, yan-

kılı, bu yeraltı boğazı böğürüp duruyordu.

Kaptan Mihal bu gürültülü, şamatalı kalabalığın içinden kendisine yol açtı, tarlalara çıktı, deniz kıyısına indi, Büyükkale'yi ardında bırakıp kıyı kıyı Uğursuz Tepe'ye, Ruses'e doğru ilerledi. Sağında topraklar yemyeşil mis kokuyordu, solunda deniz; güneş gökten inip kısrağının göğsüne muska gibi asılıverdi.

"İsa adına, Başmelek Mihail adına," diye mırıldandı Kaptan Mihal, doğu yönüne dönüp ıstavroz çıkardı.

Büyükkale güneşe boğulmuştu; önce minareler, sonra Aya Minas Kilisesinin kubbesi, sonra da evlerin damları aydınlanmıştı ışınlarından; yavaş yavaş da nemli ıslak sokaklara inmişti; genç kızlar güneş girsin, diye pencereleri açıyor, ihtiyar kadınlar avlulara dökülüyordu, ilikleri ısınsındı. İhtiyar kadınların düşmanı, kazma kürek yaktıran mart ayı bitip gittiği için ıstavroz çıkarıp Tanrıya şükrediyorlardı; şimdi güneşlenecekler kemikleri ısınacaktı. Sağ olsundu nisan ayı, Aya Yorgi'nin ayı.

Tüm kale kapılarından sabah sabah tüm Girit eşekleri çıktılar oynak, cilveli, keyifli, kuyrukları havada, anırarak, Kalelilere ilkbaharın gelişini müjdelediler.

Pinelope kadın avlusunda gerindi, esnedi; güçlü kemikleri çıtırdadı; orta yaşlı, katmer gerdanlı, boğazına düşkün ve yediğini iyi sindirirdi, ortalık temizler, çamaşır yıkar, Dimitro'nun atını tımar eder, yem verir, Tanrının gecesi de kocasını huylandırmak için elinden geleni ardına koymazdı; çocuğu olmamıştı; bunun için de kedileri, kanaryaları ve ilkbahar kırlarını severdi. Bugün sabah sabah belkemiğinde acayip bir karıncalanma olmuştu, kuyruğu olsaydı, insan değil de hayvan olaydı, o da şimdi kuyruğunu diker, anırır Kaptan Mihal'in karısı Katerina'ya, Mastrapa'nın karısına, doktorunkine, tüm mahallenin karılarına haber verirdi: karılar ne pinekleyip duruyorsunuz öyle, kalkın, kalkın, kalkın da yüzünüz güneş görsün, hep birlikte anıralım, hep beraber yuvarlanalım çimlerin üstünde kırlarda, bahar geldi bahar. Dört duvar içine sığamıyordu bugün, çabucak yemek pişirdi şıpınişi; küçük beslemesini yolladı karşı komşusuna, Kaptan Mihal'in karısı Katerina'ya: "Annem selâm edi-

yor, Dimitro'nun karısı Pinelope, diyor ki, isterse eğer diyor, hoşuna giderse diyor, yemeklerimizi alalım da kırlarda yemek yiyelim bugün, diyor, bahar geldi diyor." Ama kaptanın karısı nasıl bıraksındı bugün evini, hazırlık yapıyordu, yarın sabahın alacakaranlığında o beş uğursuz sökün edecekti. Kestiği tavukları temizliyordu, birini haşlama yapacak, ikincisini çamfıstığı koyup dolduracak, üçüncüsünü, tepeliyi de, meze için fırına verecekti. "Gelemeyeceğimizi söyle annene, kusura kalmasın, bugün çok işimiz var, ama zahmet olmazsa eğer ikindi vakti elişini alsın da bize buyursun, komşular da gelecek, Ali Ağa da burada olacak, eğleniriz azıcık; Kaptan da bütün gün eve uğramayacak, çekinmesin, gelsin."

Pinelope kadın kaşlarını çattı, evlâtlığını öteki komşu kadınlarına, Mastrapas'ınkine, Karasoyorgi'ninkine, Poliksingis'in kızkardeşine yolladı, ne yaparsın ki biri evini takdis etsin diye papazı bekliyor, ötekinin başı ağrıyor, Poliksingis'inkiyse akşam ayini için çörek yoğuruyordu, üstüne üstlük bacakları da yeniden şişmişti, yürüyecek hali yoktu.

"Yok olasıca leş kargaları!" diye homurdandı Pinelope kadın, fena içerlemişti. "Kız, pencerelerinizi açıp bir baksanıza dışarı? Yoksa süs için mi o pencereler? Gel kız Marulyo, koş doktorun karısı Masela'ya, varsın frenk karısı olsun, anlar o bu işlerden, bilir ilkbahar ne demek, gelir o!" Kadının adı Marsel'di, ama Pinelope kadın onu Masela, diye çağırırdı; ağzından çıkan sözü iyi bilmeliydi, Grekçe olmalıydı her çıkan söz ağzından. Biz de onu bu adla anacağız, değil mi ki Giritliye vardı. Rumca çatra patra konuşabiliyor, onun bu hali Pinelope'nin pek hoşuna gidiyordu; hep büyük bir kentleydi onun derdi günü, Paris dedikleri büyük kentle; Büyükkale'den de büyük, bir de koskoca su geçermiş orta yerinden, kadınlar da kahvelere giderlermiş de erkeklerle söyleşirlermiş korkusuz ve bacakları bileklerine dek açıkmış. Masal, palavraydı bunlar, ama karı çok tatlı anlatırdı, hınzır frenk karısı, hem dediklerine kendisi de inanırdı bak, birkaç kez anlatırken gözlerinin yaşardığını görmüşlerdi. Ya o kocası olacak heriften çektiği, o ekselanstan, tüh Allah kahretsin! Köylü kızı beslemeyle mercimeği fırına vermekten utanmadıktan sonra... "Gelsin zavallı, gelsin de kırlara çıkalım, Aya

İrini Kilisesinin oralara dek uzanalım, gözü gönlü açılsın."

Besleme, suratı asık geri döndü: "Gelemeyecekmiş diyor, mümkünü yokmuş, bütün gece öksürükten uyuyamamış, kusura bakmasınmış..."

Pinelope kadın küplere bindi, kafası tüm komşuları bir bir dolaştı; Kolivakis'in karısını mı çağırsaydı, Allah yazdıysa bozsundu! Kocası mezarcıydı, Tanrım hizmetine muhtaç bırakmasındı, karısı da acayip karının biriydi, hasta, hayaletler görürdü hep, yastığından durmadan ölüler geçerdi; oh olsundu ona, kocası ölüleri soyar, kendi giyinir, karısını veletlerini giydirirdi, zavallı ölüler de toprağın rutubetinde çırılçıplak kalmak zorundaydılar, haklıydılar onlara kızmakta... Kolivakis'in karısını istemiyordu. Çorbacının kibirli kızkardeşi Arhondula'ya mı göndersindi beslemeyi, tenezzül eder miydi ki haspa bir aktar parçasının karısıyla, Pinelope'yle kırlara gezmeye çıkmaya. Babası tercümanmış İstanbul'da da Patrik hazretleriyle prafa bile oynarmış, şimdi öldükten sonra da kızına yılda bir kese altın emeklilik bırakmış, siyah havyardan aşağısı idare etmiyordu, kaşıkla yiyordu havyarı! Afiyet olsundu! Varsınlar paşalar, metropolitler ziyaretine gelsinlerdi. Genç kızken kimseyi beğenmezdi kibirli. Şimdi de kendi suyuyla kaynasındı hafif ateşte! Rafta otursundu. Sağır kardeşine de oh olsundu! Ohlar olsundu! Ataların günahı... Bir seferinde İstanbul'a asılmak için bir Hıristiyanı götürüyorlardı, bir Türkü öldürdü diye; babaları olacak herif, tercüman olacak o herif, biliyordu işin aslını, Türk mü o zavallı değil, gene bir Türk beyi öldürmüştü, gerçeği söylemek için ağzını bile açmamıştı kötü adam! Korkup susmuştu; biricik oğulları da sağır doğmuştu işte. Hayır bu Arhontopula ile gezmeye çıkmayacaktı, isteseydi bile çıkmayacaktı!

Kafası bu kendini beğenmiş kibirli kart kızın kocaman kapısını bıraktı, ötelere doğru yol aldı. Vangelyo'yu mu çağırsam? Ama nasıl gelebilir ki, çeyizini hazırlıyor harıl harıl, önümüzdeki paskalya, öğretmen Titiros'la nikâhlanacak... Nereden de buldu onu zavallı kız? Hastalıklı, yarım porsiyon, gözlüklü... Onu sevse bari... ne gezer, körolası yoksulluk işte... Elinde ne var ne yok hepsini o hayırsız, o yakışıklı oğlan kardeşi, üstüne başına, süsüne, eğlencelerine harcadı, har vurup harman savur-

du; altın saat onun nesineydi?

Pinelope kadın düşündü, taşındı kararını verdi; kuyunun yalağına çıktı, asmadan bir tutam yaprak devşirdi, mutfağa girdi, dolma sarıp pişirdi, dolmaları, ekmeği, zeytinleri, portakalları, şarap testisini, ispirto ocağını, kahveyi, şekeri, çatal bıçakları, peçeteleri kocaman bir sepete yerleştirdi, avludan çıktı.

"Kız Marulyo," dedi beslemesine, "gel peşimden, kimseye mudanamız yok!"

Kapıyı kapayıp limandan yana yürüdü. Şişman, geniş kalçalıydı; sağlı sollu gidip gelen, çalkalanan kalçalarının şimdi yürürken kendisi de farkına varıyor, Girit'e yeni getirilen Karaman koyunlarının yağlı kuyruklarına benzetiyordu. Bu kalçaların, peşinden çalkalanıp gelmesinden utanıyordu zavallı, ama elden ne gelirdi! Şişmanlık da, yağlar da Allah vergisi deyip kendi kendini teselli ediyordu; Poliksingis'in kızkardeşi Hrisanti'ninkiler gibi bacaklarımın şişmediğine şükür! Keklik gibi sekiyorum daha Tanrıma şükür, yağlarıma kumanda edebiliyorum, götürüyorum onları, onlar beni sürüklemiyor, bir düzine genç kızı alt ederim, bir düzine delikanlı beni zaptedemez, tevekkeli dememişler bana devanası diye!

Kırıta kıvıra Büyük Caddeyi geçti, çok kalabalıktı, tüccarlar, ustalar, köylüler. Bağrışmalar, dövüşmeler, sövüşmeler, ne meymenetsiz, eşek suratlı şu Kaleliler! diye aklından geçirdi Pinelope kadın dudaklarını büzerek. Kendisi Resmoluydu ve bununla övünürdü. Hanyalının silâhı, Resmolunun malı, Kalelinin şarap bardağı. Tanrının akşamı işlerini paydos ettiklerinde doğruca tavernalara içmeye; çiroz salatası, şişkebabı, şarap, rakı, pişmiş et kokarlar hep. Nerede Resmolular, o ağırbaşlı, o kibar davranışları, gönülden selâmlaşmaları, soylu tavırları, nerede bunlar! Büyükkale'de tek bir adam var adam denebilecek, o da Dimitro'su, kocası, ama ne var ki o da bir canlı ceset! Neler yapmıyor geceleri onu azıcık canlandırmak için! Ama boşuna, boşuna çabaları... Hey gidi hey, Resmolu olacaktı ki!

İçini çekti, yürüdü, şimdi limana yaklaşmıştı. "Oturmuş gene sinek kışkırtıcısını sallamaktadır," diye düşündü. "Becerebildiği sadece bu."

Dimitro sabahtan beri sinek kışlamaktan yorulmuş, şimdi

büyük bir defterin yapraklarını çeviriyordu; deftere iki çeşit mürekkeple yazardı; kırmızıyla et yemeklerinin, koyu maviyle öbür yiyeceklerin kaydını geçirirdi, her gün ne yediğini bilmeliydi, geçmiş günlerin yemeklerini okur, ağzı sulanırdı... Şimdi de öyle yapıyordu. Son günlere doğru yaklaşmıştı, iştahla ağzında birşeyler çiğner gibi heceliyordu: "Yıl 1889, Mart ayının 20. günü: Yeşil soğanlı, enginarlı taze bakla. Bol zeytinyağı. Güzel olmuş." "Mart 21: Fırında sarmısaklı, taze kabak. Fırıncı Tulupanas dalgınlıkla yaktı bu güzel yemeği."

Dükkânın kapısında küçük bir kız çocuğu belirdi:

"Kir Dimitro," dedi, "annem yolladı beni, Hristofakis'in karısı, beş dirhem sakız istiyor, tatlı yapacakmış."

Kir Dimitro Piçokolo üşeniyordu, gözlerini defterden kaldırıp rafa baktı.

"Bildim istediğini yavrum," dedi, "ama çook yüksekte!" Sesini öylesine uzatıyordu ki sakızın dünyanın ta öbür ucunda olduğunu anlatmak için!

Besleme uzaklaştı, Kir Dimotro yeniden okumasına daldı: "Mart 25. Evangelizmos Yortusu. Şarap ve balık günü. Limonlu bakalyaro haşlaması, maydanozlu bakalyaro yahnisi, sarmısaklı bakalyaro tavası, hıyar salatası. Pek nefis bir taam."

Eğilmekten, okumaktan yoruldu, yine sinek kışlayıcısını eline aldı, içini çekti: "Ben, ünlü Kaptan Piçokolos'un oğlu, ne hallere düştüm! Dedem elindeki kundakla Osmanlı donanmasını kundaklasın, babam elindeki tüfekle Osmanlı öldürsün, bense elimdeki sinek kışlayıcısıyla sinek avlayayım! Tüh be bana, yazıklar olsun!" diye söylendi, o pörsük, o saf suratı elinin ayasıyla karışladı. Savaşçı babasının anısıyla dükkân kendisine dar geldi, sığmıyordu şimdi, kollarını uzattı, sağlı sollu duvarlara dayadı, bir başka Samson gibi bir itişte devirecekti sanki bu duvarları, devirecekti de dünya artık Dimitro Piçokolos'a dar gelmeyecekti, çatlamaktan kurtulacaktı.

Tam da duvarları devireceği anda, dükkân karanlıklara boğuldu. Eşikte Pinelope, şişman, dev gövdesiyle duruyordu, nefes nefeseydi. Kir Dimitro onu görünce suratını astı: "Ne ister gene benden? Yetmiyor mu geceleri yaptıkları? Nereden buluyor bu keyfi hınzır karı? Kıçına neftyağı sürmüşler sanki. Ah

bre namussuz Resmo karıları, ah!"

"Hoş geldin!" dedi yüksek sesle, acele defteri açtı.

"Kalk bre Dimitrom," diye gürledi kadın, "kalk da kırlara gidelim, küflerin temizlensin mübarek adam, kemiklerin ısınsın! Burada kurbağa gibi bataklığa gömüleceksin handiyse! Kımılda bre! Yemeğimizi de aldım, bayılacağın bir yemek..."

Eğilip kulağına fısıldadı:

"Patlıcan dolması gibi yaprak dolmaları, bol biberli... Göreceksin, öyle iyi gelecek ki sana, üstelik kırda, tarlalarda!"

Kir Dimitro'nun yüreğine korkular üşüştü:

"Gelemem!" diye bağırdı. "Gelmeyeceğim!" Tezgâhın kenarına yapıştı.

"Gel Dimitrakimu, gel gözünü seveyim, sataşmayacağım sana, söz!"

Kir Dimitro elindeki sinek kışlayıcısını sallıyordu, sanki Pinelope kadın sinekti, karasinekti de dükkândan dışarı kışlamak istiyordu.

"Gelmiyorum," diye gürledi yeniden, "çok işim var bugün, görmüyor musun? Defterlerimi düzene koyuyorum, matlup, zimmet, nereye gittiğimi bilmeliyim, durumumu. Gözünü seveyim, kendin git, bir başına."

"Kız Marulyo, hadi," dedi Pinelope kadın, beslemesinin ensesinden yapıştı, "komşum da sen, kocam da sen! Gidelim de güneşin altında yemeklerimizi yiyelim!"

Dönüp kocasına baktı küçümseyerek, küplere binmişti, koca kalçalarını çalkalayarak gerisin geri eve doğru yürüdü.

"Körolası kara bahtım," diye söylendi yürürken, "boğazına, içkisine düşkün bir yiğitle evlenmeliydim, yanlış oldu bu iş, bir düzine velet doğurtmalıydı ki bana kendime geleyim! Soyluların yatağı Resmo'da yaşamalıydım, burada değil, eşek Kalelilerle değil!"

Söyleniyor, yürüyordu öfkeli. Karnı da acıkmıştı, güneşin yükselişini seyrediyordu, burun deliklerini açıp kapıyor, taze ot kokusu alıyordu, beslemeyi ensesinden kavramış sürüklüyordu azgın, Marulyo soluk soluğa, elindeki koca sepetle yürüyordu, bir ara yamru yumru olmuş terlikleri ayaklarından fırladı, alıp sepete dolmaların üstüne koydu, hanımının ardından yalı-

nayak koşmaya başladı.

Pinelope kadın Aya Mina Kilisesinin önünde durdu, ıstavroz çıkardı: "Aya Minam," diye mırıldandı, "bilirsin ne iştahlı olduğumu, yardım et bana!"

Sesler, kahkahalar duyuldu, sokak çocuk dolmuştu, kampana çalmıştı, çocuklar okula doğru koşuyor, Pinelope kadının yüreği kabarıyordu; durup çocuk kalabalığını seyretti göğsü kabararak. "Eh," dedi içini çekerek, "tüm şu yavrular benim olaydı! Varsın birkaçı da Dimitro'nun sulbundan olmasındı! Tanrım günahımı bağışla!"

Bir an gözleri buğulandı, aklından bir sürü erkek geçirdi, sokaklarda, köyde, düşlerinde gördüğü yiğitlerdi bunlar. Günaha giriyorsam eğer Tanrım affetsin, ama Barbayani'nin karısı haklı... Kimbilir kaç erkekle çocuk yapmıştı, bir Allah bilir komşum Karayorgis'in karısı Katiniça'yı da kimden edindiğini! Barba Yani de huylanmıştı adamakıllı, varsın ona deli desinlerdi, boynuzları görüyor, onlara dokunuyor, elleriyle sıvazlıyordu, ama ne gelirdi elinden garibin? Bir seferinde çok hastalanmıştı, karısını çağırmıştı: "Ulan karı, Allaha inanıyorsan, bana doğruyu söyle, tüm çocuklarımız benden mi?" Kadın susuyordu. "Karı konuşsana, söylesene doğrusunu, bak öleceğim işte, korkma!" "Ya ölmezsen?" diye karşılık vermişti orospu, "Ya ölmeyiverirsen?"

Bu olayın anısıyla Pinelope kadın gülümsedi, çocukların geçmesi için çekilip yol açtı. Gözüne komşusu, Kaptan Mihal'in karısının çocuğu, Trasaki ilişti.

"Trasaki! Trasaki!" diye seslendi, sepete el attı çocuğa bir portakal vermek için.

Trasaki nasıl duyardı sesini, kollarını iki arkadaşının omuzlarına atmıştı, sağında Mastrapas'ın oğlu Manol, solunda Karayorgis'in veledi Andriko, konuşarak gidiyor, kahkahalar atıyorlardı. Dünkü olayı anlatıyorlardı birbirine keyifli keyifli, yaramaz: Sınıfın kapısının eşiğine bir avuç saçma dökmüşlerdi. Öğretmen Titiros sırtı kapıdan yana dönük kendilerine pazar gezintisinde söyleyecekleri şarkıyı öğretirken. "Bahar geldi, çiçekler açtı..." Çocuklar avaz avaz şarkı söylüyorlardı, Titiros da keyfe gelmiş, değneğini kaldırmıştı. "Hadi çocuklar, hep birlik-

te bahçeye çıkalım da orada öğrenelim şarkıyı. Öbür gün Üç Kemerlerden geçerken mahçup olmayalım... Marş marş..."

Önden kendisi yürümüştü heybetli, tam hızla eşiği aşacağı an saçmalara basmış, ayağı kaymış, çuval gibi yığılıvermişti yere, gözlüğünün camları tuzla buz olmuştu.

"Kemikleri kırıldı mı dersin," diye sordu Andriko, endişeli, "Belki de kırılmamıştır hani?"

Trasaki onu avuttu: "Kırdı, kırdı kemiklerini, diyorum, kırdı, krak diye bir ses duymadın mı, işte kırılan kemiğin sesiydi."

"Gördünüz mü nasıl oof! diye bağırdıydı," dedi Manol sevinçle ellerini ovuşturarak. "Mutlaka kaburgaları kırılmıştır, kalkamaz artık. Of ooof! diye bağırdıydı, gözlüğünü arıyordu."

"Böylece pazar gezintisinden kurtulduk çocuklar, dediğimiz şeyi yaparız, tamam mı?"

"Tamam!" diye bağırdılar öteki iki kafadar. Bir köpek geçiyordu yanlarından, taş alıp hayvanı kovaladılar.

Aya Mina Kilisesinin yanındaki tekkede şamata duydular, kavga oluyordu, durdular.

"Hamide Molla, Efendinayı pataklıyor besbelli," dedi Trasaki. "Durun da matrak geçelim."

Ayaklarının ucunda yükselip sokağa açılan demir parmaklıklı pencereden içeri baktılar. Avlu yeşil çimenlerle kaplıydı, tam ortada da evliyanın yatırı; yatır bez parçalarının içinde kaybolmuş gibiydi. Yatırın kenarında yaşlı ana, saç baş karışık, yalınayak, iri burunlu, bir eliyle ensesine yapışmış, öbür elinde çatal bir sopa, oğlunu korkutuyordu:

"Allahtan korkmuyor musun?" diye bağırıyordu. "Gene mi o Rum'un evine, domuz eti yemeye, şarap içmeye, kâfir olmaya? Kilitleyeceğim seni içeri, kabak kafalı, geberteceğim seni dayaktan, gitmeyeceksin!"

Efendina anasının pençesinden kurtulmaya çalışıyordu. Sızıldıyor, haykırıyordu boğulurcasına.

"Gitmeyeceksin oraya!" diye bağırıyordu ana, oğlunu tartaklayarak. "Gitmeyeceksin! Her gidişinde olan rezillikleri unuttun mu? Ayılınca pişman oluyorsun, gözyaşları döküyorsun, sarığını başından atıp kelini çıkarıyorsun meydana, keline at fışkısı sürüp sokaklara düşüyorsun eşek gibi anıra anıra...

Rumlar peşine düşüp seni limon kabuğu yağmuruna tutuyorlar Efendina Kavalina, Kavalina diye bağırıp alay ediyorlar! Şuracıkta yatan mübarek adamdan, dedenden de mi utanmıyorsun?"

Bağırıyor, yırtınıyor, beddualar yağdırıyor, renkli paçavralar bağlı yatırı gösteriyordu.

"Gece gündüz hep onu düşünüyorum!" diye bağırdı Efendina, ellerini havaya kaldırdı. "Yemin ederim ana, hiç aklımdan çıkarmıyorum!"

"Peki öyleyse, niye böyle nefsini kirletiyorsun?"

"Evliya olmayacak mıyım ben de? dedem gibi evliya? Nasıl evliya olurum günah işlemezsem, nefsimi kirletmezsem? Günah işlemezsen nasıl pişmanlık gösterirsin ana, nasıl gözyaşı döküp ağlarsın ha, nasıl yalvarırsın Cenabı Hakka? Kelimi mi göstereyim yani millete? Hayır! Nasıl evliya olurum ben öyleyse?"

Hamide Molla'nın ağzı açık kaldı, bir oğluna, bir yatıra bakıyor, susuyordu, deli oğlu haklı olmasındı sakın? Şurada yatan evliya için ihtiyarlardan dinledikleri, kendi dedesi için söylenenler, doğru olmasındı? Tüm ömrü boyunca belâlı, gözünü budaktan sakınmaz olduğu, yaşlanıp içi geçince, şaraptan, et yemeklerinden ve kadınlardan el ayak kesilince işi evliyalığa döktüğü? Aya-Katerina camiinin minaresine çıkıp oradan aşağı inmek istemediği, yemeden içmeden orada oturup ağlayarak, gözyaşları dökerek Tanrıya yalvardığı, tam yedi gün yedi gece orada uluduğu, sonra da avaz avaz bağırıp Büyükkale'nin göklerini korkudan uçuşan kargalarla doldurduğu? Tanrım ona acımıştı da gagalasınlar, yiyip bitirsinler, diye kargaları yollamıştı, daha fazla işkence çekmesin diye... Evliya olmanın yolu bu olmasındı sakın?

Hamide Molla'nın kafası karışmıştı, nazlı oğlunu bir güzel pataklasın mıydı, yoksa elinden tutup avlunun orta yerine getirsin, tir tir titreyen bedenini güneşletip ısıtsın mıydı? Bilemiyordu ne yapacağını. Çatal sopasını yatıra dayadı, pençesini Efendina'nın boğazından ayırdı, elini uzatıp suratını karışladı.

"Ne istersen yap," dedi "ye iç, için çıksın, sonra da keline at fışkısı bula!"

Avlunun kenarına gitti sürünerek, bitkin, güneşlenmek

için.

"Yazık," dedi Andriko, "dayak atmadı ona!"

"Meraklanma," dedi Trasaki, "yarın babam onu bir güzel benzetir!" Arkadaşlarını itti. "Hadi gidelim," dedi, "yarın güneş battıktan sonra sen gör panayırı! Gelip sizi alırım, sapanlarınızı da yanınıza almayı unutmayın; ben bir ip alırım."

"Ben de bir sopa," dedi Andriko.

"Ben de bir kazık," diye ekledi Manol.

"Furogato'nun oğlu Nikola'yı da yanımıza alalım, güçlüdür o."

"Ya babası bizi görürse?" dedi Manol, durakladı.

"Püf, varsın görsün," dedi Trasaki küçümseyerek, "dayak mı atabilir o? Giritli değil ki, Şıralı.

"Kaldırabilecek miyiz acaba onu?" dedi Andriko. "Tam yüz okka tartıyor. Ya bağırırsa?"

Trasaki kaşlarını çattı: "Dinle beni Andriko," dedi, "bu işler yürek ister, sende o yürek yoksa bas git, başkasını bulurum."

"Ben mi?" dedi Andriko alıngan. "Dağ gibi yüreğim var benim."

"Onu yarın görürüz," dedi Trasaki, adımlarını sıklaştırdı; okula yaklaşmışlardı. "Şimdi tıs!" diye komut verdi Trasaki. "Ağzınızdan lâf çıkmasın ha, sonra karışmam fukaralarım! Babam yarın fitil gibi sarhoş olur, serbest kalırım, siz de tüyersiniz evden, kiliseye gece ayinine gidiyoruz dersiniz, analarınızdan birer metelik alırsınız mum yakmak için, leblebi alırız."

"Kıza mı ikram?" dedi Manol.

"Ne ikramı be," dedi Trasaki, "öğütmek için."

Tam bu sırada Kaptan Mihal, başındaki mendil kaşlarının üstünde, Uğursuz Tepeden geçiyordu. Solunda deniz kaynıyor, sağında tüm kayalık, demir kayalık, vahşi tepe, sessizlik içinde; uğursuz, oradan her geçen Hıristiyan durup ıstavroz çıkarır, Osmanlıyı lânetle anar; hangi kuytusunu kazsan, hangi mağarasına girsen, mutlaka öldürülen Hıristiyanların kemiklerini bulursun.

Kaptan Mihal ıstavroz çıkardı; bu kayalıklarda, bundan on yıl kadar önce, kardeşlerinden biri, Hristofis, iki oğluyla birlik-

te can vermişti; birkaç gün sonra kargaları izleyerek cesetlerini bir çukurda bulmuşlardı birbiri üstünde, dilleri kesilmişti. Çünkü akşamüstü çakırkeyif buradan geçerken 'Moskof' türküsünü söylemişlerdi. O gün Trasaki'yi vaftiz etmişlerdi, kardeşiyle yeğenleri çakırkeyif köylerine dönüyorlardı neşeli; denizi seyrediyorlar, Moskof'u çağırıyorlardı uzaklardan; kendilerini Türkler gözetliyordu, pusuya düşürüp vurmuşlar, sonra da dillerini kesmişlerdi.

"Zavallı Girit!" diye mırıldandı Kaptan Mihal, kısrağını mahmuzladı. "Kaç kuşaktır bağırıp durursun, ama seni duyan kim! Tanrı da korkutulmak ister mucizesini yaratmak için, yeryüzünün tüm güçlüleri de korkutulmak isterler, al tüfeğini eline yenibaştan, senin Moskof'un odur, başkası değil!"

İçini çekti, deniz kıyısından ovaya, oradan da dağlara vurdu, bakışları bulanıktı, burun delikleri oynuyordu, Girit kayalıkları kekik ve adaçayı kokuyordu.

"Güzel şu Girit vesselam," diye mırıldandı, "güzeldir güzel! Kartal olaydım da göklerin doruğundan seyredeydim onu hey!"

Gün kavuşanda üstünden geçen bir kartal olsa, gerçek, nasıl da seyrederdi kana kana onun güzelliklerini tüm – sağlam yapılı, diri, güneş yanığı gövdesinin dipdiri salındığını, kıyılarının pırıl pırıl yandığını, yer yer bembeyaz kumsal, yer yer sert kırmızı toprak, kan kırmızısı. Köyleri de seyrederdi doyasıya, manastırları, ufak kiliseleri, kır kiliselerini, demir kayalıkların yarıklarında bembeyaz, pırıl pırıl ya da toprağın içine gömülü. Osmanlı çizmeleri altında inleyen üç dertli kentini, Venedik rıhtımlarını, Türkleştirilmiş kiliselerini, Hanya'yı, Resmo'yu, Büyükkale'yi.

Tanrı da kartalın daha da üstünden bunları görebilirdi, Girit'in güzelliklerini, kuşaklar boyu onu unutmamış olsaydı, tüm varlığıyla Osmanlının ellerine teslim etmemiş olsaydı, ruhuyla birlikte.

Yok, ruhunu değil, çünkü Giritliler dayanıyordu, diretiyorlardı, Tanrının mührünün altına kendi mühürlerini basmak istemiyorlardı. Haksızlıktır bu, diye haykırıyorlardı başlarını göğe kaldırarak, haksızlık! Bu Tanrısal haksızlığı ortadan kaldırmak için savaşıyorlardı birer iyi Hıristiyan olarak. Tanrı da bir

savaşçıdır, diyorlardı, kimbilir nerelerde savaşıyordur, bir başka gezegende, başka Osmanlıyla. Seslenelim kendisine, kulak versin bize. Başka uluslar, başka insanlar Tanrıya duayla, gözyaşlarıyla seslenirler; ya da sabırla, usla, anlayışla; ya da küfürle, günahla; Giritli tüfekle seslenir. Tanrının kapısı önüne gelip yaylım ateş eder sesini duyurmak için. Başkaldırı! İsyan! diye kükrer Sultan ilk tüfek sesini duyar duymaz, paşalarını nizamiyesini, kazıklarını seferber edip yollar oraya. Küstahlık! diye haykırırlar Frenkler, çelik zırhlılarını yollarlar Asya'nın, Avrupa'nın, Afrika'nın orta göbeğinde Azraille boğuşan minnacık sandalı batırmak için. Sabırlı olun, makul olun, ellerimi kana bulamayın! diye yalvarır fukaralar anası Yunanistan tir tir titreyerek. Ya ölüm ya özgürlük! diye karşılık verirler buna Giritliler Tanrının kapısını gümbürdeterek.

Başlangıçta her kuşakta için için, daha sonraları da, özellikle Büyük Başkaldırıdan, Mora isyanından sonra özlemler keskinleşti, öfkeler daha da hızlı yürümeye başladı; Girit'in gönlünde hakaret, haksızlık, çekilen acıların birikimi oluyor, yüreği kabarıyordu, taşıyordu; o dayanılmaz kurtuluş özlemiyle aklı yerinden oynuyor, kendisini pençeleri arasında kıvrandıran o korkunç ejderhayı yutmak için saldırıyordu. Kendi kendini yiyip bitiriyor, köylerini yakıyor, zeytinliklerini, bağlarını köklüyor, Girit dolaylarından Tanrının eşiğine dek cesetler yığılıyordu üst üste ve yeniden kanlar içinde ejderhanın pençesine düşüyordu Girit. 866'da Arkadi Manastırı havaya uçtu, 878'de yeniden ayağa fırladı, ama gene yere düştü, yeniden haksızlık ve çekilen acıların birikimi başladı, şimdi de, şu 889 yılının eşiğinde Girit'in yüreği gene taşmaya başladı. Köylerde Hıristiyanlar feslerini yana yıkıyor, avuçları karıncalanıyor, kuzey yönüne başlarını çevirip bakıyorlar Yunanistan'a, daha da ötelere Moskof'a; içlerindeki dedeler uyanıp kıpırdıyor, evlerde, köylerde akıla yer kalmıyor, uykuları kaçıyor, pazar günleri ya öğretmene, ya papaza ya da halk ozanına Girit'in çektiklerinin öyküsünü söyletiyor, türküsünü okutuyorlardı içlerindeki hıncı körüklemek, karara varmak amacıyla. Hemen her bahar vakti, uyanan ilkbahar toprağı, ısınıp kıpırdayan yaratıklarla birlikte Giritlinin yüreği o harcanmamış artık gücün etkisiyle kızışıp şah-

lanıyordu; bunu Osmanlı çok iyi biliyor, gemlemek için fermanlarını ve nizamiyelerini gönderiyordu.

Kaptan Mihal'in de yüreği kabarmıştı, Girit'in çektiği acılar dayanılır değildi, kısrağını mahmuzladı, Uğursuz Tepeyi geçti, kırmızı topraklara, Ruses'e girdi, ince kumluğa doğru kıyı kıyı yol aldı, acıkmıştı. Dul kadının hanında atından indi, hancı kadın karşıladı kendisini, sağlam yapılı, şen bir duldu, iyi besili, üstübaşı kirli; taze soğan ve kimyon kokuyordu. Kaptan Mihal yüzünü çevirdi, cilveli, kıvırıcı karılardan hoşlanmazdı, önündeki yola, denize bakıyordu.

"Hoş geldin Kaptan Mihal, yeller attı seni buralara!" dedi dul kadın, gözlerini oynattı baygın. "Oruçlu değilsen taze soğanlı, kimyonlu ada tavşanım var, bir yahni ki ağzına layık."

Kaptana bir sandalye uzatmak için eğildi, göğsünün hafif tüylü, gölgeli, davet edici çatalı belirdi.

"Et ye Kaptan Mihal," diye üsteledi, gözünü kırparak, "yolcusun, günah sayılmaz."

Kaptan Mihal kızdı. Kadından, yemekten, aç erkekten nefret eder oldu bir an için.

"Bir şey istemem," dedi, "aç değilim!" Kısrağına atlayıp yola koyuldu.

Tepelerden inip düzlüğe vardı; barışçıl, iyiniyetli yeşillikler; arı uğultusu, geçen yıl bıraktıkları yuvalara güven içinde dönüp yerleşen kırlangıçların cıvıltısı; tüm Girit şu bir nisan günü, pırıl pırıl, mutlu sanki, uysal ilkbahar güneşinde... Ama Kaptan Mihal'in gözleri hiçbir şey görmüyor, yalnız atını koşturuyor. Nereye gidiyordu? Bugün, gün ağarırken, nerelere gitmek için yola çıkmıştı? Kimin peşindeydi? Kim onun peşindeydi? Aklını bir bulut kaplamıştı, güneşli kıyılar donuklaşmıştı, yol bir ırmak gibi akıp gidiyordu, uzaklarda Resmo tepeleri duman gibi kıpırdamaya başlamıştı. İki ihtiyar köylü, eşeklerinin sırtında ellerini göğüslerine koyup selâm verdiler:

"Çok yıllara Kaptan Mihal!"

Kaptan Mihal ihtiyarların farkına bile varmadı, selâmlarına karşılık vermedi. Kafası şimdi Nuri Beyin konağında dolaşıyordu, gidip geliyor, bir hırsız gibi yüksek duvarı ölçüp biçiyor, neresinden atlayıp gireceğini hesaplıyordu. Sonra Kaptan Mi-

hal'in kafası yeniden karıştı, bahçeye atladıktan sonra hangi yöne gideceğini kestiremiyordu...

Alnı tere bulanmıştı, elini kuşağına atıp bıçağının sapını tuttu.

"Köpeğin hakkı var, ikimizden biri fazla şu dünyada."

Bıçağının sapını sıkıp hayâlinden duvarı aştığını, bahçeye daldığını, saksılar arasından yürüdüğünü geçiriyordu; kırmızı yeşil camlı fener hâlâ yanıyordu, yukarıdan, kafesli pencerelerden kadın gülüşmeleri duyuluyordu. Alnındaki ter damlaları birden boynuna, koltukaltlarına doğru iniverdiler. Kafasında bir kıvılcım parladı, hatırlamıştı; bu eve insan öldürmek için girmemişti, içine yeni bir şeytan yerleşmişti, davetsiz, şeytan soyundan bir şeytana da benzemiyordu, alaycıydı, küstahtı, mis kokuyordu, yüzüyse, ne ayıp! bir kadın yüzüydü!

"Bre Kaptan Mihal sende hiç utanma yok mu?" diye gürledi. "Bu hale mi düşecektin?"

Atalarının mezar kapaklarını kaldırdıklarını gördü, beddualar, lânetler yağdırdıklarını duydu, geri dönüp baktı, yumruğunu sıktı.

"Ey atalar, girin bakalım toprağın altına, yaşıyorum ben, kumanda bende, bağırmayın bakalım öyle!"

Başındaki mendile alnının terini sildi, yeniden aklı başına geldi, çevresindeki tepeler yerine oturdu, kıyılar ışıdı, ayaklarının altındaki ırmak kurudu, yeniden yol oldu. Lazaretos Kapısından neden çıktığını, nereye gittiğini şimdi hatırladı: Dün Nuri Beye söz vermişti, sözünü tutmalıydı, kardeşi Manusaka ile konuşmak için Aya Yani köyüne gidiyordu.

Soyunun kökleri Petrokefalo bucağındaydı, ama Büyükkale'ye bir saat kadar uzaktaki bu bahçelerle çevrili Aya Yani Köyüne, yıllarca önce talihin yeli, Manusaka'yı alıp bir tohum gibi bırakmıştı.

Tohum tutmuş, kök salmış, gelişmişti, şimdi köyün göbeğinde koca bir meşe gibi dalbudak salmıştı çocukları, torunlarıyla, ana toprağın memelerini emip duruyordu.

Unutulmaz bir gündü — eylülün 14'ü — 866'larda Manusaka, tayfasıyla Osmanlı peşinde dolaşırken bu Aya Yani köyünü basmıştı; evlerden birinin kapısı önünde bir tazecik saçını başı-

nı yoluyor, ağlıyordu yürekler acısı. Az önce, şurada, kapının eşiğinde kocasını boğazlamışlardı, daha yeni evliydiler, kadıncağız Tanrıya sesleniyor, haksever olmadığından, Hıristiyanları değil Osmanlıları sevdiğinden yakınıyordu. Manusaka o sıra kırk yaşlarındaydı, iki yıl önce de dul kalmıştı, genç dulu görünce yüreği hop etmişti. Adamlarına avluda yemek yemelerini söyledi, kendisi eve girdi, barut dumanlarından kapkaraydı, saç sakal karışık, korkunç bir görüntüsü vardı. Kadın onu böyle görünce ödü patladı korkudan, Meryem Anam! diye bağırıp yüzünü önlüğüyle kapadı.

Manusaka elinden geldiğince tatlı yüzle genç dula yaklaştı.

"Ağla kadınım," dedi, "dilediğince ağla da ferahla. Benim de bir karım vardı, ama Osmanlılar öldürdü, ben de ağladımdı, içime akıttımdı gözyaşlarımı, ferahladımdı."

Kadının yanıbaşına çöreklendi, ağlamasını seyretti, bekledi. Kadına bakıyor, yüreği yerinde duramıyordu, ah onu kolları arasına alıp sıkabilseydi. Göğsü bağrı açık, acıdan kendinden geçmiş, tere bulanmış, mis gibi kokuyordu, Manusaka ömrü boyunca bir kadına bunca istekli bakmamıştı. Kadının omzuna elini uzattı tatlı tatlı, kaydırdı yavaş yavaş.

"Yeter artık," dedi yumuşak, "yeter, gözlerin bozulacak kadınım. Cânım aşkı için, dünyanın bu en güzel gözlerine yazık değil mi? Sakın yanlış anlama, bak şimdi önünde diz çöken ben, ben Kaptan Manusaka adıyla sanıyla, tüm dünyayı dolaşmışımdır, tam Kisamos'dan, Sitia'ya dek kime sorarsan sor, sana kim olduğumu söylerler."

Sustu. Gereksiz lâf edip genç dulu ürkütmekten çekindi. Ama daha çok dayanamadı, az daha yaklaştı kadına, eğildi, tüm başından geçenleri, serüvenlerini anlatmaya başladı tatlı tatlı, ninni söyler gibi, tüm başkaldırmalarda, şu şimdikinde de nice nice tazelerin dul kaldığını, nice nice yavruların yetim, anasız babasız, nasıl dere gibi gözyaşlarının aktığını Girit'in bir başından öte başına. İşte o da bunları düşünüp teselli bulmalıydı. Böyleydi işte Girit'in çektikleri, dertleri. Giritli olan da bunları bilmeliydi, fazlaca komamalıydı bunlar insana.

Genç dul ağır ağır başını kaldırdı. Dünyanın dertlerini, çektiklerini dinlemekten hoşlanmıştı, kendi derdini unutuyordu

böylece. Gözlerini kuruladı, burnunu çekti, o da konuşmaya başladı. Kocasını nasıl boğazladıklarını anlattı, elini uzatıp eşikteki kanları gösterdi, yıkamak istememişti bu kanları, onlara bakıp kocasını anmak, ağlamak istiyordu.

Manusaka kadının saçlarını, omuzlarını okşuyor, dizlerine dokunup konuşuyordu:

"İyi etmişsin kadınım, ben de öyle yaptıydım karım için, avlumuzda boğazladılardı onu da, neymiş kocası çeteciymiş, intikam için, öç almak için, avlumuz kana bulanmıştı, ama yağmurlar geldi, kanları yıkayıp temizledi, taşlar yeniden aklaştı..."

İçini çekti, genç dulun üzerine eğildi.

"İşte böyle kadınım, insan yüreği taşa benzer, yavaş yavaş yıkanıp temizlenir kanlardan, her şey unutulur."

Kadının bu sözlere kızdığını görünce, sırtından sıcacık, barut kokulu cepkenini çıkarıp onun omuzlarına attı.

"Hava soğuk," dedi, "üşürsün..."

Kadın yerinden fırladı ürpererek, utancından kıpkırmızı olmuştu, sanki üzerine bir erkek abanmıştı, cepkeni üzerinden atmak istedi, ama hakaret sayar düşüncesiyle vazgeçti, cepkenin altında büzüldü, başlangıçta korkuyla, yavaş yavaş haz veren bir rahatsızlıkla yünlü kaba kumaştan kopup yumuşacık, tatlı tatlı, okşayış gibi bedenini saran sıcacık erkek kokusunu içine sindirdi. Omuzlarından sırtına, oradan böbreklerine, karnına yayılan sıcak kokuyu...

Kocasını hatırladı kadın, ilk kucaklayışını, kollarının yavaş yavaş yalvarırcasına gövdesini sardığını, o ilk gece... Gerçekten de, böyle göğsü bağrı açık üşüyordu, şimdi biraz ısınmıştı, oyalandı biraz. Erkeğin soluğunu kesik kesik, nefes nefese duyuyordu şimdi üzerinde. Rahat, tatlı bir anlayış kaplamıştı her yanını, döndü:

"Yemek yemen için sana sofra kuramayacağım," dedi, "Acıkmışsındır, savaştan geliyorsun. Her şeyimi alıp götürdüler Türkler."

"İstemem, yemek istemem, kadınım," diye karşılık verdi, "Allah saklasın! Sen açken ben nasıl yerim! Ya razı olursun birlikte yeriz ya da Tanrım adına ant içerim ki ben de seninle beraber açlıktan ölürüm!"

Bu büyük lâflardan kendisi de ürktü, öksürdü, yırtığını nasıl yamayacağını bilemiyordu.

"Kusura bakma," dedi, "seninle böyle açık konuşuyorum, içten; ama nasıl söylesem? Nasıl anlatsam? İnanmazsın ki!"

Yine iç geçirdi, sigara sarmaya kalkıştı, vazgeçti, karıştırmıştı işleri, şaşkına dönmüştü. Genç dul o uzun, o nemli kirpiklerini kaldırıp ona baktı; bir şey sormak istedi kadına, çekindi, onun ağzından bir şey işitmek istiyordu, ama utanıyordu.

"Ayıptır söylemesi ama," dedi Manusaka, "dayanamayacağım, dürüstçe, namusluca doğruyu söyleyeceğim, Tanrı aşkına kötüye alma! Yalan söylüyorsam eğer Tanrının yardımları başıma, yaksın beni. İçeri girip de seni görür görmez yüreğime bir bıçak saplandı sanki. Kadınım, doğru konuşuyorum, mahvoldum. Ömrümde böyle güzel görmedim! Niyetim iyi, kızma öyle, kalkıp gitme, bak dokunmuyorum sana, ama diyeceklerimi dinle: Kocan öldü, sizlere ömür, benim de karım öldü, tamam. Yalnız kaldık şu ölümlü dünyada — gel benim çatımın altına."

Genç dul bir çığlık koyverdi iki büklüm oldu, köşeye büzüldü, dişleri birbirine çarpıyordu, tir tir titriyordu. Manusaka ayağa kalktı, kapıya yürüdü, kendine gelsin, diye kadını yalnız bırakmak istiyordu. Avluda uzanıp yangelmiş adamlarına baktı, azıklarını çıkarmış atıştırıyorlardı, bakışlarını uzaklara, avlunun ötelerine yöneltti, yağlı toprakları, mahsul bağlamış zeytin ağaçlarını, ağır ağır kanatlarını döndüren yeldeğirmenlerini seyretti bir süre... Buraya kök salacağım, diye mırıldandı kararlı, güzel topraklar, verimli, hoşuma gitti burası, dul da iyi, topluca, verimli, iyi çocuk yapar, hoşlandım ondan, burada kök salacağım! Tepemdeki ölmez güneş aşkı için, hayır, gitmeyeceğim buradan!

Dönüp genç dula yeniden baktığında, göğsünü iliklemiş, saçlarını taramış, kızartmak için dudaklarını ısırmış halde buldu onu. Sıcak cepkeni üstündeydi daha.

"Kaptan Manusaka," dedi kadın, nazlı nazlı gözlerini oynatarak, "kusura bakma, ama bana söylediklerin yakışıksız, hiç de dürüst sözler değil ve çok büyük günah; kocamın eşikteki kanı daha soğumadı bile..."

Manusaka iç geçirdi; bir iki gidip geldi odanın içinde.

"Bir dilim ekmek olsaydı," dedi sözü değiştirmek için, "bir yudumcuk da şarap! Kadınım, şu düğmeciği de pekleştiriversen, elimden gelmez ki, bak yeleğimde sallanıp duruyor, neredeyse düşüp yitecek..."

Genç dul karşılık vermedi, erkeğin haline acıdı, ayağa kalktı, iğneyi buldu, ipliği geçirdi, adam önüne diz çöktü, iyi görebilmek için gözlerini sildi bir kez daha, düğmeyi dikmeye başladı; dikerken meydan yeleğinin altında Manusaka'nın kalbinin hızlı hızlı çarptığını duyuyordu; dizlerinin üzerinde de erkek soluklarının ateşini.

Kızardı utancından, düğmeyi çabucak dikip kalktı, sandığı açtı, yalan söylemişti, her şeyini Türkler alıp gitmemişlerdi, işlemeli bir sofra örtüsü çıkardı, sofraya yaydı, ev bembeyaz parladı tüm, sonra odadan çıktı, mutfağa girip ateş yaktı, yemek pişirmeye koyuldu... Manusaka da şimdi bir sigara sarıp yaktı, iskemleyi alıp gerçek evsahibi gibi kapının eşiğine kuruldu; dışarı baktı, kulakları içerideydi; kadının gidiş-gelişlerini dinliyordu, kadın keklik gibi sekiyordu, ateşi harlatıyor, yemeği hazırlıyor, mutfaktan çıkıp çatal kaşıkları, tabakları yerleştiriyor, sofrayı tamamlıyordu... Manusaka bunları dinliyor, yüreciği hazdan çırpınıyordu; böylesine bir tatlı açlık duymamıştı ömründe, böylesine sabırlı olmamıştı, beklememişti yemeği. Biliyordu artık, iyice biliyordu: Şu taptazecik, biber gibi dul, şimdi yemek pişiren ve az sonra birlikte sofraya oturacakları kadın kocasının cesedinin çürümesi için gereken birkaç aylık süreden sonra, kendisiyle ömür boyu aşını ve yastığını paylaşacaktı.

İşte böyle evlenmişti Manusaka Hristinia kadınla ve şu küçücük köye yerleşmiş, kök salmıştı; doğurgan çıkmıştı hem de, çift çift doğurmuştu ona bebeleri, avluları velet dolmuştu; geçende ilk torunu da gelmişti dünyaya, sevincinden çekmişti kafayı Manusaka, sırtına merkebi vurduğu gibi doğruca tapınakta almıştı soluğu hayvana ibadet ettirmek için.

"İyi etmiş," diye mırıldandı Kaptan Mihal, "ben de öyle yapardım, daha da beterini; ama söz verdim, çıkışmalıyım ona, varsın büyüğüm olsun, benim köyün kaptanı."

Uzaktan Petrokefalo göründü, tepenin eteklerinde de, vadide, Aya Yani köyü, Hristinia'nın köyü yeşillikler içinde. Kısrağı-

nı mahmuzladı güçlü, kısrak da köyü tanırdı, kişnedi, nallarıyla toprak yolu dövmeye başladı.

Manusaka'nın kapısı açıktı, atından inmeden başını eğip kapıdan geçti, avluya girdi:

"Manusaka kardaşım!" diye ünledi. Tüm ev halkı içerideydi, büyük sofranın çevresinde toplanmışlar, yemek yiyorlardı. Manusaka sırtını duvara dayamıştı, yanıbaşında da kırbacı asılıydı; karısı Hristinia karşısında bağdaş kurup oturmuştu keyifli, hoşnut; şişmanlamıştı azıcık, göğüsleri fazlaca pörsümüş, sarkmıştı: epey velet emzirmişti bu göğüsler, ama gene de pırıl pırıldı, yeni açmış gül gibiydi yüzü.

Manusaka kardeşinin sesini tanıdı, kalkıp avluya çıktı.

"Hoş geldin kardaşım!" dedi koca elini uzatarak, "Kaynanan seviyormuş, tam sofranın üstüne geldin, in bakalım atından."

"Vaktim dar," dedi Kaptan Mihal; "kapıyı kapa konuşacaklarım var."

"Hayır mı, şer mi?"

"Nasıl alırsan öyle, kapa kapıyı," dedim.

Manusaka kapıyı kapadı, oğulları, kızları konuşulanları duymasınlar, diye kardeşine yaklaştı.

"Bak, beni dinle kardaşım Manusaka, içkiye, şaraba alışık değilsen içme derim sana."

Manusaka'nın suratı asıldı.

"Niyeymiş o öyle?"

"Eşekleri de Tanrım insanların sırtına binsinler diye yaratmadı, insanlar onlara binsinler diye yarattı. Anladın sanırım!"

"Anladım. Kan kardeşin Nuri Bey içerledi öyle mi, içerledi de seni buralara yolladı. Sen de içerledin Kaptan Mihal, öyle mi?"

"Yok, içerlediğim filan yok benim, benimle böyle alengirli konuşma, bilirsin, tanırsın beni, içimi dışımı. Ama Hıristiyanlığın çıkarına değil bunlar, bayrak açmanın zamanı daha gelmedi!"

Manusaka çok kızmıştı:

"Sen kendin kafayı çektiğinde, Moskof türküsünü söylediğinde, Türk kahvelerine girip beyleri damlara fırlattığında, dü-

şünüyor musun o zaman Hıristiyanlığın çıkarını? Şimdi de evime gelip bana akıl hocalığı ediyorsun."

Eğilip bir taş aldı, hınçla yere savurdu, kısrağın dizginlerine yapıştı.

"Ne demek istiyorsun Mihal?" dedi. "Haksız mıyım yoksa? Bana evliyalık taslama!"

Kaptan Mihal karşılık vermedi; ne desindi? Haklıydı Manusaka. Kendisi kafayı çekince ne Girit dinler ne de Hıristiyanlık, vızgelirdi. Akıl, us, şeytan götürsündü! Kısrağına atlardı, tüm koca dünya küçülüverirdi gözlerinde, şuncacık, bir hiç oluverirdi bir ceviz kabuğu olurdu kısrağının nalları altında, neredeyse bin parça olacak, yok olup gidecek!

"Karşılık vermiyorsun bana," dedi az sonra Manusaka, kardeşi kaşları çatık karşıki tepeleri seyrederken, "karşılık vermiyorsun, ama iyi bil, aklından geçenleri bilirim ben. Kabullen diyorum, yiğit çocuksundur, halden anlarsın, kabullen derim sana, Girit'in kaderi bu. Bırak ben de hıncımı alayım varsın dünya âlem yerin dibine batsın! Bayramlarında koskoca bir katırı sırtlayıp götüreceğim bu kez de. İsterse beni öldürsünler."

"Seni öldürmeleri umurumda değil, ne var ki Girit batacak."

"Hiç meraklanma, batmaz, birşeycikler olmaz ona, korkma. Biz insanoğulları batarız da, ona birşeycikler olmaz, ölümsüz o, canavar."

Bir ara sustu, öfkeli içini çekti.

"Kardaşım," dedi az sonra, "doğru söz, burada, şu köyde neredeyse boğulacağım, anlamıyor musun? Durup dururken farkına varmıyorum bunun, ama kafayı tütsüleyince, şarabı çekince kafam aydınlanıveriyor, yüreğim kabarıyor benim de seninki gibi, İstanbul'a varıp Sultanı öldürecek değilim ya, bırak da köyceğizim de göstereyim kabadayılığımı, hırsımı alayım."

Kaptan kısrağının dizginine asılıp dış kapıya döndürdü hayvanın başını.

"Söylediklerimi bir iyice tart hele Manusaka kardaş," dedi, "bir başına kaldığında iyice bir tart ki, Tanrı ne gösterirse öyle yap. Girit'in çıkarı neyi gerektiriyorsa. Başkaca bir diyeceğim

yok. Hadi eyvallah!"

"İn atından diyorum sana, iki lokma bir şey ye, acelen ne, hangi şeytan kovalıyor peşinden? Bizde kal bu gece, şükür yerimiz var, sığarsın. Yeğenlerini de gör, Hristinia'nın hatırını sor. İlk torunumu da görürsün, adını Lefter koyacağım, Özgür."

"Cümlesine selâm," dedi, "vaktim dar."

"Köye kadar uzanıp ihtiyarı, babamızı da görmeyecek misin?"

"Yok vaktim, dedim sana, yarın sabah erkenden işim var. Hadi hoşça kal! Sağlıcakla!"

"İnatçının birisin, inat kafa, aklına eseni yaparsın, varsın dünya âlem batsın; hadi güle güle!"

Gövdesini kısrağının omzuna eğdi Kaptan Mihal, dış kapıdan çıktı, düzlüğe doğru yol aldı. Hoşnuttu durumdan, Manusaka iyi konuşmuştu, erkekçe direnmişti, sululuktan hoşlansaydı Kaptan Mihal kollarını açıp onu kucaklardı. Ateşle toplarını bre Manusaka kardaşım, derdi, yerden göğe haklısın! Oysa inandığına, ne çıkarsa bahtına!

Kısrağının sırtında yıldırım gibi gidiyordu, Büyükkale'ye dönüyor, yüreği pırpır ediyordu, soyunu denetlemiş, bu kez de meşrebine uygun bulmuştu.

Öğle vakti geçmiş, güneş alçalmaya başlamıştı. Kaptan Mihal'in o gün kasabada olmayacağını öğrenen tüm komşu kadınları dikişlerini, kirmanlarını, kırdan topladıkları turp otlarını yanlarına alıp avluda toplanmışlardı — Pinelope, Poliksingis'in kızkardeşi Hrisanti, Karayorgis'in Katiniça, Mastapas'ınki, daha başkaları hepsi de bu cumartesi akşamı keyifli; hafta sona eriyordu, yarın huzur, iyi yemekler, bol bol dedikodu, pazarları yaratan Tanrıma hamdolsundu.

"Duydun mu, Aretusacım, kötü haberi?" diye başladı söze şarkı söylercesine Katiniça, "dün gece komşu mahalleden, Furogato'nun evinden hıçkırıklar, bağrışmalar duyulmuş, Furogato karısını pataklıyormuş gene."

"Yazıklar olsun onun bıyıklarına, Dimitromda olmalıydı o bıyıklar!" dedi Pinelope kadın. "Ne bıyık ne bıyık, nasıl da dikili-

yorlar dimdik kozmatiği sürünce, susta!"

"Değiş tokuş etmezler mi ki derim ben, bıyıklarını karısına versin, kendisi de fistan giysin," dedi Masrapa'nınki, hani bütün gece kocasını karyola demirine bağlayan azılı karı.

Hrisanti gülümsedi:

"Geçende geceyarısı," dedi, "gene bar bar bağırıyordu, mahalleyi ayağa kaldırdıydı, geçerken ağabeyim duymuş; ertesi gün de ona uğramış, 'Bre Furogato,' demiş, 'niye dayak yiyorsun karından, niye bırakıyorsun onu seni pataklasın? Elinin tersini gösterip niye pideye döndürmüyorsun suratını? Erkekliği, tümümüzü rezil rüsva ediyorsun?' Ne karşılık vermiş bilin bakalım! 'Ayıptır, ayıp söylemesi, ama Kaptan Poliksingis, pek hoşuma gidiyooor, bayılıyoruuum!' demiş."

Komşu kadınlar makaraları koyverdiler. Renyo kalkıp kahve, reçel, susamlı çörekleri getirdi, ikram etti... Tam bu sırada dışkapının eşiğinde Ali Ağa göründü elinde çorabı, şişleri, koltuğunun altında Renyo'nun armağanı yeşil bohçası. Köse, tertemiz, yunup yıkanmış, eski yamalı giysileri de temiz, gömleği bembeyaz, takunyalı çıplak ayakları da süt gibi.

Katerina kibarca ayağa kalktı.

"Hoş geldin, safalar getirdin Ali Ağa," dedi iyi yürekli komşusuna, "buyur da bir acı kahvemizi iç."

"Demincek içtim kahvemi güzelim," diye karşılık verdi Ali Ağa, kadınlara ayrı ayrı temannalar çakarak, "bir de çörek batırdım kahveme, vişne tatlısından da aldım bir kaşıkçık, ömrüne bereket kaptanımın güzel hatunu!"

"Zarar yok Ali Ağa, bol ışıktan insana zarar gelmez, otur da yarenlik edelim," diye konuştular hep bir ağızdan kadınlar, Ali Ağanın ne onurlu bir kişi olduğunu bilirlerdi, yoksuldu, ama onurluydu o. Ne kahvesi, ne çöreği ne de tatlısı vardı, hiçbir şeyi yoktu şu dünyada, ömür boyu açlık çekmişti ve çekiyordu, ne yiyeceğini düşünmekten başka derdi yoktu, hep yemek üstüne konuşur, ağzının suları akardı. Komşu kadınlar da bunu bildiklerinden matrak olsun diye hep yemekten açarlardı sözü o varken.

"Ali Ağam öğlene ne pişirdin?" diye sordu Katiniça muzip, öbür kadınlara göz kırparak. "Çok meraklısındır, Allah bilir ya,

gene bir kuşsütün eksikti."

Ali Ağa gülümsedi hoşnut. Salyasını yuttu, çorap şişini beline geçirdi, zavallı aç ihtiyar büyük bir iştahla bugün pişirdiği pilicin nasıl yumuşacık olduğunu, nasıl da o güzelim bamyaları bulup garnitürünü düşürdüğünü, nasıl bir sos uydurduğunu, fırında pilicin nasıl da kızardığını anlatmaya başladı... Konuşuyor, konuşuyor, salyalarını yutuyor, iç geçiriyordu...

Komşu kadınları kahkahalarını zor tutuyor, soruyor, sözde çıkışıyorlardı:

"Olur mu Ali Ağa, hep et ve sos? Sağlığın bozulur sonra, arada sırada sebze de yemen gerek, fazla et zararlıdır, bilirsin..."

"Komşu sana bu akşam ben bir tabak turp otu vereyim de gör," dedi Mastrapas'ın karısı, "bak nasıl barsakların serinleyecek, etlerle, baharatla doldurup sucuğa çevirdin onları!"

"Ben de," dedi Katerina, "sana iki dilim buğday ekmeği vereyim, yediğin beyaz francala mideni bozmuştur mutlaka."

"Sonra bol havyardan da komşu," diye atıldı Pinelope kadın, "Bıkar insan, sana bir tabacık yeşil zeytin vereyim de gör, acıdır, ama iştah açar."

İşte, böyle böyle, ustaca yapılan, usturupluca düzenlenen yardımlarla karnını doyurur, geçinip giderdi onurlu ihtiyar, bu Rum mahallesine sıkışıp kalmış. İşte böyle böyle geçirirlerdi ikindi vakitlerini komşu kadınlar. Ali Ağanın nafakası işini böylece düzene koyduktan sonra ilkbahar'da ekili tarlalar, hırsızlık hayvan etinden başkasını sevmeyen kocalar üstüne uzun uzun konuştular; Mastrapas'ın karısı kocasının bu aşırmaca et illetinden uzun uzun yakındı içini çekerek, Katiniça da kocasının oburluğundan, horlayıp geceleri kendisini uyutmadığından dert yandı...

Kadınlar şöyle dursun, domuzluğuna domuz, hesabiliğine hesabi kilise hizmetkârı Murcuflos, Aya Mina Kilisesinin kampana kulesinde avucunu kulağına külâh yapmış uzun süredir arı küfesi gibi uğuldayan Büyükkale'yi dinliyordu. Gırtlaklarını yırtarcasına mallarını satmaya çalışanların şamatasını, demirci

dükkânlarından gelen gürültüleri, acıklı acıklı türkü söyleyen ihtiyar dilencilerin kapıları vuruşlarını, havlayan köpekleri, kişneyen atları, bu cumartesi akşamı Büyükkale'nin kapılarından içeri alınan kasaplık koyunların, keçilerin çanlarını seçebiliyordu Murcuflos...

Bu sesleri, bu uğultuyu duyunca birden öfkelendi.

"Patlayın be, ben konuşacağım, susun!" diye gürledi, tepesinden sarkan üç kampananın dillerine yapıştı. "Tam yetmiş beş yıldır sizi dinliyorum, bıktım usandım!"

Murcuflos çok seyrek açardı ağzını konuşmak için; tüm söyleyeceklerini üç kampanasının dilleriyle söylerdi, ağızları vardı, dilleri vardı, bağırırlardı onlar da. Gizlice, hiç kimseye sezdirmeden kampanaların, vaftiz babası olmuş, ad takmıştı onlara: ortadakinin, en büyüğünün adı Aya Minas, Büyükkale'nin şanlı kaptanı; sağdakinin adı Özgürlük, soldakininse Ölüm. Önce Aya Minas'ın o kaptanca gür sesi duyulurdu, sonra birden oynak, cilveli, neşeli, tatlı sular gibi serin Özgürlüğün sesi fışkırıverirdi, ardından da ağır aksak Ölüm'ünkü gelirdi. Bu üç ses ihtiyar kilise emekçisinin bağrından, Girit'in bağrından kopup gelirdi, Hıristiyan evlerinin damları üzerinden, Türk mahallelerinden, Paşa Kapısından geçer, reayanın özlemini ünlerlerdi korkusuz.

Murcuflos'un üç sesli ruhu, salt gümüş ve bronz, zafer nârası gibi yükselip Osmanlı boyunduruğundaki Büyükkale'yi yüreklendirirdi. Yılın üç büyük yortusunda — Noel, Paskalya, Aya Minas günü olan 11 Kasım ve en büyüğü Yunan kralının isim günü olan Aya Yorgi günü — Murcuflos'un defne dallarıyla donanmış kafasına, beyaz bir atın sırtında, fistanı, silâhlığı, gümüş piştovları, kırmızı püsküllü çarıklarıyla bir efzun kılığında Aya Yorgi girer, Girit'i fethederdi. Atın terkisinde de küçük Prens Özgürlük. Atina'daki şehzadeydi o ve her yılın 23 Nisanında Büyükkale'ye, limana gelip karaya çıkardı; Murcuflos, horon tepercesine üç kampanadan asılı sallanır. İlk olarak Prensi görür, rıhtıma ayak basışını izler, üç kampanalı hoş geldinlerine başlardı Aya Minas'ı, Özgürlüğü Ölüm'ü çalarak kendinden geçercesine.

Ama bu akşam hiç keyfi yoktu Murcuflos'un; böyle bir ak-

şam, bir 1 Nisan akşamı dünyaya gelmişti, tam yetmiş beş yıl önce; zaman nasıl da geçiyordu! Ve ilk bu akşam, kocadığını iyice anlamıştı, Girit'in kurtuluşunu göremeden öleceğini... Demek o kutsal günde bir başkası çalacaktı kampanaları. Bunu Murcuflos'un ruhu, hayır, kabullenemezdi. Bre şeytan bile beni alıp gitse, o gün hortlar gelir, kampanalarımın dillerine asılır, gümbürdemeye başlarım!

Kalın derili buruşuk yüzünü soğuk terler kapladı; görecek miydi o günü? göremeyecek miydi? Elleri titriyor, yüreği pır pır ediyordu, kafasında kara düşüncelerle, akşam ayini için çanların dillerine asıldı.

Kaptan Mihal'in avlusunda kadınlar ve erkekler üzerine konuşulurken ve Ali Ağa ağzını açıp Muhammet'in bu konuda neler söylediğini anlatmaya hazırlanırken, akşam ayini çanları duyuldu; komşu kadınları hep birden dikişlerini dürdüler, işlerini bıraktılar, ıstavroz çıkarıp evlerine dönmek üzere ayağa kalktılar. Cumartesi akşamları evlerde yıkanmak için su ısıtılır, yalınayak beslemeler harıl harıl kapı eşiklerini yıkarlar, avluları süpürürler, kadife çiçeklerini sularlardı. Kocakarılar da gözleri yarı kapalı mırıldanarak ölülerin ruhuna günlük yakarlardı.

Rahip Papamanol ilk çan sesiyle birlikte evine geldi soluk soluğa. Sabahtan beri her ay başı yaptığı gibi evleri kutsamak için oradan oraya kaldırımları tepmiş, her evde biraz daha kafayı tütsülemiş, birer kadeh rakı içmiş, ikram edilen yiyecekleri ceplerinin kuyusuna atmıştı; şimdi de tere bulanmıştı, ama keyifliydi.

"Hey, hatun," diye seslendi ellerini çırparak.

Karısı güleç yüzlü, iyi besili, dişsiz, yamuk basılmış terliklerini sürüyerek koşup geldi mutfaktan; gençliğinde çok güzel, pek civelek olduğu belliydi, çenesindeki karabiber tanesine benzeyen beni o zamanlar papazı deliye döndürmüştü; ama şimdi bu ben kocaman bir et parçasına dönüşmüş, kıllarla kaplanmıştı; ama gene de papaz karısının gözleri tüm cilve, pırıl pırıl, arzulu. Papazın şişik cüppesine baktı.

"Hoş geldin ruhanım," dedi, "boşaltayım mı seni?"

Papamanol avlunun orta yerinde koca kıllı ellerini havaya

kaldırdı:

"Boşalt," dedi; "bir leğen getir."

Kocaman, toprak bir tekne getirdi karısı, cüppesinin belinden topuklara dek uzanan o obur cepleri boşaltmaya başladı ruhani kocasının.

Kocasına o gün ikram edilenleri çıkarıyor, çıkarıyor, tekneye yığıyordu: lokumlar, köfteler, salatalıklar, fıstıklar, hurmalar, cevizli çörekler, muşmulalar, leblebiler, peynirli pideler...

"Bak şu uğursuz Murcuflos'a," dedi karısına, "sağır edecek beni; elini çabuk tut hatun!"

Tekne dolmuştu.

"Tamam," dedi kadın, "boşaldı," dizlerinin üzerine yerleştirip kucakladı; "gelecek sefere sağlıcakla!"

Papaz hafiflemişti şimdi, bacaklarını açıp koca koca adımlarla akşam ayini için kiliseye doğru yöneldi.

Poliksingis'in kızkardeşi Hrisanti evine dönmüş, besili, kamburlaşmış omuzlarına lahor şalını atmış, ufak bir sepete kiliseye sunmak için hazırladığı iki çörek, birer şişe şarap ve zeytinyağını yerleştirmiş, tam da oradan Papamanol cüppesinin kolları sıvalı koşar adım geçerken, kapının eşiğini aşmış, ağır ağır kiliseye doğru yönelmişti. O da gençliğinde sülün gibiydi, keklik gibi sekerdi, ama şimdi ağırlaşmıştı, gözleri perdelenmiş, üst dudağında, çenesinde ve yanaklarında kocaman eşek tüyleri bitmişti.

"Aya Minas yardımcın olsun, Hrisanti!" dedi papaz kart kızın elindeki sepete yiyecekmiş gibi bakarak.

Ama Hrisanti gövdesindeki yağların ağırlığıyla inildiyordu, ayakları da şişmişti, kaldıramıyordu, yetmiş iki eklemi de şişmişti, aklı da başka şeylerdeydi. "Aya Minasım," diye mırıldanıyordu, "görüyorsun işte, her cumartesi akşamı sana çöreklerini, şarabını, zeytinyağını sunarım, sen de bana yıllardır dilediğim şu iyiliği yapıver n'olur: kardeşimden önce ölmek istiyorum. Cömerttir, benden önce ölmez de yaşarsa bana çok güzel bir cenaze düzenler, güzel fenerleri de getirtir..."

Bu güzel fenerleri son günlerde Aya Minas Kilisesinin Mü-

tevellileri İstanbul'dan getirtmişlerdi, muhteşemdi, tıngır mıngırdı, gümüş kaplamaydı, renkli kristalleri vardı, siyah kurdelelerle süslüydü; bunları zenginlerin cenaze törenlerinde çıkarırlardı. Evlenmemişti, erkek öpücüğü yüzü görmemişti, kötü kocamıştı Hrisanti Poliksingis, şimdi Tanrıdan başkaca dileği kalmamıştı — tek dileği güzel fenerlerin de çıkarıldığı bir cenaze töreniydi. Gençken daha, yakışıklı, evcimen, iyi bir koca vermesi için yalvarmıştı Aya Minas'a, daha sonraları bundan umudunu kesince, kardeşinin işlerinin iyi gitmesi için dua eder olmuştu azize; kardeşi Kaptan Poliksingis, ihtilâl olmadığı dönemlerde işsiz kalınca, Hanya Kapısında dükkân açar, köylülerden şarap, zeytinyağı, kuru üzüm, turunçgiller, keçiboynuzu satın alır, bunları toptancılara devredерdi, o koca eşeklere kendi deyimiyle; kasası mecidiyeler, altın napolyonlarla dolup taşardı. "Aya Minas'ın benim, yardımcı ol kardeşime, işleri iyi gitsin, senin de iyiliğin için söylüyorum, çöreklerin, mumların, şarabın ve zeytinyağların eksilmesin — azizlere ne gerekirse hepsi — bizim de nafakamız bir tamam olsun; iyi yemek, bol yemek, koca gibidir, çoluk çocuk gibidir, kişioğlunun tesellisidir. Varsın Ali Ağa istediğini desin, ben desin şişmanlayıp yağ bağlamak istemem, kurtlara solucanlara yem mi olayım... Zavallı Ali Ağa, Tanrının kulu oruç tutuyor, yiyecek bulamıyor da ondan."

Aya Minas Kilisesinin yokuşunu çıkıyordu, İdomenea Çeşmesini geçti, durdu.

"Gene de şükürler olsun Tanrıma," diye mırıldandı, "daha da beteri var."

Tüm ömrünü efe kardeşi için harcayıp yitirmişti; çamaşırlarını yur, söküklerini diker, yemeğini pişirir, üstübaşıyla ilgilenir, ona bakıp bakıp övünürdü — yiğit çocuktu, soyluydu, varsın hayırsızın biri olsundu, hovarda; kadınlar erkekler için yaratılmıştı, helâl olsundu, ona! İkizdiler, aynı gün doğmuşlardı, ama kendisi erken kocamış, şişmanlamıştı, zararı yoktu, kardeşi genç kalsındı, o dinç olsundu, aynı şeydi; ben de onunla birlikte yaşamın tadını çıkarıyorum, ben de onunla beraber geceleri hovardalık ediyorum ya, olsun, varsın yapayalnız uyuyayımdı yatağımda. Kardeşinin sabaha karşı hovardalıktan her eve dönüşünde Hrisanti yatağından fırlardı neşeli, çizmelerini çıka-

rır, su ısıtırdı yıkanması için, acı kahveler pişirirdi kafası yerini bulsun diye; ona sokulduğunda sezdirmeden, doyasıya koklardı bıyıklarında, saçlarında, yatıp kalktığı kadınlardan kalan ağır kokuyu. İşte böyle böyle zavallı Hrisanti de şu ölümlü dünyada aşkın ne menem şey olduğunu anlamıştı, o da tadabilmişti aşkın tadını kendine göre.

Ama artık şimdi, şu son zamanlarda adamakıllı çökmüş, bacakları adamakıllı şişmişti, güzel fenerler de hazır gelmişken, tek bir dileği kalmıştı Aya Minas'tan, cumartesi akşamları da gidip onun böylece gönlünü alıyordu, peşkeş getiriyordu: kardeşinden önce ölmesini, cenaze törenine güzel fenerlerin de çıkarılmasını nasip etsindi.

Hrisanti kendi kendine konuşuyor, sağa sola selâm yolluyor, yokuşun bozuk kaldırımlarını tırmanıyor, zengin cenazesi gibi her köşebaşında duraklıyor, kiliseye doğru yol alıyordu...

Büyükkale'nin öbür ucunda, Hanya Kapısında, kardeşi ilk çan sesini duyar duymaz meydan yeleğinin üzerine ıstavrozunu çıkardı şipşak, gelişigüzel, mandolin çalar gibi, dükkânı kapamak için fırladı yerinden.

Yakışıklı adamdı, ince kemikli, oynak. Giyimi kuşamı yerinde, yirmi yaşında delikanlı gibi giyinirdi hep, çuhadan uzun şalvarı, işlemeli meydan yeleği, geniş ipek kuşağı, kırmızı beyazlı uzun çizmesi; bu çizmeleri Türk olsun Hıristiyan olsun tüm kabadayılar giyerdi, yandan yırtmaçlıydı, kırmızı şeritlerle bağlanırdı, yürürken de sağlam erkek bacaklarının heybeti meydana çıkardı. Koca fesini yana yıktı, püskülünü sol omzuna yatırdı, kaldırım taşlarının üstünde sekerek usta berber Sinyor Paraskeva'nın dükkânına doğru yürüdü; cumartesiydi, tıraş olacaktı.

Kaptan Poliksingis berber dükkânına doğru yürüyor, arada sırada duraklayıp öbür esnaf dostlarını selâmlıyor, şakalaşıyordu, geçerken bir meyhaneye uğrayıp ayaküstü bir kadeh içiyor, hep fesi yana yıkık yeniden yola koyuluyordu rüzgâr gibi, hafif hafif sekerek. Bedeninin sağlamlığından, iç organlarının tıkırında işlemesinden hoşnuttu, kafasında da derdi yoktu, bundan da hoşnuttu. Bir gün gazetelerden birinde gözüne bir söz çarpmıştı ki, pek hoşuna gitmişti bu söz: Bir gün 1821 kahrama-

nı ünlü deniz kurdu Kanaris'e bunca kahramanlıkları nasıl yaptın, diye sormuşlar da İpsaralı yiğit şöyle karşılık vermiş: "Çocuklar," demiş, "hep kendi kendime şunu derdim: Oğlum Kostanti, günün birinde sen de öleceksin!" İşte o günden bu yana Kaptan Poliksingis de ister savaşta olsun, ister eğlencelerde, fesini yana yıkıp, "Poliksingis, günün birinde sen de öleceksin!" diye mırıldanır içinden, hep herkesten daha öne atılır, en başta. Ustalar tutup kendisine geniş bir mezar ördürmüştü; mezarlıkda taştan ve mermerden, bodrum katı gibi bir mezardı; çevresinde sedirler, yastıklar, orta yerinde de alçak bir sofra, duvarda gömme bir dolap, dolabın içinde her an hazır dolu bir rakı şişesi, kadehler. Kaptan Poliksingis keyfe gelip kafasına estiğinde, bir sepete meze doldurur, bir iki kafadar bulur, mezarına inip demlenirlerdi ufaktan savaşlar, kadınlar ve ölüm üzerine yârenlik ederlerdi.

Kaptan Poliksingis yürüyor, şakaklarında iki kırmızı kanat pır pır ediyordu; bu akşam da pek tatlı bir akşamdı, yaprak kıpırdamıyor, evlerin avlularından nisan güllerinin mis kokusu yayılıyordu, yaya kaldırımları sulanmış, havada mis gibi bir toprak kokusu vardı. Bu da bir şey değildi, asıl az sonra Sinyor Paraskeva onu bir güzel sabunlayıp tıraş edecek sinekkaydı, saçlarını lavantayla ıslatacaktı, dükkândan yirmi yaşında delikanlı gibi çıkacak, gölgeli dar sokaklara dalacak; dostlarına, sevgililerine bir göz atacaktı.

Kaptan Poliksingis iç geçirdi: "Ah bre," dedi, "Allah varsa mucizesini göstersin! Hem de şimdi, hemencecik! Gençliğimin doruğundayım ve şimdi isterim bu mucizeyi! Birkaç yıl önce daha toy bir çocuktum, aklım mı vardı, ne anlardım ben o zaman kadın, şarap, savaş ne demek! Birkaç yıl sonra da hızımı almış olacağım, dişsiz ve böbreksiz, dünya nimetlerinin tadı nasıl çıkar? Kadınlara kedinin kasap çengelindeki ete baktığı gibi bakacağım... Ey Aya Yorgim, tüm azizlerden daha iyi anlarsın sen beni, ikonlarda seni hep hayran hayran seyrederim atının sırtında, terkinde de bir kadın. Aya Yorgi, adaşım benim, yardım et bana, ötesine karışma — benim de yürüyen ayaklarım var!" dedi ve fesini alnına indirip Büyük Caddeye girdi.

Büyük Cadde, Büyükkale'nin iki anacaddesinden biriydi;

güneyden, Hanya Kapısından başlar, büyük meydanın, Lazareto Kapısının, Üç Odaların, Paşa Bahçesinin olduğu yere dek uzanırdı; Paşa Bahçesinde ahşap bir de köşk vardı tozlu ağaçların gölgesinde, burada her cuma günü Nizamiye Bandosu çalardı. Öbür anacadde ilkini dikine keserdi, güney yönden, Yeni Kapıdan başlar, limana dek inerdi; iki caddenin kavşağında da meydan vardı, kentin yüreği. Çizmeciler, camcılar, manifaturacılar, Rum kahveleri, eczaneler Büyük Caddedeydi. Dükkânlar birbirine bitişik bütün gün birbirleriyle söyleşirler, ustalar, kalfalar, çıraklar şakalaşır, birbirine takılır, dedikodu ederler, koyverirlerdi kahkahaları, vaydı oradan geçen Efendina'nın ya da herhangi bir kamburun, şaşının, topalın ya da zararsız bir zavallı delinin haline. Çizmeciler, kunduracılar hep birden kalıplarını takırdatırlar, çıraklar ıslık çalarlardı, nereden de bulurlardı bunca limon kabuğuyla çürük domatesi, insanın aklı durardu.

Cumartesi akşamları da keyifler zirvesini bulurdu; bu akşam da Büyük Cadde uğuldayıp duruyordu, akşam ayini kampanaları şamataya boğmuştu dört bir yanı; Tanrıya şükürler bu hafta da sona eriyordu, çıraklar, bakkal çırakları önlüklerini çözüyor, yaya kaldırımında eğilip ustalarına, patronlarına su döküyorlardı yıkanmaları için. Kendileri de sonra yıkanıyorlar, yekiniyorlar, bıyıklarını buruyorlar, kaldırımlara sandalye çıkarıyorlar, meraklı işi kahvelerini, nargilelerini ısmarlıyorlardı. Az sonra Arap karısı Ruşen de meydanda boy gösterecekti, kapkara, pırıl pırıl bir et yığını, boynunda mavi boncuklardan koca bir gerdanlık, at koşumlarındaki boncuklardan, bir de karnı hizasına dek sarkan kocaman pörsük memeleri. Ruşen kadın güler yüzlüydü hep; pırıl pırıl gözleri, bembeyaz dişleri, başında da dengeli, tartılı, susamlı pide tepsisi. İdomenea Çeşmesinin oradan, her zamanki gibi sessiz, üzgün, Tulupanas da çıkıverecekti; bir elinde ıspanak pidesi tavlası, öbüründe susamlı baharatlı çörek tavlası. Burası artık Büyük Cadde değil, Tanrının güzel nimetlerinin ikram edildiği bir soylu kişi konağı.

Kaptan Poliksingis bir ara duraklayıp bu Rum Caddesini övünçle seyretti — mal dolu mağazalar, ne arasan bulunur, tek bir Türk de yok ortalarda, hava tertemiz, Hıristiyanlar gülüş-

mekte, şakalaşmakta, kampanalar çalınmakta; burası bir cennet diye düşündü Kaptan Poliksingis, her şey tamam burada, her şey var, bir haçlı bayrak eksik! Ama o da gelecek, yolu yok mutlaka gelecek, biz Giritliler getireceğiz onu!

Gene hızlandı, sağa sola selâmlar göndererek berber dükkânına doğru yürüdü.

Gölgeler çoğalıyordu, müezzin şimdi minareye çıkmış müminleri akşam namazına çağırıyordu; ama hız alıp güzel sesini göğe doğru yükseltmeden bir ara durakladı, başındaki beyaz kavuğu çevreleyen yeşil sarığı düzeltti, alçaklara, çevredeki dünyaya indirdi bakışlarını.

"Allah, Allah!" diye mırıldandı, "hey Allahım, insanlar nice iyi işler yaparlarsa yapsınlar onlara verdiğin şu iki gözün bedelini sana ödeyemezler!"

Minarenin şerefesinden sarkarak aşağılarda yayılıp uzayan çok renkli, çok sesli Büyükkale'yi seyretti doyasıya, bembeyaz minareleri, kubbeli tekkeleri, Peygamberin bayrakları, bahçeleriyle, kuşbakışı — duyduğu büyük hazla içini çekti pek hoşnut.

Her şeyi, her şeyi var mübareğin! Kadın desen en güzelleri, yiğit desen en yiğitleri, Nuri Bey gibi; onu siyah atına atlayıp yıldırım gibi gittiğini gördüğümde yirmi yaşında bir delikanlı oluveriyorum... İkindi vakitleri kahvelerde mâni söyleyen beyaz tenli, francala gibi oğlanları da var ki aklın şaşar. Tanrıya nerede şükredeceğini bilemezsin, camide mi, yoksa kahvelerde mi? Pisliği bile, Muhammet aşkı için, hoşuma gider; Lazareto Kapısından girip derin bir nefes aldığımda, Girit eşeklerimizin koyverdiği fışkının keskin kokusunu kokladığımda yüreğim cennet bahçelerine dönüyor, gübreleniyorum sanki... Büyükkale'nin bu pisliğini ben dünyanın nimetleriyle değişmem, kendi koltukaltlarımı kokluyorum sanki; başkaları için pis kokar, ama benim hoşuma gidiyor!

Bunları dedi müezzin, derinden soludu, ellerini kulaklarına getirdi, bağrından kopan, huşu, sevgi, davet dolu o gürül gürül, o dümdüz güçlü sesi birden hançeresinden dışarı boşalıver-

di. O ne tatlı sesti o, ne güçlü sesti ve müezzinin bu sesi nasıl da Murcuflos'un tüm kampanalarının sesini bastırıyordu! Bir kuş gibi gagası yukarı gökyüzünü yırtıp ikiye bölüyor, güneşe doğru yükseliyor, Tanrıya sesleniyor, sonra birden Büyükkale'nin üzerine yayılıyordu; sanki tüm Tanrıyı içmiş de mest olmuştu bu ses.

Müezzin, Nuri Beyi aklından geçirip ona imrenirken Nuri Beyin kendisi, suratı iki karış çiftliğinden dönüyordu; kafasını dinlemek için gitmişti oraya, ama yüzüne, açık göğsüne, boynuna utanç, sülük gibi yapışmış, her yanını yakıyordu. Atı da sapsarı köpüklere bulanmıştı, bu hayvan da iyi gününde değildi bugün, yürürken hep tökezliyordu. Deniz kızıla boyanmıştı, kaynıyordu, rüzgâr yoktu, ama kıpırdanıyordu. Yofiro Deresini geçti, bağlardaki üzüm kütükleri ilk yapraklarını vermiş, badem ağaçları çoktan çiçek açmıştı, incir ağaçları mis kokuyordu...

"Hiç, hiçbir şey," diye homurdandı Nuri Bey, "hiçbir şey beni teselli edemez — denize de, ağaçlara da, güneşe de lânet!"

Gene gözlerinin önüne Kaptan Mihal dikilivermişti, iki parmağını rakı kadehine daldırmıştı, kristalin ikiye bölündüğünü, Emine'nin üzerlerinden sarktığını görüyordu öfkeli.

"Tüh bana!" diye gürledi. "Yer yarılsın da beni alıp yutsun! Yörenin en yaman erkeği olamadıktan sonra yaşamak senin neyine? Şeytan götürsün!"

Dün geceki halini geçirdi aklından, sabahlamasını, ne sıkıntıydı o, ne bunalımdı, nasıl da içmişti rakıyı, nasıl da fitil gibi sarhoş kapının eşiğine çökmüştü, pislikler içinde! Ama gene de uyumuştu, iyi hatırlıyordu bunu, ne dayanılmaz bağırmaydı o, ne korkunç ağlamaydı! Kim girmişti düşüne de böyle bağırmıştı? Sabahleyin kapıcı Arap gelip kendisini uyandırdığında, yıkayıp temizlediğinde, düş de duman olup gitmişti, dağılmıştı; ama yüreğinin orta yerinde bir hançer saplanıp kalmıştı.

Şimdi Türk mezarlığından geçiyordu, mezartaşları kargacık burgacık yazılarıyla dimdik duruyordu, renkli mermer sarıklarıyla, taş kesilmiş bir kalabalık topraktan fışkırmış, oradan kopmak, mezarlığın dışına yayılmak için çabalıyordu san-

ki, yeniden Büyükkale'ye dönmek için...

Bakışlarını çevirip ilerideki köşede, deniz tarafında, iki servi ağacı arasında babasının mezarını aradı, görünce de şakakları zonkladı, mermer sarık sanki kıpırdamış, üzerine doğru yönelmişti, tıpkı babası yaman Hanyalının öfkelendiğinde üzerine yürümesi gibi. Dünya fırdönmeye başlamıştı, başı dönüyordu, atı da tökezlemiş, bir mezara doğru eğilmişti boynunu uzatarak; Nuri Bey düşmemek için atın yelesine yapışmıştı. Hınçla dizginleri kasmıştı, onurlu hayvan doğrulmuştu soluyarak; ilk kez tökezlemişti, bunca yıldır ilk kez, iyiye alâmet değildi bu!

Bey bir çığlık koyverdi, atından inip mezarlığa dalmak, babasının mezarını ziyaret etmek istedi, ama ölü babasından korktu. Bir şimşek parladı kafasında, şimdi dün geceki düşü açık seçik görüyordu: yastığının başucuna dikilmişti babası paçavralara bürünmüş, çamurlar içinde, yalınayak; ömür boyu çıplak ayakla yere basmayan babası! Kapkara, iskelet elini kaldırmıştı: "Kaç yıldır bre," diye gürlemişti, "kaç yıldır dolanıyorum yıkılası konağının çevresinde, ha, kaç yıl? 866'dan bu yana say bakalım, tam yirmi üç yıl! Sanırdım ki benim oğlum, biricik oğlum, gece gündüz beni aklından çıkarmayacak, hançerini bileyecekti kanımı geri almak için... Oysa şimdi yıkılası konağının çevresinde dolanıyorum da kahkahalar, saz zımbırtıları, şarkıdan başka bir şey duyamıyorum. Bırakmışsın beni bir yana, sokaklarda, tarlalarda dolaşıyorum perişan, utançlı. Niye evlât sahibi, oğul sahibi oluruz ha? Kanımızı geri alsınlar diye. Oysa sen utanmadan, arlanmadan benim katilimin kardeşiyle kan kardeşi oldun! Karını onun karşısına çıkarıyorsun feracesiz, peçesiz, yıkıl karşımdan gâvurun dölü!"

Nuri Bey bu ağır küfrü duyunca küplere bindi, bağırdı: "A moruk, mezarından da mı bana kumanda edeceksin be? Yeter artık." Ama sözleri kluk kluk ederek hançeresine sıralandı üst üste, boğazını tıkadı. Atını mahmuzladı, güneş daha batmamıştı, Hanya Kapısından kente daldı, atını Rum mahallelerine doğru sürdü dörtnala.

Kaptan Mihal o sıra Büyükkale'nin öbür ucundan, Lazare-

to Kapısından giriyordu. Kısrağını epey zorlamıştı, güneş neredeyse batacaktı, kale kapısını kapalı bulmaktan korkuyordu. Ta uzaktan cüzzamlıların doğrulduklarını gördü, bütün gün kale kapısının çevresinde çömelirlerdi sürü sürü tozlara, at pisliklerine bulanmış, hastalıktan dökülmüş ellerini uzatırlardı, dilenirlerdi. Güneşin devrilmesiyle işler son bulurdu, kalkarlar, peş peşe dizilip Miskinler köyüne, cüzzamlılar köyüne doğru yol alırlardı. Bu akşam en önde yeni evli çift gidiyordu, dün gece hırsla kucaklaşıp sevişen çift; birbirinin yüzüne bakmıyorlardı, ama aceleciydiler. Sessizce yürüyorlardı, yenik yanakları, düşük burunları, kulaklarıyla; içlerinden bazıları boyuna gülüyordu, dudakları dökülmüş, dişleri meydanda durmadan sırıtıyorlardı; bazıları da kördü; hepsi de aceleciydi, koşuyorlardı; kıyamet günüydü sanki, meleklerin çaldığı trampetleri duymuş, topraktan dışarı uğramışlardı aceleci, tüm etlerinin gelip yerlerini bulmasını bekleyecek vakitleri yoktu.

Kaptan Mihal yüzünü ters yöne çevirdi, hastalarla yüz yüze gelmekten nefret ederdi, "sağlam insanlar yaşamalı, ancak," diye düşündü, "şunlara ne gerek?"

Kısrağını mahmuzladı, kale kapısından geçti, nizamiye askerleri trampet çalıyordu batan güneşe karşı, Türk bayrağı gönderinden indiriliyordu.

3

Bunaltıcı bir geceydi, sessiz, hava yoğunlaşmıştı, Kaptan Mihal iyi uyumamıştı. Boğucu sıcak endişe vericiydi, taze yapraklar karanlıkta buruşup büzülüyordu üzgün. Kaleli kadınlar ve erkekler pencereleri açıyor, evlerin hayatlarına çıkıyor, rahat nefes almak için geceliklerinin düğmelerini çözüyorlardı. Birkaç ihtiyar kadın felâketi sezmişler, dışarı çıkıp kapı eşiklerine çömelmişler susuyorlardı, kafalarındakini açığa vurmaktan korkarak. Kalenin kara talihinin, körolasıca kara bahtının, kendilerini duyup belki de henüz karar vermedikleri şeyi eylem haline getirmesinden korkuyorlardı.

Birbirlerine bakmadan konuşuyorlardı, ferahlamak için önemsiz konulara değinmek çabasındaydılar, ama gene de söz dönüp dolaşıp o bir türlü söyleyemedikleri şeye gelip dayandı: "Hatırladın mı geçen seferi, yaprak kımıldamıyordu..." "Sus!" "Duymuyor musun ayaklarının altındaki uğultuyu?" "Sus!"

Kapılarını sürmeleyip içeri giriyorlar, teselli bulmak için güneşin doğmasını bekliyorlardı.

Güneş, Resmo Dağlarının tepesinde bakır renkli seyrek bulutlar içinde suratı asık, sert bakışlı, göründü. Minareler ateş aldı, deniz kızıllaştı; Murcuflos üç kampanasını çalmaya başladı; Rum mahalleleri kıpırdandı; kapılar açılmaya, aile reisleri yıkanmış, arınmış, beyaz kolalı gömlekleri, pazar giysileriyle evlerinden çıktılar; önde kocalar, sonra kadınlar, ardından da kaynanalar, en önde de çocuklar, oğlanlar ellerinde katlanmış beyaz mendiller, kızların saçlarında fiyonklar, hepsi de temiz giyinmiş.

Büyükkale'nin kaptanı, şakakları ağarmış, süvari Aya Minas'ın evine, kiliseye gidiyorlardı pazar duası için. Bugün Metropolit Hazretlerinin vaazını da dinleyecekler, elinden kutsal ekmek parçalarını alacaklardı. Bugün pazardı, ne ticaret ne bir şey, dükkânlar kapalıydı, bugün büyük tüccar İblis'in uyudu-

ğu, dinlendiği gündü; öyleyse Tanrının sözüne kulak versinlerdi, dinlemek bedavaydı, kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu, yarın yine sabah sabah arşınlar, teraziler işler, pazarlıklar başlardı, kim altta kalırsaydı! Haftanın altı günü İblis'in, bir günü de Tanrınındı, ikisine de mum yaksınlardı, ne olur ne olmazdı, tedbirli bulunmalıydı kişioğlu!

Kilise gökyüzü gibi pırıl pırıldı, mis gibi mum ve günlük kokuyordu, ılıktı, arı kovanı gibi uğulduyordu, melekler, azizler, insanlarla dolup taşıyordu. Çok kalabalıktı, Hıristiyanların hepsi sığmamıştı kiliseye, kimileri nardikada ayakta duruyordu, çok kimse de ön avluda kendisine bir yer arıyordu. Metropolit, şişman, dev yapılı, kır sakallıydı, altın işlemeli cüppesi, imparatorluk âsâsıyla tahtına kurulmuştu, insanları denetlemek, onları korkutmak için gökten yere inmiş bir gök canavarına benziyordu.

Papamanol, Kutsal Kapının önündeki yerini almış, yüz ifadesi değişik altın yaldızlı haşmetli giysileri içinde günün İncil okuma faslına başlamış, mır mır mırıldanıyordu. İşte tam bu anda da Kayambis evinin kapısını açmış, karısıyla birlikte kiliseye gitmek üzere yola çıkmıştı. Nikâhları geçen pazar kıyılmıştı, gelenek olduğu üzere sekizinci günü güveylik-gelinlik giysileriyle çiftin kiliseye gitmesi, yörenin efendisi Aya Minas'ı ziyaret etmesi, baharat, şeker ve sakız katılarak yoğrulmuş kocaman bir de somun getirip sunmaları gerekliydi kutsal kişiye.

Evleri limanın oradaydı, Yahudi mahallesinin başladığı yerde, yıldız poyrazın dövdüğü, tuzlu deniz suyunun yalayıp yaktığı dar sokaklardan birinde. Garufalya kocasının koluna girmiş, üstüne abanmış, gerine gerine yürüyorlar, ikisi de çevrelerindeki yeni evli dünyaya selâm yağdırıyorlardı yüksek perdeden. Nasıl da mis gibi kokuyordu mersin dallarıyla süslenmiş sokaklar, kaldırım taşları nasıl da gülümsüyordu, nasıl birdenbire dünya damatlıklarını giyinmişti ve bir avlunun çitindeki diken nasıl da beyaz çiçekler açmıştı! Bu muydu Büyükkale, Osmanlının bastığı, bu muydu yoksul mahalle sokakları, bu muydu çöplerin pisliği ve bu muydu insanlardan hiç hoşlanmadığı söylenen Girit denizi? Garufalya patlak gözlerini kocasına çevirip baktı; hey Tanrım, neydi o papazların anlattığı? Kız, bu-

rası cennetin ta kendisiydi, bir başka cennetü alaydı, Tanrım günahımı affet!

Şimdi meydana varmışlardı, dönüp kilisenin sokağına gireceklerdi, Kayambis karısına baktı; ciğerleri kıpırdadı; birden yer yarılmış, dünya batmıştı da bu karmaşanın orta yerinde yalnız şu yanıbaşındaki canlı yaratık kalmıştı tekbaşına ıpılık, mis kokulu, gülyağı kokan gömleği, kombinezonu, fustası, düğmeleri, dantelleri, süsleriyle ve sıcacık insan teni kokan ağızcığıyla... Geçen akşamdan beri keyfi kaçmıştı Kayambis'in, Kaptan Mihal'in çağrısı yüzünden, demek tam sekiz gün karısını kucaklayamayacaktı, kanı kaynamaya başlamıştı. Meydanın orta yerinde durdu, nesineydi onun gibi Sfakyalı dağlıya Kaleli Aya Minas ve buranın gelenekleri, âdetleri? Niye yitirsindi, harcasındı güzel vaktini kiliselerde de, dönüp evine gitmesindi, yeni evliydi, Tanrı günahını affederdi... Çok az vakti kalmıştı, Kaptan Mihal canavarı çoktan inmişti şimdi bodrum inine... Karısının kolunu sıktı, göz kırptı:

"Bre karı," dedi, "dönelim gerisin geri, evimize, ha ne dersin?" Soluğu kesilmişti arzudan.

Karısı kıpkırmızı oldu, gözkapakları ağırlaştı.

"Nasıl istersen Yanakimu," diye mırıldandı, gözlerini karşıya dikti.

Geri döndüler, kovalanırcasına yürüyorlardı, ne zaman meydanı geçtiler, Büyük Çınarı, Paşa Kapısını da dar sokakları aşıp limana vardılar! Kayambis yüklendi, evin kapısı açıldı, girdiler, kapıyı arkadan sürmelediler, karyolaya sıçradılar!

Ama Kaptan Mihal sabahın alacakaranlığında bodruma inip yerine kurulmuştu. Sağında, iki kalın kalasın üzerinde üç fıçı şarap, solunda iki küp, birinde zeytinyağı, ötekinde tahıl. Başının üstündeki kalın kirişlerde kuru incir, nar, ayva hevenkleri, kanarya sarısı yeşil damarlı kış kavunları, duvarda adaçayı, dereotu, çeşitli bitki demetleri. Bodrum şarap ve ayva kokuyordu; az sonra da haşlanmış tavuklar, ahtapotlar, sucuklar sökün edecek, bodrumun kokusu değişecekti.

Uzun bir iskemleye oturmuş, kara mendille sıkıca bağlı

ağır başını duvara dayamıştı. Gözlerini karşıdaki alçak kapıya dikmişti, hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey düşünmüyordu, kıpırdamıyordu; yalnız arasıra kerpeten parmaklarıyla ortadaki tahta sofranın kenarını sıkıyor, tuttuğu yeri çökertiyordu.

Beyni de hareketsiz, ağır, kör, uykuya yatmış bir canavar gibiydi, ama yüreği kaynıyordu, fokurduyordu; yaşamı güler yüz göstermişti kendisine, iyi gitmişti işleri, hiç eksiği yoktu: güçlü kuvvetli bir erkekti, iyi de evliliği olmuştu, iyi aile reisiydi, herkes kendisine saygı besler, hesaba katardı; oğlu da kendisine benziyordu, demek ölümden de korkusu yoktu, bu dünyada kendi zamanı dolduğunda, oğlu yerini alacaktı. Boynundaki benin tıpkısı oğlunda da vardı, kaşları kalın kalındı kendisininki gibi sık, diken diken, gözleri de tıpkı benimkiler, ufacık, yusyuvarlak, kapkara. Nesi vardı öyleyse, yüreğinin de böğürüp duruyordu böyle? Gülmek, eğlenmek, şakalaşmak, güzel bir çift söz edip ferahlamak onun da hakkı değil miydi? Hep böyle ağzı sıkı sıkı kilitli, sessiz, suratsız, somurtkan mı olacaktı. Bir akşam kayınbiraderi gelmişti eve misafirliğe, iyi yürekli terzi Manolaki, bir şey söyleyip de gülmüştü de kendi dediğine, Kaptan Mihal kaşlarını çatınca zavallıda şafak atmıştı, ateş üstünde duruyordu sanki, ilk fırsatta sıvışıp gitmişti. O gidince de Kaptan Mihal oğluna dönerek:

"Utanma yok ki herifte," diye konuşmuştu ayıplayarak, "utanmadan gülüyor!"

Girit kurtulunca, diye düşünüyordu bazı bazı, benim de yüreğim, gönlüm kurtulacak; Girit kurtulunca gülerim ben de. Ama daha az zaman önce capcanlı bir düş görmüştü, güya Girit kurtarılmıştı, kampanalar çalınıyor, sokaklar defne ve mersin dallarıyla süsleniyordu, limana beyaz bir zırhlı demirlemiş, gemiden Atinalı Prens bir sıçrayışta rıhtıma atlamış, eğilip Girit toprağını öpmüştü. Kendisi, Kaptan Mihal de, rıhtımda elinde bir gümüş tepsi, orta yerinde altın anahtar. Büyükkale'nin anahtarını Prense armağan etmek için bekliyordu. Elinde tepsi orada duruyor, Girit'in kurtuluşunu izliyordu. Girit kurtuluyor, Kaptan Mihal'in yüreciği kuş gibi hafifliyordu.

"Neyim var Allah kahretsin!" diye gürledi, "Neyim eksik? Neredeyse çatlayacağım!"

Kanı damarlarında fır dönmeye başladı, kafası kazana döndü, gözleri kançanağına. Yükselip alçalıyor, inip kalkıyor, koca Girit kendi içinde batıyordu. Ada değildi Girit, denize dalıp çıkan bir canavardı, bir denizkızıydı, Büyük İskender'in kızkardeşi, kuyruğunu çalıp çalıp enginlerde fırtınalar estiriyor, feryat ediyordu... Denizkızının feryadını duyan Kaptan Mihal'in kafası yerinden oynadı, Girit'in yüzü değişti, içinde koskoca bir çınar kök, dalbudak saldı, ciğerlerini kemiriyordu, koca dallarında ihtiyar dedeler, yalınayak başı kabak, mosmor, dillerini ısırıyorlardı, güçlü bir rüzgâr esiyordu... Tam Kaptan Mihal kollarını açıp önlerine diz çökeceği sırada her şey silinip gitti, kafası boşalıverdi, sadece gözlerinin önünde kırmızı-yeşil camlı bir fener duruyor, fenerin de altında Nuri Bey, turunç rakısı ve keklik kebabı — sonra da birden kıkır da kıkır bir kahkaha, bir çift Çerkez kızı kaşı.

Kaptan Mihal yerinden fırladı, duvarı yumrukladı güçlü, ev temelinden sallandı. Bakışlarını alçak kapıya dikti, soytarıları gecikmişti, birden kızıp küfretmeye başladı.

Kaptan Mihal yumruğunu duvara indirdiği anda Büyükkale'nin dört bir yanından soytarılar yola koyulmuşlardı. Önce meyhaneci Ventuzos kalkmış sabah erken, ıstavrozunu çıkarmış, hiç sönmeden yanan kandilin durduğu ikonluğun önüne gelmiş, Bağların Meryemi'ne, koruyucusuna yalvarmaya başlamıştı kendisine güç vermesi, dayanabilmesi için. Tam sekiz gün sürecek büyük bir savaşa gidiyordu, pazardan pazara tam sekiz gece, Meryem Ana ona yardımcı olmazsa mahvolurdu, bunu iyi bilsindi. Yıllarca önce günün birinde keşiş Nikodimos'u bulmuş, kendisine bir Meryem Ana öyküsü anlatmasını istemişti, yepyeni bir Meryem Ana, öyle ressamların boyadığı gibi kucağında bebesi bir ana ya da dadı değil, kendi gönlünce bir Meryem Ana, düşünde gördüğü Meryem Ana: ağustos ayında bağlarda üzüm devşiren ırgat kadınlar gibi, erkeksi, kalın dudaklı, başında beyaz Girit işi başörtüsü, kucağında yana eğik bir üzüm küfesi bebe yerine. Keşiş başlangıçta direnmişti, yok, olmaz böyle şey demişti, kitaplar yazmıyor, günahtır; Meryem Ananın kucağında İsa olmalı, üzüm küfesi değil. Ama Ventuzos keşişe fazladan bir şişe rakı ve iki okka bakalyaro verince he-

men yelkenleri suya indirmişti, ıstavrozunu çıkarmış, fırçasını eline almış, yaş üzüm anası Bağların Meryemi'ni yapmıştı.

İşte şimdi Ventuzos don gömlek, yalınayak başı kabak Meryem Anasının önünde duruyor, yalvarıyordu:

"Bağların hatunu, tavernaların ve meyhanecilerin koruyucusu sağlıcakla kal, gidiyorum ben, Kaptan Mihal'in bodrumuna iniyorum, bunun ne demek olduğunu anlarsın sen, yardım et bana! Bilirsin, seni yaptırmak için para verdim, rakı verdim, bakalyaro verdim, yardım et bana! Yardım et ki dayanayım, zom olmayayım, kusup da duvarları berbat etmeyeyim, ışık tut bana, Bakirem, yardımcı ol da şu canavar, Kaptan Mihal tez bıraksın bu kez yakamızı, çabuk paydos etsin bizi. Sekiz gün sekiz gece çok uzun, Meryem Anam, amanın çok da uzun!"

Yıkandı, giyindi, duvarda asılı lirasını, bu Girit kemençesini aldı, avluya çıktı, karısı Marusyo ve iki kızıyla helalleşti, iki günde bir uğrayıp neler olup bittiğini öğrenmelerini tembihledi. Tüm hafta yetecek kadar da para bıraktı yiyecek almaları için, okuma yazma bilen, öğretmen olan büyük kızına, ona bildiğini bir kâğıda yazmasını söyledi, yazılı kâğıdı alıp cebine koydu, evin içinde bir göz gezdirdi onunla da vedalaşırcasına, ıstavrozunu çıkarıp dış kapının eşiğini aştı.

Önce tavernasına uğradı, cebindeki kâğıdı çıkarıp kapıya mıhladı: "Dükkân sahibi özel işleri için sekiz günlüğüne ayrılmak zorunda kalmıştır." Biraz ferahladı, Kaptan Mihal'in evine doğru yöneldi aceleci; gecikmişti, canavar ona bir şey demezdi, ama kalın kaşlarını çatardı ya, bu da işte Venduzos'a yeterdi.

Zengin bir tüccar olan ağabeyinin evinin önünden geçerken adımlarını sıklaştırdı. Görmesin beni diye düşündü, nereye gittiğimi anlar, çıkışır sonra, yuf koca eşşek! Her ay biraz daha düşen, neredeyse ağzına yaklaşan o patlıcan burnunu kaşıdı: "Yuf ona be," dedi yeniden, "bana akıl verecekmiş! Geçende pek de güzel benzettimdi kendisini. Bilmem ne olmuştu o gün bana da ters adımlar atıyor, duvarlara tosluyordum; nah sana koca madrabaz, yıkılası evinden dışarı uğramaz mı tam o sıra. Beni görür görmez suratı asıldı. Bre lânetleme, bre Manol, dedi, daha bıkıp usanmadın mı böyle iç babam iç, iç babam iç, iç

babam iç? Şöyle bir yekindim, sırtımı duvara verip bir dikildim, açtım ağzımı: Bre koca toptancı, dedim, zatınız da bıkıp usanmadınız mı böyle içme babam içme, içme babam içme, içme babam içme? Bir iki kişi geçiyordu oradan, adamdılar besbelli, durup kahkahaları koyverdiler. Koca eşşek kuyruğunu kısıp kaçacak delik aradı!"

Bir yandan söyleniyor, bir yandan yürüyordu. Tanrı isteğiydi Kutsal Cuma günü dünyaya gelmem, babamın da papaz, ruhani olması, belki özüm de bir gün papaz olurdum, şeytanın işi belli olmaz, bakarsın despot da olurdum. Ama nasıl girerdim ben o okul denen cendereye, nasıl girerdim boyunduruk altına! Daha küçük yaştan beri lira çalardım fiyakalı, kaldırım taşları bile horona dizilirlerdi ben çalarken, nerede düğün dernek ben de orada, yapışır ayrılmazdım, bundan dolayı Fukaropula baykuşlar adımı Vantuza çıkardılar. Kafayı tütsülemeye de alıştım yavaş yavaş, şarabın kokusu olmadan yaşayamaz oldum, böylece ben de tutup bir meyhane açtım. Bir de kendime bir Meryem Ana ısmarladım, özümün; uygun düşsündü özüme, böylesine bir Meryem Ana'ya tüm Hıristiyanlık sahip olamasındı, dilediğimde onu çağırayım gelsindi, sağa sola başkalarının derdine koşup tam gerektiğinde beni açıkta bırakmasındı. Benimdir Meryem Anam, hiçbir kerataya onu ödünç veremem. Geçende, tıpkısını ısmarlamak için şu madrabaz, şu bizim Kaptan Poliksingis istemişti benden onu! Kaptan Poliksingis dedim ona, verir misin isteyene kısrağını sen? Hayır. Öyleyse ben de Meryem Anamı vermem!

Bir yandan söylenir, bir yandan yürürken, birden köşebaşında, İdomenea Çeşmesinin orada Furogatos'la Bertoldo'ya toslamaz mı. Onlar da soluk soluğa canavarın evine gidiyorlardı. Hepsi de öylesine aceleciydiler ki, toslamada az kalsın Ventuzos'un lira'sı kırılacak, Bertoldo'nun silindir şapkası yerlere yuvarlanacaktı.

"Ulan Vantuza," dedi Furogatos, "ne acele ediyorsun böyle aslanın ağzına girmek için? Hele dur da bir sigara saralım, yürekleneliim."

Çeşmenin mermer yalağına oturdular, tabakalarını çıkardılar. Furogatos orta yere kurulmuştu heybetli, ihtiyar, ama şiş-

man gövdesiyle halay çeker horon teperken kaldırdığında tüm Girit topraklarını kucaklayan uzun bacaklarıyla; onda bu bacaklar olmasaydı millet kendisine dönüp bakmazdı bile, selâm vermek şöyle dursun, çünkü karısından dayak yiyen adama selâm verilmez. Kalın kaşları, dimdik bıyıkları vardı, gerçekten de yabankedisine benziyordu. Arkadaşı Beltoldo'ya eğildi yumuşak, toslamada laçka olan pelerinine sarmaladı, sert silindir şapkasını uzun gümüşi saçlı başına oturttu.

Temiz bir ihtiyarcıktı, sevimli, şeffaf, soylu bir yüzü vardı, sinekkaydı tıraşlı sivri bir çenesi, suratının iki yanında kısacık yarım sakal bırakmıştı kozmatikli, kokulu. Tüm Girit topraklarında değilse bile, Büyükkale'de Tanrının ve insanların gazabından korkmadan bıyıklarını tıraş eden ilk erkekti. Başlangıçta Giritliler onu köse sanıp aldırış etmediler, kızmadılar, ama sonradan, bıyıklarını tıraş ettiği öğrenilince küplere bindiler; bu olamazdı, dünyanın düzenini bozardı, kadınlarla erkekleri birbirine karıştırırdı — kimi onu limon kabuğu yağmuruna tutuyor, kimi de daha da sivri akıllıları, onunla selâmı sabahı kesiyordu.

"Bu maskaralıkları Giritliler hazmetmez!" demişti bir gün Barbayanis bıyıklarını burarak. "Bre Bertoldo, burada Girit'te iki çeşit insan vardır, üç çeşit değil, ya erkek ya dişi, hem erkek, hem dişi üçüncü bir çeşit insan yok, yaşayamaz aramızda!"

Bir pazar günü Furogatos körkütük sarhoş, Bertoldo'nun elinde gitarı, kibar, kuş gibi hafif, güleç, Üç Kemerler'den geçtiği bir sıra yakasına yapışmış, pantolonunu indirmek istemişti; görmek istiyordu, Bertoldo muydu, yoksa Bertoldin mi? Görsün de kurtulsundu. Sonra ayıklar araya girmişti; Furogatos pişman olmuş, başlamıştı ağlamaya, Bartoldo'yu kucağına almış, göğsüne bastırmış, sevip okşamaya başlamıştı. Zavallı Bertoldo, "Çatlatacaksın beni asilzadem!" diye bağırıyor, "Bırak beni n'olur," diye boşluğu tekmeliyor, çığlıklar atıyordu; gün bu gündür ayrılmaz iki arkadaş oldular.

Ne talihliydi de Giritli değildi; ne talihliydi de Zante Adasındandı, konttu, kendisi de bilmiyordu Büyükkale'ye, şu yabanıl insanların arasına hangi yelin onu attığını, nasıl düştüğünü bir gitar öğretmeni olarak sözüm yabana. Adı da Bertoldo değil-

di, Kont Mancavino'ydu, ama gel gör ki yaz kış tir tir titrer, rengi yeşile çalan geniş bir pelerine sarılıp dolaşırdı; çelimsizdi, eğri bacaklıydı, acayip bir şivesi vardı, korkaktı, Giritliler ona Bertoldo lâkabını taktılar, bu lâkap da kendisine tıpatıp uydu, biçilmiş kaftan.

Yıllar geçtikçe gitar dersleri de seyrekleşti, ne yapacaklardı Kaleliler gitarı? Eşek anırmasını andıran sesleri de Zande kançonetlerine hiç uygun düşmüyordu; aç kalmıştı zavallı, kahvelere uğrar, o sevimli haliyle kendi yaşam serüvenini, geçmiş güzel günlerin öykülerini anlatırdı, genç ve güzel kontesler, markizler, Zande'nin kantatları, mandolin ziyafetleri... Gitarını dizlerine yatırır, eski bir şarkı söylerdi pesten, kahveci insafa gelir bir kahve ikram ederdi tabağında bir peksimetle, bazan bir lokum, bazan bir kaşık turunç tatlısı, böylece Bertoldo açlığını oyalardı. Bazan izin ister, ikram edilen lokumu temiz bir kâğıda sarar, cebine koyardı. İhtiyar ev sahibi kadınla mercimeği fırına vermişlerdi, dul bir kocakarı, ayıptı tekbaşına lokumları atıştırmak ağzını şapırdatarak; dişleri dökülmüştü kadının, onun da lokumu çok sevdiğini bilirdi, onun da ağzına layıktı.

"Bu herif de iyi benim bodrum için," diye düşündü günün birinde Kaptan Mihal, Trialonis'in kahvesinde Bertoldo'yu yarı gerçek yarı yalan masallarını anlatırken ilk gördüğünde. O gün Bertoldo, Zande Adası üstüne konuşuyordu, 'fiore levante', Osmanlı ayağı basmamış topraklar üstüne; işte orada doğmuştu kendisi ve 'Tanırım seni kılıcının kesişinden,' diye başlayan Yunan ulusal marşı... Kaptan seslenmişti yüksekten: "Bak Kirye Bertoldo," demişti, "asil soydansın sen, seni beslemeyen Büyükkale'ye yazıklar olsun! Sana bir aylık keseceğim, sıkıntıdan kurtulasın, şu şartla ki her çağırdığımda bodrumuma geleceksin." "Seve seve kaptanım," diye karşılık verdi Kont, silindirini çıkarıp yerlere dek okkalı bir selâm çaktı, "kulun kölen olurum Kaptan Mihal, ünlü yiğidim!"

Furogatos ihtiyarı bebe gibi sarmalıyor, o da gıdıklanırcasına kıkırdıyordu hoşnut.

"Dayan Bertoldocuğum," dedi Ventuzos, "korkunç fırtına bekliyor bizi, fukaram... Gideceğimiz bodrumda doğdu o senin 'Tanırım seni kesişinden...' dediğin de aslanım."

"Meraklanma sen Sinyor Ventuzos, her ihtimale karşı tedbirlerimi aldım ben, bak!" dedi, pelerinin içinden, koltuğunun altındaki ufak bohçayı çıkardı böbürlenerek.

"Ne var bunun içinde Sinyor Bertoldo?" diye sordu Ventuzos, bohçayı yoklayarak.

"Çamaşırlarım, değişmek için," diye karşılık verdi temizliksever ihtiyar kızararak.

"Yeter artık be," dedi Furogatos elindeki izmariti atıp, "Dinledik artık, hadi çocuklar gidelim, doğru Labirente ve Tanrı yardımcımız olsun!"

Kol kola girdiler, Bertoldo ortadaydı.

Üç soytarı yüreklenmiş yürüyorlardı, ama Aya Minas Kilisesinin orada, Aya Katerina camisinin önünde, dördüncü davetli, Efendina, Kaptan Mihal'lerin mahallesine girmek için, durduğu yaya kaldırımından karşıya geçmek için çabalıyor, ama bunu bir türlü başaramıyordu.

Orta yaşlı, kırpık kumral sakallı, donuk yumurta gözlü, şaşkın bakışlıydı, başında bol kıvrımlı, bembeyaz sarığı vardı, kefeniydi bu sarık onun, ömrü boyunca başında taşıyordu kefenini, sarınıp Cennetüâlaya girmeye her daim hazırdı. Bundan epey zaman önce Mekke'ye hacca gitmişti, sıcağın, susuzluğun, pisliğin ve Tanrısal cinnetin o dayanılmaz, o korkunç günlerinde aklını oynatmıştı. Kafasının içi alev ve korkularla dolmuştu. Büyükkale'ye dönüp tekkeye hoca atandı, atalarından biri ermiş, evliya olmuştu. Bir süre birkaç Türk çocuğu okuma yazma öğrenmek için gelmişlerdi tekkeye, bazan o çocukları döver, bazan de onlar hocalarını pataklarlardı; günün birinde Nuri Beyin yeğeni zavallının kafasını yardı, böylece okul işi de sona erdi.

Tekke, Aya Minas Kilisesinin bitişiğindeydi, uzunlamasına, rahat, otlara bürünmüş bir avlusu vardı; dip tarafta harap hücreler, avlunun orta yerinde evliyanın yatırı — tahta bir sanduka, başucunda da mermerden bir plaka, tepesinde sarık, yaldızlı yazıları yağmurdan güneşten yer yer solup silinmiş bir mezartaşı. Yatırın çevresinde uzun alçak sedirler, alçak iskemleler, bunlara cuma günleri müminler oturur, evliyayı seyreder,

söyleşirler, çubuklarını tüttürüp Efendina'nın anası Hamide Molla'nın pişirdiği kahvelerini içerlerdi Hamide Molla büyü de yapardı. Mezartaşının tepesindeki sarığın içi boştu, müminler buraya gerek bu ölümlü dünyada, gerekse öbür dünyada ebediyette işlerinin tıkırında gitmesine yardımcı olsun, diye evliyaya sikkeler atarlar, adaklar koyarlardı. Hıristiyan milleti gibi çok şey de istemezlerdi: iyi yemek, iyi kadınlar, temiz yürek; hem bu dünyada hem de öbür dünyada. Sadece bunları, isteyenler, yardımcı olması için evliyaya adaklar, sikkeler sunarlardı.

Her Allahın sabahı güneş doğarken Efendina kutsal atasının yamacında yerde bağdaş kurup oturur, dizlerinin üzerine Kuranı koyar, ileri gelir sallanır, cezbeye tutulunca da okumaya başlardı yanık yanık. Bazan da, özellikle soğuk havalarda, kalkar, kollarını yana açar, boynunu eğer omzuna, derviş gibi dönmeye başlardı, ıslık çalar, tükürür, ayaklarını yere vurup zıplardı ısınmak için. Öğle vakitleri, karnı acıkınca da hızlanır, avlunun bir ucundan öbür ucuna dört döner deli divane, körük gibi solur, huylanır, tere batardı; başında sarık, kıçında çuval bezinden don. Gelip geçen komşular onu demir kafesli alçak pencereden seyrederler, kimi güler, kimi de haline acırdı: "Allahaşkına Efendina, ne oldu sana böyle, neft sürmüşler gibi?" "Ateş taşıyorum komşu, alev taşıyorum!" diye karşılık verirdi Efendina, durmadan dönerdi.

Anasından kurtulup sokağa uğradığında Rum çocukları peşine takılır taş atarlardı; Efendina koşardı şaşkın. bir yaya kaldırımından ötekine geçmeye çalışır, yapamazdı bunu. Yol ona ırmak gibi görünürdü, atılıp aşmak isterdi, ama ödü kopardı, geri geri çekilirdi, yüzme bilmezdi çünkü... Kaptan Mihal bodrumundaki cümbüşlere Efendina'yı da çağırırdı, bir Türk soytarısı da olsun isterdi; Efendina korkulu bir istekle çağrıyı alır, giderdi, sonra da ayları sayardı vakit ne zaman dolacak, Harito tekkeye ne zaman gelip haberi kulağına fısıldayacak diye: "Amcam Kaptan Mihal'in selâmı var, bodruma buyursun diyor!"

Yıl boyunca domuz etinin, has ekmeğin, sucuğun, şarabın özlemiyle yaşardı. Ama Peygamber Hazretleri bunları yiyip içmesine izin vermiyordu; kadın desen, hiç o taraklarda bezi yoktu, şeytan götürsündü, ödü kopardı. Bir gün muzip karının biri

ona sarkıntılık eder olmuş, peşine düşmüştü, Efendina yerlere serilmişti, ağzından köpükler fışkırmıştı. Ömründe tek bir mutluluğu kalmıştı — altı ayda bir Kaptan Mihal'in onu çağırması, içirmesi, domuz eti yedirmesi, tam altı aylığına karnını bir güzel, adamakıllı doyurması. "Korkut beni Kaptan Mihal," diye yalvarırdı, "daya hançerini boğazıma, iç şarabı, ye domuz etini diye bağır, yoksa boğazlarım seni de bana! Zorla beni, Kaptan Mihal, günah benden gitsin!" Yer, içer, altı aydan beri içinde biriktirdiği, Peygamberin izin vermediği o sunturlu küfürleri sıralar, rahatlar, boşalırdı. Komşusu üstüne — Aya Minas'a komşum derdi — bildiklerini de açıklamak fırsatını bulurdu. Bir duvar ayırıyordu onları; her gece atına atlayıp kiliseden çıktığını görünce korku basardı içini Efendina'nın, yorganına başını sokardı; ertesi sabah da kutsal atasının kandilinden zeytinyağı aşırır, Aya Minas'ın kandiline boca ederdi.

Yılda sekiz+sekiz, on altı gün Efendina yer içer yakası açılmadık küfürler ederdi Kaptan Mihal'in bodrumunda, gerçek bir insan olurdu, kafası saat gibi işlerdi, alev taşımaz, bir yaya kaldırımından karşıkine rahat rahat geçerdi korkusuz. Ama güzel günler yıldırım hızıyla akıp gider, Efendina bodrumdan çıkar, yeniden başlardı onun için o bilinen ruhanilik ve işkenceler.

Bu gece sevincinden gözüne uyku girmemişti, alacakaranlıkta kalktı, avluyu geçti yalınayak, yavaşçacık kapıyı açtı, anasına sezdirmeden dışarı, sokağa fırladı. Aya Minas Kilisesinin duvarlarına sürtünerek ilerledi, Rum okulunu geçti, Aya Katerina Camisine vardı. Durdu. Soğuk terler döküyordu. Şimdi Kaptan Mihal'in evinin oraya gitmek için karşı kaldırıma geçmesi gerekiyordu. Ayağını uzattı, ama hemen geri çekti, titremeye başladı; sokak değildi bu önündeki, derin bir dereydi, iki yaya kaldırımı arasından taşları tahtaları sürükleye sürükleye akıp gidiyordu köpüklü.

Efendina sırtını duvara dayadı, terini sildi, sokağın bir ucundan öbür ucuna göz gezdirdi, kimsecikler görünmüyordu... "Bre kimse geçmeyecek mi buradan, kimse geçmeyecek mi, Türk ya da Hıristiyan, Yahudi de olsa olur, halime acıyacak kimse geçmeyecek mi?" diye düşündü.

Efendina dili bir karış dışarıda soluyarak bekliyordu. Karşıki yaya kaldırımının orada şarap, domuz eti, sucuklar; hadi ruhum, hadi canımın içi, atlayıver, hadi yüreklen, atla, geç şu musibeti!

Yeniden davranıp hız alıyordu, ama eğilip de sokağa bakınca gerileyip duvara dayanıyordu bir daha.

Aya Katerina'nın minaresi, tepesinde bembeyaz, pırıl pırıldı, güneş çatıları aydınlatmıştı, ta ötede Tulumpanas'ın fırınının bacası tütüyordu; karşı evin folluğunda bir tavuk yumurtluyordu gıdaklayarak. Aya Minas Kilisesinden ilahi sesleri geliyordu tatlı, ninni gibi.

"Bre geçmeyecek mi buradan Tanrının bir Hıristiyanı sabah ayinine? Geçmeyecek mi? Acımayacak mı şu halime? Bu ne ıssızlık böyle, bu ne sessizlik? Çöle mi döndü dünya? Mahvoldum!"

Birden korkular sardı dört bir yanını, kimsecikler görünmüyordu, bağırmaya başladı: "Ey Hıristiyanlar, imdaat!"

Karşıki kapı açıldı, kocaman, zengin bir kapıydı, ağır bir tokmağı vardı bronzdan. Kir Harilaos Liondarakis, o cimri sarraf göründü kapıda.

Topaç gibi, bir arşınlık bir cüce, saç sakal orman, kıllı kısacık parmaklar, ayaklarındaki pabuçlar üç kat pençeli, sırtında kahverengi bir palto, elinde gümüş saplı bir baston, bastonun sapında gümüş kakma bir aslan kafası. Kir Harilaos Liondarakis ünlü bir Venedik soyundandı, Rum'laşmıştı. Ataları kendi aile bayraklarına bir aslan resmi yapmışlar, şatolarının duvarına da yine bir aslan oymuşlardı.

Kiliseye gitmek için çıkmıştı kapıdan, Efendina'yı görünce kötü kötü gülmeye başladı; delileri, cüzzamlıları, dilencileri, mutsuzları seyretmek hoşuna giderdi; kısa boyu yüzünden duyduğu aşağılık duygusunu oyalardı böylece.

"Efendina," diye seslendi, "dayan fukaram, hadi atlayıver, sıçra!"

Bre Kir Harilao sen, sen Allaha inanmaz mısın ha? diye bağırdı fukara Efendina, yaklaş, şu başımıza doğan yeni gün aşkına ver elini, ver de geçeyim, Kaptan Mihal'in oraya gideceğim, ama yapamıyorum işte..

Kara üzüm dudaklı, kara suratlı bir besleme göründü kapıda; Kir Harilaos yanar tutuşurdu onun için, geceleri karyolasının yanına alçak bir iskemle çeker, beslemenin yatağına çıkar, tüm erkeklerin böyle durumlarda yaptıkları şeyi yapmaya çalışırdı; besleme onunla matrak geçer, bırakır onu, engel olmaz, kahkahalar atardı. "Sabah sabah aç karnına taze bir yumurta iç," diye öğütlemişti bir gece, "iç sen hele de Allah kerim!" Denize düşen yılana sarılır derler, şimdi cüce her sabah bir taze yumurta içer güçlenmek için.

"Yumurtanı unuttun," dedi muzip kancık, "şimdi yumurtladı tavuk, sıcak sıcak." Cücenin eline yumurtayı sıkıştırdı.

Kir Harilaos Liondarakis çakısını çıkardı, açtı, ucuyla yumurtanın iki yanını deldi, kısacık besili boynunu kaldırıp yumurtayı içti.

"Allahına inanıyorsan yardım et!" diye bağırdı yeniden Efendina.

Cüce gülümsedi.

"Domuz eti yedirecek sana fukaram; kâfir olacaksın, gitme!"

"Bre Allaha inanmıyor musun sen? Uzat elini, geçir beni karşıya!"

"Şarap da içirecek sana Efendina, murdar edecek seni!" diye diretti cüce sarraf bastonuyla oynayarak.

"Bre şeytan da götürse beni, gene de giderim! Nem var benim şu dünyada bundan başka, nem kaldı? Büyük sevaba girersin Kir Harilao, uzat bastoncuğunu da tutunayım, geçir beni karşıya."

Efendina'ya Tanrı yardımcı oldu, köşeden ihtiyar bir köse göründü takunyalı; Pervola'dan geliyor olacaktı, elinde turpotu dolu bir zembil vardı. Efendina kollarını açtı:

"Ali Ağam benim," diye bağırdı, "Ali Ağam, çok iyi bir insansındır sen, yoktur senin üstüne şu dünyada iyilikte, müminlerin şahısın, önümde azgın sular, alevler, geçir beni karşıya!"

İyi yürekli ihtiyar hiç ses çıkarmadan Efendina'yı elinden tutup ağır ağır, dikkatle karşı kaldırıma geçirip bıraktı; ona birşeyler söylemek için durdu, ama ne diyecekti? Vazgeçti. Koltuğunun altına zembilini sıkıştırıp uzaklaştı. "Ona ne söyleyebili-

rim ki?" diye geçirdi aklından. "Cenabıhak rahimdir, rahim ve her şeye kadir. Belki de onun yediği domuz etini koyun etine kalbediyordur, içtiği şarabı su; dilediğini yapmaya kadirdir O! Ye, iç bre Efendina, Tanrına güven!"

Efendina soluk soluğa Kaptan Mihal'in oraya vardığında, tüm çağrılılar aslanın inine çoktan inmişlerdi. Çırak Harito mutfaktan bodruma mekik dokuyor, mezeleri taşıyordu. Efendina'nın burun delikleri pır pır etti istekli, yerin altında tokuşturulan bardakların, kadehlerin sesi geliyor, hava mis gibi sucuk kokuyordu. Efendina kapının çerçevesine dayandı düşüp bayılmamak için. O an içinden Peygamberin gür sesi duyuldu: "Bre Efendina Kavalina" — Peygamber hep ona böyle seslenirdi — "bir lokma domuz eti için mi ruhunu satacaksın? Mekke'yi bir düşün, kalabalığı, çölü, develeri, vahaları, Hacer-i Esvet'i... Yedi gün yedi gece aç ve susuz minareden inmeyen atanı, hani Büyükkale'nin tüm köpekleri de ona uyup kıyameti koparmışlardı ulumalarıyla; bak şimdi o Cennetü Alâda... Önünde kocaman bir pilav dağı, süt, kaymak akan bir ırmak, iki dizinde birer bakire huri ve bâkir gulam, beğen beğendiğini... Sen ulular soyundansın, unutma bunu! Efendina Kavalina şu an cehennemin esfeleyi safiline girmektesin, ama dış kapısı henüz açık, kaç oradan!"

Zavallı Efendina korkular içinde peygamberin sesini dinliyor, bir açık dış kapıya, bir kapalı bodrum kapısına bakıyordu buram buram sucuk kokularının geldiği. Tam da düşüncelerinin davul çaldığı o anda avluda Katerina göründü, Efendina'ya baktı:

"Daha burada mısın Efendinacığım?" dedi. "Çabuk in aşağı başına bir belâ gelmesin."

"Mezeler indi mi Katerina kadın?"

"İndi, indi, hadi çabuk ol!"

"Tanrının iradesi," diye mırıldandı Efendina, "Tanrı yolladı bana Katerina'yı, direnemem, büyük günah işlemiş olurum sonra. Allahın iradesine mi karşı geleyim? Hay Allahım, senden tek bir şey istiyorum, esirgeme benden bu iyiliği: bırak da tüm günahları işleyeyim, şu ölümlü dünyanın tüm tatlarını tadayım fakir, sonra da gözlerimi kapamadan yarım saatçik önce

pişmanlık getirmem için bana fırsat ver! Yetmez mi yarım saatçik? Yeter elbet, işte senden dileğim bu." İleri fırladı, kapıyı itip açtı, bodruma daldı.

Kapının karşısında, sigara dumanları içinde, kafası bulutlu ağır, kaşları çatık, Kaptan Mihal oturuyordu; başının üstünde, duvardaki çiviye asılı kırbacı. Sağında solunda iki uzunca peykede öbür dört çağrılı, bir yanda Ventuzos'la Kayambis, öbür yanda Furogatos'la Bertoldo. Yüksekçe sofranın üstünde mezelerin dumanı tütüyordu sıcak sıcak; kalın maşrapaların içinde kan kırmızısı şarap.

Ventuzos lira'sını dikmiş, kulağını yapıştırmıştı, tellere dokunuyor, akort kulaklarını çevirip akort ediyordu. Bertoldo pelerinine bürünmüş, Furogatos'un gölgesinde habire atıştırıyordu ürkek, mutlu. Kayambis de atıştırıyordu sessiz, içiyordu, ama aklı fikri karısındaydı.

Kaptan Mihal maşrapasını doldurup boşaltıyor, gene doldurup gene boşaltıyordu, durmadan içiyordu, şarap ona hiçbir zevk vermezdi, iğrenirdi şaraptan, elindeki maşrapayı ağzına her getirişinde dudakları büzülüyordu, istemiyorlardı; zorla içine akıtıyordu içkiyi, içinde çöreklenen iblisleri boğmak için; ne kadın, ne savaş, ne de Tanrı başa çıkabilirdi onlarla. Kaptan Mihal'in iblisleri, tüm şeytanları tek bir şeyden korkarlardı, şaraptan; kaptan da her başkaldırışlarında, durmadan, üst üste içerdi. Yaman bir ses kumkumasıydı bu iblisler, bu sesler de çoğunluk insan sesine benzemezdi, sanki içinde canavarlar homurdanırdı, ikide bir iç dünyasının kapakları açılır, ilkel çağlardan kalma atalar fırlarlardı dışarı — kaplanlar, kurtlar, yabandomuzları, bunların ardından da kıllı dedeler İpsiloritis Dağının mağaralarından.

Ama şimdi, ilk kez olarak, içinden yepyeni bir iblis fırladı dışarı, homurdanıp böğürmüyordu, korkutmuyordu, gülüyordu, bunun nefesi kokmuyordu, mis kokuluydu. Kaptan Mihal ömründe ilk kez ürktü, korktu, durmadan maşrapasını doldurup içiyordu.

Kapı açılıp da Efendina göründüğünde Kaptan Mihal başını kaldırdı. Efendina ellerini ovuşturuyordu şaşkın, adımını atmıştı ki bacakları titremeye başlamıştı, ayağını öylece havada

sallıyor, basamağa basıp aşağı inmekten korkuyordu, sözleri birbirine karışıyordu, şunu demek istiyordu: "Merhaba Kaptanlarım," ama söyleyemiyordu, kekeliyordu.

Kaptan Mihal elini uzatıp karşısındaki alçak iskemleyi gösterdi. "Otur!"

"Çalayım mı Kaptan Mihal?" dedi Ventuzos kulağını lira'dan ayırmadan.

Furogatos ayağa kalkmıştı bile, iskemleleri itelemiş, kendisine yer açmıştı, acele ediyordu, tabanları ateş almıştı, tatlı tatlı karıncalanıyordu. Bazılarında şarap türkü olur, şaka olur ya da gözyaşı olur, şarap ayini olur; bu koca kaba herifte, Furogatos'ta, horon olur, halay olurdu. İçer, sarhoş olur, oynar, ayılırdı, daha doğrusu ayılmazdı da sarhoşluk öz değiştirirdi; gövdeye kanat takmak, karşı konulmaz doğal kuralları yenilgiye uğratmak, sonsuzluğa dek boşlukta durmadan, dönmek isteyen çok güçlü, ama olmayacak işler peşinde koşan bir özlem olurdu sarhoşluk Furogatos'ta. Olmazdı bu, Furogatos yeniden toprağa düşerdi göklerden, yeni hız almak için yenibaştan içerdi.

Kaptan Mihal dönüp teker teker, ağır ağır, beşini de gözden geçirdi; ne türkü, ne horon, ne de saz bugün onun yüreğini ferahlatmıyordu. Bakışları Efendina'nın üstünde durdu.

"Patron," diye bağırdı Efendina ürkek, "takla atmamı, küfretmemi isteme benden; önce beni korkut, zorla yedir içir, yürekleneyim azıcık!"

Ama yiyip içmiş, yüreklenmiş olan Bertoldo atıldı:

"Yiğit ve pek ünlü Kaptan Mihal," dedi incecik sesiyle, "hoş vakit geçiresiniz, diye size ben bir güzel Venedik öyküsü anlatayım mı? Sahnede gözlerimle gördüm, o günden beri de yüreğim rahat yüzü görmemiştir, haksız yere öldürülen soylu kız Dizdemona kafama saplanıp kalmıştır hep çünkü."

"Kim?" dedi kaptan Mihal kaşlarını çatarak.

"Dizdemona, bre Kaptan, Venedikli soylu kız, duymadınız mı hiç? Hani bir Arap onu sevmişti de, yaman delikanlı hani, kıskanıyordu da hani onu öldürdüydü. Eline bir mendil alıp..."

Kaptan Mihal elini uzatıp avucuyla bu utanmaz ağzı kapar gibi yaptı:

"Benim yanımda Bertoldo," dedi, "kadınlar üstüne söz edil-

mez."

Bertoldo olduğu yere büzüldü, Venedik öyküsü kursağında kaldı.

"Ne dersin?" dedi Ventuzos sazının yayını havaya kaldırarak. "Başlayayım mı kartal havasına?"

"Ne Allahın belâsını istersen onu çal!" diye karşılık verdi kaptan, başını duvara dayadı.

Kayambis bardağını boşalttı, dudaklarını sildi; Furogatos gözleri saza dikili, sağ ayağını kaldırmıştı bile kanat gibi...

Ama başlayamadı, birden koca ev sarsıldı, sallandı, temelleri inildedi, Bertoldo yere yıkılmamak için ardındaki şarap fıçısının kenarına tutundu. Tavandaki ayvalar, narlar, kavunlar sağa sola sallanmaya, birbirine çarpmaya başladılar.

"Deprem!" diye haykırdı Ventuzos fırlayarak. Furogatos kapıya doğru elini uzatmıştı bile, Kayambis'in aklı doğru limanda buldu kendini izbe bir kulübeye dalıp Garufalya'yı aradı, Efendina yüzükoyun yere uzanmış sarsılıyordu.

Yeryüzünden uğultular, kaçışmalar, kadın feryatları duyuldu.

"Allahını seven," diye söylendi ağlamaklı Furogatos, "açıp kapıyı çıkalım buradan!"

Ama Kaptan Mihal duvardaki kırbacı eline almıştı bile.

"Utanmıyor musun?" diye gürledi.

"Niye utanacakmışız?" diye karşılık vermeye yeltendi Furogatos. "Deprem derler buna Kaptan Mihal, adam değil ki yerden yere çalasın!"

Tam bu anda yerin ta dibinden, temellerinden, boğa böğürtüsü gibi uzun, sinsi bir homurtu duyuldu, gökgürlemesi gibi, tüm Büyükkale şöyle bir gidip geldi, Aya Minas Kilisesinin kampanaları çalınmaya başladı kendiliğinden.

"Aya Diyonisim imdat!" diye haykırdı Bertoldo. "Ben Kont Mancavino kulunum." Başını pelerininin içine soktu.

Kaptan Mihal kırbacını havada salladı:

"Kimse kıpırdamasın yerinden!" diye gürledi. "Efendina'yı yerden kaldırdı, bir fıçıya dayadı.

Elinin şöyle bir hareketiyle Bertoldo'nun başını pelerinin altından meydana çıkardı.

"Deprem işte Bertoldo," dedi, "önemli değil, Girit de canlı yaratık, kıpırdıyor, günün birinde, göreceksin, gidip Yunanistan'a yapışacak!"

Birden keyiflenmiş, konuşmaya başlamıştı. Girit'te o büyük deprem olduğunda, köyler yarı yarıya yıkıldığında daha çocuktu; kadınlar, erkekler şaşkına dönmüş, yıkıkların altında kalmışlardı; sadece babası, Kaptan Sifakas sakindi, sessizdi, kapıya omuz vermiş, koca ellerini açıp kapı pervazına iki yandan dayamış, duvarın gevşeyen taşlarını tutuyordu; kadınlar, çocuklar, iki öküzü ve doru kısrağı dış kapıdan sokağa çıkıncaya dek öylece durmuştu; sonra bir sıçrayışta o da kendisini sokağa atmış, ardından da hemen duvar çöküvermiş, kapı dümdüz olmuştu. O gün bu gündür Kaptan Mihal depremden korkmaz olmuştu; iyi bilirdi ki yiğit kişiler depremi de alt eder. Bardakları doldurdu, diktiler, yürekleri yerini buldu.

Yukarıda, yeryüzünde, komşu kadınlar, avlulardan sokağa fırlamışlar, koşup saçlarını başlarını yoluyor, bağırıyorlardı; hatta Arhontopula bile, o kibirli rafta kalmış ihtiyar bakire bile, dilsiz erkek kardeşini kucaklayıp dışarı fırlamış, mahalle kadınlarının arasına katılmıştı, onlarla bir olmuştu, söylenip feryatları basıyordu o da, sanki yüksek soydan değildi, kişizade değildi.

O sırada kilisede Metropolit vaaz veriyordu; önce Tanrı üstüne konuşmuştu, ama az sonra yoldan sapmış, gökyüzünü bırakıp yeryüzüne, Girit topraklarına inmişti. Altın yaldızlı tahtında ayakta duruyor, kalın sesi İsa Efendimizin hışımlı resmi bulunan kubbeye doğru yükseliyor, oradan hız alıp yeniden aşağılara iniyor, kilisenin içini çınlatıyordu. Hıristiyan cemaat da birbirine sokuluyordu, sanki bu ses İsa Efendimizin sesiydi de kubbeden kopup geliyordu sanki; başlarını öne eğiyorlardı ürpererek.

"Evlâtlarım," diyordu ihtiyar ruhani, "Büyük Perhiz Ayındayız, paskalya haftası, İsamızın 'Istırap Haftası' yaklaşıyor, korkması gerekir insanoğlunun, korkması, aklını çarmıha dökülen kandan ayırmaması gerek. Tanrım taksiratımı affetsin, İsa'nın 'Istırap Haftası'ndan söz ederken aklım fikrim Girit'te."

Başını yukarı kaldırdı, gökkubbeye doğru, İsa'nın gökyayına bürünmüş, alev saça saça dünyayı izlediği yere doğru baktı.

"Daha ne güne dek Tanrım," diye gürledi Metropolit, "kuşaklar boyu binlerce, on binlerce Giritli böyle benim gibi kollarını göklere açıp seslenecek: Daha ne güne dek Tanrım, ne güne dek! Taştan, tahtadan değiliz ey ulu Tanrım, canlıyız, can verdin bizlere, insanoğluyuz, ne güne dek Girit'in kanı böyle akıp gidecek? Tüm deniz, tüm derya, Girit kıyılarından Çanakkale'ye, İstanbul'a dek kızıla boyandı!"

İhtiyar ruhaninin başını kaldırarak karşılık beklercesine kubbeye bakıp bir an için sustuğu sırada kilise temellerinden sarsıldı, avizeler gidip geldi, kampanalar çalındı insan eli değmeden.

"Deprem! Deprem! diye bağrışmalar duyuldu, kadınların balkonundan aşağı yuvarlananlar oldu, cemaat birbirini çiğneyerek kapıya doğru koşuştu. Metropolit korkudan olduğu yerde duruyordu, put kesilmişti, öylece tavandaki İsa'ya bakıyordu, gözleri faltaşı gibiydi. Kampanacı Murcuflos koşup imdadına yetişti, Metropolit'i belinden kucaklayıp tahtından indirdi, arka kapıdan kilisenin avlusuna çıkardı.

"Muhterem peder," diyordu omuzlarını okşayarak, "Muhterem peder, korkmayın, bir şey değil, deprem şimdi geçer."

"Günahımı affet Tanrım," diye mırıldandı Metropolit, gözleri dolu doluydu; "affet beni! Kabahat benim, ıstıraplarından söz edeceğime Girit üstüne söz ettim!"

Kaptan Poliksingis, kader bu ya, tam o sıra Türk mahallesinden geçiyordu. Hıristiyanların ayin için kiliseye toplandığı saatte o gezintiye çıkmıştı. Yeni tıraş olmuş, saçlarına bol bol lavanta sürmüş, fesini yana yatırıp tepesini çökertmişti; yürüyor, yere bastıkça ayağındaki çizmeler gıcırdıyor, tüm benliğini ta derinden mutlu hissediyordu. Bir beygir gibi güçlüydü, ilkbahar günü çayırlarda dolaşan bir boğa gibi yağlıydı, pırıl pırıldı. Kalbi, midesi, böbrekleri, tüm iç organları tıkırında işliyor, her biri ayrı ayrı görevini kusursuz yerine getiriyordu. Yanındakini, komşusunu rahatsız etmeden ve topu birden uysal, dengeli, düzenli, neşeli, Kaptan Poliksingis'in kendisinin yapısını kuruyordu.

"Bre reva mıdır, hakçasına iş midir," diye mırıldandı, "niye insanoğlunun gençlik çağı bin yıl sürmesin? Yoksa Tanrı tahtına oturmamızdan mı korkuyor da, yavaş yavaş, kalleşçe silâhlarımızı elimizden alıyor – dişlerimizi söküyor, dizlerimizin kilitlerini gevşetiyor, böbreklerimizi ezip pestile çeviriyor, gözlerimizin ferini yok ediyor da burun deliklerimizden, dudaklarımızdan durmadan sümük ve salyalar akıyor? Ölüm bana vızgelir, korkmam ondan, canım ciğerim, bir kurşunla yere serileyim bir güzel, ama şu yavaş yavaş, sinsi sinsi çözülme gevşeme yok mu, işte buna imzamı koyamam!"

Son sözü dudaklarından çıkmamıştı ki koskoca Türk mahallesi temelinden sarsıldı, kapılar yamuklaştı, hanım çığlıkları, takunya sesleri duyuldu avlularda. Tam o sıra köşeyi dönmekte olan dev Arap karısı Ruşen çığlığı bastı: "Aman Yarabbi!" Başındaki tepsi yere düştü, susamlı çörekler toza toprağa, at pisliğine bulandı.

Kaptan Poliksingis bacaklarını açtı düşmemek için, avuçlarını duvara dayadı; kader bu ya, tam Nuri Beylerin kapısının önündeydi.

"Deprem!" diye homurdandı, yüzünde hafifter damlacıkları belirdi. Her şeyle başa çıkabilirdi — hastalık, savaş, kadın — ama depremle nasıl başa çıkılırdı, nasıl tutulur, nasıl boğuşulurdu onunla? Görünür, elle tutulur cinsten değildi. Beti benzi attı, dönüp bakındı, Nuri Beyin kapısının önündeydi, içeriden ince sesler geliyordu, kulaklarını dikti. Bekledi. Yer yarılıp insanları mı yutacaktı, yoksa bir ürperti mi gelip geçmişti gövdesinden? Tüm Büyükkale de sanki taşlaşmış, şaşkın bekliyordu; havlamaya başlayan köpeklerin kuyrukları bacakları arasındaydı, tüyleri diken dikendi, kirpileşmişti, boyunlarını uzatmış onlar da bekliyorlardı. Hava sararmış, ışınlar donuklaşmıştı, şimdi yerin altından acayip, ıslığa benzer bir uğultu geliyordu... Birdenbire evler yeniden sarsıldı, minareler sallandı servi ağaçları gibi, Poliksingis'in dayandığı duvar çatladı, Nuri Beyin evinden kırılan camların, lâmbaların, tabakların şangırtısı duyuldu.

Birden kemerli yeşil kapı açıldı, Emine Hanım başı açık, saçları dağınık, yalınayak dışarı fırladı, kaldırımın üstüne boy-

lu boyunca uzanıp kaldı baygın; peşinden, hanımının kırmızı terlikleri elinde, dadısı koşuyordu, Hıristiyan Arap karısı. Hanımının önüne diz çöktü, sesleniyordu, ama Emine Hanım, başı taşlarda, yüzü mum gibi beyaz, kımıldamadan yatıyordu.

Kaptan Poliksingis'in gözlerinde şimşekler çaktı. "Emine Hanım!" diye seslendi, duvardan kopup yaklaştı, soluk yüzüne birden kan geldi; bu azgın Çerkez kızını yıllardır görmek istemişti, işte şimdi, Allah depremden razı olsundu, önündeydi, yüzü açık, saçları dağınık, yalınayak tam da istediği gibi.

Eğilmiş, yiyecekmiş gibi bakıyordu genç kadına, ama Arap karısı deli gibi yerinden fırlamış, onu öteye doğru itmişti:

"Nuri Beyin haremi o," diye bağırmıştı, "yaklaşma!" Gözdağı vermek istemişti; hanımının boynundaki mendilin düğümünü çözmeye çalışıyordu, yüzünü örtecekti.

"Ona lavanta koklatmazsam ölüp gidecek, akıllım!" dedi Kaptan Poliksingis, meydan yeleğinin cebinden küçük bir gülyağı şişesi çıkardı; hep üzerinde taşırdı bu şişeyi, gelip geçtiği yerler mis koksun diye!

Şişeyi açtı, kadının yanıbaşına diz çöktü, şişenin ağzını Çerkez kızının burun deliklerine yaklaştırdı.

Şimdi yerin sarsıntıları durmuş, bağrışmalar, feryatlar, sesler kesilmiş, Büyükkale'nin yüreği yerine gelmişti; köpekler yeniden yüreklenip yekinmiş, havlamaya, depremi korkutmaya başlamışlardı.

Çerkez kızı derin bir nefes alıp gözlerini açtı, üzerine eğilmiş yabancı erkeği görünce bir çığlık atıp iki eliyle açık ağzını kapadı hemen.

"Git!" dedi Arap karısı, erkeğe, "canını seviyorsan çekil git buradan, neredeyse Nuri Bey gelecek."

Ama Kaptan Poliksingis bu bir çift Çerkez gözünü seyrediyordu, yaşamla ölümü ayırdedecek vakti mi vardı? Başlangıçta bu gözler sertti, öfkeliydi, kapkara, parlak, ama yavaş yavaş Çerkez kızı, üzerinde erkeğin ateşli soluğunu, abazan kokusunu duydukça, yumuşadı, gözleri tatlılaştı, kirpikleri ağırlaştı.

Çerkez kızı dadısına döndü: "Kim bu gâvur?" dedi.

"Bana Kaptan Poliksingis derler hanımım!" diye karşılık verdi, "kulun kölen olurum, şişe sende kalsın, armağan."

Ama Çerkez kızı şişeyi suratına fırlattı, doğruldu, gözlerinde yeniden öfke bulutları belirmişti.

"Gidiyorum!" dedi Kaptan Poliksingis, içini çekti. "parlama öyle!"

Çerkez kızı kıkırdadı alaycı: "Korktun mu?" dedi.

"Ben mi? Kimden?"

"Nuri Beyden."

"Ben bundan böyle bir senden korkarım bu dünyada hanımım; şimdi bana öl de hemen öleyim erkekliğime ant olsun ki, ölürüm, varsın parmağının ucuna bile dokunmamış olayım!"

Ama gene de ağzından çıkan bu sözlerden kendisi de korktu, geri aldı söylediklerini.

"Allah varsa eğer, günün birinde dokunacağım sana Emine Hanım," dedi inatçı, "günün birinde dokunacağım sana dünya yıkılsa da!"

Çerkez kızı gözlerini ağır ağır yana çevirip adama baktı somurtkan. Sanki karşısındakini tartıyordu. Satın almak istiyordu da tartıyordu sanki. Kaptan Poliksingis kıpırdamadan duruyordu sağ eli ipekli kuşağında, bekliyordu.

"Benim Tanrım," dedi Çerkez güzeli sakin, hiç acele etmeden, yüzünü ince boyun mendiliyle örterek, "benim Tanrım Rumlardan nefret eder."

"Benim de Tanrım," diye karşılık verdi adam, "Çerkez güzellerini sever ve her şeye kadirdir."

Konuşmalar geliyordu, dönüp baktı. İki Türk görünmüştü dönemeçte, kapılar açılıyordu. Arap kadın hanımını belinden kavradı, hızla içeri, eve girdiler, yeşil kapı ardlarından gümbürdedi.

Kaptan Poliksingis gitmek için davrandı, ama dizleri çözülmüştü. "Mahvoldum... mahvoldum," diye mırıldandı, "ömrümde kadın öpmedim, okşamadım, sevmedim, kadınla yatmadım, dokunmadım kadın tenine, bana bir ateş verin ki serinleyeyim azıcık!"

Çevresine bakındı, şaşırmıştı, sokaklar insan suratları değişmişti, bambaşkaydı, Büyükkale ayakları altında dalgalanıyordu; evler, minareler, kale bedenleri, deniz resimleri çizilmiş renkli bir bez gibi dalgalanıyordu, bu renkli bezin üzerinden sal-

lanarak yürüdü, ilerledi. Evini zor buldu, içeri girdiğinde şişman, battal yapılı kızkardeşi kucağına atıldı, depremin etkisi altında bağırıyordu, bağırıyor, tüm etleri sallanıp çalkalanıyor, erkek kardeşinin ağzından güzel bir söz çıkmasını bekliyordu.

Poliksingis kızkardeşini itti, fesini çıkarıp kanepeye fırlattı, koca eve sığmıyordu.

"Rahat bırak beni!" diye gürledi, avluya çıktı. Bir kadifeçiçeği koparıp avucunda ezdi.

Bu sözü duyan Hrisanti yürekler acısı feryat ediyordu, başını duvara vuruyordu.

"Bana mı söyledin bu sözü Yorgakim, bana mı?" diye inliyordu. "Toprak oldum beni çiğnedin, senin uğruna evlenmedim, dünya yüzü görmedim, çoluk çocuk sahibi olamadım, dudaklarım tat yüzü görmedi bir gün, niyeydi hep bunlar? Senin için, seni yalnız komayayım diye. Ne ettim sana ben, ne yaptım? Niye söylüyorsun bu ağır sözleri? Acımıyor musun bana? Senden başka kimim var benim şu ölümlü dünyada Yorgakim benim? Oysa şimdi..."

Yeniden başını duvarlara vuruyordu, saçları kana bulanmıştı. Bir yandan ihtiyar gözlerle kanlı saçlarına, bir yandan da kardeşine bakıyordu, avludan gelecek miydi, gelip de onu kucaklayacak mıydı, sevip de okşayacak mıydı, senden başka kimim var benim şu ölümlü dünyada deyip özür dileyecek miydi?

Ama Poliksingis avluda öylece duruyor, dışarıyı seyrediyordu. Hrisanti baktı olmuyor, kararını verdi, incecik bir çığlık atıp kapının eşiğine yığıldı baygın.

Kaptan Poliksingis geri döndü sıkıntılı, eğilip kızkardeşini yerden kaldırdı, kanepeye yatırdı, kıpırdamıyordu, kaskatı olmuştu. Kaptan Poliksingis mutfağa gitti, sirke şişesini getirdi, şakaklarına, burun deliklerine sirke döktü, adamakıllı ıslattı her yanını.

Hrisanti dayanamadı artık, sirke boyuna, göğsünün içine sızıyordu, gözlerini açtı, kardeşini tepesinde gördü, üzüntülü, endişeli gibi geldi kendisine, kalın bakire bileklerini uzatıp kucakladı kardeşini. "Yorgakim, Yorgakim," diye mırıldandı, göğsüne sürtündü, hem gülüyor, hem ağlıyordu, bir türlü bırakmak istemiyordu. "Seviyorsun beni Yorgakim, değil mi, güzel

bir söz söyle bana..."

Kaptan Poliksingis dudaklarını kıpırdattı keyifsiz: "Bir kahve pişireyim mi sana," dedi, "kendine gelirsin?"

Hrisanti elinin sert bir hareketiyle göğsünü açtı, çatlayacaktı.

"Söylediğime karşılık vermiyorsun," diye bağırdı, "ah zavallı ben, mahvoldum, perişan oldum!" Yeniden bayılacak gibi oldu, ama kaptan hemen davrandı:

"Elbet severim seni Hrisanticiğim," dedi, "kalk şimdi bakalım, kalk hadi."

Kızkardeşin yüzü birden aydınlandı, göğsünü ilikledi, ayağa fırladı. Odanın içinde gidip geldi, keklik gibi sekti yirmi yaşındaki kızlar misali; saçlarını taradı, üstünü başını düzeltti, kokular süründü; kardeşine kaçamak bakışlar fırlatıyor, seyrine doyamıyordu: Hey gidi hey, şunun kardeşi olmasaydım da, diye düşündü derinden, ne çocuklar yapardım onunla! Kıpkırmızı oldu, utandı. Körolası şeytan! diye mırıldandı, içeri girdi, bronz tütsülüğe bir iki köz koydu, ıstavroz çıkararak evin içini günlük yakarak tütsüledi şeytanları kovmak için.

O saatte bodrumda cümbüş alevlenmişti. Renyo öğle üzeri ufak bodrum penceresinden içeri kaçamak bir göz atmıştı, babasının soytarılarının hangi sulara yelken açtıklarını görmek istiyordu.

Furogatos çizmeleri çıkarıp atmıştı, tabanları alev alevdi, tekbaşına oynuyordu kendinden geçmiş, fitil gibi; büyük sıçramalarda başı tavanı buluyordu; kanlar kulak uçlarına, boynuna doğru sızıyordu, ama o durmadan sıçrayıp oynuyordu mutlu. Efendina çoktan çekingenliği, utanmayı bir yana bırakmış, sarığını çıkarmıştı, kel kafası pırıl pırıldı, ortadaki fıçıya dayanmıştı. Kayambis Efendina'nın üzerine eğilmiş, alnının çevresine enginar kabukları yapıştırıyordu. Toprak çömlekte bir iki yumurta, Ventuzos efelik taslamak amacıyla yumurtaları kabuklarıyla yemeye çalışıyordu, yutkunuyordu, kabukları yutmak için kendini zorluyor, gözleri yumurta gibi fırlıyordu dışarı. Zavallı Bertoldo köşede, küplerin arkasında duruyordu, incecik

bacaklarını açmış, kirlenmemesi için pelerinini toplamış, dikkatle parmağını ağzına sokuyor, kusmaya çalışıyordu. Arada bir de arkadaşlarına dönüp eğiliyordu saygılı:

"Afedersiniz ünlü kaptanlarım," diyordu müzikli sesiyle, "kusura bakmayın..."

Renyo tüm bu perakendelerin babasının keyfi uğruna böyle rezil, pespaye duruma düşmelerinden hoşlanıyordu, bakışlarıyla bodrumun dip tarafında Kaptan Mihal'i aradı.

Kaptan, başı dik, sessiz duruyordu, duvara sırtını dayamıştı, gözleri havada. Şarap ona hiç dokunmamıştı, dokunmazdı da; ne sarhoş olur, ne konuşur ne de neşelenirdi; yalnız üst dudağı arasıra oynar, yukarı doğru kalkar, karga karası bıyıklarının arasından dişleri pırıldardı.

Renyo kız gülümsedi, babası çok hoşuna gidiyordu, sertliği, sessizliği, onurluluğuyla övünürdü... Erkek olsaydım, diye geçirdi aklından, onun gibi olurdum. Evlenirsem onun gibi bir kocaya varacağım!

Güneş alçalmaya başlamıştı, Girit yeniden ayakları üzerinde dikilmişti, Büyükkale uçurumun üstünde oturduğunu unutmuş, güneşin tatlı ışınları altında kızarmaya başlamıştı mutlu.

Üç Kemerler insanla dolmuştu; kadınlar, erkekler, yağmur sonu yuvalarından dışarı üşüşen karıncalar gibi sokaklara dökülmüştü görünmek, başkalarını görmek için. Büyük tehlike atlatmışlardı, bir ara mezar ayaklarının altında açılmış, ama sonra hemen kapanmıştı, şükür olsundu Tanrıya, yaşıyorlardı, göklere bakabiliyorlardı, çoluk çocuk gezintiye çıkmışlardı işte. Şapkalarını çıkarıyor, yürekten el sıkışıyor, selâmlaşıyorlardı, birdenbire sevgi birleştirivermişti onları, birbirlerine bakıyorlardı candan gönülden. Bir aşağı bir yukarı uzunca süre gidip geldiler, dönüp deniże baktılar, sanki hiç deniz görmemişlerdi, meydanın orta yerindeki paşa konağında bir hanımeli çiçek açmıştı, durup durup bu tatlı kokuyu kokluyorlardı baygın, başları dönüyordu.

"Bu güzel koku ne kokusu?" "Hanımeli!" "Hey Allahım!"

Yavaş yavaş git-gel yoruldular, Leonida Babalaros'un bü-

yük kahvesine gidip oturdular, ellerini çırptılar, garsonlar geldi belleri kuşaklı, yalınayak; vişneler, gazozlar ısmarlandı, perhiz çörekleri yendi, leblebi, yasemin demetleri satan Türk çocukları geçti; Ruşen Bacı da geçti oradan kapkara bir kısrak gibi pırıl pırıl, boynunda mavi nazarlık boncukları, pörsük koca memeleriyle; deprem anında yere düşüp at pislikleri arasına saçılan çöreklerini toplamış, temizlemişti; şimdi tepsi yine başındaydı dengeli, yürüyordu, batmakta olan güneşin ışınlarıyla bembeyaz dişleri parlıyordu, çapkın, boncuk gözleri de pırıl pırıldı...

"Bu ne mutluluk," diye geçirdiler akıllarından Kaleliler, "bu ne cennet! İşte Ruşen Bacı da geçiyor susamlı çörekleriyle!"

Millet yan sokaklardan akın ediyordu durmadan. Üç Kemerler yeni giysilerle doluyordu, güneş Strumbula Dağının arkasına kaymıştı, geride serin, menekşeli bir aydınlık bırakmıştı, insanların yüzleri tatlılaşmıştı.

Hangi Kaleliyi arardın da bulamazdın şu yortu giysilerine bürünmüş Üç Kemerler'de? Hangi Kaleli bir ünlü güzel Leoni de Babalaros'un kahvesinde oturmaz da leblebi çiğnemez güzel dişleriyle, yelpazesini sallamaz nazlı nazlı, dedikodu yapmaz?

İşte öğretmen Titiros nişanlısı Vangelyo ile; aralarına da Hrisanti'yi almışlar, saçları taranmış, pudralanmış, genç kız davranışlı. Evini tütsülemiş, ağlamış, bağırmış, bayılmış, şimdi de ferahlamış, kuzini ve yeni kuzeniyle piyasaya çıkmıştı Üç Kemerler'de. Yan gözle Vangelyo'ya bakıyor, gülümsüyordu hoşnut: "Ben daha iyiyim," diye düşünüyordu, "daha güzel, erkek eline gelecek yanlarım var benim, şu zavallı bir deri bir kemik, Titiros'un elleri aç kalacak, nasip almayacak kadın etinden. Ama evlenmek benim neyime? Kardeşim var benim, kimseye ihtiyacım yok benim!"

İlkokulun başöğretmeni Pateros da geçti oradan tekbaşına, ağır ağır, çiçekbozuğu yüzüyle. Yeni eğitim yöntemini o getirmişti Büyükkale'ye; elinde küçük bir değnek, kanatıncaya kadar vururdu çocukların kulaklarına; bir de kızı vardı gelinlik çağda, Annika, ama evin eşiğinden dışarı bırakmazdı kızcağızı, damat sözü ettirmezdi, bu maskaralıklardan hoşlanmazdı, istemem evimde böyle pislikler derdi. Kümesinde horoz bile beslemezdi, evin dişi kedisinin dama çıkıp istekle miyavladığını, çev-

resine erkek kedilerin toplandığını görünce ifrit olurdu, eline taş alıp o da fırlardı dama, kedileri taşlardı. "Kahrolasıca doğa," diye homurdanırdı, "topluma tüm ahlâksızlıkları o getirir zaten!" O da şimdi Üç Kemerler'den geçiyordu, ama duraklamadı, çevresine bakındı boğa gibi, öğrencilerinden herhangi biri var mıydı ortalarda, varsa yarın okulda kulaklarının çekeceği vardı. Öğretmen Titiros durdu, şapkasını çıkarıp selâm verdi ürkek.

Doktor da göründü az sonra karısı Marsel'le; başında silindir şapka vardı, Paris'ten getirmişti, bastonu, siyah eldivenleriyle safi poz. Karısı, zavallı, aşırı makyajlı, rüküş, pudralara belenmişti kusurlarını örtmek için, dudakları boyalıydı. Kaleli kadınlar yüzlerini ekşitip başlarını çevirdiler. Şu primadonnaya bakındı, ne maskara şey! Oh olsundu doktor bozuntusuna, yerli pabuç giyseydi ya!

Bir çift leylek kalmıştı Büyükkale'de, Bizans Kilisesinden bozma şipşirin bir camiin kubbesinde yuvalarını yapmışlardı, Üç Kemerler'de. Doktorla karısı oradan geçerken leylekler Uğursuz Tepenin eteklerinde akan Kartero Deresinin oradan geliyorlardı, sabahtan gitmişlerdi oraya avlanmak için. Kutsal kuşlar sonbaharda kubbedeki yuvalarını bırakıp güneye göç ederlerdi, Mekke'ye giderlerdi, hacca, ilkbaharda da hacı olarak geri dönerlerdi. Şimdi şu an yan yana, rahat, huzur içinde kanat çırparak, karınları tok, sessiz, ayakları bembeyaz karınlarına yapışık Üç Kemerlerin üstünden geçiyorlardı; ayaklarının altında uğuldayan şu sersem insan kalabalığına başlarını eğip bakmadılar bile.

Deniz koyulaşmıştı, gözden kaybolmuştu, uzaklardaki Dia Adası görünmez olmuştu. Hafif bir rüzgâr çıktı, kadınların saçları dalgalandı, yelpazeler kapandı, Maltalı balıkçılardan bir grup geçti ağız mızıkası çalarak, kulaklarında koca küpeler vardı, göğüsleri açıktı, geniş, kıllı, güneşten ve denizin tuzundan yanıktı göğüsleri, kapkara. Bağıra bağıra şarkı söylüyorlar, Kaleli kadınlara dönüp bakmıyorlardı, limana doğru gittiler, orada kendilerini Maltalı kadınlar bekliyordu, ağların, pareketlerin arasında, sereserpe uzanmış.

Ortalık kararmış, delikanlılar yüreklenmişti, volta vuru-

yor, alıcı, yiyici gözlerle kızlara yaklaşıyorlardı, bakışları pırıl pırıldı, sıcacık, aşk dolu. Bir yanda tepeler, bir yanda Girit Denizi, tepelerinde de gökyüzü, yumuşacık, kuştüyü, tüm bekâr başların üzerinde de akşam yıldızı horona başlamıştı çalımlı.

Kaleli kadınlarla erkekler Üç Kemerlerde toplanırken, Trasaki ile üç arkadaşı Pervola'ya doğru yola çıkıyorlardı. Pervola, Büyükkale'nin öte ucunda koskocaman bakımsız bir bahçeydi, frenkinciri, ısırganotu bürümüştü dört bir yanını; Trasaki beline bir ip dolamıştı, Mastrapas'ın oğlu Manol'un elinde bir kazık, Karayorgi'nin Andrikos'unun elinde bir değnek, Furogatos'un oğlu Nikola'da da bir düdük.

"Kızın babası çıkıverirse düdük çalarım, tüyersiniz!" dedi Nikola.

"Pervola kapıda mı olur dersiniz?" diye sordu Andriko.

Sinyor Paraskeva'nın kızının adı Pervola değildi, ama veletler ona bu adı takmışlardı, tomurcuk gibiydi, toplucaydı da ondan.

"Her pazar kapının eşiğinde durur başında kurdelesi," diye onayladı Trasaki. "Nikola düdüğü bana ver, tüymek gerektiğinde ben düdük çalarım."

Nikola'nın üstüne varıp düdüğü aldı elinden.

"Sen ipi al," dedi, "kaptan ben değil miyim? Düdük bende olmalı!"

Evler gittikçe yoksullaşıyor, seyreliyordu. Bu kenar mahallede yoksul Türklerle Ermeniler otururlardı karışık. Ermeniler kocaman havanlarda kahve dövüp satarlardı, Türklerse hamallık, ırgatlık ederlerdi. Pervola'ya yaklaşıyorlardı veletler.

Şu ana kadar koşarak gelen dört kafadar, şimdi yavaşlamışlar, peş peşe sıralanıp duvar diplerinden yürümeye başlamışlardı, en önde de Trasaki gidiyordu düdüğü elinde. Trasaki birden durakladı; evlerinin kapısında süslü, sarı saçlarında kırmızı bir fiyonk, toparlak, tomurcuk gibi, iyi yürekli, neşeli Pervola kız görünmüştü, sakız çiğniyordu.

Trasaki arkadaşlarına döndü:

"Dikkat!" dedi, "işte kız." Sesi boğuk çıkıyordu. "Hep bera-

ber! Düdük çalıp hemen saldıracağım; hemen şimdi, kimsecikler de yok ortalıkta!"

Az daha ilerlediler. Şimdi Pervola kız, çiçek açmış, kıpırdamadan karşılarındaydı heybetli, yüzü karşı duvarda aşk cilveleriyle boğuşan, hırlaşan iki kediye dönüktü.

Kız kaçırmaya çıkan dört bızdık şimdi iyice sokulmuşlardı kızın olduğu yere, duvara yapışmışlar, soluklarını tutuyorlardı. Trasaki aşağı, yoldan yana baktı, kimsecikler yoktu; düdüğü dudaklarına kıstırdı, çaldı, kızın üstüne atıldı, ardından da öteki üç arkadaşı kediler gibi gırtlaklarını yırtarak bağırıyorlardı. Kızcağızı Trasaki bir budundan, Nikola öbüründen, Andriko bacaklarından yakalamışlardı, Manolyo da ağzını tıkıyordu bağırmaması için, soluk soluğaydılar, savaşıyorlardı, kız dolgunca ydı, ağırcaydı; şimdi kızı karga tulumba etmişlerdi, ama ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

"Pervola'ya!" diye komut verdi Trasaki, "sıkı tutun kaçmasın, marş marş! Doğru bahçeye..."

Harap kapının eşiğinden bahçeye doğru gittiler, güçleri tükenmişti, kızı otların üzerine bıraktılar. Sonra çevresinde durup baktılar. Kırmızı fiyonk çözülmüş, sarı saçları omuzlarına dökülmüştü kızın; entarisi dizkapaklarına dek sıyrılmıştı. Sımsıkı, dimdik göğüsleri ince gömleğinin altında kımıl kımıldı. Kız başlangıçta korkmuştu; ama az sonra, kimlerin kendisini kaçırdığını anlayınca, huylanmaya, kıkırdamaya başlamıştı; şimdi de otların üstünde, çapkın gözleri yarı yumuk, onlara bakıyor, bekliyordu.

"Ne yapacağız bunu şimdi?" diye sordu Nikola, otların üstünde yatan kıza bakıyor, bir karara varamıyordu.

"Tükürelim!" diye önerdi Manolyo.

Dördü birden tükürmeye başladılar kızcağıza, ama hınçlarını alamadılar, bu değildi istedikleri. Umutsuz durup kıza baktılar. Başka bir şey, bambaşka bir şey yapmalıydılar ona, ama neydi bu yapılması gereken kestiremiyorlardı.

"Dövelim, bir güzel ıslatalım şunu!" dedi Andriko elindeki değneği kaldırarak. Dördü birden kızın üstüne çullanıp vurmaya başladılar değnekle, iple, en güçlüleri olan Nikola da yumrukla. Kız şimdi müthiş korkmuş, yaygarayı basmıştı.

"Çiğneyelim, ezelim!" dedi Trasaki, "ezelim de bağırmasın."

"Kazık ne olacak kazık?" dedi Manolyo belindeki kazığı alarak.

"Onu da düşünürüz," diye karşılık verdi Trasaki, "önce bir güzel ezelim!"

Dördü birden kızı çiğnemeye başladılar, sırtında, karnının üzerinde tepiniyorlardı, kızcağız otların üstünde kıvranıyor, iki yanına dönüyor, doğrulup kalkmak, kaçmak istiyordu, ama dört kafadar kızı yeniden otlara deviriyor, çiğniyorlardı.

İyice terlemişlerdi, tükürmekten yorulmuşlardı, dövmekten, tekmelemekten; şimdi durmuş kıza bakıyorlar, başka başka işkenceler tasarlıyorlardı kafalarında, iyice hınçlarını almalıydılar. Kızı kaçırıp yere çalarlarsa büyük sevinç duyacaklarını sanmışlardı, aylardır bu kaçırma planını hazırlamışlardı, işte şimdi kız önlerinde yatıyordu, amą bundan hiçbir zevk duymuyorlardı; dördü birden eğilip kızı seyrettiler kinli.

"Bir çakı almalıydık yanımıza," dedi Trasaki, "bir bıçak, bıçaklayıp kanını görmeliydik, işte bunu yapmalıydık!"

"Isırayım mı onu?" dedi Nikola. "Bir lokma et koparayım dişlerimle!"

"Hepimiz ısıralım!" diye bağırdı Trasaki memnun.

"Yok, teker teker, sırayla!" dedi Manolya.

"Yok, hep birlikte!" diye diretti Trasaki.

Kızın ödü kopmuştu şimdi, kaçmak için çırpınıyordu, bas bas bağırıyordu.

"İlk önce bir güzel bağlayalım," dedi Andriko, "kaçamasın!"

Nikola ipi açtı, dördü birden kızın üstüne üşüştüler bağlamak için. Manolya kazığı çıkardı. Ama geç kalmışlardı, yıkık kapının oradan ince, öfkeli bir ses duyuldu:

"Pis veletler!"

Dönüp sesin geldiği yana baktılar. Harap bahçenin yıkık kapısının eşiğinde Sinyor Paraskeva duruyordu yarı çıplak, elinde bir süpürge sapı. Dün geceyarılarına dek dükkânında saç kesmiş, surat tıraş etmişti, yorgunluktan kösülmüş, bitkin düşmüştü; cumartesi günleri Giritlileri tıraş etmek kolay iş değildi, bugün pazardı, bütün gün uyuması, dinlenmesi gerekir-

di, yarınki iş için güç biriktirmeliydi, gelecek hafta için. Şu pis adadaki kadar makaslarını güçsüz, usturalarını körleşmiş görmemişti ömründe. Şiralı berber bugün derin uykulara dalmıştı dinlenmek için. Birden uykusunda kızının feryatları çalınmıştı kulağına, don gömlek yataktan fırlamıştı, süpürge sapını kaptığı gibi kendisini dışarıda bulmuştu.

"Pis veletler!" diye bağırdı elinden geldiğince sesini kalınlaştırarak, süpürge sapını kaldırdı, kaldırdı, ama kaldırmasıyla indirmesi bir oldu, dört çocuğun arasında Kaptan Mihal'in oğlunu tanımıştı. "Vay başıma gelen," diye söylendi, "çattık püsküllü belâya, aklını başına devşir fukara Paraskeva!"

Olduğu yerde durdu, süpürge sapını sallayarak veletleri korkutmakla yetindi.

"Gidelim!" dedi Trasaki, tayfasını peşinden sürükleyerek, "peşimden gelin!"

Berber Paraskeva'ya döndü:

"Ey Sinyor Paraskeva," dedi, "çekil kapıdan da geçelim!"

"Buyrun!" dedi Şıralı berber, süpürge sapını yere atarak..."

Dört korsan Paraskeva'nın önünden geçip gittiler başları dik!

"Başka sefer," dedi Trasaki, o sıra ayağa kalkmış üstünü başını silken kıza bakarak hınçlı, "başka sefer bıçak da almamız gerek yanımıza!"

4

Tanrı öylesine ustaca düzenlemişti ki şu yukarı dünyanın işlerini! Haftanın altı günü didişme, çıkarcılık, yedinci günü Tanrı adına şükür, güzel yemekler, yan gel yat! Huzur! Pazartesi sabahıydı, çark yine hızlanmış, dünkü iyi insancıklar, yüreklerinde Tanrı korkusu olanlar, Kaleli hemşeriler, depremi, Tanrıyı unutmuşlar, alışverişlerine başlamışlardı azgın, birbirlerini yemeye! Altta kalanın canı çıksındı!

Güneş doğmuş, nizamiyeler anahtarları alıp Kalenin üç kale kapısını açmışlardı, dışarıdan köylüler şamatayla içeri dalmışlardı yüklü eşekleriyle; liman kapısı da açılmıştı, hamallar, kayıkçılar, tüccarlar limana inmişlerdi, rıhtım yine insan uğultusuna boğulmuştu. Meydandaki gürültüden insanın kulakları sağır oluyor, çevredeki demirci dükkânlarında kıyametler kopuyordu; tellal meydanın orta yerinde durmuştu, ne sesti onunkisi mübarek, kampana sanki; tam şu sıra kasap İsmail'in orada bir süt danası kesiliyordu lokum gibi, geç kalan bulamayacaktı, davranındı.

Büyük Caddede sıra sıra yemenici, çizmeci dükkânları açıldı, dükkân sahipleri yüksek iskemlelerine kuruldular, falçetelerini alıp derileri kesmeye başladılar; kalfalar, çıraklar tezgâhlarını dışarı çıkarıyorlardı işe başlamak için; onlar da işlerinin başına oturdular, ama gözleri hep sokaktaydı, kusurlunun biri, zararsız delinin biri görünse de hoşça vakit geçirselerdi azıcık sataşıp.

Önce Kaptan Stefanis sökün etti ağır aksak, eğri bastonuna dayanarak. Dostu Kaptan Yakumi'nin kayığının dün gece Şıra'dan gelip limana demirlediğini öğrenmiş, onu görmeye gidiyordu; oralarda, Yunanistan'da neler olup bittiğini öğrenmek, yeni haberler almak istiyordu: Kral ne âlemdeydi, enosis üstüne neler söyleniyordu. Girit kurtuluş Komitesi de Şıra Adasınlaydı, ama komitenin aklı fikri Girit'teydi, para topluyor, silâh

cephane, barut satın alıyor, kulakları kirişte bekliyordu; yolu yok Girit yeniden ayaklanacaktı. Kaptan Stefanis topallayarak limana iniyordu, kucaklayacaktı dostunu, meyhanede oturacaklardı, yeni haberleri dinleyecekti ağzından.

Bir yemenici ıslık çalıp işaret verdi, tüm başlar doğrulup bakındılar, ama yüzler hemen buruştu. Kim başa çıkabilirdi bu köpekbalığı canavarla? Daha geçende kendisiyle alay etmeye yeltenen bir çırağı yakaladığı gibi pestile çevirmişti dayaktan.

"İtoğlu it," diye gürlemişti, "ulan benimle alay ha? Bilir misin ulan it nasıl, neden, nerede bacağımı kırıp topal kaldığımı ha?" Patronu da çırağına sahip çıkamamıştı, üstelik sesleniyordu:

"Hakkın var Kaptan Stefani, Girit'in Kaptan Miyaulis'i sensin! Ünlü amirali, vur kerataya, bakma gözünün yaşına, aklı başına gelsin!"

Yemeniciler tısss... Gık diyemediler, Kaptan Stefanis rahatça gözden kayboldu.

"Sabah sabah, çocuklar, çetin cevize rastladık," dedi kalfalardan biri, kaptan liman yönünde gözden kaybolunca, "çetin ceviz, adamın dişlerini kırar!"

Kalfa tam bunları derken, karşıdan minnacık bastonu, kozmatikli kara bıyıkları, üç kat tabanlı pabuçlarıyla cüce Harilaos sökün etti. Bacakları, eğri, dizleri yana dönüktü, bastonuyla kaldırım taşlarına vuruyor, Yemeniciler Çarşısından geçiyordu haşmetli; ustalar ellerini göğüslerine koyup selâma duruyorlardı.

Önlerinden Kir Harilaos'un her geçişinde Kalelilerin yüreğine korku ve saygı dolardı, insan değildi sanki, insanla şeytan karışımı bir yaratıktı, korkunç masallardan sökün edip gelmişti şu cüce sanki, çocuklar durup durup onu seyrederlerdi korkuyla. Altınlarını yerin dibinde saklayan bir iblisti, bir kötü ruhtu, gizli kara güçlere kumanda ederdi, uğursuz gözleri vardı, üstüne dikilince insan sararıp solardı engerek yılanı sokmuş gibi. Söylendiğine bakılırsa, günün birinde Arhontopula'nın bahçesinde çiçek açmış bir limon fidanına dikmiş de gözlerini, yaprakları buruşup kuruyuvermiş birden. Uğursuzun biri.

Yemeniciler yine başlarını eğdiler, Kir Harilaos geçip göz-

den kayboldu.

"Günümüz kıyak başlıyor çocuklar," dedi yine kalfa, "bugün bize gülmek yok! Hani Efendina, hani Barbayani, yerin dibine mi girdiler?"

"Kıyak eşek tam lâfın üstüne gelir," diye fırladı içlerinden biri, "nah, Barbayani geliyor!"

Herkes doğruldu keyifli, baktılar, meydanın orada, sol elinde kar dolu sepeti, sağında güğümü, şerbetini satıyordu türkü söyleyerek pesten, takkesiz güdük başı, zavallı acınacak yüzüyle Barbayani.

Hemen herkes yerini aldı, Barbayani'nin sesini bastırmak için havlamaya, anırmaya başlayacaklar, sonra da zavallıyı limon kabuğu yağmuruna tutacaklardı; peşinden de sataşmalar; soracaktı içlerinden biri: "Lan karı, tüm çocuklarımız benden mi ha? Doğrusunu söyle, korkma, bak ölüyorum işte!" Başka bir yemenici, karşı kaldırımdan, kadın sesini taklit ederek karşılık verecekti: "Ya ölmezsen, ya ölüvermezsen?" Ve tüm Büyük Cadde kahkahadan kırılacaktı. Ama kalfa ayağa kalkmıştı, herkesin duyabileceği bir sesle, "Çocuklar," dedi, "bugün ona yeni bir oyun oynayalım; geçerken hiç ses çıkarmayalım, görmezlikten gelelim, küplere binecek bak görürsünüz, şaşıracak, daha kıyak eğleneceğiz."

"Tamam," diye karşılık verdiler yemeniciler, "ses yok!"

Barbayani yaklaşıyordu, bağırıyor, sağa sola, yemenici dükkânlarına bakıyordu, bir ara durakladı, bekledi; ne oluyordu böyle? Allah, Allah! Kimsecikler dönüp kendisine bakmıyordu. Kimsecikler ağzını açıp yuh çekmiyordu. Böylesine mi düşecekti? Köpek, it, eşek mi geçiyordu çarşıdan, yoksa Barbayani mi? Konuşun bre çocuklar, çatlatacaksınız insanı! Bana Barbayani derler, Barya Yani'yim ben, hani limon kabuklarınız?

Çıt yok; herkes tezgâhının üstüne eğilmiş, kimi derileri kesiyor, kimi iplik mumluyor, kimi bizleri daldırıyordu meşinlere, dikiyorlardı. Barbayani'yi bir korkudur aldı, gözlerini ovuşturdu, yoksa düş mü görüyordu? Güğümünü, kar sepetini yere koydu.

"Allah aşkı için, İsa aşkı için!" diye bağırdı. "Konuşun bre çocuklar, deli edeceksiniz beni, bu maskaralığa, bu hakarete,

bu bana reva gördüklerinize dayanamam, hayır! Ulan hani, hani nerede limon kabuklarınız be?"

Nafile! Ne bir bakış, ne bir söz. Barbayani yalvarmaya başladı:

"Acıyın bana çocuklar, öldüm mü ki de bana bakmıyorsunuz böyle, ceset mi oldum be? Bakın, bakın, sağım, yaşıyorum işte, bir söz edin bana da kendime geleyim!"

Boşuna. Çevrede ölüm sessizliği. Müthiş bir korku girdi içine Barbayani'nin o anda, sihirbazlık var ortada, diye mırıldandı, sihir yapıyorlar, tüm yemeniciler ölmüş, ben de ölmüşüm, ayacıklarım yardım edin bana! Güğümünü, sepetini kaptığı gibi koşmaya başladı çıldırmışçasına!

İşte o anda yemeniciler kahkahaları koyverdiler, dükkân sahipleri yüksek iskemlelerinden inip karınlarını tutmaya başladılar.

"Yaşa Barbayani, yaşşaaa!" diye bağırdılar. "Yaşşşaaa!" Büyük Cadde yerinden oynadı.

Gürültü sesler, Metropolithaneye dek ulaştı, Metropolit yatağında doğruldu telâşlı; üşütmüştü, yatıyordu, Murcuflos vantuz çekmişti de şimdi sırtını ovuyordu rakıyla.

"Bu ne gürültü böyle," diye kulaklarını dikti, "fırtına mı çıktı ne, yoksa gene deprem mi oldu?"

"Yemeniciler olacak Muhterem Peder, zavallının biriyle alay ediyorlar, yuh çekiyorlardır," diye karşılık verdi Murcuflos öfkeli; "utanma yok ki adamlarda! Dünya batıyor umurlarında mı, durmadan kahkaha atsınlar! Sohbetimizi de yarıda kestiler, uğursuzlar!"

Metropolit Rusya'dan, Kiev'den söz ediyordu. Kiev'de gençliğinde uzun yıllar kalmıştı, arşimandritti o zamanlar, Rusya'nın karlarından, altın yaldızlı kilise kubbelerinden söz ediyordu, aziz ikonu dolu bir yeraltı kilisesinden.

Rusya var oldukça, diyordu, hiç korkma, Ortodoksluk yaşayıp payidar olacaktır; İsa oraya sığındı şimdi. Gözlerimle gördüm kendisini Murcuflos, karakışın göbeğinde, bir geceyarısıydı, karlara batıyor, yürüyordu, sırtında sığır derisinden bir kürk vardı, ayaklarında uzun konçlu çizmeler, kalın eldivenler geçirmişti mübarek ellerine, kapıları çalıyordu sıra sıra, ama

kimsecikler ona kapısını açmıyordu. Pencereden gördümdü kendisini, merdivenleri dörder dörder inip kapıyı açtımdı, ya İsa! diye bağırdımdı, birden ortadan kaybolduydu.

Murcuflos ıstavroz çıkardı:

"Ben O'nu hiç görmedim?" dedi şikâyetçi.

"Rusya'ya gidersen görürsün," diye karşılık verdi Metropolit, başını duvardan yana çevirdi, uykusu gelmişti.

Paşa da bugün mahmur uyanmıştı, üç gündür kendisini iyi hissetmiyordu; birden, durup dururken ihtiyarlığın çöktüğünü sanmıştı, öyle gelmişti; geçende Üç Kemerler'de, paşa konağında çubuğunu içiyordu, nizamiyeler meydanda davul, trampet çalıyorlardı, onları dinlemeye gelen Rum kalabalığının içinde gözü, kabarık saçlı, kiraz dudaklı bir kıza takılmıştı, hoşlanmıştı, içi gitmişti. Seyisi Arap Süleyman'a dönmüştü:

"Bre şu kırmızılı Rum kızı kimin nesi?"

"Beğendiniz mi paşa hazretleri, Kaleli değil, Krusona köyünden, geçen hafta Çerçi Kayambis'le nikâhları kıyıldı, duymuşluğunuz var mı bilmem, güzel türkü söyler hani. Bırak şeytan götürsün!"

"Namuslu bir karıya benzer, körolası."

"Namusludur paşa hazretleri, namuslu; koca Sfakyalıdır."

"Namuslu, namuslu," diye söyledi paşa dazlak başını sallayarak; "Namusludur çünkü ben yaşlandım, kocadım da ondan! Bitti artık! Haksızlık edemedikten, istediğini öldüremedikten, istediğin kancıkla yatamadıktan sonra yaşamak nemize? Nerede kaldı benim paşalığım Allah kahretsin? Nerede o eski güzel günler, o başka Rum ülkeleri? Dilediğim yeni evlilere cellâdımı yollardım, verirdim eline bir mendil, içinde gelin için bir elma, güvey için bir kurşun, seçsinlerdi dilediklerini. Sıkı mı kurşunu seçsinler, elmayı seçerlerdi elbet! Hemen o gece gelin huzurumda, süslü ve gözleri yaşlı. Ben isteyeyim de o gelmesin! Ama artık geçti benden, kocadım. Devletimiz de kocadı, yaşlandı. Burası da Girit, Allah kahretsin!"

Arap'a döndü.

"Sen ne dersin Süleyman?" dedi, göz kırptı.

"Görmemiş ol, paşa hazretleri. Burası Girit, başımıza belâyı sarmayalım. Üzülme, sana Ermeni karısını getireyim mi?"

Ermeni güzeli Marusya Büyükkale'nin ünlülerindendi, türkü bile yakmışlardı adına. Kocası kalın kemikli dangalağın biriydi, meydanda dükkânı vardı, bütün gün o deri havanının başında kahve döver, meydanı mis gibi kokuturdu. Havanda kahve dövmekten kolları kalınlaşmış, baldır gibi olmuştu, elinde koca havaneliyle duvarları bile devirebilirdi. Karısı ince yapılı, kalın kalçalı, erken doğmuş kötü bir Ermeni kızıydı. Yürürken kıçını kıvırır, leş gibi kokardı, kızana gelmiş dişi canavar gibi. Delikanlılar ta uzaklardan onun kokusunu alır, akşamüzerleri Pervola'daki kulübesine giderlerdi. Karı kapının eşiğinde beklerdi gömleğinin düğmeleri çözük, yanakları kıllı, üst dudağında terli bıyığı, öylece dururdu gülümseyerek. Geceleri kocası yorgun argın uyurken, kadın kendi dükkânını açar, bol bol öpücük satardı. Kocasının yattığı bitişik odanın kapısını açık bırakırdı hep; kocası horlarken yabancı erkeklerle yatmaktan hoşlanırdı — Türk, Rum, Ermeni, Yahudi — hem yanıbaşındaki erkeğe sarılmak, hem de korkudan tir tir titremekten pek hoşlanırdı.

İşte paşanın canının sıkkın olduğu günlerde ya da Vezir'den azar işittiği zamanlarda, Süleyman hemen koşar, ona bu Ermeni karısını getirirdi, ne can sıkıntısı, ne Vezir korkusu, hiçbir şey kalmazdı o zaman.

"Ermeni karısını getireyim mi sana?" diye sordu yeniden Arap Süleyman.

"Kadın istemiyorum," diye gürledi paşa, iğrenerek tükürdü. "Pis yaratıklar! Bıktım usandım onlardan! Altmış yıl, yetmiş yıl başka bir şey yaptığım yok! İçini çekti. Kocadım galiba," dedi, "Osmanlı Devleti de kocadı. İkimizin de işi tamam! Adı neydi o karının?"

"Garufalya!"

"Geberesice! Salepçi Barbayani'ye haber sal, konağa gelsin bu gece, azıcık oyalanayım. Yüreğim kabardı bre Süleyman... Efendina da gelsin."

Çubuğunu çevirip bir taşa vurdu, boşalttı. "Kötü zamanlar," dedi, "kötü," alçak sesle Süleyman duymasın diye, "yanlı-

şım varsa Allah beni affetsin, galiba bizim Osmanlı Devleti tavşana döndü..."

"Doldur şu çubuğu, yak, sesini kıs!" dedi Süleyman'a öfkeli.

Bir süvari geçti sokaktan yaman, başındaki siyah mendili kaşlarının üstünde. Kısrağını kırbaçlayıp kuş gibi geçti gitti, Lazareto kapısından dışarı fırladı, kırlara.

"Kim bu gâvurun dölü Araboğlu?" dedi paşa pirelenmiş. "Ziyadesiyle efeliğe vurdu işi gibime gelir; nerede gördüm onu ben?"

Arap gözlerini açmış, süvariye bakmıştı, süvari kapıdan çıkmış, kale bedenlerini fır dönüyordu.

"Aklın nerede senin," diye çubuğunu kaldırdı paşa, "soruma karşılık versene!"

"Kim olacak paşa hazretleri," dedi Arap, geçen yıl azarlamak için konağa çağırtmıştın ya, hani Nuri Beyi dama atmıştı? Hani ağzını açıp da tek söz söylememişti, hem de giderken merdivenin tırabzanını sarsmıştı hırslı, söküp atacakmış gibi!"

"Kaptan Mihal!" dedi paşa. Sustu düşünceli, sonra da, "Bak Süleyman," dedi, "bir gün seni şu meydanda, Üç Kemerlerde, onun karşısına çıkaracağım Müslümanların, Rumların önünde, güreşeceksiniz, tutuşacaksınız ölesiye, yeneceksin onu, kurtulacağız... Anladın mı?"

Koca Arap denize doğru baktı, gözlerinin akı sararmış, kırmızı çizgilerle dolmuştu. Karşılık vermedi.

Paşa işaret verdi, davullar sustular, gitmek üzere ayağa kalktı. Tekrar seyisine döndü.

"Koca Arap," dedi, "ondan çekiniyorsan eğer, şu gâvurdan; yandık demektir."

Bir daha da konuşmadı. Ama şu son üç gün aklı fikri kırmızılı kadınla tavşana dönen Osmanlı Devletindeydi. İşte bugün pazartesi, sabahın alacakaranlığında fırlamıştı yatağından tedirgin, kötü bir düş görmüştü: Meydanın orta yerinde iki canavar güreşe tutuşmuşlardı, Kaptan Mihal'le Arap Süleyman; ikisi de çırılçıplaktı anadan doğma, donyağıyla yağlamışlardı gövdelerini, ellerinde de birer balta vardı; tüm Büyükkale oraya toplanmıştı, güneşin doğduğu yönde Rumlar, karşıda Türkler,

ayakta. Çıt yoktu, kimse konuşmuyordu, dillerini yutmuşlardı, sapsarı kesilmişlerdi. Paşa kendisi kırmızı bir çadırın gölgesinde bağdaş kurup oturmuştu, yüreği pır pır ediyordu, sanki içinden, bağrından bir tellal fırlamıştı dışarı da bağırıyordu: "Kaptan Mihal, Arabı yenerse bitiktir Osmanlının işi; Arap, kaptanı yenerse Hıristiyanlığın bitiktir işi!"

İki canavar tutuşmuşlar boğuşuyorlardı, bastıkları yerde toprak göçüyor, çukurlar açılıyor, çukurlar kan doluyordu, pehlivanlar böğürüyordu. Tüm Büyükkale inliyordu; güneş batmıştı, Müslümanlar, Hıristiyanlar karanlığın içinde yitmişlerdi; paşa boğuşan, böğüren, yerlerde yuvarlanan, tekrar ayağa kalkan, etleri balta darbeleriyle parça parça dökülmüş o iki pehlivandan başka kimseyi göremiyordu... Birden paşaya kötü bir hal oldu. "Allah Allah," dedi, "düş bu düş, uyanayım da bari sonunu görmeyeyim!"

Bir çığlık atıp uyandı; şimdi keyifsiz, mahmur, atılmış yün dolu yumuşak yatağında oturuyor, düşünüyordu. Ellerini çırptı, Süleyman içeri girdi.

"Git bana Kaptan Mihal'i çağır!" dedi.

Onu niye çağırttığını, ona ne diyeceğini bilmiyordu, gelsindi bir kez, belki ters bir söz eder de işte o zaman düşünürdü. Benim yönetimimde böyle kabadayılık edemezdi küstahça, paşa ben miydim, yoksa o muydu? Benim bando dinlediğim bir sıra kısrağına atlayıp gezintilere çıkamazdı!

"Kaptan Mihal'i mi?" dedi Arap kafasını kaşıyarak; "paşa hazretleri, duyduğuma göre şimdi o bodrumuna inmiş durumda, soytarılarla birlikte, çekiyordur kafayı..."

"Nasıl çekermiş kafayı, hemen kalkıp gelsin!"

Arap öylece bekliyordu, sesini alçalttı:

"Paşa hazretleri," dedi, "Girit'i kana mı boyamak niyetiniz? Bâbıâli'den buyruk mu geldi?"

Paşa iki eliyle dazlak kafasını tuttu, başı dönüyordu.

"Neden sordun bunu?"

"Ya gelmiyorum derse? O zaman ne yaparsınız? Nizamiye askeri mi göndereceksiniz pataklasın diye? İçtiğinde insan değil o, canavar, deprem. Geçen yıl sarhoş olup liman kapısını yıkacağım diye omuz vermedi miydi? Onu pusuya düşürüp vurdurur-

an Girit kana bulanır, ateş alır! Bırakın şeytan götürsün onu fendi hazretleri!"

"Bırak şeytan götürsün, çünkü yiğit; bırak şeytan götürün, çünkü karı namuslu! Ne menem paşayım ben öyleyse?"

Bir süre ateş üstünde dolaştı. Şu uğursuz ada yeniden ateş lırsa, haydi yeni askerler Anadolu'dan toplar kazıklar, yeni paalar, sonra da frenkler araya girsin kahrolasıcalar, bir sürü aş ağrısı. Bir şey değil, belânın dik âlâsını sar sonra başına.

"Hadi bir köpüklü kahve yap bana pis Arap, çubuğumu da oldur!" dedi bıyıklarını öfkeli çekiştirerek.

"Ya Kaptan Mihal?" dedi Arap.

"Bırak onu şeytan götürsün!"

Paşa bunları konuşurken Kaptan Mihal, ufak bodrum peneresinden günışığının sızmasını seyrediyordu. Başındaki menil omuzlarına düşmüştü, alnı parlıyordu ışıklı, bronz gibi; şaalı, bıyıkları, saçları pırıltılar saçıyordu; gözleri siyah, yusyuarlak ufak pencereye dikilmişlerdi hareketsiz. Bütün gece uyuıamıştı, bakıyor, dinliyor, içiyordu ve yüreğinin her başkaldırıında boğuk, korkunç bir sesle bağırıyor, yüreği yeniden köşesie siniyordu. "Neyim var yahu?" diye tekrarlıyordu içinden. "İçine akıttığım şarap boşa gidiyor hep, bir delikten girip öbür dekten çıkıyor."

Sarhoş olmuyordu; şaraba boyun eğmediğinden ötürü içine gizli bir övünç duyardı hep; arada sırada ayağa kalkıyor, bodumun içinde üç aşağı beş yukarı gidip geliyor hiç tökezlemeen, sonra gelip yerine oturuyordu. Şarap içince ayakları ve dileri dolaşanlardan nefret ederdi, hele ağlayanlardan, kirli çamaırlarını ortaya dökenlerden bir kat daha çok. Bertoldo'ya dönek, "Neydi o Demona mı ne, nasıl dediydin ona?" diye sordu irden.

"Disdemona kaptan, Venedikli soylu güzel, bal sarısı saçlaı, başının çevresinde üç saç örgüsü kraliçe tacı gibi; yanağında ir de beni vardı..."

Desdemona'nın saçları ve beni üstüne kesin bilgisi yoktu, ma yanaktaki benler ve saç örgüleri Bertoldo'nun pek hoşuna

giderdi.

"Daha başka!"

"Dahası, uzun lâfın kısası kaptanım, bu iyi yetişmiş soylu kız, gönül ferman dinlemez! İhtiyar, sırık gibi, uzun bacaklı bir Arabı sevmez mi! Körün de hakkını vermek gerekirse, Arap da yiğit mi yiğit! Nasıl mı sevdi onu? Bir gece Arap oturup kıza yaşam serüvenini bir güzelce anlatır da ondan. Kız Arabın haline nice acıdıysa, çektiklerine de o denli üzülür, gözyaşları döker, Arabın kucağına atar kendisini... Arabım der, üzme kendini, seni ben teselli edeceğim. Ben senin dudaklarına gülmeyi konduracağım."

Bertoldo sustu, maşrapasını dudaklarına getirdi, iç geçirdi.

"Sonra!" diye komut verdi Kaptan Mihal.

"Kusura bakma Kaptan, karıştırdım galiba, berbat ettim bir çuval inciri," dedi Bertoldo, gerisini hatırlamak için kafasını kaşıyarak... "Acayip işler döndü işte," dedi sonunda, "Venedik'ten ayrılıp Kıbrıs'a mı ne gittiler, evlendiler orada, sonra araya beyaz bir subay girdi. Sonra..." Gene bocaladı Bertoldo, "sonra... bir de mendil vardı."

"Mendil mi? Saçmalalamaya başladın Bertoldo!"

"Hayır, hayır, saçmalamıyorum Kaptanım, mendil, mendil, evet bayağı bildiğimiz mendil, ama herhalde zehirli, sihirli bir mendil, ne bileyim, işte böyle bir şey. Derken Arap bir gece kıskançlıktan deliye döner; ah o gece yok mu mahveder beni hep; alır mendili Desdemona'nın ağzını tıkar ve..."

Ağlamaya başlamıştı Bertoldo, mendilini çıkarıp gözlerini, alnını kuruladıktan sonra çığlık gibi bitirdi:

"...ve boğar kızı işte!"

Boyunlarını uzatmış onu dinleyen öbür dört kafadar kahkahaları koyverdiler; ama Kaptan Mihal kızmıştı:

"Kesin be!" diye gürledi. Bertoldo'ya döndü:

"Kabahat sende değil," dedi, "bende ki sana sordum bunu."

Başını duvara dayadı, gözlerini yumdu: "Arap haklı," diye düşündü, "iyi etmiş."

Ama çevresindeki soytarılar şimdi başkalarının acılarını çoktan unutmuşlardı.

"Ağlama Bertoldocuğum," dedi Furogatos, "hepsi masal, gerçek olan sadece biziz; hadi Ventuzos çal bakalım, tabanlarım kaşınıyor, oynayacağım!"

Saz da sarhoş olmuştu sanki, Ventuzos'un dizlerinin üzerinde canlı, yeni evli bir kadın gibi zıplıyordu, Kayambis sazın bu haline bakıyor iç geçiriyordu, fitil gibi sarhoş başını avucuna dayayıp bir türkü tutturdu.

Efendina, kel kafasında enginar kabukları, şaraptan, domuz etinden karnı davul gibi şiş, el çırpıyor, türküye eşlik ediyor, birden ayağa kalkıp Furogatos'un omzunu tutuyor, kendinden geçmiş onunla birlikte halay çekiyordu, hocalık mocalık boşver!

"Hıristiyan ol be Efendina," diye yalvarıyordu Furogatos, "Hıristiyan ol da bir domuzun sırtında cennete gir!"

"Olamam bre çocuklar," diye karşılık veriyordu Efendına üzgün, "olamam kusura kalmayın, Müslüman doğmuşum bir kez, Müslüman ölmem gerek."

Yumurtalar kabuklarıyla birlikte yenip bitirilmişti, Kaptan Mihal bir yumurta çömleği parçaladı, yesinler diye soytarılara dağıttı parçaları; Bertoldo'nun ödü koptu, payına düşen parçayı alıp bir fıçının tepesine tırmandı bitkin, eğilip yuvalarından fırlamış gözleriyle aşağıdakileri seyrediyordu; Giritliler çömlek parçalarını ısırıp koparıyor, ağızlarında ufaltıp çakıltaşı, sonra da toprak ve çamur haline getirip yutuyorlardı kahkahalar atarak.

Üç çeşit insan vardı, bunu Bertoldo yavaş yavaş anlamaya başlamıştı: Yumurtayı soyup yiyenler, yumurtayı kabuğuyla yiyenler, bir de yumurtayı kabuğuyla yedikten sonra yumurtaların konduğu çömleği de yiyenler; bu sonuncuların adına Giritli denirdi... Of, ooof! Kont Mancavino, senin ne işin var burada? diye aklından geçiriyor, kapıdan yana bakıyordu.

Gün ağarırken hepsi de silâhlarını teslim etmişlerdi; kimi yerlere uzanmış horluyor, kimi alınları küplere dayalı inildiyorlardı; barsakları, mideleri berbat, kusmaya çalışıyorlardı; Bertoldo kusup içini boşalttıktan sonra su bulup yıkanmıştı; başını pelerinin kıvrımları arasına sokmuş, bir köşeye kıvrılıp uyumuştu kanatlarının altına sığınmış yaralı bir kuş gibi. Yalnız

Kaptan Mihal içkili, ama ayık, başı dimdik, gözleri açık, ufak pencereden doğan günü seyrediyordu.

Günışığı bodruma sızıp da meze artıklarını, dökülen şarapları, kusmukları aydınlatınca, Kaptan Mihal dönüp bitik soytarılarına baktı, sanki ilk kez görüyordu onları; birden yüreği sıçradı öfkeli, kulak verdi, karısı kalkmış avluda kuyudan su çekiyordu, komşu evlerin horozları ötüyordu, yeryüzünde uyanan insanların şamatası, hayvanların gürültüsü başlamıştı, daha da uzaklardan fırtınalı denizin uğultusu geliyordu üstüne üstüne. Avluda kısrağı kişnedi. Harito hayvanın yem torbasını, su kovasını getiriyor olacaktı, hayvanın kişnemesi, serin buz gibi pınar suları, şıkır şıkır yayılıyordu havaya. Kaptan Mihal'in bağrı serinledi.

"Bana öyle gelir ki," diye söylendi, "ben ancak atlarla bağdaşabilirim bundan böyle, varsın Girit'in kurtları, yabandomuzları da olsun. İnsanlarda iş yok bence, boş yaratıklar, soytarı tümü."

Kalktı, gerindi, kemikleri kütürdedi. Bodrumdakileri, teker teker tekmeledi, bir maşrapaya şarap doldurup ıslattı hepsini...

"Hadi kalkın!" diye gürledi, "iş başına!"

O gün de, ertesi gün de içki, yemek, cümbüş sürüp gitti, arasıra kırbaç da oynadı tabansızlık edenlerin sırtında, Harito bodruma gelip gitti mezelerle, yendi içildi; Efendina'yla Bertoldo kardeş kardeş seviştiler dertleştiler, bunca yıl aynı kentte yaşa da ancak şimdi birbirini tanı, sev, diye düşünüp bu işe şaştılar.

"Sana gitar öğretirim," dedi Bertoldo, "çalar dertlerini unutursun, çalar yaya kaldırımlarından karşıya rahat rahat geçersin."

"Ben de sana Bertoldocuğum ateş taşımasını öğretirim, serinlersin."

Kont, Girit nefes kokularına alışmıştı, keyfi şaha kalkmıştı, oradakilerin topunu seviyor, kucaklıyordu; sadece Kaptan Mihal'in önünde kararsız duraklıyordu; şakacı Zandeli hoş bir şey söylemek istiyor, ama son anda sözler boğazında düğümleniyordu. Dönüp Ventuzos'a seslendi:

"Biz Sinyor Ventuzos, bilir misin, biz sıradan kişiler değiliz, artistis biz."

"Artist mi? Bu da neyin nesi?"

"Şey... bir çeşit melâike işte, tam da değil yani, kılpayı. Anlayacağın, hayvanlar var ya, eşekler, katırlar filan, sonra da insanlar, sonra da hepsinin üstünde artistler, en üstte de melâikeler. Biz, Ventuzoscuğum, artistiz işte."

"Sonra?"

"Sonrası, öldüğünde mezarına sazını almayı unutma sakın; ben de gitarımı alacağım. Eh bre Ventuzoscuğum, bir de beraber öldüğümüzü düşün! Melekler de gitar, lira çalarlar, iyi bil bunu, cennetin kapısına serdik miydi postu, Büyük Maestro'ya, yani cahil halkın bilmeden Tanrı dediğine, başladık mı kantata. Ben konçertoları, sen matinatları, sonra da Büyük Maestro gelip de başladı mı kaşıklara, zilleriyle soktu mu bizi ölümsüz koronun havasına..."

Ventuzos gülüyordu.

"Atma Bertoldocuğum," dedi, "elsiz, parmaksız nasıl çalarsın gitarını, nasıl çalarım lira'mı? Bilirsin ya toprağın altında eller, parmaklar ne hale gelir..."

"Sus, tüylerim diken diken oluyor!" dedi Kont, pelerinine büründü titreyerek. "Gitar çalan eller de mi demek istiyorsun?"

"Hepsi, fukaram, hepsi toptan!"

"İçelim öyleyse, ellerimiz, boğazımız olduğu sürece!" diye bağırdı Furogatos bardakları doldurarak. "Kadınları da mı Ventuzos, onları da mı solucan, kurt?"

"Hepsi... hepsi..."

"Ya güzelseler ayın on dördü gibi?"

"Olsunlar! Sen ne dersin Kaptan?"

Kaptan Mihal kaşlarını oynattı öfkeli:

"Sen Ventuzos," dedi, "ellerinle konuş, sen de Furogatos bacaklarınla, diliniz yok sizin, anlaşıldı mı?"

"Emrin başüstüne Kaptan!"

Furogatos ayağa kalktı, istediği de buydu zaten! Ventuzos lira'sını doğrulttu dizinin üstünde, Kayambis elini yanağına getirdi, oyun, şarkı başlamıştı. Gün ateş aldı, yukarı dünya silindi ortadan, gelip bu bodruma toplandı, öğle oldu, geçti, güneş dev-

rildi, gece geldi, sofranın orta yerinde, fıçıların üstünde mumlar yakıldı ve sabaha karşı yüzlerini yeniden yerlere serildi bitik, sapsarı, safran gibi. Kıyı köşe, duvarlar, giysiler, şaraptan, domuz yağından, kusmuktan berbat olmuş, koca koca lekeler dolmuştu, ağızlar, saçlar leş gibi kokuyordu.

Tepelerinde Kaptan Mihal suratı asık bekliyordu uyumadan, sabaha karşı suratlarını görmemek için başını ufak pencereye çevirmişti. Hiçbir şey düşünmüyordu, iki gün iki gece, içinin dipsiz bir uçuruma yuvarlandığını görüyordu. Salı sabahı, alacakaranlıkta, şöyle bir tavşan uykusuna dalar gibi oldu, yıldırım gibi bir uykuydu, uyku da değildi hani, başını duvara dayamıştı ki dalmaya vakit bulamamış, şeytan gene gelip çatmıştı. Önce kendisini serin, yağmur damlacıkları dolu bir ilkbahar bulutunun içinde buldu. Sıcaktan, şaraptan, acıdan bunalmış gidiyordu, birden bulut dört yanını sarmıştı, kucaklamış, koltuk altlarından tutmuş, karnına, kasıklarına, bacaklarına doğru inmişti; tüm gövdesine sarılmıştı, hazlar içinde bırakmıştı kaptanı. Sonra yavaş yavaş bulut madde değiştirmiş, donup katılaşmış, bir yüz olmaya başlamıştı — başlangıçta bir çift kadın dudağı, sonra pırıl pırıl iki göz, istekli, güleç, alaycı, hayâsız. Sonra karanlığın içinden iki kınalı taban, iki bembeyaz pamuk gibi el, sonra iki dudak kımıldamış, çağlayan suları gibi bir ses duyulmuştu: Kaptan Mihal... Kaptan Mihal...

Kaptan Mihal birden yerinden fırladı; düşünden öylesine bir hızla kopmuştu ki, ortadaki sofra devrilmiş, üzerindeki tabaklar, bardaklar, mumlar, tabakalar yerlere saçılmıştı. Beş soytarı da fırlamışlardı yattıkları yerlerden; günışığı bodruma sızmıştı, dönüp baktılar: Kaptan Mihal duvardaki kırbacı almış, üzerlerine çullanmıştı:

"Dışarı! Dışarı!" diye bağırıyordu kendinden geçmiş, "Dışarı!"

Önce Kayambis bir sıçrayışta kapının eşiğini aşıp kendini avluda buldu, kaçıp gitmek için dış kapıya yöneldi hızla. Bugün salı, vakit de sabah, tez kurtulduk, Garufalya daha kalkmamıştır yatağından; ayaklarına kanat takıp limandan yana koşup gitti. Öteki dört soytarı, birbiri peşisıra, duvara tutuna tutuna, sallanarak bodrumdan çıktılar, yüzleri günışığında küflü, yer yer

çatlak, yemeklerden, şaraptan, kusmuklardan görünmez bir durumda, berbat. İyice uyanmamışlardı daha, yarı sarhoş avlunun orta yerinde bir kuyuya, bir asmaya, bir dış kapıya bakıyorlar, ne yana gideceklerini bilemiyorlardı... Önde Furogatos gidiyordu bıyıkları düşük, bitkin, keyifsiz; kuşağını toplayıp sarmaya çalışıyordu, beceremiyor, kuşak peşinden yerde sürükleniyordu, omzunda sazı ardından gelen Ventuzos'un ayaklarına dolanıyordu. Arkada Efendina bir eliyle uçkuru kopmuş çuval bezinden donunu tutuyor, öbür eliyle ötekileri geri çevirmeye çalışıyordu umutsuz.

"Durun be sersemler, nereye gidiyorsunuz, Kaptan şaka etti be, çağıracak şimdi bizi. Sayın be Allahsızlar, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi pazar! Daha tam altı günümüz var be!"

Aklı almıyordu Efendina'nın yapılan bu haksızlığı, tam da gırtlağının tatlanmaya başladığı sırada paydos edilmelerini. Günah dediğinin, içine tam battığında, pişmanlık alâmetleri belirdiğinde, tadı, zevki vardır. Günah dediğin domuz etinden bir dağ olmalı ki içine gömülesin, şarap dolu bir havuz olmalı ki içinde yüzesin, öyle şimdiki gibi bir iki lokmacık meze değil!

Parmaklarıyla boyuna günleri sayıyordu: "Salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi, pazar... yazık bunca gün boşa gitti! Hayır, olamaz bu! Kaptan Mihal, bize bu haksızlığı yapamazsın, çağır bizi geri, çağır da dönelim!"

Bir ses duyar gibi oldu ardından, bir el dokundu omzuna, Kaptan Mihal olmalıydı; dönüp baktı sevinçli, Bertoldo'ydu, ağlamaklı, sallanıyor, tökezliyordu, kolundan tutmuştu:

"Efendinacığım," dedi, "bohçamı unuttum içeride, gidip alır mısın?"

Furogatos dış kapıya varmıştı kuşağını sürükleyerek, kolları bacakları ağırlaşmıştı, şişmiş gibiydi, kumanda edemiyordu.

"Gidip karıya ovdurayım kendimi," dedi, "çocuklar eyvallah, ucuz kurtulduk!"

"Nereye? Beni kime bırakıyorsun," diye sızlandı Bertoldo, "dur, gitme!"

"Gel Bertoldocuğum, gel, tutun bana, tutunayım sana," dedi Furogatos, kolunu beline doladı.

Maestro sarkan kuşağı tuttu:

"Bohçamı unuttum," dedi yalvaran bir sesle, "gidip alır mısın bana onu?"

Furogatos duymazlıktan geldi. Güneş sokaklara inmişti, Barbayani'nin sesi duyuldu, salep satıyordu, köylüler, "Odun! Kuru odun!" diye bağırıyorlar, eşeklerini dürtüyorlardı. Şimdi Tulupanas'ın fırınının önünden geçiyorlardı, durup baktılar, fırının ağzında dumanı burnunda susamlı çörek dolu iki tabla vardı.

Bertoldo susamlı çöreklere bakıyordu, Furogatos meydan yeleğinin cebinden bir metelik çıkarıp bir çörek aldı.

"Ye!" dedi arkadaşına, "benim canım çekmiyor." Fırıncının cüzzamlı oğlu geldi aklına, midesi bulandı.

Öte yandan Efendina, kel kafası yapıştırılan enginar kabukları yüzünden kanlar içinde, tekkenin kapısından içeri girdi hırsız gibi, anasının kendisini görüp dayak atmasından korkuyordu.

Ventuzos, lira'sı omzunda, evine girdi bitkin, sapsarı; karısı koşup koltukaltlarından tuttu, iki kızı da gelip onu kanepeye yatırdılar. Bağların Meryem Anasının kandilinden yağ alıp bir güzelce ovdular bedenini, tütsülediler; evdeki tüm battaniyeleri üzerine örttüler, tir tir titriyordu; sonra da komşuları kocakarıyı, Flaburyana'yı çağırdılar vantuz çekmesi için.

Kaptan Mihal kısrağını eyerlemiş, kara saplı hançerini kuşağına sokmuştu; karısı avluya çıktı, konuşmak, bir şey sormak istiyordu, ailesine acısındı, ama kocasının suratını görünce sesi kısıldı. Kaptan Mihal dönüp karısına baktı.

"Ne istiyorsun?" dedi kısık, sert bir sesle.

"Kahve pişireyim mi sana?" dedi karısı.

"Kahveye gidiyorum, orada içerim," dedi Kaptan, "hadi içeri!"

Katerina içeri, mutfağa gitti perişan. Kızı Renyo ocağı yakmış, yemek pişiriyordu.

"Gidiyor," dedi ana, "kısrağını eyerledi, Türk mahallelerine dalacak gene... Canavar, canavar, uslanacağı da yok."

Renyo güldü. "Gene kısrağının sırtında Türk kahvelerine dalacak," dedi kıkırdayarak.

Sustular, kulak kabarttılar; dış kapının eşiğini aşıp sokağa fırlayan kısrağın kişnemesini duydular.

"Allah yardımcımız olsun!" diye mırıldandı ana, ıstavroz çıkardı.

"Gördün mü soytarıların nasıl tüydüğünü?" dedi Renyo, güldü. "Pencereden bakıyordum onlara: peş peşe, cıyak cıyak bağırarak sokağa fırlıyorlardı yağlı, şarapla sırılsıklam, kubur fareleri. Babam ayık, sert, elindeki kamçıyı şaklatıyordu havada! Ne inildiyorsun öyle ana? Ventuzos ya da Bertoldo gibi bir kocan mı olsun istiyordun? Talihine şükret derim ben!"

"Soytarı olmadan da aklı başında, evcimen, iyi bir koca olabilir erkekler."

"Olur, olur olmasına ya," diye karşılık verdi Renyo dudaklarını büzerek, "ama ne evcimen erkekler ne de soytarılardan hoşlanırım, ben kaptanlardan hoşlanırım."

Kaptan Poliksingis, İdomenea Çeşmesinin oradan göründü, ardından da Ali Ağa geliyordu sırtında ağır bir küfeyle; sabah sabah yeğeni Vangelyo'ya gidiyordu düğün armağanlarıyla. Kaptan dünden beri iyi saatlerinde değildi, belki de deprem beynini sarsmıştı, sokaklarda dolaşıyor, yemiyor, içmiyordu, sadece sigara içiyordu, arada sırada da inliyordu hasta bir manda gibi. Sokaklarda dört dönüyor, hep de bu dört dönüşlerinde karşısına yeşil bir kapı çıkıyordu. Duraklıyor, yüksek duvarları şöyle bir tartıyor, ayaklarının ucuna yükseliyordu, sanki hız alıp atlayacak, duvarı aşacak, sonra vazgeçip geriliyor, yeniden yollara düşüyor, geri dönüyordu.

Komşuları — Fukaropula kızkardeşler — kokusunu almasınlar, farkına varmasınlar, onların diline düşmesin diye çekingen davranıyor, bazan bir Türk bakırcı dükkânına dalıp bir tepsi, bir leğen, bir ibrik, bazan da bir maşrapa, bir kahve kutusu satın alıyordu. Önce bu satın aldıklarını ne yapacağını bilemiyordu, ama sonradan yeğeninin nikâhlanacağı aklına geldi, bir küfe bulup bakır ıvır zıvırı içine doldurdu, vurdu küfeyi Ali Ağanın sırtına, doğru Kaptan Mihal'lerin mahallesine yöneldi, Vangelyo'nun evi oradaydı.

Tam da İdomenea Çeşmesini dönerken Kaptan Mihal çıkıverdi karşısına kısrağının sırtında, kırbacının kayışı bileğinde,

başındaki mendil kaşlarının üstünde.

Kaptan Poliksingis şaşkın durdu. Pazar sabahından beri şarap haftasına başladığını öğrenmişti Kaptan Mihal'in, daha salıydı, neden böyle erken paydos edip kısrağına atlamış da giderdi, yolu yok mutlaka gene Türk mahallelerine, topun ağzına gidiyordu. Kaptan Poliksingis başını salladı: "Günün birinde bu atılganlığını başıyla ödeyecek mutlaka," dedi, "Hıristiyanlığın bir koca direği çöküverecek Büyükkale'de. Ama kim tutabilir ki onu? Ne Tanrı ne de şeytan. Ölümden korkmayandan Tanrı bile korkar."

Kaptan Mihal yaklaşıyordu, Kaptan Poliksingis'i görünce kısrağını mahmuzladı, konuşmak istemiyordu onunla, asabını bozuyordu bu zıpır herif kahkahalarıyla, sulu şakalarıyla, rahat yaşantısıyla. Sabahları yataktan kalkınca ıslık çalan, şarkı söyleyenlerdendi, böylelerinden de Kaptan Mihal nefret ederdi. Kargaşalık, karışıklık zamanlarında, Türklerle Hıristiyanların boğuşup birbirlerini yediği sürelerde dost olurlardı, canciğer kuzu sarması, ikisi de kaptandılar, binlerce canın kaderi kendilerine bağlıydı; ama ortalık durulunca, zamanlar değişince, hemencecik yolları ayrılırdı: "Yaman yabandomuzunun biri," derdi Kaptan Mihal, "bana yaramaz!" Şimdi şu an onu karşısında görünce kısrağını mahmuzlamıştı konuşmamak için.

Ama Kaptan Poliksingis onun halini hiç beğenmemişti, yüzü karanlıktı, kafasında gene bir kötülük var, Hıristiyanların başına gene bir belâ saracak, diye korktu, yüreğini sıkıp yürüdü:

"Nerelere böyle sabah sabah Kaptan Mihal," dedi, kollarını açtı yolunu kesercesine.

"Çekil kenara Kaptan Poliksingis, kısrağım çiğner sonra seni!" diye gürledi Kaptan Mihal gözü dönük, bakışları kapkaranlık.

Kaptan Poliksingis yolun ortasında kollarını açmış, yerinden kıpırdamıyordu.

"İsa adına kardeş," dedi, "gücünü boş yere harcama, Hıristiyanlığın bir direğisin sen, Girit'in sana ihtiyacı var, hayatın kendi buyruğunda değil, Girit'in buyruğunda, belki de tezelden sana ihtiyacı olacak."

Kaptan Mihal karşısındakinden bugün, şu an nefret ettiği kadar hiçbir zaman nefret etmemişti; Furogatos dün bir ara bodrumdan dışarı uğrayıp hava almak için kapının eşiğinde durduğunda, komşusu Karayorgis'in karısını görmüş, Kaptan Poliksingis'in Türk mahallesinde yediği yeni haltı, yeni marifetini ondan haber almıştı. Sonra gelip durumu Kaptan Mihal'in kulağına fısıldamıştı, Kaptan bunu duyunca küplere binmiş, ama kendini tutmuştu, umurumda bile değil demişti; demişti demesine ya, yüreğine de bir bıçak saplanmıştı.

Ama şimdi tutamadı kendini, kısrağın sırtından eğildi, dudakları büzülmüştü hıncından.

"Sen git de karılara sulan," dedi, "bırak beni başımı Türk kahvelerinin duvarlarına vurayım!"

Kaptan Poliksingis kıpkırmızı oldu.

"Barış zamanında karılara sulanır, eğlerim gönlümü, savaşta da ağaları öldürürüm; erkeklik böyle olur!"

Ali Ağaya döndü:

"Bas sen," dedi, "doğru Vangelyo'nun evine, yükünü boşalt!"

Bir adım attı ileri, elini kısrağın sıcak boynuna değdirdi.

"Kaptan Mihal," dedi sesini alçaltarak, "vaftizinizin başı için, söyle, ne alıp veremediğin var benimle? Bugün bakışların hoşuma gitmiyor; bana Osmanlıya bakar gibi bakıyorsun."

"Çekil kenara," dedim sana, "kısrağım çiğnemesin!" diye gürledi yeniden Kaptan Mihal, başını başka yana çevirdi.

"Ne istersin benden?" diye sordu bir daha Kaptan Poliksingis. "Niye başını çeviriyorsun?"

"Çekil kenara kısrağım çiğnemesin!" diye homurdandı bir kez daha Kaptan Mihal.

"Seninle insan konuşamaz zaten, nerenden tutunacağını bilemezsin."

"Böylesi hoşuma gider karı kaptan!" diye böğürdü Kaptan Mihal, hınçlı, kısrağını mahmuzladı hayvan sıçradı, şaha kalktı, Kaptan Poliksingis az kalsın devrilecekti.

"Ne eyleyeyim ki Hıristiyansın, yiğit delikanlısın..." diye söylendi Kaptan Poliksingis bıyıklarını ısırarak; "yoksa bilirdim ben ne yapacağımı yezit, nerenden tutacağımı!" Üç kez ye-

re tükürdü cin savarcasına, yeğeninin evine doğru yöneldi.

Vangelyo tezgâhının başında bez dokuyordu; damat için don, kendisi için gecelik dikeceği çift enli bezin dokunması bitmek üzereydi, çabuk çabuk mekiği sallıyor, acele ediyordu, nikâh yaklaşıyordu, üstüne üstüne geliyordu kıllı, karanlık, çamura batmış bir canavar gibi; Vangelyo kirpi gibi büzülüyor, dört bir yanı diken diken oluyordu. İğrenç bir canavar gibi geliyordu ona nikâh, damat yarım porsiyon, gözlüklü, papazınki gibi yumuşacık sesli iğrenç, koyun gibi uysal, iyi yürekli. Şu canlı ceset için mi dünyaya geldiydi, bunca yıl yiyip içip de büyüdüydü, geliştiydi, beslendiydi, topuklarına dek saç uzattıydı, göğüs kalça beslediydi. Şu öğretmen Titiros için miydi tüm bunlar? Evlen onunla, he de, diye başının etini yemişti amcası Poliksingis, kulaklarının zarını patlatmıştı, he de bre Vangelyo, erkek dediğin yorgan gibidir, örter ısıtır kadını. Hani var mıydı Allah, bar bar bağırsındı da yedi kat gökleri inletsindi, yırtsındı. "İstemiyorum! İstemiyorum onu!" Yıllarca düşüne girmişti evleneceği levent; çuha ceketi omzunda, ince belli, kavgacı, haşarı, uçarı, şaraptan, kadından, bıçaktan hoşlanır, eli açık, avuç dolusu para harcar âşık — tıpkı erkek kardeşi Diamanti gibi —. Kaç kez anasından babasından miras kalan ikonların kandillerini yakarken, öksüz kızların koruyucusu Aya Nikola'ya, damatları gönderen Aya Fanurio'ya yalvarmıştı kendisine de kardeşine benzeyen bir koca nasip etsinler diye! Kardeşine, amcası Poliksingis'e değil, değil o yağ tulumuna, o ağzı kalabalığa, nefesi kükürt kokan, yoldan geçerken mahallenin köpeklerinin bile korkudan kuyruklarını kısıp kaçacak delik aradıkları Kaptan Mihal'e de değil! Tıpkı kardeşi Diamanti'ye benzeyen bir koca, cin gibi, servi boylu, yüzük belli, kale bedeni göğüslü! Yoksa rafta kalsındı, bin kez daha iyi; yaşasın, kardeşiyle birlikte kocasındı, o da evlenmesindi, yabancı kadın tatlı düzenlerini bozardı; birlikte ölsünlerdi, mezarlarının başına iki servi diksinlerdi, biri erkek mum gibi, öbürü dişi dalları yana açık, kökleri toprağın altında kavuşsunlardı.

Ama işte, amcası Poliksingis ille de Kaptan Mihal'in karde-

şi öğretmen Titiros'a var, diye tutturmuştu; iyi, soylu aileye karışsındı, kendisine bakacak bir erkeği olsundu. Neden mi? Hissesine düşen bağları, zeytinlikleri kardeşi Diamanti çoktan yiyip de bitirmişti; şimdi ellerinde şu viran ev kalmıştı, ne drahoma ne bir şey. Birkaç ay geçmez bu evi de yerdi yiyici kardeşi; ne yapardı o zaman?

"Tüm bu işler onun başının altından çıktı, Poliksingis'in," diye söyleniyordu Vangelyo, "tüm kabahat onun," bir yandan da bez dokuyordu oflaya puflaya, "o bana he dedirtti; ama Tanrının adaletine diyeceğim yok, O versin yargıyı, âdil değilse O da eğer, yetimin ahı, feryadı yıldırım olsun da başına düşsün, yaksın O'nu!"

Kaptan Poliksingis kapıyı itip açtı, içeri girdi, yükünü boşaltmak için kapının önünde kendisini bekleyen Ali Ağaya döndü, küfeyi indirmesini işaret etti.

"Hadi güle güle Ali Ağa," dedi şakacı, "senin de nikâhına hayırlısıyla!" Çıkarıp bir mecidiye fırlattı, Ali Ağa parayı havada kaptı, avucunun içinde tuttu sıkı sıkı, kaçırmak istemediği bir kuşu tutar gibi, eğilip Kaptan Poliksingis'in hovarda elini öpmek istedi. Kaptan Poliksingis elini çekti, güldü:

"Papaz değilim ben Ali Ağa, imam da değilim, hadi güle güle!"

Avluya girdi, köşedeki köpek bir ara doğruldu, havayı kokladı, kimin girdiğini anladı, tekrar kıvrılıp yattı.

Kapının aralığından Kaptan Poliksingis dokuma tezgâhına baktı, donanmış kalyon gibiydi, evcil bir canavar, armaları, takozları, bacaları, butları, mekikleri, tarakları, dokunan bezleriyle, iplikleriyle.

Vangelyo döndü, amcasını gördü; güleryüzle karşılamak için kendini zorladı, ama dudaklarından, burnundan, çenesinden zehir akıyordu. Hep soluk benizliydi, az konuşurdu, buruktu; gizli bir derdi olacaktı, bir hastalığı; yıllardır şöyle bir güzelce serpilememişti, günden güne eriyor, sararıyordu, göğüsleri pörsüyordu.

Amcasının ardından sırtındaki küfeyle Ali Ağayı gördü, durumu kavradı.

"Masrafa girdin benim için Yorgi Amca," dedi yan gözle kü-

fenin içindekilere bakarak, küfedeki bakırları görünce bir an için yüzü güldü.

"İnsan bir kez evlenir, varsın uyuz bağ da gidiversin bu uğurda," dedi Kaptan Poliksingis gülerek, "yeğenimin kanı kıpırdasın azıcık damarlarında. Derler ki Vangelyocuğum, evlilikten daha yüce bir mutluluk olamaz."

"Derler ya..." dedi Vangelyo, sustu.

Kaptan Poliksingis kanepeye oturdu, fesini çıkardı, pencerenin pervazına koydu, Vangelyo eğilip küfeyi boşaltmaya koyuldu, parlak bakır eşyaları odanın içine sıralıyordu, oda tepsiler, maşrapalar, ibrikler, leğenlerle dolup taştı, Vangelyo üzerlerine eğildikçe solgun yüzü bir an için ısınıyor, kızarır gibi oluyordu.

"Sağ ol amca," dedi yarım ağızla, "bana babalık ettin zaten."

"Ama yarım ağızla söyledin bunu Vangelyo, nikâhın kıyılacak, oysa sen neredeyse gözyaşları dökeceksin. Kaldır başını, ha şöyle... Hadi, gül bakalım, şöyle bir bağırıver de ferahla! Nişanlı kızlar son bakirelik bezlerini dokurken türkü söylerler, hem de evi temelinden oynatırlar, ev ne söz, tüm mahalleyi ayağa kaldırırlar, deprem... Nişanlı kız dediğin böyle olur işte. Oysa sen sanki kefen dokuyorsun!"

Vangelyo döşemeden ayağa fırladı, şakacı amcasının bu sözleri onu kızdırmıştı; aklına nişanlısı geldi, o pısırık, o yarım porsiyonluk için mi türkü söyleyecekti? Ağzı yine zehir doldu, konuşmak istedi, ama hemen vazgeçti, ne diyecekti? İş işten geçmişti artık! Kısmetliysen bağırmak ne gerek? Kısmetsizsen bağırmak ne gerek? Kurtuluş yok. En iyisi sus!

Yeğeninin bu sessiz şikâyetlerinden Kaptan Poliksingis hiç hoşlanmazdı. Nikâh günü yaklaşıyordu, nikâh paskalya sonu kıyılacaktı, nikâhtan önce onunla bir güzel hesaplaşmalıydı. Nişanlandığı günden bu yana yeğeninin kendisine iyi gözle bakmadığını sezmişti, kızgındı, şikâyetçiydi. Damada he dedirtmek için nasıl akla karayı seçtiğini ona söylemeliydi nikâhtan önce; sonuna dek hayır, olmaz demişti, diretmişti; ama günün birinde Kaptan Poliksingis kesenin ağzını açıvermişti, tam beş fişek altını koyuvermişti avuçlarının içine!

"Hoca, al şu yüz altını," demişti, "drahomanın avansı, kimseye de söyleme, Kaptan Mihal'e bile, kıza hele hiç, kızkardeşine desen o da öyle. Yeğenimi altın kaplayıp da öyle koyacağım koynuna!"

İşte böyle becermişti bu işi; buyrun şimdi surat asıyor gelin hanım, bir surat bir surat, sanki kinin yutuyor, damadı beğenmiyor, prens istiyor koca diye!

Vangelyo mutfaktan elinde tepsiyle çıktı, tepside kahve, soğuk su, bir kaşık da vişne reçeli vardı. Tepsiyi amcasının önündeki sandalyeye iliştirdi.

"Bak dinle Vangelyo," dedi Kaptan Poliksingis, dış kapıdan yana baktı, "daha Diamanti gelmedi, kimbilir nerelerde sürtüyordur akşam akşam bekri."

"Genç, delikanlı," dedi övünerek Vangelyo, "yakışıklı da, helâl olsun!"

"İyi ediyor, öyle mi? İyi ediyor ha? Seni mahveden o, bre Vangelyo!"

"Helâl olsun! O mu beni mahveden? O olmasa bir gün bile yaşamam, ölürüm! Neyime yaşamak! Öldürürüm kendimi! Şunu iyi bil ki amca, eğer bugün boyun eğdiysem, hazırladığım boyunduruğa koşulmaya razı geldiysem, bunu bir düşünceyle yaptım, evliyken de kardeşimden ayrılmam, yoksa şeytan götürsün Titiros öğretmeni!"

Kaptan Poliksingis bardaktan bir yudum su içti, öfkesini tuttu, daha önce ağzına aldığı vişne reçelini damağında bilerek tutuyordu, koca elini uzatıp karşısındakini saçlarından kavradığı gibi kafasını duvara çarpmamak için.

"Ayıp, ayıp," dedi sonunda elinin tersiyle bıyıklarını silerek, "kardeşin senin o, sevgilin değil, bırak o zavallı da evlensin, ev bark sahibi olsun, tavernalardan elini ayağını kessin."

Vangelyo oturduğu sandalyeden fırladı, yanakları ateş kesilmişti.

"Allah yazdıysa bozsun!" diye bağırdı, "yazdıysa bozsun!"

"Kız Vangelyo, ne oldu sana öyle!" dedi Poliksingis afallamış." "Kocadan daha mı çok seviyorsun onu? Ne ayıp şeyler bunlar? Bense bunca külfete katlandım!"

"Bir lokma ekmeğe sattın beni Yorgi Amca," diye ıslık gibi

konuştu Vangelyo dişleri arasından.

Kaptan Poliksingis tutamadı artık kendini, sözler ağzından düzensiz, insafsız dökülmeye başladı; tutamamıştı kendini, parlayıvermişti:

"Bir lokma ekmek öyle mi? Az mı buldun prensesim? Şükredeceğine! Neyine imrenecek damat senin Allahıma! Gençliğine mi, güzelliğine mi, neyine kapılacak, zenginliğine mi? Otuz beşindesin, kuru üzüm gibi büzülüp pörsüdün yıllarca bekâr, kocamış tavuğa döndün, bıyık çıkardın bıyık! Kabak kafalı kardeşin seni iflas ettirdi be, tapi kaldın dımdızlak. Kim ister seni fukaram? Tanrı Titiros'un gözlerine perde gerdi de öyle he dedi!"

Vangelyo yüzünü iki eliyle kapadı, rahat, umutsuz, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Kaptan Poliksingis'in yüreği ezildi, yer yarılsa da dibine batsaydı. Nasıl da çıkmıştı ağzından bu sözler! Ne yapsındı şimdi? Nasıl teselli etsindi zavallıyı?

Koca elini kart kızın kupkuru, okşanmamış saçlarına dokundurdu.

"Sus, sus, ağlama Vangelyo, Tanrının inayetiyle her şey yoluna girer... Seni isteyen iyi bir insan çıktı karşına, göreceksin, yanacıkların gerilecek, pembe goncalar açacak, gençleşeceksin, Allahın izniyle bir de çocuk doğurdun mu..."

"Püüüüüf! Titirosçuklar!" dedi küçümseyerek Vangelyo, öfkeyle yanaklarındaki gözyaşlarını sildi.

"Sadece Titirosçuklar değil, bizim de kanımızı taşıyacaklar, belki de oğullarınız kardeşine benzer!"

Vangelyo ürperdi. Tüm damarlarındaki kan pörsük göğüslerine toplanıp tekme atmaya başladı: Sus! dedi korkular içinde.

Kaptan Poliksingis kalktı, elini uzatıp yeğenini okşamak istedi, ama geri çekti.

"Bir başka gün gene konuşuruz Vangelyo," dedi, "gidiyorum, neredeyse bekri kardeşin gelecek, onunla karşılaşacak keyif kalmadı bende."

Tepesi basık fesini kafasına oturttu, eşiği aşmaya hazırlandı; tam o anda güçlü bir tekme sesi duyuldu, kapı sallanıp açıldı: Eşiğin orta yerinde, yorgun, mahmur, bir kulağında buru-

şuk bir fesleğen dalı, öbüründe bir sigara, çuha kaputu omzunda, Vangelyo'nun kardeşi duruyordu. Kaşlarını çatıp eve doğru baktı, amcasını gördü, dudaklarını büzdü: "Gene çöpçatanlık için gelmiş olacak, şeytan götüresice." Elinin hızlı bir hareketiyle külahını alnına yıktı, sallana sallana avluyu aştı, içeri girdi, daha odanın içindeki ıvır zıvır bakırların farkına varmamıştı; ayaklarını çarpa çarpa, tökezleye küfrede, aralarından ilerledi.

Kaptan Poliksingis yüzünü ters yöne çevirdi, görmek istemiyordu onu.

"Erkekler içer şarabı," dedi dokunaklı, "ama sarhoş olmazlar, örneğini benden al. Erkekler koşar kadın peşinde, ama rezil olmazlar, gene örneği benden al."

Amcasına içerleyen, onun zayıf yanlarını, neresinden saldırıya geçilmesi gerektiğini iyi bilen Diamanti kahkahayı koyverdi alaycı, dili dolaşıyordu, kekeliyordu, ama gene de becerdi:

"Erkekler içer şarabı," diye karşılık verdi, "sarhoş olmazlar olmasına ya, yatacıklarına devrilip mışıl mışıl da uyumazlar, kısraklarına atlayıp Türk mahallelerine giderler, hanımlara, Türk kahvelerine, ağalara; örneği Kaptan Mihal'den al amca!"

Bu sözler Kaptan Poliksingis'in yüreğine bıçak gibi saplandı, haklıydı ayyaş oğlan.

"Elinin körü!" diye bağırdı, kapıya doğru yürüdü. "Rezil sen de, tenezzül edip kızkardeşinin drahomasını karılara, saatlere, atın zincirlere yatırdın! Bari saate bakmasını bilsen içim yanmaz! Bunu bile beceremiyorsun, hayırsız!"

Diamanti uludu, tepsilerin, ibriklerin üzerinden sıçrayıp amcasına doğru saldırdı, ama ayakları bakırlara dolandı, güm diye yere yuvarlandı.

Kaptan Poliksingis güldü küçümsemeli.

"Hayrını gör koca kardeşinin, iftihar et," dedi, eşiği aştı.

"Tanrım nasip etsin de ölünceye dek hayrını göreyim onun amca!" diye karşılık verdi Vangelyo, Diamanti'yi bakırların arasından dikkatle kaldırdı, kanepeye yatırdı, başının altına bir yastık iliştirdi dayasın diye yumuşacık, kendine gelsin.

Öğleyin Trasaki eve pek heyecanlı geldi okuldan.

"Ana!" diye bağırdı, kızkardeşinin ördüğü kırmızı külahını başından atarak. "Babamın kısrağı kızıl kıvılcımlar saçıyor kaldırımlarda. Büyük Caddeyi geçerken gördüm kendisini, tüccarlar, yemeniciler ayağa fırlamış seyrediyorlardı onu göğüsleri kabara kabara. Türk mahallelerinden geliyor, dedi biri. Türk mahallelerine gidiyor, dedi bir başkası. Ben durup külahımla selâmladım, ama görmedi, göz yoktu ki görecek! Kaldırımlar kıvılcım saçıyordu, diyorum sana!"

"Sinyor Paraskeva gelip şikâyetçi oldu senden," dedi anası, oğlunun böyle babasının durumundan koltuklarının kabarmasından ürkerek, "önceki gün arkadaşlarınla gidip kızını kaçırmışsın... Ayıp değil mi sana?"

Trasaki güldü.

"Niye yaptın bunu?"

Azgın oğlan omuzlarını silkti.

"Öyle esti. Bugün kıl payı aynı şeyi Titiros'a da yapacaktık. Elimize kement alıp kapının ardına saklanalım dedikti, tam eşiği aşarken hop boynuna! Yabanıl atları yakaladıkları gibi, geçende bize kendisi anlattıydı bunu. Biz at avcısı, o da at olacaktı işte."

Ana cıyak cıyak bağırdı. "Haydutlar! Ne yaptı ki size o melek adam da böyle öldürmek istediniz?

"Biz mi? Biz onu seviyoruz, ama oyun işte, matrak. İlmiği zaten çekmeyecektik, korkutacaktık sadece, bakalım ne yapacaktı."

Beline doladığı çamaşır ipini çözüp çamaşırlıkta kurnanın üstündeki çiviye astı. Yumruğunu sıktı, kaşları tıpkı babasınınkiler gibi çatıldı:

"Son anda arkadaşlar su koyverdiler, kalabalıktık, korkaklar çıktı aramızdan. Ama zarar yok, bir başka sefere iyice bir seçim yapacağım, nerede çokluk orada bokluk, belki de tekbaşıma yaparım bu işi."

Kapı çalındı, Ali Ağa göründü kapıda.

"Allah aşkına kaptan hatun," dedi, "Efendina gene delirdi, Rum mahallesine girdi, size doğru geliyor, aman kapıyı kapa, açma ona sakın!"

Ali Ağa daha sözünü bitirmemişti ki Efendina uluyarak av-

luya daldı. Onu görünce Katerina'nın yüreği sızladı, tanınmayacak haldeydi zavallı, üstü başı yırtık, çuval bezinden donu görünüyordu yırtıklar arasından, gözleri kan çanağına dönmüş, şişmişti ağlamaktan. Sarığını atmış, keli leş gibi kokuyordu, kalın bir at pisliği tabakasıyla sıvanmıştı kafası. Avlunun orta yerinde diz çöküp dövünmeye başladı:

"Haram yedim, kâfir oldum, domuz yedim, şarap içtim, kötü sözler söyledim. Ey insanlar beni affedin de Allah da görüp affetsin! Kaptan hatunum, yarın sana Allah bunu sorarsa de ki ona, Kaptan Mihal, Efendina'yı zorladı de, korkuttu onu de!"

Dizlerinin üstünde sürünerek yaklaşmaya, Katerina'nın elini öpmeye çalıştı.

"Acı bana kaptan hatunum, acımı ve utancımı cümle âleme ilan etmeye çıktım, senden başladım işte; sonra paşa kapısına da varıp haykıracağım, sonra Türk evlerini bir bir dolaşacağım... Kelimi görsünler, işlediğim günahı görsünler de yüzüme tükürsünler. Ama sana güvenim var kaptan hatunum, yarın Allah sana sorarsa, de ki ona, Kaptan Mihal, Efendina'yı zorladı de, korkuttu da öyle işledi günahı de."

Trasaki Efendina'ya bakıp gülüyordu. Astığı çamaşır ipini yeniden almış ilmik yapıyordu. Renyo mutfaktan çıkıp Efendina'yı gördü, o da gülmeye başladı, ama Katerina'nın gözleri dolu doluydu.

"Kalk Efendinam kalk oradan," dedi yumuşak, "sen kalk, istediğini yaparım, üzülme, tanıklık edeceğim Tanrının huzurunda, Kaptan Mihal'in seni zorladığını gözlerimle gördüğümü söyleyeceğim..."

Efendina'nın yüzü aydınlandı.

"Sağ ol kaptan hatunum benim, şimdi senden bir dileğim var: Tükür yüzüme!"

"Yok yapamam bunu, Efendinam, hadi kalk, kalk da Tanrının verdiği yedi mağfiretine kavuş!"

"Tükür yüzüme, yoksa gitmem buradan." Ali Ağaya döndü: "Sen de sonra tüküreceksin yüzüme, dini bütün Müslümansın sen. Sonra tüm Büyükkale tükürecek yüzüme. Tekkeden ayrılmadan önce dedem mezarından kalkıp tükürdü yüzüme. Tükür kaptan hatunum, tükür Allahına inanıyorsan!"

Katerina yüzünü başka yöne çevirdi:

"Yapamam," dedi, "istemiyorum, hadi güle güle!"

"Gitmeyeceğim işte," diye uludu, "Muhammet aşkı için gitmeyeceğim eğer yüzüme tükürmezsen.

Katerina kızdı:

"Kendi istediğimi yaparım ben, senin istediğini değil Efendina!" dedi, mutfağa gitti.

"Şuracıkta, taşların üstünde diz çöküp bekleyeceğim sabahlara dek, gitmiyorum!" diye bağırdı Efendina. Alnını taşlara çarparak dövünüyor, avlunun ortasında uluyordu köpek gibi.

Trasaki ablasına işaret etti, o da anladı ne yapmak istediğini, gelip onun yanında durdu, Efendina'nın arkasında. Zavallı Efendina göğsünü dövüp feryat ederken, uluyarak mutfağa doğru bakarken, Trasaki kemendi savurup boynuna geçirdi, Renyo da ipin öbür ucundan tuttu, çekmeye başladılar.

Efendina boğuk bir feryat koyverdi, sırtüstü devrildi, yüzü mosmor olmuştu, gözleri yuvalarından fırlamıştı. İlmiği gevşetmeye çalışıyordu, boğulacaktı, ama korkudan parmaklarında güç kalmamıştı.

"Allah aşkına çocuklar," diye haykırdı Ali Ağa, "boğacaksınız fukarayı!"

Katerina Ali Ağanın haykırışını duymuş, koşa koşa mutfaktan gelmişti. Oğlunun elinden çamaşır ipini aldı, ilmiği gevşetti; Efendina'yı dış kapıya doğru iteledi.

"Git," dedi, "iyiliğini istiyorsan git!" İterek kapının dışına attı, kapıyı kapadı.

Trasaki ile Renyo gülmekten katılıyorlardı.

"İşte böyle yakalıyorlarmış atları ana," dedi Trasaki, çamaşır ipini yerine asarken, "şimdi Titiros elimden kurtulamaz!"

Kaptan Mihal kısrağının sırtında, kırbacının kayışını bileğine geçirmiş, Türk mahallelerine dalmıştı. İçtiği bol şarap kafasına dokunmamıştı, dizleri kısrağın karnını sıkıyordu güçlü, ellerinde, avuçlarında, mafsallarında, parmaklarında sonsuz bir gücün çöreklendiğini duyuyordu, neredeyse patlayıp boşalıverecekti bu sonsuz güç, bu güç onu şaraptan da daha çok tedirgin

ediyordu, ferahlamak için nasıl, nereye harcayacağını bilemiyordu.

Koşuyordu. Yanlarından geçtiği insanları iyice seçemiyordu, evler alçalmış, yollar daralmış gibi geliyordu, sığmıyordu yollara. Fukaropulolar bir atın dörtnala geçtiğini duymuşlar, deliklerine gözlerini dikip bakmışlar, Kaptan Mihal olduğunu anlamışlardı, güneş güçlü olduğundan yüzünü seçememişler, durumu konusunda bir kanıya varamamışlardı. Öğle vakti Kapros'a gene ne oldu, dedi Aglaia; sarhoş mu ne?

"Kız burada birşeyler dönüyor," dedi Talya, burun deliklerini oynattı havayı koklarcasına, "niye dolaşır iki gündür kaptan Poliksingis mahallemizde? Depremde gördüm onu tam Emine'nin sokağa fırlayıp bayılma numarası yaptığı sırada; rastgele mi geçiyordu buradan yoksa anlamışlar mıydı? Nasıl da bakmıştı karıya herif, yiyecekti sanki... O günden bu yana bal akıyor mahallemizin sokaklarından, ayrılamıyor herif. Buyur, şimdi de Kaptan Mihal... Mis kokusu mu yayıyor ki dişi köpek, tüm kentin erkek köpekleri kokuyu alıp buraya üşüşüyorlar! Gözlerinizi dört açın kızlar, yeşil kapıdan ayırmayın sakın!"

"Susun, susun kız!" dedi Frosini. "Bak Nuri Beyin atı kişniyor."

Türk konağının oradan, sokaktan geçen kısrağa yalvaran, gürül gürül bir kişneyişle davet eden aygırın sesi duyulmuştu.

"Kız, bu kişneyen Emine'nin kendisi," dedi Talya kıkırdayarak. Ama hemen dili gırtlağına yapıştı, öbür ikisi de çığlığı bastılar: Aygırın kişnemesini duyan kısrak arka ayaklarına kalkmıştı, sanki horon tepiyordu dimdik.

"Gitti, öldü Kaptan Mihal!" diye haykırdılar üçüzler.

Ama Kaptan Mihal'in dizleri hayvanın karnına mengene gibi yapışmıştı, yelesine sarıldı, eğildi, tek beden gibi oldular, sonsuz gücüyle kıskıvrak bağlamıştı hayvanı, sonra mahmuzladı, hayvan da sırtındakinin ne canavar olduğunu anlamış olacak ki, dört ayak üstüne düştü, koşmaya başladı.

"Geberesice azgın!" dedi Kaptan Mihal, yumruğunu hayvanın başına indirdi.

Denizden yana yöneldi, geniş kale bedenlerinin üzerinde hayvanı bıraktı kendi başına, kısrak öylece koşuyor, göğsü de-

niz havasıyla doluyordu Kaptanın, bir aşağı bir yukarı gidip geldiler böylece, Kaptan keyfini yerine getirdi, kafası rahatladı, otların bürüdüğü yüksek bir tabyada durdu. Körfeze, köpüren, güneş ışınları altında pırıldayan masmavi denize baktı, uzaklara Yunanistan'a doğru... İç geçirdi.

"Derdim seninle Tanrım," diye mırıldandı, "kullarınla değil!"

Kısrağını mahmuzladı, ilerledi, zavallı Girit'i her aklına getirdiğinde Tanrıya çatardı. Dilinin ucuna ağır bir küfür gelir düğümlenirdi, şikâyetçi değildi Tanrıdan, öfkeliydi ona; merhamet dilenmiyordu, ağzından söz istiyordu.

Güneyden boran suları dolu bir tulum gibi ufak, kapkara bir bulut belirdi, ağır ağır yayıldı, büyüdü, genişledi, gökyüzü karardı, güneşin suratı asıldı. Islak, ılık nefes gibi bir yel esti körfezden Kaptan Mihal'in karanlık yüzüne. Gözlerini göğe kaldırdı.

"Tanrım seninle başa çıkamam," diye söylendi dişleri arasından, "kullarınla uğraşacağım!"

Kısrağını mahmuzladı, Büyük Caddeden yıldırım gibi geçti, Hıristiyanlar koşup onu seyretmeye geldiler; Hanya Kapısına vardı. Her başkaldırmada bu kahvede büyük meşveretler kurulurdu, Osmanlılar buradan yola çıkarlardı hançerlerini dişlerinde sıkarak her kıyımda. Yaz ikindileri güneşin ateşi sönüp de kaldırımlar sulanınca, toprak mis gibi kokmaya başlayınca, en yakışıklı Türk delikanlıları bu kahvede toplanıp türkü söylerlerdi; kışın en yaman meddahlar bu kahveye damlar, ağaları eğlendirirlerdi. Müezzin de buraya gelir, Türk delikanlılarını seyreder, türkülerini dinlerdi göğsü kabara kabara, şaşırıp kalırdı bu hiç duymadığı türküleri dinlerken. Burası kahve miydi, yoksa peygamberin cenneti miydi. Her şey vardı burada, en iyi tömbeki, en süslü nargileler, çevredeki bahçelerden en serin esintiler kopup gelirdi.

Öğle vakti çoktan geçmişti, ağalar yemeklerini yemişler, kahve peykelerindeki hasırlara kurulmuşlardı; bağdaş kurup oturmuşlardı, nargilelerini ısmarlamışlar, gözleri yarı kapalı, yarı uykulu, kahvelerini höpürdetiyorlardı mutlu.

Kuşaklar boyu tüm işler kendileri için iyi gitmişti, yıllarca

önce dedeleri Girit topraklarını paylaşmışlar, en yağlı toprakları, en verimli bağları, en mahsullü zeytinlikleri kendi paylarına ayırmışlardı, eti yiyip kemikleri Rumlara bırakmışlardı. Sık sık Hıristiyanlar başkaldırırdı, ama Anadolu'dan nizamiye askeri gelirdi, reayalar yeniden boyunduruğa koşulurdu. Hanımlar çok güzeldi, ağalar keselerinin gücüne göre, dilediklerince karı alırlardı, Türk oğlanları da güzeldi, biraz besledin mi, kütür kütür, apak olurlardı. Muhammetleri de meraklıydı, iyi Osmanlıydı, ağaların sevdiklerini o da severdi, müminlerini azizliğe, ruhanîliğe, evliyalığa zorlamazdı; elinde çarmıh taşımazdı, çarmıha gerilsinler istemezdi İsa gibi; cebinde hep bir şişe gülyağı taşırdı, ufak bir ayna, bir tarak; o bir Tanrı değildi, ne mutluydu Müslümanlara, bir insanoğluydu o! Müminler için ölüm, solucan ve kurt demek değildi, yemyeşil bir kapıydı ölüm, açılınca geniş, sonsuz bir bahçenin içinde bulurdu insanoğlu kendini!

Nuri Bey göründü yeni tıraş olmuş, yakışıklı, aslan gibi; ince bıyığı kozmatikli, çelik gibi parlıyordu; ağır başlıydı, somurtkandı, keyifsizdi; sağa sola selâm yolladı, temenna çaktı sessiz; dip tarafa yürüdü, tekbaşına kahve ocağının orada bir yere oturdu.

Mezarlıkta atı tökezleyip de mezardan kanlar içinde, üstü başı perişan babası çıkıp karşısına dikildiği günden bu yana Nuri Beyin gözüne uyku girmemişti; ne uyuyabiliyor, ne de bir güzelce yiyip içebiliyordu; kimseyi de dinleyecek hal kalmamıştı kendisinde. Babasının kanı intikam istiyordu; katilinin oğulları, kardeşleri, yeğenleri yaşayıp duruyorlardı; evleniyor, çoluk çocuğa karışıyor, eğleniyor, arada sırada da ipin ucunu kaçırıp şirretleşiyorlardı. Daha geçende bunlardan biri köyde eşeği sırtına vurup ibadet vakti Allahın evinde almamış mıydı soluğu? Bu hareketlere yüreği daha nice dayanacaktı? Daha nice zaman dolaşacaktı öbür dünyada babası yalınayak, başı kabak? Erkeklik varsa kendisinde eğer, bir karara varma zamanı gelmişti, gelmiş de geçmişti bile.

"Hüseyin," diye seslendi kahveciye, "şu benim nargileyi kotarıver, söyle, kimse de bugün sokulmasın yanıma!"

Uzaktan, derinden gökgürlemeleri geldi, ağalar başlarını çevirip kapıya doğru baktılar. Gökyüzü kapkaraydı, sarı sönük

yıldırımlar çakıp sönüyordu, hava ipekli kumaş gibi yırtılıyordu.

"Sıcaktan," dedi, ağanın biri. "Yağmur geliyor," dedi bir başkası, "mahsule iyi gelir, tahıla." "Zeytin için, badem için de iyidir," diye ekledi bir başkası, kapıya doğru yürüdü rasathane uzmanı gibi.

Kapıda durup da elini alnına siper etmesiyle korkular içinde geri geri gelmesi bir oldu; Kaptan Mihal atının üstünde kahvenin önünde belirivermişti. Eğilip ağalara baktı, huzur içinde nargilelerini tokurdattıklarını, höpürdettiklerini görünce kan beynine vurdu, yer kımıldadı ayaklarının altında. Atını mahmuzladı, hayvan huylanıp şaha kalktı, kahveden içeri daldı. Bu ilk değildi, hayvan iyi bilirdi sahibinin huylarını, önüne rastlayan birkaç iskemleyi devirip parçaladı, bir masa devirdi, üstündeki çay bardakları, kahve fincanları, tabaklar yerde tuzla buz oldu, tezgâhın oraya gitti, ateşe cezveleri sürüp çıkaran ocakçının karşısına dikildi.

Kahve uğuldamaya başladı; ağalar marpuçları bir yana bırakmışlar, ayağa fırlamışlardı; en yüreklileri kuşaklarındaki hançerleri yoklamışlardı, ihtiyarlar ellerini kaldırıp bağırmışlardı:

"Hadi Kaptan Mihal çek git yoluna, elimizi kana bulamayalım!"

Kaptan Mihal sessiz, sakin, ağırbaşlı, kırbacını oynatıyordu havada:

"Dışarı, topunuz dışarı, tekbaşına içmek istiyorum kahvemi burada!"

Müezzin ihtiyar bir adamdı, ama dayanamadı, bağdaş kurup oturduğu peykeden ayağa fırladı:

"Bu kez keyfin olmayacak Mihal," diye gürledi, "her Tanrının yılı böyle bizi rezil edemezsin artık, bu kez buradan canlı çıkamayacaksın, bunu iyi bil, imansız!"

Bir tüfek kabadayısı, müezzinin haline acıdı, araya girdi; kuşağından iki ağızlı geniş kamasını çekip süvarinin üzerine atıldı, ama Kaptan Mihal eğilerek saldırıyı önledi; delikanlının bileğinden yakalayıp sıkmaya başladı, delikanlının bileği ezildi, kamayı teslim etti; Kaptan Mihal kamayı kısrağının eyerine

sapladı, kırbacını kaldırdı.

"Dışarı! Topunuz dışarı!" diye uludu yeniden.

İhtiyarlar Allah Allah, diye bağırıyor, ne yapacaklarını bilemiyorlardı, paşaya haberci mi salsınlardı, nizamiye askeri mi istesinlerdi, yoksa işi tatlıya mı bağlasınlardı, öfkelerini mi gemlesinlerdi Girit'in kana bulanmaması için?

Nuri Bey yerinden kıpırdamamıştı, nargilesini fokurdatıyordu başı öne eğik, ama gözünün ucuyla kahveyi tarıyordu; sonra bir ara kısrağın tere batmış göğsünden ve karnından, Kaptan Mihal'in üzengilerde yana açılmış siyah çizmelerinden başka bir şey göremez olmuştu. Dışarıda iri, ağır yağmur damlaları düşmeye başlamıştı seyrek, hemen sonra da bora patlamış, kahvenin çamları, kapısı zangırdamıştı. Müezzin yaygarayı basmıştı:

"Muhammedini seven engel olmasın, bırakın şu herifi sardalye gibi ikiye ayırayım!"

Ama bir iki ihtiyar müezzini belinden ve koltuklarından tutup dışarı çıkardılar.

Nuri Bey başını daha da eğdi, nargilesinden üst üste birkaç nefes çekti, dumanı burun deliklerinden üfledi. "Vakti gelip çattı, tam saati," diye düşündü; "babama söz vermiştim, fırsat kolluyordum, işte tam fırsat! Babamın katilinin kardeşi karşımda, gelip namlunun ucuna dikildi, vur şunu!"

Yüreğini yüreklendiriyor, güç veriyordu; korkutuyor, bağırıyor, karara vardırmaya çalışıyordu: "Kalk be ayağa, fırla, vur! Yoksa korktun mu?" Avuçlarının içi ateş kesilmişti, yanıyordu, gözlerini kaldırdı, Kaptan Mihal kendisine bakıyordu. Marpucu nargilenin boynuna doladı, ağır ağır, bıkkın, kalktı yerinden, peykeden aşağı indi, kısrağın dizginine yapıştı. Tezgâhın ardına saklanan kahveciye döndü:

"Hüseyin," dedi, "Kaptana benden bir kahve yap!"

Elini salladı komut verircesine, kısrağın çevresinde toplanan delikanlılara uzaklaşmalarını işaret etti.

"Nuri Bey," dedi Kaptan Mihal, "kahvemi tekbaşıma içmek istiyorum, kimsecikleri istemiyorum yanımda, kahve boşaltılsın!"

"Hiç mi hatırım yok benim, Kaptan Mihal, şuncacık da mı

yok?" Nuri Bey yüzüne elden geldiğince tatlı bir ifade vermeye çalışıyordu. "Senden tek bir şey istiyorum, şunu: Bana hakaret etme!"

Rüzgâr Nuri Beyin beyaz sarığını başından aldı, çevre mis gibi koktu, Kaptan Mihal'in burun delikleri oynamaya başladı öfkeli, boyun damarları şiştl.

Hacıyağının kokusu ciğerlerine saplandı bıçak gibi, kafası karıştı – gece vakti, turunç rakısı, keklik kebabı, kafeslerden gelen kahkaha, gıcırdayan merdiven ve birden kapının pervazında beliren endam, bu vücudun kımıldanması, havanın mis kokularına boğulması... Ve şu Nuri Bey... Kaptan Mihal'in kaşlarının orta yerinden kıvılcımlar saçılıyordu. Nuri Beyi kenara itti, kısrağını mahmuzladı, kıl payı çarpıp yere yıkacaktı, kahvenin orta yerine dek ilerledi:

"Topunuz dışarı!" diye uludu deli gibi. "Kahve boşalsın!"

Nuri Bey açılan sarığını başına sıkıca doladı; dudaklarını ısırıp kanattı. Ağalar peykelerden inmişler, birkaç kamalı bıçaklı kapının arkasına gizlenmiş bekliyorlardı. Birkaç ihtiyar tedbirli davranıp kapıdan dışarı kaymışlar, tabanları yağlamışlardı. Kahve boşalmıştı.

Nuri Bey yerin dibine battı utancından:

"Siz gidin buradan," dedi alçak sesle ağalara, "sarhoştur, uymayın ona. Ama ben kalacağım, dediği olmayacak, rezil rüsva olmayalım."

Ağalar kararsızdı; o ana kadar kayıtsız, kıpırdamadan nargilesini tokurdatan Selim Ağa ayağa kalktı. Türklüğün en olgun, en akıllı kafasıydı, ihtiyardı, sayısız üstünlüğü vardı: zengindi, akıllıydı, bir sürü de oğlu vardı, büyük soydandı, gençliğinde de, şimdi ihtiyarlığında da güzel, yakışıklı adamdı. Ağalara işaret etti:

"Haydi," dedi sakin, ihtiyatlı, "Girit'in kana boyanması kimsenin işine gelmez. Günü gelecek, saati gelip çalacak, Allahın defterine kaydı geçti bile, görüyorum bunu, Rum yaptıklarının cezasını çekecek. Kellesini paşa kapısına asılmış görüyorum şimdiden. Sabır! Hadi şimdi gidelim."

Öne geçti, ağır adımlarla yürümeye başladı öteki ağaları peşine takıp; kahve boşaldı.

Kaptan Mihal bıyığını burdu, Nuri Beye yan gözle baktı, gülümsedi, köpek dişi bir daha parladı, yüreği bir an için hoşnut olmuştu. Ocaktan bir ara burnunu uzatan kahveciye seslendi:

"Ey Hüseyin," dedi, "şu cezveyi sür de bana bir sade kahve yap bakalım!"

5

Fırtına patlamıştı. Gök yere doğru, Büyükkale de göğe doğru yönelmişti, neredeyse kavuşacaklar. İkisi arasında iri yağmur taneleri sicim gibi, sokaklarda seller, gökyüzü ve çevre kapkaranlık. Minarelerin tepelerinde şimşekler çakıyor, Büyük Cadde bir aydınlanıp bir karanlığa boğuluyordu, Kaptan Mihal'in yüzü sert, ifadesiz, kısrağının geniş göğsü pırıl pırıl; evine dönüyor Kaptan Mihal.

Boraydı, yarım saat ya sürdü ya sürmedi. Dağ rüzgârı esti, bulutlar yırtıldı, ardından masmavi gökyüzü göründü, güneş ışınları yanlamasına çevreye yayıldılar, sepserin, ıslak kentin üzerine. Kaldırımlar da gülümsedi, damlarda serçeler ıslak kanatlarını çırptılar, tüm Büyükkale pırıl pırıl pırıldadı, yıkanmış, tertemiz, gençleşmiş; avlulardan yağmur yemiş hanımeli, fesleğen, ıtır kokuları geliyordu.

Kaptan Mihal kapıyı bir itişte açtı, içeri girdi, karısı gelip kısrağı dizgininden aldı götürdü, Kaptan Mihal odasına çıktı, Türk delikanlısının elinden aldığı kamayı ikonluğa, Başmelek Mihail'in önüne yerleştirdi. Öfkeden, terden, yağmurdan duman dumandı; karısı ona temiz çamaşır getirdi, değişti, gövdesi serinledi, yatağa uzandı, birden gözlerini kapadı, rahat, yumuşak, koruyucu bir uykuya daldı.

Böyle uyur dinlenirdi o. Ama Kaleliler, Türk, Hıristiyan, o akşam erkenden evlerinde toplandılar, erkekler aralarında alçak sesle konuşuyor, kadınlar bir kenarda onları dinliyor, iç geçiriyor, konuşmuyorlardı. Demek çileli Girit hiç rahat yüzü göremeyecekti, yine mi kıyım vardı, yine mi evlerimizi barklarımızı bırakıp gidecektik? diye düşünüyorlardı, nereye, nasıl gideceğiz çoluk çocuk, kapkacak, bohçalar, denkler sırtta! Hıristiyanlardan en akıllıları, iş güç, dükkân, bağ bostan sahipleri, Kaptan Mihal'in sarhoşluklarına, belâlarına lânet ediyorlardı, milletin başına belâyı sarıyordu ikide bir; başkaları da, özellikle pa-

likarya geçinenler Türklüğe yapılan bu yeni hakaretten kendilerine övünç payı çıkarıyorlardı.

Türkler de kimi tekkelerde, kimi Nuri Beyin konağında toplanmışlar, küfredip atıp tutuyor, bu hareketi alınlarından nasıl sileceklerini düşünüyorlardı. Müezzinin ateşlediği yürekleri, aklıbaşında ihtiyarlar söndürüyordu, Nuri Bey bir kenarda oturmuş konuşmuyor, hep dönüyordu. Sonunda bağırmaktan, Hıristiyanları kesmekten, kendi kendilerine gelin güvey olmaktan usanıp aralarından hatırı sayılır üç kişi seçtiler, yarın paşaya gideceklerdi, direteceklerdi, Rumların yularını çekmesi gerekirdi, paşa mıydı, yoksa sabun helvası mıydı? Paşalığını bilmeliydi. Ne zamandır çınara tek bir gâvur astırmamıştı, çoktandır tek bir gâvuru kazığa geçirtmemişti. Yüreklenmişlerdi gâvurlar, Allah şahidim olsun neredeyse o iblis, o Kaptan Mihal denilen iblis kısrağının sırtında camiye dalacak, elindeki kırbaçla cemaati dışarı atacaktı! Asması gerekti onu, kazığa geçirmesi, varsın suçsuz bile olsundu, örnek olsun diye yapmalıydı bunu, reayaya gözdağı vermeliydi, otursunlardı oturdukları yerde uslu uslu. Osmanlılık bu demekti! Oysa paşa Rumların gönlünü okşuyor, sözümona hak hukuktan dem vuruyordu kafasız; Metropolit'le oturup karşı karşıya dama oynuyor, sakız rakısı içip baklava yiyor, misafircilik oynuyordu kekâ!

Ertesi gün sabah erken, seçilen üç ağırbaşlı elçi, paşa konağına giderken kendilerine verilen bu korkunç öneriler kulaklarını uğuldatıyordu. Ortada cılız horoz gibi gözleri patlak müezzin yürüyordu, sağında Selim Ağa, solunda da Nuri Bey düşünceli. Hiç acele etmeden, sallana sallana yürüyorlar, aralarında konuşmuyorlar, herkes paşa konağına varılınca neler söylenmesi gerektiğini kendi kafasında tasarlıyordu. Selim Ağa her yıl binlerce okka zeytinyağı, tahıl, badem içi, kuru üzüm üretirdi, huzur gerekirdi ona; müezzinin koynunda bir Kuran vardı ve kutsal kitap bağrını yakıyordu; Nuri Beyse başı eğik ne istediğini, ne söyleyeceğini iyice bilemiyordu. Dün gece de düşüne girmişti gene babası, üstü başı yırtık pırtık, çamurlara bulanmış, yastığının altına kara saplı bir hançer sokmuştu, ama Nuri Bey sabah uyandığında yastığın altında hançeri bulamamıştı. Yüreği paralanmıştı: "İhtiyarın bana güveni kalmadı," diye düşünmüş-

tü, "geri aldı hançeri, kendisini utandıracağımdan korkuyor!"

Paşa büyük bir kanepeye bağdaş kurup oturmuştu, ağır, suratsız bekliyordu. Yine belâya sarmıştı başı, köpekler, kediler yine azmışlardı, ne isterdi şu gâvurlar, sözümona özgürlük istiyorlardı – ellerinin körüydü! Öte yandan Müslümanlar da tutturmuşlardı kes gâvurları, kazıkla, diye diretiyorlardı – ellerinin körüydü! Ulan gâvuroğulları iyidir kölelik, Tanrı isteğidir; ulan Müslümanlar, iyidir reaya; iyi çalışırlar, ticaret yaparlar, haraç verirler – altın yumurtlayan tavuk kesilir mi a kuşbeyinliler?

Arap girdi içeri: "Paşa hazretleri, geldiler."

"Buyursunlar!" dedi paşa tulum gibi soluyarak.

Elçiler birbiri ardına içeri girdiler, temenna çaktılar, uzun kanepeye bağdaş kurup oturdular sessiz.

"Dinliyorum sizi," dedi paşa bıkkın.

Önce ağzını – derin, uzun, kurt ağzı gibi kulaklarına dek uzanan bir ağız – müezzin açtı. Upuzun, bir deri kemik, çöküк yanaklı, seyrek soluk sarı sakallı bir adamdı, alnında kaşlarının kavuştuğu yerin tam üstünde atsineği gibi tüylü bir de beni vardı, müezzin sanki üç gözlüydü. Konuşuyor, konuşuyor, kendi söylediklerini dinledikçe de öfkeleniyor, köpürüyordu, koynundan Kuranı çıkarıyor, sallana sallana okuyordu. Okuyor, okuyor, ardı kesilmiyordu, sonunda paşa çubuğunu kaldırdı bezgin.

"Hoca efendi," dedi, "başım döndü. Dinim imanım aşkına doğru dürüst konuş da ne söylediğini anlayayım, Anadoluluyum ben, kafam almaz bunları, kısacası, kısa kes söyleyeceklerini."

"Kıyım!" dedi müezzin, kaşının ortasındaki tüyleri diken diken oldu.

Paşa iç geçirdi, Selim Ağaya döndü.

"Zatınız Selim Ağa," dedi, "siz de mi kıyım istersiniz?"

"Huzur, paşa hazretleri," diye karşılık verdi ihtiyar ağa, "kıyım değil, huzur! Bu yıl dişi yıl. Mart bol yağmur getirdi, bereketli, ekinler boy attı, zeytinler ürün bağladı, güzel hasat yapacağız bu yıl, iyi zeytinyağı Tanrıya bin şükür. Huzur paşam, huzur paşa hazretleri. Girit derler buraya, canavar, uyandırmaya

gelmez, adam yer, adam! Delinin biri kahvemize dalmış kısrağının sırtında, ne çıkar bundan? Sarhoştu zaten, görmezlikten gelelim, çıkarımız bunu buyurur. İnada bindirirsek, bir senden, bir benden, sonu iyi olmaz, mahvoluruz, inat göz çıkarır paşa efendi! Çıkar defterini yaz, Kaptan Mihal derler gâvurun adına, zamanı gelir, elinde kılıç tutarsın, kelleler alırsın, paşasın sen!"

Müezzine döndü: "Benim fikrim bu Hoca Efendi," dedi, "kusura bakma. Tarlan, bahçen, zeytinliğin yok senin, anlamazsın toprağın ve insanoğlunun acılarından. Ama bana sor. Ağaçlara, ekinlere sor, isterler mi bakalım ayaklanmayı; hayır, istemezler elbet!"

"Ağaçlara, ekinlere, insanoğluna sormam ben," dedi müezzin elini Kurana vurarak, "Allahıma sorarım ben!"

Kuranı koynundan çıkardı yeniden açtı, ama paşa elini uzattı.

"Kuran, onu okuyanın zikrine göre konuşur," dedi esneyerek. "Zikrinde kıyım mı var? Açarsın Kuranı o da kıyım der. Selim Ağa açarsa bir başka kelâm bulur, hem bu kelâm da Tanrı kelâmı: Huzur. Şu halde ikisi de Allahtan, susalım öyleyse!"

Nuri Beye döndü: "Ya sen Nuri Bey," dedi, "ne dersin? Kıyım mı, huzur mu? Ne diyor senin Kuranın?"

Nuri Bey verilecek karşılığı buluncaya dek avucuyla kıllı bacağını sıvazladı aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı uzun süre, düşüncelerini kafasında tarttı. Huzur istemiyordu, Türklüğün sabrı tükenmişti, Rumluk epey yüreklenmişti, kafasına yumruk indirmenin zamanıydı! Ama kıyım da istemiyordu, kana susamış değildi o, hoca da değildi Kuran okuyup ateş alacak...

"E, söyle bakalım?" dedi paşa, Nuri Beyin kararının gecikmesinden sabırsızlanarak. "Soruyorum: Huzur mu istersin Nuri Bey, yoksa kıyım mı?"

"Doğru yolu yok mu bunun paşa hazretleri?" dedi Nuri Bey biraz daha zaman kazanmak çabasıyla.

"Yok olur mu, evlâdım," dedi paşa, "var, var olmasına ya, bizim gözlerimiz kör olmuş, bulamıyoruz bu doğru yolu, sen bulmuş olmayasın?"

"Bana öyle gelir ki buldum bu yolu paşa hazretleri."

"Var olasın! Konuş öyleyse de gözlerimizi aç."

"Ne huzur, ne de kıyım, suçlu olan çeksin cezasını!"

"Kaptan Mihal mi?" dedi paşa. Onu mu demek istedin?"

"İzin ver paşa hazretleri, kimi demek istediğimi söylemeyeceğim, buranın paşasının sen, bu işlere karışmamalısınız, karışırsanız tüm Girit silâhlarını kuşanır, kana bulanır cümle âlem, siz bana bırakın da bu işi, Türklüğün hıncını alayım. Suçlunun kim olduğunu kısa zamanda öğrenirsiniz."

"Öldürecek misin bu suçluyu?"

"Öldüreceğim, hem de kimsecikler bilmeyecek kimin öldürdüğünü, nasıl güme gittiğini, güvenin bana."

Müezzin atıldı ortaya öfkeli: Suçlu bir değil bin, binlerce, hepsini kazıklamalı, işte huzur böyle gelir, Rum dediğin başka türlü huzurdan anlamaz, susmasını istiyorsan kafasını kesmen gerek.

Selim Ağanın kafasına yine zeytinlikleri, bağları üşüşmüştü, o da bağırmaya başladı; ama müezzinin sesi kampana, bastırılması mümkün mü hiç, el dalaşmasına vardı çekişme, kavgaya başladılar, Nuri Bey araya girip onları ayırmaya çalıştı. Paşa kanepesine sinmişti, bu Girit Türkleri kafasını altüst etmişlerdi: hepsi de ayrı ayrı haklı, ayrı ayrı haksızdı, otur bakalım da şimdi ayıkla pirincin taşını! Uykusu da gelmişti zaten, gece iyi uyuyamamıştı, fazlaca kaçırmıştı içkiyi, yemeği, bir an önce başından savmak istiyordu elçileri. Başını hızla kaldırıp uykusunu dağıttı, gürledi:

"Bre siz ne menem eşrafsınız be, utanmaz mısınız hiç, kesin kavgayı! Eller aşağı! Hakkın var Nuri bey, dediğin yol tam da deve yolu, kervan yolu, Allah ne emrederse onu yap, izin benden!"

Selim Ağa bu hengâmede yere düşen sarığını kaldırdı, Nuri Beye döndü:

"Benden hayır dualar Nuri Bey," dedi yalvararak, "akıllı davran da, bildiğin gibi yap, öldür onu usulünce, kimseciklere duyurmadan... Sessizce!"

"Buna basmam mührümü!" diye uludu müezzin. "Camide vaaz vereceğim, Türklüğü ayağa kaldıracağım!"

Ama paşa şimdi adamakıllı uyanmış, canlanmıştı, yumru-

ğunu kaldırdı:

"Hoca efendi," diye gürledi, "Büyükkale'de kumanda benim elimde, sakalı şerif hakkı için ağzına tasma geçirtirim azgın köpeklere yaptıkları gibi, bağırmayasın diye! Hadi oradan, ben kıyım yaptırmam, çıkar bunu kafandan, Dersaadet'ten ferman gelmeden yaptırmam!"

Kalktı, suratını astı, böbrekleri sancıyordu, esnedi:

"Hadi, işim var; bildiğin gibi yap Nuri Bey, ama akıllıca. Uslu akıllı olalım çocuklar, karşımızda Rumlar var Allah kahretsin! Bu namertler yolumuza çıkmasaydı şimdi Osmanlı dünyayı fethetmiş olurdu!"

Ellerini çırptı, Arap göründü.

"Beyleri çıkarıver," dedi.

Bu meşveret kurulur, Türkler kararlarını alırken, üç büyük koca kalpak daha, bu kez Rum kalpakları, salına salına Metropolitliğin yolunu tutmuşlardı. Büyük külfet ve emeklerle işlenmiş ağır fergatalar gibiydiler, kımıldamaları için güçlü vinçler, güçlü rüzgâr gerekiyordu, yoksa kıpırdamaları olanaksızdı. Hacısava, Kaptan Elias, bir de Mavrudis Hrisoburbulas, adı üstünde altın babası.

Birincisi soluk benizli, kekeme, sivri kırçıl sakallı; sakalı sigaradan sararmıştı, çarpık bacaklı. Frenkistan'da okumuştu, doktor olmak için oraya gitmiş, ama zırdelinin biri olarak dönmüştü; ırgatlara dünyanın yevmiyesini verip orayı burayı kazdırmak, eski yıkıntılarda, deniz kıyılarında, hatta İpsiloritis Dağının mağaralarında eski kalıntı aramak hastalığına tutulmuştu. Kazıyor, kazıyor, mermerden kollar, bacaklar, plakalar buluyordu kargacık burgacık yazılı, toprak kaplar, çömlekler. Bunların hepsini Metropolitliğe taşıyordu; koskoca bir oda bunlarla dolmuştu, sonra da avluya taşmıştı bu antikalar, kilisenin avlusu bunlarla dolmuştu. Hıristiyanlar sızlanıp yakınıyordu bu durumdan, karıları kızları kiliseye ibadet için geldiklerinde avluda bu anadan doğma eski zaman zebanilerini görüp huylanıyor, bir hoş oluyorlardı... Az mı akıl vermişlerdi ihtiyar Hacısava'ya, oğlunu Frengistanlara yollama sonra kafası bozulur, diye işte buyrun şimdi, oralardan elinde bir çapayla dönmüş, orayı burayı habire kazıyor, sözümona dokuz yavrulu altın do-

muzu arıyordu, hava bulurdu o! Varını yoğunu ırgatlara yedirmişti; şimdi meteliksiz, paçavralar içinde, ayaklarında yamuk pabuçlarla sokaklarda dolaşıyor, kendi kendine söyleniyor, az zaman sonra, göreceksiniz, elâlemi taşa tutmaya başlayacak. Amma ve lakin gel gör ki Metropolit hazretleri ona büyük önem veriyordu, kilisede kendi tahtının yanında ona bir koltuk bile ayırtmıştı, kutsal ekmekle şarabı herkesten önce ona sunuyordu her pazar ayininde.

Hıristiyanlar sıkıya geldiklerinde paşaya ya da Metropolite onu yollarlar elçi diye, limana frenk zırhlıları demir attığında o gidip frenklere salavat getirir, kimsecikler de ne söylediğini anlamaz, adam kaçırmış mı ne, yoksa yabancı dil mi konuşuyor?

Kaptan Elias'a gelince, 821 ayaklanması kalıntılarındandı, tepe doruklarındaki bazı kalelere benziyor, yarık, otla bürünmüş, penceresiz, meterizleri yıkık. Gövdesi kurşun yarasından kalbura dönmüş, dört köşe, kalın kemikli, kalçaları çıkık, sesiyse hafazanallah, gökgürlemesi, merhaba dediğini duysan korkudan donuna işersin. Sağ gözünü bir Osmanlı paşası çıkarmıştı çatalla, ama Atina'daki Ulusal Komite ona camdan bir göz göndermişti, bu göz Girit kıyılarına ayak basan ilk camdan gözdü, Kaptan Elias bu gözü takıp da insanın yüzüne bakınca bil ki keyif çatmak için bakıyordur, yoksa ciddi zamanlarında gözü yuvasından çıkarıp bir bardak suda saklar, ondan sonra yollanır paşanın ya da Metropolitin oraya, tek gözle, onlara 821'i hatırlatmak için. İşte Kaptan Elias'ı almışlardı aralarına bugün öteki iki Rum çorbacısı; kalın bastonuna dayanıyor topaç gövdesiyle, Metropolitliğe gidiyordu tek gözlü.

Üçüncüsü, ihtiyar Mavrudis, cimri, tefeci, kötü, buruk bir kişi, hiç evlenmemişti; yemek içmekten de çekinirdi; soğuktan tir tir titrer, ama sırtına bir çuval almaktan kaçınırdı; nice nice yetimin dulun canını yakmıştı da sokaklar ortasında bırakmıştı; borçlarını ödemediler, diye durmadan istif, istif üstüne, altınlar, bağlar bahçeler, evler, kayıklar; kendisine niye yiyip içmediği sorulduktа, neyi yiyeyim be kardeş, nasıl yerim, benim değil ki bu mallar, bunların tümü ulusun, elimi dokundurmam! diye karşılık verir. Günlerden bir gün, bundan tam on bir yıl önce, 878 ayaklanmasında, Mavrudis elinde mühürlü birtakım kâğıt-

larla Metropolitlikten içeri dalar, "Aziz Despot," der, "şu kâğıtları al, varımı yoğumu Büyükkale Eşraf Heyetine bağışlıyorum. Ayaklanma büyük para isteyen bir şey, masraflı; nem var nem yok topunu sat da tüfek, cephane tedarik et." "Peki sen neyle yaşayacaksın, ne yapacaksın, nasıl geçineceksin?" diye sorar Metropolit, gözleri yaşlı. "Sen benim için hiç üzülme Despot hazretleri. Kapıları çalıp dilenirim ben!" Metropolitin zorlamasıyla Mavrudis'e bir aylık bağlanır; ama hemen cimriliğe başlar, yemez içmez, giyinmez; aylığını biriktirip yüksek faizle başkalarına verir; tefecilik, yeniden dulun yetimin canını yakar, yeniden servet biriktirir; koçar artık, ihtiyar olur, bir ayağı çukurda, vasiyetnamesini yazar, varını yoğunu yeniden ulusa bağışlar. Mavrudis kocamıştı, ama kafası keskin balta, zor anlarında sağdan soldan keser biçer yol açar; işte bu cimri adamı, Hıristiyanlar sıkıştıklarında, akıl vermesi için, ayağına varıp çağırırlar.

Metropolit hazretleri despothanenin yumuşak minderine kurulmuş onları bekliyordu. Yanındaki servi ağacından yapılma rahlede açık bir İncil, rahle güvercin resimleriyle süslü, oymalı; koca kanatlı güvercinler, kanatlar açık. İncil gümüş kaplamalı. Metropolitin başının üstünde büyük büyük taşbasma resimler: sağda İstanbul Patriği, solda Rus Çarı, ortada Ayasofya. Renkli cam çerçeveli kapıdan giren güneş ışınları duvarı maviye, menekşe rengine boyuyor; duvar resim dolu, ölü ya da canlı metropolitlerin resimleri; kar gibi ya da simsiyah sakallı başları; mintanlar, süslü atkılar, gümüş ya da altın zincirler, ellerinde âsâlar. Bazıları mütevazi, alçakgönüllü, iyi yürekli, kıllı, kırlaşınamış koç gibi; kimi canavar, sivri gözlü, koca ağızlı, bükülmez enseli, ellerindeki âsâları sımsıkı tutmakta, kızgın bakışlı. Orta yerlerinde de şimdiki metropolit, gençken, daha Kiev'de arşimandritken çektirdiği resim. O ne levent endamı, ne soyluluk, ne yenilmez güç! Açılmış burun delikleriyle dünyayı doymamacasına koklayışı! Bu ızbandutu Tanrım ya güçlü bir çorbacı ya büyük bir peygamber, ya da eşsiz menentsiz bir zampara, bir hovarda olsun diye yaratmıştı mutlaka; ne var ki İsa Hazretleri onu ayartmış, baldan da tatlı bir iki çift lâf etmiş, yavaş yavaş yoldan çıkarıp Metropolit yapmıştı.

Metropolit gençlik resmine bakıp içini çekti.

"Kocadım," dedi, "yaş ot gibi kurudum, ellerim bomboş büyük huzura çıkmamın zamanı geldi artık. Nice nice Girit Metropolitleri çıktılar Büyük Hakimin huzuruna; ellerinde işkence araçları bıçaklar, baltalar, urganlar, kazıklar; oysa ben şimdi ellerim bomboş çıkacağım! Ey Tanrım, senin uğrunda, o güzel kızın Girit uğrunda bana da ölümlü işkenceler nasip eyle!"

Kampanacı Murcuflos girdi içeri, selâma durdu saygılı:

"Çorbacılar teşrif buyurdular," dedi, "dışarıda bekliyorlar."

"Buyursunlar, büyük gümüş tepsiyle onlara ikram et, eşraftır onlar, bilirsin."

Murcuflos eşikte duruyor kararsız; Metropolit ona baktı soran gözlerle:

"Murcuflos," dedi, "bir isteğin mi var? Söyle."

"Beni affedecek misin Muhterem Peder," dedi, "bu yaptığımdan dolayı beni affedecek misin?"

Metropolit gülümsedi:

"Üzme canını Murcuflos," dedi. "Çarmıha gerilen İsa seni affedecek, merhametine güven, yürekli ol!"

"Günahım çok büyük..."

"Onun merhameti de büyüktür; haydi şimdi işine!"

Üç çorbacı kapı eşiğini aştılar, Metropolit'in elini öptüler, kanepeye yerleştiler, tespihlerini çıkarıp önce Metropolit'in konuşmasını beklediler.

"Yaz geldi bile, evlâtlarım," dedi Metropolit pencereden dışarı bakarak, "ne de güzel günler, ne güneş, ne Tanrının nimeti! Bahar, Aya Yorgi yortusu. Ekinler ne durumda Mavrudis Efendi?"

"Tanrıya şükür," diye karşılık verdi ihtiyar.

"Ekinlerin durumu iyi olmasına iyi ya," dedi Kaptan Elias, "insanların durumu iyi değil. Ben yiğitlikten hoşlanırım, ama gerektiğinde, yerinde olmalı her şey, yoksa delilik."

"Ceddimiz eski Yunanlılar..." diye başladı Hacısava, ama Kaptan Elias elini kaldırdı öfkeli, hızını kesti.

"Ceddimizi rahat bırak Hacısavacığım, ölüp gittiler, işleri tamam onların, canlılardan konuş. Şimdi şu saatte," diye devam etti Kaptan Elias, "üç ağa paşayla meşverette; itlerin neler hazırladığını Allah bilir, tetikte olalım. Siz ne dersiniz Despot

Hazretleri?"

"Kaptan Mihal'in yeni haltlarını ben de duydum," dedi Metropolit, "yazık oluyor palikaryaya, yazık oluyor adama, şarap onu mahvedecek, yiyip de bitirecek."

"O bizi yiyecek," diye doğrulttu Metropolit'in sözünü Kaptan Elias, "başımızı yiyecek Despot Hazretleri, gemlerini kasmamız gerek. Yoksa..."

"Allah aşkına, başkaldırma yok, ayaklanma istemem," dedi Hacısava; "burada Girit'te daha yapılacak çok işimiz var, toprak verimli, ünlü topraklar, hazineler gizli altında, heykeller, kral sarayları – başkaldırma bırakmaz ki kazalım da çıkaralım! O halde..."

"Bırak antika işleri," diye tersledi Kaptan Elias; "şeytan götürsün onları, bizi rahat bıraksınlar! Ceddimizmiş, eski Yunanmış! Söyle hele Mavrudis çorbacı, benim kafam şu an körelmiş, seninki keskin balta gibi kesiyor, kesiver bakalım!"

İhtiyar altın küpü gülümsedi hafiften, hoşnut.

"İzninizle Muhterem Peder..." dedi.

"Ne düşündün de böyle gülümsedin mübarek adam?" dedi Metropolit: "Senin aklın doğurtkan dişi, Hıristiyanlığın hayrına boyuna doğurur."

"Uzun lâfın kısası," dedi ihtiyar Mavrudis, "hemen şimdi, şu an kalkıp paşaya gitmelisin, iyi adamdır, hoş adamdır, huzurunu, rahatını sever, Anadolulu; sarp yollardan hoşlanmaz; yalan yanlış sıralayıver, Allah ne verirse, uyut onu, söyle ona kusurumuza bakmasın, sarhoştu zaten Kaptan Mihal de, çıkışacağız kendisine de, bir daha yapmayacak de. Bir de armağan götür ona, altın bir tabaka, irice bir kehribar, çubuğu için. Metropolithanede bol bol bulunur bunlardan, kötü günler için zaten onlar. Bu ünlü savaşçı arkadaşımız da Kaptan Mihal'le konuşur – Allah yardımcısı olsun!"

"Sağırın kapısını çal çalabildiğince!" dedi ihtiyar kaptan, kılıç yaralarından çeteleye dönmüş kafasını sallayarak; "lâftan anlamaz o, duvar; ama gene de onunla konuşacağım, yaşlıyım, 821 piştovuyum, belki de sözüme kulak verir... Ama Despot hazretleri, belki de şu senin akıllı danışmanın haklı; çıkart ıstavrozunu, al eline âsânı, çık paşaya, yara ilerleyip de azma-

dan."

Tepsiyi getirdiler içeri – kahve, çörek, reçel. İhtiyar heyeti üyeleri bir ara sustular, pencereden çiçek açmış limon fidanının kokuları geliyordu; bir arı daldı içeri, odadaki dört başın çevresinde fırdöndü, çiçek açmış ağaç olmadıklarını anlayınca da uçup gitti. Şimdi üç kodamanın dillerini şaplatarak kahvelerini höpürdettikleri görülüyordu hoşnut. Bu ulusal angarya tez sona ermişti, ne yapılacağını kolayca bulmuşlardı, – kaymaklı kahveyle susamlı çörek tam zamanında gelmişti. Hacısava, Metropolitten izin alıp bir sigara sardı, öbür ikisi de sardılar, gözlerini yarı yumdular, duman kutsal günlük dumanı gibi tavana yükseldi, halka halka yükseliyor, İstanbul Patriğini, Rus Çarını, Ayasofya'yı duman bulutuna gömüyordu.

Metropolit elini uzatıp yandaki çekmeceyi açtı.

"Evlâtlarım," dedi, "size acayip bir ikon göstereceğim, huylanmayın ama. Murcuflos'u bilirsiniz, işte o tasarladı bu ikonu. Dindardır, ama kafadan hafif yollu sakat, bizim göremediğimiz şeyleri görürler kafadan sakatlar, gerçek olmadıklarından ötürü değil hani onları göremememiz, Tanrı gözlerimizin önüne bir kafes germiştir de ondan, tıpkı bizim bostan beygirlerinin gözlerini bağladığımız gibi, sağa sola kafalarına vermeden dosdoğru gider dolabı döndürürler. Ama Tanrı, kimbilir hangi bilemediğimiz nedenlerle, kafadan sakatların gözlerinin önünden kafesleri kaldırmıştır."

Çekmeceyi çekip açtı, beyaz keten beze sarılı bir ikon çıkardı, açtı, kentin Hıristiyan kodamanlarına uzattı.

Kaptan Elias ikonu eline aldı, dizlerine dayadı, tek gözünü dikti üzerine:

'İsa'nın Çarmıha Gerilişi,' dedi. "Çarmıha Geriliş, ama iyice ayırdedemiyorum."

Mavrudis eğilip baktı, bir çığlık attı:

"Tanrı beni affetsin," dedi, gözlerini kırpıştırarak, "sakın..."

"Harika!" diye bağırdı Hacısava. O sırа cebinden bir lup çıkarıp ikonu incelemeye başlamıştı. "Yüksek bir buluş! Ellerine sağlık Murcuflos! Çarmıha Geriliş, işte buna derler! Namussuzum ki eğer Despot olsaydım bu ikonu kilisenin mihrabına asar-

dım."

Metropolit gülümsedi acı acı, arslan yeleli lütüfkâr başını sallıyordu.

"Ama," dedi ihtiyar Mavrudis, "çarmıha gerilen İsa değil... tövbe tövbe... fişeklik kuşanmış, piştov takınmış bir kadın."

"Girit... Girit'in ta kendisi..." dedi Metropolit, sesi kısıktı. "Çarmıh, bir kafatası ve kemik yığınına çakılı, yukarıda gökyüzü kapkara bulutlarla kaplı, ta dip taraflarda bir şimşek çakmış, sağdaki manastırı aydınlatmış, bakın kampana kulesine, ilerideki yeldeğirmenine, kubbesine, çevresindeki kale duvarlarına – burası Arkadi Manastırı. Girit çarmıha gerili, siyah matem yaşmaklı, Azrail yanığı bir ana, kanlar içinde, kanları evlâtlarının kemiklerinin, kafataslarının üstüne damlıyor. Çarmıhın dibinde de iki koca kaptan duruyor sağlı sollu, biri ihtiyar öbürü genç, koca koca fesler var başlarında..."

"Yazılı bir kurdele uzanıyor ağzından," dedi ihtiyar Mavrudis, "haykırıyor..."

"Ne haykırıyor?" diye sordu Kaptan Elias, eğildi okumak için, ama heceleyemiyordu.

Hacısava ağır ağır lupunu gezdirdi ikonun üzerinde, okudu: "Eli, eli, lamah savahtani..."

"Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin..." diye çevirdi Metropolit bu İbranice yazıları.

Uzunca süre kimse konuşmadı. Dördü de bu yeni icat Çarmıha Geriliş ikonu üzerine eğilmiş bakıyor, iç geçiriyordu; sonunda yaşlı Mavrudis ağzını açtı.

"Ama günah değil mi bu Despot hazretleri," dedi, "İsa yerine Girit?"

"Günahtır... günahtır..." diye karşılık verdi Metropolit, "ama..."

"Ama?"

"Ama değer..." diye mırıldandı Metropolit çarmıhtaki Girit'e bakarak.

Nasıl da yapmıştı bu resmi Murcuflos! Yüzündeki şu acıya bakın, yanakları erimiş, sönmüş, gözleri yaş dolu, iri iri, yuvalarına gömülmüş, simsiyah gözler. İncecik dudakları yarı açık, devrik, çıkan iniltileri duyuyor insan. Ayacıkları çıplak, parlı-

yor, kanlı, çarmıhın dibinde de sarı-beyaz çizmeleri bırakılmış.

Birden, büyük bir karara varan insanın ani hareketiyle fesini çıkarıp fırlatan Kaptan Elias, ikonu eline aldı, dudaklarına götürdü, öpüyor, öpüyor, dudaklarını ikondan ayırmıyordu; geniş göğsü inip kalkıyordu. İhtiyar Mavrudis bekliyor, bekliyordu, sonunda sabrı tükendi, dayanamadı, ikonu Kaptanın elinden kapıverdi, gözleri yaşla doluydu, ikonun üzerine atılıp öptü, öptü, gözyaşlarıyla ıslattı... Hacısava gözlerini kuruladı, kalkıp pencereye doğru yürüdü, bahçedeki çiçek açmış limon fidanına baktı.

Metropolit ikonu aldı, ıstavroz çıkardı:

"Istırabın ibadetimiz olsun..." diye mırıldandı İncil'den, Girit'in kanlı ayaklarını öptü. Şimdi dördü birden ağıta başladılar dövünerek, kendilerinden geçmiş...

Önce Metropolit kendine geldi, ikonu alıp beyaz beze sardı, çekmecenin dip tarafına yerleştirdi, tüm gücünü toplayıp ayağa kalktı.

"Hadi şimdi," dedi, "hayır dualarım sizinle beraber olsun. Allah yardımcımız, elini uzatsın bizlere."

"Önce biz kendimiz yardımcı olalım Despot hazretleri," dedi Kaptan Elias, "Tanrı insan eli görmezse kendi elini uzatmaz, bu böyle biline!"

"Doğru, güzel konuştun Kaptan Elias, hemen varıp paşayla konuşayım, Allah vere de iyi saatlerinde ola!"

Eğilip Metropolitin pamuk gibi besili elini öptüler, Kaptan Elias kapının ardından bastonunu aldı, öne düştü; avluya çıktılar, kaptan başını salladı. Avlu mermer kollar, bacaklar, kopuk başlar, kargacık burgacık yazılı plakalarla doluydu.

"Asarı atika," diye söylendi, huylanmıştı, "korkunç, eski kalıntılar!"

Hacısava eğilmiş mermer kitabeleri okuyordu.

"Gidelim," dedi, Kaptan Elias, ihtiyar arkadaşına; "bırak onu, yetmiş iki çeşit delilik varmış... gidip Kaptan Mihal'i göreyim, senin de Türklerden dostların var, Selim Ağa örneğin, sen de onunla konuş. Allah aşkına vaktinden önce gene bir ayaklanma olmasın, Girit epey düşük yaptı, yeter artık!"

Barbayani Metropolitliğin dış kapısında dinelmiş onları

bekliyordu; samanla örtülü kar dolu sepetiyle bakır güğümünü yere bırakmıştı, güğüm keçiboynuzu şerbetiyle doluydu. Arasıra biri önünden geçerken bağırarak malını satıyordu: Soğuk, soğuk, buz gibi şerbet, içen serinliyor! sonra yine susuyor, bekliyordu.

Vakti gelmeden, yedi ayda doğmuş, kısa boylu, basık kafalı bir ihtiyardı; pırıl pırıl, cıvıl cıvıl, külrengi gözleri, buruşuk, kirli, leyleğinki gibi upuzun bir boynu vardı. İncecik, falsolu sesi, adamın kulaklarını tırmalardı. Türkler olsun, Rumlar olsun ona deli gözüyle bakarlardı, çünkü Barbayani ne Türklerden ne de Rumlardan korkardı, aklına geleni yılmadan söyler, bazan İsa'ya bazan da padişaha basardı kalayı. Bir paskalya günü, bundan uzun yıllar önce, o korkunç Mustafa Paşanın önünde durmuş, serinlesin diye bol karlı şerbetini uzatmış, peşinden de kontak kafasına esmiş, başlamıştı Arkadi Manastırında havaya uçurulan Hıristiyanlara ağıt yakmaya, ağlıyor, sıçrıyor, ateş üstündeymiş gibi ter ter tepiniyordu. Paşayla çevresindeki efendiler Üç Kemerler'deki paşa konağının orada çubuklarını tüttürüyor, Barbayani'nin bu şaklabanlıklarını seyrediyorlardı keyifli. Barbayani'nin feryatlarını duyan Türk-Hıristiyan halk çevresine birikmişti, Barbayani gittikçe azıtıyordu işi, eğilip yerden bir kamış almış, kılıç gibi havada sallamaya başlamış, paşaya yaklaşmış, gözlerini açarak paşayı korkutmaya çalışıyordu. Birden o incecik, o cıyak cıyak sesiyle 821 başkaldırmasının o ünlü marşını söylemeye başlamıştı: "Ey benim ince keskin kılıcım - sen Osmanlıyı kesersin..." Hıristiyanlar, Türkler ne yapacaklarını şaşırmışlar, donup kalmışlardı; paşaya bakıyorlardı davranışlarını ayarlamak için. Paşa birden kahkahaları koyvermişti, ellerini çırpıyor, gülmekten katılıyordu; karşısındaki zavallı fukaranın kamıştan kılıcını sallayarak Osmanlıyı korkutmaya çalışması olur karagözlüklerden değildi.

"Aferin Kaptan Barbayani," diye bağırmıştı paşa, "gel bakalım!"

Paşanın bu durumunu gören çevresindeki efendiler de yüreklenip gülmeye başlamışlardı, yontulmamış halk kalabalığı da makaraları koyvermişti, Barbayani durmadan oynuyor, şarkı söylüyor, ağlıyordu."

"Bre yeter artık," diye kükredi paşa, "tümümüzü öldürdün, hakkından geldin Osmanlının, gel bakalım, yaklaş, kaçık palikarya, sevdim seni. Sana sahici bir kılıç bağışlayacağım, göğsüne de kocaman bir madalya takacağım, Muhammedimizin avucu kadar kocaman. Şimdi dinle beni: Seni serbest bırakıyorum, izin veriyorum sana, her paskalya günü bu kılıcı kuşanıp madalyayı göğsüne takarsın, Hanya Kapısından Lazareto Kapısına, yeni kapıdan Liman Kapısına dek tüm Büyükkale'yi dört dönersin paşa gibi. O gün her istediğini söylemekte serbestsin, kafandan ne eserse söyler, kime ne kadar istersen küfredersin – delinin sözlerinden rusum alınmaz. Yıllardır bu kadar gülmediydim bre Barbayani, bunu sana borçluyum."

O günden bu yana Barbayani pek yüreklenmişti, Türkler de bunun kokusunu almışlardı, söyletiyorlar, konuşturuyorlar, keyif çatıp kahkahalarla gülüyorlardı. Böylece Barbayani Büyükkale'nin tek özgür adamı oldu. Hatta bir kargaşalık, bir gümbürtü beklendiğinde önce kokusunu o alır, Türk kahvelerini dolaşır, Hıristiyanların akıllarından geçirip de söyleyemediklerini Barbayani bir bir anlatır, bir yandan da yazın şerbetini, kışın da salebini satardı, böylece Hıristiyanlığın hıncını alırdı kendince. Arasıra aşırıya kaçtı mı kafasına bir şaplak yerdi, Türkler onu limon kabuğu, çürük domates yağmuruna tutarlardı, ama Barbayani yüzünü gözünü silerdi çabuk çabuk, gene bildiğini okurdu.

Dünden beri burnuna gene barut kokusu çalınmıştı, üç çorbacıyı da sabahın erken saatlerinde Metropolitliğe giderken görmüştü, düşünceli düşünceli; pireler girmişti kulağına, gene birşeyler dönüyordu ortalıkta; şimdi Metropolitliğin kapısına dikilmiş bekliyordu. Neler döndüğünü bilmesi gerekti; paskalya da yaklaşıyordu, kılıcını takmalı, madalyasını göğsüne asmalı, Üç Kemerler'e gidip paşayla çevresindeki efendiler mızıka dinlerken hıncını çıkarmalıydı. Zavallı reaya da içlerinde biriktirip söyleyemediklerini dinlesinler, azıcık ferahlasınlardı.

İki çorbacının kapıdan çıktığını görünce sepetini eline aldı, güğümünü koltuğuna kıstırdı, yaklaştı:

"Uğurlâr ola çorbacılar," dedi, "durun hele de size bir şerbet sunayım, kemikleriniz serinlesin, hava da pek ısındı hani."

"Rahat bırak bizi Barbayani," dedi Kaptan Elias, "şerbet mermet istemez."

"Parlama öyle Kaptan Elias, korkum yok senden, iyi bilirsin, delinin biriyim ben, ne paşadan, ne Sultandan korkum var. Siz topunuz, çorbacılar, kaptanlar donunuza edersiniz korkudan, ama bak benim kılıcım var, fermanım var, deliyim ben, kafama ne eserse söylerim korkusuz.

"İyiliğini istersen," dedi altın küpü Mavrudis, sesini alçaltarak, "diline dizgin tak, zamanı değil."

"Ne zaman gelecek zamanı?" dedi Barbayani, o da sesini alçaltarak, "bilmek isterim bunu."

Kaptan Elias bastonunu kaldırdı, Barbayani araçlarını toplayıp tabanları yağladı.

.

Metropolit, renkli mine üzerine bir yüzünde 'Çarmıha Geriliş'i, öbür yüzünde de 'İsa'nın Dirilişi'ni gösteren ruhani altın madalyonunu boynuna taktı; cebine antika bir gümüş tabaka koydu; tabaka ünlü Yanya kuyumcularının yapıtıydı ve Yanya metropoliti bunu kendisine armağan etmişti; âsâsını avuçladı, peşine diyakozunu takıp yaya olarak paşa kapısına doğru yola çıktı.

Paşa o sıra yumuşak minderlerin üzerine uzanmış kestiriyordu, düş bile görüyordu; düşünde memleketi yeşil Bursa'nın bahçelerinde geziniyordu; ağaçlar başının üstüne dallarını açmışlardı kimi çiçek, kimi meyve yüklü; paşa çubuğunu tüttürüyor, ilerliyordu, kendi kendine konuşuyor, işte Cennetü âlânın ta kendisi bu olmalı diyordu; neredeyse Peygamber Hazretleri geniş kırmızı kuşağında küçük aynası, tarağı, gülyağı şişesiyle onu karşılamak için önüne çıkacaktı.

Bahçenin kuytu bir köşesine varmıştı ki bir de ne görsün? Koskocaman, gövdesi kıvrık bir zeytin ağacı, yapraksız, çiçeksiz, yıldırım yanığı bir kütük, dallarından acayip meyveler sarkmakta: tüfekler, hançerler, fişeklikler, siyah mendiller... Ne uğursuz ağaçtı bu böyle, ürün yerine silâh veriyor? Paşa korkuyla haykırıp geri çekiliyor, yeniden çiçekli bahçeye girmek amacıyla... Ama çiçekli bahçe yer yarılmış da yok olmuş, uçu-

rum, kayalıklar, her kayanın ardında, her taşın ardında bir tüfek namlusu, gümüş kakmalı bir piştov.

"Girit! Girit!" diye bağırdı paşa, yerinden fırladı.

Tam bu sıra Arap Süleyman kapıyı açıp içeri girdi.

"Paşa Hazretleri," dedi, "Rumların büyük paşası merdivenleri çıkıyor!"

"Bre çok kötü bir düş gördüm," dedi paşa, alnındaki soğuk teri silerek.

"Söyleyeyim mi kara cübbeliye defolup gitsin?"

Paşa bir an düşündü:

"Yok," dedi "bu gâvur imamları iyi düş tabircisi olurlar, gelsin de düşümü tâbir ettireyim ona."

Metropolit içeri girdi, selâmlaşma töreni başladı, Büyükkale'nin iki büyük kellesi, biri Hıristiyanlığın, öbürü Osmanlının, karşı karşıya gelmişlerdi. İki krallığa bölünmüş tek bir kentin yüce kralları, ülkeleri iç içe, yan yana, Türk mahalleleri, Rum mahalleleri, hilâl ve haç birbirine yapışık; bir anlamışlar kardeş kardeş geçinip gidiyorlar, bir Girit fırtınasına tutulmuşlar, bir çeşit cinnet, kudurganlık, birbiri üzerine saldırıyor, birbirinin boğazına dişlerini geçiriyor, bir lokma et koparıp yiyorlar.

Yumuşak kanepeye yan yana oturdular, paşa çubuğunu yaktı, Metropolit Aynoroz işi tespihini çıkardı, siyah taneleri şıkırdatarak çekmeye başladı, söze nereden başlayacağını tasarlıyordu kafasında. Önlerindeki açık pencereden, solda hapishane, sağda Uğursuz Çınar görünüyordu taze yapraklı; pencereden eğilirsen çınarın yamacındaki mermer aslanlı Venedik şadırvanını görürsün. Ilık bir rüzgâr esiyordu.

Paşa esnedi, söze ilk o başladı:

"Yaz geldi bile Metropolit Efendi," dedi. "Hay Allah, nasıl da geçiyor zaman, bir çark ki döner döner, biz de döneriz döneriz beraber... Kış gelir: Oy, oy, üşüdüm, dondum! deriz, daha sözünü bitirmeden bakarsın yaz gelmiş güneş açmış, yakıyor ortalığı: Vay, vay, yandım, tutuştum! dersin ve daha sözünü bitirmeden bakarsın ki gökgürültüleri, yağmur, kıyamet, yine kaputun sırtında... Ne der senin dinin Metropolit Efendi tüm bu acayipliklere?"

Ama Metropolit davranıp karşılık vermeden, içi içini yiyen

paşa, "Düşlere inanır mısın Metropolit Efendi?" dedi. "Nedir düş, nereden gelir, kim gönderir?"

"Bazılarını Allah, Allahtan, bazılarını da şeytan, şeytandan," diye karşılık verdi Metropolit.

"Peki, ayırdedebilir misin hangileri. Allahtan, hangileri şeytandan?"

"Kuşkusuz düş görmüşsün paşa efendi, gözkapaklarının üstünde duruyor gördüğün düş, görüyorum onu."

"Gördüm, gördüm ya, bundan sordum sana zaten."

"Hayra yoralım paşa efendi, anlat da dinleyelim bir."

"Düşten anlar mısın?"

"Bazan Tanrı zihin açıklığı verir de anlarım; evet?"

Paşa içini çekti, düşünü anlattı, hatta zeytin ağacı işini biraz da abarttı, dallarından kurukafaların sarktığını da söyledi. Kesik başlar filan görmemişti ya düşünde, ama gâvur papazını korkutmak için öyle söyledi.

Metropolit aslan yeleli kafasını eğdi, düşünceli, dinlediği düşle bağlantılı bir ipucu bulup sadede girmek istiyordu.

"Şeytandan mı?" dedi paşa endişeli.

"Tanrıdan," diye karşılık verdi Metropolit," ama nasıl tabir etsem size bunu paşa hazretleri, korkarım kızarsınız."

"Ben mi kızacakmışım?" dedi paşa. "Bilmez misin sen, gerçek Müslüman, gerçek müminler hiç kızmazlar? Çok iyi bilirler ki dünyada olup bitenlerin tümü alınyazısı, alınyazısıysa silinmez. Şu an Sultan ferman çıkarıp kellemi istese, üzülürüm, üzülürüm elbet, ama asla kızmam buna. Alınyazım, derim. Tanrının defterine nasıl el atarım ben? Korkma, konuş Metropolit Efendi, ama yalandan dolandan uzak dur, gerçeği, sadece gerçeği!"

Metropolit uzunca süre düşüncelerini düzene koymaya çalıştı:

"Düşünde gördüğün bahçe," dedi sonunda, "iyi insanın yüreği, yüreğin çiçekli bahçe paşa hazretleri, kapısı geceleri açılıyor, girip içine geziniyorsun. Düşünde gördüğün senin doğal benliğin, varlığın; huzur ve barış içindeki memleketin yeşil Bursa'nın çiçekleri, bahçelerinin ağaçları altında dolaşmak... Kalbin bin bir çiçekli bahçe, ama gel gör ki paşa olmuşsun, seni Gi-

rit'e yollamışlar..."

Paşa içini çekti:

"Ne desem Metropolit Efendi, gerçek, sanki içimdesin, çok iyi anlamışsın beni, hele devam et hele!"

"Görünen köy kılavuz istemez, paşa hazretleri, dallarından tüfek sarkan silâhlı ağaç Girit'in ta kendisi, yıldırım yanığı zeytin ağacının altına gelince yüzün karardı. İşte burada bahtın kararıyor, kötüye doğru gidiyor. Ama ne yazık, hem de çok yazık, uyanmışsın da gerisini görememişsin. Belki de Tanrı, bu kesinti olmasaydı, seni serbest bırakacaktı, yap istediğini, aklının erdiğini diyecekti. Yazık, şimdi olacak olanların vebali senin boynunda!

"Eh, Metropolit Efendi, işler dediğin gibi olsaydı," dedi temiz Anadolulu, "başımıza doğan şu gün aşkına, Türk Hıristiyan kardeş kardeş yaşarlardı, Hıristiyanlar çalışır, Türkler yer içer yan gelirlerdi."

"Bu senin elinde paşa hazretleri!" dedi Metropolit, ipin ucunu yakalamıştı. "Sevgiyi adamıza getirmen senin elinde, Tanrı da sana o düşü tam zamanında görmene yardım etti. Tanrı sık sık düşlerin yolundan kullarına seslenir, bilirsin..."

"Açıkla, Metropolit Efendi, daha iyi açıkla, anlamadım pek."

"Biliyorsun, Büyükkale'de Hıristiyanlarla Türkler gene azıtmaya başladılar, sarhoşun biri atının sırtında bir Türk kahvesine girmiş de falan filan."

"Önemsiz mi yani bu? Gâvurun oğlu Türklüğü rezil etti!" dedi paşa, bakışları canlanmıştı.

"Türklük böyle kolay rezil olmaz, koskoca saltanat, paşa hazretleri!" dedi Metropolit sesine tatlı bir ton vererek. "Bırakalım şimdi o sarhoşu, düşten söz etmiştin, düşten söz edeyim. Tanrı aydınlattı zihnimi, tabir edeceğim düşünü, ama şayet arzu buyurmazsan..."

"Rabbim aşkına isterim bunu!" dedi paşa Metropolitin dizine dokunarak yumuşak, "dinim hakkı için isterim, tabir et."

"Yedi kat gökler açıldı, Tanrı düşüne girdi paşa efendim, doğru yolu gösterdi sana."

"Hangi yolmuş bu yol?"

"Hangisini seçersen, iki yol var, biri yeşil, biri kırmızı; düşünde bu iki yolun uzayıp gittiğini açıkça görüyorum, birini seçebilirsin..."

"Dilediğimi değil," dedi paşa şikâyetçi, "Tanrı hangisini yazdıysa!"

"Ama belki de Tanrı seni serbest bırakmıştır seçmek için, böyle yazmıştır. Kırmızı yolu seçebilirsin, kesip asabilirsin, Girit'i ateşe atabilirsin, ama yeşil yolu da seçebilirsin, sütliman olur dört bir yan, Türk Hıristiyan yine uzlaşırlar, herkes sana duacı olur, adını anar hayırla... Seç paşa hazretleri!"

Böyle, dedi Metropolit ve paşanın toparlanıp düşünmesine vakit bırakmadan cebinden gümüş tabakayı çıkardı.

"Meraklısındır bilirim paşa hazretleri," dedi tatlı sesiyle, "değerli şeylerden anlarsın, Yanya işidir bu tabaka; ince sanat, bir yüzünde hilâl, öbür yüzünde iki başlı kartal... Tam da yüksek zevkine göre, Türk Hıristiyan kardeşçe yaşasınlar. Ne zamandır, bilirim kalbinden geçeni, bu ufak armağanı sana vermek isterdim, işte şimdi zamanı geldi, hayırlı uğurlu olsun!"

Paşanın avucuna gümüş tabakayı sıkıştırdı.

"Vallahi," dedi paşa elindeki tabakaya bakarak hoşnut, "siz Rum milleti büyük milletsiniz, ölümsüz. Bazan balla, bazan da sirkeyle tüm sinekleri yakalarsınız!"

Eğildi, parmaklarının besili tombul uçlarıyla gümüş tabakayı okşadı.

"Eh," dedi, "Metropolit Efendi, bilsen nasıl tatlı tatlı başımı döndürüyor şu Yanya işi tabaka! İlk karım, şimdi bulunduğu ahirette Tanrı yardımcısı olsun, Yanya Valisi Ali Paşanın Rum karısı Frosini gibi ayın on dördüydü, hem o da Yanyalıydı...

İç geçirdi.

"Çok acayip şu dünya Metropolit Efendi, ölüm, yaşam, sevda? Ama sen bunlardan anlamazsın elbet, kadın yüzü görmedin ki, dininiz size, büyük ruhbana, yasak etmiştir bir kez evlenmeyi!"

Sustular. Metropolit tespihini şıkırdatıyor, pencereden dışarı yaşlı çınara bakıyordu. Çınar, masmavi göğün göbeğinde ağır ağır yapraklarını kıpırdatıyor, hışırdatıyordu. Sonunda yine ağzını açıp söyleşiyi gökten yeryüzüne indirdi.

"Buğday kutsal ürün paşa efendi," dedi, pencereden uzaklara, yemyeşil uzanan ovadaki tarlalara baktı.

Geçmiş tatlı günlerin anılarıyla paşa yerinden fırladı, yeniden Büyükkale'ye döndü, Metropolit'i karşısında buldu, yarım yamalak Rumcasıyla...

"Arpa da, Metropolit Efendi," dedi, içini çekti.

Metropolit kalktı, paşa da kalktı, elini uzattı.

"Haydi güle güle Metropolit Efendi," dedi, "ikimiz de dindar kişileriz, idare edip gidiyoruz işte, Girit'i bölüşmüşüz; dikkatli olalım, bir taraftan sen, öte yandan da ben, Hıristiyanları sen zaptet ben de Türkleri idare ederim!"

Bir ara sustu, söylemek istediği bir söz daha dilinin ucunda dolanıyordu, öksürdü, kafasını kaşıdı, sonunda kararını verdi:

"Düğünlerde darbuka, dümbelek ariyettir, Metropolit Efendi, şu günlerde adam da öldürseler duymamış ol..."

"Cinayet mi dedin paşa efendi?" dedi Metropolit, ihtiyar Türkün o ağırbaşlı Anadolulu gözlerinin içine bakarak, ikircikli. "Cinayet mi? Allah esirgesin!"

"Eh hiç belli olmaz, bakarsın sarhoş Türkün biri tutmuş bir Rum palikaryasını vuruvermiş, olur olur, dünyada deliler tümen tümen. Ama sen Metropolit Efendi, dediğim gibi yap, pamukla tıka kulağını... Nasıl ki biz de gözlerimizi kapayıp kısrağının sırtında Türk kahvesine giren, bize hakaret eden Rumu görmediysek. Siz de kulaklarınızı tıkayın Metropolit Efendi, iyiliğinizi isterim."

Metropolit'in etekleri tutuştu, ama anlamazlıktan geldi.

"Allah büyüktür," dedi, "sultanlara da, paşalara da hükmeden odur."

"Metropolitlere de, Metropolit Efendi," dedi ihtiyar Anadolulu, keçi dudaklarıyla gülümsedi, kurnaz.

Tam burada, bir iyice kapışmaya vakit bulamadan, Büyükkale'nin bu iki iri kellesi birbirlerinden ayrıldılar.

Günler gelip geçiyor, nisan ayı yarıyı buluyor, ağaçlar çiçek doluyor, bazıları ürün bağlıyor, Büyükkale ilkbahar güneşi-

nin altında cıvıl cıvıl cıvıldıyor. Rıhtımda insanlar cehennemlik olmuş, birbirinin karşısında iki öfkeli bölük halinde bölünmüş, her bölüğün ayrı bir tanrısı; tanrılar ve insanlar birbirlerini öldürmek için hançerlerini bilemekte. Ne olgun şeftali gibi mis kokan serin denizi, ne her sabah çiçek açan güneşi, türlü renklere bürünüşünü, ne de gecenin yıldızlarını gözleri görüyordu.

Kaptan Mihal dükkânına dönmüştü ağır, sessiz. İlk kez eğlence onun gönlünü ferahlatamamıştı, içki sofrasından olduğundan daha kasvetli, daha sıkıntılı kalkmıştı, daha da öfkeli. Şimdi ağzına şarap koymuyor, bir lokma ekmek alıp kalkıyordu sofradan şu son günlerde, ağzını açıp kimseyle konuşmuyordu; uyumak da istemiyordu, yatağında bağdaş kurup oturuyor, sigarasını tellendiriyor, ufak pencereden gecenin karanlığını seyrediyordu. Gözlerini hiç kapamıyordu. Biliyordu ki uyku bastırırsa düşler yeniden üşüşecek, onu rezil edeceklerdi. Düşler dediysek değil, tek bir düş, her gece üstüne çullanıp kendisini rezil eden iblis tek bir iblis... Şarap acaba iblisi boğamaz mıydı? Rezil olmayı yok edemez miydi?

"Ancak kan... ancak kan... kan, gene kan..." diye geçirdi aklından, daracık pencereden gecenin karanlığına baktı.

Nuri Beyin de gözüne uyku girmemişti, Türklere yapılan hakaretin hesabını sormak, babasının kanını geri almak için verdiği sözün rahatsızlığı, huzursuzluğu yetmezmiş gibi, şimdi de karısının başına açtığı dert vardı; Kaptan Mihal'in konağına geldiği günden bu yana, Emine bir kez olsun kucağını açıp da Nuri Beyi buyur etmemişti. Rezil etti seni, diyordu inatçı, hınzırcasına, ayacığındaki terliklerle döşemeyi döverek, Kaptan Mihal rezil etti seni, ben de edeceğim, böyle yaparız biz Çerkez kızları!

Nuri Bey kafasındakileri dağıtmak için çiftliğine gitmişti işlerini bahane ederek; hava ısınmıştı, hanımı da buraya gelir, her yıl olduğu gibi, yazı burada yeşil bahçelerin içinde şırıl şırıl suların arasında geçirirlerdi; Allah büyüktü, bu güzel bahçelerde, bu şırıl şırıl suların yanında kafacığı yumuşar da yeniden barışırlar, sevişirlerdi. Ustalar tutmuş durmadan çiftlik binasının pencerelerinin çerçevelerini boyatıyor, ağaçlar arasına kameriyeler kurduruyor, İzmir'den kanaryalar, İskenderiye'den papa-

ğanlar ısmarlıyordu Emine güzel vakitler geçirsin diye. Yüreği taştan bile olsa, diye düşünüyordu granit bile olsa, mutlaka yumuşar.

Ama Emine, sokağa bakan kafesli şahnişte oturuyor, yumuşacık yastıklara uzanıyor, şerbetler içiyor, sakız çiğniyor, gelip geçenleri seyrediyordu Türk Rum karışık, hepsi de erkek.

"Ne demek bre Maria," diyordu ihtiyar dadısına, "Türk, Hıristiyan, Yahudi, bilmem ne, ne demek? İki çeşit erkek vardır, genç ya da ihtiyar; ak sakallı, kara sakallı. Benim kara sakallılar hoşuma gidiyor."

Her Allahın akşamı güneş batıp da sokaklar karardığında, oradan bir Rum delikanlısı gelip geçerdi fesinin tepesi basık, fiyakalı çizmeleriyle, sevdalı bakışlar fırlatırdı kafesli şahnişten yana.

"Bu Rum da kimin nesi bre Mariya?" diye sordu bir akşam Arap dadısına Emine. "Sanki onu düşümde görmüşüm."

"Sen depremde bayıldığında seni ayıltan bu delikanlı," diye karşılık verdi Arap dadı; "ona adıyla sanıyla Kaptan Poliksingis derler."

"Yakışıklı adam canım başı için hem de güçlü, hınzırın biri, nasıl da salına salına geçiyor, çizmeleri de gıcır gıcır. Hele bir soluması var, içini çekmesi, danalar gibi."

Emine gülümsüyor, sakız çiğniyor, şerbetlerini içiyor, kafeslerin ardından palikaryaya bakıp ağzı sulanıyordu. Uzun kirpikli gözlerini yumuyor, gülümsüyordu hoşnut. "İstediğimi yaparım," diye aklından geçirdi, "istersem yatağıma alırım, istersem bırakırım onu karanlık sokaklarda taban tepsin it gibi. Kadın değil miyim, canımın çektiğini yaparım!"

Bir gece sokak çok tenhaydı, kimsecikler geçmiyordu oradan, geceyarısına doğru Kaptan Poliksingis kafesli şahnişin altında durdu. Ayışığı yağmur damlacıkları gibiydi, Nuri Beyin bahçesindeki hanımeli ve yaseminler mis gibi kokuyor, âşık bülbül şakır şakır şakıyordu; uzaklarda, limandan yana denizin iniltileri duyuluyordu, deniz göğüslerini rıhtım bedenlerine çarpıyordu.

Emine'nin gözlerine uyku girmemişti, sıcaktan çatlayacaktı, geceliğini çıkarıp atmıştı; eğilip sokağa baktığında, ayışığının

altında bir erkeğin kapının çerçevesine dayandığını gördü bitkin, hemen adamı tanıdı. Güldü, bir köşeye büzülüp tavşan uykusuna yatmış Arap dadıya döndü:

"Zavallı adam," dedi kıkırdayarak, "gel şuna bak gel, galiba bayıldı, gidip onu ayıltasım geliyor, o da beni ayıltmadı mı zaten. Ne dersin Maria? Nuri Bey çiftlikte."

Maria'nın gözleri faltaşı gibi açıldı.

"Emine evlâdım," dedi, "büyük günah, çok büyük!"

"Senin için günah," diye sözünü kesti Emine, "senin için, Hıristiyansın sen. Ama ben Müslümanım, benim Allahım da ayrı, zakonum da. Sen domuz eti yersin, ama murdar olmazsın, ama bir erkeği ısırmaya gör, hemen murdar olursun. Bizde tersine: domuz eti haramdır bize, murdar oluruz, yabancı erkekle murdar olmayız. Hadi git ona söyle yukarı çıksın."

"Emine evlâdım!" diye haykırdı Arap dadı perişan.

"Önce git bak bakalım kapıcı Arap uyuyor mu?"

"Uyuyor," diye karşılık verdi Maria inleyerek; "uyuyor, horultusunu duydum."

"Köpek bağlı mı köpek? Hadi, kuşbeyinli, titreme öyle. Ne olmuş yani! Allah kadınları erkekleri bunun için yarattı... Sonra mehtaba bak, şu mehtaba, hava da ılık mı ılık, yaseminler çiçek açmış, bülbüller deli divane. Hadi diyorum sana, git de buyur et onu, yukarı gelsin. Çok kez düşünmüşümdür: kışın kadın dediğin uslu durabilir, ama yazın... köpek bağlı mı dedim sana?"

"Bağlı hanımcığım," diye karşılık verdi Maria, ağlamaya başladı.

Emine şahnişten eğildi Kaptan Polikşingis'e baktı, adam olduğu yerde duruyor, başını kaldırmış ışıklı kafese bakıyordu. "Nuri Beyden tiksindim artık. Kaptan Mihal dersen ara da bul. Buna da şükür!" El aynasını, tarağını kaptı, saçlarını düzeltti acele, koltuk altlarına gülyağı sürdü, dadısını hızla itti: "Hadi dedim sana!"

Arap dadı başını ellerinin arasına aldı, merdivenleri yuvarlanırcasına indi.

Emine şişede kalan gülyağıyla göğüslerini, karnını ıslattı, doğruldu, kalktı, idare lâmbasını kapının arkasında bir yere

koydu. "başkasını bekliyordum," diye mırıldandı, "ama o sert mi sert, kibirlinin biri, yanaşmadı, zarar yok bu da iyidir, ne çıkarsa bahtıma!"

Kulak verdi; avlu kapısının yavaş yavaş açıldığını duydu. Köpek havladı, ama hemen sustu; avludan ayak sesleri duyuldu, ayak sesleri selâmlık dairesine, merdivenlere doğru yöneldi... Emine minderlere yaslandı, geceliğini giyecek oldu, vazgeçti, ayışığının engelsiz göğüslerine ve esmer karnına doğru sızmasına gözyumdu. Hayattan çizme gıcırtıları geliyordu, havaya erkek kokusu yayılmaktaydı, Emine'nin burun kanatları pır pır ediyordu. Dilini çıkardı, bir iki dudaklarını yaladı yılan gibi, sonra gözlerini yarı yumdu, bekliyordu kıpırdamadan.

Şimdi Kaptan Poliksingis kapının eşiğinde duruyordu; Emine uzun kirpiklerinin arasından ona bakıyordu; kaptanın gözlerine güneş vurmuştu sanki, kamaşmıştı gözleri, elini kaşlarının üzerine siper etmişti, yüreği kuş gibi çırpınıyordu. Çerkez kızı ayışığında kımıldadı, kollarını uzattı istekli, azgın; birden işaret bekliyormuş gibi, kaptan fırladı, kapının arkasındaki idare lâmbasını söndürdü.

Nisanın son günleriydi; Hıristiyanlar huşû içinde Kutsal Haftaya giriyorlardı. Hiçbir Hıristiyan âleminde, o günlerin Giritlilerinde olduğu gibi, Hazreti İsa'nın çektiği işkencelerin acısı, bunca kanlı, bunca yürekten, bunca derinden duyulmamıştır. Çünkü Giritlilerin yüreğinde İsa ile Girit birleşiyor, her ikisinin de işkenceleri bir oluyor, İsa'yı Yahudiler çarmıha geriyor, Girit'i ise Osmanlılar... Yavaş yavaş günler geçtikçe Girit'in Hıristiyanları, İsa'nın acıları, uykusuzluk, perhiz ve Tanrının çektiği ıstıraptan, allak bullak olmuş, içlerindeki öfke ve şikâyetin kabarıp yüreklerini paraladığını duyuyorlardı. Türklere yiyecekmiş gibi bakıyorlardı; kentteki bir avuç Yahudiyi – bir iki yoksul tenekeciyle üç beş para babası sarraf – kılıçtan geçirmemek için kendilerini zor tutuyorlardı; yoksul Yahudiler limandaki Yahudi mahallesinde evlerine erkenden kapanıp kutsal haftanın tehlikeli gecelerini atlatmaya bakıyorlardı.

Bu yıl Büyükkale'nin havası daha da ağırdı, korkular do-

luydu, azgın Rumların yanında, Kaptan Mihal'in hakaretini daha hazmedemeyen Türkler de vardı ve geceleri Hıristiyanlar ayindeyken, İsa'nın acılarına ağıt yakarken, onlar Aya Mina Kilisesinin oradan geçiyorlar, yüksek sesle ağız dolusu küfür ediyor, bağıra bağıra şarkı söylüyorlardı Hıristiyanlığa hakaret etmek için. Her an Hıristiyanlar ağaların bir yerlerde birilerini vurup öldürmesini bekliyor, alesta duruyorlardı, Tanrının her günü felâketin patlak vermesini bekliyorlardı, felâketlerse tümen tümen, eli kulağında.

Böylece mis kokular, uykusuzluklar ve korkular içinde 'kutsal pazartesi', 'kutsal salı', 'kutsal çarşamba' gelip geçti; tatlı masmavi akşamlar, menekşeler tüm avlularda açmıştı; genç kızlar bu menekşeleri öbür gün, 'kutsal cuma' günü devşirecekler, İsa'nın cenaze törenine kurban edecekler, menekşelerle birlikte leylâklar ve son turfanda nisan gülleri de kurban edilecekti. Güneş batar batmaz Hıristiyanlar dükkânlarını kapıyor, evlerine gidiyor, mütevazi perhiz yemeklerini yiyorlar – taze bakla, marul, çiğ enginar, tarama, kara zeytin, tahin çorbası –, evlerinin avlularında bir aşağı bir yukarı geziniyor, çevreye kulak verip bekliyorlardı. Yavaş yavaş, ağır ağır, acımaklı, yarı karanlığın içinden, Aya Mina Kilisesinin çanları duyuluyor, Hıristiyanlar ıstavrozlarını çıkarıyor, kapılarını açıp Büyükkale'nin dar sokaklarına çıkıyorlardı başları önde, sessiz, yürüyorlar; bakalım bu akşam da Tanrı insanoğlunun ellerinde ne hale gelecek, sonu yine ne olacak, ne acılar çekecekti.

'Kutsal hafta' ilerledikçe Giritlilerin de yürekleri azıyordu, 'kutsal perşembe' günü, ayinde sıra on iki İncil ayetine gelince, bunları sırayla Metropolit, Papamanol ve diyakoz ağlamaklı tekdüze sesleriyle okuyup Yahuda'nın İsa'ya neler yaptığını, güneyli ızbandut Arapların ona nasıl hakaret ettiğini anlattıkları bir sırada, birden kilisede bir feryat koptu. Tüm Giritliler körüklü şalvarlarıyla Hazreti İsa'nın ardından imdada koştular, Yahudi başrahibi Anna'dan öbür başrahip Kayafayat'a, ondan Roma Valisi Pontus Pilatus'a ondan da 821 ayaklanmasında Osmanlı askerlerine kumanda eden korkunç Ömer Paşaya, ondan da Girit Valisi Mustafa Paşaya ve ondan da İstanbul'daki Sultan arasında adalet yalvararak mekik dokumaya başladılar.

Ateş üzerinde oturuyorlardı sanki, dinliyorlar, sabırsızlanıyorlardı; sıradan altıncı İncil ayetinin okunması henüz bitmemişti ki birden ayağa fırladılar öfkeli; kiliseden dışarı uğradılar, avluya çıktılar; akşam erkenden avluya Yahuda'nın, paçavralardan yapıp samanlar doldurup boyadıkları kuklasını dikmişlerdi. Kuklanın üzerine saldırdılar, kimi ellerindeki bıçaklarla, kimi yanan mumlarla; kuklayı delik deşik ediyorlar, ateşe veriyorlar, çocuklar çevresinde dört dönüyorlardı uluyarak. Rahatladılar, sükûnet bulup kendilerine geldiler, geri kalan İncil ayetlerini dinlemek için yeniden kiliseye girdiler.

Trasaki, Yahuda kuklasının yanıp kül olmasını bekliyordu, o da öteki çocuklarla birlikte uluyarak yanan hainin çevresinde dört dönüyordu. Sonra arkadaşlarını aldı, önceden anlaştıkları gibi hepsinin elinde evlerinden aşırdıkları birer şişe gazyağı ve birer paçavra yumağı, Yahudi mahallesine doğru koşup gittiler. En önde Trasaki koşuyordu, yanında da sınıf arkadaşı Levi, Yahudi çocuğu; Levi, Rum çocuklarıyla arkadaşlık ede ede onlarla bir olmuştu; kendisine Avramiko ya da vaftizsiz denmesini istemezdi, bu nedenle de Rum çocukları bir yaramazlık yapmayı tasarladıklarında, bunlar Yahudilere karşı da olsa, kendisi ilk atılanlardan olurdu.

Evler kapkaranlıktı, sokaklar ıssız; veletler koşuyordu, şişelerden bazılarının tıkacı açılmış; içindeki gazyağı dökülüyor, geçtikleri sokaklara keskin bir gaz kokusu yayılıyordu. Az sonra denizin kayaları göğüslediği duyuldu, iri iri dalgalar yuvarlanıp geliyordu öfkeli, sanki Venedik rıhtımının bedenlerini yıkıp aşmak istiyorlardı; çocuklar şimdi Yahudi mahallesine iyice yaklaşmışlardı. Trasaki elini kaldırdı, durdular. Çevresinde toplanıp nasıl yangın çıkaracaklarını tasarladılar; topu topu yedi çocuktular; Trasaki onlara kibrit dağıttı, şişeleri çıkardılar, paçavra yumaklarını açtılar, paçavraları gazla bir güzel ıslattılar, üçü sağdaki evleri kundaklayacaktı, öbür üçü de soldakileri; Trasaki gazlı paçavraların kapıların altına nasıl sokulacağını gösterdi, açık bir pencere görürlerse paçavraları hızla içeri atmalıydılar.

Tek katlı yoksul evleri, bazıları kerpiçle ya da taşla örülü, bazıları teneke duvarlı. Yalnız hahamın evi biraz büyükçeydi,

sokağa bakan penceresi, bir de ahşap balkonu vardı.

Haham sevimli bir adamdı, seyrek yer yer ağarmış kızıl sakalları, kulaklarının ardından sarkan iki saç örgüsü vardı; kamburdu, soluk yüzlüydü, başında mor kadifeden yapılmış yuvarlak bir de takkesi vardı. Harap evinde tekbaşına oturuyordu; karısı Selânikliydi, yıllar önce ölmüştü; çocukları dört bir yana dağılmışlar, köpeği uyuz olmuş, kendisine can yoldaşlığı eden kanaryası bir gün kafesini açık bulmuş, dışarı fırlamıştı, haham odanın içinde kuşu kovalamışsa da yakalayamamıştı; kedi ondan daha atik davranıp pençesine almış, ağız tadıyla yemişti! Böylece zavallı haham ömrünün son yıllarında Tanrısıyla baş başa kalmıştı. Şimdi ikisi birlikte merdivenleri inip çıkıyor, tatlı tatlı söyleşiyor, ıssız evin içinde bazan da ağız dalaşı ediyorlardı. İşte bu gece de ihtiyar hahamın gözüne uyku girmemiş, lâmbasını söndürmemişti, Tevrat'ı açmış mırıldanarak, ninni söyler gibi bu eski İbranice kutsal kitabı okuyordu. Irkı ne felâketler geçirmiş, ne işkenceler çekmişti, ne biçim Tanrıydı bu, nasıl insafsız, nasıl çekiçle dövülüp sertleştirilmiş bir Tanrıydı bu, koskoca çölün ortasında ateşten bir sütun gibi dikilip ırkına yol gösteren! Şu koca peygamberler hangi göklerden inmiş uğursuz ruhlardı, nasıl dağlara sırtlarını dayamışlardı, nasıl ateş yerler, alevden arabaları içinde nasıl çıkarlardı yedi kat göklere! Ve son peygamber, korunmasız peygamber, Maria'nın oğlu, Golgota Dağının doruğuna çıkıp da –uğursuz gün!– çarmıha gerildiğinde bu korkunç olayı nasıl karşılamıştı sevinçten haykırarak bu duygusuz ırk, nasıl kabullenmişti kendisinin ve çocuklarının başının üstünde akan Tanrısal Suçsuz'un kanını! Nice yüzyıllar boyunca her yıl şu ilkbahar günlerinde bütün kiliselerde Yahudi ırkına duyulan kini tazelemek için onu yeniden çarmıha gererler! Tevrat'tan gözlerini kaldırdı, pencereden uzaklara, gecenin karanlığına baktı, içini çekti: "Şu saatte," diye düşündü, "Aya Minas Kilisesinin avlusunda Yahuda'yı yakıyorlar..." Bir ara kulağına çocuk sesleri ve konuşmalar gelir gibi oldu, ama kafası o sıra büyük düşüncelerle doluydu, yeniden Tanrısının vasiyetnamesine daldı.

Yedi haylaz sağa sola dağılmışlar, alçak evlerin önünden geçiyorlar koşa koşa, duvarlara ateşledikleri gazlı paçavraları atı-

yorlardı sevinçli, ürkek. Ama ateş yiyecek bir şey bulamadığından çabucak sönüyor, havada petrol kokan boğucu bir gazdan başka bir şey kalmıyordu.

Trasaki dönüp baktı, hiç alev görülmüyordu, sadece yer yer dumanlar çıkıyordu, küfrü bastı.

"Allah kahretsin sersemler! yangın bile çıkarmayı beceremiyorsunuz, şimdi görün siz beni!"

Çocuklar komut almak için çevresinde toplandılar, hahamın evinin önündeydiler.

"Kimde var fazla gazyağı?" dedi Trasaki, "Versin bana!"

Mastrapas'ın oğlu Manolyo ile Karayorgis'in oğlu Andriko yarı boşalmış şişelerini uzattılar, Trasaki şişeleri ellerinden kaparcasına aldı, iki paçavra ıslatıp kapının altına yerleştirdi, kapıyı da ıslattı gazla. Cebinden kibrit çıkarıp ateşledi. Alevler güve yeniği harap kapı kanatlarını birden sarıverdi. Bir paçavra daha ıslattı gazla, yaktı, yukarıdaki açık pencereden içeri fırlattı.

"Tüyelim!" diye bağırdı Levi, "gidip çeşmede ellerimizi yıkayalım, gaz kokarsak çakarlar sonra."

Veletler tabanları yağladılar, ayakları kıçlarına değiyordu koşarken, karanlık sokaklarda kayboldular, gülmekten katılıyorlardı.

Ama Trasaki görmek istiyordu, ateşi beslemek, Yahudi evinin yanıp kül olmasını görmek istiyordu. "Ne demekmiş," diyordu kendi kendine, "ne demekmiş samandan, paçavradan Yahudiler yapıp yakmak, İsa'nın hayır duasını kazanmak istersen canlı Yahudi yakmak gerek!"

Şişelerden kalan gazyağını dökmek için kapıya yaklaştı, ama hızı birden kesildi, duvara yapıştı, pencereden bir feryat duyulmuştu, hahamın balkona çıktığını gördü, ellerini sallayıp bağırıyordu: "Yangın var! Yangın var! Komşular imdaaat!"

Haham eğilip yanan kapıya baktı, ne yapacağını şaşırdı, sakalını çekiştirmeye başladı, ellerini çırpıp bağırıyordu: "İmdat! İmdaat!"

Çevredeki evler karanlıklar içindeydi, tüm komşular uykuya dalmışlardı, kimsecikler görünmedi. Haham aşağı indi apar topar, yanan kapının mandalını çekti, sokağa fırladı. Şaşırmış-

tı, şaşkına dönmüştü, koşup komşu kapılarını çalacağına tahtaları yalayan alevlere bakıyordu şaşkın, alık alık.

Trasaki hahamın haline acıdı, dayandığı duvardan fırladı, koşarak kapıları çalmaya başladı, bağırıyordu: "Yangın var! Yangın vaar!" Sonra hahama yaklaştı.

"Haham efendi," dedi, "kiliseden geliyordum, yangını gördüm. Sus, sus, ağlama öyle, bak komşular geliyor işte!"

Gerçekten de alçak kapılar açılmış, ayışığında don gömlek, başlarında takkeleri, mahmur, korkudan titreye titreye Yahudiler sokağa fırlıyorlardı. Hahamlarının yanmakta olan kapısını gördüler, kovalara sarıldılar, kuyulardan su çektiler, atılıp alevler içindeki kapıya su dökmeye başladılar. Yukarı çıktılar, haham peşlerinden koştu, Tevrat'ı kucaklayıp aşağı avluya indi. Trasaki de komşularla birlikte koşuyor, su taşıyor, yangını söndürüyordu, iyice yorulmuş, tere batmıştı, ama sevinçliydi. Alevlerin hepsi sönüp de komşular evlerine dönünce Trasaki hahamın elinden tuttu.

"İyi geceler haham efendi," dedi, "rahat uyu artık, yangın söndü."

Haham elini uzatıp oğlanın saçlarını okşadı.

"Tanrı anana babana bağışlasın evlâdım," dedi, "sen kurtardın beni. Sana birşeyler armağan etmek isterdim, ama yok ki, yoksulum ben." Bir an düşündü, "Dur," dedi, "var bir şeyim."

Avlunun köşesinde çiçek açmış bir gül fidanı vardı, ayışığında gözüne kocaman, bembeyaz bir gül ilişti. İhtiyar haham gülü koparıp Trasaki'ye verdi:

"Al bu gülü evlâdım," dedi, "koklayınca bu akşam yaptığın hayırlı işi anarsın, bu yaptığın da mis gibi gül kokuyor!"

Ertesi gün, 'kutsal cuma' günü, kampanalar sabahın alacakaranlığından beri hazin hazin çalınıyordu. İsa kilisede tabutuna uzanmıştı, kapılar açıktı, Hıristiyanlar girip çıkıyor, tapınıyorlardı. Bir düzine kadar kadıncık, diz çökmüş, menekşeler, limon çiçekleri, güller arasında yatan İsa'ya bakıyorlardı. Gözyaşlarını siliyor, yürekleri eriyordu, gözyaşları döküp ağlıyorlardı kendi evlâtlarına ağlarcasına; bu iyi yürekli palikaryayı, Büyük-

kale'nin ortadireğini, Türkler öldürmüştü.

Barbayani de geldi kiliseye tapınmak için. Eğilip İsa'nın kanlı ayaklarını öptü, tabutundan bir avuç tohum aldı hastalandığında yakıp tütsülenmek için, sonra durdu, bir iyice baktı İsa'ya, başını salladı:

"Lânet olsun Osmanlıya, lânet olsun çarmıhçıya!"

Dışarı çıktı, avluda Murcuflos'u gördü, perhizden, uykusuzluktan bitikti, çevresinde Dimitro Piçokolo, Kayambis, Ventuzos ve Sinyor Paraskeva da vardı, tümü de eğilmiş Murcuflos'un konuşmasını dinliyorlardı. Dün paşa Arabını yollayıp Metropolite bir tavşan armağan etmek istemiş de Metropolit küplere binmiş, ben peşkeş istemem demiş, Arabı geri çevirmiş.

"Perhizdeyiz," diye paşaya haber salmış, "yasımız var, Yahudiler İsa'mızı öldürdüler."

"Geri çevirmemeliydi armağanı," dedi Sinyor Paraskeva, "hakaret bu."

"O da göndermeseydi," diye atıldı Kayambis, "hakaret bu da, 'kutsal haftada' olduğumuzu bilmiyor muydu it?"

"Akıl harcı değil bu işler," dedi Dimitro, içini çekerek; "paşaya mı posta kuracağız yani şimdi de? Yumurta taşı kırabilir mi? Taşı yumurtayla tokuştur, gitti gider yumurta, yumurtayı taşla tokuştur, gene gitti gider yumurta! Bunu bilirim ben!"

Ventuzos da ağzını açtı konuşmak için, ama geç kalmıştı, Barbayani yüklendi üzerine:

"Duydunuz mu çocuklar kara haberi?" diye bağırdı gözyaşlarını silerek.

"Ne kara haberi Barbayani?"

"Kaptan Manol'u vurdular!"

"Hangi Kaptan Manol'u?" diye fırladılar yerlerinden.

"İsa'yı bre çocuklar, İsa'mızı, Osmanlılar!" diye karşılık verdi Barbayani, iki gözü iki çeşme.

Ventuzos'la Kayambis fırladılar şaşkın; gerçekten de İsa bir kaptandı, Kaptan Koraka, Kaptan Elias, eski kaptanlardan Kaptan Daskaloyani gibi. O da özgürlük uğruna dövüşüyordu, o da çizmeler, körüklü şalvarlar giyiyor, kara mendiller sarıyordu başına tüm Giritliler gibi.

Dönüp baktılar. Metropolit omzundaki çarmıhın yükü altında iki büklüm Metropolitliğin merdivenlerinden iniyordu ağır ağır. Açılıp yol verdiler, önlerinden geçerken de başlarını kaldırıp baktılar. Ne sert yüz ifadesiydi o, ne soluk benizdi, ak sakalları da fırtınalıydı!

"Niye böyle sert?" diye sordu Sinyor Paraskeva. "Yüzünün o tatlılığı yok olmuş, dudaklarından ağu damlıyor, ne oldu ona ki?"

"Çarmıha gerilecek! Çarmıha gerilecek..." dedi Ventuzos, "anlamazsın sen, nereden anlayacaksın, Şıralısın sen."

Metropolit önlerinden geçti, başındaki taç siyah bir örtüyle örtülmüştü, kiliseye girdi. Gerçekten de şu son günlerde adamakıllı sertleşmişti, o tatlı gözleri alev alev yanıyordu, ister perhizden, ister uykusuzluktan, ama daha çok her yıl sil baştan İsa'nın çektiği sonu gelmez acılardan. Haksızlığa dayanamazdı Metropolit Efendi, namussuzların, yasasızların, kötülerin o masuma işkence etmelerine, onu öldürmelerine nasıl göz yumardı. Başında dikenli çelenk, Türklerin elinde işkenceler altında çarmıha gerilmeye giden Girit'i gördükçe yüreği paralanıyordu.

Bu gece İsa'nın cenaze alayında âsâsını mızrak gibi sallıyordu, tabutun sağında solunda tüfeklerinin namluları yere çevrili şeref kıtasının nizamiye erlerine bakıp bakıp içinden söyleniyordu: Daha ne zamana kadar, daha ne zamana? Ey Girit, senin de şanlı 'Yeniden Dirilişini' görmek ne zaman bize nasip olacak, çarmıha gerilmen çok uzun sürdü.

Kilise korosuyla çocuklar İsa'nın cenaze alayında okunan ağıt-ilahileri okuyorlar, kadınlar ağlaşıyor, erkekler sessiz, ellerinde mumlarla yürüyorlardı, ama Metropolit'in aklında tek bir şey vardı Büyükkale'nin kaldırımlarını âsâsıyla döverken: Girit. "Tanrı, İsa'nın kendisi," diye düşünüyordu, "şimdi yeniden diriliyor, ama Girit salt toprak ve insanlardan yapılma."

Büyük Caddeyi geçtiler, meydanın kavşak yerinde durdular, Metropolit sağ elini kaldırdı, doğuyu, batıyı, kuzeyi, güneyi, dört yönü takdis etti – dört yöndeki kale kapılarını. Üç Kemerler'e vardılar, açıklığa. Deniz göründü pırıl pırıl, karşıda ayışığında iki küçük ada açıkça seçiliyordu, Miskinler köyünde,

cüzzamlıların köyünde, yandaki yarın kenarında bir iki fersiz ışık parladı.

Cüzzamlılar da cenaze alaylarını düzenlemişlerdi, limon yapraklarıyla defne dalları arasına yatırmışlardı İsa'larını – ama kendi İsa'larını, bundan uzun yıllar önce cüzzamlı, yüz yıllık bir keşişin yaptığı İsa ikonunu. Bu keşiş Miskinler Köyü İsa'sının resmini cüzzamlı olarak yapmıştı; cüzzamlıydı kendi İsa'ları, hastalık onun da parmaklarını, burnunu alıp götürmüştü, üst dudağı da çürümüş, dökülmeye yüz tutmuştu; zamanın Metropolit'i buna çok kızmış, ressam keşişi huzuruna çağırmıştı: "Aforozlusun sen, cüzzamlı İsa resmi yapman büyük günah. Tanrıdan korkmadın mı? Niye yaptın bunu?" "Başka türlü olsaydı pek muhterem Despot hazretleri," diye karşılık vermişti cüzzamlı keşiş, "nasıl gösterebilirdi İsa Hazretleri insanlara olan sevgisini? O da hastalanmalıydı insanlar gibi, hastalandı da işte..." Keşiş kekeme gibi bir acayip konuşuyordu, dudakları dökülmüştü, ağzı dilden ve dişten ibaretti...

İşte bu cüzzamlı Tanrının cenaze alayını tertiplemişlerdi Miskinler Köyünün cüzzamlıları, yatırmışlardı onu limon yapraklarıyla defne dalları arasına. Karşıda, Üç Kemerler'de sağlıklı insanların cenaze alayını görünce de yarın kenarına dizilip ellerindeki ışıkları sallamışlar, selâm vermişlerdi.

Kaptan Mihal böyle kutsal günlerde kiliseye hiç gitmezdi; Tanrıya saygı duyar, tapardı ona, ama papazları, rahipleri hiç mi hiç sevmezdi, yıldızları barışmazdı; kilisenin boşalmasını, papazların, kara cüppelerin, fistanların, körüklü poturların ortadan yok olmasını beklerdi, ortalığın temizlenmesini; o zaman girerdi kiliseye, mumunu yakardı. Ama 'kutsal perşembeleri' ister istemez papazların da bulunduğu sırada giderdi kiliseye, ellerinden kutsal ekmek ve kutsal şarap alıp günah çıkarmak için. Istavrozunu çıkarır, ağzını açar, İsa'nın kanıyla gövdesinden bir parçayı çiğner, içer, içinin büyük bir yangınla yandığını duyardı. Ama bu yıl, ömründe ilk kez 'kutsal perşembe' günü sabah sabah kısrağına atlamış, kırlara çıkmış, Nuri Beyin çiftliğinin oralara dek uzanmıştı, yaklaşmamıştı binasına, geri dönüp deniz kıyısına varmıştı rahat bir nefes almak için, günah da çıkarmamıştı. "İblis içimdeyken," diyordu, "iblis içimdey-

ken," diyordu dertli, "günah çıkarmam!"

Ağır aksak ilerleyen, arasıra duraklayan, ayaklarını sürüyerek yürüyen, bir adım ileri iki adım geri, akşamını zor eden 'kutsal cumartesi'den daha uzun, daha da beş ikindili gün yoktur yılın 365 günü arasında. Hıristiyanlar uykulu, mis kokan fırınların önünden geçerken iştahlı yutkunurlar; kadınlar telâşlı, evleri silip süpürürler; yeni yıkanmış avlularda büyük ateşler yakılır, yürekler herkese açık bekleşirler. Güneşin artık batmasını, topraktan merhametli, masmavi, "İsa dirildi!" ünlemleri dolu gecenin fışkırmasını beklerler.

Sıksık avucuna kutsal tohumlar alıp güneşe bakıyor, rasathane uzmanlığı ediyordu Karayorgi'nin karısı: "Mübarek güneş bugünü mü buldu batmamak için?" diye söyleniyor, kızarttığı tavuğun, daha demincek oğlu Andriko'nun, Tulupanas'ın fırınından dumanı burnunda getirdiği böreğin yaydığı kokulardan içi bayılıyordu.

Pinelope kadın da paskalya yumurtalarını boyamış, hem de pek güzel tutturmuştu boyaları daha 'kutsal perşembe'den; şimdi mutfağının hanımı, egemeni, akşam sofrası için ciğerli, kuru üzümlü, baharatlı paskalya çorbasını pişiriyordu; Kir Dimitro da karısının buyruğunda dört dönüyor, tepsilerle, saclarla fırına gidip geliyordu.

"Hadi Dimitrom, hadi aslanım, levendim benim, dayan," diyordu kocasına, "bu gece İsa'mız diriliyor, bu ne demek ha, şu demek; bu gece göreyim seni delikanlım! demek, boşa gitmesin bunca et, bunca sütlü börek."

Tanrı sonunda Karayorgi'nin kadınının sesini dinledi, güneş battı, Büyükkale'nin üstüne paskalya kokuları dopdolu karanlıklar yayıldı. Hıristiyan mahalleleri sevinç çığlıkları saldılar, kadınlar süslenmek için odalarına doluştular, Vangelyo da giyinip süslendi, avluya çıkıp kardeşini beklemeye başladı, gelecek miydi, yoksa gelmeyecek miydi? Alıp onu beraber kiliseye götürecek miydi? Birlikte kutlayacakları son paskalya olacaktı bu yılki paskalya. Gelecek yıla Titiros da onlarla beraber gelecekti kiliseye.

Geceyarısı yaklaşıyordu, hava ılık ve kokuluydu; Hıristiyanlar avlularına çıktılar, neredeyse çanlar çalınacaktı; şimdi şu an mezarında kımıldamaya başlamıştı bile, doğruluyor, ağır mezar kapağını omuzlayıp yuvarlanmaya hazırlanıyordu İsa. Tüm Hıristiyanlar kulakları kirişte hazır bekliyorlardı avlularda, pencerelerde.

Koca Büyükkale'de sadece iki kişi bu gece yolunu şaşırmış, Tanrıyı unutmuşlardı; bunlardan biri şu kutsal gecede bir Çerkez kadınının koynunda yatıyor, öteki yatağında doğrulup oturmuş üst üste sigara tüttürüyordu; aklı ısırgan it gibi dar sokaklara dalıyor, yeşil bir kapının önünde durup havlıyordu.

Biri öpüp çimdikliyor, öteki havlıyordu, tüm Hıristiyanların kilisenin avlusuna toplandığı, ellerinde mumlarla dinelip Metropolite baktığı şu saatte; Metropolit Efendi en süslü ruhani giysileri üstünde, defne dallarıyla süslenmiş tahta sete çıkmış, çiçek açmış limon ağacının altında gümüş işlemeli ağır İncil'i açıyordu şu an. Hıristiyanların yüzleri parlıyor, başlarında serin gece rüzgârı esiyordu; yaşadıkları şu anın büyüklüğünün farkındaydılar; mucizenin rahat, sağlam, barışçıl, güvercin misali gelmekte olduğunu biliyorlardı gecenin içinden. Ve 'İsa ölüyle dirildi!' tümcesi gürleyince, kutsal ışık dolaştırılıp tüm mumlar yakılınca, İsa ile birlikte tüm öbür ölüler de dirilmişti; kaptanlar gümüş işlemeli piştovlarını çekmişlerdi; Murcuflos çanların üçünü birden çalmaya başlamıştı, sevincinden deliye dönmüş, zafer çanlarıydı bunlar, üçünü birden. Aya Mina, Özgürlük, Ölüm... Tüm Büyükkale'ye Kaptan Manol'un ölmediğini, Osmanlı çizmeleri altında inleyen Büyükkale'ye Kaptan Manol'un ölmez olduğunu, Girit'in kurtuluşa kavuştuğunu ilan ediyordu Murcuflos çanlarıyla.

İsa dirilmiş, Metropolit de sakinleşmişti, öfkesi yok olmuştu; gelenek olduğu üzere sabaha karşı diyakozuyla paşaya bir tepsi baklava, bir sepet kırmızı paskalya yumurtasıyla paskalya çöreği gönderdi bayram hediyesi.

Büyükkale – evleri, dükkânları, daracık sokakları, kaldırımları – paskalya güneşiyle pırıl pırıl olmuştu; sanki canlı bir insandı, bir Hıristiyandı da kiliseden çıkmış, deniz kıyısına gidip uzanmıştı güneşlemek için mutlu, karnı tok, sırtı pek.

Barbayani uzun kılıcını kuşanmış, teneke madalyonunu göğsüne iliştirmiş, bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, dinleniyordu; bugün şerbet satmıyordu. Türk, Hıristiyan gelip geçenler ona selâm veriyor, temenna çakıyor, gülmekten katılıyorlardı; Barbayani paşalar gibi böbürleniyor, karşılık selâmlar çakıyordu sağa sola; peşine bir de Arap takmıştı, bir gün önce gündelikle tuttuğu bir serserinin yüzünü kurumla karartmış, muhafız atamıştı kendisine.

Cüce Harilaos, bıyıkları taze kozmatikli, arabasına kurulmuş, ziyaretlere çıkmıştı. Başında geçen gün Atina'dan gelen hasır şapkası vardı, çenesini sapı aslan kafalı bastonuna dayamış, kapkara, hasretli bakışlarla gelip geçenlere bakıyordu; kıskanıyordu, hiç sevmiyordu onları; onlar boylu poslu, kendisi cüceydi.

İkindi vakti Hıristiyanlar kadınlı erkekli, paskalya giysileri üzerlerinde, Üç Kemerler'e akın etmişlerdi; rüzgâr esiyor, genç kızların saçlarındaki fiyonklar dalgalanıyordu; kuzey yönünde deniz gülpembe dinleniyordu; arkada, güney yönünde tarlalar taptaze, yemyeşil, dağları pembe, gümüş kaplı zeytin ağaçları pırıl pırıl; yukarıda gökyüzü, yedikleri paskalya yemeklerini sindirmek, doğayı seyretmek için sokağa uğramış Büyükkalelilerin başları üstünde lâcivert, havlı, munis. Yavaş yavaş akşam çöküyor, yüzler gölgelenip uysallaşıyordu; akşam yıldızı birdenbire güleç, utkulu dirilmiş İsa gibi, insanların başları üzerinde sallandı.

Paskalyanın üçüncü salı günü Kaptan Poliksingis, Emine Hanımın bahçesinden kopardığı bir gül koncasını kulağına iliştirip Hanya Kapısından dışarı fırladı yirmi yaşında bir delikanlı gibi oynayarak. Ne bambaşka bir gençlikti bu, ne leventlik, nasıl mis kokuyordu şu son günlerde bıyıkları, göğsü, karnı! Bugün küfeye şişeleri, mezeleri doldurup Ali Ağanın sırtına vurduğunu gören kızkardeşi gülümsemişti: "Eh, ne edersin hemşire, acele etmemiz, hızlı yaşamımız gerek, kötü kişi derler Azrail için, kimsenin gözünün yaşına bakmaz!"

Hanya Kapısının dışında, tozlu bir muşmula ağacının altında iki arkadaşı onu bekliyordu, biri topal Stefanis'di, eğri bastonu vardı elinde; öbürü de soluk benizli, yüz ifadesi kaygılı, bal-

sarısı sakallı, çakır gözlü, frenk biçimi giysili biriydi.

"Merhaba çocuklar," dedi Kaptan Poliksingis, elini uzatarak. "Kaptan Stefanis, İsa dirildi!" diye paskalya selâmını verdi, ötekine dönüp, "pek bilgin İdomeneacığım," dedi "bırak allasen artık şu kitapları da şeytan götürsün, azıcık açık havaya çık, güneşe; yüzün ışık görsün, daha ne kadar sürecek sanıyorsun bu panayır? Kımılda azıcık be kardeş, gülümse biraz, İsa dirildi! Hadi şimdi gidelim!"

"Kaptan Stefanis'le bana bir pusula göndermişsin..." diye başladı İdomenea.

"Gidelim şimdi, sonra konuşuruz bunları; İsa dirildi, bre çocuklar!"

Yola koyuldular, öğle vakti olmuştu. Kale duvarlarını geçtiler, sağlarında deniz koyu lâcivert, köpüklü, Girit kıyılarını dövüyor, geriliyor, yeniden hız alıp uğulduyordu. Sollarında uysal, iyi yürekli yeşil doğa, taze ot kokusu, yeni doğmuş bir sıpa yeşil çayırlarda yuvarlanıyor, sırtüstü durup gökyüzüne bakıyor, koca ağzını açıp gülüyordu sanki. Kaptan Poliksingis durup sıpaya baktı, birden makaraları koyverdi.

"Ne o kaptan, ne güldün öyle?" dedi ötekiler.

"Çocuklar, öğrenciliğimi hatırladım şu an, okul çağlarımı; bir gün öğretmen Pateropulos, toprağı bol olsun, sormuştu bana, 'Bre Poliksingis, eşek nedir, eşek?' 'Yüz yaşında bir tavşan!' diye karşılık vermiştim. Gerçek dininiz aşkı için, bakın şu hayvana, yüz yaşında bir tavşana benzemiyor mu?"

Gülüyor, yol alıyorlardı, Kaptan Stefanis topallaya topallaya gidiyordu; Poliksingis de İdomenea'nın koluna girmişti tökezleyip düşmesin diye; alışık değildi taşlı yollarda yürümeye, mürekkep yalamış bir adamdı, tökezliyordu hep.

"Dayan benim yeni sağdıcım," diyordu ona Poliksingis, "yaklaşıyoruz..."

"Sağdıç mı dedin?" diye şaşırdı Stefanis, "nereden nereye?"

"Öbür gün yeğenim nikâhlanıyor, damadın da Kir İdomenea'dan daha yakın dostu yok bence; ikisi de kütüphane faresi, burunları kitap sayfalarında hep, sıçanların peynire üşüşmesi gibi, ikisi de Titiros, burunları peynirde... Senin de nikâhına Kir İdomenea!"

İdomenea başını salladı, konuşmadı. Yüzünü soğuk ter kapladı. Yüksek soydandı kendisi, eski bir çorbacı olan babası büyük bir sarnıç yaptırmış, evinin önüne bir çeşme diktirmişti hayrat, gelip geçen yolcular su içsin diye, komşular testilerini doldursunlar... Çeşmeye de oğlunun adını takmıştı: İdomenea Çeşmesi. Konağının ön duvarına gömme bir duvar saati oturtmuştu: kocaman, gelip geçenler baksındı, zamanlarını bilsinlerdi. Oğlunu da iyi yetiştirmişti; özel öğretmenler, mürebbiyeler tutmuştu ona, bir de frenk papazı gelip yabancı diller öğretirdi; hatta bir haham bile gelip İbranice ders verirdi. "Günün birinde, şu gördüğünüz oğlum var ya," derdi ihtiyar çorbacı dostlarına, kurtaracak Girit'imizi. Çünkü Girit, bunu iyi bilin, öyle topla tüfekle kurtulmayacak, akılla kurtarılacak."

Babası ölmüş, oğul kafasını mürekkep ve bilgiyle doldurmuştu; tam yedi yabancı dil öğrenmişti; komşu kadınlar onu hayranlıkla gözetler, ağzını açıp yedi dilden konuşmasını beklerlerdi. Ama o konuşmazdı, konuşmuyordu; yavaş yavaş da garip bir hüzün geldi üzerine, şimdi artık harabeye dönmüş konağından dışarı çıkmaz, bütün gün kitaplarının üstüne eğilmiş okurdu; bazan da kalemi eline alır, saatlerce birşeyler karalardı düşünceli. Tomar tomar kalınca, kaba kâğıtlar, incecik incecik yazılar, bazan da hep büyük harflerle dolu sayfalar; sonra kâğıtları katlar, koca bir zarfa koyar, zarfı kırmızı mühür mumuyla kapar, mumun üzerine babasından kalan kocaman bir mühür basardı; bu mühürde tanrıça Atena'nın resmi oyulmuştu elinde mızrağı, başında miğferi, bir mezarın başında. Sonra da ihtiyar dadısı Doksanya ile zarfı postaya yollardı. Çar'a çok duygulu mektuplar gönderir, ona Girit'in çektiklerini sayıp döker, sarışın ırk, Rus ırkı için Giritlilerin yaktığı halk türkülerini sıralar, gemilerini yollayıp onu kurtarması için Ortodoksluk adına başvurur, yakınırdı. Fransa Cumhurbaşkanına da yazardı: Çok ayıp, Fransa! Ne ayıp, sen ki insan haklarının anasısın, sen ki Büyük Devrimine ışık tutup çağdaş dünyamızı özgürlüğe kavuşturdun, Girit'in tutsaklığı karşısında nasıl hareketsiz kalırsın? Kraliçe Victorya'ya da mektuplar yazardı donanmasını gönderip Girit'i kurtarması için; kendisi Bay İdomenea aracılık etmeye söz veriyordu; Suda Limanı Büyük Britanya'ya verile-

cekti. Bu ünlü limanın tüm kötülüklerin anası olduğunu iyi biliyordu, Düveli Muazzama ayrı ayrı bu limana göz dikmişti, bu nedenle Girit hâlâ Sultanın egemenliği altında bırakılıyordu. Bu uğursuz liman olmasaydı Girit çoktan anasının kucağında olacaktı, Yunanistan'ın kucağında.

Şu son birkaç yıldır Kir İdomenea, ulusal bayram günü olan 25 Mart günü silindir şapkasını tepesine oturtup kiliseye giderdi; bu son bayram da böyle olmuştu.

Diyakoz günün İncil okumasını bitirip de kürsüden inince Kir İdomenea fırlamıştı hemen boş kürsüye, cemaate doğru kollarını açıp bağırmıştı: Kardeşler, dinleyin beni, Tanrı aydınlattı zihnimi, yurdumuzun nasıl özgürlüğe kavuşacağını anlatayım sizlere! Tüm Giritliler, kadın erkek, çoluk çocuk, topumuz birden kalkıp gidelim, Suda Limanına birer taş atalım, dolsun, kara parçası olsun uğursuz, böylece dünyanın güçlüleri ona göz dikmezler, kıskanmazlar onu artık. Haydi kardeşlerim, yürüyelim, ıstavroz çıkarıp birer taş alın elinize!

Murcuflos kürsüye çıkıp onu iyilikle oradan indirmiş, evine kadar götürmüştü. Kimsecikleri görmek istemiyordu, vakti yoktu, şimdi daha da uzun mektuplar yazıyordu tüm krallara, daha da ötelere, Amerika Cumhurbaşkanına, ilişikte kartlar, haritalar da gönderiyordu Girit'in nerede, siyasal ve stratejik öneminin ne olduğunu görsün, neden Osmanlının elinde kalmaması gerektiğini anlasın diye! "Ey Franklin'in ve Washington'un ...tanı! Ey özgürlük ülkesi! Girit, dünyanın öbür ucunda, bir deniz kıyısında ayakta duruyor, zincire vurulmuş kollarını sana uzatıp seslenir: Kurtar beni!"

Kir İdomenea yazıyor, yazıyor, ömrü boyunca karşılık bekliyordu yazılarına. Sık sık avluya inip Doksanya kadından mektup gelip gelmediğini soruyordu. Yok, gelmemişti. Gerisin geri odasına çıkıyor, yeni kâğıtlar alıp yazılarını döşeniyordu. Böylece onda ne keyif, ne de zaman kalmıştı başkalarıyla görüşmek için. Yalnız, her cumartesi akşama doğru kapı açılır, eski sınıf arkadaşı ve tek dostu öğretmen Titiros girerdi içeri kambur, bacakları çarpık, gözlüklerinin camlarını hohlayıp silerek. "İşte şimdi kapışacaklar gene," diye söylenirdi Doksanya kadın huzursuz, kahve ve çörek tepsisini önlerine sürerken. İdomenea

fildişi kakmalı babadan kalma tabakasını açar, karşılıklı sigara tellendirirlerdi sessiz, uzunca süre. Bu akşam hangi yüksek konunun tartışılması gerektiğini tasarlarlardı kafalarında. İdomenea bir kitap açardı. Astronomi, Mezhepler bilgisi, Retorik, Trikupis ya da Kritovulidis tarihini; şu son zamanlarda bir İngilizce kitap vardı ki dünyayı altüst etmişti, insanın maymundan geldiğini kanıtlıyordu. Öğretmen Titiros ağzı açık dinlerdi, sonra da ikisi birden hızlanır, ateşlenirdi tartışma; Doksanya kadın gözünü anahtar deliğine uydurur, olup biteni seyrederdi; durum kötüleşirse içeri girip ayırmalıydı onları, iş sarpa sarıp kavgaya dökülürse...

Tek cumartesi akşamı dostu; öğretmendi İdomenea'nın; ama arasıra çocukluk arkadaşı Kaptan Poliksingis'in de izin verirdi güve yeniği basamakları çıkıp kitap, harita, ikon dolu odasına kadar sokulmasına; buluşurlardı bazı bazı. Komşuydular, çocukken beraber oynarlardı, İdomenea frenk papazlarına, hahamlara teslim edilmeden önce. İşte Kaptan Poliksingis de gelirdi oraya koca fesi, burulu bıyıklarıyla, kasvetli oda kahkahalarla çınlardı; Kir İdomenea bir insanda bunca kayıtsızlık, bunca keyif, bunca neşe ve bunca cehaletin nasıl bir araya geldiğine şaşardı. Kaptan Poliksingis bazan allem eder kallem eder İdomenea'yı Üç Kemerler'e dek bir gezintiye çıkmaya razı ederdi, ama orası kalabalık olurdu, denize doğru inerlerdi. Bugün de işte hava çok güzeldi, ilkbahardı, büyük yortu günüydü, ona Kaptan Stefanis'le bir pusula göndermişti: "Senden büyük bir iyilik yapmanı istiyorum dostum İdomenea," diyordu pusulasında, "ünlü kaptanımız Stefanis'le birlikte gelmeni rica ediyorum, buluşalım, çok önemli bir sorun, ölüm kalım sorunu!" Kir İdomenea'nın ödü kopmuş, Kaptan Stefanis'in peşine takılmıştı.

"Ölüm kalım sorunu mu dedin?" diye sormuştu tozlu muşmula ağacının gövdesinden kopup yürümeye başladığı sıra.

Kaptan Poliksingis parmağını dudaklarına getirmiş, "Sus," demişti, "şimdi görürsün."

Kıyı kıyı yürümüşlerdi bir patikadan; az sonra önlerine geniş bir alan çıkmıştı yüksek duvarlarla çevrili, duvarların tepesinden haçlar ve servi ağaçları görünüyordu. Kir İdomenea şaşırmıştı:

"Mezarlığa mı?" diye sormuştu.

"Başka nereye olacak?" diye karşılık vermişti Kaptan Poliksingis gülerek, "doğduğumuz andan başlayarak gideceğimiz en son yer orası değil mi?" Koluna girmişti. "Korkma İdomeneacım, şimdi göreceksin."

Mezar soyguncusu Kolivas, güneş yanığı, başı açık, şaşı, elini alnına siper etmiş onları bekliyordu mezarlığın kapısında. Kupkuru, koca yüzlüydü, ne Allaha ne de şeytana inanırdı, yıllardır mezarcılık ediyordu, böylece ölümle haşır neşir oluyor, insanların nasıl çürüyüp kokuştuklarını izliyordu; bir sürü garip işin kokusunu almıştı, çevresine çapaklı şaşı gözleriyle saygısızca, korkusuzca, umutsuzca bakmayı öğrenmişti, her şeye.

Ölüye yeni giysiler giydirildiğini görünce, el ayak kesildiğinde mezarı açar, ölüyü soyardı, giysiler bazan bol bazan da dar gelirdi ona. Kadın ölüleri de soyar, karısını giydirirdi, çocukları da soyar, çocuklarını donatırdı, umurunda değildi. Nice mezarlar soymuştu da bir kez olsun tek bir ölü ruhunun kendisini korkuttuğunu görmemişti; ne de bir hayalet dikilip karşısına, üşüyorum, donuyorum soğuktan, diye yakınmıştı! Hayalet, onun o cin çarpmış karısıydı, bundan solup sararmış, ince hastalığa tutulmuştu, onu da gömeceği gün yakındı. Hele şu son günlerde kan da tükürüyordu, erimiş bitmişti, kemikleri sayılıyordu. Nedendi ki bu? İyi yiyip iyi içiyordu, Kolivas'lar, cenaze çörekleri elinin altındaydı, iyi de giyiniyordu, Allah ölülerden razı olsundu, kefenlerden bol bol yatak çarşafları da vardı, neyi eksikti? Hayalet görüyormuş, cinçarpmışın kanını emiyorlarmış hayaletler!

Mezarcı Kolivas ölülere, canlılara bakar bakar da gülerdi hep. Ama sersem insanlar onu istemezlerdi, çoğu da ondan nefret ederdi. Niyeymiş, ölülerle haşır neşirmiş de ondan; bazıları da onu görünce yön değiştirirler, başlarını çevirirlerdi, ölümü hatırlatırmış onlara Kolivas. Ama ona vız gelirdi tüm bunlar, gülerdi: "Nereye gidecekler?" diye söylenirdi, "kurtulamazlar benden, er geç tezgâhımdan geçecekler, düşecekler elime." Ama onun da candan bir dostu, bir arkadaşı vardı, o da ölümden korkmaz, birçok garip işi, sırrı bilirdi: Kaptan Poliksingis. Cömert, hoşmeşrep, eğlencesever, iyi yürekli, kafasına estiğin-

de kendi yaptırdığı mezarına şişeler dolusu şarap, sepetler dolusu mezelerle gelir, iki kafadar bir sen bir ben bardak tokuşturup bulurlardı kafayı.

"Ölümle ölümü alt ederek!" diye tekrarlardı İncil'in dediklerini, kırılırlardı kahkahadan!

Kolivas uzaktan iki arkadaşıyla Kaptan Poliksingis'in geldiğini görünce kollarını açtı.

"Yahu tez olun be," diye seslendi, "bir cenaze filan gelir de keyfimizi, eğlencemizi zehir eder! Ventuzos sazıyla çoktan indi aşağı."

"Nereye gidiyoruz?" diye sordu İdomenea, mezarlık kapısının eşiğini aşarken, ürkek.

"Ölümü alt etmeye Kir İdomenea," dedi Kolivas. "Ne sandın, o mu bizi hep alt edecek? Biz de onu azıcık alt edelim bakalım!"

Ağaç haçlar, yanan kandiller arasından geçiyor, mezarların üzerinden atlıyorlardı, çevre papatya doluydu, hava mis gibi kokuyordu. Önden evsahibi olarak Kolivas gidiyor, konuklarına yol gösteriyordu. Bir mezardan insan başı göründü, Kir İdomenea'nın ödü koptu, bir çığlık koyverdi. Kolivas gülerek ona döndü, "Korkma Kir İdomenea," dedi, "bizim Ventuzos!"

Ventuzos çoktan kafayı bulmuştu; şarap vardı, meze vardı, beklemiş sabretmişti, ama sonunda dayanamamış, içmeye, mezeleri atıştırmaya başlamıştı. Yukarı çıkmış, kocaman sapsarı bir papatya koparmıştı, kulağının ardına iliştirmiş, mezara inip taş peykeye uzanmış, gözlerini kapamış, kendince ölü taklidi yapmıştı alışmış olmak için ölüme. Ama arasıra yeniden diriliyordu, şarabı çekip mezeleri tıkıştırıyordu, sonra da bir daha ölüyordu. Sonunda ayak seslerini, konuşmaları duymuş, yerinden fırlamıştı.

Kolivas durakladı, Kaptan Poliksingis'i bir yana çekti.

"Patron," dedi, "niye getirdin şu Ventuzos'u? Başımıza bir belâ saracak, göreceksin. Mezarlıkta saz olur mu, nerede duyulmuş böyle şey?"

"Mezarlıkta yiyip içtiğimiz mi, demek istedin?"

"Yiyip içmek başka şey, gürültü olmaz ki, şamatasız, kimseciklerin ruhu duymaz. Ama iş saza gelince öyle mi ya?"

"Bre Kolivas, keyfimi bozma bugün, dalgamı taşlama," dedi Kaptan Poliksingis, "müthiş keyifliyim bugün, saz da isterim, davul dümbelek de, şu sıra dünya bana dar geliyor."

Mezarcının şaşı gözleri pır pır etti.

"Karı dalgası?" dedi, "Gözlerini siyah halkalar çevrelemiş Kaptan Poliksingis, yutturamazsın bana!"

Ama Ventuzos kulağındaki iri papatyayla mezardan tüm çıkmıştı şimdi.

"Patronlarıma hoş geldiniz derim," dedi, peltek peltek. "Eh bre eh, Azrail olsaydım da bir göreydiniz siz gümbürtüyü: Bakın nasıl buyur ederdim insancıkları öbür dünyaya: Kulağımda papatya çiçeği, elimde sazım, döşerdim yerin altını şarap ve rakı şişeleriyle, mezelerle, öyle sizin yaptığınız gibi, vay kara bahtınıza, solucanlarla, böceklerle değil!"

Topal Stefanis'i elinden tuttu, Kaptan Poliksingis de şaşkın İdomenea'nın koluna girip mezara indiler. Ne arıyordu o burada, bu çilingir sofrası döşeli mezar da neyin nesiydi, nice duygulu mektuplar döktürmüştü şu son günlerde Rus çarına, yoluyok ilgilenecekti, gözleri yaşaracaktı, eninde sonunda karara varacaktı...

"Hadi Kir İdomeneam, kımılda yahu!" dedi Kolivas. "Azraili öldürelim."

Taş peykeye dördü birden sıkışıp oturdular, şişeleri açtılar, mezeleri yaydılar, Ventuzos sazını eline aldı, kıyamet kopmaya başladı.

Kolivas Ventuzos'un kulağına eğildi.

"Allahına inanıyorsan Ventuzos," dedi, "yavaş, mezarlık burası, senin tavernan değil, belki de dul karının biri, ihtiyar ananın biri çıkar geliverir... Anlarsın ya?"

Topal Stefanis'te dur dinlenme yok, bardakları dolduruyor, tavuk kızartmasını bölüştürüyor, ölülerin ruhuna içiyordu. Tüm kendi ölülerini, yabancı ölüleri hatırladı, ünlü bir kaçakçı olan babasını, yumurta ve turpotu satan anası, 'Dardana'sıyla birlikte sulara gömülüp boğulan tayfalarını, teker teker tümünün sağlığına içiyor, gülümsüyordu. Sonunda yeğeni fırıncı Toma da aklına geldi, geçen yıl perhiz ayında donup ölmüştü zavallı. Bir arabaya binmişti belden yukarısı çıplak, kol-

ları yana açıktı; bir kayaya bağlıydı sözümona, göğsünde de ölü bir hindi vardı, ciğerlerini söküp kemiriyordu güya... Öğretmen Titiros sersemi yemişti oğlanın başını, güya bilmem hangi mitoloji kahramanını temsil ettiriyormuş karnavalda ona, meclisten dışarı! Zehir gibi de bir soğuk, zavallı Toma üşütmüş, donmuştu, üç gün sonra da sizlere ömür.

"Yeğenim maskara Toma'nın sağlığına, çocuklar, sizin de sağlığınıza!" diye bardağını kaldırdı Stefanis.

Bardaklarını tokuşturdular keyifli, şarap gırtlaklarından guruldayarak midelere indi. Kir İdomenea'yı korkular aldı yeniden. "Burası neresi?" diye düşündü "Aslanlar çukuruna inmişim meğer!"

Başlangıçta rakı kadehini dudaklarına şöyle bir dokunduruyordu, ama yavaş yavaş boğazı ısındı, gözleri parlamaya başladı, yanakları kızardı.

"Sevdiklerinin başı için Kir İdomenea aç şu ağzını, aç da görelim bakalım sahiden dedikleri gibi yedi dilin var mı!" diye yalvarıyordu mezarcı Kolivas.

Ama Ventuzos coşmuştu, yayını sazın telleri üzerinde çekiyordu amansız. Kolivas onu kolundan tuttu.

"Ulan Allahsız," dedi, "yavaş yavaş be! Başımı belâya sokacaksın! Mezarlık burası be, kafeşantan değil!"

"Son öpücüğümü kabul edin!" diye bağırdı yine İncil'den Kaptan Stefanis. "Hadi çocuklar içelim." Bardağını kaldırdı.

Şimdi Kir İdomenea da bardağını dolu dolu dikiyordu; keyfe gelmişti, olmayacak yüklü lâflar etti; Kaptan Poliksingis'e döndü:

"E, kaptan, söyle bakalım," dedi, "sen yeniden dirilişe inanır mısın, ruhun ölümsüzlüğüne?"

Ama Kaptan Poliksingis'in gözleri kapalıydı, yarı karanlıkta yüzü gülüyordu, ışıklıydı. Duymadı söylenenleri.

"Bırak onu Kir İdomenea," dedi mezarcı Kolivas, "o şimdi yedi kat göklerde dolaşıyor."

"Hoca," diye atıldı Ventuzos, "sana ben karşılık vereyim. Bu sorduğum acayip işleri anlamak için kafayı çekmiş olmam gerek, buldun mu sen kafanı?"

"Buldum."

"Dinle öyleyse."

Lirini alıp dizine uzattı:

"Şu sazı gördün mü?" dedi. "İyi bak, teker teker tüm parçalarına bir iyice bak; işte akortları, işte kapağı, teknesi, burmalı tepesi ki adına boynuz derler, işte akort kulakları, bu da yayı..."

"Eh, pekiyi."

"Pekiyisi yok, işte insan gövdesi bunlar, ayaklar, eller, barsaklar, kafa."

Yayı eline aldı, çalmaya başladı, kâh en sert levent havaları, kâh en yumuşak, mahmur maniler çalıyordu. Birden durdu:

"İşte insan ruhu," dedi, "müzik."

Kaptan Stefanis sokuldu ağzındaki mezeyi çiğneyerek tatlı tatlı. Mezarcı Kolivas bıyıklarını burup gülüyordu.

"Anlamadım," dedi İdomenea, "ne demek istedin?"

"Hâlâ mı anlayamadın Kir İdomenea, hem kafayı bulduğunu söylersin bir de? Hele az daha iç, gözünü seveyim de, zihnin açılsın!"

Bardağı doldurdu, İdomenea'ya zorla içirdi adeta!

"Bak, şimdi dinle dedi: Şu saza bir yumruk atıp bin parça yapsam ne olur onun sesi? Ne olur çıkardığı müzik? Sazsız müzik olur mu?"

Gık demeden duran İdomenea'ya, kahkahalarla gülen Kolivas'a, kızarmış tavuğun kanadını kemiren topal Stefanis'e baktı teker teker.

"Olur mu sazsız müzik?" diye tekrarladı böbürlenerek, "bacaksız, kolsuz, barsaksız ruh olur mu? Bırak şeytan götürsün bu tür düşünceleri, kurcalama!"

Kolivas girdi araya.

"Kemençeci kim?" dedi, "ondan bahset sen bana Ventuzos, yay kimin elinde, kim gezdiriyor yayı karnımızda, barsaklarımızda da çalıyor sazı? Bunu söyle sen bana sıkıysa, yengeç suratlı. Sen ne dersin Kir İdomeneam? Yedi dilin var senin. Birini çıkar da konuş, kemençeci kim?"

"Tanrı," dedi İdomenea suratı asık.

"Bre Ventuzos yuf olsun sana!" dedi mezarcı, mezardan dışarı savurdu balgamını müthiş öfkeli.

Onlar ruhun ölümsüzlüğü üstüne tartışırken Kaptan Po-

liksingis sırtını duvara dayamış, yedi kat göklerde dolaşıyordu. Daha ne kadar zaman dünyadan haz alacaksın, daha ne zaman dünya senden haz alacak, diye düşünüyordu, yaşayacaksınız kekâ karşılıklı? Güzel hatırın için ulan, iyi belle bunu, dünyanın öbür ucunda doğdu, o yabanıl insanların içinde, kımızla beslendi, ayın on dördü gibi güzel oldu da Büyükkale'ye geldi, yumuşacık minderlere kuruldu şahnişinde, senin kucağına atıldı; gülüyor, ısırıyor, çığlıkları basıyor, Emine! Kaptan Poliksingis kendi eliyle yaptırdığı mezarının içinde gülümsüyor, arasıra gözlerini açıp yeniden kapıyor, Çerkez kızının o serin, o kütür kütür kucağında buluyordu kendini...

Güneş batmak üzereydi, küfe boşalmaya yüz tutmuştu, hepsi de adamakıllı kafaları bulmuşlardı, İdomenea el çırpıp türkü söylüyordu incecik sesiyle, birtakım çok eski, şöyle böyle şarkıcıkları; sesi falsoluydu, bu şarkılar gelivermişti birden aklına. Çarları, kralları unutmuş, kalın yazı kâğıtlarını bir yana itmişti, boşver! Türkü söylüyordu.

Birden, yukarıdan, yeryüzünden ağlamalar duyuldu, bir kız çocuğu bağırıyordu: "Baba! Baba!" Mezarların arasında koşuyordu. Mezarcı Kolivas kulak kesildi.

"Benim kız, Lenyo!" dedi, ayağa fırladı. Kafasını mezardan çıkardı, Lenyo koşuyordu, haçların üstünden atlıyor, ağlıyordu.

"Kız nen var? Niye zırlıyorsun öyle?"

"Baba! Babacığım, anam ölüyor, ölüyor!"

"Ne dedin kız, doğru konuş hele!"

"Öldü," diye bağırıyor kız, "öldü!" Saçını başını yoluyor.

Kolivas mezara dönüyor, eğilip bardağını dolduruyor ağzına kadar, dikiyor, bıyıklarını siliyor elinin tersiyle. Dışarı fırlıyor sonra, çapasını alıyor, avuçlarına tükürüp kazmaya başlıyor. Kızına dönüyor:

"Sen git şimdi," diyor, "ben az sonra gelirim!"

6

Kaptan Mihal'in tam dört köye, Petrokefalo, Aya Yani, Krusona, Kokkino Pirgo köylerine yıllar yılı kök budak salmış levent, etli, kalabalık soyu, alacakaranlıkta ayaklanmış, Büyükkale'yi basmaya hazırlanıyordu; soylarının tekne kazıntısı öğretmen Titiros'un nikâhında olacaklardı topluca. Soylarının anası sayılan Petrokefalo köyünde toplanmışlardı; yüz yaşındaki dedeleri ve topunun atası ihtiyar Kaptan Sifakas bu köyde yaşıyordu; onu önlerine katacaklar, yola koyulacaklardı. Kimisi katırların, kimi atların sırtında gelmişlerdi; hayvanlara kırmızı süslü battaniyeler örtmüşler, düğün hediyelerini, kuzu ve domuz yavrusu kızartmaları, peynir, çökelek, şarap ve zeytinyağı dolu tulumlar, bal dolu testiler, kuru üzüm dolu torbalar, kuru incir dizileri, bademiçi yüklemişlerdi.

İhtiyar dede Sifakas çuha giysileri, siyah çizmeleri, başında siyah mendili, elinde çatal bastonu, kapıda onları bekliyordu, koca gövdesiyle tüm kapı çerçevesini kaplıyordu. Sakalı nehir suları gibi aşağı doğru akıyor, tüm göğsünü dolduruyordu; gözleri derin yuvalarına gömük, kalın kaşlarının altından parlıyordu; kalın kolları, ihtiyar zeytin ağacı gövdesi gibi kıvrık, kupkuru, beyaz gömleğinin geniş kollarından dışarı taşmıştı. Çevreye gözlerini gezdirdi, yol oğullar, torunlar, torun çocuklarıyla dolup taşmıştı, sevindi buna.

"Bin kez hoş geldiniz bre evlâtlar!" diye bağırdı kollarını açarak, "çiçek dolu, yeşillik dolu ovalar misali hoş geldiniz!"

Tüm canlardan tek bir ses yükseldi uğultu halinde:

"Hoş bulduk ihtiyar, ülkende bin yaşa!"

Torunlarından ikisi kendisi gibi ihtiyar kısrağını çektiler, biri dizginlerinden, öbürü üzengisinden tutmuşlardı, kısrağı avludaki kuyunun taşına yanaştırmışlar, ihtiyarı bindirmek istiyorlardı, ama koca dede torunlarını şöyle bir itip aralamış, "Kocayıp çöktüğümü mü sandınız bre evlâtlar!" diyerek koca eliyle

hayvanın yelesinden tuttuğu gibi sırtına atlayıvermişti.

"Sağ olasın, var olasın koca ihtiyar, bin yaşayasın!" diye duyuldu yine uğultu.

"Bin yıl çok, çocuklar," diye karşılık verdi ihtiyar, başındaki mendili kaşlarına yıkarak, "beş yüzü bana yeter!"

Tam on bir oğlu, dört de kızı vardı, topu da canavar. Sadece sonuncusu, tekne kazıntısı işe yaramaz çıkmıştı, zayıftı, ipince, kupkuru, yanığın biriydi. Böyle bir miskin onun sulbundan nasıl düşmüştü?

"Ne yapsak bu oğlanı?" diye konuşurlardı karısıyla. "Çoban desen olmaz, hayvan çalacak gücü yok. Çift desen süremez, nerede böbrek nerede güç. Kaptan desen hiç olamaz, deniz tutar, kusmuklu. Yaramaz hiçbir işe!"

"Papaz olsun," dedi karısı, pek seviyordu tekne kazıntısını.

"Ya papaz, ya öğretmen; papazımız var, öğretmen yok köyümüzde, öğretmen yapalım onu."

Büyükkale'ye okumaya yolladılar, böylece Kaptan Sifakas'ın tekne kazıntısı, öğretmen Titiros olup çıktı ortaya.

Oğlanı başından savdığından hoşnuttu Kaptan Sifakas, ona oğlumdur demeye utanıyordu, öbür on canavarla evinin avlusunda baş başa kalmıştı, övünürdü onlarla. Oğullarım yemek yerken ev temelinden sarsılır, deprem mi ola? diye sorarlar bilmeyenler. Yok deprem değil, Kaptan Sifakas'ın oğulları sofrada yemek yiyorlar!

Bir gün kapılarının eşiğinde Azrail göründü, avluya baktı, içeri; çok buldu orada gördüğü canları, çoktu, fazlaydı, kendi payını istedi Azrail; aldı da; kimini savaşta aldı – helâl olsun! – kimini de yataktan alıp götürdü kalleş – haram olsun! Ama gene de kendine epeyce oğul kalmıştı, evlendiler, çoluk çocuğa karıştılar, torunları oldu Kaptan Sifakas'ın, uzun ömürlü olsunlar, torunlarının çocukları. Kendisi tek bir candı, yüz can bırakıyordu ardında, onlar da bırakacaklardı binlercesini, Girit dolup da taşacaktı. Kaçını alıp götürecekti Azrail? Kaçını öldürecekti Osmanlı? Ama maya gene de kalacaktı. Rahat ölebilirdi şimdi, güreşmişti, Azraili tuşa getirmişti!

"Allahın izniyle çocuklar," dedi ellerini göğe kaldırırak, "varalım tekne kazıntısını everelim."

Büyük kafilenin başını çekmeye başladı ihtiyar; soyun koca babasını, ardından, sağlı sollu, bir adım arkadan, en büyük iki oğul izliyordu, onlar da yaşını başını almış. Aya Yani'den koca çiftçi Manusakas'la, mandıracı ve hırsızların şahı Fanurios. Bu ikincisi sert bakışlı, kısa bacaklı koca bir çobandı, peynir ve keçi kokardı, tüm Resmo Dağları onun buyruğunun altındaydı. Dağların yalnızlığı başına vurunca, mandıralarını bırakıp düze iner, Pentokefalo köyünden Hacı Nikoli'nin damızlık boğasını bağlı olduğu zeytin ağacından çözer, boğuşmaya başlardı azgın hayvanla kendi azgınlığını yatıştırmak için. Dünyada tek bir canavardan korkardı: karısından, karısı Despinya'dan. Ufak tefek bir kadıncağızdı, sıska, üflesen devrilecek, ama koca dağlı Fanurios'un ödü kopardı ondan. Köye her inişinde, karısıyla bir iki gün kalıp onu karnında bir çocukla bırakmak istediğinde, durumuna çekidüzen verir, insan olurdu karşısında; canı içmek ister, içmez, küfretmek ister, etmez, duvara balgam savurmak ister, savurmazdı, tutardı kendini, geceyi beklerdi, karısının gidip yatmasını; işte o zaman yarı beline kadar pencereden sarkar, sokaktan kim geçerse ensesinden yakalar, koca elleriyle içeri alırdı, karşısına oturtur, şamatasız, gürültüsüz çekerlerdi kafayı. Başka biri mi geçiyor, onu da yakalardı ensesinden, ses çıkarmasınlar diye bardakların içine parmaklarını çatal yapıp sokar öyle tokuştururlardı; karşısındakilerin fitil olduğunu anlayınca Fanurios yeniden enselerinden sokağa bırakıverirdi; sonra da gidip karısının yatağına sokulurdu usulcacık. Böylece onunla tam yedi çocuk sahibi olmuşlardı.

Bir toz bulutu kaplamıştı yolu, güneş soluvermişti. Kaptan Sifakas arasıra sıcaktan bunalan başını geri çeviriyor, ardından gelen kervanına kaçamak bir göz atıyordu. Önde Manusakas'la Fanurios, peşlerinden evli ya da bekâr erkekler, torunlar; ardından daha bıyıkları terlememiş, ham, yanaklarında kapkara ya da sarı tüyler, torun çocukları; en sondan da şamatalı, gürültülü, kahkahalı kadınlar kümesi.

Kaptan Sifakas kaçamak bakışlarını üzerlerinde gezdirdikten sonra yeniden başını çevirip Büyükkale'ye bakıyordu. Konuşmuyor, gülmüyordu; oğullarıyla lâf etmiyordu; yüreği dolu doluydu, toktu, iç organları yerli yerindeydi; şu anda kimseden

ne bir şey bekliyor, ne bir şey istiyordu, yoktu ihtiyacı. Şu son günlerde hiç konuşmak isteği duymuyordu. Gizli bir derdi varsa bunu insanlara açıp konuşamazdı, ancak Tanrıyla konuşabilirdi.

Gerçekten de birtakım gecikmiş düşünceler dolaşıyordu kafasında; ömründe ilk kez ihtiyar Sifakas, ölümü düşünmeye başlamıştı. Tanrının huzuruna çıkacağı gün yaklaşıyordu ve ihtiyar kaptan bu düşünceyle ürperiyordu. Tanrı ona kapkaranlık bir dağ gibi görünüyordu, bol bol akarsular vardı, ama o susamıştı, canavarlar doluydu, korkuyordu. Bir ayaklanma sırasında, geceyarısı tekbaşına, Büyükkale yakınlarındaki Uğursuz Tepeye doğru yaklaştığını hatırladı; Osmanlılar sipere girmişlerdi orada. Sessiz, yavaş yavaş, iki büklüm olmuş ilerliyordu bıçağı dişlerinin arasında; fısıltılar duyuyor, sigara ateşleri görünüyordu, karanlıkta silâh şakırtıları, kılıç pırıltıları. Kaptan Sifakas titriyor, titriyor, ama ilerliyordu; işte yaklaştıkça Tanrı da ona böylesine bir dağ, bir tepe gibi görünüyordu...

Bu sıra Vangelyo hamamdan çıkmıştı, Reyno sağdıcı İdomenea'nın armağanı fildişi tarakla onun saçlarını taramış, yanaklarına allık sürmüş, uçukluğunu gidermiş, burnunu pudralayıp daha küçük görünmesini sağlamıştı. Vangelyo aynanın karşısında duruyordu, konuşmuyordu. Pinelope kadınla Krasoyorgi'nin karısı gelin yatağını süslüyor, limon çiçekleri, kutsal tohumlar serpiyorlardı pesten şarkı söyleyerek; ikisi de içmiş, hafif çakırkeyif olmuşlardı. Aşağıda, mutfakta iki becerikli ev kadını, Kaptan Mihal'in Katerina ile Poliksingis'in kızkardeşi Hrisanti mezeleri hazırlıyor, Ali Ağa da komşulara gidip geliyor, nerede çatal bıçak, çanak çömlek bulursa alıp buraya getiriyordu.

Diamanti göründü kapıda, ceketi külhanvari omzunda asılı, yarım ağızla selâm verdi; mahmur, sabahçı, yumurta gözleriyle evin karışık haline baktı. Dudaklarını büzdü, göğsündeki saatin zinciriyle oynuyordu sinirli, tüm bunlar hiç hoşuna gitmeyen işlerdi. Damatsız da gül gibi geçinip gidiyorlardı işte, ne işi vardı o çatal kuyruklu, gözlüklü herifin evlerinde, niye girerdi böyle burunlarının dibine? Ağır adımlarla basamakları çıktı teker teker. Krasoyorgi'nin karısı gördü onu, anladı durumu;

şimdi gösteririm ben sana yakışıklı oğlan, diye geçirdi içinden, yaklaştı. Göğsündeki saati süs için aldığını biliyordu, kadrandaki sayıları okuyamadığını, saate bakmayı bilemediğini, arkadaşlarının ona bu yüzden takılıp alay ettiklerini de biliyordu. "Saat kaç Diamanti?" diye sorunca arkadaşları, küplere binerdi Diamanti; saati çıkarıp burunlarının dibine sokar, "Kör müsün lan, bak işte!" diye terslerdi. Krasoyorgi'nin karısı yaklaştı Diamanti'ye, çakırkeyifti, şarap içmişti.

"Saat kaç Kir Diamanti?" diye sordu nazlı nazlı.

"Durmuş saatim kadınım," diye karşılık verdi Diamanti, hırsından kabına sığmıyordu, "işlemiyor."

Dönüp baktı, kızkardeşini süslüyorlardı, dudaklarını ısırıp kanattı. "Kurban süslüyorlar!" diye düşündü, dönüp merdivene yöneldi çıkıp gitmek için. Bakışlarının üzerine iliştiğini gören kızkardeşi de dönüp ona baktı, gözleri dolu dolu oldu.

Pinelope kadın araya girdi:

"Gelini süslüyoruz Kir Diamanti," dedi, "erkek bulunmamalı odada."

Yakışıklı adam bıyığından bir kıl koparıp yatağın üstüne fırlattı.

"Uğurlu kademli olsun!" dedi; merdivenleri indi tulum gibi soluyarak, ağır ağır.

Alacakaranlık basarken nal sesleri, kişnemeler duyuldu, sokak süvarilerle dolmuştu. İhtiyar Sifakas gelmişti peşinde uzun kuyruğu. Vangelyo'ların kapısı ardına dek açıldı, birden evin içine karışık kokular yayıldı, terli erkek gövdelerinden, pişmiş etlerden, peynirlerden çıkan kokuların bir karması. İhtiyar dede sıska Vangelyo'yu tutup kaldırdı, yanaklarından öptü; peşinden tüm bu yeni hısımlar kalabalığı kızın üstüne çullanıp tere, keçi kokusuna, şaraplı nefese boğdular. Köylülerin sakal ve bıyıklarının sert, diken gibi kılları yanağına batmış, kızartmıştı, gelinin yanağı alev kesilmişti, neredeyse kanayacak; odasına çıkıp silinen allığını, pudrasını tazeledi.

Çağrılılar odaya sığmıyordu; kadınlar yukarı odaya çıktılar, kimi de mutfağa girip hediye yiyecekleri boşaltmaya başla-

dı; erkeklerin çoğu avluya çıktı, ev bayram yerine döndü şamatadan.

"Bağırmayın öyle çocuklar," dedi Kaptan Poliksingis, avluda gidip geliyor, yeni hısımları selâmlıyordu; "bağırmayın, burası Büyükkale, dağbaşı değil."

"Bağırdığımız filan yok Kaptan," dedi Manusaka, "konuşuyoruz."

Damat Titiros'la sağdıç İdomenea kucaklaşmalardan, tanışmalardan, selâmlaşmalardan çabuk yakalarını kurtarmışlardı, şimdi kanepenin bir kenarına ilişmişler söyleşiyorlardı. Titiros, eski Yunan'dan kalma nice düğün geleneklerinin nasıl günümüzde de yaşadıklarını açıklıyor hayranlıkla; ölümsüzdü Yunan ırkı, evlendiğine değil sadece, bir eski Yunanlı gibi evlendiğine seviniyordu. İdomenea da ona dün İngiliz Kraliçesine son bir mektup daha gönderdiğini söylüyordu – yolu yok bu kez mutlaka karşılık gelecekti, olumlu bir karşılık. Sağdıç, diyordu, inşallah nikâhın uğurlu gelir de Girit, kurtuluşuna kavuşur! Çok heyecanlıydı.

Kaptan Mihal kapıda göründü ağırbaşlı; başlığını çıkardı, babasının elini öptü, avluya çıkıp kardeşlerinin, yeğenlerinin ellerini sıktı, ortalıkta dolaşan Kaptan Poliksingis'i görmezlikten geldi, sonra dönüp babasının yanına ilişti kanepeye. İhtiyar oğlunun kulağına eğildi:

"Bre Mihal," dedi, "gelin bana pek sıska göründü."

"Güveye göre onun da ölçüleri," diye karşılık verdi Kaptan Mihal.

İhtiyar başını salladı, dudaklarının ucuyla gülümsedi.

"Tencere yuvarlanmış, bre Mihal, kapağını bulmuş, ha!"

Konuşma yarıda kaldı, derin cepli cüppesiyle Papamanol, domuz kılı bıyıklı Diyakoz, elinde gümüş buhurdanlıkla Murcuflos içeri girdiler. Herkes ayağa kalktı, boyalarını tazelemiş gelin yukarı odadan indi, sağdıç da damadı elinden tutup kanepeden kaldırdı, Murcuflos, buhurdanlığa köz doldurdu, ayin başladı. Gelinin başı eğikti; çevresinde yabanıl kuşağın dağlıları, ağır nefesli, kalın kemikli, sakallı, bıyıklı; ayakta dinelip ona bakıyorlar. Soylarına bu sıska karı da giriyordu işte, kanı kanlarına karışacaktı, bu harman başarılı mı olacaktı, olmayacak

mıydı? Tümü de çoban ve çiftçiydi, büyükbaş, küçükbaş tüm hayvanlardan anlarlardı, hangi koç hangi koyunla, hangi boğa hangi inekle çiftleşirse iyi döl verir bilirlerdi. Sürü nasıl sağlam olur bilirlerdi. Karıları da horozlardan, tavuklardan, tavşanlardan anlarlardı, şimdi yeni evlilere bakıp düşünüyorlardı şüpheli. "Gelin pek de sıska, göğüs möğüs hak getire, nasıl emzirir ola ki?" "Meraklanma, sütlenir, geçen yıl görmedin miydi keçimi, Mavrukamı? Bir deri bir kemik, memeleri şuncacık, ama döllenip de doğurunca, inanmazsın, her sağışta bir okka süt!" "Kalça da yok ki kızda, neresine sığdıracak dölünü?" "Yanındaki onayladı onun bu düşüncesini. "Meraklanma," dedi, "kalçası açılır, gelişir, evlenen karıların kalçaları genişler."

Kadınlar fiskos ediyor, Papamanol ayin ilahileri okuyor, nikâh oyunu sürüp gidiyor... Dualar ne zaman bitti de sağdıç, çiftin çelenklerini değiştirdi; ne zaman akrabalar gelinle güveyin üzerine çullanıp mutlu olmaları, bir yastıkta kocamaları, çoluk çocuğa kavuşup dalbudak salmaları için temennilerini bitirdi; ne zaman masalar kurulup çeneler işlemeye, gırtlaklar guruldamaya başladı, tüm bunlar ne zaman oldu? Damat bunları hatırlamıyordu. Anılarını bir sis tabakası kaplamıştı, yüzleri, sesleri; sağına Kaptan Mihal'i, soluna da Kaptan Poliksingis'i almış, dizlerinin üzerinde kızarmış bir domuz butu, kanepeye kurulmuş babasının bu durumunu hayâl meyal hatırlıyordu... Sonra karısının erkek kardeşi Diamanti'nin içeri girişini, kimseye selâm vermeyişini, külâhı kaşlarının üstünde mutfağa gidip içkiye yumuluşunu, küfredişini, gene şöyle böyle gözlerinin önünden geçirdi. Kaptan Poliksingis bu durum karşısında yerinden fırlamış, mutfağa girmişti, sonra mutfaktan bağırmalar, dalaşmalar ve kırılan bardakların sesi gelmişti...

Kaptan Mihal dişlerini gıcırdattı, kalkmak istedi, vazgeçti; yeniden yerine yerleşti, kanı fokur fokurdu; kızı Renyo, elinde tepsi babasına yaklaştı, soğuk vişne şurubu ikram etti, kaptan içip içini serinletti, kanı serinledi, genç kıza baktı yumuşak, asık suratı azıcık düzeldi. Bu kızcağızı bir yerlerde görmüştü, kimin kızıydı acep? Bütün gece nasıl da hizmet etmişti ona, ne istediğini, su mu, şarap mı, meze mi, sigara mı, hiç şaşmadan hemen anlıyor, koşup getiriyordu! Misafirlere kızartma et par-

çaları dağıtan karısına işaret edip yanına çağırdı:

"Kimin nesi şu kız?" dedi Renyo'yu başıyla göstererek, "onu bir yerlerde görmüşlüğüm var, ama nerede?"

Katerina kadın içini çekti:

"Senin kızın..." diye karşılık verdi.

Kaptan Mihal başını eğdi, bir daha da hiç konuşmadı.

Kaptan Poliksingis girdi içeri kanı beynine vurmuş, tüm oradakiler gözlerini ona diktiler; yüz ifadesini değiştirmeyi başardı, gülümsedi:

"Sarhoş," dedi, "özür diliyor, kusura bakmasınlar, diyor."

Kaptan Mihal'in yanına oturdu, oyalamak istiyordu onu, külhanbeyi yeğeninin bu münasebetsizliğini unutturmak istiyordu. Kaptan Mihal öfkeliydi, burun delikleri oynuyordu; arkadaşı gülyağı kokuyordu, öteye döndü. Ama Kaptan Poliksingis onunla lâf etmekte diretti, yatıştırmak istiyordu; sadece yeğeni olsa neyse neydi, şu son günlerde Kaptan Mihal'in kendisinden şeytan görmüş gibi uzaklaştığının farkındaydı, görmek istemiyordu onu. Nedendi acaba? Ne yaptıydı kaptana? Üst üste şarap içti, yüreklendi, bu şikâyetini Kaptan Mihal'e açıkladı:

"Ne yaptım sana Kaptan Mihal?" dedi. "Neden benden kaçıyorsun?"

"Konuşulmayanlar konuşulanlardan yeğdir!" diye karşılık verdi Kaptan Mihal.

"Ne oldu, ne yaptım sana Mihal?" diye üsteledi, "bilmek isterim."

"Türklük kokuyorsun!" diye karşılık verdi Kaptan Mihal.

"Bir şey mi sezdin?" dedi Kaptan Poliksingis, yüzü kızardı.

Kaptan Mihal dönüp Poliksingis'in gözlerinin içine baktı; yüreği birden gırtlağına doğru çıkmıştı, boğulacak gibiydi. Durumu bir tamam anlamıştı. Renyo'nun ayaklarını dayaması için yanıbaşına koyduğu sandalyeyi tuttu, sandalye gıcır gıcır gıcırdadı.

"Sezdim," dedi, dişlerini sıkarak. Az sonra da, "Utanmıyor musun?" dedi, "bir Türk karısıyla?"

"Hıristiyan olacak..." dedi Kaptan Poliksingis.

Kaptan Mihal yerinden fırladı, koca ev bir ileri bir geri sallandı.

"O Hıristiyan olacağına sen Türkleşsen de biz de kurtulsak!" diye homurdandı; hava almak için avluya çıktı.

Neredeyse gün ağaracaktı; köylüler boyuna yiyip içiyorlardı, aralarından bir iki meraklı da işi türküye dökmüştü, içlerinden biri heybesinden gaydasını çıkarmış çalıyor, başkaları da avluda pendozali dansını oynuyorlardı. Yeni evliler, sessiz, gülücüksüz, kanepenin kenarına ilişmiş oturuyorlardı; ne biri ne de öbürü çiçeklerle süslenmiş kayıyolanın bulunduğu zifaf odasına, yukarı çıkmaya aceleci değildi. Dede gözlerini yummuştu, uyumuyordu, çevresindeki torunlarının şamatasını, seslerini, türkülerini, gülüşmelerini dinliyordu, mutluydu; bir koca çınar gibi mutluydu, bol yağmur yağıyordu, sular toprağın içine sızıyordu, koca çınarın kökleri bu suları emiyordu, emiyordu mutlu.

Kaptan Mihal belâlı, karanlık bir bakışla karısına işaret etti:

"Gidelim," dedi.

Tanrının izniyle gün ağardı, güneş kalkıp düğün avlusunu gözden geçirdi – yalanmış kemikler, ekmek artıkları, saçlarının sakallarının ve kıl kepeneklerinin altında uyuyan ızbandutlarla dolu buldu. Büyükkale'nin üzerinde gezindi, bugün paskalyanın dördü çarşamba, dükkânlar açılıyordu, ustalar önlüklerini giyiyorlardı; zeytinlikleri, ekili tarlaları okşadı, Nuri Beyin çiftliğinin üzerinde durdu, yeni boyanmış pencereleri zevkle seyretti, yasemin çiçek açmıştı, bugün İskenderiye'den dört de papağan getirmişlerdi, ikisi yemyeşil, ikisi de mavi, göğüsleri sarı. Nuri Bey tamburcu kör İbrahim'e de haber salmıştı, ihtiyar kör yazın cumaları gelir, tambur çalıp şarkı söyler, Emine Hanımı eğlendirirdi, canı sıkılmasındı Emine'nin. Nuri Bey on beş gündür Büyükkale'ye inmemişti, şimdi çiftlik evini âşık serçe gibi onarıp temizletiyordu, sevgili karısı Emine yazlığa gelecekti. Çok özlemişti karısını, geçen gün haber salmış, kente ineceğini söylemişti, dayanamıyordu artık bu ayrılığa, ama Emine haberci Arap'la verdiği karşılıkta gebe olduğundan şüphelendiğini, sakıncaları bulunduğunu, erkek yüzü görmek istemediğini

bildirmişti; eve kapanmış kimseyi görmek istemiyordu, sadece Hamide Molla akşamları geliyor, kocakarı ilaçları yapıyordu acılarını dindirmek için. Onu seviyorsa eğer gelmesindi Nuri Bey, Emine kurtuluncaya dek gelmesindi kasabaya.

Bu üzüntü yetmiyormuş gibi – sevgili karından tam on beş gün ayrı kalmak ne demek – dün akşam paşa da haber salmıştı Arap Süleyman'ı yollayıp; söz vermişti Nuri Bey, hep erteliyor, atlatıyordu, ayıp değil miydi, ağalar sızlanıyorlardı, ne yapacaksa bir an önce yapsındı artık.

Şimdi babası da düşlerine giriyordu düzenli; konuşmuyordu, başucunda da durmuyordu artık, yalınayak, paçavralar içinde, koca koca adımlar atarak gelip geçiyor, bütün gece durmadan gelip gidiyordu, dönüp yüzüne de bakmıyordu, yüzü başka yönde gelip geçiyor, gelip geçiyordu bir heykel gibi.

Üstüne üstlük, tam bu sabah, babasını öldüren uğursuz soyun dölleri de düğün dönüşü çiftliğin önünden geçmişlerdi, aforozlular. Bir itişte kapıyı kapamıştı Nuri Bey, yüreği kabarmıştı öfkeden, yukarı odaya çıkmış, kafesli pencerenin ardından uğursuz soyun başı asırlık ihtiyarı seyretmişti; dimdik, kurumlu duruyordu atının sırtında, peşinde de sulbundan düşmüş ordusu.

Manusaka, Nuri Beyin kapısının önünden geçerlerken kısrağının dizginini kasmış, gümüş kakmalı piştovunu çekip havaya ateş etmişti:

"Posta koyuyorum sana Nuri Bey!" diye bağırmıştı.

Nuri Bey kafesin ardında dudaklarını ısırmış, karşılık vermemişti. Manusaka yanındakine dönmüştü.

"Köpek benden şekvacıymış, namaz kıldırmak için Tanrı evine eşek götürmüşüm, öbür gün bayramda dişi domuzumu sırtlayıp götürmezsem bana da Manusaka demesinler!"

Düğün kervanındakiler kahkahaları atıp toz duman içinde gözden kayboldular.

Nuri Beyin gözleri kan çanağına dönmüştü. Odadan aşağı indi, bir maşrapaya ağzına kadar şarap doldurdu, kapının önünde içmek için dışarı çıktı, öfkesini içine sindirecekti. Ama oturamadı, boynunu uzatıp baktı, kapının önündeki alan uğursuz atların ve eşeklerin nallarıyla sürülmüş tarlaya dönmüştü. İlerle-

di, yolun ortasında durdu, güneşten yana, düşmanlarının toz duman içinde kayboldukları yöne baktı. Elindeki maşrapayı eğdi, toprağa birkaç damla şarap damlattı:

"Şu an kafama koyduğum şeyi yapmazsam işte böyle aksın kanım!" diye mırıldandı.

Başını kaldırıp maşrapayı dikti, içiyor, içiyordu; şarap üstüne başına dökülüyor, ama Nuri Bey doymuyordu. İçeri girdi, yastığının altındaki piştovları aldı, doldurdu, bir iki el ateş etti, iyi çalışıyorlardı, sevindi. İki ağızlı geniş kamasını temizledi, bileğinde denedi, ustura gibiydi. Bütün gün avluda, yolda dolaşıyor, gidip geliyor, atların, eşeklerin izlerini izliyor, kanı kaynıyordu; evine geri döndü. Karanlık çökmüş, gece olmuştu; bir tavşan kesti, istediği gibi pişirtti, güzel bir yemek yedi; bir tutam yasemin kopardı, yastığının üstüne saçtı, uykuya yattı. Uzun zamandır ilk kez uyku girmişti gözlerine tatlı tatlı, solumadan uyudu deliksiz; bu gece düşüne babası da girmedi.

Sabahleyin çok hafif uyandı, keyifliydi, ıslık çalıyordu. Avludaki horozlar da uyanmıştı, gübre yığınlarının tepesine, çitlerin üstüne çıkmışlar, kursaklarını şişire şişire güneşi selâmlıyorlardı; gökyüzü pırıl pırıldı, ağaçların yapraklarından ışık damlıyordu, kapının önündeki hayrat çeşme de yeni yumurtlamış tavuk gibi gıdaklıyordu. Ahırdaki at dönüp doğan güne baktı, kısrak görmüş gibi kişnedi azgın; Nuri Bey bir ara yüreğinin de kişnediğini sandı, çifte atıp doğan yepyeni günü selâmlamak istemişti sanki yüreği de.

Avluya indi, yaşlı köpek, Karçon, hoş geldin dercesine tatlı tatlı, yumuşacık havladı yeni doğmuş enik gibi. Nuri Bey ahıra girdi; atının boynunu, sırtını, karnını sıvazladı, ayak bileklerine dek indi; uşaklardan birine su ılıştırıp hayvanı yıkamasını söyledi, çeşmeden kovayı kendi eliyle doldurup hayvanı suladı, yemliğini yem doldurdu ağzına dek. İçeri girip yaşlı aşçı kadına azık hazırlamasını, bir şişeye de turunç rakısı doldurmasını buyurdu yüksek sesle, elini çabuk tutsundu, güneş bir mızrak boyu yükselmeden yola çıkması gerekti, mutlaka çıkmalıydı.

"Beyefendi Kaleye mi?" diye sordu yaşlı kadın. "Hanımımızı mı getirmeye gidersin?"

Nuri Bey karşılık vermedi, odasına çıktı, bıyığına kozma-

tik sürdü, yeni giysilerini giyip yıldızlar gibi parladı, saçlarına mis kokuları sürdü, gümüş kakmalı piştovlarıyla kamasını kuşağına soktu, yeniden avluya indi, dış kapının önünde durdu, güneş pırıl pırıldı.

İhtiyar bir Türk geçti omzunda heybesiyle, Mustafa Baba; ot toplar, yakılar merhemler hazırlardı yaralara, hastalıklara, sarılık, samyeli vurgunu, şarbonu bile iyi ederdi. Türk köylerinde, Rum köylerinde dolaşırdı bağırarak: "Doktor, iyi doktor geldi; şifalı ilaçlar, uzun ömürler!" Heybesinden, hastalığına göre çeşitli otlar çıkarıp verirdi, pelin yaprağı, meşe peliti, meyan kökü, adamotu, çeşitli bitkiler. Evliya adamdı Mustafa Baba, para da almazdı yaptığı iş için, bir lokma ekmek, bir yudum suyla yaşayıp giderdi. Nuri Beyi kapıda görünce durup ona baktı ürkek.

"Hayrola Mustafa Baba, ne baktın öyle bana?" dedi Nuri Bey, ihtiyarın üstüne varmasın, diye köpeğini tuttu boynundan.

İhtiyar bir temenna çaktı:

"Çok da yakışıklısın bugün Nuri Bey," diye karşılık verdi hayran, "pek güzelsin." Kısa süre sustu. "Gereğinden de çok..." diye ekledi sesini alçaltarak.

Nuri Bey gülümsedi:

"Gülme bey," dedi ihtiyar. "Kişioğlu için sınırlar çizilmiştir, aşılmamalı bu sınırlar, günahtır."

"Günah mı sence çok güzel olmak, çok iyi insan olmak çok, namuslu olmak?"

"Günahtır ya, bey," dedi ihtiyar içini çekerek.

"Neden olsun Mustafa Baba, anlamadım?"

"Ben de anlamadım evlâdım, ama Tanrının isteği böyle, belle bunu Nuri Bey!" Yeniden elini göğsüne getirdi, sonra dudaklarına, sonra da alnına. "Eyvallah beyim," dedi, "Allaha emanet ol." Birkaç adım gittikten sonra dönüp durdu. Nuri Bey ihtiyara bakıyordu yan gözle, gülümseyerek:

"Bir isteğin var mı Mustafa Baba?" dedi, "buyur içeri de sana sofra hazırlasınlar."

"Karnım aç değil Nuri Bey," diye karşılık verdi ihtiyar, "kusura bakma; ama..."

"Ama? Konuş, serbest konuş Mustafa Baba."

"Sana bir söz edeceğim, ama gülersin diyorum."

"Gülmem, evliya adamsın sen, konuş."

"Güzel yüzüne kara sür, günlük urbalarını giy, yamalı çizmelerini, varsa; gümüş kakmalı piştovlarını çıkarıp at, güzelliğini azalt Nuri Bey!"

Nuri Bey makaraları koyverdi, ihtiyarın temiz yüzünde üzüntü belirdi.

"Yukarıda Allah varsa, Nuri Bey, gülme!" diye mırıldandı, başını eğip yoluna koyuldu.

İki Hıristiyan köylü kızı geçiyordu eşeklerinin sırtında, kapıda Nuri Beyi gördüler, taptaze boynunu eğmiş gülümsüyordu, güzelliğine imrendiler, istek dolu kaçamak bakışlar fırlattılar ve hemen gözlerini yere indirip önünden geçtiler. Biraz uzaklaşınca kızlardan biri konuştu:

"Güzel adam köpek!"

Öteki iç geçirdi: "Pek çatık kaşlısın bre Pelaya," dedi, "nazar değdireceksin adama, geberesiceye!"

"Ne de güzel ceset olur hani köpek..." diye mırıldandı ilk konuşan kız; bir daha da konuşmadılar.

Nuri Bey içeri girdi heybetli, at eyerlenmiş avlunun orta yerinde duruyordu, yaşlı hizmetçi eyere meze ve kitre rakısı çıkınını astı; Nuri Bey çevresini gözden geçirdi, ev tamir görmüş, yepyeni, pırıl pırıldı, zeytin ağaçları, badem ağaçları, nar ağaçları ürün ve meyve yüklüydü, incir ağaçlarında geniş yapraklar açmıştı yemyeşil, dört papağan kafeslerinde gagalaşıp öpüşüyorlardı asmanın altında.

Hiç rüzgâr esmiyordu, sakin bir gündü.

Bir an için Nuri Beyin yüreğinde bir tereddüt uyandı; nereye gidiyordu? Neden gidiyordu? Tüm bunları Tanrıya nasıl emanet edip de gidiyordu, yüzüstü koyup da gidiyordu? Yeryüzü cennetiydi çiftliği, hiçbir şeyi eksik değildi, karısı da gelip buranın tadını bir kat daha artıracaktı, şu avlu onun gevrek kahkahalarıyla çınlayacaktı... Narlar büyüyecek, incirler ballanacaktı; papağanlar yumurtlayacaktı fındık gibi yumurtalar, sarı, yeşil, gülrengi tüylere bürünmüş...

İç geçirdi; ihtiyar hizmetçi kadın efendisine bakıyordu; da-

dısıydı onun, elinde büyümüştü Nuri Bey, hiç evlenmemişti, erkek yüzü görmemişti, ama hoşnuttu halinden, pişman değildi, kocası da, evlâdı da, Tanrısı da Nuri Beydi işte. Bir kez olsun gözlerine bakıp ona bir şey sormamıştı; onun her yaptığı iyiydi, her buyruğu doğruydu, haklıydı, ona itaat etmekten zevk duyardı. Başkaca bir zevki de yoktu şu dünyada. Ama işte bugün yüreği pek ezikti.

"Nereye gidiyorsun Nuri Bey?" diye sordu.

Nuri Bey döndü şaşkın.

"Ne oldu bugün sana dadı, ne sordun öyle?" Ayağını kaldırıp ucunu üzengiye taktı, bir sıçrayışta eyere yerleşti. İhtiyar kadın buruşuk elini atın parlak göğsüne değdirdi.

"Nereye Nuri Bey?" dedi bir daha, titriyordu.

"Çiftliğe gözkulak olun," diye karşılık verdi Nuri Bey, atını mahmuzladı.

"Allah yardımcın olsun evlâdım..." diye mırıldandı, bir daha atını mahmuzlayıp gümüş renkli zeytin ağaçlarının altında gözden kaybolan beyine bakarak.

Boğazına bir yumruk gelip takılmıştı, ama yüreğine taş bastı.

"Su gibi geliyor ona ölüm, korkusu yok!" dedi yüksek sesle, kapının sürgüsünü sürdü.

Manusaka paskalya ertesi Selena Dağındaki mandıralarına gitmişti; sıcaklar başlamış, hayvanları kırkma zamanı gelmişti, bu kırkma işi dağların bir panayırı, bayramı; çobanlar koca makaslarla koyunları keçileri kırkıyor, şakalaşıyorlardı; kadınlar da gelmişlerdi dağa, ateş yakmışlar, koca kazanlarda su kaynatıp kırkılan yünlerin kirlerini akıtıyorlardı; Manusaka'nın oğullarıyla çobanları mandıranın ilerisinde bir çukur kazmışlar, bir kuzu kesmişler, derisini yüzmeden, olduğu gibi çukura gömmüşler, çukuru toprakla örtmüşler, üstüne de harlı koca bir ateş yakmışlardı o gün; çukurun çevresini almışlar, toprakla örtülü etin kızarmasını bekliyorlardı.

Manusaka koca bir koçu bacaklarının arasına kıstırmış, kırkma makasını açıp kapıyor, tutam tutam yağlı yünleri yanın-

daki kümeye ekliyordu; sağında kırkılmış yirmi kadar koyun, solunda bir o kadar kırkılmamış, önünde ve yanlarında ağır kokulu yün yığınları. Bir türkü mırıldanıyordu Manusaka, keyfi yerindeydi; yukarıdan, dağdan serin bir rüzgâr geliyordu, yıl iyi gitmişti; hayvanlar iyi beslenmişti; mandıranın yamacındaki peynirhanede iki oğlu, Todori ile Yannakos peynir kuruyorlardı kocaman bakır kazanlarda; peynirleri istif ettikleri bölmeden, Tanrıya şükür, peynirler ve çökelekler mis gibi kokuyordu. Aşağıda, düzlükte, Aya Yanni köyünde ekinler ve bağlar iyi gitmişti bu yıl, kısrağı da bir dişi tay doğurmuştu.

Manusaka bir ara kırkma işini bıraktı, çevresine bir göz attı ağır ağır, düzlükten yana, aşağılara doğru bakındı. "Breh, breh," diye mırıldandı, "dişi tavşan şu dünya, hep doğuruyor doğuruyor, başka da bir iş yaptığı yok. Hayvanlar doğuruyor, ağaçlar doğuruyor, karılar doğuruyor... E, Hristinya hatun, ellerin dert görmesin bir rakıcık koy da şöyle bir serinleyip kendime geleyim!"

Karısı Hristinya mandırada ateşi harlatıyordu; sağlam yapılı, diri bir kadındı daha, ama içi geçmişti artık, çocuk doğuramaz olmuştu, bu yüzden şekvacıydı Tanrıdan. Fabrika yetmişinden sonra işlemez duruma gelmeliydi, içinden böyle söyleniyordu ve Tanrıya öğütler veriyordu; zavallı karıların iki düzine çocuk yapmaya vakitleri, zamanları olmalıydı, kendisinin de olmalıydı ki hıncını çıkarsındı. İki düzine çocuk yeterdi, yirmi oğlan, dört kız... İlk torunu kucağına alınca o tatlı baş dönmesi gelmeliydi gece karanlığı gibi, ıstavrozunu çıkarmalı, gözlerini yumup gitmeliydi her ölümlünün gideceği yere, işte o zaman ölmeliydi. İçini çekti.

"Hey Allahım," diye söylendi, "hey Allahım, şu fani dünyayı yarattığında yanıbaşında olaydım bir! Sana bazı sırlar söyleyeyim, sırlar ki ancak biz kadınlar biliriz..."

Kocasının seslendiğini duydu:

"Seve seve Manusakam," diye karşılık verdi, "meze de ister misin, kuzunun dalağını tava yaptım."

"Getir de kıvıralım!"

Manusaka dalağı yiyip dünya nimetlerinin tadını çıkarırken nal sesleri, yuvarlanan taşların şakırtısı duyuldu.

"Dağa böyle süvari, hangi iblis gelir ola ki?" diye söylendi. Ağzında lokması dizlerinin üstünde doğruldu, mandırayı çeviren taş duvarın üzerinden baktı. Gün güneşliydi, elini alnına siper etti, gözleri kamaştı, siyah bir atın taşları yerinden sökerek geldiğini seçti güçlü ışığın içinden.

"Tanrı şahidim olsun ki," dedi, "bu gelen atlı Nuri Bey köpeği! "Ayağa fırladı, mandıra avlusunu aşıp giriş yerinde dineldi. "Bana geliyor olacak!"

Bir sıçrayışta mandıraya girdi, içliğini aldı duvardaki çividen, karısı diz çökmüş ocaktaki ateşi harlatıyordu, görmemişti kendisini, içlikten kısa saplı bıçağını çıkarıp beline soktu. Kuşağını sıktı, yerden pırnal dalından yaptığı çoban değneğini aldı, yeniden giriş yerine gidip dineldi.

Şimdi süvari bir kuytuyu gölgeleyen büyük pırnal kümesini geçmişti; başında beyaz sarığı vardı, belindeki piştovlar güneşin ışınları altında parlıyordu. Şimdi Manusaka, Nuri Beyin yusyuvarlak, apak yüzünü, kara kozmatikli bıyıklarını iyice seçmişti.

"Benim için geliyor!" diye kendine söyledi, "hoş geldi safa geldi köpek."

Dönüp karısına seslendi.

"Hey, Hristinya, sofrayı kur, misafirimiz var!"

"Kim?" diye duyuldu kadının sesi içeriden.

"İblisin biri!" diye karşılık verdi Manusaka. "Kur dedim sana sofrayı."

Giriş yerinden ayrıldı, süvariden yana yürüdü. Nuri Bey onu gördü, sesi duyuldu ıslık gibi, elini sallıyordu:

"İyi günler Kaptan Manusaka!"

"Hoş geldin Kaptan Nuri Bey, nereye böyle?"

"Kaptan Manusaka'nın mandırasına, duymuşluğun var mı, tanır mısın?" dedi Nuri Bey, gülümsüyordu. Dişleri parladı, katmerli taptaze gerdanı kıpırdadı.

Manusaka'nın gözlerinden kıvılcımlar saçıldı öfkesinden, ama kendini tuttu.

"Onun yiğitliklerini duymayan var mı?" diye karşılık verdi; o da gülmeye yeltendi, ama sadece üst dudağı hafifçe kalktı, dişleri göründü. Daha geçen gün bir eşeği sırtına vurduğu gibi

Tanrıevine götürmüş ibadet için!

"Ben de duydum bunu, uğursuz bir kuş getirdiydi bana bu haberi; merak edip geldim, eşeği omuzlayan o sırtı bir görelim bakalım," dedim.

"Sırt göstermezler sana Nuri Bey, aklından çıkar bunu, Manusaka sırt mırt göstermez."

"Zor görürse sanırım gösterir, kıçını bile gösterir!" Nuri Bey gülüyor, kırbacıyla hayvanın kulaklarına dokunuyordu; onurlu hayvan art ayaklarına kalkıp Manusaka'ya doğru yürüdü öfkeli.

Manusaka kıpırdamadı yerinden; kan bileklerinin mafsallarına saldırmış zonklatıyordu. Kendini tuttu, Nuri Bey evine gelmişti, sabırlı olmak gerekirdi. Yumruklarını sıkıyor, kıpırdamıyordu, ama dilini de tutamadı:

"Beni ısırıp da kudurmayan köpek görülmemiştir Nuri Bey," dedi boğuk bir sesle, göğüsten, "bunu iyi bilesin."

"Canavarım ben de Manusaka," diye karşılık verdi Türk beyi, "övünmek yakışık almaz susarız."

"Güzel, eh sonra?" dedi Manusaka koca elini havada kılıç gibi sallayarak, "krallığımı şereflendirmenin nedeni? Ne istersin?"

Nuri Bey bıyığını elledi, ısırdı, susuyordu; Manusaka çıktığı kayanın üzerinden ona bakıyor, o da susuyordu; ama her ikisinin de yüreği göğüslerini tekmeliyordu.

Sonunda Nuri Beyin sesi duyuldu:

"Manusaka," dedi sakin, ağır ağır, ağzından çıkan her sözü tarttığı belliydi, "Manusaka, bu yaptığın Türklük için büyük hakaret, bedelini ödemelisin."

"Keyif benim değil mi? Keyfimi yaptım, gelsin haraççıbaşınız borcumuzu söylesin, ödeyelim!"

"Geldi bile!"

"Sen miydin o?"

"Ben! Beni hakaret ettiğin Türklük yolladı buraya. Ahiretteki babam yolladı, senin soyundan birinin öldürdüğü. Manusaka senin soyunla görülecek epey hesabım var, daha geçen gün kardeşin atını bir Türk kahvesine sürüp ağaları dışarı uğrattı; tüm Büyükkale çalkalanıyor, intikam istiyor. Kaptan Mihal'e

dokunamam, kan kardeşiyiz onunla, ama sana dokunacağım!"

Kaptan Manusaka sezdirmeden kuşağını yokladı, kamaya dokundu.

"Az aşağılara gidelim hele," dedi, "karı içeride, konuştuklarımızı duymasın, oğlanlar da peynirhanede."

Nuri Bey atından indi, kendisi atın sırtında, düşmanı yaya gitmeleri insanlığa yakışmazdı, dizgini bileğine doladı.

"Gidelim," dedi.

Önde ikisi, arkadan at; hayvan, nallarıyla taşları yerlerinden oynatıyor, kişniyordu; huzursuz yürüdüler.

Dağ ıssızdı, tepelerinde güneş tepsi gibi; mandıranın dışında çukuru şimdi açmışlar, kuzuyu çıkarmışlar, löp etlerin çevresinde kimi bağdaş kurmuş, kimi yüzükoyun oturup uzanmışlardı Manusaka'nın oğullarıyla çobanları; çeneler değirmentaşı olmuş da durmadan öğütüyordu sanki; şarap tulumu ağızlarda lık lık ediyordu; dağda tek bir canlı kıpırtısı yoktu, koyunlar pırnalların gölgesine sinmişlerdi kırkılı, yanlarında çoban köpekleri, dilleri dışarıda, sarkık, gölgeliklere uzanmışlar, kırkılmış sürüye bakıyorlardı şaşkın.

"Hastalandı koyunlar," diye düşünüyorlardı köpekler, "uyuz oldular."

Kuytu çukuru gölgeleyen pırnalın yanında durdular, bitkinin o güzel gövdesini çevreleyen düzlüğe baktılar.

"Güzel," dediler, "burası bize dar gelmez, yeter."

Nuri Bey ilerideki alçak bir pırnalın dalına atını bağladı, hayvanı görmek istemiyordu. O bunu yaparken Manusaka düz alandaki taşları, kuru dalları ayıkladı. Nuri Bey dönünce düzlüğü temizlenmiş buldu, buna sevindi.

"İyi temizlemişsin," dedi, "bol yerimiz var."

"Yerimiz güzel," dedi Manusaka, "şu alanda dilersek eğlenir, cümbüş kurarız, dilersek vuruşur birbirimizi öldürebiliriz; zatın ne der buna Nuri Bey?"

"Vuruşalım, öldürelim," dedi Nuri Bey, "öldürelim Manusaka, namus bunu buyuruyor."

"İkisini de yapabiliriz," diye karşılık verdi Manusaka.

"Vuruşalım," dedi yeniden Nuri Bey sakin.

"Gönlün nasıl isterse." Kuşağını sıktı, kollarını sıvadı.

Nuri Bey de kıvırcık saçlarının çevresine beyaz sarığını güzelce sıkıp sardı, silâhlığından piştovları çıkardı, birini ağacın dalına astı, öbürü elindeydi. Manusaka ona bakıyordu.

"Onu dala as," dedi, "piştovların pek hoşuma gidiyor, öldürdükten sonra bakıp seni hatırlamak için onları alıkoyacağım."

Nuri Bey piştovun horozunu kaldırdı, Manusaka duruyordu karşısında kıpırdamadan.

"Manusaka, dün öğle üzeri tüm soyun sopunla çiftliğimin önünden geçtindi, durdundu; piştovunu çıkarıp havaya ateş ettindi. Bana yiğitçe: Posta koyuyorum sana Nuri Bey! diye bağırdındı. Ben de çağrına kabul derim Manusaka, Azrail kimi götürürse!" dedi Nuri Bey, Manusaka'nın başının üstünden havaya ateş etti.

Ayaklarının ucuna kalktı, piştovu dala astı öbürünün yanına, namlusu hâlâ tütüyordu.

Bacaklarını açıp yere sağlam basarak karşılıklı durdular, bakıştılar, kanları daha iyice kızmamıştı, bekliyorlardı, birbirlerine bakıyorlardı öfkelenmek, birbirlerini kızdırmak için uygun ağır sözler arıyorlardı kafalarında, aşka gelip birbirlerini öldürmek için.

"Tüh senin Muhammedine!" dedi Manusaka, havaya bir tükürük savurdu.

"Tüh ulan senin piç İsana!" diye karşılık küfürü bastı Nuri Bey.

Birbirinin tanrısına peygamberine küfrediyorlardı, ama bir türlü kanları kızışmıyordu, ateşlenmiyordu. Sonra Meryem Anaya, sünnete, Sultana ve Rumluğa döküldü küfür işi; ama gene de birbirlerini vurup öldürecek kadar coşup kendilerinden geçemiyorlardı. Sonunda Manusaka çaresini buldu, kıh kıh güldü:

"De bakalım Nuri Bey, un de!"

Nuri Bey tuzaktan korktu, kendini tuttu, elini beline dayadı bekledi.

"Un de Nuri Bey bakalım, un de," diye yeniledi Manusaka. "Un, Kaptan Mihal seni bulsun!" diye tekerledi. "Seni kuşağından tuttuğu gibi kiremitlere fırlatmış. Ben de işte öyle tutacağım."

Nuri Beyi belinden yakalamak amacıyla ileri atıldı, daldı. Nuri Bey solladı kıvrak, atılışı önledi, geri sıçradı, kuşağından kara saplı kamayı çekti. İkisinin de gözleri kan çanağına dönmüştü.

"Gâvurun dölü! İt!"

Nuri Bey kamasını kaldırıp saldırdı, ama Manusaka da kıvrıldı kıvrak, bey az kalsın yüzükoyun gidecekti yere. Manusaka o dönük durumda Nuri Beyin midesine bir kafa attı bütün gücüyle. Nuri Bey duyduğu acıdan neredeyse düşüp ölecek, ama yüreğine taş bastı, bütün gücünü topladı, eğilmiş durumdaki Manusaka'nın tam böbreklerinin arasına kamasını sapladı, kama derin oturmuştu, girerken kemikleri kırmıştı; Nuri Bey eğildi, kamayı çekip çıkardı, sıcak kan fışkırdı yaradan, üstüne başına sıçradı. Nuri Bey bir sevinç çığlığı koyverdi kamayı yaladı büyük bir hınçla, dudakları, bıyığı kana bulandı.

"Babam için," dedi, "kanını geri alıyorum!"

Manusaka sendeledi ağacın gövdesine dayandı.

"Köpek," dedi, "yedin beni!"

"Ödeştik," diye karşılık verdi Nuri Bey.

Ağır adımlarla yaralıya yaklaştı aslan gibi yan yan basarak; burun delikleri açılıp kapanıyordu, yeni kesilmiş et kokusu almışlardı.

"Daha yaklaş... daha yaklaş..." diye mırıldandı Manusaka, tüm gücünün yitip gittiğini anlıyordu, saldıracak durumda değildi, "yaklaş, az daha yaklaş..."

Nuri Bey yaralının boğuk, yalvaran sesinden sinirlenmişti, ağır ağır yaklaştı, elinde kaması.

"Bir kez daha," diye gürledi, "bir daha gâvurun dölü, tam kalbine, bu da hakaret ettiğin Türklük için olsun, senin ve kardeşin Kaptan Mihal'in hakaretlerinin bedeli!"

Şimdi iyice yanaşmıştı, tam kalbine vurabilmek için bıçağını teraziliyordu sallayarak, birden şimşek gibi saldırdı, ama Manusaka yine davrandı, saldırıdan kurtuldu yana yatarak, Nuri Beyin bıçağı pırnalın gövdesine saplandı, kırılıp ikiye bölündü, Manusaka tüm gücünü topladı, eğildi, kısa saplı bıçağını derinlemesine düşmanının hayalarına sapladı.

Nuri Bey manda gibi inledi, ama iyi kumanda etti kendisi-

ni, Manusaka'nın elinden kısa saplı bıçağı koparırcasına aldı.

"Bu da Türkiye için!" diye uluyarak tam kalbinin üstüne sapladı.

Manusaka olduğu gibi pırnalın dibine yığıldı, karısı Hristinya, çocukları, mandırası, yarı kırkılmış koçu şimşek hızıyla gözlerinin önünden geçti, sonra da birden kapkara bir sis bürüdü gözlerini, şimdi hiçbir şey göremiyordu. Yüzükoyun döndü, başı akan kanın göllendiği çukura battı, oracığa yapışıp kaldı.

Nuri Bey doğruldu, kan bacaklarından sızıyor, Manusaka'nın başının gömüldüğü çukurda birikiyordu. Dayanılmaz, korkunç bir acı duyuyordu. İki eliyle yaralı hayalarını tutuyor, böğürüyordu. Çevresine bakındı, güneş alçalmıştı, dağ davar çanlarıyla inildiyordu, rüzgâr çıktı.

"Allahım, Allahım, yardım et bana, yardım et de atımın yanına varıp sırtına binebileyim!" diye inildedi Nuri Bey, doğrulacak oldu.

Ağacın gövdesine dayandı, tutundu, gümüş kakmalı piştovları asılı oldukları daldan aldı, kuşağına soktu. Eğilip Manusaka'nın çoban değneğini aldı yerden dayanmak için, döndü, ölümle pençeleşen hasmına baktı, hırlıyor, debeleniyordu. Tekmelemek istedi, ama duyduğu acı buna engel oldu, yapamadı, tüh diye tükürdü.

"Ant içtim ve yerine getirdim sözümü," diye mırıldandı, "ama sen de yedin beni gâvurun dölü!"

Sol elini apışarasına getirip bastırdı, inildedi.

"Keşke kalbime saplasaydın bıçağını erkekliğime saplayacağına, imansız..." diye söylendi. Manusaka tek gözünü yarı açtı, fersiz, kıpkırmızı, dudakları mosmor olmuştu, konuşmak istercesine kıpırdadılar, ama olmadı, öylece yarı açık donup kaldılar.

Nuri Bey bir eliyle hayalarını tutuyor, öbürüyle değneğe dayanıyordu, acıdan böğürüyordu, atını bağladığı bodur pırnala doğru ayaklarını sürüyerek ilerliyordu; uzaktan onurlu hayvan sahibinin iniltisini duydu, dönüp ona baktı, başını silkti, gözünün akı pırıldadı şaşkın.

"Ah, ah! bir binebilsem de gitsem buralardan!" diye düşündü Nuri Bey. "Mustafa Baba ilaçlarıyla beni iyi ederdi."

Kan ardından kırmızı bir çizgi bırakıyordu, atının yanına vardığında ortalık gölgelenmeye başlamıştı, hayvanın üzerine yığıldı bitkin. Hayvan başını eğdi, efendisinin boynunu, saçlarını, sırtını kokladı, sonra akıllı başını kaldırıp kişnedi, sanki imdat istiyordu.

Nuri Bey ayağını kaldırmak, üzengiye basmak istedi, beceremedi; duyduğu acıdan neredeyse bayılıp düşecekti, çöktü, hayvanın ön ayaklarını kucakladı; hayvan başını eğip ona baktı. Durumu kavradı, boynunu uzattı, taşların üstünde ayaklarını büktü, dize geldi, yeniden sahibinin yüzüne baktı. Nuri Bey hayvanın çöktüğünü görünce üzerine atılıp boynunu kucakladı, ayaklarını, gövdesini yukarı doğru çekti, eyere tırmandı, acıya dayanabilmek için dişlerini sıkıyordu, yara apışarasındaydı, bacaklarını açamıyordu, kadınlar gibi yan oturdu eyere.

"Haydi, hadi kardeşim," diye mırıldandı, "gidelim buradan, yavaş yavaş..." sevimli hayvanın boynunu okşadı.

Hayvan yavaş yavaş, yolundaki tümseklere, taşlara, engellere dikkat ede ede, akşamın loşluğunda düze doğru inmeye başladı.

Güneş karşı dağın doruğuna inmişti kıpkırmızı, kanlı; birkaç kadın patikadan yukarı doğru çıkıyorlardı kocalarını bulmak için, Nuri Bey onları görünce dişlerini sıktı, gövdesini dikti, başını kaldırıp geçti yanlarından. Ama eyerden, atın karnından iri iri kan damlaları damlıyor, geçtiği yerlerde iz bırakıyordu.

Günün en tatlı vaktiydi, sıcak azalmış, yeryüzü serinlemişti, gökyüzünde yukarıda üç beş irice yıldız asılıp kalmıştı. Dağın dibindeki bir kulübede kandil yakılmış, içeriden bir türkü duyulmuştu, yumuşacık, uykulu; bir ana yavrusuna ninni söylüyordu. Nuri Bey gözlerini yumdu, hiçbir şey göremiyordu, sadece o saatte uyanmaya başlayan yeryüzünün minnacık yaratıklarının, gece böceklerinin sesleri kulaklarına güçlü kampana sesleri gibi çalınıyordu; hayvanın yelesine tüm gücüyle yapışmış gidiyordu. Nereye gidiyordu? Bunu hayvan iyi biliyordu, sahibinin ona güveni vardı.

Hayvan çiftlik kapısının önünde durdu; Nuri Bey gözlerini açıp seslendi, uşaklar koşup geldiler, onu attan indirdiler. Yaşlı

dadı alt kattaki büyük kanepeye bir yatak koydu, çarşaf serip hazırladı, Nuri Beyi yatırdılar, çarşaflar, yatak kana bulandı. Nuri Bey elini salladı:

"Mustafa Baba... Mustafa Baba..." diye mırıldandı, tekrar sırtüstü yastığa uzandı.

Mustafa Baba heybesi, ilaçları, merhemiyle soluk soluğa çiftliğe geldiğinde karanlık iyice çökmüştü, gece vaktiydi. Nuri Beyin üstünü açtı, hizmetkârlar kandilleri, mumları yaktılar; Mustafa Baba eğilip yarayı aradı, buldu, baktı, başını salladı.

Nuri Bey yine gözlerini yummuştu, bu kez bayılmıştı. Yaşlı adam burnuna gül sirkesi damlattı, şakaklarını ovdu, bey gözlerini açtı, ihtiyara baktı:

"İyi olacak mıyım?" diye sordu, sesi titriyordu, "iyi olacak mıyım?"

"Allahın inayetiyle," diye karşılık verdi ihtiyar, "O seni iyi edecek."

"Başka hiç kimse?" dedi Nuri Bey korkular geçirerek, "ya insanlar? Sen iyi edemez misin Mustafa Baba?"

"Yara çok ağır Nuri Bey, hem de tehlikeli yerde."

"Beni yıkan da bu zaten; Allah kahretsin!"

"Küfretme," dedi ihtiyar, "Allah dilediği yere batırdı o bıçağı."

"Ama neden? neden? neden?" diye mırıldandı Nuri Bey şikâyetçi, ihtiyarın yüzüne baktı heyecanlı.

İhtiyar karşılık vermedi; nedenini biliyordu o, bunu daha bu sabah, Nuri Beyi çiftlik kapısının önünde, güneş ışınlarının altında pırıl pırıl dinelir gördüğünde anlamıştı.

"Sus, sus," dedi, "sorma, konuşma, eğer iyileşmek istiyorsan..."

Rakı getirtip yarayı temizledi, sardı, kan durdu. Torbasından bir avuç ot çıkardı; kaynatması için yaşlı dadıya verdi, uyuması için yaralıya içirilecekti. Uşakları savdı, yeniden torbasını açtı, küçük şişelerle merhemler çıkardı; dadı başucunda duruyor, gözyaşları döküyordu.

"Mustafa Babacığım," dedi, "ağır mı efendimizin yarası? İyileşecek mi?"

"İyileşir... belki... belki..." dedi ihtiyar, "ama yaşamak neye

yarar ki! Nesine!"

"Nesine mi? Niye dedin bunu Mustafa Baba?"

İhtiyar çevresine bakındı. "Artık erkek değil o," dedi alçak sesle.

Yaşlı kadın bir çığlık attı, iki eliyle yüzünü kapadı.

Ertesi gün güneş alçalmaya başladığında Kaptan Mihal mağazasının kapısının eşiğinde duruyor, liman kapısından yana bakıyordu. Yine kayıklar boşaltılıp yükleniyordu, deniz çalkalanıyordu kızıllaşmış. Kaptan Mihal bakıyor, ama hiçbir şey göremiyordu, bakışları kendi içine dönüktü, gövdesi şu son günlerde erimiş, ağzı zehir gibi acıydı, dudaklarını sıkıyor, hiç açmıyordu ağzını. Türkler mağazanın önünden geçerken ona sert, kaçamak bakışlar fırlatıyor, gelip geçen dostları da onu görünce yön değiştiriyorlardı; çevrelerinde uğursuz bir gücün dolandığını, başlarının üstünde kapkara bir havanın baskısını seziyorlardı, ona yaklaşmak gelmiyordu içlerinden, sanki karşılarında ceset ya da bir iblis vardı. Kaptan Mihal kuşağından tabakasını çıkardı, ne şarap, ne de kısrağının sırtında yaptığı gezintiler onu avutamıyordu artık, ancak şu pis tütünle avunabiliyordu. Sigarasını yaktı, bir iki nefes çekti, tükürdü öfkeli, ağzını daha da zehir gibi etmişti sigara, yere atıp çiğnedi. "Şeytan götürsün seni de," dedi mırıldanarak, dükkâna girmek istedi, karanlık basıncaya dek oturup bekleyecek, sonra kapayıp gidecekti. Bu günü de şeytan götürsündü!

Tam bu sırada ağabeysi Manusaka'nın büyük oğlu Todori göründü, tozlara, tere bulanmış, soluk soluğa, dili tutulmuş. Ağzı açık amcasının karşısına dikilmiş duruyordu sessiz. Konuşmak istiyordu, ama yüreği öylesine kabarmıştı ki, soluğunu kesiyordu.

Kaptan Mihal delikanlının kolunu kavradı, sarstı.

"Konuş!" dedi üzerine eğilerek, kafasından kötü düşünceler geçiyordu, birden ağabeyi Manusaka geldi aklına.

"Amca, babamı vurdular!"

"Kim vurdu lan?"

"Nuri!"

Kaptan Mihal yeğeninin kolunu öteye savurdu, parmaklarının mafsallarını dişlerinin arasına sokup ısırdı, kanattı; sızan kanın sıcaklığını, ekşiliğini dudaklarında duydu.

"Ne zaman? Nerede? Solu lan, nefes al!"

Todori soludu, nefes aldı, gözyaşlarıyla, küfürler ederek olup biteni anlattı; bugün öğle vakti babasını büyük pırnalın dibinde, kanlar içinde yüzükoyun yatar bulmuşlardı. İki bıçak yarası vardı, biri böbreklerinde, öbürü kalbinde. Akşamın karanlığında iki kadın, Hacı Yorgi'nin karısıyla kızı dağa doğru tırmanırken Nuri Beyi görmüşlerdi atının sırtında, yüzü kireç gibiymiş, bitikmiş, tüm patika boyunca, taşların üzerinde kan izleri varmış.

Kaptan Mihal uzunca süre konuşmadı, kıpırdamadı. Gözlerini yere dikmiş yeğenini dinliyordu; susmuştu yeğeni. Kaptan Mihal şimdi pırnalın, topağacının dibindeki çukurda, kanlar içinde koca bir gövdenin yatmakta olduğunu görüyordu. Görüntüyü uzun uzun seyretti, başını kaldırdı.

"Sus yeter," dedi yeğeninin omzunu avuçlayarak, "karı mısın be? Ne ağlıyorsun öyle? Daha kapılar kapanmamıştır, köye gitmek için vaktin var, hadi fırla. Söyle gömmesinler cesedi, geliyorum, beklesinler beni!"

Kaptan Mihal yalnız kalınca dükkâna girdi, Harito'yu savdı, kimseyi görmek istemiyordu, oturduğu sandalyeyi yere çalıp parçaladı, sonra bir halat rodasına oturdu, başını elleri arasına aldı. Dükkân yok oldu. Büyükkale yok oldu, sadece koca bir pırnal ağacı, kapkara, pırıl pırıl, dikenli, dikildi kaptanın içine; ağacın dibinde de, gövdesine sırtını dayamış ağabeyi Manusaka, ölü de değildi, yaralarından kanlar akmıyordu, şarap akıyordu dört bir yanından, el çırpıp türkü söylüyordu:

"Moskof geliyor, Moskof!"

Başını silkti, doğruldu, birden kararını vermişti, dükkânı kapadı, anahtarı kuşağına soktu; Büyük Caddeden gitmeyip dar sokaklara daldı. Rum mahallesini geçip Türk mahallesine geldi; Fukaropulalar daha kapılarının deliklerine gözlerini uydurmamışlardı, görmediler geçtiğini; yeşil kapının önünde durdu. Bakışları, şahin bakışları, yüksek kör duvarları tırmandı, kafesli ufak şahnişte takılıp kaldı... Birden ayrıldı takıldığı yer-

den bu bakışlar öfkeli, iğrenerek sanki çirkefe dalmışlardı, yeniden duvarlara doğru kaydılar. Bu akşam onun kafeslerle, karılarla işi yoktu, tüm beyni bir şahin olmuş, Nuri Beyin kafasına pençelerini geçirmişti, tırnaklarını gözlerine daldırmıştı.

Acayip, insanlık dışı bir sevince kaptırdı kendisini, birden kafası, beyni cendereden kurtulmuştu, yükseklere çıktı, bir başka gövdeye, bir erkek gövdesine takıldı bu kez, inildemiyordu bu gövde, dudaklarıyla yalamıyordu, gülyağı kokmuyordu, erkek teri kokuyordu. Yürüdü, evine geldi, gözleri yanıyordu.

"Manusaka kardeşim benim... Manusaka, kardeşim..." diye mırıldanıyor, yürüyordu.

Gecenin karanlığı çökmüş, yıldızlar çıkmış, yarı yenik bir ay ta uzaklarda, gökyüzünün orta yerinde asılı kalmıştı. Aya Yani köyünün tüm sürgüleri sürülmüş, kandiller sönmüş, köy karanlıklara bürünmüştü. Sadece Manusaka'nın kapısı ardına dek açıktı, kandiller yanıktı, odanın orta yerinde ölü, masanın üzerinde; evsahibinin cesedi, şarapla yıkanmış, dudaklarından mumdan bir haç, kavuşmuş ellerinin üstünde İsa Efendimizin ikonu, uzanmış yatıyordu; iki büyük mum yakmışlardı, biri başının ucunda, öbürü ayaklarının dibinde. Gözleri açıktı, cam gibiydi, ceset sıcakken kapamamışlardı, şimdi de kapanmıyordu. Sabahın alacakaranlığından bu yana komşular, akrabalar girip çıkıyorlardı, kampanalar çalınıyordu matemli, korkunç cinayeti haber veriyorlardı, Aya Yani'den, Petrokefalo'dan, öbür komşu köylerden Hıristiyanlar akın akın geliyor, Manusaka'nın alnından öpüp vedalaşıyorlardı.

Karısı Hristinya kocasının üzerine yığılmış hıçkırıyor, göğüslerini dövüyordu, komşu kadınlar gelmişlerdi, dullar, Azrail yanığı analar, yetimler, yabancı acıyı görüp kendi acılarını tazelemişlerdi, saçları dağınık, onlar da ağıda başlamışlardı. Yaşlı dede, Kaptan Sifakas, Petrokefalo'dan kalkıp yaya gelmişti buraya ıstakoz gibi silâhlı; savaşa gidiyordu sanki, babasından kalma eski piştovları, beyaz saplı kamayı kuşanmıştı. Kapının eşiğinde heykel gibi durdu, sehpanın üzerine uzanmış oğluna baktı, ilerledi, koca elini uzatıp ölünün iki elini birden avucuna al-

dı.

"Her şey iyi de bre Manusaka," dedi, "erken gittiğine yazık. Sıra bendeydi, hadi uğurlar olsun, aşağı dünyadakilere benden selâm et, söyle onlara yakınlarda geleceğimi."

Kapının eşiğine çömelip uzun süre öylece durdu, ölüye baktı; sonra yerinden kalktı, döndü, gözleri kupkuru, sessiz, geldiği gibi köyüne geri döndü.

Yavaş yavaş ağıt hızını yitiriyordu, yoruluyordu canlar, yorgunlukta buluyorlardı tatlı teselliyi; gece iyice bastırınca karınlar da acıkmaya başladı, dostlar, akrabalar birer birer sıvışıp gidiyorlardı, karınlarını doyurmak için evlerine, uykuya yatmak için, daha yaşıyorlardı, yarına yapılacak işleri vardı. Yabancının, elin acısı, el acısıydı, insana belirli belirsiz bir sevinç bile verirdi, felâket seni bulacağına komşunu bulsun, yeğdi. Böylece Manusaka'nın evinde ona en yakın üç can kalmıştı bu saatlerde: Birincisi, kardeşi Fanurios, koca çoban; ikincisi sağdıcı Stratis, koca levent, otuz beşinde, kıvırcık sakallı, ince belli, açık alınlı, büyük dost. Yabandan gelmeydi, Kisamos Adasındandı, kısmeti pusu kurmuştu ona, Aya Yani'den bir kız çıkmıştı kısmetine, halay çekiyordu; canı çekivermişti güzeli, alıvermişti. Manusaka kıymıştı nikâhlarını, sağdıç olmuştu, dokuz ay sonra da ilk çocuklarını vaftiz etmişti, akraba olmuşlardı böylece. Üçüncüsü lirci Patasmos, eksik doğmuş, cin çarpmışın biriydi, dokuz oğlanın en küçüğüydü, tekne kazıntısı, ihtiyar sulbundan, tohumundan fer kalmamıştı, böylece eksik doğmuştu. Ama kafası, aklı diken gibi, Tanrının gazabı, kimse başa çıkamazdı onunla panayırlarda taşlamalara başlayınca. Gözle kaş arasında uyduruverirdi adama taşlamasını, herkesin kusurlarını, sırlarını, girdi çıktısını bilirdi; liri dizlerinin üstünde, harmanın göbeğinde kurulup oturduğunu, delici gözleriyle çevredekileri, halaydakileri teker teker süzüp taşlamasına hazırlandığını gören kadınların ödü kopardı. Evsiz barksız, yaşlı bir bekârdı; kaygısız, dertsiz, gailesiz, nerede panayır, düğün, taftiz töreni, eğlence, ilk damlayan o olurdu. Onu misafir edip gönlünü almak için yarış ederlerdi köylüler, taşlamalarından korkarlardı, zehir akardı taşlamalarından. Türlü lâkaplar takmışlardı ona meşrebine uygun. İblis derlerdi, Kuşaksavuran derlerdi, İğne-

gözlü... Dün Aya Yani köyüne bir vaftiz için damlamıştı, Stratis'in üçüncü çocuğu vaftiz edilecekti, ama kara haberle karşılaşmıştı, Azraille karşılaşıp duraklamıştı; Manusaka'yla sıkı dosttular, candan; fıçılar dolusu şarap içmişler, sürü sürü kuzu kızartması indirmişlerdi midelerine yıllar boyu, Manusaka'yı çok severdi, dokunmazdı ona taşlamalarıyla, tersine daha geçende ona bir destan bile yakmıştı – eşeği omuzlayıp Tanrı evine getirdiğini, hayvanın secdeye gelip ibadet ettiğini – salavat getirip dua ettiğini. Köyün tüm eşeklerinin bu mucizeye şaşıp kaldıklarını. Destanı kafasında düzenlemişti bir güzel, Aya Yani'ye gelmişti, niyeti vaftiz töreninden sonraki eğlencede okumaktı, dostu Manusaka dinlesin de neşelensindi, yüreği ferahlasındı. Ama şimdi...

Eğilip cesede baktı, içini çekti:

"Ne ki insanoğlu," dedi, "balon şişiyor, şişiyor, sonunda puuuf! patlayıveriyor şeytan götüresice! Cennetlik olasıca diyecektim, ağzımdan kaçtı, kusura bakmayın..." diye düzeltti, daha karşısındaki ceset soğumamıştı, ayıptı bu yaptığı.

Stratis başını eğdi, konuşmuyordu, mendilini sallıyor, Manusaka'nın burnundaki, ağzındaki sinekleri kışlıyordu. Fanurios ayağa kalktı, Hristinya'nın omuzlarından tuttu, ayaklarının üstüne dikti, öteki ağıtçı kadınları da kaldırdı teker teker.

"Bre karılar haydi artık, yeter!" dedi. "Hadi gidip dinlenin karabahtlılar; biz üç erkek ölünün yanında sabahlarız."

Kadınlar bir ağızdan söylendiler, direnecek oldular, ama koca çoban ellerini uzatmış, kadınları sürü gibi önüne katmış, evin odalarına göndermişti bile. Sonra ölü odasına dönüp cesedin ayakucuna oturdu.

Uzunca süre üç kafadar gözlerini ölüye dikip öylece beklediler sessiz. Üçünün de aklı başka başka yerlerdeydi: Stratis karısını ve daha dün satın aldığı katırını düşünüyordu; hayvan azgın çıkmıştı, durmadan çifte atıyordu; çocuklardan birini öldürebilirdi. Patasmos kafasında yeni bir destan besteliyordu, acıklı, doğruları, yalanları, uydurmaları birbirine karıştırıyor, güfteyi düzene koyuyordu; güya Manusaka tam yedi Türkle boğuşmuştu demir döşeli bir harmanda, altısını haklamıştı, ama yedincisi, dev bir Arap, hançerini onun kalbine saplamıştı. Fanu-

rios'un karnı acıkmıştı, demin ölü ağabeyinin kilerinde, tavandan asılı sucuk bağları ilişmişti gözüne, halis domuz sucuğu, köşede de rakı damacanası duruyordu; Hristinya da daha dün fırından çıkarmıştı sac ekmeğini mis gibi... Fanurios'un ağzı sulanmıştı bile, bir yandan cesede bakıyor, öte yandan da aklı fikri kilerde, nasıl edip de usulünce sözü sucuklara, rakıya getirecekti!

Vakit geceyarısını bulmuştu; hafif bir poyraz esiyordu, avludaki limon ağacının yaprakları hışırdadı, ölünün başında sabahlayan üç geniş alın serinledi; kadınlar susmuştu, şimdi evin damından baykuşun huhuları duyuluyordu, komşu köpekleri Azrailin kokusunu almışlar havlıyorlardı.

Fanurios içinin sallandığını duydu, acıkmıştı, sözü evirip çevirememiş, yemek faslına getirememişti bir türlü; açıkça konuştu:

"Bre çocuklar, ne dersiniz, kilerde gözüme birkaç arşın sucuk iliştiydi gözüme, bir de rakı damacanası, bir matem sofrasına ne dersiniz?"

"Ne dersiniz de söz mü? İçeriz," dedi Potasmos guruldamaya başlayan karnını sıvazlayarak, "ölüler içmez ancak. Hadi Fanurios, sağlık Allahtan, dal kilere! Ne dersin, Stratis?"

"Yakışır alır mı?" dedi. "Cesedin önünde..."

"Bir soluk, Stratiscim, yüreklenelim, kendimize gelelim bre evlâdım, dayanabilelim sabaha dek... İçersek yine de onun iyiliği için içeceğiz... Hadi Fanurios, hadi aslanım gözünü seveyim, hadi kilere."

Fanurios çoktan ölünün ayakucundaki mumu kapmış, kilere dalmıştı, ellerinde bir kangal sucuk, rakı damacanası, geri gelmişti bile, silâhlığında üç su bardağı vardı.

Potasmos kollarını sıvadı, birkaç boğum sucuk kesti, avluya çıkıp ateş yaktı, kızartmaya başladı, çevre mis gibi sucuk koktu.

"Allahaşkına Fanurios kapıyı kapa, kadınlar koku almasın!" dedi Potasmos defne yaprakları üstünde mis gibi dumanı tüten mezeleri içeri getirirken.

Bu ara Fanurios bardakları rakıyla doldurmuştu ağızlarına kadar; Stratis kilere gidip koca bir tekerlek ekmek getirmişti.

Bardakları avuçladılar, ses duyulmasın diye parmakları üzerine tokuşturdular.

"Tanrı ruhunu taziz etsin..." dedi Stratis.

"*Eviva* çocuklar, darısı başımıza!" dedi Potasmos.

"Bir nefeste dipleyin bardakları!" dedi Fanurios; "damacana dolu, Allah yolladı onu bize; Manusaka kardeş güle güle!"

Bardakları diplediler, üçü birden ellerini uzatıp mezelerin icabına baktılar; Fanurios çoban bıçağını çıkardı, ekmeği üçe böldü. İştahları açıldı, geri kalan sucukları da kızarttılar, Fanurios yeniden kilere daldı, çökelek getirdi, damacanayı dizine aldı, sunmaya başladı.

"Dulunun sağlığına içelim," dedi Potasmos, "çok acıyorum fukaraya, bir destan düzeceğim ona."

"Sağlığına dulun!"

Diktiler. "Kaptan Mihal'in de sağlığına!" dedi Stratis. "O alacak dökülen kanın öcünü. Sağlığına kaptanın!"

"Gelin çocuklar, tüm tanıdıklarımızın sağlığına içelim," dedi Fanurios, "ister ölü, ister diri!"

Dostları, akrabaları, tanıdıkları, komşuları, ölüleri, dirileri sıraya koyup sağlıklarına içtiler; sonra sıra Girit'in ünlü savaşçılarına, Kaptan Korakas'a, Hacı Mihal'e, Kriaris'e, Daskaloyani'ye geldi. Onların da sağlığına diktiler. Sonra iş gelip Arkadi Manastırına dayandı, onun da sağlığına tam üçer bardak diktiler; sonra sıra 1821 ayaklanmasının kahramanlarına geldi; Kolokotronis'in, Karayiskakis'in, Miaulis'in, Odisya Andruços'un sağlığına içtiler... Damacananın dibi gözükmüştü artık.

"Eski Yunan'ın sağlığına da içelim," dedi Potasmos, mürekkep yalamışlığı vardı az çok.

"Boşver," dedi Fanurios.

"Öyleyse türkü çağıralım..."

"İsa adına, ayıp olur," diye atıldı Stratis.

"Pesten, hafiften, kimsecikler duymaz, hah şöyle." Alçak sesle okumaya başladı, eliyle yay çekiyordu boşlukta.

"Her şeyi unut ama bir sabahı hatırla."

Ötekiler eşlik ettiler:

"Heyhey de hey bir sabahı hatırla."

"Ben seni öperken, daha gece dediydin, uyu aslanım!"

"Yahu bu türkü o dul karı için uydurduğun taşlama değil mi? Allahtan korkmaz mısın sen?" dedi Stratis eliyle ağzını kapatarak; "tanrı türküsü bilmez misin sen?"

"İlahi mi istiyorsun, eyvallah!"

Ölüden yana döndü, ıstavroz çıkardı, başladı:

"Gel, son busemi al..." diye İncil'den okudu. Daha sözünü bitirmeden üçü birden ah vah edip ölünün üstüne kapandılar, şapur şupur öpmeye başladılar.

"Kardeş, kardeş..." diye böğürüyordu Fanurios ölünün üzerine kapanmış.

Hıçkırıklardan ev sarsıldı, bir kapı aralandı, başörtülü bir kadın başı uzandı, Potasmos kadına işaret etti öfkeli, kadın çekildi.

Gözyaşına, hıçkırığa kandılar, şimdi üçü birden ölünün karşısında durmuşlar ona bakıyorlardı. Ağlamak iyi gelmişti; hafiflemişlerdi; üçünün de bağrı serinlemişti; rakının, mezenin, gözyaşlarının gücüyle canlanmışlardı. Fanurios avuçlarını tükürükledi.

"Atlayalım mı üstünden?" dedi bakışlarıyla ölüyü gösterip.

"Atlayalım ya!" diye bağırdılar Stratis'le Potasmos bir ağızdan.

Şalvarlarının körüklerini topladılar bacaklarına dolanmasın, diye uçlarını kuşaklarının kıvrımlarına soktular, masayı tutup ölüyü avlu kapısının önüne koydular, hız almaları için gerekli mesafeyi sağladılar.

"Önce ben!" dedi Fanurios, "kardeşiyim onun."

Dış kapının önüne gitti, ellerini çırptı, hız aldı, koşarak gelip korkunç bir sıçrama sıçradı; tam ölünün üstündeyken kafası küt diye kapının üst pervazına çarptı, ama Fanurios bunun farkına bile varmadı, odanın orta yerinde dikildi ayaküstü.

"Atladım!" dedi övünerek, "şimdi sıra sende Stratis!"

Stratis de hızlandı, sıska, kıvrak gövdesiyle sıçradı, ok gibi fırlayıp cesede dokunmadan üstünden aştı, ayaklarının ucunda dengeli, terazili, odanın ortasında durdu.

"Şimdi sıra sende Potasmos," dedi.

Ama Potasmos'ta yürek selânikti; masaya bakıyordu, nereden de bulmuşlardı böyle yüksek masayı şeytan götüresiceler?

"Atlamıyorum," dedi, bozulmuştu.

"Ayıp değil mi sana Kaptan Kuşaksavuran?" diye tersledi Fanurios. "Giritli misin, yoksa Skarpat'lı ödleğin biri mi? Atla!"

"Atlamıyorum işte, lirciyim ben, saz çalarım!"

"Allahsız, ölüden bari utan, hakaret ona bu yaptığın. Bu muydu Manusaka'yla o sıkı fıkı dostluğun? Düşüp gebersen bile atlayacaksın!"

Potasmos toparlak kafasını kaşıdı, Manusaka'nın kendisini ne çok sevdiğini hatırladı, omzuna dokundu.

"Atlayacağım be!" dedi, bağırmaya başladı: "Hop! hop! hop!" yüreklenmek için.

Hız aldı, fırladı; ölünün yanına gelince masanın tavana değdiğini sandı, dizlerinin bağı çözüldü; ayakları masanın ayaklarına takıldı, masa devrildi, ceset yere yuvarlandı, kendisiyle birlikte, yerde sarmaş dolaş oldular.

"Utandırdın beni be!" dedi Fanurios, "yıkıl karşımdan!" Bir itişte avlunun öbür ucuna yuvarladı Potasmos'u. "Sen gel Stratis," dedi.

Yerden ölüyü kaldırdılar, giysisine sardılar, tabutuna tıktılar, İsa'nın ikonunu ellerinin arasına yeniden sıkıştırdılar.

"Hadi kardeş, ölüsün, bir yerin acımamıştır, zarar yok," dedi Fanurios, ölünün saçlarını, sakalını okşadı.

Eğildi, yerden damacanayı aldı, dibini sıktı, dibinde biraz rakı kalmıştı, onu da diktiler; sonra yeniden ölünün çevresinde oturup ona baktılar; ölüye bakıyorlardı, yavaş yavaş gözleri yumuluyordu, başları göğüslerine düştü, uykuya daldılar.

Ertesi gün öğleüzeri Kaptan Mihal, Manusaka'nın kapısında atından indi. Siyah gömlek, siyah mendil, siyah çizmeler, Azrail gibi karalara bürünmüştü. Cıyak cıyak üstüne üşüşen kadınları iteleyip kendine yol açtı, içeri girdi, eğilip ölüyü öptü, uzun süre durup baktı. Sabah erkenden komşu kadınlar kucak dolusu fesleğen dalı, nane, sarı papatyalar, ıtır getirip ölüyü bunlarla örtmüşlerdi.

Kaptan Mihal uzunca süre ağabeyinin cesedine baktı, hiç ses çıkarmadı, ölü de açık gözleriyle Kaptan Mihal'e bakıyordu.

Manusaka'nın karısı Hristinya, oğulları, kızları, kardeşi Fanurios, Stratis, Potasmos çevrede dineliyor, birbirine bakıp sessiz konuşur gibi duran iki kardeşi seyrediyorlardı.

Bu gizli kardeş buluşması uzunca sürdü. Kaptan Mihal iyice acıya doyduktan sonra evin öbür bölümlerini gezdi, mutfağa girdi, ahıra daldı, kardeşinin öküzlerini, kısrağını okşadı, avluya çıktı, yukarı odaya gitti, geniş karyolaya, içerideki araç gereçe, ikonlara baktı, pencereden dışarı bir göz attı köyün alçak evlerine, orta yerindeki Aya Yani Kilisesine, sonra babasının köyüne uzandı bakışları ta karşı tepenin eteklerine. Kardeşi bir türlü aklından çıkmıyordu.

"Güle güle Manusaka kardeş," dedi... "Güle güle Manusaka ağam..." diye mırıldandı, ölünün sevdiği, kullandığı eşyaları okşayarak.

Papaz geldi, cenazeyi kaldırdılar, kadınlar tabutun kenarına asıldılar, bırakmak istemiyorlardı. Hristinya yere yığıldı, bayılmıştı; su, gülyağı serpip ayıltıncaya kadar tabut dış kapının eşiğini aşmıştı bile; köyün çıkışındaki mezarlığa doğru yönelmişti kalabalık.

Petrokefalo'dan ve yakın köylerden silâhlı adamlar da gelmişti; kara yaşmaklı kadınlar, köylerinin devrilen ortadireğini uğurluyorlardı. Cinayet günü çevredeki köylerde tek bir Türk, evinden dışarı çıkmamıştı; kadınlar saçlarını yoluyor, ölünün iyiliklerini, yiğitliklerini anlata anlata bitiremiyorlardı. Yaşlı Sifakas çatal değneğine dayanmış, tabutun başucunda, en önde gidiyordu, gözleri kupkuruydu. Azrailin ne demek olduğunu iyi bilirdi o, oturup ona yalvarmak, yakarmak insanoğluna yakışmazdı, hem de gereksizdi. Ona Azrail derlerdi, haraççıbaşı, hem de bir uşak, onu göklerde oturan Sultan gönderiyordu haracını toplasın diye. Kaptan Sifakas sessiz, gözyaşı dökmeden yürüyor, çatal değneğiyle ayaklarının önüne gelen taşlara vuruyordu, yeni açılmış mezar çukurunun başında dimdik durdu.

Papaz cenaze ilahisini okudu çabuk çabuk, elini açıp duasını bitirdi; sanki cesedin çözülüp dağılması için son işareti vermişti; ölü gövdenin çözülmesi, halk edildiği şeye dönüşmesi, yeniden toprak olması için son işareti vermişti, toprak ve su...

Kaptan Sifakas yerden bir avuç toprak alıp mezara serpti.

Ölüyü çukura indirdiler, ötekiler de hemen eğilip birer avuç toprak aldılar, ölünün üstüne serptiler, sanki taşlıyorlardı, kovalıyorlardı onu.

Kaptan Mihal ileri doğru bir adım attı, çukurun kenarında durdu:

"Hadi güle güle Manusaka kardeş," dedi sakin; gözleri alev alevdi, yaş çıkmıyordu bu gözlerden, "hadi yolun açık olsun Manusaka kardeş, şu diyeceğimi de iyi dinle: Düşlerime girip sızlanma sakın bana, kızma, ben görevimi bilirim, meraklanma." Bir ara sustu, düşündü, ama söyleyecek başka bir şey bulamadı. "Ben görevimi bilirim, meraklanma, yalnız sabırlı ol!"

Birden yüreği kabardı, bağırdı:

"Yolun açık olsun Manusaka!"

Daha tören bitmeden tekbaşına Manusaka'nın evinin yolunu tuttu, kısrağına atladı. O sırada dış kapıda ağabeyinin büyük oğlu Todori göründü, koşarak gelmişti.

"Bir buyruğun var mı amca bana?" dedi, hayvanın dizginini tuttu.

Kaptan Mihal eğilip delikanlıya baktı.

"Babamın öcünü almak için, diyeceğim," dedi delikanlı.

"Yaşın kaç, yaşın?"

"On yedi."

"Otur oturduğun yerde!"

Kısrağını mahmuzladı, Büyükkale'ye giden geniş şoseye çıktı.

7

Sevinçler, neşeler, korkular ve İsa'nın işkenceleri arasında nisan gidip güneşli mayıs geldi; bostanları, kirazları, başak bağlamış ekinleri, pırıl pırıl koruklarıyla! Havalar ısındı, Türkler, Hıristiyanlar terliyor, terlerini kurutuyor, yelpazelenip serinlemeye çalışıyorlardı; Nuri Bey hasta yatağında böğürüyor; Manusaka, Kaptan Mihal'in gönlüne çöreklenmiş, boydan boya kurulup oturmuş; Büyükkale sıcaklardan yanıp tutuşuyor. Hıristiyan çorbacılar geceleri Metropolitlikte toplanıyor, Rumluğun ne olacağını düşünüyorlar; beylerle hocalar öğle vakitleri paşa konağına varıp birbirlerine akıl danışıyor, Rumluğu ne yoldan yok edeceklerini tasarlıyorlar. Girit'in kaderi yine pamuk ipliğine bağlıydı.

İşte böyle böyle neredeyse mayıs da son bulacaktı; en son günlerinden birinde, ayın yirmi dokuzunda, sabahın alacakaranlığında kasvetli çan sesleri duyuldu, Hıristiyanlar uykularından uyandı, ayağa fırladılar, bu günün anlamını iyi biliyorlardı, kara bir gündü Hıristiyanlık için, yollara döküldüler. Kilisenin orta yerinde kocaman bir tepsi koliva vardı, sağında solunda siyah krep kurdeleli irice iki mum. Kolivanın üstüne serpilen toz şekerin üzerine iç badem ve tarçınla ölünün adını yazmışlardı: KONSTANTİNOS PALEOLOGOS – Bizansın son imparatoru. Böyle bir uğursuz günde, böyle bir kapkara şafak vakti Osmanlılar onu öldürüp İstanbul'u almışlardı.

Hıristiyanlar koliva tepsisinin çevresinde toplanmışlar, cenaze ayinini dinliyorlardı. Tüm Büyükkale'nin ünlü kişileri sabah çanlarını duyup gelmişlerdi: Üç çorbacı, Kaptan Elias, Hacısava, Altınküpü; onlarla birlikte Kaptan Poliksingis, cüce Harilaos, okumuşlardan İdomenea, eski gemi kaptanı Stefanis, doktor Kasapakis, eczacı Aristotelis. Peşlerinden iri izmaritler: Dimitro Piçokolo, Krasayorgis, Mastrapas, Kayambis, Ventuzos, Furogatos, Bertoldo, berber Sinyor Paraskeva. Arkadan da

Büyükkale'nin ince izmaritleri ve bir sürü ufaklık, halk.

Kaptan Mihal bile gelmişti, ama içeri girmemişti; siyah gömleği, kara yüreği, karanlık bakışlarıyla dışarıda kapının yanında duruyordu. Ağabeyinin cenazesinden döndüğü günden buyana ağzını açıp kimseyle konuşmamıştı; kanı için için kaynıyordu, kafası binbir plan tasarlıyordu, Nuri Beyi düşürmek, kalleşçe akıtılan kanı geri almak için binbir çukur kazıyordu. Artık kan kardeşi değildi onun Nuri Bey, su olmuştu artık kan, onları birbirine bağlayan kırmızı iplik kopmuştu. Ama Nuri Beyin de ağır yaralı olduğu, çiftliğinde yattığı duyulmuştu; Kaptan Mihal, Ali Ağayı çiftliğe casus yollamış, uşakların ağzını aramasını tembihlemişti, gerçeği öğrenip gelmeliydi, yatalak mıydı Nuri Bey, gerçekten yaralı mıydı? Ali Ağa gittiği gün geri gelmişti, dili dışarıda, soluk soluğa, getirmişti haberi: "Doğru, Kaptan, Nuri Bey ağır yaralı zavallı." "Neresinden bre? Öğrendin mi bunu?" "Hayalarından Kaptan. Ağabeyin bir ara bıçağını hayalarına saplamış. Şimdi Mustafa Baba yaraya merhemler sürüyor, mumlu bezler yapıştırıyormuş, yakılar, ama acıdan kıvranıyormuş gece gündüz, böğürüyormuş; ben de duydum Kaptan, ta dış kapının oradan böğürmesini. "Kaptan Mihal'in suratı asıldı, hasta olduğu sürece ona dokunamazdı; mutlaka iyileşmesini beklemeliydi, ama ne zaman? Acelesi vardı!

Geceleri hep bunları düşünüyordu, bugün de şafak vakti kampanaları duymuş, kalkmıştı yatağından.

"Kiliseye gideyim," dedi, "Titiros konuşacakmış, herif rezil edecek bizi."

Fırtına gibi giyindi, kiliseye doğru yola çıktı, başındaki mendilin saçakları kaşlarının üstündeydi, hiç kimseyi görmek, kimseye selâm vermek istemiyordu. O sıska öğretmen nereden bilecekti İstanbul'un fethi ne demek, yiğitlik, boğuşma ne demek?

Dış kapının yanındaki pencereden kilisenin içine bakıyordu, orta yerde kocaman koliva tepsisi, çevresinde cemaat, en ortada da Metropolit, tepeden tırnağa karalar içinde, başındaki papaz tacı siyah bir bezle örtülmüş. Kilise kubbeli bir mezara benziyordu, mumlarla süslenmiş, şamatalı; dev bir cenaze boydan boya uzanmış tüm kiliseyi kaplıyor, halk tabutun üzerine

abanmış ağıt yakmakta.

Birden ilahiler kesildi, Metropolit Titiros'a işaret verdi; Kaptan Mihal yerinde sıçradı, alnını sildi, birden ter boşanmıştı, minnacık, yusyuvarlak gözlerini açıp baktı. Kardeşini gördü, şimdi Metropolit tahtının yanındaki yüksek kürsüye çıkıyordu, ceketinin cebinden bir tomar kâğıt çıkarmıştı. Kaptan Mihal'in yüreği çöreklenmiş bekliyordu. Öğretmen konuşmaya başladı; başlangıçta kekeledi, bir iki öksürdü, çuvalladı, sesi duyulmuyordu; ama yavaş yavaş ısındı, açıldı, gırtlağı, hançeresi formuna girdi, İstanbul surları dikildi gözler önüne, Ayasofya'nın kampanaları öfkeli yankılar bıraktı, ırkın kaderinin en son yürüyüşü başladı kilisenin içinde... İstanbul surlarının çevresindeki hendekler kanla doldu, dana bile yüzebilirdi bu kan derelerinde; İmparator Konstantinos göründü, tepsideki kolivayı dağıttı cemaate; herkes gördü onu, kanlar içindeydi, sonra günlük dumanları içinde kilisenin 'kutsal kapısından' girip gözden kayboldu.

Kaptan Mihal gözlerini kuruladı, birden buğulanıvermişti gözleri. Kardeşine baktı; nereden bulmuştu bu ateşi Titiros? Bu gözlükler, bu daracık pantolon, bu kambur sırt nasıl sığdırabilmişti böylesine yüce bir ruhu? Ve Titiros karşıdaki Meryem Ana ikonuna dönüp, "Ağlama Kutsal Kadın ağlama, zamanla gene bizim olacak senin kentin!" diye haykırınca, Metropolit kucağını açmış, Titiros da açılan kucağın içine düşüvermişti! Kucaklaşmış sarmaş dolaş ağlıyorlardı, çevredeki cemaat kendinden geçmiş, bir ağızdan ağlayıp dövünmeye başlamıştı.

Titiros yanındaki sıraya dayandı, gözlüklerini sildi, dönüp çevresine baktı, erkeklerin arkasında duran kadınların arasında karısı Vangelyo'yu aradı, acaba gelmiş miydi kendisini dinlemek için? Göremedi, sıraya çöküverdi, yığılıverdi oracığa!

Ayin bitmişti, Kaptan Mihal kardeşine sokuldu.

"Bizi utandırmadın," dedi.

Titiros'un içindeki ateş daha sönmemişti, Türkler İstanbul'a girmişler, talan başlamıştı, duymadı söyleneni.

"Bir şey mi dedin Mihal?" dedi.

"Hiç!" diye karşılık verdi kaptan.

Birkaç adım yürüdüler, öğretmen yorulmuştu; ağır ağır, keyifsiz evine doğru yöneldi; Kaptan Mihal yan gözle ona baktı

– evlendiğinden bu yana nasıl da eriyip tükenmişti, kamburu daha da çıkmış, bacakları çarpılmaya başlamıştı.

"Evde durumun iyi mi?" diye sordu alçak sesle.

Titiros hemen karşılık vermedi; ama kardeşinin sorusunu iyice duymuş, İstanbul birden yok olmuş, kafasının içinde yıkılmış gitmişti; yüreğindeki kutsal ateş sönüvermişti.

"Yaşamak değil bu benimkisi, Mihal," dedi az sonra.

"Niye? Ne yapıyorlar sana?"

"Hiç; konuşmuyorlar, küfür, hakaret etmiyorlar, sadece susuyorlar. İkisi de bana bakıp bakıp susuyorlar. Arkamı dönünce de gülüştüklerini duyuyorum."

"Evinin efendisi değil misin sen? Erkek değil misin? Kov keratayı defolup gitsin!"

"Onu kovarsam öteki de gider."

İkisi de sustular; Titiros'un evinin önüne gelmişlerdi, Kaptan Mihal durakladı.

"İkisi de içeride mi?"

"İçeride; ayrılmazlar ki, oğlan kiliseye gitmek istemedi, öteki de gelmedi... Yaşamak değil bu benimkisi Mihal..."

Sesi şikâyet doluydu; Kaptan Mihal ona gerçekten acıdı.

"Bak öğretmen," dedi, "girip içeri ikisini de tepside oynatacağım, akılları başlarına gelsin!"

"Allahını seversen, sakın ha!" dedi öğretmen telâşlı, "sakın ha, mahvolurum! Daha zamanı değil, sabır; ben de sabrediyorum, görelim bakalım."

"Neyi görelim?"

"Görelim..." diye karşılık verdi yeniden öğretmen, bakışlarını başka yöne çevirdi.

Kapıya yaklaştı, tokmağı tuttu çalmak için.

"Ne o?" dedi Kaptan Mihal, "anahtarın yok mu?"

"Yok, vermediler, gelince çalarsın kapıyı dediler."

Kaptan Mihal kapının tokmağını avuçladı, söküp aldı yerinden, sokağa fırlattı öfkeli.

"Yarın anahtarın olacak!" dedi, ağır adımlarla liman kapısından yana yürüdü.

Dükkânda onu Kaptan Poliksingis bekliyordu. Ayin biter bitmez kiliseden çıkıp buraya gelmişti, konuşmak istiyordu onunla; ama söyleyecekleri, açıklamak istedikleri pek karışık şeylerdi, sandalyesinde rahat oturamıyordu bu yüzden. İkide bir ayağa kalkıyor, dışarı çıkıyor, bir iki volta atıp tekrar dönüyordu düşünceli; çırak Harito'yu yollayıp kahve söyletmişti, sigaraları birbiri ardından yakıp söndürüyordu. Söze nereden, nasıl başlaması gerektiğini kafasında kuruyordu, nasıl davranmalıydı ki Kaptan Mihal'ın tepesi atmasın, heyheyleri tutmasındı. Sever sayardı onu, dostluğunu yitirmek istemezdi, tersine daha da pekleştirmeye çalışıyordu bu dostluğu, zaten bunun için karar verip bugün onunla konuşmaya gelmişti. Fesine de siyah bir krep parçası iliştirmişti, Manusaka'nın ölümüne yas tuttuğunu göstermek için.

"Hadi bre Harito, eve kadar bir uzanıver, belki amcan oradadır, çağır da buyursun..."

Daha sözünü bitirmemişti ki Kaptan Mihal kapıda göründü. İstanbul'un düşmesinin, Titiros'un söylevinin, içinde harlattığı ateş daha sönmemişti; daha da alevlenmişti üstüne üstlük, kardeşi Titiros'a anahtar vermemişlerdi kendi evini eliyle açıp girmesi için. Sabahın beklenmedik misafirini görünce suratı asıldı, ama misafirini terslemedi.

"Günaydın Kaptan Poliksingis," dedi.

"Hoş bulduk Kaptan Mihal."

Kaptan Mihal başındaki mendili alıp bir yana fırlattı, meydan yeleğini çıkardı, oturdu. Masadan bir defter alıp yelpazelendi. Susuyorlardı.

"Sıcak," dedi Kaptan Poliksingis, sessizliğin ağır bastığını anlamıştı.

Öteki yine konuşmadı. Kuşağından tabakasını çıkarıp ağır ağır sigara sarmaya başladı, bezgindi, sigara sarma işi hiç bitmeseydi keşke. Kaptan Poliksingis sigarasını yere attı, öksürdü, sandalyesini çekip yaklaştı.

"Kaptan Mihal," dedi, "seninle konuşmaya geldim."

"Dinliyorum."

"Eski dostluğumuz adına Kaptan Mihal, sabret ve beni dinle; işi baştan alacağım, bir iyice anlatayım sana."

"Dinliyorum," dedi Kaptan Mihal yeniden.

"Kıyısından kenarından söz etmiştim sana birkaç kez ya, sen hemen alevlenivermiştin, bitirememiştim sözümü; ama şimdi bitirmem gerek, sabret kardaş ve iyice dinle."

"Dinliyoruz dedik işte; bırak tıraşı, ne söyleyeceksen açık konuş, açık seçik, dolambaçlı yollardan vazgeç."

"Harito, hadi oğlum koş da bana şuradan tütün, sigara kâğıdı alıver," dedi Kaptan Poliksingis; çırağın o an bir halat rodasına yerleşip kulak kesildiğinin farkına varmıştı, uzaklaşması, yalnız kalmaları gerekti.

Harito halat rodasından sarktı keyifsiz, isteneni yapmaya gitti.

"Konuşmaya geldim seninle Kaptan Mihal," dedi Poliksingis, ama gene kekeledi.

"Konuş be birader."

"Emine meselesi..."

Kaptan Mihal sandalyeden sıçradı, kapıya gidip limandan yana baktı, hiçbir şey görmüyordu, sadece kapkara, kopkoyu bir bulut, bulutu yırtan sessiz şimşekler, sonra duman, sanki Büyükkale yanıyordu alev alev. Yeniden içeri girdi gözleri buğulu; sesi gergin boğazından boğuk, korkunç duyuldu.

"Uygunsuz sözler bunlar Kaptan Poliksingis," dedi, "iyi bilirsin, hoşlanmam. Kara sevdalar, karıca lâflar senin işindir, benim değil. Dükkânıma gelmişsin, kovamam seni, ama bırak bunları da başka şeylerden konuş."

"Söyleyeceklerim uygunsuz sözler değil Kaptan Mihal, başlama gene, bırak bitireyim; Emine Hıristiyan olmak istiyor!"

Kaptan Mihal masanın üstünde duran kabuklu bademi parmaklarının arasına alıp sıktı, tuzla buz etti; boğulacak gibiydi.

"Frenk olaydın o da Frenk olurdu, Yahudi olaydın, Yahudi; ne yapıyorsun sen, kutsal vaftizi de rezil ettin be!"

"Hıristiyan olmak istiyor, ben de evleneceğim onunla," dedi bir daha Kaptan Poliksingis öfkesini gemleyerek, "alacağım onu!"

"Karı diye ha?" dedi, masaya yumruğunu indirdi, kemik kâğıt açıcı tuzla buz olmuştu.

"Uğurlu olsun!" diye devam etti, içi bulandı, kusacakmış gibi oldu, yere tükürdü.

Kaptan Poliksingis fesini çıkardı, kafası birden büyümüştü, fes dar geliyordu, dizinin üzerinde buruşturdu. Kaptan Mihal'e baktı, yüzü önce yeşil, sonra kırmızı, sonunda da kapkara olmuştu, neredeyse boğulacaktı hırsından. "İstediğin kadar tosla yabandomuzu," diye geçirdi aklından, "istediğin olmayacak, söktüremeyeceksin, çatlasan da patlasan da dediklerimi dinleyeceksin."

Kaptan Mihal ayağa kalktı, konuğuna artık çek git, demekti bu. Ama Kaptan Poliksingis kıpırdamadı, tınmadı.

"Sağdıcım olman için sana ricaya geldiydim Kaptan Mihal!"

"Ben mi?" Sakalını avuçladı. "Ben mi? Sakalıma saygım vardır benim, kepaze edemem onu Kaptan Poliksingis! Sağdıçlığı Efendina Kavalina'ya teklif et, o yakışır sana!"

Kaptan Poliksingis yerinden fırladı, öfkesini denetleyemez olmuştu; çok ağırdı bu sözler, fesini yana yıktı, tuttuğu sandalyeyi bir iki takırdattı döşemede, kaldırıp indirdi.

"Hey, çok oldun artık Kaptan Mihal!" diye gürledi. "Sen erkeksen biz de erkeğiz, savaşıp dövüştüysen biz de geri kalmadık, Türk kahvelerine süvari giriyorsan biz de ağa evlerine giriyoruz binici! Seninki kabadayılıksa benimki de kabadayılık; yüzün gülmez diye canavar mı sandın kendini, bizimki gülüyorsa karagöz müyüz yani? Sana evleneceğim kadından bahsederken saygılı olman gerek!"

Kaptan Poliksingis susmuştu, ama içindeki şeytan yatışmamıştı, göğsündeki öfke dinmemişti.

Kaptan Mihal'in kanı fokurdayıp dolanıyordu deli gibi; gözlerini Kaptan Poliksingis'in gözlerine dikmiş dinliyordu; koca elini kaldırıp ağzını kapamamıştı, dinliyordu. Dinledikçe de öfkesi alevleneceğine tersine yatışıyordu. Kaptan Poliksingis kem küm ettikçe, eveleyip geveledikçe, yalvarıp yakardıkça, sandalyesini usulcacık çekip kardaş mardaş diye yaltaklandıkça, fesine yas bezi iliştirip karşısına çıktıkça, yağcılık ettikçe, ensesinden kavrayıp dükkândan dışarı atmak, ağır, hakaret dolu sözler söylemek, lan pis zampara, lan alçak rezil, Türk tohumu!

demek geliyordu içinden. Ama şimdi şu an onu böyle sert, böyle erkekçe konuşur görünce karşısında, onunla, bu koca yiğitle olan eski dostluğu, eski kardeşlik duyguları depreşiyordu, geçmişin anıları canlanıyordu; nasıl da saldırırdı Osmanlı ordularının üstüne, ardına bakmadan, peşinden yardıma gelen var mı acep diye aldırmadan... Benzemezlerdi birbirlerine, ama gene de dost olmuştu onunla, takdirkârıydı... "Sen," demişti bir gün ona Poliksingis, "Girit'i böğüre böğüre kurtaracaksın, bense türkü söyleye söyleye!" Ama savaşlar, boğuşmalar bitince yolları ayrılırdı, Kaptan Mihal ondan uzak durur, sıkıfıkı olmak istemezdi; köprütaşı derdi ona, farfara, karagöz. Ama bakındı şimdi, kendisine kafa tutuyordu işte, direniyordu; eski savaş günleri tazelendi içinde Kaptan Mihal'in, eski dostlukları depreşti. Elini uzatıp iki parmağıyla Kaptan Poliksingis'in meydan yeleğinden tuttu.

"Kaptan Poliksingis," dedi, "yiğit delikanlısın sen, biliyorum, mert adamsın. Hadi yolun açık olsun, seninle dalaşmak istemem."

"Ben de istemem Kaptan Mihal," dedi Poliksingis; "ama öyle anlar oluyor ki canımı burnuma getiriyorsun!"

"Hadi güle güle," diye yineledi Kaptan Mihal yumuşak, ıslık çalar gibi, iki parmağıyla tuttuğu meydan yeleğinden çekip kapıya doğru götürdü.

"Yani beni defliyorsun?" dedi Kaptan Poliksingis, direndi, gitmek istemiyordu. Söylemeye vakit bulamadığı bir söz dudaklarını yakıyordu. "Bir sözüm daha var sana Kaptan," dedi, "yoksa gitmem buradan."

"Söyle, çabuk ol."

"Emine yolladı beni buraya; Emine kendisi, bize onur verip sağdıçlığımı kabul edesin diye!"

"Kendisi mi?" dedi Kaptan Mihal, sustu, kadının adını ağzına almaktan tiksiniyordu.

Şimdi karşısındakinin meydan yeleğini tüm avucuyla kavramıştı, birden sesi boğuklaşmıştı.

"Yeter! Yeter dedim sana! Tek bir söz daha istemem!"

Dükkânın kapısına gelmişlerdi.

"İnşallah bir gün pişman olursun Kaptan Mihal!" dedi Kap-

tan Poliksingis ellerini gökyüzüne açarak; o an gökyüzü güneş ışınlarının sıcaklığından süt beyaz kesilmişti.

Büyükkalelilerin kapılarını sürgüleyip akşam yemeğine oturdukları sırada tombulca bir hanımcık, şemsiyesi açık, keklik gibi sekerek gelip Nuri Beylerin yeşil kapısını çaldı. Kapının ardında bekleyen Arap dadı hemencecik kapıyı açtı, geleni içeri aldı. "Emine iyileşmemiş olacak," dediler Fukaropulalar kapıdaki deliklerin ardından, "Hamide Mollayı çağırdılar demek hastaya."

Avluda, Arap dadı önde, konuk arkada yürüdüler içeri doğru; sadık dadı bu akşam neşeliydi, sekiyordu. Bahçede kimsecikler yoktu; kapıcı Arap çiftlikteydi, yaralı efendisine hizmet ediyordu gece-gündüz; kırmızı yeşil camlı fener de yakılmamıştı. Karanlıktı, çiçekli bahçe mis kokuyordu. Arap dadı sevincinden uçuyordu, hanımı gerçek aydınlığa, gerçek ışığa kavuşmuştu, Hıristiyan olacak, o da günün birinde cennete, girecekti, merhametli Tanrı göz yumar da kendisinin de girmesine izin verirse cennete, hizmet edecekti o zaman hanımına sonsuza dek.

Konuk hanımcık peçesini, feracesini, şemsiyesini kanepeye attı, Kaptan Poliksingis çıktı ortaya.

"Hanımım yukarıda, seni bekliyor sabırsız, Kaptanım," dedi Arap dadı, "sana bir şey söyleyecekmiş, gülmekten kırılacakmışsın."

Dadı Kaptana baktı, şaşırmıştı; bu akşam keyfi yerinde değildi besbelli; başka akşamlar, üzerinden hanım giysilerini atınca güler, şakalaşırdı kendisiyle; bazan ipek bir çember, bazan işlemeli terlikler, bir kutu lokum ya da kurabiye olurdu elinde; bu akşam armağan da getirmemişti ona, ağzına kilit vurmuştu, suratından düşen bin parça oluyordu.

Merdivenleri ağır ağır çıktı – oysa başka akşamlar dörder dörder atlardı basamakları – burnuna çalınan mis kokusu çizgisini izleyerek Emine'nin odasına yöneldi. Emine onun ayak seslerini tanıdı; mindere uzanmıştı yarı çıplak, çok sıcaktı hava, bahçeye bakan pencereyi açmıştı serin hava girsin diye, kapta-

nı bekliyordu.

Emine bu akşam sinirliydi, huzursuzdu, minderin üzerinde duramıyordu, arasıra gülümsüyor, iç geçiriyor, bekliyordu. Kafasındaki bir düşünce onu rahatsız ediyordu: "Kaptan Mihal, bu korkunç yabandomuzu, acaba ne yanıt verecekti?" Bir başka düşünceyse onu güldürdü: Nuri Beyin başına gelenler. Mustafa Baba gelmişti bu sabah üzgün, anlatmıştı Emine'ye durumu. Artık erkekten sayılmazdı, Baba açıkça söylemişti bunu; evet, sakalı bıyığı olacaktı, isterse eğer, kılları da olacaktı, ama erkek olamayacaktı, hayır bu olanaksızdı. Budanmıştı fukara, Nuri'yken Nuriye olup gitmişti. Emine kendini tutamamış, gülümsemişti. "Mustafa Baba," demişti, "zamanla kılları dökülür, sesi incelir mi dersin kadınlarınki gibi, memeleri kabarır mı dersin?" "Olabilir," diye karşılık vermişti ihtiyar. Emine'nin gülmesi tuhafına gitmişti, "olabilir olmasına, ama kadın da olamaz." "Hay gidi koca Nuri Bey, hovarda, zampara, Türklüğün aslanı, bu hallere mi düşecektin!" demişti Emine. "Demek ne erkek, ne de kadın, ne doğurtacak, ne doğuracak, yani de katır bir tamam!" Gülmüştü yeniden. Mustafa Baba ona bakmıştı korkular geçirerek. Heybesini omuzlayıp çıkmıştı odadan, avluda yürürken eğilip tüh, tüh, tüh, diye üç kez koltukaltına tükürmüştü.

Kaptan Poliksingis şimdi Emine'nin karşısında duruyordu.

"Hoş geldin kaptanım benim, akşam yıldızım," dedi ve nemli, mis kokulu kucağını açtı!" Seni dörtgözle bekliyordum bu akşam, öyle bir haberim var ki gülmekten katılacaksın."

"Benim de sana bir haberim var," dedi Poliksingis; Emine'nin yamacına uzandı, kucakladı, açık koltuk altlarını kokladı derin derin, uzun uzun; kadının o sıcak, o mis kokulu bedeninin eridiğini, duman olup kendi içine sızdığını sandı; birden tüm dertlerini, gailelerini unutuverdi, şimdi artık dünya yoktu onun için. Çok ağırdı, çok okkalıydı, kadın daha fazla onu üstünde tutamadı, boğulacaktı, başını tutup kaldırdı güçlü, yumuşak.

"Önce senin haberini öğrenmek istiyorum," dedi; "demin içeri girdiğinde suratından düşen bin parçaydı, kabul etmedi

mi yoksa?"

Erkek kadının gövdesinden kendi gövdesini ayırdı, dünya yeniden gözleri önünde kuruldu, dertler, gaileler yeniden üşüştüler."

"Etmedi!"

"Geberesice yabandomuzu! Niye dersin? Neden?"

"Nedenini söylemiyor. Tanrıyı görüp de korkmayan olur mu? Koca defteri parça parça etti, meydan yeleğimi avuçlayıp beni dükkândan dışarı atmaya kalkıştı, ama benim de heyheylerim tuttu hani, bir güzel okudum ben de kendisine, bir sana bir bana, zırnık bağışlamadım."

"Yetmez, yetmez!" diye bastı yaygarayı Emine, pembe tabanlarını yere vurarak, "öldürmeliydin onu Kaptan, gebertmeliydin, yetmez o yaptığın!"

Kaptan Poliksingis ürperdi. "Öldürmeli miydim?" dedi.

"Evet, evet, gebertmeliydin. Erkek ona derim ben; ağır bir söz söylediler mi sözle karşılık verilmez, karıların işi bu, erkek dediğin çeker vurur."

"Kaptan Mihal'i, öyle mi?"

"Allah mı o haşa huzurdan, canavar mı da korkuyorsun böyle, utanma yok mu sende hiç?"

Çekip geceliğini yırttı öfkeli, boynundan karnı hizasına dek; kandilin şavkında dipdiri memeleri çıktı ortaya, memelerin kavşağında boncuk boncuk ter damlaları belirmişti.

"Nah işte böyle, yukarıdan aşağı yırtıp parçalamayı nasip et bana ulu Tanrım!" diye mırıldandı, sonra da birden ağlamaya başladı.

Kaptan Poliksingis şaşırmıştı, kucaklamak, avutmak istedi, ama Emine kollarını uzatıp direniyordu güçlü, sokmuyordu onu yanına. Köşeye büzülmüş, çöreklenmişti canavar yavrusu gibi, artık ağlamıyordu, kupkuru renksiz bir gülme almıştı şimdi onu, sarsılıyordu.

"Kaptan," dedi ufacık yumruğunu inatla duvara vurarak, "Kaptan Poliksingis, bir gün Kaptan Mihal iki parmağını kadehe sokup çat diye ikiye ayırmıştı da Nuri Bey bunu yapamamıştı; işte o gün nefret ettim Nuri Beyden, dikkat et senden de nefret etmeyeyim. Beni kucaklayacak erin eşi menendi olmamalı

şu dünyada."

"İstemiyorum."

"Yapamazsın zaten!"

"İstemiyorum!" dedi bir daha Poliksingis ayağını döşemeye vurup. Yüzü sertleşmişti, bakışları bıçak gibi Emine'ye saplanmıştı. "İstemiyorum!"

Kadın onun öfkeli haline baktı, sevindi; Kaptan Poliksingis'in terli erkek gövdesinden ağır bir koku yayıldı, Emine'nin burun delikleri kıpırdadı sevinçli.

"Kaptanım benim," dedi, "âşığım, vur ayağını, tepin kız; küplere bin, böyle hoşuma gidiyorsun!" Kollarını açtı.

Emine'nin koynunda Kaptan Poliksingis'le birlikte tüm dünya da göçüp gitti. Gözleri baygın, saçları terden sırsıklam kadının koynundan kalktığında, denizin karanlık diplerinden nefesi kesilmiş durumda yüze çıkmış gibiydi Kaptan Poliksingis.

"Sevgilim benim, kocam, beyim, yiğidim..." diye gurulduyordu Emine, erkeğin kıllı kalçalarını okşuyordu, rahatlamış.

Kaptan Poliksingis sırtını duvara verip uzanmıştı, gözleri yarı kapalıydı, sonsuz mutluydu, karşısındaki kadını seyrediyordu. Kentin sayıklamalarını dinliyordu, köpeklerin havlamasını, uzaklardan gelen âşık delikanlıların söylediği türküleri; bakışlarıyla kendisini okşayan Emine'yi seyrediyordu kirpiklerinin aralıklarından. "Şu fani dünyada kadından daha büyük nimet olamaz," diye geçiriyordu aklından.

Böylece öpücüklere, okşamalara, sevişmelere kanmış, doymuş, kendini pek hoşnut hissediyordu, hoşnuttu Tanrının kendisini erkek, karşısındakini de kadın yarattığından; Emine'nin göğüsleri ağızı, karnı kusursuzdu, Tanrı böyle istemişti, kendi göğsü, ağzı ve karnıyla denkti, uyuşmuştu bir tamam. Gülümsedi hoşnut, kadının sağlam, diri kollarını okşadı.

"Eminem," dedi, "üzme cancağızını, kendimize bir başka sağdıç buluruz. Yalnız dinimiz üzerine sana verdiğim öğütleri sakın unutma; papaz da sana soracak zaten, doğru karşılık vermelisin."

"Merak etme kocacığım," dedi Çerkez kızı kıkırdayarak, "dininizin tüm kurallarını biliyorum, avucumun içinde, sor da

bak."

Kaptan Poliksingis gülümsedi. "Madem öyle, şimdi ben Papamanol olacağım, sen de Hıristiyanlığı kabul edip vaftiz edilecek Müslüman kadını; gülme öyle, aklını başına topla, ben soracağım, sen de karşılık vereceksin."

"Aklım başımda, sor, ama bir yandan bırak seni okşayayım, var mı bir zararı?"

"Yok, yok bir zararı, okşa; bir yandan da sorularıma kulak ver. Tanrıya inanır mısın?"

"İnanır ve ululuğuna taparım."

"Tanrı bir midir?"

"Oh, oh, işte burada çuvalladık! Hem bir, hem üç. Baba, oğul, Ruhul Kudüs! Baba yaman bir ihtiyar, ak sakallı, dipdiri, ayaklarının altında buluttan bir iskemle var, basmış iskemleye. Oğul pespembe yanaklı, güzel delikanlı, sarı bıyıkları var seninkiler gibi, saçları da ortadan ayrılmış, ama fesi yok başında, elinde bir de top var."

"Top değil, Emine, kızım, dünya o elinde tuttuğu..."

"Aynı şey; başlarının üstünde bir güvercin var kanatlarını açmış, takla atan cinsinden."

"Güvercin değil Emine, kızım kaç kez söyledim sana, Ruhul Kudüs o!"

"Bizim memlekette onlara güvercin deriz."

"Peki, peki, öyle olsun, gelelim daha aşağılara."

"Üç gibi görünürler, ama değil, tek... Pek aklım yatmıyor bu işe bre Kaptan Poliksingis, kusura bakma."

"Dinim aşkı için, doğrusunu istersen benim de pek aklım yatmıyor Eminem, ama zarar yok, yeter ki inanasın, inanıyor musun?"

"İnanıyorum elbet, kaç kez söyledim sana."

"Gelelim daha aşağılara, İsa kim İsa?"

"Allahın oğlu, kaç kez söyledim bunu sana, yakışıklı delikanlı. Çarmıha gerilmek, insanlığı kurtarmak için yeryüzüne indi, öyle derler. Ne yapmış, ona ne yapmışlar, ara da bul! Ama sağlama bildiğim, çarmıha gerildiği, Allah selâmet versin ve üçüncü gün uçup yeniden göklere çıktığı... Tamam mı?"

"Tamam da söz mü? Sen Metropolit bile olursun Eminem,

seveyim seni. Ne olur kaşıyıver azıcık şu baldırımı! Dua ederim sana... Demek yeniden dirildi ha?"

"Söyledik bunu daha önce, aklın nerede senin? Yeniden dirilip göğe çıktı işte, öylece, halat filan atmadan, merdivensiz, cambazlar gibi tırmanmadan, uçup gitti... Ama gene de aklım bir şeye yatmıyor bre Poliksingis..."

"Söyle, ben sana açıklarım."

"Tanrı değil miydi İsa? Nasıl oldu da öyleyse çarmıha gerildi? Öldü? Diyeceksin ki sadece üç günlüğüne, olsun, ama üç gün de çok bence. Demek tam üç gün dünya Tanrısız kaldı?"

"Ama Babayla Ruhul Kudüs vardı ya!"

"Bu üçünün bir olduğunu demedik mi? O halde üçü birden çarmıha gerilip öldüler, dünya da böylece tam üç gün Tanrısız kaldı. Sen ne dersin bu işe?"

Kaptan Poliksingis kafasını kaşıdı. "Anlıyorsam eğer bunlardan bir şey, şeytan götürsün beni Eminem! Sabret, yarın Papamanol'a sorar sana söylerim doğrusunu."

Emine yeniden kıkırdadı. "Başka soracağın var mı bana muhterem peder Poliksingis?"

Kaptan Poliksingis'in gözleri baygın baygındı.

"Kafam bu akşam fazlaca çalıştı bre karıcığım, başım döndü. Şu papaz oyununu bırakıp yatağa yuvarlansak nasıl olur ha? Söndüreyim mi kandili?"

"Peki, ya benim sana vereceğim haber, unuttun mu?"

"Nasıl unutmam be hatun, açmışın göğsünü bağrını, neredeyse şafak sökecek, olmaz ki!"

Emine kahkahaları atıp eğildi, kulağına fısıldadı haberi.

"Allahını seversen!" diye bağırdı Kaptan Poliksingis, gözleri yuvalarından dışarı uğramıştı. "Vah zavallı! Vah zavallı, vah!"

Bir erkeğin başına gelen bu felâketten yüreği paralanmıştı, Emine'nin kahkahalarını dinliyor, içi sızlıyordu. Emine doğrulup üfledi, kandili söndürdü.

Poliksingis öylece sırtı duvara dayalı duruyor, patlak gözlerle karanlığı delmeye çalışıyordu. Bakıyor ve düşünüyordu, şu fani dünyada işler nasıl da pamuk ipliğine bağlıydı...

Kir İdomenea yas ayininden, harap konağına dönüyordu; kafası Büyükkale'den çok uzaklarda, başka ülkelerde. Avrupa'da, Asya'da, İstanbul'daydı, bunlar arasında mekik dokuyordu. Aylardan mayıs ayı sabah uykusu tatlı, General Francis'in kızları derin uykularda. İstanbul ise elden gitti gidecek. İmparator Konstantinos atının sırtında Romanos Kapısında dövüşmekte sabahın alacakaranlığında, çevresini Osmanlılar sarmış bağırıyor. "Yok mu kellemi alacak bir Hıristiyan?" Kir İdomenea'nın gözleri dolu dolu oldu, ayakları taşlara takılıyor, bir ara yolunu şaşırıp çıkmaz sokaklara daldı, limana indi, denizi görünce karşısında geri döndü.

Siyahlar giymişti bugün, şapkasına siyah bir kurdele takmış, daha genişçe bir kurdeleyi de koluna iliştirmişti kolluk gibi, yas tutuyordu bugün. Evinin kapısını açıp içeri girdiğinde öğle vaktiydi. Masasına oturdu, Doksanya'yı çağırdı, bugün yemek yemeyeceğim, ne öğle ne de akşam, oruçluyum, dedi, kadını savdı. Eline kalem kâğıt aldı, yazmaya başladı. Kırmızı mürekkeple, hep büyük harfle yazıyordu bugün; Bizans imparatorları kırmızı mürekkeple yazarlardı, işte bugün de son Bizans İmparatoru Konstantinos Paleologos, İngiltere Kraliçesi Victoria'ya son mektubunu yazıyordu:

"Sevgili kuzinim Victoria, tam dört yüz otuz altı yıl oluyor ben öleli, şimdi toprağın altında uzanmış yukarı dünyanın Hıristiyan krallarından adalet istiyorum. Sevgili Victoria, daha ne kadar? ne kadar?"

İdomenea'nın gözlerine yaşlar indi, iki iri damla kâğıdın üzerine düşüp kirletti. Artık bu kâğıt kraliçeye gönderilemezdi, bir yenisini alıp yenibaştan başladı yazmaya; bir eliyle yazıyor, öbür elindeki mendille gözyaşlarını kuruluyordu... Durmadan yazıyor, durmadan gözlerini siliyordu, karnı da fena acıkmıştı, ama dayanıyordu kahramanca; yaslıydı, yemin etmişti, yemek yemeyecekti, sigara içmeyecekti bütün gün.

Kandillerin yakıldığı sıra dostu Titiros geldi.

O da kötü bir gün geçirmişti, yüreği kabarmıştı, boğulacak gibiydi. Kaptan Mihal'den ayrılıp evine girdiğinde karısıyla kayınbiraderini avluda kurulu yemek masasının başında buldu, sütlü kahve içiyorlar, son paskalya çöreklerini kemiriyor, kah-

valtı ediyorlardı gülüşerek. Günaydın demişti, ama dönüp ona bakmamışlardı bile, karısı kalkmamış, bir fincan sıcak süt içmesi için bir üçüncü fincanı mutfaktan getirmek zahmetine katlanmamıştı, oysa kilisede epeyce yorgun düşmüştü, içip kendine gelirdi azıcık. Kızkardeş erkek kardeşe bakmış, bakışmışlar, yeniden gülmeye başlamışlardı.

Titiros gidip odasına kapanmıştı, hayır, hayat değildi onunki, bunun bir sonu olmalıydı. Kilisede söylediği yiğitçe söylevden sonra kendisini yüreklenmiş, erkekleşmiş görüyordu; İmparator Konstantinos'un nasıl erkekçe savaştığını düşündü, kendisi de erkekti ve savaşacaktı, diretecekti, haram yiyici kayınbiraderi evden defleyecek, evinin efendisi olacaktı. "Bu ev benim İstanbulum," diye mırıldanmıştı, "şu oğlan da Yeniçeri, ben de Konstantinos, çevirmiş beni, evimi almak istiyor, ama bırakmıyorum, hayır o beni öldüremeyecek, ben onu öldüreceğim."

"Öldüreceğim," sözcüğü dudaklarından dökülmüştü ki korkuyla gözlerini açtı, çevresine bakındı, duymuş olmasınlardı, pencereden eğilip avluyu seyretti, karısı kardeşinin omzuna eğilmişti, ona birşeyler anlatıyordu, gülüşüyorlardı kahkahalarla. Yakışıklı oğlanın uykusu vardı, gözlerini yummuş esniyor, kızkardeşinin söylediklerini dinliyordu, yalınayaktı, göğsü bağrı açık, gecelikliydi, daha yüzünü bile yıkamamıştı.

Titiros'un gözleri kararmıştı, bu kötü görüntüye bakmamak için pencereden uzaklaşmıştı, yüzükoyun karyolasına uzanmıştı. "hayat değil benimki... yaşamak değil..." diye söylendi bir daha, ağlamamak için dudaklarını ısırdı. Birden ayağa fırladı, yumruklarını sıktı, ağabeyinin söylediklerini hatırladı, "Ne biçim erkeğim ben?" diye gürledi. "Direteceğim!" Merdivenleri dörder dörder atlayarak indi, karar vermişti, caymaktan korkuyordu, acele etmeliydi; avluya çıktı.

"Ne gülüyorsunuz öyle be?" diye bağırdı, alt çenesi titriyordu. "Kısın çenenizi!"

Karısı dönüp ona baktı, kahkahasını tutmak için eliyle ağzını kapadı; kayınbirader de dönüp bir yan bakış fırlattı, esnedi.

"Yasak mı yani gülmek, öğretmen efendi?" dedi mahmur.

"Sana, aslanım söz düşmez," diye karşılık verdi öğretmen,

"bu evin efendisi benim!" Ayağını yere vurdu, yüreklendi. "Anahtarı da verin bana, evin anahtarı efendisinde durur!"

"Öğretmen efendi, deme!" dedi Diamanti, yanındaki boş sandalyeye bacaklarını uzattı, bacaklar tüm avluyu kapladı.

Kızkardeşine dönüp işaret parmağıyla eniştesini gösterdi, öğretmen sapsarı kesilmiş orada duruyordu.

"Buyurun," dedi, "sineğin kıçı olmuş da dünya âlemi kirletmiş!"

Vangelyo daha fazla tutamadı kendisini, elini ağzından alıp makaraları koyverdi.

"Utanmaz, ne gülüyorsun öyle?" diye bağırdı müthiş öfkeli Titiros, karısının ağzını kapamak için üstüne yürüdü.

Oğlan vuracağını sandı, sandalyeyi tekmeleyip ayağa fırladı.

"Çek elini öğretmen bozuntusu," diye bağırdı, "yoksa yerim seni!"

Yumruğunu Titiros'un tepesinde tutuyordu, gözleri yuvalarından fırlamıştı, kan çanağına dönmüştü, öylece bakıyordu eniştesine hınçlı; sigara ve şarap kokan yakıcı bir nefes sarmıştı öğretmeni, büzüldü.

"Bas!" diye bağırdı Diamanti, yumruğu hâlâ öğretmenin tepesindeydi, "pestile çeviririm seni Titiros! Evin efendisiymiş, surata bak süngüye davran! Efendimiz olacakmış! Bir de anahtar istemez mi! Yuh sana be, yıkıl hadi, haline bak haline, gözlük, yırtmaçlı kıç, kambur! Şimdi cımbızı elime alır atıveririm seni sokağa!"

Yakasına yapışmış, kaldırıyor, tartaklıyor, başını duvara çarpıyordu; Vangelyo bu sıra saç örgülerini çözmüş, fildişi tarağını almış, gelinlik armağanı tarağıyla durmadan taranıyordu. Taranıyor, seyrediyor, gülüyordu. Kardeşinin çıplak kıllı göğüslerine, havaya kalkık güçlü koluna, servi boyuna bakıyordu, hayran; kocasıysa iğrenç, veremlinin biriydi.

Titiros kayınbiraderinin elinden kurtuldu, kapıya doğru yürüdü, açmadan dönüp karısına baktı:

"Değil, hayat değil bizimki, yaşamak değil," dedi, "mutlaka bir sonuca varmalıyız! Bir sonu olmalı!"

"Olmalı!" diye bağırdı Diamanti soluyarak, öfkeli. "Titiros,

sana tahammülüm kalmadı artık, her Allahın günü ayaklarımın dibinde dolaşman sabah akşam! Evimiz dar, öğretmen sığdıramıyor işte ikimizi!"

Kızkardeşine döndü:

"Vangelyo," dedi "seç!"

Titiros'un nefesi kesildi, gözlerini karısına dikip bekledi. Vangelyo'nun dişleri arasında bir ipek kurdele vardı yeşil, hiç de acelesi yoktu, iki avucuyla örgülerini kavradı, kurdeleyle bağladı, arkasına savurdu, örgüler topuklarına dek indi.

"Dünya batsa ben kardeşimden ayrılmam!" dedi...

"Öyleyse benden?" dedi Titiros bir ayağı eşiğin üstünde.

Vangelyo omuz silkti. Diamanti gülümsedi, bacaklarını uzattı yeniden sandalyenin üzerine.

"Pabuçlarını eline verdim fukaram," dedi, "anlamadın mı daha? Bas bakalım şimdi öğretmen bozuntusu!"

Kapıyı nasıl açmıştı, nasıl bulmuştu kendisini sokağın orta yerinde, nasıl Büyükkale'de dört dönmüştü, deprem miydi, baş dönmesi miydi, hiçbir şey hatırlamıyordu Titiros... Tek şey hatırlıyordu, yollara düşmüş, dört dönmüştü, koşuyordu sanki, iki okul çocuğu, Trasaki ile Karayorgi'nin oğlu ona rastlamışlardı, peşine takılmışlardı.

"Kendini rıhtımdan denize atmaya gidiyor," demişti Trasaki, "hadi peşine takılıp matrak geçelim."

Trasaki dün anasıyla babası arasında geçen konuşmaya kulak misafiri olmuştu. "durumu hiç de iyi görünmüyor," demişti anası, "kardeşinin bağırmaları ta buralardan duyuluyor, galiba dayak atıyorlar..." Babası şu karşılığı vermişti: "Gidip kendini rıhtımdan denize atsın daha iyi!"

Trasaki, Titiros'un limana doğru gittiğini görünce arkadaşını kolundan tutmuş, peşine takılmışlardı. "Kendini rıhtımdan denize atmaya gidiyor, hadi peşine takılıp matrak geçelim!"

Titiros denizle karşılaşınca ferahlamıştı, rıhtım boyunca yürümüş, ileride bir kayanın üstüne oturup öylece uzun süre körfezi seyre dalmıştı... Sonunda iki bızdık usanmışlardı beklemekten. "Demek bugün intihar etmeyecek, boşuna yitirdik vaktimizi." Zaten karınları da acıkmıştı, öğlen olmuştu, basıp gittiler.

Titiros oturduğu kayadan kalktığında güneş batmak üzereydi; birden şaşırmıştı, içindeki öfke yok olmuştu, gözleri kuru, yüreği sakindi. Kıpırdamadan, konuşmadan denizi seyrettiği o uzun süre hiçbir şey düşünmemişti, ama içinde, ta derinlerde, göğsünde, böbreklerinde fokur fokur kaynayan kanının yavaş yavaş yatıştığını ve bir karara –evet kanı, kafası değil– varmak üzere olduğunu görmüştü. Karar? Nasıl bir karardı bu, Titiros daha iyice kestirememişti, bunun için şimdi kayadan kalktığında kendisini rahat hissetmişti. "Her şey iyi gidecek," diye mırıldandı, "evimin efendisi benim."

Limanın dar sokaklarına daldı, Kasos Adalıların, Yahudilerin, Maltalıların mahallelerini geçti, kendi oturduğu mahalleye geldi, İdomenea'nın konağının önünde durdu. Yukarı baktı, arkadaşının odasında ışık vardı, lâmbayı yakmış, yazmaya başlamıştı bile. "Gene krallara mektuplar düzüyordur," diye geçirdi aklından. "Çıkıp bir iki lâf edeyim onunla, oyalansın, ben de oyalanırım."

Kapıyı çaldı, ihtiyar Doksanya gelip açtı, onu görünce sevindi.

"Sabahtan beri ağzına lokma koymadı," dedi, "nikâhının başı için zorlayıver şunu da bir lokma bir şey koysun ağzına, Allah gönderdi seni!"

Kir İdomenea da sevindi onun gelişine; henüz mektubunu bitirmiş, zarfın üstünü yazmıştı, cengâver Atena mührünü basmıştı, yarın sabah mektup Londra'ya doğru yola çıkacaktı.

"Başkaları silâhla savaşırlar," dedi dostuna, mühürlü zarfı göstererek gururlu. "Biz ikimiz tüm Büyükkale'de, ha bir de Hacısava biz üçümüz akılla savaşıyoruz, biz kurtaracağız Girit'i."

Öğretmen başını salladı, mektuplarla, yazılarla, eski mermer kalıntılarla Girit'in kurtarılacağına pek inanmıyordu. Eski, içi çıkmış bir koltuğa gömüldü yorgun, aç, keyifsiz.

"Ya bizi kim kurtaracak İdomenea?" dedi içini çekerek.

"Bizi mi? Girit'in kendisi, öğretmen; biz onu kurtarınca o da bizi kurtaracak, birey olarak kurtuluşumuzun tek yolu bu, bireysel mutluluğumuzun. Girit'in kurtuluşu için savaşırken ne yaptığımızı sanıyorsun? Ruhumuzun kurtuluşu için savaşı-

yoruz."

Ama öğretmen gene başını salladı; gözlüklerini almıştı eline, buğulanmıştı deniz kıyısındayken, siliyordu.

İdomenea inada bindirdi işi: "İnanmıyor musun?" dedi, ayağa kalktı öfkeli. "Mutluluğa kavuşmamız için başka bir yol mu var sanıyorsun? Ama ne oturup konuşuyorum seninle, yeni evlisin sen, demek baş dönmesine tutulmuşsun, ama ilk tatlı baş dönmeleri geçecek, gene benim sulara geleceksin. Bizim gibiler için bireysel mutluluk yoktur, bil bunu; bizim gibiler ancak toplumu mutlu kılmak için savaştıklarında mutlu olurlar."

Sustu, tabakasını çıkarıp sigara sarmak istedi, ama bugün yas tuttuğunu, oruçlu olduğunu hatırladı, tabakayı bıraktı, toplum için fedakârlıkta bulunuyordu, buna sevindi içinden.

"İşte öğretmen," dedi, "sır burada." Saçları erken dökülmüş başını kaldırdı gururlu. "Bu işte sır ve Büyükkale'de benden başka hiç kimse bunu bilmiyor; belki Hacısava bilir, daha sonra da sen öğrenirsin."

Gene sustu, ama yüreği doluydu, taşıyordu. Bu büyük günün zorunluğuydu, konuşmalıydı, açıklamalıydı sırrını dostuna, yıllardır işlemişti onu, içinde saklamıştı.

"Krallara neden yazdığımı sanıyorsun?" diye bağırdı. "Neden kapanıp oturuyorum şu harap konakta canlı cenaze gibi de bağırıyorum? Evet, evet, beni canlı canlı mezara gömmüşler, bağırıyorum. Hayır, ben değil, Girit bağırıyor; ama onun ağzı dili yok ki, benim onun ağzı da, dili de. Ama sen, inançsız Havari Toma: boşuna bağırıyorsun, diyeceksin, dinleyen kim? Ben de sana derim ki: Hiçbir zaman ses boşa gitmez, mutlaka günün birinde duyulur. Kulaktan önce ses vardı. Ses bağırdı, bağırdı, kulak doğdu, öğretmen! Tüm bu yazdığım krallar, dünyamızın güçlüleri, günün birinde duyacaklar bu sesi; onlar duymazsa çocukları, torunları duyacak; çocukları, torunları da duymazlarsa Tanrı duyacak. Bunun için Tanrı var zaten, ne sanıyorsun? Dinlemek için... Gülme öğretmen, evet, evet biliyorum, herkes beni deli sanıyor, yürürken peşimden sesleniyorlar: Yazık bunca bilgilere! Bırak söylesinler, onlar ne anlar Tanrıdan, Girit'ten, insan görevlerinden. Ben şu harabede oturup bağırıyorum, Tanrı da bir gün duyacak sesimi, gökyüzünden

eğilecek, Girit'e bakıp utanacak bunca uzun süre tutsak koyduğu için, benden, evet İdomenea'dan özür dileyecek ve birden Aya Mina'nın paskalya kampanaları çınlayacak, Hıristiyanlar deli divane yollara dökülecek. Yollar mersin ve defne dallarıyla süslenecek, kadın erkek limanda karaya ayak basan Yunanlı prensi görebilmek için birbirlerini çiğneyecek, haykıracaklar: Girit yeniden dirildi! Gerçekten dirildi!"

Gözlerini sildi, yaş dolmuştu gözleri, ama yüreği hafiflemişti.

Öğretmenin aklı başka yerdeydi, arkadaşının ateşi onu ısıtamamıştı.

"Ama sen ve ben, İdomenea dostum, o güne kadar papatya kurusuna döneceğiz, görmek nasip olmayacak bize o yeniden dirilişi, tutsak olarak ölüp gitmiş olacağız."

İdomenea gülümsedi; arkadaşına baktı acıyarak:

"Anlayamadın daha demek?" dedi. "Ben, kurtulmak için özgürlüğe el değdirmem gerektiği kanısında değilim, tutsaklık içinde de özgürüm, gelecek kuşakların özgürlüğünün tadını çıkarıyorum, gelecek özgürlüğün; ve özgür öleceğim, ömrüm boyunca özgürlük için savaştım."

"Anlamıyorum," dedi öğretmen, aklı fikri karısında ve haram yiyici kayınbiraderindeydi, isteyip de vermedikleri evin anahtarında.

"Bir gün mutlaka anlayacaksın," dedi arkadaşı; "şimdi sen ufak tefek sorunlarla sarmaş dolaşsın, zaten insan ruhunu yiyip bitiren de bunlar. Dişi aslan insan ruhu, sorunlarsa onun bitleri; ama mutlaka bitlenip temizleneceksin günün birinde. İdomenea bu buluşuna sevindi, kahkahayla güldü.

Doksanya kadın göründü kapının eşiğinde; İdomenea'nın sırtı dönüktü; yaşlı kadın yemek için öğretmene işaret verdi. Öğretmenin de istediği buydu, bütün gün ağzına lokma koymamıştı.

"Aç ayı oynamaz," dedi, "büyük lâflar ediyorsun, iri iri fikirler ileri sürüyorsun, ama benim aklım fikrim yemekte; sabahtan beri ağzıma bir şey komadım, dün bütün gece de uyumadım, oturup söylevimi yazdım."

"Ben de bir şey yemedim," dedi İdomenea, "ne çıkar bun-

dan? Yemek de o bitlerden biri."

"Ama bu bit eksik olursa," dedi öğretmen gülerek, "senin dişi aslanın işi tamam, nalları dikti demektir."

İdomenea ellerini çırptı, Doksanya kadın göründü sevinçli.

"Dadı," dedi, "öğretmenin karnı açmış, Allah ne verdiyse koy tepsiye de getiriver."

"Seve seve!" dedi Doksanya kadın, koşarak gitti.

"Birlikte yiyeceğiz," dedi öğretmen, "ben yalnız başıma yemek yemem. Oruca dayanıyorsun, ama yemeğe de dayanabildiğini göstermelisin; çünkü bana öyle gelir ki oruç da, kanaatkârlık da, münzevi hayat da o dediğin bitlerden!"

İki arkadaş gülüştüler ve böylece güle şakalaşa, iri fikirlerden dem vura vura, yürecikleri hafifledi. Tepsi geldi yemek dolu; Doksanya'nın temiz, buruşuk yüzü güldü. İkisi de açtılar, güneş çoktan batmıştı, gün sona ermişti; yerse andını çiğnemiş olmazdı İdomenea, arkadaşına yemekte eşlik ederse. İştahla yediler yemeklerini, harap evin mahzenindeki fıçıda biraz daha şarap vardı, içtiler.

"Özgürlüğün şerefine! Gelecek yıla başımızda çoban köpekleri olmadan kavuşalım!" Bardakları tokuşturup içiyorlardı iki arkadaş.

İyice kararmıştı ortalık, öğretmen eve döneceği saatin yaklaştığını görüyor, yüreği hop hop ediyordu korkudan.

"Ne düşündün öyle?" diye sordu arkadaşı, ama öğretmen karşılık vermedi. "Yeni hayatından hoşnut musun?" diye devam etti. "Kolay bir iş mi insanın karısı olması?"

Öğretmen pencereye yaklaştı:

"Vakit geç, gitmem gerek," dedi.

Titiros'un balayı bitmiş, Manusaka'nın da kırkı yaklaşmıştı; bahçelerle bezeli köyde Manusaka'nın büyük oğlu Todori kabına sığmıyordu; çok büyük hakaret etmişti amcası Kaptan Mihal kendisine; bıçak kullanamayacak, bir Osmanlıyı vurup öldüremeyecek bir bebe yerine koymuştu. "Yaşın kaç senin?" "On yedi." "Otur oturduğun yerde!" On yedi yaş az mı geliyordu yani Kaptan Mihal'e? Tam bir erkekti o artık, öküzleri Karaoğlanla

boyunduruğa girebilir, çift sürebilirdi; herhangi bir kadını tarlada yatırıp çocuk ekebilirdi; Nuri Beyin yeğeni yeni yetişme efeyle, Hüseyin'le yekeyek boğuşabilir, kapışabilir, altedebilir, bıçağını boğazına dayayabilirdi.

"Senin yaşın kaç?" "On yedi." "Otur oturduğun yerde!" Amcam bana büyük hakaret etti ana, demişti bugün Hristinya kadına mezarlıkta; karalar giymişti anası, babasının mezarına yüzüstü kapanmış ağıt yakıyordu; yarın kırkıydı, her gün gidip mezarını ziyaret ediyordu; toprağı tırnaklarıyla kazıyor, bağırıyordu, sonra mezarın üstüne kapaklanıp ağıta başlıyordu.

"Daha pek toysun Todorim," dedi ana, "körpeciksin, bırak amcanı, alır o bizim öcümüzü."

"Ne zaman? Ne zaman bre ana? Yarın ölümünün kırkıncı günü, bizse yiyip içiyor, yatıp uyuyor, keyfimize bakıyoruz, tındığımız yok hiç. Düşüne girmiyor mu senin? Şikâyet etmiyor mu sana da? Benim her gece giriyor düşüme, azarlıyor."

Siyah mendili başına doladı, uzaklara, dağın eteklerine doğru baktı; Petrokefalo Köyü dağın dibinde, güneşin altında bembeyaz görünüyordu, Türk ağalarıyla doluydu köy, Hıristiyan reaya da vardı. Todori güneşten yanmıştı, sağlam yapılı, sağlam bacaklıydı, kapkara dizleri vardı, yanakları tüylenmişti seyrek, yer yer kapkara, kıvırcık kıllar da bitmişti yüzünde, göğsü çoktan orman gibiydi. Babasının sürüleriyle, koçlarla beraber dağda yaşıyordu. İnsan yüzü görmek için arasıra düze de indiği olurdu. Geçen yıldan bu yana dağda çok canı sıkılır olmuştu, pazarları düzenli olarak köye iniyor, kiliseye gidip kadınları seyrediyordu; kanı kaynamaya başlamıştı. Babasının ölümünden bu yana da dağa hiç çıkmamıştı, kendisinden küçük kardeşi Konstanti'yi bırakmıştı sürülerin başında. Kendisi babasının çizmelerini, meydan yeleğini giymiş, tütün torbasını, değneğini almış, büyük pırnalın oradan kendi köyleri Aya Yani'ye, oradan da Petrokefalo köyüne mekik dokuyordu suratı asık, sessiz.

"Ben gidiyorum ana," dedi, değneğiyle yere dayanıp kalktı mezarın başından.

"Nereye evlâdım? Todorim?"

"Petrokefalo'ya, yarınki koliva için nar istemedin miydi? Getirmeye gidiyorum; dedemlerin kilerinde tavanda asılı nar-

lar var."

Siyah kuşağında babasının bıçağının sapı görünüyordu, daha kanı temizlenmemişti bıçağın. Babasının donmuş parmakları arkasından kendisi çekip almıştı onu büyük pırnalın altında ölü buldukları gün. Anası yıkayıp temizlemek istemiş, ama oğlan buna engel olmuştu, kapmıştı anasının elinden bıçağı. "Kan suyla temizlenmez ana, kan kanla temizlenir," demiş, kanlı bıçağı öylece kuşağına sokmuştu; o günden beri de hiç onsuz gezmemişti, geceleri yastığının altına koyup öyle yatardı. "Vazgeç şu bıçaktan oğlum," diyordu anası, "yastığının altına koyduğun sürece baban düşüne girip seni hep rahatsız edecek."

"Benim de istediğim bu, ana," diye karşılık veriyordu Todori, "beni hep rahatsız etsin." Istavrozunu çıkarıp bıçağı yastığın altına yerleştiriyordu.

Değneğiyle taşlara vura vura yürüyordu.

"Sakın ha evlâdım, Todorim," dedi ana, oğlunun böyle erkekçe yürüyüp bastığı taşları yerinden oynattığını görünce, "sakın ha, Tanrım seni korusun."

Oğlan yürüyüp gözden kaybolmuştu. Bir tavşan fırlamıştı çalılıktan, Todori değneğini savurmuştu hayvana, değnek tavşanın ayaklarını bulmuştu, ilk fırlayışta çökertmişti hayvanı, Todori koşup tavşanı bacaklarından tutmuş, başını taşa çalıp cansız bırakmıştı.

"Dedeme peşkeş götürürüm," dedi, "av etinden hoşlanır; otuz iki dişi de yerinde, bir güzel kemirir onu."

Tavşanı bacaklarından tutmuş sallaya sallaya yürüyordu; iyiye, hayra işaretti, tavşana uğurlu hayvan derler, Hüseyin'i de böyle yakalayıp ezeceğim başını taşların üstünde. Ama o tavşan değil, önce kapışacağız, kuvvetlidir it, zehir!

Geçen gün Hüseyin'e meydan okumuştu ıslık çalıp, Hüseyin de yaba salladığı harman yerinden kalkıp yanına gelmişti: "Bre Hüseyin," demişti, "amcan Nuri Bey babamı vuralı yarın tam kırk gün olacak." "Katran kemiklerine!" diye karşılık vermişti Hüseyin gülerek. Todori'nin tüm safrası gözlerine vurmuştu. Hıncından tir tir titriyor, konuşamıyordu. "Lan gâvurun oğlu, niye öyle gözlerini dikmiş bakıyorsun bana, niye ıslık çaldın ha? Kör müsün? İşim var işte, harman savuruyorum!"

"Var mısın güreşelim sıkıysa, sırtını yere getirmezsem Türk olayım!" "Benim mi sırtımı ulan imansız? Nerede? Ne zaman istersen!" "Babamın öldüğü yerde, pırnalın orada, yarın onun kırkında. Sabah sabah, kimseciklerin haberi olmadan." "Bıçak da taşıyacak mıyız?" "Taşıyacağız!"

Ayrılmışlardı. Hüseyin harmana, işinin başına dönmüş, Todori de evine gidip kapının eşiğine diz çökmüştü, kuşağından bıçağı çıkarıp bilemek istemişti, ama kanlar silinir diye vazgeçti, yeniden kuşağına soktu; sonra gidip büyük pırnalın gövdesine sırtını verdi.

Köyün girişindeki çeşmede bir kız onu görünce kıpkırmızı oldu; testinin kulaklarına yapışmış, omzuna vurmaya hazırlanıyordu, uzaktan Todori'nin geldiğini görünce durup bekledi. Güneş yanığı, kütür kütür, tostoparlak bir kızdı; badem gözlüydü, cilveli, kaşları hançer; çalıların ardında hışırtı duyup göz, kulak, kaş ve boyun kesilmiş çevreyi koklayan ceylan yavrusu.

Todori de onu uzaktan gördü; o da kıpkırmızı oldu.

"İşler tıkırında gidiyor bugün," diye mırıldandı, "işte Frosaki de geliyor." Yüreği pır pır etti.

Çevresine bakındı, kimsecikler yoktu, öbür kızlar testilerini omuzlayıp gitmişlerdi çeşmeden; köylüler harmanlarda ekin savuruyorlardı, buğday çuvallıyorlardı. Evren bomboştu, sadece Frosaki vardı ortalarda, başının üstünde de kral tacı koca güneş.

Dizleri çözülür gibi oldu tatlı tatlı; çeşmenin önünde durdu.

"Uğurlar ola," dedi titrek sesle. Gözlerini yere indirdi, kızın ayaklarına baktı; ayaklarında takunyalar vardı, güneş yanığı, tombulca, ince bilekli bacaklardı.

Kız karşılık verdi yürekli, şakalaştı gülerek.

"Tavşanı nereye götürüyorsun Kaptan Todori?" dedi. "Tavşanlarla mı uğraşmaya başladın bu yakınlarda?"

"Türklerle de uğraşacağım," diye karşılık verdi delikanlı, başını kaldırdı, "tavşanlarla zanaati ilerletiyorum."

Bakışları yıldırım hızıyla kavuştu, toy oğlan ürküp gözlerini yeniden yere indirdi. Kız testisinin tıkacını yerleştirdi, çevreye bir göz attı çabucak, kimsecikler görünmüyordu. "Susama-

dın mı Todori?" dedi.

"Susadım Frosaki, susadım suşamasına ya, benim gibi bir öksüze kim su verir ki?"

Kız bakışlarını yere indirdi, ses çıkarmadı, ama boynu ve kulakları kızardı.

Todori sesini alçalttı:

"Yarın babamın kırkı," dedi, "eve gelip koliva hazırlamaya anama yardım edecek misin? Öbür kızlar da gelecek..."

"Anam bırakırsa gelirim," dedi kız. Az sonra da, "Bırakmasa da gelirim, madem çağırdın, Kaptan Todori bir tanedir, hatırını kırar mıyım hiç?" diye ekledi şakacı oğlana olan tatlı yakınlığını maskelemek için. Delikanlıya bakıyordu, yiyecekti sanki bakışlarıyla, nice geceler gözüne uyku girmemişti onu düşünmekten, toprak olsaydı da üstüne basıp geçseydi, oysa şimdi onunla alay ediyor, takılıyordu, kızdırıyordu, ah tırnaklarını batırabilseydi de derisine, acıtsaydı onu!

Todori çenesini değneğine dayamış, gözlerini yere dikmişti; yarın Hüseyin'le yapacağı boğuşmayı düşünüyordu.

"Bre Frosaki," dedi, "başıma bir şey gelirse ağlar mısın ardımdan?"

"Niye sordun Todori?" dedi kız, telâşlı ürkek. "Bir şey mi var yoksa aklında?"

"Sen onu bırak Frosaki, dediğime karşılık ver. Başıma bir şey gelirse ağlar mısın ardımdan?"

Kız şimdi dayanamamış, boşalıvermişti...

"Şu dünyada başka kimim var benim?" diye mırıldandı, ağlamaya başladı, yanaklarından yaşlar akıyordu. "Senden başka kimim var benim Todori?"

"Eh öyleyse," diye bağırdı delikanlı, çenesini değnekten kaldırdı, "Frosakim, öyleyse bana birşeycikler olmaz, hiçbir kötülük gelmez başıma!"

İki kız göründü uzaktan, testileriyle çeşmeye geliyorlardı; Frosaki çabucak gözlerini kuruladı, işlemeli altlığı testinin dibine yerleştirdi, başka yere bakıyormuş gibi yaptı, ama yüreğinin çarpıntısı dinmek bilmiyordu. Todori de köyden yana yürüdü, elindeki ölü tavşanı sallaya sallaya.

Ertesi gün pazardı, kilisedeki pazar ayininden ve Manusaka'nın kırkı için yapılan duadan sonra papaz Ligor avluya gelip yüksekçe bir peykenin üstüne çıktı, yanıbaşındaki karakuru çoban çocuğu, bol toz şeker serpili, badem içi, nar taneleriyle bezeli koliva tepsisini tutuyordu, tepsinin üzerinde zencefille Manusaka'nın adı yazılıydı. Köylülerden biri avucunu uzattı, papaz Ligor koliva doldurdu: "Tanrım günahlarını bağışlasın!" dedi, sonra sırayla öteki köylülere de koliva dağıttı, suratlarını avuçlarına sokup koliva yiyorlardı, bıyıkları, sakalları toz şekerden bembeyaz olmuştu.

Kırk gün ne de çabuk gelip geçmişti, zaman ne de çabuk geçiyordu, yok zaman geçmiyordu, biz geçip gidiyorduk, durmadan Manusaka'nın iyiliğinden, yiğitliğinden konuşuyorlardı: korucunun anası yaşlı Katerinyo nine onu dün gece köyde dolaşırken görmüştü, köpeği de görmüş de, tüyleri diken diken olmuştu, havlamak istemişti de ağzı açık kalmıştı, sesi çıkmamıştı hayvanın, hâlâ ağzını kapayamıyordu.

"Hortladı rahmetli," dedi bir ihtiyar, "tam da en güçlü çağında vurdular, ölmek istemiyor demek."

"Kan istiyor, kan!" dedi bir başkası, "bunca zamandır Kaptan Mihal ne yapar ola ki?"

Onlar böyle konuşurken korucu Kokolios soluk soluğa, dili bir karış dışarıda daldı kilise avlusuna. Elinde üvendire vardı, tir tir titriyordu. Papaz koliva dağıtımını bitirmişti, karakuru çoban çocuğu şimdi tepsinin dibini yalıyordu, papaz çoktan peykeden inmişti.

Papaz korucuya yaklaştı, köylüler çevrelerine toplandı.

"Hey, Kokolios, nefes al, konuş, kötü bir haber mi var? Tanrım bize acısın artık!"

"Nuri Beyin yeğeni Hüseyin'i ölü bulmuşlar!"

"Bre nerede?"

"Aşağıda, büyük pırnalın orada!"

"Kim vurmuş?"

"Allah bilir. Petrokefalo Köyü çalkalandı, kapıların sürgüleri sürüldü, Hıristiyanlar silâhlandı. Cesedi cami avlusuna koymuşlar, silâhlı Türkler birer birer ya da birkaçı birden gelip zi-

yaret ediyorlar, piştovları patlatıyorlar. Gelip Aya Yani'yi yakacaklarını söylüyorlar."

"Bizim kabahatimiz ne?"

"Katil Aya Yaniliymiş, öyle diyorlar, kan meselesi, öç alma. Manusaka'nın. Todori'yi kurban istiyorlar."

"Biri gidip dul karıya haber versin," dedi papaz. "Todori hemen dağa çıksın. Çabuk!"

Todori çoktan babasının tüfeğiyle gümüş kakmalı iki piştovunu almış, torbasına barut, fişek, azık doldurmuş, babasının sandığını açmış, taban tahtasını sökmüş, orada sakladıkları Yunan bayrağını çıkarıp sarınmış, giysilerindeki, göğsündeki kanları temizlemeye vakit bulamadan dağın yolunu tutmuştu. Mandıraya uğramış, kardeşi Konstanti'ye buyruklar, öğütler vermişti; anasıyla vedalaşamadığını hatırlamış, gidip ona kendisinin çok iyi olduğunu, hayır dualarını beklediğini söylemesini tembihlemişti; dağarcığına koca bir teker peynir koymuş, Lasiti çevresinin en yücesi Selena Dağının doruğuna doğru yola koyulmuştu. Orada çoban dostları vardı, çok kez birbirlerinin koyunlarını çalmışlardı karşılıklı, sonra da tanışıp ahbap olmuşlardı candan. "Mandıralarında yatarım," diye karar vermişti Todori, "gelsinler nizamiye askerleri de beni bulsunlar, bayrak açacağım, çete kuracağım, direk dikip haykıracağım: Yaşasın Enosis!"

Akşama doğru silâhlı ağalar Manusaka'nın dulu Hristinya'nın kapısı önünde durdular. Kapıyı çaldılar, kimsecikler yok! Bir daha çaldılar, tüm ev temelinden sarsıldı, gene kimsecikler yok! Yaşlı bir Türk geçti oradan, dağdan odundan dönüyordu yüklü.

"Ağalar hoş geldiniz, Todori'yi mi aradınız? Uçtu gitti kuş misali, çoktan tuttu dağların doruğunu!"

"Sözlerini tart da konuş İbrahim Baba, gördün mü gözlerinle?"

"Muhammet hakkı için gözlerimle gördüm; gâvurun dölü dağa binmişti kısrak gibi, korkudan yere yattım, bir de başımı kaldırdım ki gören varsa köse olayım!"

Ağalar küfrü bastılar, kapıya iki bıçak saplayıp gittiler. Yolda Manusaka'nın hayaletini gördüğünü söyleyen Katerinyo ka-

dına rastladılar, torbasını yaban kuşkonmazı, turpotu doldurmuştu, sevinçliydi, şimdi gidip kaynatacaktı oğluna. İki de yumurtası vardı, mıhlama pişirecekti kuşkonmazla.

Ağalar üstüne atılıp kocakarıyı boğazladılar, kanlı bıçaklarını kadının topladığı kuşkonmazlara sildiler, kanlar içinde yatan kadına bir kez daha baktılar.

"Bu kıtlıkta kocakarı da iyi," dedi içlerinden en genci, güldü.

Çevre köyleri ayaklandı, Türklerle Hıristiyanlar birbirlerine girdiler, cinayetler başladı, yolun ortasında ölü bir Hıristiyan'a rastlamak, bahçesindeki bir çukurdan ya da kör bir kuyudan bir Türk cesedi çıkarmak günlük olaylardan sayılıyordu. Kötü haberler kıvılcım gibi köyden köye sıçrıyor, ta Büyükkale'ye dek uzanıyordu.

Bir öğle vakti paşanın Arap hizmetkârı Süleyman, adamakıllı kafayı çekmişti, daha doğrusu kendisi içmemişti içkiyi, ağalar içirmişlerdi ona, içirip Rum mahallelerine saldırtmışlardı. Görelim seni, diye pöhpöhlemişlerdi, kıstır bir köşeye Kaptan Mihal'i, vur onu erkeksen eğer! Geçen bayramda paşanın armağan ettiği yatağanı eline almış, uluya böğüre Rum evlerine saldırmıştı. Hıristiyanlar nâralarını duyuyor, çocuklarını sokaklardan topluyor, kapılarını sürgülüyorlardı.

"Arap geliyor! Arap geliyor!" diye kadınlar çığlığı basıp evlerine kapanıyorlardı.

Öğle vaktiydi, Hıristiyanlar evlerine gidiyorlardı yemeğe, yolda Arap'la karşılaşanlar önlerine gelen ilk kapıyı çalıp içeri dalıyorlardı.

"Çilekeş Girit gene ateşe verilecek!" diyorlardı birbirlerine, kimi öfkeli, kimi içini çekerek; döşeme tahtalarını söküyor, döşemelerin altına sakladıkları eski silâhları çıkarıp temizliyor, paslarını siliyorlardı.

Arap, İdomenea Çeşmesinin orada durdu, öğle sıcağı, içtiği rakı yakıp tutuşturmuştu dev adamı, alnından, boynundan, bacaklarından su gibi ter akıyordu, başını musluğun altına koydu, serinledi. Başını ıslatıyor, yüzüne, koynuna su çalıyor, ca-

mız gibi böğürüyordu. Öylece eğilmiş durumda, bacaklarının arasından, Kaptan Mihal'in karşıdaki dönemeci döndüğünü gördü. Yatağını kaptı, bir nâra attı, saldırdı.

Kaptan Mihal Arabı görüp duraklamıştı, bir an için dönüp gitmeyi kurdu kafasında, ama ayıp olurdu, utandı. Sağındaki kapı açıldı, Krasoyorgi'nin karısı fırladı dışarı, saç baş dağınık.

"Allahaşkına Kaptan Mihal, ne duruyorsun orada! Hemen gir içeri!"

Kaptan Mihal kuşağından geniş mendilini çıkarmış, eline sarmıştı. Karşısındaki kapı sarsılır gibi oldu. Ardında Pinelope kadın durmuş sokağa bakıyordu. Yüreği ağzında, kapı tahtalarının aralığına gözünü uydurmuştu, burnuyla ağzının bir parçası görünüyordu.

"Komşu," diye çığlığı bastı, "komşu gir içeri!"

Arabın koca tabanları şimdi pat pat kaldırımları dövüyordu, yaklaşıyordu. Kaptan Mihal'in evinin kapısı açıldı, Katerina kadın fırladı dışarı.

"Mihal, Kaptanım benim, çocuklarımıza acı!" diye bağırdı, koşup kocasının yamacında durdu.

Kocasına doğru gelen dev Araba bakıyordu, Arabın dişleri parlıyordu, gülüyordu, gözleri kötü kötü bakıyordu.

"Yedim seni gâvur Kaptan!" diye homurdandı, yatağanını kaldırdı.

Katerina kadın kocasının önüne geçmek için fırladı, ama bu ara Kaptan Mihal yumruğunu Arabın karnına indirmişti bütün gücüyle. Arap böğürerek yere yıkılmış, boydan boya uzanıp tüm sokağı kaplamıştı.

Kaptan Mihal eğilip Arabın kasılmış parmakları arasından yatağanı çekip kurtardı, yerdeki dev gövdenin üstünden atladı, işte o an dönüp karısını gördü.

"Senin işin evde," dedi, "hadi git."

Kaptan Mihal önde, karısı arkada evlerine girdiler, kadın temiz bir gömlek getirdi kocasına, üstündeki sırılsıklam olmuştu; Kaptan gömlek değiştirdi, gövdesi serinledi; elindeki keskin yatağana baktı, kimse farkına varmasın diye bıyıkları arasından gülümsedi hoşnut.

"Karı," dedi karısına, "bu yatağanı Trasaki'ye ver, kalem

açar."

Aynı günün akşamı iki Türk çocuğu, müezzinin oğulları, Pervola'da o melek adamı, Bertoldo'yu dövüp hasır şapkasının dibini çıkardılar, neredeyse pelerinini de alıp gideceklerdi, ama Bertoldo yaygarayı basınca çocuklar korkup kaçmışlardı. Ertesi sabah da müezzini büyük çınarın gövdesine bağlı buldular, çırılçıplaktı, mosmor olmuştu, giysilerini çıkarmışlar, üşümesin diye sakalını bırakmışlardı, yeşil sarığını da ağzına tıkmışlardı bağıramasın diye. Sabaha karşı onu görüp de çözdüklerinde, ısınıp konuşması için ovup sıcak adaçayı içirdiklerinde, iki Hıristiyan'ın, biri yabankedisi gibi diken bıyıklı, öteki topal, geceyarısı onu yakaladıklarını, soyduklarını, çınardan darağacı ipini alıp bağladıklarını, sakalını kesmek istediklerini, ama yanlarında makas olmadığından bundan vazgeçtiklerini, yüzüne tüküürüp limandan yana kaçtıklarını anlattı müezzin.

Paşa bunları duyunca küplere bindi. Büyükkale'deki tüm topalları yakalatıp bodruma tıktırdı; Kaptan Stefanis'i de aradılar, ama bulamadılar; bodrumdakileri zaptiyeler falakaya çekip bir güzel ıslattılar, itiraf etsinler diye hintyağı içirdiler, ama tüm topallar yiğitçe davranıp hiçbir şey söylemediler, konuşmadılar. Üç gün sonra paşa bunları besleyip hintyağı içirmekten usandı, otuz kadardılar, serbest bıraktı.

Arap Süleyman'ı da prangaya vurdurmuştu; yediği halt, başına gelen kepazelik bağışlanır cinsten değildi. Paşa, "Ulan pis Arap, namussuz herif," diye kükrüyor, kırbacını Arabın çıplak sırtına indiriyordu, kapkara suratına vuruyor, oluklar açıyordu, "koca devleti rezil ettin gâvur!" Daha başka şeyler de söylemek istiyordu, ama hırsından konuşamıyordu, havlıyor, ağzı salya doluyordu. Arabı zindana attırdı, ayaklarına iki koca güle bağlattı, rahat etti.

Bir iki gün daha geçti, Arabistan yönünden lodos esiyordu, evler sarsılıp sıvaları dökülüyordu, ortalığı ince bir toz bulutu kaplamıştı; sıcak, yakıcı, burunlara, kulaklara, ağızlara doluyordu. Büyükkale ateşler içinde buram buramdı. Öğleüzerleri köpekler gölgeliklere sığınmış baygın yatıyor, insanlar bitkin, bunalmış soluyor, kimi de dükkânlarında oturmuş hasır yelpazelerle serinlemeye çalışıyor, soğuk şerbetler içiyorlardı. Barbaya-

ni bayram yapıyordu, sokaklarda dolaşıyor, bol karlı şerbetlerini satıyordu. Bu garip ihtiyar ne yazın sıcağından, ne de kışın soğuğundan korkardı; yazın çıkarı onu serinletir, kışınsa yine çıkarı onu ısıtırdı, yaz kış hep aynı sıcaklığı korurdu gövdesi, yazın fanilesini çıkarmaz, kışın üstlük giymezdi.

Bostanlarda karpuzlar büyüyordu kütür kütür, bostancılar sabah sabah ürünlerini taşır, meydana büyük çınarın altına, Üç Kemerler'e yığarlardı dağ gibi karpuzları, kavunları, hıyarları, balkabaklarını; turfanda üzüm de bulunurdu arasıra, mayhoş turfanda incirler. Toprak ana durmadan doğururdu, nasıl başa çıksınlardı bostancılar, manavlar. Her yığının başında ya Türk ya da Hıristiyan çığırtkanlar gırtlaklarını yırta yırta bağırır, bazan tartıyla, bazan da göz kararına parçayla satarlardı, fakir fukara da ucuz meyve yerdi. Akşamları pazar artığı sebzeleri, meyveleri bedava verirlerdi, çığırtkanlar: Caba! Caba! diye bağırırlardı. İşte o zaman çocuklar, ihtiyar kadınlar, fukaralar, dilenciler yığınların başına üşüşür, taşıyabildikleri kadar alır, güneş batana dek tertemiz ederlerdi ortalığı; kucakları dolu dolu çekip giderlerdi aceleci.

Güneş batınca ortalık serinlerdi, toprak nefes alırdı, Büyükkale gölgelenirdi. Kadınlar evlerinin avlularını sularlar, bazan evlerden birinde, bazan ötekinde toplanırlar, söyleşirlerdi. Bugün pazardı, Krasoyorgi'lerin avlusunda toplanmışlardı kadınlar. Trasaki'yle birlikte Pervola'ya Sinyor Parakeva'nın kızını kaçırmaya giden büyük oğlu Andriko'nun doğum günüydü. Krasoyorgi'nin karısı oğluyla övünürdü, canavardı, öfkelendi miydi çanak tabak demez kırar geçirir, besleme Yasemya'yı pataklardı; oğlunun hatırı için irmik helvası yapmıştı tane tane, bol bademli, komşu kadınlara ikram ediyordu; komşu kadınlar helva yiyor, dua ediyorlardı, çok yaşasındı Andriko, ya dağda kaptan, ya da kentte çorbacı olmak nasip etsindi ona büyük Tanrı; Pervola'yla evlensin, diye ekledi Mastrapa'nın karısı gülerek, kız tombul tombul şu avlucağızı doldursun da doya doya seyredelim gelinle kaynanayı!

Kadınlar helva yiyip tatlı tatlı söyleşirken kapıda Pinelope kadın göründü; gözleri yumurta gibi şişmiş, beti benzi atmıştı, yamalı ev elbisesiyle gelmişti, lekeli, yağlı. Komşu kadınları gö-

rür görmez hıçkırmaya başladı, yırtınıyordu. Tüm kadınlar kalkıp onu içeri aldılar, oturttular, Krasoyorgi'nin karısı soğuk vişne şurubu getirip verdi, içip kendine gelmesi için; Pinelope bir yandan şurubunu içiyor, bir yandan da feryat ediyordu.

"Hayrola Pinelope?" diye soruyorlardı, "niye ağlıyorsun öyle, ne var?"

Pinelope son yudumunu içtikten sonra, "Dimitri... Dimitri..." diye yaygarayı bastı.

"Allahaşkına, hastalandı mı yoksa?"

"Gitti."

"Gitti mi? Nereye gitti?"

"Şemsiyesini aldı da çekip gitti..:"

"Nereye gitti komşu?"

"Alıp başını dağa gitti..."

"Niye? Ne oldu Pinelope?"

"Eh, canı sıkıldı işte... Şemsiyesini alıp gitti... Öbür seferinde de kaçmıştı benden; şemsiyesini alıp gitmişti, 78 ayaklanmasında."

"Vay anam vay, kötüye âlamet, beni dedi dersiniz komşular!" diye bağırdı Poliksingis'in Hrisanti, dizlerini dövüyordu. "Gene ayaklanma, bak göreceksiniz, Tanrı şahidim olsun yalanım varsa!"

"Kötünün kulağına kurşun, komşu, söyleme bu sözü!"

"Tanrı şahidim olsun yalanım varsa!" dedi yeniden Hrisanti; "sıçanlar depremin kokusunu alıp nasıl kaçışırlarsa, Dimitro da öyle alır ayaklanmanın kokusunu; aldı bile, kapıp şemsiyesini gitti..."

"Parası da yoktu," dedi ağlamaklı Pinelope, "kim pişirecek, kim yedirip giydirecek, kim yamayacak söküklerini, yırtıklarını, kim döşeyecek yatacağını? Sadece şemsiyesini alıp gitti? Neye yarar bir şemsiye? Bu kez de geri dönecek bir deri bir kemik, pantolonu kıçından düşmüş!"

"Böylesi daha iyi komşu," dedi Krasoyorgi'nin karısı, "benim şikâyetim kocamdan, şişmanlığından, yağlarından, neredeyse tiksineceğim ondan."

Pinelope kadın kendi havasında! Yeniden ağzını açıp feryada başlayacaktı ki, Krasoyorgi'nin karısı atik davrandı, eline

bir tabak bol bademli helva sıkıştırdı da ağzını kapattı.

"Kaptan Mihal ne âlemde?" diye sordu Katerina'ya Krasoyorgi'nin karısı lâfı değiştirmek için, "çoktandır onu göremedim?"

"İyidir hamdolsun," dedi Kaptanın karısı, "Tanrının inayetiyle, ama sabahın alacakaranlığında çıkıp geceyarıları dönüyor, nereden göreceksin onu!"

İçini çekti hafiften, bir daha konuşmadı.

Gerçekten de iyiydi Kaptan Mihal, ama heyheyleri üzerindeydi, sığamıyordu evlere, dükkânlara; zindandaymış gibi demirleri kemiriyordu. Kısrağına atlıyor, kırlara çıkıyordu, Bedevi'nin kulübesine doğru yöneliyor, Nuri Beyin çiftliğine yaklaşıyordu, uzaktan, zeytinliklerden, servi ağaçlarının ardından çiftlik binasına bakıyor, içi içine sığmıyordu.

"Az daha... az daha... sabır ulan gönül, acele etme; az daha bekle..." diye söyleniyordu kendi kendine, geri dönüyordu.

Geceyarıları toza belenmiş durumda gelir Ali Ağa, Nuri Beyin çiftliğinden, yeni haberler getirirdi kaptana:

"Bugün kalkmak istedi ayağa, ama sancıdan beceremedi, yatağına yığıldı yeniden." "Bugün Arabı ona yardım etmiş, koluna girip avluya çıkardı; ben kapının yanında bir köşeye sinmiş seyrediyordum... Dinim hakkı için kaptan, tanıyamadım onu, bitmiş tükenmiş, mum gibi erimiş, nerede o pembe yanaklar, nerede o katmerli gerdan, boyalı bıyıklar! Buruşuk dolmuş dört bir yanı." "Bugün tekbaşına çıktı avluya, Arap yoktu yanında, kapının eşiğinde durdu. Beni gördü, selâm vermek için yaklaştım, gitmemi işaret etti, konuşmak istemiyor kimseyle, ben de uzaklaştım oradan." "Bugün Arap onu atına bindirdi, biraz dolaştı; Arap peşinden gidiyordu koşarak, bayılıp atın sırtından yuvarlanmasından korkuyordu... Bir göreydin Kaptan, hayvan nasıl yavaş yürüyordu, sanki durumu anlamıştı..."

Sonunda günlerden bir gün Ali Ağa, Kaptanın dükkânına damladı akşamüstü soluk soluğa; Kaptan içeride, yarı karanlıkta oturmuş onu bekliyordu.

"Bir tamam iyileşti," dedi ihtiyar, "bugün Mustafa Babayı savdı çiftlikten; bana ihtiyacın kalmadı Nuri Bey, demiş Mustafa Baba; bana ihtiyacın yok artık, ben elimden geleni yaptım, ge-

risi Allahın bileceği bir iş! deyip çekti gitti Mustafa Baba."

O gün öğleden sonra Nuri Bey atına binip gezmişti, Arap peşinden koşmamıştı.

"Durumu nasıl Ali Ağa, eskisi gibi pespembe mi yanakları? Sağlam mı? Davranabiliyor mu?"

"Benzi soluk daha Kaptan, altın sarısı, üzgün, ağzını açıp konuşmuyor. Ne yiyor, ne içiyor, ne uyuyor, böyle dedi bana ihtiyar dadısı, boyuna içini çekiyormuş. Geçen gün dadı ona Emine Hanımın çiftliğe ne zaman geleceğini sorduydu da Nuri Bey düşüp bayılmamak için merdivenin tırabzanına tutunduydu. Dadıya baktıydı gözleri yuvalarından uğramış, baktıydı da hiç konuşmadıydı.

"Çok konuştun Ali Ağa, hadi bas şimdi!"

Ama Ali Ağa gitmek niyetinde değildi, daha söyleyecekleri vardı, kekeledi.

"Ne bekleyip kaşınıyorsun öyle," dedi Kaptan, "var mı söyleyecek başka bir şeyin?"

Ali Ağa sesini alçalttı:

"Söylediğine göre..." dedi, ama gene kekelemeye başladı.

"Konuş bre Ali Ağa, bunun için sana para veriyorum."

"Sakat kaldığını söylüyorlar fukaranın..."

"Yani?"

Ali Ağanın sesi daha da kısık çıktı:

"Erkekliğini yitirmiş... Emine Hanım da bunu öğrenmiş..."

"Bas hadi!"

Ali Ağa yıkıldı gitti, ayakları halat rodalarına, boya tenekelerine dolaştı, kapıdan çıkıp gözden kayboldu.

Kaptan Mihal yerinden fırlamıştı.

"Olamaz bu! Olamaz!" diye gürledi, bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye başladı loş dükkânda, "aklım almaz bunu, olamaz!"

Bir erkeğin böyle bir duruma düşebileceğini aklı almıyor, gönlü kabullenemiyordu, felâketti bu.

"Olamaz! Olamaz!" diye söyleniyor, bıyıklarını kemiriyordu. Dehşete kapılmış... Ya olduysa?.. Ya doğruysa? Böyle bir sakattan nasıl öç alınırdı? Nasıl bir öç alma olurdu bu? Nasıl bir ölüm? Birden karar verdi, gidip kendi gözleriyle görecekti duru-

mu.

Birkaç gün daha bekledi. Yarası tastamam iyileşsin, kapansın diye düşünüyordu, eski gücünü kazansın. Bir şafak vakti de kısrağına atlayıp Bedevi'nin kulübesine gitti, ova biçilmiş, bağlar üzüm doluydu, tepesinde gökyüzü alev alevdi.

"Hasat, bağbozumu, savaş..." diye mırıldandı, hasat, bağbozumu, savaş, zavallı anavatan! Ruhu kollarını açmış, merhametli Girit'i kucaklamıştı.

Çok seviyordu Girit'i, canlı bir yaratıkmış gibi seviyordu, sımsıcak, capcanlıydı, ağzı var konuşur, gözleri var ağlardı, taştan, topraktan, ağaç köklerinden yoğrulmuş değildi o, binlerce, on binlerce nineden, dededen yoğrulmuştu, ölmemişlerdi bu nineler, bu dedeler, hiçbir zaman da ölmeyeceklerdi, yaşıyorlardı, pazarları kiliselerde toplanıyorlar, sık sık öfkeleniyorlar, mezarlarından fırlayıp kocaman bir bayrak açıyorlar, dağlara çıkıyorlardı. Bu koca sancağın üzerine ölümsüz analar yıllar boyu eğilip simsiyah ya da apak saçlarının telleriyle şu sözleri işlemişlerdi: YA ÖZGÜRLÜK YA ÖLÜM.

Kaptan Mihal'in gözleri buğulandı; yalnızken Girit aklına geldiğinde hiç çekinmeden ağlardı.

"Zavallı ana," diye mırıldandı yeniden, "zavallı anavatan..."

Şimdi Bedevi'nin kulübesinin oradan geçiyordu, güneş neredeyse gökyüzünün göbeğinde sallanacaktı; zeytinliklerin arasından Nuri Beyin çiftliği göründü bembeyaz yapısıyla. Kaptan Mihal kısrağını mahmuzladı.

Çiftlik kapısı açıktı, içeri girdi. Avluda atından indi, bakındı. Yıllar nasıl da geçiyordu, ta kaç yıl önce şuracıkta, şu gövdesi oyuk zeytin ağacının altında, ikisi diz çöküp oturmuşlardı, kanları kaynıyordu, ya birbirlerini öldürecekler, ya da kardeş olacaklardı, kan kardeşi olmuşlardı. Şimdi de, bunca zaman sonra, sanki Tanrı pişman olmuştu, gene buraya, şu avluya gelmişti; ya o Nuri Beyi ya da Nuri Bey onu öldürecekti, vuruşacaklardı...

Bir uşak koşup geldi. "Hoş geldin Kaptan Mihal," dedi.

"Bey nerede?"

"Yukarıda."

"Git, geldiğimi, kendisini görmek istediğimi söyle ona."

Nuri Beyin aygırı kısrağın kokusunu almıştı, soylu başını kaldırıp ahırın kapısından baktı, kişnedi; kısrak da dönüp aygıra baktı, ama gebeydi, karşılık veremedi.

Uşak geri geldi. "Hoş geldi, safalar getirdi," diyor Bey, "zahmet olmazsa biraz beklesin, kusura bakmasın, giyineyim," diyor, karşılamak için... "Kısrağın eyerini alayım mı, Kaptan?"

"Hayır."

Dışarı çıktı, çeşmeye yaklaştı, bakır tası aldı, su içti; tasın çevresinde Türkçe yazılar vardı, kan kardeşi oldukları gece Nuri Bey ona bu yazıları okuyup açıklamıştı, yazı şöyle diyordu: "Ey yolcu, kaldır başını suyunu iç Tanrıya şükret; kuşlar da su içerken başlarını kaldırıp şükrederler Tanrıya."

Uşak tekrar göründü. "Bey sizi yukarıda bekliyor, buyurun," dedi.

Kaptan Mihal başındaki siyah mendili pekiştirdi, sapı görünen bıçağını kuşağına itip sakladı, bıyıklarını burdu, içeri girdi. Nuri Bey odada kanepenin en serin köşesinde oturuyordu, damat gibi giyinmişti, konuğunun hangi nedenle geldiğini anlamıştı, karşısına benzi soluk, acınacak bir durumda çıkmaktan çekindi, bıyığına kozmetik sürdü, yanaklarına allık, gözlerine hafif sürme; sonra da kuşağına kara saplı bıçağını soktu derinlemesine, görünmeyecek biçimde.

"Hoş geldin Kaptan Mihal," dedi, elini uzattı; Kaptan Mihal elini kuşağına sokmuştu, ağabeyini vuran bu eli sıkmak istemiyordu. Nuri Bey geri çekildi, sırtını duvara dayadı mahcup.

Kaptan Mihal ayaktaydı, oturmuyordu, yarı karanlıkta Nuri Beyi seçmeye çalışıyordu, gücünü ölçecekti, ona göre sözlerini ayarlayacaktı.

"Acelen mi var, Kaptan Mihal?" dedi, "neden oturmadın? Zahmet ettin buraya kadar..."

"Kalkamıyor musun Nuri Bey?" diye karşılık verdi Kaptan Mihal, "beni buraya getiren iş öyle kanepelik bir iş değil."

"Biliyorum, Kaptan, biliyorum, kakma böyle başıma, acele etme, her şey usulünce olup bitecek; hele kahvemizi içelim, sigaralarımızı tellendirelim, bir iki çift lâf edelim; sonra da dilediğin olur, madem istedin, arzu ettin."

Sesi sakindi, yorgun, acı...

"Peki Nuri Bey, dediğin olsun, acelem yok," dedi Kaptan Mihal, beyin karşısına oturdu; boynunu uzatıp yarı karanlıkta Nuri Beyin yüzüne baktı, ama Nuri Bey hep geri çekiliyor, gölgeli köşeye daha da sığınıyordu.

"Yaranın ağır olduğunu söylüyorlar Nuri Bey..."

"Çok iyiyim, eskisinden de iyi, gücüm de yerinde Kaptan Mihal, üzme cancağızını," diye karşılık verdi Nuri Bey inatçı, "çatım sağlamdır."

"Sevindim buna," dedi Kaptan Mihal, sustu.

Kahveler geldi, sigaralar sarıldı, ikisi de başı önde susuyorlardı. "Beni öldürmeye, ağabeyinin intikamını almaya geldi," diye düşünüyordu sakin Nuri Bey, "hoş geldi safa geldi. Azrail gibi karalar giyinmiş, hoş geldi, safalar getirdi. Neyime yaşamak benim? Bundan böyle yaşamak benim için bir utanç!"

"Hoş geldin!" dedi yüksek sesle, "günlerdir seni bekliyordum Kaptan!"

"İkram ettiğin kahveyi içtim Nuri Bey, sigaranı da tellendirdim, söylenecek başka sözümüz de kalmadı; kalk ayağa!"

"Nasıl istersen!" Bey tüm gücünü toplayıp kalktı, yarası sancımıştı, ama dişini sıktı, sezdirmedi. Bacakları açık, hafif topallayarak ilerledi, kapıya indi, eşikte durdu, güneş yüzünü aydınlattı. Onu güneşin altında gören Kaptan Mihal yerinden sıçradı şaşkın şaşkın; bu muydu o levent Nuri Bey, mehtap yüzlü, Türklüğün aslanı? Yanakları çökük, gözleri fersizdi, ağzı aşağı doğru sarkmıştı, sanki durmadan ağlıyordu... Yüzüne boyalar sürmüştü, ama boyaların ardından Kaptan Mihal gerçek canlı cenazeyi görmüştü. Kaşlarını çattı. "Bu sakatla uğraşılmaz!" dedi, "ayıp bana!" Duraladı.

"Nuri Bey," dedi, "yoksa daha iyi olmadın mı?"

"Soluk mu geldi sana yüzüm? Yürü, harmana gidelim, görürsün o zaman!"

Bacakları ayrık yürüdü, topallaya topallaya, avlunun ortasına gelince dönüp baktı, Kaptan Mihal peşinden gelmiyordu. Eşikte durmuş ona bakıyordu.

Nuri Bey ürperdi, "Anladı, anladı gâvurun dölü, tenezzül etmiyor!" Sesine güç vermek istedi, ama beceremedi. "Kaptan Mihal," dedi neredeyse ağlamaklı, "bunca zaman seni bekle-

dim, bu süre içinde senden başka ne Müslüman ne de Hıristiyan hiç kimseyi beklemedim, oysa sen geldin gidiyorsun."

Kaptan Mihal susuyordu, giderek içinde bir acıma duygusu kabarıyor, tüm göğsünü kaplıyordu.

"Ne bakıyorsun bana öyle? Hastalık yanaklarımı çökertmiş, ama gücüm yerinde, sen âlemin dediğine bakma Kaptan Mihal, demir gibiyim, tıpkı eskiden olduğu gibi. Gel peşimden!"

Ama Kaptan Mihal kıpırdamıyordu.

"Atımı getirtip bineyim istersen, gör kendi gözlerinle; nişan alıp ateş edeyim de bak gör! Koy karşıya bir yüzük, deliğinden geçireyim kurşunu. Gel dedim sana, hadi harman yerine, erkekliğini orada göster!"

Sarığını kaşlarının üstüne yıktı, elini kuşağına getirdi, bekliyordu yürekli, levent, ama buz gibi soğuk ter kaplamıştı alnını, böbrekleri sancıyordu. Kaptan Mihal ona baktı, yüreği sızlamıştı:

"Nuri Bey," dedi sakin, "bağırma öyle, yorma kendini, hadi içeri girelim."

Nuri Beyin yüreği sızladı, iki iri yaş damlası belirdi gözlerinde, acısını gizlemek için dış kapıya doğru döndü. "Acıyor bana, acıyor," diye düşündü, "ne hallere düştüm, acınacak bir adam oldum ben, ben Nuri Bey!"

"İçeri girelim!" dedi Kaptan Mihal bir daha, "bir başka sefere!"

Nuri Bey çekinmiyordu şimdi, yaşlı bakışlarını kara misafirine çevirdi.

"Kaptan Mihal," dedi alçak sesle uşaklar duymasın diye, "buraya beni öldürmeye geldin, peki neden öldürmüyorsun?"

"İçeri girelim," dedi yeniden Kaptan Mihal, "konuştuklarımızı duyacaklar Nuri Bey."

Yaklaştı, beyin koluna girdi, zayıf düşmüş vücudunu parmaklarıyla tutup tarttı. Bey direnmedi, topallaya topallaya yanında yürüdü, durmadan konuşuyor, şikâyet ediyordu:

"Kan kardeşimsin, unutma bunu, şu evde kanlarımız birleşti, senden tek bir iyilik istiyorum. Öldür beni! Başka bir şey istemiyorum senden, öldür beni!"

"Üzme kendini Nuri Bey, kötü şeyler düşünme, bir başka

sefere!" diye karşılık verdi Kaptan Mihal.

"Bana acıyor musun yoksa?" Nuri Bey şimdi kanepenin gölgeli köşesinde oturuyordu, "acıyor musun yoksa bana?" diye yeniden sordu.

Kaptan Mihal karşılık vermedi; böylesine bir acıya dayanılamazdı, kalkıp gitmek istiyordu. İşi kalmamıştı artık bu Türk evinde, bu talihsiz adamla görülecek hiçbir hesabı yoktu, ölüm de neydi!

Kalktı, güneş şimdi alçalmıştı.

"Nuri Bey," dedi yavaş, "Allahaısmarladık, gidiyorum."

Nuri Bey karşılık vermedi, köşesine büzüldü, titriyordu, tüm gövdesini bir üşüme almış, tir tir titremeye başlamıştı.

"Nuri Bey," dedi Kaptan Mihal, bir kez daha, "Allahaısmarladık, gidiyorum izninle."

Şimdi beyin sesi kısık, umutsuz, çok uzaktan geliyormuş gibi duyuldu:

"Haklısın Kaptan Mihal, hakkın var, hadi güle güle!"

Kaptan Mihal ayakta, kıpırdamadan ona bakıyordu, eski güzelliği, yakışıklı hali geldi gözlerinin önüne, yiğitliğini, efeliklerini andı, aygırının nallarının kaldırımlar üzerinde çıkardığı kıvılcımları görür gibi oldu, soylu davranışlarını, iyi yürekliliğini, konukseverliğini hatırladı.

"Kaptan Mihal," diye duyuldu yeniden Nuri Beyin sesi öbür dünyadan gelircesine, "eğer ben de bir zamanlar levent idiysem, yiğit idiysem, ver bana elini, yok değil idiysem, hadi güle güle, yolun açık olsun!"

Kaptan Mihal elini uzatıp Nuri Beyin buruşuk elini avucuna aldı, acıtmamak için hafifçe sıktı.

"Sağlıcakla kal Nuri Bey," dedi "Allahaısmarladık!"

"Belki de bu sonuncusu, belki de son vedalaşmamız Mihal, anlıyorsun elbet!"

"Anlıyorum," dedi, eşiği aştı korkunç canavar, birden bir yumrunun gelip boğazını tıkadığını sandı.

Nuri Bey kanepenin kenarına büzülmüş, kıpırdamadan bekliyordu; bir süre Kaptan Mihal'in kısrağının nallarının taş-

lar üzerinde çıkardığı sesleri dinledi, sonra sessizlik oldu; güneş alçalıp oturduğu odaya girdi, duvarları yaldız kapladı, sonra o da çekip gitti, duvarlar yeniden karardı.

Yavaşçacık kanepeden indi, kokulu sabunla ellerini, yüzünü yıkadı, çamaşır, elbise değiştirdi, lavanta döküdü, uzun süre saçlarını taradı. Ahıra indi, aygırını doyasıya okşadı, sevdi, incecik zarif kulaklarından kalem bileklerine dek ellerini gezdirdi, hayvan hoşlanıyor, boynunu eğiyor, dudaklarının uçlarıyla sahibinin başını, boynunu okşuyor, kişniyordu mutlu, sevinçli.

"Elveda evlâdım," dedi Nuri Bey, gözleri yaşlıydı.

Hayvandan ayrıldı. Odasına çıktı, bir kâğıt alıp yazmaya başladı: "Ben ölünce atımın mezarımın başında kurban edilmesini vasiyet ediyorum." Mührünü bastı.

Odanın ortasına babasının beş vakit namaz kıldığı seccadesini getirip yaydı, diz çöktü, açık pencereden baktı, gökyüzü yıldız doluydu, sert bir rüzgâr esiyordu, avluda köpek havlıyordu. Çok uzaktan bir katırcı geçiyordu avaz avaz türkü söyleyerek, bir aşk türküsüydü bu, sevgiliden bahsediliyordu, Nuri Bey Emine'yi hatırladı, içini çekti.

"Yalancı dünya," diye mırıldandı, "yalancı dünya, elveda!"

Kuşağından kara saplı bıçağını çekti, havaya kaldırdı, kalan bütün gücüyle kalbine sapladı.

8

Ertesi gün sabah erkenden Hanya Kapısı açılınca kara haber de kente ulaştı. Nuri Bey çiftliğinde ölü bulunmuştu! Türk kahveleri çalkandı; kimisi Nuri Beyi Rumların öldürdüğünü, kimi de intihar ettiğini söylüyordu; müezzin camideki vaazında birşeyler söylemek istemiş, 'cinayet gâvurlar, Hazreti Muhammet' gibilerinden eveleyip gevelemiş, ama açık bir şey söyleyememişti. Hıristiyanlar işlerini güçlerini bırakmışlar, ikişer üçer buluşup aralarında birşeyler konuşuyorlar, erkenden evlerine gidiyorlardı daha güneş batmadan.

Hava da değişmiş, ağırlaşmıştı: suratlar da kızgın; nizamiyeler silâhlarını omuzlamışlar çarşılarda, mahallelerde devriye geziyorlardı. Paşa kendisi de kalkıp Nuri Beyin cenazesine katılmış, mezarlığa dek gitmişti; paşanın ardından imam, müezzin, daha da gerilerde silâhlı ağaların gürültülü ordusu. Arap Süleyman da vardı cenaze töreninde; paşa bodrumda çakal gibi uluduğunu duymuş, ona acımış, serbest bırakmıştı, şimdi de cenaze töreninde yanına almıştı. Uşaklar ölüyü çiftlikten kentin Müslüman mezarlığına getirmişlerdi, rahmetlinin atı da gelmişti peşlerinden şaşkın, durmadan kişniyordu, iri gözlerini açıp havayı kokluyor, olup bitenleri anlayamıyordu.

Kentin Türkleri ölünün çevresinde toplanmışlardı, imam incecik, tekdüze sesiyle dualar okuyor, rahmetliyi öbür dünyaya uğurluyordu; müezzin elini uzatıp ölünün başındaki kanlı sarığı çözüp almış, koynuna koymuştu. Cemaat eğilip ölüyü öpmüş, babasının mezarının bitişiğinde açılan çukur Nuri Beyi yutuvermişti. İşte o zaman paşa atı mezarın başına getirmelerini işaret etmişti, elinde Arap uşağın getirip verdiği Nuri Beyin elyazılı vasiyetnamesi vardı.

"Ağalar," dedi paşa, "şu elimde gördüğünüz mühürlü kâğıt rahmetlinin vasiyetnamesi, kulak verin de dinleyin!"

Kâğıdı ışığa doğru tutup okudu: "Öldüğün zaman atımın

mezarımın başında kurban edilmesini isterim."

Bunu duyan ağaları bir heyecandır aldı. Hayvana baktılar, başını mezarın üzerine eğmiş, soluyarak toprağı kokluyor, mavi yelesi yere sürünüyordu; sanki hayvan saç örgülerini çözmüş, yaymış da mezarın başında ağıta başlamıştı, ayağıyla taze mezarı eşeliyor, acıklı acıklı kişniyor, toprağın altında yatan efendisine sesleniyordu.

"Allah da, kul da reva görmez bunu!" diye sesler duyuldu dört bir yandan.

"Yazık, günah, ama rahmetli böyle arzu etmiş," diye kesip attı paşa. "Bir Allah bilir, benim de yüreğim paralanıyor, ama ne yaparsın ki rahmetlinin son arzusu böyle; atını yanına almak istiyor, ben de olsam böyle yapardım! İçinizden hangi yürekli hayvanı kurban edecek?"

Herkes donup kalmıştı. Gözlerini, güneşin altında pırıl pırıl pırıldayan hayvanın güzel endamına dikmişlerdi, nefesleri tutulmuştu. Gözlerinin önündeki güzel hayvan Rum değildi ki öldüresin, sığır, koyun değildi ki kesip yiyesin; dünyanın bir süsüydü o, Büyükkale'nin medarı iftiharı, ta Hanya'lardan, Resmo'lardan bu hayvanı görmeye gelirlerdi meraklılar... Böylesi bir boyuna hangi merhametsiz bıçağını uzatabilirdi?

Paşa öfkeli, üzüntülü, soluyordu.

"Hanginiz," dedim, "bıçağını çekip hayvanı kesecek?" diye yeniden sordu çevresindeki ağaların yüzlerine bakarak teker teker.

Kimse yerinden kıpırdamadı. Bu sıra hayvan mezarın üstüne yatmış toprağı kokluyordu öfkeli, kişniyordu, şimdi sesi bir insan sesi gibiydi. Kişnemiyordu, ağıt yakıyordu.

Paşa Arap Süleyman'a döndü.

"Koca Arap, kes şunu!"

Arap bıçağını çıkardı, bir adım attı ileri, ama dizlerinin bağı çözülmüştü, yanındaki mezartaşına tutundu; bir adım daha attı. At başını çevirip ona baktı, ayağa fırladı, başını kaldırıp bir daha baktı yüzüne Arabın. Arap fena bozulmuştu.

"Bre Süleyman, kapa gözlerini, bakma hayvana, saldır üzerine bitsin bu iş! diye emir verdi paşa, neredeyse ağlayacaktı.

Herkes şimdi gözlerini Araba dikmişti.

"Hele bir kessin, babamın kemikleri başı için herifi doğrar kıyma yaparım!" diye söylendi biri, gözleri dolu dolu olmuştu.

Arap bıçağını kaldırdı, hayvana yaklaştı, yüreklenmek için söylenip küfretmeye başladı, ama bileği titriyordu. Hayvan başını eğdi, bir daha mezarın taze toprağını kokladı, kişnedi, ağlıyordu. Arabın kolu kurumuş, cansız, dermansız kalmıştı.

"Paşa efendi," dedi boğuk bir sesle. "Paşa efendi, yapamayacağım!"

"Aferin bre Süleyman!" diye sesler duyuldu, yürekler ferahlamıştı.

"Yapamayacağım," dedi yeniden Arap.

"Sen al hayvanı paşa efendi," dediler ağalar, "Allahaşkına sen al da hayvana yazık olmasın!"

"Rahmetliden çekinirim," dedi paşa, heyecanla ünlü hayvana bakarak.

Yaklaştı, elini uzatıp atı okşamak istedi, ama hayvan birden sıçradı, çifte atıyor, mezarın çevresinde dönüyor, kimseyi yaklaştırmıyordu.

"Gidelim," dedi paşa, "bırakalım hayvanı mezarın başında acısını dindirsin, onun da canı var, sonra hiç meraklanmayın, açlık onu yola getirir. Rahmetlinin Arap uşağı hayvanın yanında kalsın, gözkulak olsun, yemini suyunu versin, zamanla uslanır, göreceksiniz."

Ağaları peşine takıp kente doğru yol aldı sevinçli. Allah büyüktü, paşaları da severdi, şu hayvana kaç kez sahip olmak istemişti! Sırtına atlamak, karnına dizlerini yapıştırmak, sıkmak, gençliğini hatırlamak! Büyükkale'nin tüm güzelleri bir yana, şu hayvan bir yana, şeytan götürsün güzelleri, ben hayvanı seçerim. Hey Allahım, halden nasıl da anlarsın, nasıl da hovardasın, ganisin, Nuri Beyi rahmetine kavuşturdun, şimdi de bana atını armağan ediyorsun!

Mezarlıktan yana döndü, hayvan mezarın başından ayrılmamış, kişniyordu durmadan.

Büyükkale'nin dışına gelmişlerdi, şimdi bahçe, bostan olan eski sur hendeklerinin yanına; neredeyse güneş batacaktı, Venedik bedenlerine oyulmuş taştan bir aslan kızıllaşmıştı akşam güneşinin ışınlarıyla; sessiz bir karga sürüsü, barsakları

leş eti dolu, günlük seferinden dönüyor, kovuklara dalıyordu; akşam sessizliğinde Büyükkale'nin havlamaları, kişnemeleri duyuluyordu, ardındaki engin, güçlü denizin uğultusu geliyordu.

Paşa durakladı, çevresine ağaları topladı, konuşmaya başladı:

"Ağalar, beyler, çok dikkatli olmak gerek, Girit pamuk ipliğine bağlı. Tanrıma yemin ederim ki Nuri Bey kendi kendini öldürdü, onu bana bayrak yapmayın, Türklüğü ayaklandırmaya, ortalığı karıştırmaya kalkmayın! Tek bir burnun kanamasını istemiyorum; Muhammet aşkı için, ben çınara sadece gâvurları astırmam, iyi bilin bunu, Müslüman da astırırım, aklınızı başınıza devşirin fukaralarım!"

Arap Süleyman'a döndü: "Hadi Süleyman, gidelim," dedi, başı önünde yürümeye başladı.

Müezzin kafasını salladı, ağalar birbirlerine baktılar kaçamak, konuşmadılar; bu paşa da lapacının biriydi, Rum tohumu, ne arıyordu Girit'te? Burun kanamayacakmış, bre Karamanlı, kuzusuz düğün olur mu hiç?

Daha paşa kale kapısını geçmemişti ki müezzin koynundan Nuri Beyin kanlı sarığını çıkarıp bastonunun ucuna bağlamıştı bile bayrak gibi.

"Kıyım bre çocuklar, gâvurlara kıyım!" diye kükredi, ağaların önüne düştü.

Hendekte iki Hıristiyan kuyudan su çekiyor, bostanlarını suluyorlardı.

"İşte iki gâvur!" diye bağırdı müezzin, "yürüyün yiğitlerim!"

İki delikanlı fırlayıp bıçaklarını çektiler.

"Hayır dualarımla!" diye seslendi onlara müezzin.

Delikanlılar hendeğe doğru inmeye başladılar, kamışların, uzun boylu ayçiçeklerinin arasında kendilerine yol açıp kuyunun yanına geldiler, iki ihtiyarı yakalayıp başlarını kuyu taşına yatırdılar.

"Dikkat çocuklar, burunları kanamasın!" diye seslendi yukarıdan müezzin kahkahaları atarak.

İki yaşlı baş kuyuya düştü.

"Hadi kardeşler," dedi müezzin, "hep beraber!"

Bastonunu havaya kaldırdı, deniz rüzgârı esiyordu, bastonun ucundaki kanlı sarık yapraklandı. Akşam oluyordu, kapı karakollarındaki nizamiyeler anahtarlarını aldılar, onları gören müezzin bacaklarını açıp yürüdü, peşlerinden de ağalar hızlı hızlı yürüyüp kapılar kapanmadan içeri girdiler. Kente yayıldılar uluya bağıra.

Uzaktan ağaların cenazeden döndüğünü gören Hıristiyanların kanı karıncalanmaya başladı, çabucak dükkânlarını, işyerlerini kapadılar, evlerine kapandılar erkenden.

Müezzin büyük Türk kahvesinin önünde durdu; Hanya Kapısının orada, elindeki bayrağı kaldırdı, bağırdı:

"Allahını seven gâvurları kesmeye gelsin!"

Ama yaşlı Selim Ağayla birkaç aklıbaşında yaşlı Türk, müezzini içeri alıp ona bir kahve ısmarladılar, lokum ikram ettiler, nargile hazırlattılar yatıştırmak için, sonra da Efendina'yı çağırttılar; kahvenin ortasında bir iskemleye oturtup bin bir gece masalları söyleteceklerdi ona, kadınlardan, güzel oğlanlardan, tepsiler dolusu baklavalardan konuşturacaklardı, müezzinin kafası kandan ve kıyımdan uzaklaşsın, oyalansındı biraz.

Aradan bir iki gün geçti. Hıristiyanlar her an kale kapılarının güpegündüz kapatılıp kapana kıstırılmak korkusu içinde; Hıristiyanlar sayıca azdı, oysa Türkler sürüyle, bıçaktan geçirebilirlerdi.

Üçüncü gün yeni kara haberler geldi. Türkler, Angaratos Manastırını basıp Başkeşiş Agatangelo'yu, bu yiğit din adamını boğazlamışlardı. Geceyarısı onu odasında uyur bulmuşlardı; yeni bir kilise yaptırmak için Trapsano'ya gitmişti, fazlaca yemiş, fazlaca kafayı çekmiş, ağır uykulara yatmıştı; uykusunda kesmişlerdi başını. Ama cinayetler birbirini izliyordu. Dördüncü günü, Zaro'da, bu zengin Türk köyünde, Agatangelo'nun amca çocuğu olan bir başka keşiş, İpsiloritis Dağının ünlü manastırı Vondisi'den inmiş, eli kanlı Baba Ali'yi öldürmüştü, bostan çıkrığına iki reaya koşup bahçesini suladığı sırada.

Cinayet cinayet üstüne, kıvılcımlar dört bir yana sıçrıyor, Girit bir daha ateş alıyordu.

Rum köylerinde yaşayan Türkleri korku almıştı; eşekleri-

ni, katırlarını ev eşyalarıyla, giysiler, tekneler, beşikler, mutfak araçları, iş araçlarıylayüklüyorlardı ölesiye; hanımlarını, çocuklarını, torunlarını, torunlarının bezlerini yanlarına alıp Büyükkale'ye gelip sığınıyorlardı; en akıllı, en tedbirli, en korkak Hıristiyanlar da pılıpırtılarını, çoluk çocuklarını alıp dağlara kaçıyorlardı.

Paşa şaşırmıştı, ilk kez böyle bir Girit kargaşalığıyla karşılaşıyordu, paşa böyle karışık işlerin adamı değildi; Bursalıydı, temiz bir Anadolu çocuğuydu, huzurunu severdi, hamur tatlılarını; uykuya bayılırdı. Ne olmuştu şu Allahın belâsı Giritliler de birbirlerini yiyorlardı? Tam da Nuri Beyin atına sahip olacağı şu günlerde? Şeker verecekti hayvana, avucuyla suyunu verecekti, alıştıracaktı onu kendisine, Üç Kemerler'de gezintiye çıktığında şaha kalkıp sırtından atmasındı. Oysa şimdi Girit ayaklanmıştı gene kahrolasıca! Şaşırmıştı paşa. Kâh kalkıp Metropolit'e gidiyor, Metropolit Efendi, aforoz et Türkleri öldürenleri, kemikleri çürümesin, diye neredeyse yalvarıyor, kâh Türk köylerine varıp, ulan sersemler neden bırakırsınız yuvalarınızı, korkmayın, bak yemin ediyorum, söz veriyorum size, kimsenin burnu kanamayacak, haber saldım, İstanbul'dan asker gelecek, diye yüreklendiriyordu... düzelecek işler...

Ama kötü durum almış başını gidiyordu. O haftanın pazar günü başka bir haber, Kaptan Todori adında birinin, Resmo dolaylarında bir Türk köyünü basıp güpegündüz ateşe verdiğini bildiriyordu. Durum çekilmez olmuştu, gâvurlar çok küstahlaşmıştı, büyük ağalar galeyana gelmiş, silâhlarını kuşanıp paşanın huzuruna çıkmışlardı.

"Paşa efendi, durum kötü, gâvurlar gemi azıya almış, köylerimizi yakıyorlar; Resmo dolaylarında neler olduğunu duydunuz elbet."

"Bre kimmiş bu Kaptan Todori! İlk kez duyuyorum bu adı," dedi paşa, tespihinin taneleriyle oynayarak bezgin.

Petrokefalo köyünden bir ağa atıldı:

"Elinin körü kaptan! Kaptanmış, bakındı hele! Bacak kadar bir oğlan, toy. Nuri Beyi yaralayan Manusaka'nın oğlu, Kaptan Mihal'in, şu yabandomuzunun, Kapros'un yeğeni. Şimdi de tüysüz oğlanlar bayrak açıyor. Paşa efendi, onu yakalatıp

Üç Kemerler'de astırmazsan bil ki biz de Büyükkale'nin Rum mahallelerini ateşe vereceğiz. Bunu söylemeye geldik sana, sonra Sultanla pirincin taşını kendin ayıkla!"

"Muhammet aşkına sakın ha, sakın böyle bir şey yapmayın!" diye bağırdı paşa. "Kafamda şeytanlar kaynaşıyor, kellem omuzlarımın üstünde sağlam durmuyor, Sultan bunu duyarsa ferman çıkarır."

"Öyleyse yakalat şu Todori denilen oğlanı, kazığa geçirsinler, yoksa Büyükkale'nin altını üstüne getireceğiz."

"Nerede, nasıl yakalatayım?"

"Resmo'da, nizamiye askeri yolla."

Paşa nizamiyeye askerleri yolladı, Resmo Dağlarını taradılar; bunu duyan Todori haberci çıkardı, Selena Dağının bir kuytusuna birkaç delifişek toplandı, kanları kaynıyor, nasıl yatıştıracaklarını bilemiyorlardı.

Todori dağlarda dolaşa dolaşa, Hüseyin'in intikamını almak için peşine düşen Petrokefalo'lu ağaların takibinden kurtulmak için bin bir çareye başvura vura iyice pişmişti bu işlerde. Bazan yapayalnız, bazan da birkaç yürekli arkadaşıyla beraber Türkleri yaylım ateşine tutar, zora gelince de kayalara tırmanıp kurtulur, gözden yiterdi. Babasının tüfeğini kullanıyordu, onun çizmelerini, giysilerini giyiyor, terden muşambaya dönmüş mendilini başına sarıyor, ünlü babasıyla bir oluyordu, giysilerden babasının yiğitliği onun da içine siniyor, göğüslerini dolduruyor, bacaklarını, kollarını güçlendiriyordu. Babası yeniden doğuyordu, baba oğul aynı yaratık oluyor, günler geçtikçe Todori olgunlaşıyor, erkekleşiyordu. Sözü de ağır basmaya başlamıştı çevresinde, yaptığı işler, tüm davranışları ölçülüydü; arkadaşları, bunlardan bazıları savaşlarda saç ağartmış çeteciler, onu dinler, sayarlardı.

Şimdi Todori'nin çevresinde toplanmışlardı, çetin günler gelip çatmıştı, nizamiye askeri sarmıştı dört bir yanı, yirmi kadar palikarya koşmuştu Todori'nin çağrısına.

"Türkler kanımızı içmek istiyorlar!" diye gürledi Todori, "bundan sizi buraya çağırdım kardaşlar! Bakın neler oluyor: Türklerle Hıristiyanlar yine kapıştılar, kıvılcım köylerimizden Büyükkale'ye sıçradı, Büyükkale'den de Resmo'ya sıçrayacak,

oradan da Hanya'ya; tüm Girit'i saracak bu yangın. Yürekli olalım arkadaşlar, sanmayalım ki Türkler bir katilin peşindeler, onu yakalayınca silâhları bırakacaklar, hayır, onlar tüm Hıristiyanlığın peşinde. Bunu dedelerimiz, babalarımız pek iyi biliyorlardı, bunun için özgürlük bayrağını açmışlardı; şimdi bizim de sıramız geldi. Köyden ayrılmadan babamın sandığını açtım, bayrağını yanıma aldım, bu bayrakta şu yazılar var: "Ya Özgürlük Ya Ölüm! Yaşasın Enosis!" diye bağırdı Todori, Yunan bayrağını açtı.

Bu haberi alan paşa küplere bindi, kalkıp Metropolit'e gitti; bu koca gâvur papazının söylediklerini anlamıyordu, bunun için yanına Arap Süleymanı da aldı. Bir yandan yürüyor, bir yandan da hırsından köpürüyordu. Girit'in başına sardığı dert yetmezmiş gibi, bugün sabah sabah ona bir başka kara haber vermişlerdi; mezarlıkta bıraktığı Nuri Beyin uşağı nefes nefese gelmişti,

"Paşa efendi," demişti, "at öldü, mezarın üstüne yıkılıp kaldı!"

"Ulan hayvana yem mi vermedin yoksa, sulamadın mı?"

"Verdim paşa efendi, suladım, ama istemiyordu, yemiyor, içmiyordu, ölmek istiyordu, öldü işte!"

Güneş gökyüzünün ortasına yaklaşıyordu, müezzin minarede boynunu uzatmış ezan okuyor, ibadetin mutluluğunu, Tanrının merhametini ilan ediyordu. Metropolit uzun kanepede oturuyordu, tespihiyle oynuyor, bilgin Hacısava'yla söyleşiyordu. Gene kafasında gençliğinin o mutlu günleri ayaklanmıştı; Kiev'de arşimandrit olduğu, Kudüsü Şerif temsilcisi bulunduğu günleri anıyordu. Aslan yapılı soylu başı yine Rusya'yla dolmuştu; ne bolluktu o öyle, ne Tanrının nimetiydi, tahıl, tereyağı, balık, havyar! Sonra kiliselerin altın yaldızlı kubbeleri, altın çerçeveleri, incili, elmaslı ikonlar, değerli taşlarla süslü İnciller! Rusya var oldukça, Hacısavacığım, Rusya, hiçbir şeyden korkum yok! Günün birinde mutlaka ağzını açıp Türkiye'yi yutacak, işte o zaman Girit de özgürlüğüne kavuşacak; başka umut kalmadı.

Ama Hacısava pencereden dışarı bakıyordu, aklı başka yerlerdeydi. Şu son günlerden birinde bora patlamıştı. Hacısava

da Büyükkale'den bir saat kadar uzakta, babadan kalma bir tarladaydı, Aya İrini'nin orada... Allahtan mıydı bu ilham, yoksa okuduğu o antika kitaplardan birinden mi kalmıştı aklında; bu toprakların altında çok ünlü eski bir kentin yattığı düşüncesi çakılmıştı kafasına; sivri demir uçlu bastonuyla bora sularının açtığı nemli bir yatağı karıştırırken bastonun ucuna parlak bir şey takılmıştı; Hacısava eğilip dikkatle bakınca ne görsün, altın bir yüzük! Hemen yüzüğü kapıp topraklarını temizlemişti, şimdi de onu göstermek için Metropolit'e getirmişti. Altın yüzüğün üstüne geniş kalçalı bir kadın oturmuştu, elinde iki ağızlı bir balta vardı, uzun boylu çıplak bir adam, şimdiki Giritliler gibi ince belli, raksedercesine kadının önüne eğilmişti; üzerlerinde, yüzüğün tepesinde, tırpan gibi bir yarım ay.

Yüzüğü Metropolit'in avucuna bıraktı:

"Allahaşkına muhterem peder," dedi, "sakla kimsecikler görmesin, kimsecikler duymasın! Kimbilir ne hazineler var o toprakların altında, ölülere özgü değerli eşyalar! Ama şimdi tutsak durumundayız, toprağı kazıp bunları meydana çıkarırsak Türkler elimizden alırlar, sabır, sabredelim, bir başka Yunanlı, Girit kurtulunca, oraları kazıp o eski kenti meydana çıkarır, üne kavuşur!"

Metropolit onu dinliyor, başını sallıyordu; bu söyledikleri çok güzel şeylerdi, ama binlerce, on binlerce canın kaderi kendi boynuna asılıydı, nesineydi şimdi onun binlerce yıl öncesinde yerin altında nelerin olup bittiği? Dinliyor, başını sallıyordu, dönüp dolaştırıp sözü bin bir yaralı Girit'e, Moskof'a getiriyordu...

Hacısava bunun farkına varmış, alınmıştı.

"Zatı ruhanileri," dedi, "Girit'in kurtuluşunu Moskof'tan bekler, halk silâhtan; bense işte şu küçümsediğiniz yüzükten Despot Hazretleri."

Murcuflos kapıyı açtı:

"Paşa geliyor Muhterem Peder..." dedi.

Hacısava ayağa kalktı, gülümsüyordu.

"Karamanlıyı Giritliler şaşkına döndürdü!" dedi, Metropolit'in elini öptü, gizli küçük kapıdan çıkıp gitti.

Gerçekten de paşa Giritli şeytanlarla uğraşmak zorunday-

dı.

"Metropolit Efendi," dedi, içeri girer girmez, "anlayamıyorum, Giritliler bayrak açmışlar, özgürlük isterlermiş... Nedir özgürlük? Anlayamıyorum. Sizler, Tanrıya itaat eder, onun dediklerini yaparken tutsaklıktan şikâyet mi edersiniz, bayrak mı açarsınız Tanrıya karşı, özgürlük mü istersiniz? Hayır. Eh öyleyse, Tanrının yeryüzündeki elçisi Sultanla da bu iş aynı değil mi? Ne oldu böyle şeytan götüresice Girit'e de, benim de başımı derde sardı?"

"İnandığın Tanrıya itaat edersin," dedi Metropolit, "ya inanmadığın bir Tanrıya itaat etmek durumunda kalırsan, paşa efendi? Giritliler Sultana inanmıyorlar, bunun için de kendilerini tutsak sayıyorlar, bunun için özgürlük peşindeler."

Paşa şakaklarını avuçladı, anlayamıyordu. Ardından kapıyı vurdu, çıkıp gitti; konağına döndü, pencereye oturdu, uzun dürbünü alıp denize baktı, nizamiye askerleri dolu Türk gemilerinin gelmesini bekledi, onlar sorunu özümleyecekler, düzeni geri getireceklerdi.

Paşa el çırptı, Arap içeri girdi.

"Yüreğim çok sıkıntılı bre Süleyman, hadi git de bana Barbayani'yi bul, bir iki fıkra anlatsın da eğleneyim."

Ortalık kararmaya başlamıştı. Dükkânlar kapanıyor, analar sokaklardan çocuklarını topluyor, aile reisleri evlerine dönüyor, kapılar sürgüleniyordu; liman çevresindeki külhanbeyi, kızgın Türkler, göğüs bağır açık, yalınayak, fesler yana yıkık, Hıristiyan mahallelerinden geçiyor, İsa'ya, Rumluğa küfrediyor, Hıristiyan kapılarına tükürüyorlardı. Her gece kahvelerden üç beş kabadayı yola çıkıyor, Kaptan Mihal'in evinin kapısını kırmaya geliyorlardı; Nuri Beyi o öldürmüştü, onu kısrağının sırtında beyin çiftliğine girerken görmüşlerdi, çiftlikten ayrıldığında da Nuri Bey ölü bulunmuştu.

Kaptan Mihal öldürmüştü onu! Kafaları çekip her Allahın akşamı kaptanın kapısını kırmak için geliyorlardı sarhoş; ama kapıya yaklaşınca ayılıyorlar, bozuluyorlar, duraklıyorlar, küfürler edip hızlarını alıyorlar, geldikleri gibi kahveye geri dönüyorlardı.

Kaptan Mihal iki elinde iki piştov kapının ardında bekliyor-

du, nefesini tutup bekliyordu. Her Allahın gecesi ev halkını başından savıyordu, Katerina kucağına küçüğü alıyor, o önde, Trasaki ile Renyo arkada, her gece bir başka komşu evine gidip geceliyorlardı. Kaptan Mihal evde tekbaşına kalıyordu. Birkaç gün geçtikten sonra bir akşam Trasaki'ye, "Sen benimle kal," dedi, "alışırsın." Şimdi baba oğul kapının ardında sabahlıyorlardı.

Arap Süleyman Barbayani'yi evinde buldu, avluda ateş yakmış keçiboynuzu kaynatıyordu koca bir kazanda.

"Bekle azıcık bre Süleyman," dedi, "kılıcımı kuşanayım, tam tekmil geleyim!"

İçeri girdi, kılıcını kuşandı, kuru üzüm gibi buruşuk boynunun altına teneke madalyasını iliştirdi, pabuç giymek istedi, ama sonra vazgeçti. Oturup bağcıkları bağlayacak vakti mi vardı! Avluya çıktı, bıyıklarını burmaya başladı.

"Bre Süleyman, niye ister ki paşa efendi beni?" diye sordu, "bir şişe şerbet, bir parça kar da alsam mı yanıma?"

"Al ya, paşa içmezse ben içerim."

Barbayani yeniden içeri girdi, bir şişe şerbet doldurdu, bol da kar attı içine, yola çıktılar.

"Başımı da yanıma alsam mı bre koca Arap," dedi, şakacı, "yüreciğim pır pır ediyor!"

Arap omuz silkti: "Al," dedi, "al da gidelim!"

Paşa pencerenin önündeki kanepede bağdaş kurmuş oturuyor, kendisini bu Allahın belâsı ülkeye fırlatıp atan kara bahtına yanıyordu. Şikâyetçiydi, cennet tahtı mıydı şu oturduğu taht, yoksa kazık mıydı? Körolası talih! Paşa kara bahtıyla çekişirken Barbayani girdi içeri kılıcı, madalyasıyla, yalınayak, önünde durup temannayı çaktı.

"Paşa efendi," dedi, "ben Barbayani kulunuz!" elindeki şerbet şişesini paşanın ayakları ucuna bıraktı. "Buz gibi paşa efendi, içenin dişleri trampet çalar, buz gibi."

"Bre Barbayani," dedi paşa, "yüreğim pek kasvetli bugün, bir iki fıkra anlat da azıcık yüzüm gülsün, gönlüm açılsın; bunun için seni çağırttım."

"Benim de yüreğim kasvetli paşa efendim," diye karşılık verdi ihtiyar, minnacık, yıldız yıldız gözlerini paşaya dikerek,

"içimdeki tüm fıkraları şeytan alıp götürdü, şimdi o güldürücü fıkralar ejderha, tekeler, kazıklar dolu masallar oldu... Gülmek istiyorum da çenelerim düşüveriyor."

"Anlat dinim aşkı için, varsın masal olsun; gülmek istiyorum, güleceğim de, varsın çenelerim düşüversin.

"Her istediğimi, aklıma eseni söylememe izin var mı paşa efendi?"

"Ne istersen, deli değil misin? Özgürsün..."

"Kellemi vurdurmayacaksın değil mi?"

"Neme yarar senin tatlı kabağın? Korkma, konuş."

"Dinle öyleyse paşa efendi, içime giren şeytan sana bir masal anlatmam için beni dürtüklüyor, dedemin bana anlattığı bir masal, ona da dedesi, ona da gene dedesi, tüm dedeler zincirleme ta İstanbul'un fethine dek."

"Eee? Dur hele çubuğumu yakayım da uykum gelmesin."

"Hayvanlarla insanların ve üzüm yapraklarının konuşup anlaştıkları eski günlerin birinde tekenin biri bir bağa girer, üzüm yapraklarını yemeye başlar, yer, yer, yer, habire yer... Zavallı üzüm kütüğünün canı yanar – onun da canı var paşa efendi – öfkelenir, bağırır kütük: Ye, ye bakalım, ziftlen koca teke; ye, ye de beslen, yağ bağla, iyi mezelik ol, ben de günün birinde elbet seni dallarımın ateşinde pişirir, kebap ederim; dinliyor musun paşa efendim? Kebap ederim, der kütük, şarabım da sana türkü yakar, Barbayanim de seni habire çevirir dallarımın ateşinde."

"Barbayani mi, Barbayani mi dedin, anlamadım? "Paşa esnemeye başladı.

"Bir gün anlarsın paşa efendim."

"Sen anlıyor musun Barbayani? Bazan deliler..."

Barbayani'nin bakışları sertleşti, delip geçtiler paşayı.

"Ben mi? Nereden anlayacağım? Ama dedem, bir paskalya günü, bir oğlak çevirmişti, bir testi de şarap dikmişti, işte o zaman kafası dal budak salmıştı, anlatmıştı bana masalın ne demek istediğini, yorumlamıştı: Teke, Sultanın kendisi, üzüm yaprakları da Giritliler, bağ da Girit'in kendisi... Barbayani de benim torunum..."

"Hassiktir, gâvurun dölü!" diye gürledi paşa, kırbacını al-

mak için elini uzattı. Ama Barbayani çoktan merdivenleri inmiş dörder dörder, şimdi karanlık sokaklarda koşuyordu çıplak tabanlarını taşlara vura vura. Kılıcı iki kez ayaklarına dolanmış, yere yıkılmıştı; kalkmış yeniden koşmaya başlamıştı. Evinin önüne gelmiş, ıstavroz çıkarmıştı.

"Hey Allahım," diye mırıldanmıştı, "ulan Barbayani, ulan nereden buldun bunca yüreği, bunca deliliği?"

O gece paşa iyi uyuyamamıştı; düşüne tekeler, bağlar, kebap edilen oğlaklar girmişti, yok olası gâvurlar, nereden, nasıl da buluyorlardı yolunu da insanı altüst ediyorlardı, pamuk ipliğiyle boğuyorlardı! Sabah erkenden kalkmış, Türk mahallelerini harmanlamış, kahvelere dalmış kapıları çalmış, camiye de gitmişti. "Çocuklar uslu durun, burun kanamasın, başımıza belâyı sarmayalım! Bir zamanlar bir teke varmış..." diye Barbayani'den dinlediği masalı abartarak ağalara anlatmıştı korkutmak için.

Dağlara kaçan Rumların bırakıp köylerden gelen Türklerin yerleştiği evlere de girmişti. Köylüler pencere çerçevelerini söküyor, kapıları, masaları kırıyor, dolapları parçalıyor, avluda ateş yakıp aş pişiriyorlardı, her eve birkaç aile yerleşmişti, odalarda, taraçalarda da ateşler yakılıyordu...

"Bre hadi köylerinize dönün," diye bağırıyordu paşa, "hangi şeytan dürtükledi sizi, niye öldürüyorsunuz gâvurları, öldürmeyin artık! Bu gidişle kendi başımızı yiyeceğiz günün birinde, Muhammet aşkı için öyle, başımızı yiyeceğiz... Eski zamanlarda bir teke varmış..." diye masalına başlıyordu.

O kapı senin, bu kapı benim dolaşıp dalıyordu, kafası bir şişe geçirilmiş, bağ kütüğü dallarının ateşinde cızırdıyor, feryat ediyordu.

Birkaç gün geçtikten sonra Türklerin azgınlığı yatışır olmuştu, Kaptan Mihal de yatağına yatıp uyuyabilmişti. Acayip bir de düş görmüştü: Kırda, tarlaların arasında, bir harman yerinde büyük bir kalabalık toplanmıştı; harmanın orta yerinde mızıkacılar trampetleri, davulları, borularıyla ulusal marşı çalıyorlardı; çalıyorlar, çalıyorlar, ama kimsecikler de dinleyemiyordu, dinleyecek keyif yoktu; işte o zaman levent bir Giritli atılmıştı ortaya, elinde bir tepsi, tepside de rakı kadehleri, ik-

ram ediyordu, kalabalık içiyor, içiyordu; işte o zaman da kulaklar açılıyor, kafalar aydınlanıyordu, çevre gümbür gümbür gümbürdüyordu: "Elenlerin kutsal kemiklerinden doğan özgürlük!"

"Bu ne demekti? Anlamıyorum," diye mırıldandı Kaptan Mihal gözlerini açınca; insan uyurken ruhu bir Efendina oluyor, zararsız bir deli oluyor kendiliğinden, uyku onu bu duruma sokuyor.

Ama bir zaman sonra dağa çıkıp da boğuşma başlayınca anlayacaktı bunun ne demek olduğunu.

Bugün pazardı, evinden çıkmamıştı; karısı Renyo'yla kilisedeydiler daha, bebeği de yanlarına almışlardı ağlayıp da babasını kızdırmasın diye; Trasaki, Krasoyorgi'lerin oradaydı, oyuna dalmıştı. Evde yalnız kalmak Kaptan Mihal'in hoşuna giderdi; evin içinde dolaştı, kilere girdi, her şey vardı, bodruma indi, fıçılarda daha şarap vardı, küpler zeytinyağı, tahıl doluydu, tavan kirişlerinden, nar, ayva dizileri, soğan örgüleri, sarkıyordu; yukarı yatak odalarına çıktı, her şey yerli yerindeydi, yataklar, yorganlar, battaniyeler, örtüler, sandıklar da lebaleb... Kaptan Mihal durumdan hoşnuttu. Dağa çıkar da Türkler evini basarsa bol bol bulacaklardı gerekli olan her şeyi, mahcup olmayacaktı Kaptan Mihal. Babasından duymuştu, büyükbabası 821 ayaklanmasında, Rumlar dağa çıkarken evlerinde ne var ne yok hepsini alıp götürürken, hiçbir şeye el sürdürmemişti, öylece bırakmıştı donanmış evini, olduğu gibi, "Evimi Türkler gelip basınca dolu bulmalarını isterim, mahcup olmak istemem!" demişti. Şimdi bu onurlu söz torunun kafasında dolanıyordu, hoşnuttu Kaptan Mihal, odasında oturmuş, duvardaki silâhların altında sigarasını tellendiriyordu. Sigara içiyor, kafası insanlarla, köylerle, etmediği yiğitlikler, söylemediği sözlerle dolup taşıyordu; Büyükkale sokakları, Türk kahveleri, kiliseleri, camileriyle gözlerinin önünden geçiyordu, ateş almış yanıyordu Büyükkale, Kaptan Mihal'in aklı bir atlı olmuştu ki tıpkı kendisi, kara sakalı, çizmeleri, başındaki mendil, işte bu atlı ateşe vermişti kenti, kapıları kırıyor, minareleri deviriyor, Türk evlerine dalıyordu... Yeşil kapılı bir eve giriyordu, avluyu geçiyor, bahçeye dalıyor, yeşil-kırmızı camlı feneri parçalıyor, karanlıkta yukarı oda-

a çıkıyor, burun delikleri oynuyor, mis kokular doluyor genzi, nünde mis kokusundan bir patika açılıyor, bu patikadan gidi-ordu... Bu mis kokusu patikasının öbür ucunda da pırıl pırıl ti minnacık ayak tabanı...

Kaptan Mihal uluyarak ayağa fırladı, ikonluktan kara saplı ançeri aldı, buduna sapladı, kan fışkırdı yaradan, kanı bol bol kıttı, ferahladı; sonra yarayı sarıp yatağına uzandı; karısıyla kı-ının kiliseden döndüklerini duymuştu, evin alt katı canlanma-a başlamıştı. Gözlerini kapayıp dinledi.

"Trasaki daha gelmedi," dedi ana ateşi yakarken.

"Daha onların ayini bitmedi ki," dedi Renyo gülerek.

Gerçekten de her pazar günü Trasaki arkadaşlarıyla ger-ek kiliseye rekabet halindeydiler, Krasoyorgi'lerin ahırında yin yapıyorlardı. Sabahın erken saatlerinde yolları kesip köşe-aşlarını tutuyorlar, pazar giysisiyle, elinde temiz mendiliyle, ıendilin içinde kilisede mum almak için babalarının verdiği ıetelikle, Aya Minas Kilisesine doğru yola çıkan bir çocuk gör-üler mi, hemen çeviriyorlar, bazan güzellikle, bazan zorla, ba-an da dayakla, yakasından tutup ahıra getiriyorlardı. "Bizim endi kilisemiz varken, yabancı kiliseye gitmek ayıp doğrusu, akışık almaz!" diyorlardı okul arkadaşlarına. Sonra Krasoyor-i'nin eşeğini engel olmasın diye bir köşeye çekip bağlıyorlar, bi-i nöbetçi olup kapıyı tutuyor, ufak bir tasın içine metelikleri ɔpluyor, her bir Hıristiyan'a mum yerine birer kibrit veriyor-u; en gösterişlileri olan Nikola başına kâğıttan bir miğfer otur-ıyor, yüzüne karnavaldan sonra sakladıkları maskeyi takıyor, şeğin semerine binip kuruluyordu sessiz; arasıra homurdanıp letropolit oluyordu: Trasaki de ahırın orta yerinde İncil yerine obinson'u okuyordu. Krasoyorgi'nin oğlu Andriko diyakoz luyor, evdeki tütsülüğü alıyor, köz dolduruyor, eşeğin ahırını, şeği, eğilip ıstavroz çıkaran cemaati tütsülüyordu; içlerinden azıları, daha da dindar olanları, diz çöküp secdeye geliyor, elle-i dizleri fışkıya bulanıyordu. Başlangıçta yalnız Trasaki okur-u, ama daha sonraları, ötekiler de coşar, aşka gelir, akılların-an eseni okumaya başlarlardı karmakarışık, çorba; kimi okur, imi türkü söyler, kimi mani çeker, kimi 'İsa dirildi' ilahisini kur, kimi okulda öğrendikleri şarkıları söylerdi: "Dağ başında

ıssız bir kilise var..." Evi ayağa kaldırırlardı şamatalarıyla. Eşek de bu törene katılır, anırmaya başlardı. Krasoyorgi cumartesi akşamları fazlaca kaçırdığından derin uykulara dalmış olurdu; sesleri, şamatayı duyar, tatlı uykusundan fırlardı küplere binmiş, bastonunu kapar, ahırda alırdı soluğu. Metropolit, papaz, diyakoz, cemaat çil yavrusu gibi dağılırdı birbirini çiğneyerek; kimi ahır kapısından, kimi alçak pencereden dışarı uğrar, dış kapıyı açıp dururlardı, bu kaçış faslı da ayinin bir bölümüymüş-çesine bir süre daha bağırırlar, nefes nefese evlerinde alırlardı soluğu.

"Gelecek pazara kim gelmezse içinizden, basacağım sopayı ha, bilesiniz!" diye bağırırdı Trasaki. Bu ayinin son bulduğuna işaretti.

Kaptan Mihal pencereden çocukların şamatasını dinliyordu, oğlunun son sözlerini, 'basacağım sopayı', duyunca gülümsedi hoşnut. "Aferin Trasaki, böyle isterim seni, dayak atasın hep!" diye söylendi. "Başlangıçta arkadaşlarına elin alışsın, sonra da düşmanlarına, Türk olsun Hıristiyan olsun, isterse Frenk olsun, çıfıt olsun, sonra da kendine, bozulduğunu görünce, onu uygunsuz durumda yakalayınca. Oğul dediğin böyle olmalı, sen beni yeniden dirilteceksin öldüğümde!"

Libya körfezindeki Altınmerdivenli Meryem Ana Manastırını hatırladı; ona manastırın mezarlığını gezdiren başpapazı, orada kendisine bir mezar yapmıştı; Başkeşiş kendi elceğizleriyle, mezartaşına şunları kazımıştı: 'Ey ölüm, ey! Korkum yok senden!' Ölümden korkmuyordu Başkeşiş, çünkü Tanrıya inanıyordu; kaptan Mihal de korkmuyordu ölümden, çünkü oğluna inanıyordu.

Yataktan çıkmak istedi, ama yarası sancıyordu; doğrulup oturdu, sırtını duvara dayadı, karşı duvardaki silâhlara, ikonlara baktı, sigara yaktı. Ömründe hiç kitap okumamıştı, okuma yazmadan nefret ederdi, okumuşlardan da nefret ederdi, ayaklanmalarda sonsuz bir sevinçle manastırlardaki eski kitapların yapraklarını yırtar, fişek yapardı. Kardeşi Titiros'a, Hacısava'ya, İdomenea'ya bakar bakar da başını sallardı acımaklı, güneş yanığı kellesini: "Nah, işte ne hale sokuyor insanı okuma yazma, gözlük, dar pantolon, sırtta kambur; silâh sesi duyar

duymaz hemen donuna et... Okuma yazmadan uzak dur bre Trasaki, ince hastalık o, bulaşmasın!"

Bunları düşünür, aklında dolaştırırken, aşağıdan dış kapının çalındığı duyuldu güçlü; biri girdi içeri, peşinden de sesler, ağlamalar; kulak kabarttı, son günlerde Titiros'un karısına ev işlerinde yardımcı olsun, kendisi için de evinde bir yakını bulunsun diye köyden getirttiği uzak akrabaları Maryora kadının sesini tanıdı. Doğrulup başını ufak pencereden dışarı uzattı, avlunun ortasında Maryora kadın ağlıyor, saçlarını yoluyordu.

"E Maryora ne oluyor öyle, ne ağlıyorsun, gel yukarı!" diye komut verdi Kaptan Mihal.

Yaşlı kadın inildeyerek merdivenleri tırmandı. Kaptan Mihal'in karyolasının önünde dineldi, çenesi titriyordu, konuşuyor, konuşuyor, ama hiçbir şey anlaşılmıyordu.

"Çeneni sıkı tut," dedi Kaptan Mihal, "konuş, açık konuş! Diamanti mi dedin? Diamanti? Ne olmuş o şeytan götüresiceye?"

"Öldü!" diye karşılık verdi yaşlı kadın cıyak cıyak bağırarak, "hah, daha demincek buldular onu yatağında kazık gibi! Vangelyo çığlığı basıp dövünüyor şimdi şu an, kardeşini dürtüyor, sallıyor, kucaklıyor, gül sirkesiyle ovuyor, ama o kazık gibi! Ağu yutup kendini zehirlemiş! Ölmüş!"

"Ağu mu? Nereden bildiniz? Kim söyledi size?"

"Yemyeşil olmuş."

Kaptan yataktan kalktı, yarasını yıkayıp temizledi, sardı, artık acı duymuyordu.

"Şamata istemem," dedi karısına, dış kapıyı açıp çıktı.

Kardeşinin evi sokağın öbür ucunda, İdomenea Çeşmesinin oralardaydı; kapı açıktı, girdi. Yukarıdan, odadan ağlamalar duyuluyor, hıçkırıklar geliyordu, Vangelyo dövünüyordu; Titiros kanepenin bir köşesine çöreklenmiş, sinmiş oturuyordu, dişleri çarpıyordu, titriyordu.

Kaptan Mihal onun önünde durdu, öğretmen başını kaldırıp ona baktı, hemen başını yere indirdi, kanepeye daha da sokuldu.

"Öğretmen," dedi Kaptan Mihal, "kaldır başını, bak bana."

Titiros başını kaldırdı; gözleri gözlük camlarının ardında

pır pır ediyordu korkulu.

"Sen öldürdün onu," dedi Kaptan Mihal sesini alçaltarak, "sen!"

"Ben mi?"

"Evet sen; eğer onu bir erkek öldürseydi, bıçaklar da öldürürdü; sen öldürdün onu kalleşçe, zehirledin."

"Dayanamıyordum artık!"

"Peki, Allahından korkmadın mı, benden korkmadın mı? Bıçakla öldürmeliydin onu!"

"Dayanamıyordum artık..."

"Öldürdüğün için suçlamıyorum seni, kancıkça, karı gibi öldürdüğün için suçluyorum! Zehirleyip de... Geveleme öyle!"

"Dayanamıyordum," dedi bir daha öğretmen. "Başka türlü yapamazdım, benden daha güçlüydü o!"

"Karın işin farkına vardı mı?"

"Belki... bilmiyorum... belki. Konuşmuyor benimle, yukarı çıktığımda üzerime atılıp merdivenden aşağı yuvarlıyor beni. Şuracıkta, kanepede oturuyorum hep, bekliyorum."

"Ne bekliyorsun?"

"Hiç, bekliyorum işte."

Kaptan Mihal avluya çıktı, Vangelyo'nun feryatları duyuluyordu tek akortlu, tekdüze dere sularının akışı gibi. Yeniden içeri girdi.

"Ne bekliyorsun?" diye bir daha sordu.

"Ne olursa olsun, ne gelirse gelsin başıma, hiçbir şeyden korkmuyorum artık," dedi Titiros, birden canlanmıştı.

"Yalnız karın seni ele verebilir."

"Ne isterse yapsın; ben de istediğimi yaptım, şimdi sıra onda!"

"Kalk ayağa," dedi Kaptan, "horozlanma öyle, pısırık da olma. Seni ele verirse gerçeği söyle, ömrünü hapiste geçirecek de olsan, itiraf et; eğer seni ele vermezse sus, sesini kıs. Sus ve de ölüyü aklından çıkar anladın mı? Erkek olan tam öldürür, kalk dedim sana, hadi kalk!"

Kardeşini sallayıp ayaküstü dikti.

"Hadi gidelim, cenaze işine bakalım."

Ertesi gün öğleye doğru cenazeyi kaldırmaya gelindiğinde

kimsecikler ölünün yüzünü görememişti, ceset tepeden tırnağa çiçeklerle örtülmüştü. Vangelyo bahçedeki tüm çiçekleri koparmış, komşular da kucak kucak fesleğen, gül, lavanta çiçeği getirmişlerdi, doktorun Fransız karısı da çok acımıştı delikanlının ölümüne, onu evinin önünden fiyakalı geçerken gözüne kestirmişti, hoşlanmıştı gizlice; o da bahçesini yolup tüm çiçekleri cenazesi için yollamıştı. Sadece ölünün amcası, Kaptan Poliksingis, bir ara çiçekleri aralayıp ölünün yüzüne bakmıştı; tulum gibi şişmişti bu yüz, kaptan hemen yüzü örtmüş, dönüp Titiros'a bakmıştı, bakışları karanlıktı.

Vangelyo papazın geldiğini görünce odasından inmiş, ölünün üstüne atılmıştı, saçlarını çözüp cesedin üzerine yaymış, ellerini uzatmış kimseyi yaklaştırmıyordu, ağlamıyordu, ağıt yakmıyordu, ölünün üstüne uzanmıştı rahat, sakin, hareketsiz, sanki uykuya dalmıştı. Dört cenaze taşıyıcısı onu kaldırmak istediklerinde direnmemişti. Kalkmış, gidip makası almış, saçlarını kökünden kesmiş, iki iri yumak yapıp ölünün elleri arasına sıkıştırmıştı. Ölü evden çıkarken bakıyor, hiç ses çıkarmıyordu, kapının eşiğinde durmuş, ellerini sallayıp uğurluyordu; sonra içeri girmişti. Kardeşinin giysilerini avlunun ortasına yığmış, ateşlemişti, sonra evi toplayıp temizlemiş, yıkanmış, süslenmiş, avluda yanan giysileri seyre dalmıştı donuk bakışlarla.

Amcası Poliksingis cenaze dönüşü gelip yanına oturduğunda, elini avucuna aldığında, kardeşini kimin zehirlediğini sorduğunda, birinden şüphen var mı? dediğinde, ağzını açıp tek söz etmemiş, gözlerinin içine bakmış, başını sağa sola sallamış, ağzını sıkıca kapamıştı inatçı.

O gece Titiros kendi evinde yatmamıştı, korkuyordu; ağabeyi Kaptan Mihal'in de evinde yatmamıştı, ondan da korkuyordu; karşıya, dostu İdomenea'nın evine gitmişti geceyi geçirmek için. Ölüm üzerine konuşmuşlar, sonra ruhun ölümsüzlüğü üstüne tartışmalar, sonra da uykuları gelmiş, yatıp uyumuşlardı.

Aradan üç gün geçmişti; Vangelyo evin içinde bir gölge gibi dolaşan kocasına dönüp bakmıyordu bile, söylediklerini dinlemiyor, yanından geçerken kızmıyordu ona. Kardeşinin odasına kapanıyor, ölü kandilini yakıyor, yanına da bir bardak su koyuyordu, ölünün ruhu susayınca bu sudan içecekti. Ölünün ruhu-

nun tam kırk gün evin içinde dolaşacağını biliyordu, saçlarında ve ensesinde ölünün buruşuk ellerini hissediyor, geceleyin de dudaklarının üzerinde kardeşinin ruhunun kanat çırptığını görüyordu kelebek gibi... tatlı tatlı ürperiyordu, onun için dünyada bundan başka mutluluk yoktu.

Üç gün ağzını açmadı, gözleri öylece kupkuru, hareketsizdi, karalar da giymedi yas tutmak için, saçlarındaki kurdelenin rengi sarıydı.

Halası Hrisanti gelip onu deniz kıyısındaki bir sayfiye evine götürmek istedi oyalansın diye, ama o istemem diye başını sallayıp kardeşinin odasına kapandı. Mezarlığa da gitmiyordu ziyarete, rahat bir hali vardı, hep durmadan çeyiz sandığını karıştırıyordu; evin içinde dolaşıyor, aşağı yukarı inip çıkıyor, temizlik yapıyor, üstünü başını düzene sokuyordu, yolculuğa çıkacak gibi bir hali vardı.

Üçüncü günün akşamı yaşlı Maryora'ya dönerek, "Sofrayı hazırla, beyaz işlemeli örtüyü ser, yeni tabakları, çatal kaşıkları çıkar, efendine söyle bu akşam onunla beraber yiyeceğim yemeği. Lâmbayı da yak, ölünün başucunda sabahlamak için yaktığımız mumları da yak," dedi.

Öğretmen bunu duyunca korkudan ödü patladı, ölü mumlarını yakılmış görünce korkusu bir kat daha arttı, sandalyesinin ucuna ilişti, başını kaldırıp karısına bakacak gücü bulamıyordu kendinde, karısı soluk, sessiz, ölü gibi sertleşmiş, karşısına oturmuş dudaklarının ucuyla yemek yiyordu. Pudralar sürünmüştü, kireçlenmiş, badana olmuş gibiydi, beyaz gelinliklerini giymiş, mumdan limon çiçekli nikâh çelengini başına koymuştu.

Öylece uzun süre karşı karşıya oturdular hiç konuşmadan. Bir ara Titiros ağzını açacak oldu, ama sözler birer birer boğazına dizildi, çıkmak istemiyorlardı. Dört bir yanından terler akıyor, açık pencereden de sağanak sağanak serin bir rüzgâr esiyor, mumların alevlerini oynatıyordu.

Kadın birden şarap sürahisini kaldırdı, önündeki iki bardağı ağır ağır, damla damla şarap doldurdu, siyah bir şaraptı, Kisamos şarabı, rahmetli Manusaka düğün armağanı diye getirmişti.

Bardağını kaldırdı, Titiros'un bardağına tokuşturdu hızla, kıracakmış gibi.

"Sağlığına içiyorum katil!" dedi, sesi boğuktu, ağır, erkek sesi gibi, bardağı dudaklarına getirdi.

Kalkıp avluya çıktı, hemen geri döndü, yukarı çıkıp kardeşinin odasına kapandı; geceleyin odadan hiçbir ses gelmedi, ama sabah olunca Vangelyo'yu tavan kirişlerine çamaşır ipiyle asılı buldular.

Kara haber Kaptan Poliksingis'e Emine'nin odasındayken ulaştı. Artık sabah akşam Emine'nin evindeydi; genç dul vaftiz olmaya hazırdı, ama Girit'in azıcık huzura kavuşmasını bekliyordu, ağalar köpürüp küplere binmesinlerdi. Hıristiyan olacağına, feracesiz sokağa çıkacağına, kiliseye gideceğine, herkesi rahatça görüp, herkesin kendisini rahatça görebileceğine seviniyordu. Rüzgârın esmesinden, güneşin vurmasından, giyeceği Hıristiyan giysilerinden, bluzlardan, farbalalı eteklerden, örtüsüz simsiyah saçlarından... Herkes onu seyretsin de içi açılsındı. İsa onun için bir kapıydı, bu kapıyı açıyor, feracesiz sokağa çıkıyordu işte.

Bunları düşünür, Kaptan Poliksingis'in yamacında yatağına uzanmış bunları hayâl ederken, tüm bu Rumluk mutluluklarını tasarlarken, kapı açıldı, içeri Arap dadısı girdi saç baş dağınık; sabah erkenden olup bitenlerden haber almak için Fukaropulo'lara gitmişti, şimdi dili tutulmuş oradan geliyordu.

"Kaptanım," diye inildedi, "yeğenin Vangelyo kendini tavana asmış!"

Kaptan Poliksingis Emine'nin elini bırakıp ayağa fırladı.

"Astı mı dedin? Ne zaman, nasıl, kimden duydun?"

"Fukaropulo'lardan; evinde, dün gece, çamaşır ipiyle."

Bu sıra Emine yastığının altından küçük aynasını almış diline, dişlerine, kaşlarına bakıyordu.

"Eyvah, bugün dilim kırmızı değil," diye söylendi, "Marya hani benim sakızım?"

"Kocasını bırakıp kardeşinin yanına gitmiş," diye devam etti, Arap dadı, bir yandan da sakızı arıyordu.

"Bizim soy yokuş aşağı gidiyor, oysa daha benim çocuğum bile yok..." diye geçirdi aklından Poliksingis, soysuz sopsuz kalacağız," içini çekti.

Eğilip Emine'ye baktı, rahattı, hiçbir derdi yoktu, güzelliklerini seyre dalmıştı yuvarlak aynada; elini uzatıp döllenmiş karnını okşadı kadının.

"Hem Giritli, hem Çerkez, oğlumuz!" dedi, "Çerkez ve Giritli, yani ölümsüz!"

Bu sözü ilk kez düşündüğünü, yeni bulduğunu sandı, göğsü güvenle kabardı; gitmek üzere kalkmıştı, ama dizlerinin bağı çözülmüştü sanki, yeniden yatağa uzandı. Yaman bir oğlu olacaktı, Çerkez kanıyla aşılanacaktı, daha konuşmayı beceremeden ata binebilecekti! Öbür dünyayı boylayan yeğenlerini çoktan soyunun defterinden silmişti, işe yaramazdılar; oğlan küstahın, haramzedenin biriydi; kızsa buruk, kartaloza kaçmış, kısır, yumurtalıkları bomboş, göğüsleri sütsüz. Başka da yeğeni yoktu. Neredeyse soyları tükenip gidecekti. Ama şimdi, uzanmış kendi güzelliklerini seyreden, şakır şakır sakız çiğneyen, nefesi mis kokan şu Çerkez kızından bir oğlu olacaktı, ölümsüz bir erkek çocuk, böylece Poliksingis'lerin sulbu sürüp gidecekti.

Arap kadının getirdiği haber aklına geldi, utandı. Homurdanarak kalktı, giyindi, fesini başına koydu.

"Emine, yavrum," dedi, "şimdi gitmeliyim."

Emine kollarını uzattı, gerindi, mafsalları kütürdedi.

"Git," dedi bezgin, yarı kapalı boncuk gözleriyle ona baktı, esnedi.

Bu ara, bu üç gün içinde, Diamanti'nin kendini zehirlemesinden, Vangelyo'nun kendini tavana asmasından bu yana, işler Girit'te kötüye doğru gitmeye başlamıştı; köylerde Hıristiyanlar durmadan ağaları öldürüyor, Büyükkale'deki Türkler küplere biniyorlardı; köylerde bir Türk mü öldürülüyor, kentte iki Hıristiyan boğazlanıyordu geceleri dar sokaklarda. Paşanın elinden çıkmıştı artık dizginler, sadece uzun dürbünü kalmıştı, konağında pencerede duruyor, körfeze bakıyordu Osmanlı kal-

yonları ne zaman gelecek diye.

Üçüncü gün hiç beklenmedik bir anda, tam öğleüzeri, kent kapılarının dördü birden kapatıldı. Ne kimse girebiliyor, ne kimse çıkabiliyordu. Hıristiyanlar kapana düşmüşlerdi, az kalsın Vangelyo'nun cenazesini kaldıramayacaklardı. Ama bu işte talihleri yâver gitti; alelacele cenazeyi Hanya Kapısı dışındaki mezarlığa götürdüler, mezarcı Kolivas da Diamanti'nin mezarını genişletmişti, Vangelyo'yu da yanıbaşındaki çukura indirip üstünü toprak doldurdular.

O gün ramazanın da biriydi; Türkler oruç tutuyorlardı, bütün gün ne bir şey yiyor, ne de bir yudum su içiyorlardı, sigara bile içmiyorlardı; ama ortalık kararıp da akşam olunca, ilk yıldız gökyüzünde parlar parlamaz, hemen sofralar kuruluyordu; kocaman davullar zengin ağaların evleri önünde gümbürdüyordu ağır ağır, sanki savaş davulları çalınıyordu... Hava sertleşiyordu, Hıristiyanlar evlerinde korkular içindeydi, ağaların iftardan sonra sokaklara dökülüp kapılarını kırmalarından korkuyorlardı.

Kaptan Mihal'in evine her akşam komşular toplanıyordu, korkuyorlardı, bu yiğit adamın kendilerini korumasını istiyorlardı. Mevsim yazdı, erkekler avlulara taraçalara serilen döşeklerde, kadınlar odalarda yatıyorlardı yer yataklarında. Kaptan Mihal odasında tekbaşına, başının üstünde silâhlar asılı, sabahlıyordu.

Bir gece tüm ünlü kaptanlarla çorbacılar gizlice Metropolit'te toplandılar, Kaptan Mihal de gitti bu toplantıya, deniz kurdu Kaptan Stefanis de oradaydı; reis çizmelerini giymişti, korsanlığa çıkıyordu sanki, eski günlerini hatırlamıştı, bacağının kırık olduğunu, topalladığını unutmuştu. Metropolit salonun ortasında ayakta duruyordu sessiz, düşünceli, Girit gene karanlık, ters günler yaşıyordu, Hıristiyanlık gene tehlikedeydi.

Altınküpü gene yargısını açıklamıştı; "Muhterem Peder," dedi, "Atina'ya kadar zahmet etmelisin, kralla görüşmelisin, bize erzak, hayvanlara yem, cephane, silâh göndersinler, yoksa mahvolduk... Ama kendin zahmet edip gitmelisin; insanın yüzü keskin kılıç, yüz yüze gelmek başka."

Ama Metropolit başını salladı.

"Sürümü bırakamam," dedi, "tam da kurdun saldırdığı günlerde, Kaptan Elias gitsin."

Kaptan Elias öfkelendi bu teklife:

"Mafsallarım daha sağlam, Muhterem Peder," dedi, "kocamadım daha. Savaşın hakkından gelecek durumdayım, ben gidemem, Hacısava gitsin, mürekkep yalamıştır o."

Hacısava'dan yana döndü, kaşları hâlâ oynuyordu öfkeli.

"Bu işe fukara anası Yunanistan'ı karıştırmayalım, başına belâyı sarmasın gene," dedi Metropolit; "düveli muazzamaya güvenelim, özellikle Ortodoks Rusya'ya."

"Bizim kendi küçük gücümüze güvenelim," dedi Kaptan Mihal, "bunu bilirim ben."

"Bence de öyle," diye onayladı Kaptan Elias. "Kurda sormuşlar, ensen niye kalın? Kendi işimi kendim görürüm de ondan!" diye karşılık vermiş.

"Suda Limanına birer taş atıp dolduralım!" diye önerdi İdomenea, ama kimse kulak asmadı. Bir karara varamadan geceyarısına doğru dağıldılar.

Geceler, gündüzler işte böyle korkular içinde geçiyordu, gündüzleri Türkler oruç başlarına vurmuş, azgın, camilerden dışarı fırlıyorlardı, kalabalık. Müezzinin vaazlarıyla ateş almış gözleri cam gibi, çevrelerini göremez durumda; geceleri karınları tok, keyifleri yerinde kahvelerde toplanıyorlar, Rum mahallelerinde dört dönüyor, piştovlarıyla havaya ateş ediyorlardı, evlerine kapanmış Rumları korkutuyorlardı.

Akşamları, Türkler iftar sofralarındayken, sokaklarda kimsecikler yokken, Ali Ağa duvarların diplerinden yürüyerek Kaptan Mihal'in evine geliyor, yeni haberleri getiriyordu: İmam bugün camide şunu söylemişti, kahvede şöyle konuşulmuştu, müezzin kıyım istiyordu, filanca bey buna karşıydı — her şeyi, her şeyi, her akşam Kaptan Mihal'e anlatıyordu, ondan da haberler komşulara yayılıyordu. Ali Ağa böyle iyi kalpli komşu kadınlarının boğazlanmasına karşıydı, gönlü razı değildi, böyle bir şeye; sonra kimlerle ikindi vakitleri söyleşecekti tatlı tatlı, kim verecekti ona yiyecek, yemek, nasıl idare edecekti, yuvarlanıp gidecekti şu dünyada? Diyelim mahallenin bir kocamış kedisiydi, rahat, iğdiş olmuş, beslendiği evleri severdi.

Kapı üç kez çalındı yavaşçacık, üst üste, Ali Ağa girdi içeri, oturdu, komşular çevresini aldılar.

"Allah kahretsin şu telgrafı," diye içini çekti Ali Ağa, "bir it ki kuyruğu Girit'te, kafası Dersaadet'te; kuyruğundan yapıştın mı havlıyor, böylece kötü haber bir an önce duyuluyor."

"Ne kötü haberi Ali Ağa? Açık konuş, ne demek istedin?" diye atıldı Krasoyorgi heyecanlı.

"Paşaya bugün tel geldi, yarın asker geliyormuş Büyükkale'ye. Topları da varmış, süvariler de varmış, peygamber efendimizin yeşil bayraklarını da açmışlarmış!"

"Vah Dimitrom vah! Nasıl etse de bu askerle karşılaşmasa!" diye çığlığı attı Pinelope kadın şişmiş dizlerini döverek.

Ali Ağa bu haber üzerine Türklerin kahvelerde nasıl sevindiklerini, silâhlarını kuşanıp peygamberin bayrağını öpmek üzere yarın topluca limana inmeye karar verdiklerini anlattı. Konuştukça sıkıntısı da azalıyordu Ali Ağanın, boynunu uzatıyor, kabarıyor, kabarıyordu; şimdi o zavallı bir ihtiyar, başkalarının hesaba katmadığı, oturması için yer göstermediği, bir köşeciğe sığınıp büzülen bir fukara değildi; kalabalığın orta yerinde duruyor, herkes onun dudaklarından sarkıyordu, nice önemli haberler veriyorsa o oranda kendisinin de yüceldiğini görüyor, koltukları kabarıyordu. Karşısındakilerin doğrudan doğruya gözlerinin içine bakıyor, hindi gibi kabarıyor, sesini de elinden geldiğince kalınlaştırıyordu; yalnız Kaptan Mihal'in karşısında hâlâ süklüm püklümdü.

"Kaptan Mihal'i çağıralım, bakalım o ne diyecek bunlara," dedi Mastrapas, temiz bakışları korkulu, "yarın bütün gün sokağa çıkmayayım diyorum."

"Ben de," diye atıldı Hrisanti Poliksingis, "gece ayini de var kilisede, ama Tanrı bizi affeder!"

O da her akşam Kaptan Mihal'in çatısı altına sığınıyordu, kardeşi Kaptan Poliksingis gecelerini Emine'nin yanında geçiriyordu.

"Karıyı Hıristiyan yapacağına kendisi Türkleşti, Allahım kusura bakma!" diye söyleniyordu kendi kendine, ama hiç ses çıkarmıyordu bu durum karşısında.

Komşular o gece tavşan uykusuna yattılar, gözlerinin teki

açıktı, ne olacaklarını düşünüyorlardı, hapishanenin demirlerini nasıl aşıp kurtulacaklardı?

Sabahleyin limandan trampet sesleri geldi, rıhtım kırmızı feslerle doldu, hava ağırlaşmış, Türklük kokuyordu. Evden sıvışan Trasaki limanın giriş yerindeki kayanın tepesine tırmanmış, gözlerini dört açmış çevreyi seyrediyordu. Siyah bir gemi yanaşmıştı rıhtıma, içindeki yükü boşaltıyordu: güneş yanığı, çiçekbozuğu yüzlü Anadolu askeri, ağır nefesli; trampetler, davullar, toplar, atlar; en sonunda da kocaman beyaz kavuklu, yeşil cüppeli dervişler ordusu atlamıştı gemiden rıhtıma, peygamberin yeşil bayrağını açmışlar, liman kapısının üstüne asmışlar, sonra hafiften el çırparak raksetmeye başlamışlardı.

Trasaki oyana doğru yaklaşmıştı; dervişler el çırpıyor, pesten, ağıt gibi ağır bir türkü söylüyorlardı, türkü yavaş yavaş güçleniyor, raksları coşkunluk kazanıyordu, şimdi dervişler eksenleri etrafında topaç gibi dönüyor, cüppeleri rüzgâr doluyor, kampanalar gibi şişiyordu, gözleri şaşılaşmış, kan çanağına dönmüştü; kılıçlarını çekmiş birbirlerine saldırmışlardı, başlarından kanlar akıyor, bağırıyorlardı... Ama yavaş yavaş raks yeniden durulmuş, kılıçlar kınlarına sokulmuş, kavuklar sakin, yorgun, sağa sola sallanmaya başlamış, bağırmalar yavaş yavaş söz olmuş, söz yeniden hazin, yumuşak, ağıt gibi bir mırıltıya dönüşmüştü.

Trasaki öğleye doğru eve dönmüş telâşlı, heyecanlar içinde, gördüklerini evdekilere anlatmıştı.

"Korktun mu yoksa?" dedi babası kaşlarını çatarak.

"Hiç korkmadım nizamiye askerlerinden."

"Dervişlerden korktun mu?"

"Onlardan da."

"Öyleyse?"

Trasaki kekeledi.

"Konuş öyleyse!" dedi babası oğlunun çenesini tutup kaldırarak.

"Yeşil bayraktan korktum," dedi Trasaki.

Büyükkale karanlıklara büründü. İlk günlerde heyecan do-

lu bir sessizlik kaplamıştı dört bir yanı, Türkler, Hıristiyanlar dillerini yutmuşlardı sanki; Hıristiyan çorbacılar Metropolitliğe girip çıkıyor, Türkler paşa kapısına taşınıyorlar, şamatalı toplantılarda gizli gizli birşeyler konuşuyorlardı aralarında, Kalenin üç kapısı günde bir kez açılıyor, Türk köylüleri, hanımcıkları, çanak çömlekleriyle içeri giriyorlardı, korkular içinde, camiler, tekkeler hıncahınç dolmuştu, barınacak yer kalmamıştı, şimdi Hıristiyan kapılarını kırıp evlere el koyuyorlardı, Hıristiyan sahiplerini çıkarıp, Türk köylülerini yerleştiriyorlardı.

Metropolit, Hacısava'yı Atina'ya yollamıştı; bir de mektup vermişti ona, özgür ırktaşlardan, yardım istiyordu; gemi gönderip Hıristiyan sürüsünü Osmanlının bıçağından kurtarsınlardı, bıçaklar çoktandır harıl harıl bilenmeye başlamıştı. Bir akşam erkenden komşular bir karara varmak için Kaptan Mihal'in evinde toplandılar. Hiç kimse eksik değildi. Kaptan Poliksingis, Kir İdomenea, fırıncı Tulupanas, mezarcı Kolivas, frenk karısıyla birlikte Doktor Kasapakis de oradaydılar, mezarcı siyahlar giymişti. Kibirli Arhondula'yı da sağır kardeşiyle birlikte çağırmışlardı, ama tenezzül edip gelmemişti, paşanın kanatları altındaydı o, Kaptan Mihal gibilerine ihtiyacı yoktu. Tam da bu son günlerde sağır kardeşi, paşanın yağlıboya resmini yapmıştı; Arhondula portreyi yaldızlı çerçeveyle çerçevelemiş, yoldan gelip geçenler görsün diye pencerenin tam karşısına duvara asmıştı. Portre paşaya tıpatıp benzemişti, hiçbir eksiği yoktu, burnundaki beni, kulağındaki domuz kılları, hepsi hepsi tamamdı; sokaktan geçenler portreyi görünce korkulara kapılıp yön değiştiriyorlardı.

Bu akşam komşular avluda oturmadılar, konuşmaların duyulmaması için içeri girdiler. 821 ayaklanması kahramanlarının portreleri altında sıra sıra yan yana oturdular, Katerina kadın büyük lâmbaları yaktı; Kaptan Mihal kanepede her zamanki köşesine oturdu; kabara kabara komşulara bakıyor, hiç konuşmuyordu. Bu toplantılardan hiç hoşlanmıyordu; Kaptan Poliksingis'in, bu Türkün, bu Çerkezin, evine gelmesini istemiyordu; yan gözle sert sert bakıyordu ona, dudaklarına, pırıl pırıl gözlerine, şehvete kanmış boynuna...

Tüm bu et yığını, kadın öpücüklerine kanmıştı; Kaptan Mi-

hal'in içi içine sığmıyordu öfkeden, istekten. Erkeklerin ardına sığınmış oturan kadınların gözleri yerde, kulakları kirişte, beklemekteydiler. Yukarıdaki odada Renyo ağlamaması için bebeği sallıyor, oyalıyordu, ama Trasaki erkeklerin yanında yer almıştı.

"Burada kal, otur, dinle de alış bu işlere," demişti babası. "Erkeksin sen."

Sessizlik uzun sürmüştü, evsahibi ağzını açıp hiçbir lâf etmemişti; Kaptan Poliksingis dayanamadı:

"Komşular, bu akşam buraya niye toplandık?" dedi. "Ne yapacağız?" Kızkardeşine baktı öfkeli, kızgın, o getirmişti kendisini buraya; komşular toplanacakmış da karara varılacakmış, Türklerin bıçağından kurtulmanın çareleri aranacakmış. Emine olmadan bir karar alamazdı o, burada alınacak karar ona vızgelirdi.

Kaptan Poliksingis'in konuşmasını dinleyen Kaptan Mihal bir ara başını kaldıracak oldu, şunları söylemek istedi: "Senin ne işin var burada Poliksingis Bey, senin mahallen Türk mahallesi, kapının boyası da yeşil." Ama kendini tuttu, evine misafir gelmişti, insanlığa yakışmazdı hakaret etmek. Sustu.

Titiros atıldı bu kez; kendine gelmeye başlamıştı, ölü karısı şimdi onu çok seyrek yokluyordu, yavaş yavaş kaybolup gidiyordu; ölü kayınbiraderi de artık ne uyanıkken, ne de düşlerinde ona musallat olmuyordu; bir iyice gebermişti, mezarından dışarı çıkamazdı. Cinayeti işlediği günden bu yana Titiros yüreklenmeye, erkekleşmeye başlamıştı; denemiş, kendisinin de erkek olduğunu görmüştü, o da adam öldürebiliyordu; şimdi okulda ayak diriyor, bağırıp çağırıyor, dayak atıyor, çocukların şımarıp tepesine binmesine fırsat vermiyordu. Bu akşam da ağabeyinin konuşmadığını görünce kendisi almıştı sözü:

"Komşular, buraya hep birlikte karar almak için toplandık. Türklerden nasıl kurtulacağız, bunu görüşeceğiz," dedi. "Sanırım önümüzde üç yol var: evlerimizde beklemek, belki kıyım olmaz, bu bir; ikincisi kale kapılarından çıkıp köylere kaçmanın yolunu aramak, bu iki; üçüncüsü de, biliyorsunuz Metropolit Hacısava'yı Atina'ya yolladı, Yunan gemilerinin gelip bizi almalarını beklemek. Bu konuları görüşelim bu akşam, han-

gi yol çıkarlarımıza daha uygun, o yolu tutalım; Allah yardımcımız olsun!"

Sandalyeler gıcırdadı, başlar eğildi, herkes kafasındaki düşünceleri tartıyordu; ama her yolun bir de karşı yolu vardı, karara varmak zorlaşıyordu.

Sessizliği önce Doktor Kasapakis bozdu —pis bir köylü parçası, çiçekbozuğu, doktor olmak için Paris'e okumaya gitmişti, ama üç ay hukukta okumuştu, tıp fakültesine gidiyorum sanmıştı; babasının bağlarını, bahçelerini yiyip bitirdikten sonra bir doktor diploması, başında 'mirabeau' bir şapka, kolunda da ev sahibesinin kızıyla Büyükkale'ye dönmüştü— bir eczane açmıştı. İşte bu adam şimdi atılmış konuşuyordu baştan aşağı Titiros'u süzerek:

"Bir dördüncü yol daha var öğretmen," dedi, "Düveli Muazzamanın konsolosluklarına sığınalım!"

"Nasıl sığarız oralara?" diye araya girdi Krasoyorgi sağlam, ama okumamış aklıyla. "Konsolosluk derken ağzın dolu dolu oluyor, ama konsolosluk dediğin de bayağı bildiğimiz bir ev, dört duvar, nasıl sığarız oraya? Hadi bir aile, iki aile diyelim, ya öbürleri?"

"Zatın Fransız Konsolosluğuna sığınırsın," dedi mezarcı Kolivas, "karın da zaten Fransız, çocukların da yok, Allah vermemiş." Mezarcının karısı ölmüş, bir sürü velet bırakmıştı başbelâsı; şimdi mezarcı akla karayı seçiyordu nasıl edip de, nerelere sokup da bu veletleri Osmanlının şerrinden kurtarsın... Şeytana uyup karısına sarıldığı anlara lânet olsundu, dokuz ay sonra... "Körolası, bebe fabrikası," diye mırıldandı, çevresindeki kalınlara bakarak öfkeli.

Mastrapas, melek adam, evliya adam, ağzını açıp konuşmak istedi, ama hemen kapadı, ikircikliydi.

"Konuş komşu," dedi Titiros, yüreklendirmek için.

"Siz ne karar verirseniz..." diye karşılık verdi çancı, yüzü kızardı.

"Benim kanım şu," dedi Krasoyorgi ayağa kalkarak, "dinleyin." Göbekliydi, oburdu, kirliydi, iyi yıkanmamıştı, sıkıntısından bütün gün terlemişti, şimdi gövdesinden duman tütüyor, ağır bir insan kokusu yayılıyordu. Karısı ona kıvançla bakıyor-

du; kocası bu ateşli durumuyla pek hoşuna gidiyordu.

"Dinliyoruz, Krasoyorgi," dedi Titiros.

"Evet, benim kanım şu ki, en iyi, en sağlam yol köyün yolu. Burada kapanda kalmak? Olmaz böyle şey. Osmanlı bizi ilk kez kesmiyor! Atina'dan gelecek gemileri beklemek? Eşeğin yonca sayıklaması... Atina'ya güvenim yok benim, istemediğinden değil fukaranın elinden gelmez, Osmanlıdan korkar, Frenk'ten korkar, köpek Frenk'ten; kaç kez altını kirletti biliriz!"

"Ama komşu, nasıl çıkarız buradan? Burada göster kendini!" dedi mezarcı Kolivas tulum gibi soluyarak. "Başımızda bir sürü de bebe var."

"Atina'ya güvenim yok, ama kendime, Krasoyorgi'ye güvenim vardır," diye devam etti komşu. "Bırakın kumandayı bana, yediğim ekmek aşkı için, hepinizi, karılarınız, çocuklarınız, tekneleriniz ve çanak çömleklerinizle birlikte surlardan dışarı çıkarıp, dağa götüreyim!"

Bir fısıltı başlamıştı, herkes sandalyesini Krasoyorgi'ye yaklaştırıyordu; o şimdi susmuş, söylediklerinin komşularında nasıl bir etki yaptığına bakıyordu kıvançlı; altüst etmiş, heyecanlandırmıştı tümünü. Ne sandılardı yani? Küçük bir adam mıydı? Şişkoysa, okuma yazma bilmiyorsa, yırtık çizme giyiyorsa ne çıkardı bundan, şimdi onlara gösterecekti kendini!

"Hele bir bakalım tasarladığın plana!" dedi doktor alıngan, onun sözüne kulak asan olmamıştı; "iri lâflar pek hoşuma gitmez komşu!"

"Benim de hoşuma gitmez doktor, iki kere iki dört eder, bak dinle: Nizamiye askerleriyle aram çok iyidir benim, Lazareto Kapısının oradaki karakolun erleriyle. Nasılını, nedenini bir yana bırakalım, karıştırmayın orasını. Ufak tefek kaçakçılık işte, bir iki paket tütün, bir iki damacana rakı, bir iki kutu lokum filan, armağan, diye işte, görmezlikten gelsinler diye... Uzun lâfın kısası, bu kez de tekerlekleri yağlarım, kayıp gideriz kapıdışarı boğuşmasız, sessiz sedasız!"

"Sağ olasın Krasoyorgi!" diye bağırdı mezarcı Kolivas, "çocuklarım sana emanet, güvenim tamdır sana!"

"Benim de," dedi Mastrapas, dönüp karısının yüzüne baktı, kaygılı; o da aynı kanıda mıydı?

Tam bu sıra kapı çalındı hafiften üç kez.

"Ali Ağa olacak," dedi Titiros, açmak için kalktı.

Ama Kaptan Mihal başını kaldırmıştı.

"Sav onu!" dedi.

Titiros kapıyı açtı. "Ali Ağam," dedi, "kusura bakma, bu gece özel işlerimizi görüşüyoruz, yarın gel."

Ali Ağa kapıya kene gibi yapışmış, kıpırdamıyordu.

"Komşular," dedi, "size haber vermeye geldim, tedbirlerinizi alın, ağalar kıyım yapacak.

"Allahaşkına, ne zaman?"

"Çok çabuk, bayramda."

"Gir içeri."

İhtiyar avluya girdi, yürüdü, iç kapının çerçevesine dayandı.

"İyi akşamlar komşularım!" dedi yüksek sesle, "Size korkunç bir haber getirdim," diye devam etti koltukları kabara kabara; ama birden köşede oturan Kaptan Mihal'i gördü, yelkenleri suya indirdi.

"Kusura bakmayın," dedi, "kalamayacağım bu akşam, acele işim var; ama uğramam gerekiyordu. Allahınızı severseniz komşular dikkatli olun, ağalar bayram günü için kıyım hazırlıyorlar. Mahalleleri bile bölüştüler; bizim mahalleye en yiğitleri gelecek, Kaptan Mihal var burada da ondan!"

"Peki, hadi git artık," dedi Kaptan Mihal, elini kaldırdı.

Mastrapas fırladı bu ara:

"Hele Ali Ağa," dedi, "sen sor soruştur, bir iyice öğren de yarın akşam uğra gene buraya, hadi şimdi güle güle!"

Yaşlı Türk avluya çıktı, kapıyı ardından kapayıp Türk kahvelerine doğru yöneldi.

"Bıçak kemiğe dayandı artık!" dedi Kaptan Poliksingis, ayağa kalktı. "İzninizle, kusura bakmayın, bu gece bir işim var. Alacağınız kararı kızkardeşimden öğrenirim, ama ayrılmadan önce size şunu söylemek isterim: Ben dağa çıkıyorum. Namus bunu gerektirir."

"İyi ki hatırlayabildin onu!" diye gürledi Kaptan Mihal.

Kaptan Poliksingis sokağa çıktı aceleci; gecikmişti bu gece, Emine yatağa uzanmıştır, onu beklemektedir, uykusunu oyala-

mak için sakız çiğnemektedir.

Şimdi herkes Kaptan Mihal'e bakıyordu, onun düşüncesini öğrenmek istiyorlardı; Kaptan Mihal şimdi havayı daha da hafiflemiş, daha da temiz hissediyordu; mis kokusu kalmamıştı, Türklük kokmuyordu; başını kaldırdı.

"Komşular," dedi, "hepimiz burada eli silâh tutan kişileriz, bu zor günlerde Girit'i yüzüstü bırakmak ayıp; kadınları, çoluk çocuğu güven altına alalım; güzel konuştu Krasoyorgi, ondan sonra tek bir yol kalıyor seçilecek: tüfek yolu. Öğretmen de bizimle beraber gelecek, Kir İdomenea da, hepimiz birlikte!"

İhtiyar Tulupanas tüm bu süre gözlerini yere dikmiş parmaklarının uçlarıyla oynuyor, cüzzamlı oğlunu düşünüyordu; şimdi yüzündeki etler bütünüyle dökülmüştü — ne burun, ne kulak, ne dudak kalmıştı... Nereye, nasıl gidecekti? Kim onu yanına alıp götürecekti? Görüntüsü insana korku veriyordu; dokunsan hastalık belki sana da bulaşırdı. Geçenlerde zaptiyeler gelmiş, onu Miskinler Köyüne götürmek istemişlerdi; zavallı anası çığlığı basmış, kendisi de zaptiyelerin avuçlarını gümüş paralarla doldurmuştu, gitmişlerdi oğlanı almadan...

İhtiyar Tulupanas farkına varmadan bir inilti koyvermişti, herkes dönüp ona bakmıştı.

"Ne var komşu, niye inledin öyle?" diye kaçırmışlardı ağızlarından.

"Hiç... Neyim olacak? Hiç..." diye karşılık vermişti ihtiyar, iki gözü iki çeşme...

Az sonra; "Ben bir yere gitmiyorum, nereye giderim, kim ister beni?" dedi, gitmek için ayağa kalktı.

Kimse elini uzatıp onu durdurmadı, tökezleyerek dış kapıya doğru yürüdü, açtı, sokağa çıktı, karanlıkta gözden kayboldu.

"Şimdi tamam," dedi Titiros, "bir sonuca varmış bulunuyoruz. Siz ne dersiniz Kir İdomenea? Hiç ağzını açıp konuşmadın."

"Benim düşüncemi hepiniz bilirsiniz; çok kez söylemişimdir tüm bu sizin dedikleriniz hava! Suda limanı durdukça..."

"Tamam, anlaştık!" dedi doktor, silindir şapkasını alıp gitmek üzere yürüdü; geceyarısı yaklaşıyordu.

"Doktor," dedi Kaptan Mihal, "zatınız da bizimle birlikte dağa çıkacak mısınız?"

"Ama..."

"Aması filan yok, geleceksin, bunun için doktor oldun, yaralananlarımız olacak."

Doktor karısına baktı; kanepenin öbür ucunda oturuyordu, konuşulanları pek anlamıyordu, mendiliyle ağzını sıkıca kapamış öksürüyordu. Erimiş, muma dönmüştü zavallı, Girit trenlerinin evinin önünden fışkı bırakıp geçmelerini seyretmekten bıkmış usanmıştı; Paris şimdi onun için uzak bir olasılık, var olmayan bir ülke, bir masal âlemiydi... Bir vapura binsem, diye geçiriyordu aklından, bir mavnaya, bir ceviz kabuğuna, gitsem buradan... gitsem... gitsem... diye düşünüyor, hiç konuşmuyordu, aklı kaytan gibi ipince bir su olmuş, akıyor, denize dökülüyordu.

Kaptan Mihal ayağa kalktı.

"Güzel konuştuk, dürüst konuştuk," dedi; yukarı, odasına çıktı, bu gece çok konuşmuştu, yalnız kalmaya can atıyordu.

O gidince komşular geniş bir nefes aldılar, dilleri çeneleri çözüldü, kadınlar da araya girdi, Renyo yukarıdan indi, tepsiyi hazırladı, rakı, kaşık tatlısı, kahve ikram etti.

"Tanrı hakkımızda hayırlısını nasip etsin," diye dua etti Krasoyorgi kadehini kaldırarak; "sağlığına Kaptan hatun, Allah sevdiklerine bağışlasın, nikâhına kızım Renyo!"

Kadehlerini tokuşturup içtiler, Renyo şişeyi getirdi, yeniden doldurup içtiler, neşelendiler.

"Şu içki denen şey yok mu!" dedi Krasoyorgi dilini şaplatarak, "bir kadehçik rakı, bir yüksük dolusu, içinde Osmanlının boğulması için yetip de artıyor! Eğilip bakıyorum da, kadehin dibinde koca Sultan yatar, davul gibi şişmiş!"

"Rakı değil," dedi Titiros, "dostluk, bir arada olmak."

"Haklısın öğretmen," dedi Mastrapas, onun da dili çözülmüştü içtiği rakıdan; "insanlar da zillere benzer, sesler birbirine uydu mu, denk geldi mi, korkma ölümden."

Çancının kulakları keskindi, sesler doluydu bu kulaklar, deniz kabukları gibi her sesi alırlardı. Geçen yıl köye gitmişti de ilk gece gözüne uyku girmemişti, karşı dağdaki sürünün zilleri-

nin sesi birbirine denk değildi, ruhunu altüst etmişlerdi. Alacakaranlıkta kalkmış, dağın yolunu tutmuştu, sürüyü bulmuş, çanları zilleri düzene koymuş, sonra da gelip başını yastığa vurmuş da, uyuyabilmişti.

"İnsanlar da zillere benzer," dedi bir daha. "Çeşitli ziller, büyük, küçük, ortanca, kaba ziller, her birinin sesi ayrı, ne mutlu o sürüye ki koyunların boynundaki zillerin sesi dengeli, düzenli, uygun ve ayarlı, ustaca tertipli; böyle sürüler kurttan korkmazlar."

Ama Kir İdeomenea başını sallıyordu. "Ne işim var benim burada," diye geçiriyordu aklından, "ne biçim söz bunlar böyle?"

Kalkıp Titiros'a işaret verdi:

"Hadi gidelim sağdıç," dedi, "eve gidelim de yatalım, bize gidelim, can yoldaşı olursun bana."

Bu akşam önemli lâflar etmek istiyordu canı, hem de pek çekiyordu, ikisi karşı karşıya yıldızlar, ruhun ölümsüzlüğü üstüne uzun uzun tartışsınlar istiyordu. Bu iki sorundan daha önemli bir sorun olamazdı bu fani dünyada onun için. Olsa olsa bir tek sorun daha olabilirdi ki, o da Suda Limanı, tüm ötekiler hava cıva!

Şimdi herkes ayağa kalkmıştı, toplantı sona ermişti. Çoğu içilen rakının yardımıyla yüreklenmişler, birer palikarya olarak evlerine dönüyorlardı; kimi de avluda, Kaptan Mihal'in taraçasında yatmaya gitmişlerdi; kadınlar odada yer yataklarında yatıyordu. Geceyarısı çoktan geçmişti.

Trasaki bütün gece sadece dinlemiş, hiç konuşmamıştı; kafasına komşuların tüm konuştuklarını yerleştirmişti teker teker, adamakıllı, derinlemesine; başlangıçta korkuyla, sonraları rahat, sakin, sonunda da içtiği rakının etkisiyle keyifli. Ama her şeyden çok konuşanlardan birinin davranışı kafasında yer etmişti silinmez: babasının. Onurlu, başı hep öne eğik; arasıra bu baş kalkıyor, komut veriyor, yeniden eğiliyordu, sanki çevresinde uçuşan öbür başlarla bir olmak istemiyordu, geveze başlarla. Trasaki babasına bakıyor, bakıyor, farkına varmadan o da erkekleşiyordu yavaş yavaş.

Okullar kapanmıştı, Trasaki sabahleyin erkenden kalk-

mış, babasını görmek için dükkâna gitmişti; babasının soluğunu koklamak hoşuna gidiyordu, onun neden böyle sert, böyle az konuşur olduğunu yavaş yavaş anlıyordu; neden güleryüzlü değildi, neden insanlardan uzak dururdu; o da günün birinde sakal bıyık bıraktığında onun gibi olacaktı, onun gibi, öyle Kaptan Poliksingis, Krasoyorgi ya da Titiros gibi değil, babası gibi, tıpkı tıpkısına.

Kafasında bu düşüncelerle yürüyüp limana yaklaştığı sırada küfür ve yuhalamalar duyuldu uzaktan, adımlarını sıklaştırdı meraklı; Sinyor Paraskeva'nın berber dükkânının önünde bir Türk kalabalığı toplanmıştı; zavallı Şıralıya küfrediyor, tükürüyorlardı, bıçaklarını biliyorlardı boğazlamak için. Zavallı berber, gömleği lime lime, kanlar içinde, yüzü gözü çürük yumurta ve çürük domatesten görünmez durumda, oracıkta ayakta duruyor, korkudan tir tir titriyor, yalvarıyordu: Hemen, yarından tezi yok, gidecekti; memleketine, Şıra Adasına gidecekti, bir daha da Girit'e gelmeyecekti; amandı, acısınlardı ona da öldürmesinlerdi, gelinlik kızı vardı, ona acısınlardı.

Trasaki'nin yüreği sızladı bu görüntü karşısında, koşup babasına haber verdi. Kaptan Mihal masanın başında, Frenkistan'da okuyan yeğenine, Kozma'ya mektup yazıyordu: Erkekse eğer, utanma arlanma varsa onda, hemen Frenkistan'ı bırakıp — ne halt ederdi bunca yıllar orada — adasına dönsündü. Vakti zamanı gelmişti, Girit'in ona ihtiyacı vardı. Anası onu bugünler için doğurmamış mıydı? Giritli değil miydi? "Hemen gel, gel de silâhını kuşan. Şunu da belle ki değerli yeğenim..."

Tam bu noktada Trasaki dükkâna daldı, telâşlı, heyecanlı:

"Baba," diye bağırdı, "zavallı Paraskeva'yı, berber Paraskeva'yı kesecekler; orada, dükkânının önünde. Kalk, kalk koş da onu kurtar!"

Kaptan Mihal masadan kalktı, dükkân kapısının eşiğinde durdu, baktı, liman çevresinin Türklerinden azgın bir grup sarmıştı Paraskeva'nın çevresini, Rumlardan kimsecikler yoktu; kimin haddineydi sokağa çıkmak, çevredeki Rum dükkâncıları da kepenkleri indirip sıvışmışlardı; Kaptan Mihal güneş ışığında birkaç bıçağın parladığını gördü.

"Gideceksin baba, değil mi? Gideceksin? Korkmuyorsun

değil mi?"

Kaptan Mihal'in suratı kasıldı, Türkler kalabalıktı, onlara saldırmak ölümü davet etmek demekti, ama oğlundan da utanıyordu. Yalnız olaydı içeri girerdi; ayıktı, aptalca davranışlardan hoşlanmazdı, ama şimdi oğlu durmuş ona bakıyordu.

"Gitmiyor musun baba? Korktun mu yoksa?" dedi tekrar oğlan.

"Gidiyorum!" dedi Kaptan Mihal, Türk kalabalığına doğru yürüdü.

Ağır ağır, rahat yürüyordu, yüzünün ifadesi sakindi, öfkesiz ve korkusuz.

Onun yaklaştığını gören Türkler duraladılar; şu gâvur ne istiyordu, ne sanıyordu yani de korkmuyordu?

Kaptan Mihal sakin yanlarına sokuldu, elini uzatıp kendine kalabalığın içinden yol açtı. Türkler şaşırmışlardı, geri geri çekildiler, ne yapacağını bekliyorlardı merakla; külhanbeyler bıçaklarını yere indirmişler bekliyorlardı.

Kaptan Mihal Sinyor Paraskeva'ya yaklaştı, kulağından yakaladı, yüzü birden sertleşmişti. Koca adamın kulağını büktü, ileri doğru iteledi.

"Doğru evine!" dedi sert, "yıkıl karşımdan, gözlerim görmesin seni!"

Paraskeva başı omuzlarına gömük önden gidiyordu tökezleye tökezleye, ardından da Kaptan Mihal, eli berberin kulağında. Türkler yeniden geri geri gittiler, geçmeleri için yol açtılar.

"Doğru eve!" diye yeniden komut verdi Kaptan Mihal, "çabuk!"

Paraskeva tabanları yağladı, ilk dönemeci döndü, gözden kayboldu. Şimdi Türkler şaşkın, afallamış, geldiği gibi ağır adımlarla, sakin, dükkânından yana uzaklaşmakta olan Kaptan Mihal'e bakıyorlardı.

Trasaki hayran hayran babasına baktı, bir şey söylemek istedi, bir şey soracaktı, vazgeçti. Kaptan Mihal masasına oturdu, başladığı mektubunu bitirmek için kalemi eline aldı. 'Bir ara kalemi elimden bıraktım, öyle gerekti, bir iş çıktı; şunu da bil ki yeğenim, amcan Manusaka...'

9

Günler akıp gitti, bayram geldi. Ağalar damatlar gibi süslenip kahvelere akın ettiler, minderlerine kuruldular, Türk delikanlıları gevrek boyunlarını uzatıp manilerine başladılar; hava çok sıcaktı, Barbayani İpsiloritis Dağından bol kar ısmarlayıp getirtmiş, bakır güğümüyle koşup ağaları suluyor, serinletiyordu.

Üç Kemerler'in orada, kışlada, nizamiyeler sabah erkenden trampetlerini çalıyor, havaya ateş ediyorlardı; paşa da yüksek rütbeli komutanlarıyla Yeni Camiye namaza gidiyordu; minarelerin şerefelerinde kandiller yanıyordu, mahyalar kurulmuştu. Hamide Molla'nın tekkesinde evliyanın kabri lavanta çiçeği dallarıyla süslenmişti, Efendina kabrin önünde bağdaş kurmuş sallana sallana Kuran okuyordu türkü söyler gibi; evliyanın çevresinde yaşlı müminler bağdaş kurmuş, onlar da oturmuştu, nargilelerini de getirmişlerdi, şimdi fokurtadıyorlardı; bir yandan da gözlerini yumup arı uğultusu gibi tatlı tatlı kulaklarına çalınan Kuran okumasını dinliyorlardı.

Bu ihtiyarlar sonsuz mutluydular; çoktan canlı canlı Cennete girmişlerdi. Hiçbir eksikleri yoktu nimetlerden; tekkenin dış kapısının aralıklarından, demir parmaklıklı pencerelerden Büyükkale'nin gürültüleri, şamataları giriyordu içeri çağlayan suları gibi, uzaklardan; Venedik rıhtımından denizin inildediği duyuluyordu, Hamide Molla sessiz, yalınayak gelip gidiyor, kâh bir lokum, kâh ateş getirip nargilelerin lülesine yerleştiriyordu yumuşak hareketlerle, nargileler tam donanımlı, evliyanın çevresinde güvercinler tokurduyordu...

Herkesin içten bir Tanrı ibadeti tadına varıp daldığı bu sırada, çığlıklar, kırılan kapıların gürültüleri, ciyak ciyak bağıran kadınların sesleri, havaya sıkılan piştovların gümbürtüsü duyuldu birden. Tanrısal sükûn birden bozuldu, ihtiyarlar ayağa fırladı.

"Kıyım! Kıyım!" diye bağrışmalar duyuldu avlulardan, odalardan.

Efendina elindeki Kuran'ı lavanta çiçeği dallarının üstüne bırakıp kapıyı açmaya gitti. Silâhlı Türkler, bıçakları dişlerinin arasında bağıra bağıra koşuyorlardı, kolları, çıplak göğüsleri gâvur kanıyla çoktan ıslanmıştı.

Paşanın koca Arabı Süleyman, göğsü bağrı açık, yalınayak, sırtında sarı bir harmani en önde gidiyordu, gözleri dört dönüyordu, koca dudakları köpüklüydü.

"Kıyım! Kıyım!" diye bağırıyor, yatağanıyla boşluğu kırbaçlıyordu.

"Kardeşler nereye gidiyorsunuz?" dedi Efendina, korkudan titreyerek başını kapıdan uzattı.

"Namussuzun kellesini alacağım, kanını içeceğim!" diye homurdandı Arap.

"Kimin bre Süleyman?"

"Kaptan Mihal'in!"

Efendina mum kesildi.

"Allahtan korkmaz mısın sen?" diye bağırdı.

Ama sesi, Hıristiyan avlularında, odalarından gelen gürültüler içinde boğulup gitti.

Kapılar kırılıyordu, kadınlar taraçalara çıkıp Tanrıdan yardım dileniyorlardı, başka kadınlar evlerinin çatılarından kucaklarındaki çocuklarıyla birlikte kendilerini aşağı atıyor, erkekler direnecek oluyor, sonra silâh sesleri, boğuşmalar duyuluyor, sonra da yürekler acısı bir haykırış, sonunda sessizlik, her şey bitmiş oluyordu.

Kaptan Mihal kapının ardında duruyordu silâhlı, ev halkını yukarı odaya çıkarmıştı, yanında Trasaki'yi alıkoymuştu.

"Gel benimle," demişti, "dediklerimi iyi dinle: Türkler kapıyı kırıp içeri girerlerse ellerine geçmemeniz için hepinizi öldüreceğim, önce de seni Trasaki. Anladın mı?"

"Anladım baba."

"Tamam mı?"

"Tamam."

"Söyleme onlara, ne de olsa kadın, belki korkarlar."

"Söylemem."

İki erkek söyleyeceklerini söylediler, sustular; kapının ardında ayakta duruyor, sokaktan gelen gürültüleri, ayak seslerini dinliyorlardı kulak kesilmiş.

Komşulardan çoğu günlerce öncesinden kaçıp gitmişlerdi, öncelikle de çocuklular. Krasoyorgi, Mastrapas, Kolivas, Kolivas'ın veletlerinin kaçtıkları günün ertesinde Pinelope kadın, Hrisanti Poliksingis çarşaf giymişler, kalabalığın arasına karışıp kırlara doğru kaçmayı başarmışlardı. Titiros da potur giymiş, kırmızı kuşak, başına sarık sarmış, gözlüklerini koynuna sokmuş, kılık değiştirip Türk kılığına girmiş, sağa sola toslaya toslaya Lazareto Kapısından çıkmayı başarmıştı. Tulupanas cüzzamlı oğluyla burada kalmış, doktor Fransız bayrağını asmış, İdomenea kaçmayacağını ilan ederek çeşmesinin üstüne Düveli Muazzama bayrakları asmıştı.

"Sıkıysa gelip kapıma ellerini sürsünler bakalım!" demişti, saç baş dağınık ıstavroz çıkaran yaşlı Doksanya kadına.

"Biz ne zaman gideceğiz?" diye sormuştu dün babasına Trasaki, kale dışına, dağlara çıkmak için sabırsızlanıyordu.

"Biz en son gideceğiz."

"Niye?"

"Kendin bil bunu," diye karşılık verdi babası, bir daha da konuşmadı.

Öğle vakti yaklaşıyordu, Büyükkale Türkün bıçağı altında daha da çok inildiyor, debeleniyordu; müezzinler minarelere çıkmışlardı, öğlen ezanı okuyor, Tanrının rahmetini ilan ediyorlardı.

Aynı anda Pervola bahçesinde liman çevresinden beş altı Türk, ellerindeki demir manivelalarla berber Paraskeva'nın kapısının pervazını parçalayıp devirmişler, eve girmişler, kanepenin altına saklanmış kızını bulup oradan çıkarmışlar, sırtüstü kanepenin üstüne uzatmışlardı! Sonra da zavallı berberi saklandığı küplerin ardından çekip almışlar, kafasını kapının eşiğine koyup boğazlamışlardı; sonra da kanlar içinde yatan Pervola kızı elleri üstüne kaldırıp gitmişlerdi.

Kaptan Mihal kulaklarını dikti, sokağın öbür ucunda, İdomenea Çeşmesinin oradan silâh sesleri geliyordu.

"Geliyorlar!" diye mırıldandı, tüfeğinin horozunu kaldırdı.

Dönüp oğluna baktı.

"Geliyorlar," dedi.

"Geliyorlar," dedi Trasaki de elindeki minik piştovu kaldırdı; şu son günlerde babası ona doldurup nişan almasını öğretmişti.

"Umarım korkmuyorsun!" dedi babası, sert sert oğlana baktı.

"Neden korkacakmışım, nişan almasını biliyorum!"

Bacaklarını açıp avlunun taş plakaları üzerinde sağlam durdu, bekliyordu.

Silâh sesleri sıklaşmıştı uzaklarda, zorlu gürültüler duyuluyordu şimdi, Türkler İdomenea Çeşmesinin önünde durmuşlardı, omuz vermişler eski konağın köhne kapısını devirmeye hazırlanıyorlardı.

Kir İdomenea sabahın erken saatlerinden beri masasının başında Düveli Muazzamaya mektuplar yazıyordu:

"Ey şu dünyanın güçlüleri! Şu satırları yazdığım saatlerde Büyükkale kılıçtan geçiriliyor! Silâh sesleri boşluğu yırtıyor, Türkler Rum evlerinin kapılarını deviriyorlar kudurmuş; kadınların ırzına geçiyor, erkekleri öldürüyor, bebelerin başlarını kapı eşiklerine çarpıp eziyorlar.

"Sesimi yükseltiyorum, hiçbir şey değilim ben, önemsiz bir kişi, Avrupa'nın bir ucunda yaşayan, sizden çok uzaklarda yaşayan biri; ey dünyanın güçlüleri! Ama Tanrı var yanıbaşımda, öfkeli, size şu mektubu yazdığım odanın içinde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, omzumun üstünden eğilip size neler yazdığımı okuyor, konuşuyor, dudaklarını ısırıyor, bana ne karşılık vereceğinizi görmek için bekliyor. Şunu iyi bilin ki, benden başka bir mektup almayacaksınız bundan böyle, yazmayacağım, çölde feryat etmekten bıktım usandım artık; eğer bana bu kez de karşılık vermezseniz, Tanrıya dönüp şikâyetlerimi söyleyeceğim, O da..."

Bu noktada İdomenea birden durdu; silâh seslerini duymuştu, başını pencereden dışarı uzattı. Kapısını kırmaya çalışan Türkleri gördü.

"Ne yapıyorsunuz orada, kör müsünüz? Çeşmenin üzerindeki Düveli Muazzamayı görmüyor musunuz?"

Bağrışmalar, kahkahalar yükseldi, bir kurşun ıslık çalarak gelip kulağını, yanağını yaladı, gidip karşı duvardaki büyük Venedik işi aynayı tuzla buz etti.

İdomenea pencereden çekilip bir köşeye sindi, elini kulağına getirdi, eli kana bulandı. Korkunç öfkelenmişti. Öfke ve şikâyet kaplamıştı birdenbire benliğini; haksızdı, namussuzdu şu dünya; güçlüler de haksızdı, namussuzdular; güçsüzlerse zavallı, çaresiz; tüm elinin ayasını kana bulayıp Düveli Muazzamaya göndermek için yazdığı mektubun üzerine bastı.

"Nah size! Nah olsun, nah!" diye bağırdı; "işte bu mektup da böyle bitsin. Girit'in kanı başınıza, çocuklarınızın, çocuklarınızın çocuklarının başı üstüne, tüm İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya, Almanya ve Moskofya!"

Kapı şimdi devrilmişti, Türkler avluya girmişti bıçakları ağızlarında; iç kapının eşiğinde duran Doksanya kadını gördüler, kollarını açmış, girmelerine engel olmaya çalışıyordu. Bir itişte yere yuvarladılar, çiğneyip içeri girdiler. Merdivenleri tırmandılar, köhne konak temellerinden sarsılıyordu.

İdomenea odasında, yaklaşan gürültülü ayak seslerini duydu. Ayağa kalktı

"Vaktin geldi İdomenea," diye geçirdi kafasından, "göreyim seni, utandırma beni!"

Çevresine baktı, sanki özgür iradesiyle ölümlerden ölüm seçmek istiyordu. Duvarlarda silâhlar asılı değildi, gereksizdi onun için silâhlar; kılıçla savaşmıyordu o, akılla savaşıyordu, onun kılıcı kalemiydi. Kararını verdi. "Benim yerim burası," diye mırıldandı, masaya bir yumruk indirdi, "burada savaşıyorum ben, burada ölmeliyim!" Oturdu, kalemi eline aldı...

Ama Türkler hep beraber tekmeleyip odanın kapısını devirmişlerdi, bir an için şaşkın duraklamışlardı; karşılarında İdomenea sakin, soğukkanlı, kanlı bir tabaka kâğıdın üzerine eğilmiş duruyordu.

"Gâvurun oğlu, nereye sakladın hazineni?"

İdeomenea başını mektuptan kaldırdı.

"Buraya," dedi sakin, başını gösterdi elini alnına koyup.

İçlerinden biri güldü.

"Lan kumbara mı senin kelle?"

"Kır şu kumbarayı bre İbram, bakalım ne varmış içinde!" dedi bir başkası.

Kir İdomenea karşılık vermeye vakit bulamadan Türk kafasına kılıcını indirmişti. İdomenea'nın kafatası tepesinden boynuna dek ikiye ayrılmıştı, beyni fırlamıştı dışarı kanlı, koyu, önündeki kâğıdın üzerine yayıldı.

Evin altını üstüne getirdiler, talan ettiler; yüklenebildiklerince, taşıyabildiklerince giysi, battaniye, koltuk, kanepe, yatak yorgan alıp gittiler.

Köşeyi dönerken Arap Süleyman'la karşılaştılar, bir düzine yalınayak baldırıçıplakla Kaptan Mihal'in evine doğru gidiyordu.

"Lan nereden geliyorsunuz?" diye sordu, durup nefes aldı, soluyordu.

"İdomenea Çeşmesinden."

"Sakın Kaptan Mihal'in oraya gitmeyin, kanınızı içerim sonra, o benim kurbanım, bunu bilesiniz!"

Çeşmeye yaklaştı, yüzünü yıkadı, serinledi, susamıştı, dana gibi su içti, azgın arkadaşları da gelip su içtiler. Biri yıkık kapıdan içeri baktı, avlu taşlarına çökmüş, saç baş dağınık feryat eden yaşlı bir kadın gördü.

"Hadi gidip keselim şunu!" dedi o sıra yaklaşıp görüntüyü zevkle seyreden arkadaşına.

"Boşver bre Mustafa," dedi arkadaşı, "sabahtan beri kolum yoruldu."

"Hadi," dedi Arap, "hep beraber ileri!"

Yatağanları birbirine çarparak ilerlediler, yiğitlik taslıyorlardı.

Kaptan Mihal kapının ardında kalabalığın oraya doğru yöneldiğini anlamıştı, Arabın azgın sesini tanıyordu.

"Bunlar buraya geliyorlar, bana..." diye geçirdi aklından, kuyu korkuluğunun ardında sipere yattı, Trasaki'yi de yanıbaşına diz çöktürdü.

"İsa galip gelecek!" dedi, ıstavroz çıkardı.

Oğluna döndü:

"Cesur ol evlâdım!"

Trasaki babasının ilk kez böyle şefkatli, böyle yumuşak ko-

nuştuğunu görüyordu, "evlâdım" demiş, bir daha konuşmamıştı.

Kalabalık koşarak yaklaşıyordu, yüreklenmek için bir ağızdan bağırıyorlardı.

Kapının önünde durdular; Arap arkadaşlarını çevresine topladı: komut verdi, iki kişi omuz verecek, bir duvara tırmanıp avluya atlayacak, ötekiler de kapıyı kıracaklardı. Kimse Kaptan Mihal'e el uzatmasındı, kendisinindi o. Bana bırakacaksınız onu, utandırdıydı beni, şimdi sıra bende, ben de onu utandıracağım, koca çınarın altına sürükleyip lokma lokma keseceğim etlerini, Büyükkale'nin tüm kasap köpeklerini getirip yedireceğim!

Trasaki bu korkunç sözleri duymuş, babasına bakmıştı; kaptan konuşmamıştı, tüfeğinin namlusunu uzatmıştı şimdi duvara doğru, yükseklere.

"Baba duydun mu?"

Kaptan dönmeden, "Sus!" diye söylendi dişleri arasından.

Bir an dışarıdaki gürültü kesilmişti, birileri duvara sürünüyorlardı soluyarak, tırmanıyorlardı besbelli. Kaptan Mihal kuyu korkuluğunun ardına iyice gizlendi, yalnız tüfeğin namlusu görünüyordu, sol eliyle Trakasi'yi tutup arkasına almıştı.

Kaptan Mihal'in gözleri karşı duvarın tepesine dikilmişti yanan kömür parçaları gibi.

Birden duvarın hizasında korkunç, kıllı bir kafa belirdi, dişlerinin arasında geniş ağızlı bir bıçak vardı pırıl pırıl. Kafa avluya bir göz attı boydan boya, kimsecikler görünmüyordu, şimdi bir elin duvara kanca gibi yapıştığı görüldü, aşağıdan hız alıyordu tırmanmak için; Kaptan Mihal tetiğe bastı, kurşun karşıdaki kafanın kaşlarının ortasını buldu, koca el birden gevşedi, dışarıya, yaya kaldırımının üzerine, ağır bir gövde yuvarlandı pat diye.

"Allah! Allah!" sesleri geldi dışarıdan, kapı sarsıldı.

Yukarıdaki odada kaptanın karısı pencerenin ardına büzülmüş bebesini emziriyordu, Renyo da pencere aralığından babasıyla kardeşi Trasaki'ye bakıyordu, Türk başının yuvarlandığını görünce coştu:

"Yaşa baba, ellerin dert görmesin!" diye mırıldandı hayran.

"Zavallı Renyo," dedi kaptanın karısı, "canımız pamuk ipliğine bağlı. Babanın ne düşündüğünü biliyor musun?"

"Türkler evimizi basarsa bizi öldürecek, iyi de edecek hani!"

"Erkek olmalıydın sen," dedi ana kızına bakıp "hiç korkmuyor musun?"

"İnsan bir kere ölür, ana, şerefimizle ölelim."

Konuşmaları kesildi; aşağıda, sokakta acaba neler oluyordu? Yeniden gürültülü ayak sesleri, bağrışmalar birbirine karışmıştı, kavga oluyordu sokakta.

"Efendina'nın sesini duyuyorum galiba!" dedi Renyo, pencereyi araladı.

Gerçekten de Efendina'ydı. Tekkeden, Arabın Kaptan Mihal'in evine saldırdığını görmüştü azgın; yüreği cız etmiş, nefesi tutulmuştu. Kaptan Mihal'i severdi, varsın yılda iki kez ona haram şeyler yedirip murdar etsindi, daha doğrusu böyle olduğu için seviyordu Kaptanı. Bu korkunç Rum olmasaydı Efendina'nın yaşamı neye yarardı? Şu fani dünyada başka bir zevkim mi var? diye geçirirdi kafasından. Anam beni pataklar, Kaleliler, Türk, Hıristiyan limon kabuğuna tutarlar, param yok, malım mülküm yok, karı kızanım desen o da yok, yiğitlik, yürek desen mafiş! Hiç, hiçbir şeyciğim yok! Sadece Kaptan Mihal var benim için. Oturup günleri sayıyorum, haftaları, ayları; altı ayda bir benim de büyük bir sevincim oluyor, büyük günaha giriyorum! Kimbilir? Allah büyüktür, rahimdir, hovardadır o, belki de yarın emrihak vaki olduğunda ben de evliyalara karışırım. Dedemin yanıbaşında bana bir kabir yaparlar belki... Kaptan Mihal sağ olsun, o olmasaydı evliya olabilir miydim?

İşte bugün, koca Arabın Kaptan Mihal'in evine saldırdığını görünce Efendina'nın yüreği ağzına gelmişti; hayır hayır, dünyada bırakmam onları Kaptan Mihalimi öldürsünler! Meraklı adam, soylu adam, ne derlerse desinler; fıçılarında şarap, sucuklar, tavuklar, süt domuzları!

Efendina'nın kafası alevlenmişti. Kollarını sıvadı, Kaptan Mihal'in evine doğru aktı gitti. Bu hengâmede sokakların nehir olduğunu unuttu, yaya kaldırımından yaya kaldırımına sıçrıyordu ceylan gibi, dostunu kurtarmaya gidiyordu. Büyük Cad-

dede yağma eşyaları yüklü bir Türk kümesinden sesler duyuldu:

"Bre Efendina nereye böyle? Kim kovalıyor seni?"

El ele verip yolunu kestiler.

Efendina dili dışarıda durdu umutsuz, Arap çoktan varmıştı şimdi oraya, kapıyı kırmış, Kaptan Mihal'i boğazlamıştı belki de.

"Bre Allah yok mu sizin başınızın üstünde?" diye sızlandı, "acelem var, bırakın beni kardeşler, geçeyim!"

"Efendina Kavalina seni kim kovalıyor? Söyle bakalım!"

Efendina'nın kafasında bir şimşek çaktı, arkasına baktı, bağırdı:

"Aya Mina!"

Türkler kahkahayı koyverdiler.

"Ne gülüyorsunuz Allahsızlar? Atının nal seslerini duymuyor musunuz? Kiliseden çıktığını gördüm gözlerimle. Peşime düştü, duymuyor musunuz? İşte, işte, yaklaşıyor!"

Türkler'in tüyleri diken diken oldu, sahiden de nal sesleri duyar gibi oldular, bir atlı yaklaşıyordu!

"İşte!" diye bağırdı bir daha Efendina, gözleri yuvalarından fırlamıştı. "İşte! İşte!"

Türklerde dönüp bakacak zaman mı vardı! Tabanları yağlamış, duman olmuşlardı.

Efendina onların korkular içinde kaçtıklarını görünce donakaldı. "Bir de ister misin sahiden olsun!" diye geçirdi aklından korkulu. "Geçen sefer, bir önceki ayaklanmada görmemiş miydi azizi, kilisesini basmak isteyen Türkleri kovalarken atının sırtında?" Soğuk ter damlacıkları kapladı bedenini, şimdi yaklaşan atın nal seslerini açık seçik duyuyordu.

"Allah! Allah!" diye yaygarayı bastı, kollarını sıvadı, ayakları kıçına değiyordu kaçarken.

Koşuyor, koşuyordu perişan. İdomenea çeşmesinin oraya gelince karşıda, Kaptan Mihal'in evinin orada Arabı gördü arkadaşlarıyla, kapıyı kırmaya çalışıyorlardı. Üstlerine yürüdü, yürüdü ne söz, saldırdı.

"Çekilin çocuklar!" diye bağırdı, "çekilin yiyecek hepimizi! Geliyor atının sırtında!"

"Kim ulan deli?" diye homurdandı Arap.

"Komşu, komşumuz!"

"Hangi komşumuz?"

"Aya Mina, işte, geliyor!"

Herkes o yana döndü, gözleri açılıp kapandı kelebek kanatları gibi, ama hiçbir şey göremediler.

"İşte geliyor, işte!" diye bağırdı bir kez daha Efendina, Kaptan Mihal'lerin kapısına dayandı kendinden geçmiş. Tüm gövdesiyle kapıya abanmıştı, yapışmıştı sanki dümdüz, gizlenmek istiyordu sanki Aya Mina geçinceye dek, gözüne ilişmesindi azizin. Şimdi İdomenea Çeşmesinin orayı dönmüştü, ayan beyandı görüntü, tıpkı ikondaki suretine benziyordu: güneş yanığı, kıvırcık gümüşi sakallı, siyah atının sırtında, gümüş işlemeli binek takımı. İdomenea Çeşmesinin oradaki boşluk gümüşi sakallar, siyah atlar, gümüş eyer takımlarıyla dolmuştu.

"İşte! İşte! Göründü, geliyor!" diye mırıldandı, alt çenesi titriyordu.

"Nerede lan? Gözlerim kamaştı bakmaktan!"

"Görmüyor musun onu? İşte, işte! Kapkara, gümüş sakallı, elinde kırmızı mızrağı... Gördü bizi, üstümüze geliyor!"

Birden fırladı, yapıştığı kapıdan koptu, limandan yana koşmaya başladı. Peşinden de öbür Türkler soluk soluğa; onlar da şimdi nal seslerini duyuyorlardı peşlerinden. Arap bir ara durup arkasına bakmıştı ki, ensesinin dibinde, boşlukta bir atlı.

"Çabuk olun çocuklar!" diye bağırdı. Sarı harmanisi düştü sırtından, ama durup alacak hal kalmamıştı onda! Şimdi çırılçıplak koşuyordu.

Limana soluk soluğa vardılar... Terlerini sildiler, bir gölgeliğe sindiler, dilleri sarkık, itler gibi soludular. Efendina yüzükoyun taşların üstüne uzanmış debeleniyordu.

Uzunca süre konuşmadılar; sonunda Arap açtı ağzını:

"Ucuz kurtulduk!" dedi.

Büyükkale Türkün bıçağı altında böğürüyordu, Hıristiyanlar ellerini havaya kaldırıp Tanrıya yalvarıyorlardı; Metropolit ıstavroz çıkarıyordu, sürüsünün kıyımına dayanamıyordu artık, "Tanrı yardımcımız olsun!" diye mırıldandı, ayağa kalktı. El çırptı, Murcuflos göründü.

"Paşaya gideceğim," dedi, "büyük üniformamı getir bana."

"Sokağa mı çıkacaksınız Despot Hazretleri?" dedi Murcuflos. "Türkler adam kesiyor; ben de beraber geleceğim!"

"Tekbaşıma gideceğim Murcuflos, giyinmeme yardım et."

Metropolit altın yaldızlı ayin cüppesini giydi, imparatorluk tacını pek soylu aslan başına oturttu, sapında gümüşten kıvrık yılanlar olan ince âsâsını avuçladı... Tanrı adına!

Murcuflos kıvançla onu seyrediyordu. Dev yapılı, yakışıklı bir adamdı Metropolit, sakalı billurdan bir nehir, gözleri masmavi, iyilik ve şimşekler dolu. İşte tıpkısı tıpkısına tasvirini böyle yapacaktı Baba Tanrının Murcuflos; tıpkı Metropolit gibi altın renkli bulutlar giyinmiş, kıyımı durdurmak için Büyükkale'ye gökten inişini!

Metropolitliğin büyük kapısını açtı. Kapının üstündeki mermer plakada şunlar yazılıydı: "1821 ayaklanmasında Türkler, Girit Metropolit'ini bu kapıya astılar. Tanrı gani gani rahmet eyleye!"

"Gani gani rahmet eyleye!" diye mırıldandı Metropolit, eşiği aştı.

Murcuflos'un gözleri dolu dolu olmuştu.

"Tanrı ve Aya Mina yardımcın olsun Despot Hazretleri!" dedi, sesi titrekti.

"Üzme kendini Murcuflos, ne ilkiyim ne sonuncusu," dedi Metropolit kapının üstündeki siyah yazıları göstererek.

Kilise avlusuna çıktı, geçerken başını eğip Aya Mina'yı selâmladı, paşa kapısına doğru yöneldi, soylu.

Murcuflos uzaklaşan büyük ruhaniye bakıyordu, insanlardan kopuyor, Azraille boğuşmaya gidiyordu, onu yalnız bıraktığından utandı. "İşte şu an," diye söylendi kendi kendine, "içinde ruh mu yoksa balon mu olduğunu göstereceksin Murcuflos!" Istavrozunu çıkardı, Metropolit'i uzaktan izlemeye başladı.

Büyükkale uğulduyordu, Hıristiyanlar bağırıyor, uluyor, feryat ediyor; Türkler gülüyor, feryatlar, yuhalamalar yıkılan kapıların gümbürtüsüne karışıyordu.

Metropolit ilerliyor, yüreği paralanıyordu. Daha ne zamana kadar Yunan milleti çarmıha gerilmeye devam edecek, ey İsa, biz de insanız, senin gibi bir Tanrı değiliz, dayanamıyoruz,

tez gönder bize Yeniden Doğuşu!"

Büyükkale, rıhtımları, mahalleleri, insanlarıyla sanki kendi varlığı, kendi gövdesiydi, her yıkılan kapıyla, her göğsünü döven kadınla, içinde birşeyler yıkılıyor, birşeyler parça parça oluyordu.

Meydanda bir Türk kalabalığı göründü kanlara bulanmış, sarhoş. Metropolit'i altın yaldızlı giysileriyle karşılarında görünce donup kaldılar. "Ulan bu canavar da neyin nesi?" diye söylendiler," "nereye gider ola ki? Yol verin bre gafiller bizi çiğnemeye!"

Metropolit doğruca ölüme gidiyordu, gözleri acı ve şikâyet doluydu, işkence susamışlığı; ilerledikçe çevresini göremiyordu. Ne sokakları, ne insanları, ne de sağında solunda uzanan Rum dükkânlarıyla evleri. Tek bir düşünce vardı kafasında: "Halkını kurtarmak için savaşırken ölmek tatlı bir ölüm. Ne der İncil yazarları Evangelistler, İsa acı mı çekti derler? Hayır İli! İli! dedi derler, el çekme ve de fedakârlık dilinde! Sevinç! Neşe! İli! İli!" diye bağırdı içinden Metropolit; paşa konağına yaklaştıkça da adımlarını sıklaştırıyordu. Ardından Murcuflos geliyordu sadık bir köpek gibi.

Büyük çınarın yanına geldi. Serin, güçlü hışırdıyordu, gövdesi sırtlan derisi gibi benekliydi. Metropolit'in gözleri bir ara pır pır etti, başının üstünde çınar yuvarları gibi binlerce Hıristiyanın dallara asılı olduğunu gördü.

Paşa konağı kapısında iki nizamiye askeri tüfeklerini çaprazlama kavuşturup yolunu kestiler; Murcuflos koştu hemen, Türkçe bilirdi, askerlerle konuştu. Tüfeklerini çektiler, Metropolit'e yol verdiler, şimdi Murcuflos önden gidiyordu, büyük ruhaniye kapıları açıyordu.

Paşa, Metropolit'i karşısında görünce suratını astı. Pencereye dayanmış Büyükkale'nin feryatlarını dinliyordu. Bu temiz, bu mahmur bakışlı Anadolulu sanki vahşileşmişti, Türkün Rum kanına olan ve ezeli susuzluğu depreşmişti sanki içinde. Bir yandan da utanıyordu, ne menem paşaydı ki ağaların elinden bıçaklarını çekip alamıyor, gürleyip kıyımı durdurmak yürekliliğini gösteremiyordu?

Metropolit kapının eşiğinde durmuştu, kapıyı tüm kapla-

mıştı.

"Allahtan korkmaz mısın paşa?" diye bağırdı.

"Ne giydin öyle yaldızlı libasını gâvur papazı?" diye karşılık verdi paşa öfkeli. "Beni korkutacağını mı sandın?"

"Allahtan korkmaz mısın?" diye bağırdı yeniden Metropolit elini kaldırıp işaret parmağıyla gökyüzünü göstererek. "Dışarı çıkıp da dökülen kanı görsene! Nereye akıyor bu kan? Doğrudan doğruya senin başının üstüne!"

"Eh, eh bağırma öyle Metropolit Efendi, bak karşında çınar var."

"Karşımda Tanrı var, korkum yok benim."

Paşa pencereden ayrıldı, bir iki gidip geldi, sonra Metropolit'in karşısında durdu, yüzüne baktı, ona ne yapacağını bilemiyordu. Onu altın yaldızlı libası, göğsündeki haçı, imparatorluk tacı, âsâsıyla, öylece çınara asılı görür gibi oldu, ama bundan vazgeçti; gene de Rumluğun, bu küstah sözcüsünün, diye geçirdi aklından, ağzını tıkamalıyım, dinleyemem söylediklerini! Metropolit'e döndü:

"Kafamı kızdırma, benim," diye bağırdı, "git buradan, iyiliğini istersen git, benim kimseden korkum yok!"

Metropolit bu kez Tanrıyı bir yana bırakıp Sultanı ele aldı:

"Peki," dedi, "hadi Allahtan korkun yok diyelim, Sultandan da mı korkmazsın? Biliyorsun, Sultan, başına Girit'in açtığı dertlerden bıkmış usanmıştır, huzur ister, bunun için seni buraya atadı. Oysa zatı devletleriniz ne yapıyor? Kıyımı getiriyor, kıyımsa ayaklanmayı getirir peşinden. Ayaklanma da Moskof'u... Kusura bakma paşa efendi, başını omuzlarında iyi görmüyorum ben!"

Paşanın ruhu buruşuverdi; o da kellesini sağlam görmüyordu omuzlarının üstünde.

"Ne yapmamı istiyorsun?" dedi telâşlı.

"Vakit kaybetmeden nizamiyelerini sal, trampetlerini çalsınlar, kıyım durdurulsun! Buyruklar çıkar, korkut! Paşasın, ayak dire!"

Paşa başını elleri arasına aldı, sanki payandalandırmak istiyordu başını.

"Şu şeytan götüresice adaya ayak bastığım güne lânet!" di-

ye gürledi sonunda.

Yardım dilenircesine, Metropolit'e bakıyordu.

"Metropolit efendi," dedi, "neden öyle kapı eşiğinde dursun? Buyur içeri, buyur da konuşalım bu işin üstesinden nasıl geliriz?"

"Bizim şimdi konuştuğumuz şu anda Hıristiyanlar boğazlanıyor, oturamam; nizamiyelerine seslen, komut ver, trampet seslerini duymadıkça buradan bir adım atmam dışarı."

"İblisin tekisiniz siz, Allah kahretsin, hem iyi, hem kötü, tüm Giritliler."

Konağın hayatına çıktı, bağırmaya başladı, rütbeliler koşuşup geldiler kılıçlarını, mahmuzlarını şakırdatarak.

Metropolit kapıda ayakta içini çekti: "Metropolitliğin kapısına asılmayı bana da nasip etmedi Tanrım, lâyık görmedi beni bu şerefe; ama zarar yok, Hıristiyanlar kurtulsun yeter."

Paşa içeri girdi, alnındaki terleri sildi. "Şimdi trampetleri duyacaksın," dedi, "duyar duymaz çek git! Bıktım usandım, görmek istemiyorum seni! Toprağa mı basıyorum, Allah kahretsin, yoksa barut fıçısına mı oturuyorum!"

Kanepeye yayıldı, kehribar tespihini aldı, oyalanıp ferahlamak istiyordu azıcık. Arasıra Metropolit'e kaçamak bakışlar fırlatıyordu, Metropolit kapıda dineliyor, olduğu yeri altın yaldızına boyuyordu.

"Bre iblisin papazı," diye geçiriyordu içinden, "amma da güzel adam ha!" "Hayran hayran bakıyordu Metropolit'e. "Ah o eski güzel günlerde olaydık, Moskof olmasaydı ara yerde, Allah kahretsin, bir güzel sünnet eder Şeyhülislâm yapardım seni ben ya!"

Bu sıra Kaptan Mihal, Trasaki'ye dönmüştü; oğlan babasının yamacına diz çökmüş, sokaktan gelen gürültüleri; Efendina'nın sesini, Arabın bin küfürlerini, uzaklaşan tabanların pat patlarını dinliyordu; şimdi de sessizlik olmuştu birden, tüm mahalleyi kaplamıştı; yalnız arada bir İdomenea'nın konağının oradan ince, uzun bir ağıt duyuluyordu.

"Karnın acıktı mı Trasaki?" dedi.

"Acıktı baba."

"Hadi, git anana söyle de yemek pişirsin; bugünlük işimiz

paydos sanırım."

Kuyunun korkuluğuna tüfeğini dayadı, tütün kesesini çıkarıp sigara sardı; o an uzaktaki ağıt yeniden duyuldu, parmakları hareketsiz kaldı, dinledi.

"Galiba fukara İdomenea'yı öldürdüler," diye düşündü, "yaşlı dadısı ağıt yakıyor..."

Başını salladı. "Erkek mi denir ona da? Nasıl direnebilir? Ağlamaya, sızlanmaya başlamıştır, paskalya kuzusu gibi boğazlanmıştır!"

Sigarayı sarmış, çakmağı çıkarıp yakmak isterken, çevrede trampet sesleri duyulmuştu, ağır ayak sesleri geliyordu dışarıdan; Kaptan Mihal ayağa kalktı, kapıyı araladı; yirmi kadar nizamiye askeri, tüfekleri omuzlarında devriye geziyorlardı; önlerinden bir tellal gidiyordu bağırarak: "Tehlike kalmadı! Huzur! Huzur! Ey Hıristiyanlar çıkın evlerinizden huzur var, huzur!"

"Hıristiyanlar boğazlandıktan sonra paşa, nizamiyeleri çıkarmış düzeni sağlamak için!" diye bağırdı Kaptan Mihal sonsuz öfkeli. "Allah yok mu be? Yoksa Arnavut mu o da? Ama günün birinde, istese de istemese de, ona da körüklü şalvar giydireceğiz!"

Ertesi gün paşa buyruk çıkardı: "Olanlar oldu, böyle yazılıydı alnımıza, şimdi artık huzur! Burun kanamayacak! Kale kapıları açılacak, Kaleli Hıristiyanlar köylerden gelsinler evlerine, köylü Türkler de köylerine dönecek. Dağa çıkan çeteler de silâhlarını teslim etsinler, işlerinin başına dönsünler, kıllarına dokunulmayacak, Sultanımız merhametlidir, onları affedecek. Müslümanlar ve Hıristiyanlar, paşanın sözüne kulak verin iyiliğinizi isterseniz; avluda koca çınar dimdik duruyor, sabunlu ip de alesta!"

Türkler bıçaklarının kanını sildiler, kahvelere gittiler, bağdaş kurup oturdular, gözlerini yumup nargilelerini tokurdattılar, incecik sesleriyle şarkı söyleyen körpecik, besili Türk delikanlılarını dinlediler. Hıristiyanlar evlerinden dışarı uğradılar, ölülerini topladılar, haber salıp mezarcı Kolivas'ı köyden getirttiler, çapalara, kazmalara davrandılar. Kolivas, Murcuflos, Kayambis, Ventuzos, Furogatos ve daha da başka merhametli kişiler, kimi Hanya Kapısı dışındaki Rum mezarlığında, kimi Aya

Mateo Sina Kilisesinin bahçesinde, Pervola'nın orada, koca koca çukurlar kazdılar.

Papamanol, soluk soluğa, cüppesinin kolları sıvalı, ölüleri dörder beşer bir araya topluyor, şıpınişi dualarını mırıldanıyor, göklere uğurluyor, sonra da sıradaki başka dörtlerin, beşlerin dualarına başlıyordu.

Tam üç gün erkekler ölü gömdüler, kadınlar kapılarının eşiklerini, odalarını silip yıkadılar, kanlardan temizlediler, ağalar duyup da yeniden kanları kaynamasın diye alçak sesle ağıtlar yaktılar; ağaların bakışlarından, yürüyüşlerinden kıyımın heyecanı ve şevki daha büsbütün silinip yok olmamıştı.

Dördüncü gün Kaptan Mihal odasına oğlunu çağırdı:

"Trasaki," dedi, "gitme zamanı geldi artık. Paşa istediğini desin, Karamanlıdır o, bu işlerden anlamaz; Girit bir kez ateş almayagörsün, kolay kolay söndürülemez. Anladın mı?"

"Anladım baba, kolay söndürülemez."

"Şu halde biz erkekler, yarın sabah sabah, kadınları, çoluk çocuğu Kale dışına çıkaracağız; ben önde, sen de arkada, kadınlar orta yerde gidecek... Anladın mı?"

"Tabanca da yanımda mı olacak?"

"Ne sandın? Silâhsız mı gideceğiz? Büyükbabanın oraya gideceğiz, var şimdi anana haber ver, hazırlansınlar."

Öğleden sonra Kaptan Mihal kısrağına bindi, Lazareto Kapısına yöneldi, dul karının hanına vardı, atından indi, şen dula seslendi, dul sallana kıvıra, besili, çıkageldi.

"Kısrağımı bu akşam burada bırakıyorum, yemini suyunu verirsin bir güzel; sonra bana üç de eşek bulacaksın."

"Gidiyor musun?" dedi dul kadın, yavaş yavaş, gösterişli gömleğinin düğmelerini ilikleyerek, "kıyım sona ermedi mi?"

"Daha yeni başlıyor," diye karşılık verdi Kaptan, eğlenmeden dönüp Büyükkale'ye yöneldi yaya, hızlı hızlı yürüyordu, kale kapıları kapanıp da dışarıda kalmaktan korkuyordu.

Yazın ortalarındaydı, sıcak bir lodos esiyordu, şoseden kalkan toz bulutları adamın gözlerini kör ediyordu. Kaptan Mihal başını denizden yana çeviriyordu serinlemek için. Karşıdaki ıssız Dia Adasına bakıyordu, kupkuruydu, pespembe, denizin yüzüne kamburunu çıkarmış yüzen koskoca bir denizkaplumba-

ğasına benziyordu. Bir gün canı sıkılmıştı, tekbaşına bir sandala atlamış, yelken açmış, bu ıssız adaya gidip kayalık Panaya Limanına yanaşmıştı. Sandalı bağlamış, yokuş yukarı vurmuştu; çok sıcak vardı, taşlar ayağının altında ateş gibiydi, hava karıncalanıyordu; iki martı geçmişti başının üstünden, alçalıp bir daha geçmişlerdi şaşkın şaşkın öterek; kayaların arasından ada tavşanları fırlamıştı; ardayaklarına kalkmış kaptana bakıyorlardı... Kaptan Mihal ıssız adanın doruğuna tırmanmış, çevresine bakınmıştı: sessizlik, ıssızlık, ada bir kaya yığını, çevresinde deniz kaynaşmakta, derin, uçurum, coşmuş, masmavi. Hava tertemiz, hiçbir insan soluğu kirletmemiş, murdar etmemiş.

"Burada yaşamalıyım ben, pek uygun burası bana," diye geçirmişti kafasından, "şu kayaların, tatlı suların, yemyeşil bitkilerin arasında, insanlardan nefret ediyorum!"

Adımlarını hızlandırdı, kale kapısından geçti, sokaklara daldı, birkaç ceset kalmıştı şurada burada, gömmek için vakit kalmamıştı, leş kokuyordu ortalık; Furogatos'un evinin önüne geldi, kapıyı itip açtı içeri girdi. Tek katlı bir yoksul eviydi, çevresine bakındı, kimsecikler yoktu evde.

"Hey, kimse yok mu?" diye bağırdı.

Bir kuytu köşeden ürkek, ipincecik bir ses duyuldu, kuş sesi gibi; yavaş yavaş, bir pelerinin kıvrımları arasından, yolunmuş, ürkek bir baş parıldadı, Bertoldo'nun başıydı bu baş.

"Kim o? Kim o?" diyordu, gözleri bol ışıkla kamaşmış.

"Korkma Kir Bertoldo, benim."

Bertoldo Kaptanı tanıdı, yüreği yerine geldi.

"Hoş gelmişsin yiğitler yiğidi!" dedi, elini başına götürdü şapkasını çıkarmak için, ama başında şapka yoktu.

"Hasta mısın yoksa Kir Bertoldo?" dedi Kaptan, "dişlerin birbirine çarpıyor, üşüttün mü yoksa?"

"Hayır Kaptanım, korkuyorum.

"Ayıp değil mi sana?"

"Yok Kaptan, hiç ayıp değil, korkuyorum bayağı."

Pelerinine sarındı, doğruldu, sırtını duvara dayadı.

"Ey benim Aya Dionisim," diye mırıldandı, "nereye düşmüşüm meğer! Aslanlar çukuruna."

Istavroz çıkardı:

"Ey rahim Tanrım," dedi, "nasıl olur, aklım almıyor, bir insan bıçağını sıyırıp bir başka insanı boğazlasın! Anlayamıyorum! Ben kuzu bile boğazlayamam, kuzu da ne söz? İnanır mısın Kaptanım, salatalık doğrarken bile yüreğim cız eder!"

"Furogatos nerede?"

"Allah ondan razı olsun Kaptan. Ne desem sana? Onunkisi yürek değil, cevahir. O kıyım hengâmesinde gelip beni odacığımdan alıp götürdü, korkudan dizlerimin bağı kesilmişti, yürüyemiyordum, kucağına aldı beni, gitarımı da omuzladı, yola çıktık. Bir göreydin sokaktaki Türkleri, palabıyıklarını, iri iri bacaklarını, yüzümü pelerinimle kapadım, bakamıyordum, kendimde değildim. Buraya getirip bıraktı beni, kuyunun korkuluğuna oturttu; karısı çullandı sonra üzerine, gitarı gördü, beni gördü, gözleri döndü hırsından: Şurada bizi neredeyse boğazlayacaklar, sen gitar peşindesin! Beni de gitar sanmıştı! Neyse Allah bize acıdı da ertesi gün defolup köyüne gitti karı, biz de rahat ettik."

Tam o an Furogatos girdi içeri.

"Hoş gelmişsin Kaptan Mihal," dedi, "fakirhanemi şereflendirdin; ama ne istediğini biliyorum, ben de şimdi sizin oradan geliyorum. Ne zaman Allahın izniyle?"

"Yarın. Ventuzos'a, Kayambis'e de haber ver, savaş ve eğlence, davet benden."

"İyi, iyi ya Kaptan, ya şu ne olacak, bunu ne yapacağız?" dedi Furogato, Bertoldo'yu göstererek.

Bertoldo gözlerini açmış dinliyordu; bu iki koca Giritlinin yarım ağızla neler konuştuklarını anlamıştı — tüfekten, dağlardan, kaçmaktan söz ediyorlardı... Dişleri yeniden birbirine çarpmaya başladı.

Kaptan Mihal eğilip bu iyi yürekli ihtiyara baktı, pelerinine bürünmüş tir tir titriyordu.

"Yanımıza alırız onu da," dedi, "bir kaşık fazla olur, ama zararı yok, yabancı sayılmaz."

Kont pelerinin altından başını çıkardı, kafasında kalan birkaç tel saç dimdik olmuştu.

"Dağa mı?" diye çığlığı attı, "dağlara? Silâhlı?"

"Hayır, kadınlı, çocuklu, onlara hikâyeler anlatırsın, oyala-

nırlar," dedi Kaptan Mihal, dış kapıya doğru yürüdü.

"Kaptan, nerede buluşacağız, buluşma yeri?" diye sordu Furogatos.

"Selena Dağında, Petrokefalo Köyünün ardında, Kaptan Sifaka'nın mandırasında."

Yürüdü, dar bir sokağa girdi; Barbayani güğümünü boşaltmış, yorgun argın evine dönüyordu keyifsiz. Kaptan Mihal'i görünce durdu.

"Kaptan, dedi, "çok kan döküldü, çok; dur da nasıl geri alacağımızı düşünelim bu kanı."

Kaptan Mihal eliyle şöyle bir silkip öteye itti ihtiyarı; delilerden, zararsız delilerden hiç hoşlanmazdı.

Kaptan Stefanis'in fakirhanesinin orada durdu, içeri girdi. Öfkeli reis evinin sofasında tekbaşına oturmuş yama yamıyordu; bekârdı, kartaloza kaçmıştı; tüm kadın işlerini, ev işlerini bilirdi; dikiş diker, yemek pişirir, çamaşır yıkar, evi temizler, tahtaları silerdi her gün; sanki gemi güvertesiydi odaların döşemeleri; Aya Nikola'nın kandilini zeytinyağı doldururdu, varsın aziz onun en müşkül anında yardımına koşmamış, 'Dardana'sını denizin dibinden tutup çıkarmamış olsundu.

"Hangi birine yetişsin fukara aziz, her an binlerce gemi denizlerde tehlikede! Helâl olsun ona zeytinyağı!" der, habire kandilini doldururdu silme.

Gözlerini elindeki iğne iplikten kaldırdı:

"Hoş geldin Kaptan Mihal," dedi selâm verdi, "hangi rüzgâr, hangi deli poyraz attı seni buralara?"

Kaptan Mihal konuşmadan ona bakıyordu.

"Anladım," dedi Stefanis Reis, "sefere hazırlanıyorsun, beni de adamdan saymışsın kelle hesabına... Ama yazdıysan beni de defterine, sil adımı."

"Ama herhalde sen de sefere hazırlanıyorsun Kaptan Stefanis, gel benimle."

"Sil dedik işte, karada işe yaramam ben, karada ayak gerek, bacak gerek, oysa ben topalşubatın biri. Şıra Adasına gideceğim, gidip Girit Komitesine kavuşacağım, bir gemiye gireceğim."

Duvardaki ikona döndü:

"Duydun mu Aya Nikola," dedi, "bak geçen seferki gibi başıma gene pis bir iş, bir musibet sarma ha!"

"Hadi güle güle Kaptan Stefanis, bir daha görüşemezsek bağışla kusurlarımı, Allah da senin kusurlarını bağışlar!"

Koca denizkurdu gülümsedi.

"Geçen gün Poliksingis de bana aynı şeyi söyledi... Bre daha ölmek niyetinde değilim, vedalaşmamız gereksiz!"

Ufacık şahin gözleri oynuyordu; dış kapıya doğru yürüyen Kaptan Mihal'e bakıyordu.

"Ey, Kaptan Mihal!" diye seslendi yüksek sesle, "gitti gider, Kaptan Poliksingis senden önce davrandı! Bayrağı çoktan açıp da gönderine çekti, koca Türk köyüne, Kastelli'ye karargâh bile kurdu, hanımını da yanına aldı diyorlar."

Kaptan Mihal durakladı. Yüzü mosmor olmuştu. Dünya çevresinde fır dönüyor, gıcır gıcır gıcırdıyordu rezelerinde. Kapının demir tokmağına yapışmıştı, tokmağın çivileri laçka olmuştu. Sanki koca ev başına yıkılmıştı, altında kalmamak için sıçramıştı sanki, kendini sokakta buldu, zemberek gibi eşikten sokağa fırlamıştı.

"Ey, Kaptan Kapros, un desene un. Emine seni bulsun!" diye tekerledi! Kuru kuru güldü Kaptan Stefanis, eline iğnesini ipliğini aldı.

Ertesi sabah yola çıktılar. Kaptan Mihal en önde gidiyordu, tabancaları, kamaları belinde, omzuna çuha kaputunu da atmıştı. Arkadan karısı, dimdik, korkusuz, bebesi kucağında, yamacında da Renyo, en güzel giysilerini giymiş, anasının ziynetlerini takınmıştı; en arkadan da Trasaki, daha uzun boylu görünmek için dimdik yürüyordu. Ali Ağa çok daha önce iki eşeği önüne katıp yola çıkmıştı, şimdi çokuan Üç Kemerler'e varmıştı.

Nizamiyeler, sert bakışlı, kale kapısında nöbet tutuyorlardı tüfekleri omuzlarında; dışarıdan kente şamatalı köylü kalabalıkları giriyordu, kapı dehlizinde eşeklerin anırtıları yankılanıyordu. Kaptan Mihal renkli büyük mendilini çıkarıp yüzünü silme numarası yapıyordu, tanınmaktan korkuyordu. Köylü kalabalığının arasında, duvar diplerinden yürüyüp dışarı çıktı. Trasaki'ye, karısına ve kızına tez olun! komutunu verdi, onlar

da kale dışına çıktılar.

İkindiye doğru büyükbaba Kaptan Sifaka'nın, geniş, kullanışlı evine vardılar, babaevine.

Avlu kaynaşıyordu, oğlan ve kız torunların şamatasından. Büyükkale'de kıyım sürüp giderken bunlar burada bağbozuyorlar, üzümleri avludaki çiğneme sarnıcına yığıyorlardı; şimdi koca koca adamlar bellerine dek giysilerini sıvamışlar, üzümleri çiğniyorlardı, üzüm suyunun kokusundan mest, sakalları bıyıkları üzüm taneleri, salkım çöpleri dolu.

Kaptan Mihal'in burun delikleri oynuyordu keyifli; üzüm suyunun kokusu tatlı, kan kokusu gibi çarpıyordu burnuna.

"Hoş bulduk yeğenlerim!" diye gürledi Kaptan Mihal.

Karısı dönüp kocasına baktı şaşkın, sesi neşeli gibi gelmişti ona.

Avluda attan eşeklerden indiler, büyükbaba göründü iç kapıda, onları karşılamaya inmişti. Yaşlı kuru kollarını açtı, beyaz gömlek giymişti, gömleğin kolları da genişti.

"Hoş geldiniz bre oğullar, torunlar!" dedi, "yiyin için, hepsi sizin!"

"Sana gelinini ve torununu teslim ediyorum," dedi Kaptan Mihal, "ben dağa çıkıyorum."

"Yolun açık olsun Mihal! Küçüklüğünden beri mert oğlandın sen; hâlâ da akıllanmamışsın."

"Girit kurtulduktan sonra akıllanacağım."

"Eh öyleyse," diye şakalaştı büyükbaba, "öyleyse hiç kurtulmasın! Akıllanınca ha yaşamışsın, ha yaşamamışsın, ikisi de bir!"

Evin orta yerine büyük sofra kuruluncaya dek baba oğul böylece şakalaşıp birbirine takıldılar; yaşayan ya da ölmüş çocuklarının karıları, gelinler, torunlar gelip gidiyorlardı. Alt kat, avlu, odalar, taraçalar onun sulbundan canlarla dolup taşıyordu; bu zor günlerde, soyun yakın köylere dalbudak salmış tüm bireyleri, ev halkı, öküzleri, atları, eşekleri, katırları, köpekleri, koyun-keçileriyle birlikte büyükbabanın çatısı altına sığınmışlardı, bugün de Kaptan Mihal'in kısrağı gelmişti. Büyükbaba yoldan nal sesleri duyunca hemen kapıya çıkıyor, eşikte durup gelen hayvanları, çoluk çocuğu karşılıyordu koca kucağını açа-

rak.

Kaptan Mihal'in geldiğini duyan çevre köyleri ayaklanmışlardı; Kaptan Mihal gelişinin ertesinde kısrağına atlayıp köyleri harmanlamış, kendi kaptanlık çevresinde eli silâh tutan erkekleri toplamıştı. Gittiği her köyde, köy meydanının orta yerinde, kısrağının sırtında dikiliyor, konuşuyordu:

"Büyükkale'de çok kan döküldü kardaşlar!" diye gürlüyordu, "çok kan döküldü, dökülen kanı geri almak namus borcumuz. Silâh başına!"

Köylüleri peşine takıp Selena Dağına çıkmış, babasının mandırasının orada bayrağını açmıştı, siyah zemin üzerine kırmızı yazıları olan bir bayrak: YA ÖZGÜRLÜK YA ÖLÜM! İki de ayağına tez delikanlı salıp dağın doruğuna ateş yaktırmıştı. Delikanlılar verdikleri işaretin karşılığını dört yöndeki dağ doruklarından almadan geri dönmemişlerdi; ateş şimdi dağdan dağa sıçrıyordu.

Todori de kendi yöresinde amcasının dağa çıktığı haberini almış, gelip elini öpmüştü.

"Hoş geldin Kaptan Mihal!" dedi, utancından kıpkırmızı olmuştu yüzü. "Bayrağım ve tayfam sana teslim, buyruğundayız."

"Ulan Todori, ben sana demedim miydi otur oturduğun yerde diye? Ama sen, tüysüz oğlan, bana başkaldırmada çok acele ettin. İndir bayrağını, katla, koynuna sok; ben vurulup ölünce açarsın."

Tüm doğu Girit'in kaptanları ateşleri görmüşler, haber almışlar, ihtiyar Sifaka'nın mandırasında toplanmışlardı. Kaptan Mihal babasına haber yollamış, sürülerini kesmek için izin istemişti, gelen kaptanlara yiyecek gerekti.

"Kaptan beslemek koyunlarım için şereftir," diye karşılık vermişti ihtiyar. "Ama koca kara koçumdan uzak durun, dokunmayın ona! Kendi ölümüme saklıyorum kara koçu."

Meryem Ana'nın ölüm günü krallık yortusu; o gün yanaşmalar koyunları kesmişler, çevirme için şişleri hazırlamışlardı; büyük mandıranın avlusunda kaptanlar toplanmışlardı. Büyük

gündü, günün şerefine ve bu ulusal toplantıda bulunmak için yaşlı büyükbaba da gelmişti mandıraya, dağ yolunu yaya tırmanarak.

Tam on dört kaptandılar. Her birinin ayrı ayrı, yazılı ya da yazısız yaşamöyküleri vardı, en yaşlıları, körüklü şalvarları, piştovları, başlarında Girit mendilleri, türküye başlamışlardı bile. Sıcak bir rüzgâr esiyordu, ak saçlı başlarının çevresinde bu sıcak rüzgâr ışıktan bir çelenk örüyordu, tıpkı aziz ikonlarındaki başların çevresindeki hâleler gibi.

Bu toplantıda üç de ölümsüz kaptan vardı. Onları uzun iskemlelere oturtmuşlardı, iskemlelere koyun pöstekileri sermişlerdi, sağlı sollu da öbür kaptanlar, daha az ünlü değil, ama daha az yaşlı, yetmişten aşağı olanlar, altlarına taşlar çekip oturmuşlardı.

Ortadaki uzun iskemleye büyükbaba oturmuştu. Yüz yaşında bir aslan, sakalı çağlayan suları gibi, orman gibi kıllı açık göğsünü örtmüş, 'büyük ayaklanmada' aldığı yaraları gizlemişti. Diken diken kalın kaşları gözlerini kapıyor, ihtiyar iyice görmek istediğinde kaşlarını tutup kaldırıyordu. Bu kocama çağında bile yanakları kıpkırmızıydı, öfkelendiğinde şakak damarları atıyordu, damarları daha kurumamıştı, kanı rahat rahat dolanıyor, yüz yıllık gövdesini sulayıp besliyordu. Bu gövde sonsuz susamış, emiyor, emiyor, kana kana içiyordu, dünya nimetlerine daha iyice kanmamıştı; yirmisinde bir delikanlı gibi dünya nimetlerini elliyor, onları görüyor, dinliyor, tadıyor, kokluyordu aynı istek ve aynı heyecanla. Asırlık ihtiyar şimdi insanlara baktıkça onları küçücük buluyor, gelip geçenlere bakıyordu acımaklı, sanki bacaklarının arasından gelip geçiyorlardı, koca elini uzatıp başlarını okşuyordu onları yüreklendirmek için. İnsan kanı dökülmesinden hiç hoşlanmazdı; ama savaş patlak verince gözleri kararır, Türklerin de insan olduğunu unutur, kırıp geçirirdi bıkıp usanmadan.

Köylüler ona koca meşe gözüyle bakarlardı hayran, gelip gölgesine otururlardı pazar günleri, yortu günleri köy meydanında. Bu yaşlı halinde o eski, o ölümsüz tanrılara benziyordu. İhtiyarlar toplantısı olduğunda, Giritliler ölüm kalım kararına varmak istediklerinde, onu çağırıp baş köşeye oturturlardı, kap-

tanlar birer birer kalkıp konuşurken ona bakarlar, ondan hız alırlardı.

İşte bugün de, bu toplantıda da büyükbabayı orta yere oturtmuşlardı; sağına da bir başka canavar gelip kurulmuştu, Kaptan Mandaka; kısa kıvırcık sakallı, kalın enseli, iri kemikli, yüzünde Türklerden aldığı kılıç yaraları evlek evlek. Kulağının teki yok olmuştu, 821 ayaklanmasında bir Türk alıp götürmüştü kulağını; sol elinde de iki parmak eksikti; gençliğinde yılan sokmuş, kendisi kesmişti parmaklarını baltayla. Türk kanı dökmekten büyük zevk duyardı; Girit'in her silâha sarılışında sol kolunu gözlerine siper yapar, körlemesine dalardı Türk askerlerinin içine. Türk köylerini basar, yağma eder, ateşe verir, çeker giderdi; Türk kadınlarını da keserdi, ama hiç ırza geçmezdi, kadınlardan çok hoşlanırdı, ama savaş süresince kendisini perhize çekerdi, tüfeği konuştuğu sürece kendi öz karısına bile yaklaşmazdı. Karısı ona yiyecek ya da cephane getirdiğinde ona uzaktan bakardı. "Uzak dur afarozlu karı, uzak dur, beni günaha sokma!" diye gürlerdi. "Bırak elindekileri şu kayanın üstüne, bas git, alırım ben!" Ama savaş sona erince ne cümbüştü onunki ne âlem! Köyden köye sağdıçlık bağları ve kucaklaşmalar!

Ama yıllarla birlikte yılgınlıklar, tökezlemeler de gelip çatmıştı, eklemler şişmiş, gözler ferini yitirmişti, kadınlara bakıp bakıp dudaklarını yalıyor, ama onlara yanaşamıyordu. "Bre şu son yıllarda karılar amma da gudubet olmuşlar yahu!" diye söylenir, iç geçirirdi. Şu son yıllarda kendisine kalan tek mutluluk kaptan toplantılarıydı, gelip baş köşelere kurulurdu gümüş kakmalı piştovlarıyla, göğsünü fora edip açardı yaraları görünsün diye.

Büyükbabanın soluna Kaptan Kaçirmas kurulmuş oturmuştu, korsan. Uzun boylu, gemi sereni gibi ipince, tıraşlı, güneş yanığı, şaşı. Büyükbabadaki o soyluluk ya da Kaptan Mandaka'daki o imrenilecek leventlik havası bunda yoktu; sert bakışlı, ters, kötü kocamış, Allahtan korkmazın biriydi, kuvvetli rüzgârdan başkasına güveni yoktu. Ne Tanrıya ne de İblise mum yakardı; güçlü kaldığı sürece salt kendine yakmıştı mumlarını, ama şimdi güçten düşmüştü, enginlere açılamıyordu artık, korsanlık yapamıyordu, böbreklerinde sancı duymadan

evinin avlusuna bile çıkamıyordu, böylece kendinden nefret etmiş, köyündeki babaevine, doğduğu ve şimdi harap olan çatının altına sığınmış, insanlardan uzak duruyordu, kimsecikleri görmek istemiyordu. Umutsuz, kimsesiz, ahtapotlar gibi ölmeyi göze almıştı. Güçlü olmayan kişi, diyordu, yaşamamalı şu dünyada, yaşam onun nesine! Yaşam bir yürüyüştür, bir güçtür; denizde ve karada, elindeki baltayı sallayamayanlar ya da sallayabilenlere kumanda edemeyenler defolup gitmeliydiler bu dünyadan!

Geri kalan on bir kaptan da gelip altlarına birer kaya parçası çekmişler, oturmuşlardı sırayla. Bunlar daha az yaşlıydı, yetmişinden aşağı, başka başka, kimi buruk, sessiz, kimi neşeli, şakacı, kimi okkalı leventler, ejderha misali, kimi de ufak tefek adamlar, cıva gibi cüce. Köylerinde aile babaları hepsi, kimi mandıra sahibi çoban, ter, abazanlık, kekik kokulu; içlerinden biri de İsa Efendimiz Manastırının başkeşişi, çakır gözlü ırmak sakallı; bir başkası da Embaro Köyünde öğretmen, topal, çelimsiz, kimsenin gözü tutmaz onu, şu solucanın da aramızda ne işi var, der herkes onu görünce, bu tavşan yavrusunun bu canavarlar toplantısında işi ne? Ama siz onu bir de savaşta dövüşürken görmelisiniz, aklınız şaşar, eğlencelerde lir çalarken, taşlar bile ayaklanır, horona, halaya kalkarlar! Hele konuşurken, Allahım bana on yedi kulak ver ki onu dinleyeyim, dersin! Öyle tatlı konuşur. Kaptan Poliksingis de gelmişti toplantıya keyfi yerinde, güleç, gümüş kakmalı piştovları belinde, koynunda da mis kokulu bir mendil, Emine'nin armağanı. Kaptan Mihal'in karşısına oturmuştu, bakışları kavuşmuştu, ama konuşmamışlardı.

İçlerinden bazıları Titiros'a da haber salınmasını istediler, o da canavar kesilmişti şu son günlerde, okuma yazmayı, öğretmenliği horozun sırtına vurmuş, boşvermiş, köyleri harmanlıyor, pazar ayinlerinde kiliselerde söylev veriyor, milletin yüreğini ateşliyordu... Ama büyükbaba bu öneriye karşı çıkmıştı: "Ömründe hiçbir iş yapmamıştır o, lâf ebeliğinden başka, kaptanlık işi ağır iş, sonra daha yaşı da küçük!"

Herkes dönüp koca ihtiyara bakmıştı, büyükbaba yerinden kalkmış, kar gibi beyaz gömleğinin kolları sıvalı, kupkuru, buruşuk kollarını kaldırmıştı, dağın ıssızlığında sesi duyulmuş-

tu gür:

"Kaptanlar, hoş geldiniz dağlarıma; Giritlinin iki şeyi vardır, iki şeye değer verir ömrü boyunca, yaşamı tüm bu iki şey: Allahı ve silâhı. Allah ve silâh adına bugün bu toplantıyı açıyorum; Girit adına konuşmamızın zamanı geldi gene; herkes kalksın düşüncelerini söylesin özgürce! Ama ilk önce İsa Efendimiz Manastırının aziz başkeşişi kutsama törenini yapsın!"

Başkeşiş tören cüppesini sırtına geçirmişti bile, içinde yağmur suyu olan oyuk bir kayaya yaklaşmış, bir kök kekik çekip almış topraktan, dualarına başlamıştı; kaptanlar ayağa kalkıp feslerini, başlarındaki mendilleri çıkarmışlardı, duayı dinliyorlardı. Kilise dilinden çok az anlıyorlardı — Tanrı, zafer, barbarlara karşı, hak hukuk, merhamet gibi sözler onlara çok bir şey söylemiyordu, ne de bunlara pek ihtiyaçları vardı. Onlar, Kaptan Sifaka'nın şu mandıra avlusunda Girit'in dimdik ayakta durduğunu görüyorlardı, karalara bürünmüş yaslı bir ana, yalınayak, aç susuz, kanlar içinde, ellerini gökyüzüne kaldırmış yalvarmakta...

Istavrozlarını çıkarıp oturdular. Uzunca süre hiç kimse konuşamadı, boğazlarında yumrular düğümlenmişti, sözler çok acıydı, çıkamıyorlardı. Gene büyükbaba oldu ilk konuşan, sağına döndü:

"Kaptan Mandaka," dedi, "sen barutu kaşıkla yemişsindir, iki küsur kuşak boyu dövüşten karada, bir zamanlar aklın havadaydı herhalde, ama zamanla, kocayınca oturmuştur, konuş bakalım, söyle önerilerini."

"Benden daha az yaşlı olanlar konuşsun," diye karşılık verdi Kaptan Mandaka.

Büyükbaba soluna döndü:

"Ya sen Kaptan Kaçirmas? Sen de iki küsur kuşak boyu dövüştün denizlerde, çok şeyler görüp geçirdin, önerilerinin ağırlığı vardır; konuş bakalım."

"Söyleyecek hiçbir şeyim yok," dedi suratı asık, "gücü olmayanın fikri de olmaz, gençler konuşsun."

"Öyleyse gençler konuşsun!" dedi büyükbaba, kollarını piştovlarına kavuşturdu, dinlemeye hazırlandı.

İsa Efendimiz Manastırının başkeşişi ayağa kalktı. Kısa

boylu, dört köşe bir adamdı, yanakları, alnı, kaslı kolları, boynu, gövdesinin açıkta kalan her yanı kılıç darbelerinden çetele, kurşunlarla delik deşikti; dönüp bakışlarını Kaptan Mihal'e mıhladı.

"Kaptan Mihal," dedi, "bence söz herkesten önce senin, sen bizi buraya çağırdın, kıyımdan kurtulup geldin, gelir gelmez de haberci çıkardın, ateş yakıp bizi buraya topladın, söyle bize, ne diyeceğin var?"

Kaptan Mihal ayağa kalktı, kanı fokurduyordu, tüfeğinin namlusuna dayandı.

"Kaptan kardaşlar," dedi, "iyi bilirsiniz, benim ağzım lâf yapmaz, dobra dobra, açık seçik konuşup kısa keseceğim, kusura bakmayın. İlmik gene Girit'in boğazını sıkıyor. Nizamiye askeri, dervişler çıktı karaya, Türkler yüreklendi, Büyükkale'de kardeşlerimizi boğazladılar. Kuzu değiliz biz, ölülerimizin kanı bas bas bağırıyor, kaptanlar davranın, Ya Özgürlük Ya Ölüm!"

Yerine oturdu.

Kaptan kafaları sallandı, ikişer üçer birleştiler, ölçülü, uğultulu bir fısıldaşma başladı. İhtiyar Kabanaros kalktı ayağa, ağırbaşlı, okkalıydı, sözüne saygı duyulan bir köy yöneticisiydi, fısıltılar kesildi. Kafası sağlam temellere oturmuştu, ölçülüydü, kesin konuşurdu, ulusal toplantılarda o ayağa kalkınca öfkeliler, sıcakkanlılar kaşlarını çatarlardı, soğuk su döküp ıslatacaktı onları, aklı başında olanlar, soğukkanlılar da sevinirdi.

"Kralı öldüremedikten sonra korkutmuşsun neye yarar?" diye bağırdı sert sert Kaptan Mihal'e bakarak. "Allahınızı severseniz ne zaman akıllanacağız? Kaç kez ayaklandık, korkutmaya çalıştık, ama daha öteye gidemedik, Sultanı Girit'ten söküp atamadık Allah kahretsin! Şimdi şu halimize bakın! Her aklımıza esip de ayaklandığımızda ne zeytinlik kalıyor ne de bağ bahçe, insanlarımız da çiğnenip ayaklar altında eziliyor, on binlerce canın vebalini yükleniyoruz! Amacın ne Kaptan Mihal? Gene Girit'i kana boyamak mı? Aklı başında bir kişisindir, herhalde, bunu istediğine bakılırsa, herhalde gemiler dolusu silâh, cephane, un, deri ve at gelmiştir bir yanlardan, top da getirtmişsindir bombardıman edip kaleleri yıkalım diye. Demek istediğim, herhalde Yunanlıyla, Moskof'la anlaşmışsındır, Sultan'a tam bir

baskın için. Anlat bize sırlarını Kaptan Mihal, açıkla bildiğin gizli şeyleri de yüreğimiz ferahlasın!"

Herkes Kaptan Mihal'e dönüp bakmıştı, ama o karşılık vermek için ayağa kalkmamıştı, bıyıklarını ağzına almış, kılları kemiriyordu. Hangi sırdan dem vuruyordu şu moruk? İşin sır yanı, gizli yanı yoktu, Yunan da, Moskof da haber salmamıştı ona, kendiliğinden kalkıp gelmişti, içine çöreklenmiş bas bas bağıran, kendini yırtan Girit yollamıştı onu buraya.

Ama ak kaytan bıyıklı, kısa boylu, benzi uçuk ve kusurlu öğretmen fırlamış, oturduğu taşın üstüne çıkmıştı, çenesi çark gibi işlemeye başlamıştı:

"İhtiyar Kabanaros sağlama gidiyor, gemiler dolusu yiyecek, silâh, cephane istiyor yol açmak için; Moskof ordu göndersin istiyor, Zavallı Anavatan üç buçuk efzun askeriyle kana boğulsun istiyor! Ama sorarım yaşlı Kabanaros'a, şu dünyada hangi büyük iş öyle önceden sağlama bağlandıktan sonra görülmüştür? Ne zaman akıl insanları ayaklandırmış, huzurlarını, evlerini, rahatlarını bir yana itip dağların yolunu tutturmuştur özgürlük isteriz diye? Yiğitlik odur ki hiçbir garantin olmadan yola çıkasın. İnsan ruhu tüccar değildir. Kaptan Kabanaros, insan ruhu savaşçıdır; biz Giritliler de savaşçıyız, çerçi değil. Giritlinin ruhu bir dinamit fıçısıdır ki Sultanın donanmasını havaya uçurur! Hadi kardaşlar, ben de Kaptan Mihal'le beraber sesleniyorum, Allahını seven silâha sarılsın! Benim diyeceklerim bu kadar; anlayana sivrisinek saz..."

"Hayır dualarım senin üstüne!" diye mırıldandı başkeşiş, elini kaldırdı öğretmeni takdis edercesine, "Allah senden razı olsun," diye tekrarladı yüksek sesle herkes duysun, diye, "insan ruhunun elinde terazi yok, hayır, tüfek var tüfek! Haklı öğretmen!"

"Kırk yıl tutsaklıktan, zindandan, bir saat özgürlük yeğdir!" diye atıldı Yerapetro'lu Kaptan Trialonis, 821 ayaklanması halk ozanı Riga Fereos'un dizesini okuyarak. Koca bıyıklı ufak tefek bir adamdı; okuma yazması da fena değildi, Oktaihi ayin cüzünü, Riga Fereos'un şiirlerini, Agatangelos efsanesini ezbere bilirdi; yiğitlikteyse eşi menendi yoktu. Söylendiğine göre, Osmanlı askerlerine öyle korkusuzca saldırmasının nedeni var-

dı, şeytan dölüydü, sihirliydi, kurşun işlemezdi ona, yoktu ölümden korkusu, kutsal ağaç da taşırdı üzerinde İsa'nın çarmıhından; ama gene bazılarının dediğine göre onun kutsal ağacı yüreğiydi.

Yaşlı Kabanaros us dolu kafasını salladı.

"Riga Fereos'un sazı," diye söylendi, "başımızı yiyecek!"

Söylenenlerden, karşılıklı sözlerden etkilenip alevlenen kaptanlar şimdi ayağa kalkmışlardı, ikişer üçer aralarında konuşuyor, sertçe tartışıyorlardı, içlerinde uslu akıllı olanları azınlıktaydı, sıcakkanlılar, kararlılar, palikaryalar, gözüpekler çoğunluktu. Kaptan Kaçirmas, şu mandıra avlusunda deniz gibi dalgalanıp coşan, uğuldayan kaptan kümelerine o şaşı, o çokbilmiş kurnaz gözleriyle yan bakışlar fırlatıyordu. Kaptan Mandaka gençlik günlerini hatırlamış iç geçiriyordu: "Eh bre, almışlar ellerine kalem kâğıt hesaplar yapıyorlar! Biz gençliğimizde tek bir nara atardık: Ya Özgürlük Ya Ölüm! Beynimiz yerinden oynar, Kale bedenlerine saldırırdık yıkmak için. İnsanlar yozlaştı, küçüldü derim ben, Kaptan Sifaka!" Ama büyükbaba çevresindeki kendinden daha genç kaptanların dört döndüklerini görüyor, onlara bakıyordu şefkatle, gülümseyerek. "Her şey iyi gidiyor," diye geçiriyordu aklından, "yaşlılar toprağa dönüyor, topraktan geri geliyorlar, gençleşmiş; güvenim tamdır... Girit ölümsüz!"

Ayağa kalktı:

"Hey çocuklar," diye gürledi, "burası ihtiyarlar toplantısı, kaptanlar kurulu, havra değil, oturun da işi bir sonuca bağlayalım! Kaptan Kabanaros bir yandan, Kaptan Öğretmen de öte yandan bize iki yol gösterdiler; şu doruklara bir yol seçmek için toplandık, seçin yolunuzu!"

Kaptan Poliksingis ayağa kalktı, mis kokulu sarı bıyıklarını burdu, başını eğdi, üç ihtiyarı selâmladı; göğsü açıktı, gömleğinin çıplak bıraktığı boyun kısmında Emine'den aldığı bir diş yarası sırıtıyordu mosmor. Kaptanlara baktı tek tek, bir ara Kaptan Mihal'in karanlık yüzünde durakladı, Kaptan Mihal eğilmiş kendisine bakıyordu kızgın boğa gibi.

"Kaptan kardaşlar," dedi, "Doğu Girit'in başbuğları, önünüzde konuşmak yürekliliğini gösterenlerin sözlerini tartmak

için önce terazi tutmaları gerekir. Sözlerimi tartmışımdır ben, şimdi beni dinleyin. Eğer senin istediğin gibi, Kaptan Kabanaros, gemilerin bordalamasını, kuzeydeki ayının kıpırdayıp eğri bacaklarını açarak, hatırımız için buralara inip de bizleri kurtarmasını bekleyecek olursan, Tanrı kusurumu bağışlasın, kurtulmaya layık insanlar değiliz demektir. Şu kısa ömrüm ve savaştığım, silâh kullandığım yıllar süresinde özgürlüğün kahvaltılık pide değil, kılıçla zaptedilecek bir kale olduğunu öğrendim. Özgürlüğünü yabancı ellerden bekleyenlere tutsak denir. Ateş derim, köylere ateş, ağaçlara balta, köklemecesine, gözyaşı ve kan, tükenip yerlere serilelim, ama yeniden doğrulup boğuşmamızı sürdürelim, boğuşmamızı ve Girit uğruna feryatlarımızı. Yüz yıl, iki yüz, üç yüz yıl, bilemem ne kadar zaman ister, ama başka yol yoktur, Kaptan Kabanaros'ların sözlerine aldırmayın, günün birinde, evet, tepemizde dolanan güneş adına derim, evet, günün birinde özgürlüğe mutlaka kavuşacağız."

Kaptan Poliksingis fesini çıkarmıştı, sarışın başı güneşin ışınları altında buram buram tütüyordu. Kaptanların çoğu aşka gelmiş bağırmışlardı: Ya Özgürlük Ya Ölüm! Yerlerinden fırlamışlardı. Kaptan Mihal, Poliksingis'e yaklaştı, yüreğine taş basıp elini uzattı:

"Kaptan Poliksingis," dedi, "aramıza bir iblis girdi, bizi birbirimizden ayırmak istiyor; ama Girit gene tehlikede; işte sana elimi uzatıyorum."

"Kaptan Mihal kardaşım, işte ben de sana elimi veriyorum; iblisi iblis götürsün!" dedi Kaptan Poliksingis, gülümsedi. Ama Kaptan Mihal çoktan pişman olmuştu, uzaklaştı yanından, yüzü gene gölgelenmişti.

Toplantı bir saat kadar daha sürdü; ayrıntıları görüştüler, kim nerede pusu kuracak, kim hangi boğazı tutacak, kimler Türk köylerine baskın yapacak, kimler yükseklerdeki manastırlarda mevziye girecek, karara bağladılar.

Şarap getirttiler, yere şarap damlatıp ant içtiler. Üç ihtiyar iskemlelerinden kalktılar; güneşin batmasına bir mızrak boyu kala toplantıyı dağıttılar.

Kaptanlar istavrozlarını çıkarıp öpüştüler, ayrıldılar.

Allah adına! Kaptanlar dağıldılar, kendi krallıklarına yöneldiler, tayfalarını topladılar, gençler, yaşlılar tavan aralarından silâhlarını aldılar, toprağa gömenler toprağı kazıp çıkardılar; kamalar, palalar, 821 ayaklanmasından kalma ağızdan dolma çakmaklılar; paslarını sildiler, temizlediler, çok eskimişleri iplerle bağladılar, sarmaladılar, dağılıp kullanılmaz hale gelmemeleri için, içlerinden yoksul olanlar da kılıç yerine kullanmak için kazıkları yonttular, niyetleri biçimine getirip bir nizamiye askeri öldürmek, silâhlarını almaktı Osmanlıyla çarpışma başlayınca.

Manastır avlularında genç kızlarla kadınlar gene eski kitapları, elyazmalarını yırtıp fişek doldurdular; bilgili keşişler havanlarda, dibeklerde çeşitli şeyler dövüp merhem, ilaç, yakı yaptılar yaralılar için, kimi de manastır kubbelerinin kurşun levhalarını indirip erittiler, kurşun döktüler. Tüm Girit gece gündüz bir özgürlük laboratuvarı gibi çalışıyordu. Geceleri ağustos mehtabı yüzleri aydınlatıyordu, kızgın güneş azıcık yumuşamış, buğdaylarını, arpalarını, mısırlarını, bağlarındaki üzümlerini üretmiş, şimdi de uzanıp gelecek yağmurları bekleyen Girit'ini şefkatle okşuyordu. İlk sonbahar bulutları gökyüzünde boy göstermişti bile apak, pamuk gibi, esen hafif rüzgârlarla kâh dağılıyor, kâh toplanıp Girit'in yüzünü örtüyorlardı.

Şaraplar fıçılarda kaynıyordu, acaba hangimize yeni mahsul şarap içmek, yeni buğdaydan ekmek yoğurmak nasip olacak, Noel bayramına acaba içimizden hangimiz sağ kalacak? diye geçiriyorlardı akıllarından. Analar levent oğullarına bakıyor, eşler kocalarına, kızkardeşler, erkek kardeşlerine bakıp bakıp omuzlarının ardında Azrailin gölgesini görüyorlardı. Ama hiç konuşmuyorlardı. Biliyorlardı, Giritliydiler, Girit için öleceklerdi, anaları onları bugün için doğurmuştu.

Girit'in ünlü Pendozali halayına Emine de katılmıştı, o da Hıristiyan kadınlar gibi kaçgöçsüz, onlarla beraber Kastelyo Manastırının avlusunda fişek dolduruyordu; dolduruyor, bağlıyordu, ama aklı fikri başka yerlerdeydi, ne Girit, ne Kaptan Poliksingis ne İsa'lar ne de azizler onun umurundaydı; aklı fikri dağlarda dolaşmak, buralardan uzaklaşmak, gönlünün çektiği

yaman erkeğe kavuşmak peşindeydi... Birkaç hafta sonra, Çarmıh Yortusunda, 14 Eylülde, vaftiz olacaktı, Kaptan Poliksingis'in kızkardeşi Hrisanti, şişman, hantal, şimdi kardeşinin el koyup yerleştiği Nuri Beyin çiftlik konağında dört dönüyor hazırlık yapıyor, kadınlar çağırıp hamurlar açtırıyordu Müslüman kadının Hıristiyan olacağı gün yapılacak şölene.

Sağdıç olarak tam yedi kaptan gelecekti törene tayfalarıyla birlikte, Titiros'un da gelip söylev vereceği söyleniyordu; çevredeki köyler de ayaklanmışlardı, Nuri Beyin eski karısının Hıristiyan oluşunu gözleriyle görmek istiyorlardı, iyiye alamet sayıyorlardı bunu, Türklük Hıristiyanlaşıyordu, Girit'in dertleri sona erecekti. Bunun için Emine'yi el üstünde tutuyorlardı, güzelliğine imreniyorlar, günleri sayıp vaftiz gününü bekliyorlardı. Emine tüm bunlara gülümseyerek karşılık veriyordu; ama aklı fikri başka yerlerde, dağlarda, tavşan avındaki tazı gibi havlamakta bir başına. Arasıra, görümcesi kart kız Hrisanti ona yeni din üstüne öğütler, bilgiler verirken, sabrı tükenip patlayıveriyordu Çerkez kızı, karşılık veriyordu.

Bir akşam dindar kart kız gene kanepede oturmuş, Emine'ye azizlerin yaşam serüvenlerinden, oruçlarından, kanaatkârlıklarından, mucizelerinden, pasaklılıklarından, döktükleri gözyaşlarından, bir yanaklarına tokat atınca öbür yanaklarını çevirmelerinden dem vuruyordu. "Peki, Hristanticim," diye karşılık vermişti Emine, "Giritliler Hıristiyan değil mi? Neden Sultan onlara tokat atınca öbür yanaklarını çevirmiyorlar da, direnip gözlerini oymak için üstüne saldırıyorlar?" "O başka," diye karşılık vermişti Hrisanti kekeleyerek, "o iş başka... o vatan işi o, bu benim dediğim din diyanet, anladın mı?" Çerkez kızı hiçbir şey anlamıyordu, ama anlamadığına da aldırdığı yoktu; ben vaftiz olacağım, diye koymuştu, aklına; vaftiz olacağım, yıkanıp paklanacağım, sonra da hoşlanmadığım bir dangalak bana el sürmeye kalkışırsa gözlerini oyacağım! Öldükten sonra İsa bana istediğini yapsın, ama yaşadığım sürece kumanda benim elimde olacak!

Bu akşam Emine pencerenin önüne oturmuş Kaptanlar Toplantısından sevgilisinin dönmesini bekliyordu; yıkanmış, taranmış, kaşlarını rastıklamış bekliyordu. Bu on dört yiğit kapta-

nın yaptıkları toplantıda bulunmayı, onları kartallar gibi kayaların üstüne tünemiş görmeyi çok istemişti! Kalın enseli, sert bakışlı Kaptan Mihal'i de görmek istemişti, onu her aklına getirişinde göğüsleri kabarıyordu azgın. Ama, ey Allahım, onu neden düşünüyordu, ne buluyordu bu adamda, insan değildi o, canavar, çirkin, uğursuzun biri, hiç istemiyordu onu! Nefret ediyordu, kin besliyordu, elinden gelse iki kolunu da dibinden kesecek, tüm gücünü yere akıtacaktı! Kaptan Poliksingis'i seçmekle çok iyi etmişti, sâkindi, istekliydi, tatlı dilliydi, hoşsohbet... Ama ah bir görebilseydi Kaptan Mihal'i, varsın dağbaşında yıldırım olsundu!

Emine pencereye dayanmış bunları düşünüyordu şu ikindi vakti, sürmeli gözlerini karşıdaki Selena Dağının pembe doruğuna dikmişti. Nuri Bey aklından ve teninden bir tamam silinip gitmişti, sanki hiç hayatına girmemişti, sanki o da çok yakışıklı, aslanlar gibi bir erkek, bir yiğit değildi, sanki ona hiç kucağını açmamıştı, koynuna almamıştı. Emine'nin teni, gövdesi deniz gibiydi. Bir gemi bir an için gelip geçmiş, bir çizik açmış, sonra bu çizik kapanıvermişti. Sanki onu babasından satın alan moruk paşayı hatırlıyor muydu? Babasının işi buydu, gelir kaynağı, güzel kızlar doğurturdu, besler, yetiştirir, sonra da satardı... Hele o tüysüz Çerkez delikanlısını hiç hatırlamıyordu; bir yaz gecesi kendisini bir bostanda kıstırmıştı, derenin kenarındaki bostanda; kamışların, ayçiçeklerinin arasına yatırmıştı, boğacağını sanmış, direnmeye hazırlanıyordu, ama delikanlı boğmamıştı, kesmemişti onu, kucakladıktan sonra gevşemişti, üzerine eğilip gülümsemişti: "Adın ne senin kız? Benim adım..." adını söylemişti, ama nereden hatırlasın! Tüm erkekler, hepsi, hepsi tüm yaşamına giren erkekler yok olmuşlardı artık, şimdi de Poliksingis'in sırası gelmişti, henüz beraber yaşıyorlardı, ama ne yazık! tam nikâhlanacakları şu sıra ondan uzaklaştığını, üç direkli koskoca bir korsan teknesinin siyah yelkenlerini açıp geldiğini, denizle gök arasından çıktığını görüyordu.

Hrisanti ev işlerini bitirmiş, gelip Emine'nin yanına oturmuştu. Dün aziz Yani Kalivitis'in hayat öyküsü yarıda kalmıştı, tam da azizin yorgun argın, oruçtan ve ibadetten bitkin, kırk yıl sonra baba evine dönüp kapıyı çaldığı yerde kalmışlardı...

Anası onu görmüş, tanıyamamış, bir dilim ekmek vermişti. "Ekmek istemiyorum hemşire," demişti aziz, "kıvrılıp ölmek için şuracıkta, avlunda bir köşecik istiyorum."

Emine ayağa kalktı, odanın içinde gidip geldi heyheyli; onun aklı fikri erkeklerde, güzel yemeklerde, savaşta; buyrun şimdi şu kart kız oturmuş kafasını karıştırıyor aziz serüvenleriyle...

"Allahını seversen şu kandili yak, çatlayacağım!"

"Evlâdım üzülme," dedi Hristanti, "neredeyse çıkar gelir, bunca uzun zaman senden uzak kalabilir mi o? Bak işte, galiba bir kısrak kişnemesi!"

Hristanti kardeşine öylesine bağlıydı ki, sanki daha ana rahminden çıkmamışlardı, öylesine birleşik hissediyordu kardeşiyle kendini; Emine'ye huzursuz, buğulu, belirsiz bir sevgiyle bakıyordu bir erkek gibi. Kardeşi, Emine'yi belinden sarıp odalarına kapandıklarında Hrisanti de gidip yatağına uzanıyordu mutlu, yorgun, bitkin.

Emine pencereden sarkıp kulak kesildi, kişneme yeniden duyuldu uzaktan. Köy kandillerini yakmıştı, çocuklarla köpekler sokaklardan evlere dönmüşler, köylüler akşam yemeğine oturmuşlardı. Akşam yıldızı cilveli, kurnaz, Selena Dağının doruğunda bir şimşek gibi çakıp kuruldu, pencerede duran Emine'ye bir göz attı, sonra doruğun ardına yuvarlanıverdi.

Emine pencereden sarkıp iç geçirdiği anda Kaptan Mihal tekbaşına dağdan babasının evine iniyordu, yüreği çarpıyordu öfkeli, yerin dibine batmış utancından. "Özgürlük savaşçısı kim, sen kim, sen tutsağın birisin!" diye gürlüyordu bir ses içinden; dudaklarından başka şeyler dökülüyor ellerin başka işler görüyor, yüreğin bambaşka şeyler istiyor! Yalancı Kaptan Mihal, ne inliyorsun öyle, ne homurdanıyorsun, sözüm yabana Girit için dövünüp duruyorsun? Bir başka iblis çengel atmış benliğine kumanda edip duruyor seni, namussuz! Savaşta da ölsen, Büyükkale'yi de basıp alsan, Girit'i de kurtarsan, gene de namussuzun birisin, yüreğin başka şeyler istiyor, oysa aklın fikrin bambaşka şeylerde.

Önden yardımcısı Todori'yi yollamış, bayrağını ona açtırmış, kendisi arkadan tekbaşına, kendi kendine konuşarak geliyordu. Gene Poliksingis'le karşılaşmıştı, Türklere özgü o kokuyu, gülyağı kokusunu duymuştu, boynundaki mor izi görmüştü — kanı karıncalanıyordu! "Allah kahretsin o dişi köpeği," diye söylendi, "Allah kahretsin! O yaşadıkça ben namussuzun biri olarak kalacağım!" Damat olacak herife bakmıştı toplantı dağıldığında, sağdıçlık teklifleri yaparken kaptanlara, 'çarmıh yortusu' için onları davet ediyordu, kendisine de yanaşmak istediğini anlamıştı, ama damat, gözlerine bakınca teklifinden vazgeçmiş, dilini yutup tersyüz etmişti. "Dayanılmaz buna," diye gürledi, "yaşamak değil bu benimki, bir sonu olmalı artık!"

Kısrağının karnına üzengiyi batırdı, karanlıkta gözden kayboldu.

Kapı vurulup Titiros içeri girdiğinde Poliksingis, Emine, Hrisanti sofranın çevresinde bağdaş kurmuş akşam yemeği yiyorlardı. Kaptan Poliksingis şaşmıştı bu gelişe.

İki yeğeni, Diamanti ile Vangelyo'nun zamansız ölümlerinden bu yana öğretmeni hiç görmemişti. Önce kıskançlık yüzünden öğretmenin Diamanti'yi zehirlediğini aklına koymuştu, ama sonradan vazgeçmişti bu düşüncesinden; Allahın bir kuzusu cinayet işleyemezdi, adam öldüremezdi; işi kadere bağlamıştı Poliksingis, alınlarına öyle yazılmıştı, böylece öğretmene kötü gözle bakmaz olmuştu. Hele şimdi, bir havari gibi köyleri harmanlayıp nutuklar çektiğini, yürekler havalandırdığını duyduktan sonra olayı büsbütün unutmuştu, şu anda, onu karşısında görünce hiç beklenmedik bir sırada, bayağı sevinmişti.

"Hoş geldin öğretmen," dedi, sofraya oturması için yanında yer açtı.

Öğretmen selâmını aldı, bağdaş kurup oturdu, yüzü kandilin ışığıyla aydınlandı; Kaptan Poliksingis öğretmenin iyice yüzüne bakınca yerinde sıçradı: Bu muydu Titiros? Yarım porsiyon, kordonuna asılı gözlükleri, kamburu? Karşısında şimdi bambaşka biri vardı!

Gerçekten de Titiros bambaşka biri olmuştu. Kayınbirade-

ri olacak o yakışıklı oğlanı zehirlediği günden bu yana değişmişti. Yüreklenmiş, yiğitliğin sırrının boyda, güçlü gövdede olmadığını öğrenmişti; yürek güçlü olmalıydı, karar alabilmeliydi erkek kısmı. Kararsız, bocalayan bir öküzü minnacık bir atsineği altedebilirdi. Erkeklik demek yürek demekti, boy ya da gövde değil, boyla gövdeyle ölçülmezdi yiğitlik. Titiros bunu anladığı günden bu yana adam olup çıkmıştı. Yavaş yavaş yüreği sayesinde gövdesi de güçlenir olmuştu; şimdi doruklara soluyarak, nefes nefese tırmanmıyordu, kamburu da çıkmıyordu şimdi, iştahlıydı, bol yemek yiyor, şarap içiyordu, yanaklarına kan gelmiş, pembeleşmişti. Asıl hiç beklenmedik şey, yekinmesi, kadınlardan bayağı hoşlanır olmasıydı! Şu son günlerde, dağarcığı omzunda köyleri harmanlayıp nutuklar çekerken birkaç da vaftiz babalığı, sağdıçlık uydurmuştu; dağdan indiğinde konuk olacak bir çatısı bulunsundu geceleri. Ve işte Kasteli Köyünde, kocası gezginci olan bir sağdıç karısı şakadan hoşlanır çıkmıştı, bir akşam söyleşir şakalaşırken sağdıçla sağdıç karısı birbirlerini yatakta buluvermişlerdi kucak kucağa. O günden bu yana Titiros Kasteli'ye sık sık uğruyor, sağdıç karısının evinde geceliyordu, Allah uzun ömürler versindi!

"Bakıyorum sen de savaşçı oldun öğretmen," dedi Poliksingis konuğunun bardağını şarap doldurarak, "mürekkep yalamış kaptan, bayrağı da alfabe işlemeli!"

"Galiba ben de silâha sarılacağım yakında," diye karşılık verdi öğretmen gülerek. "Alfabe de iyi ya, ama çerez, meze, iştah açmak için; asıl yemek, asıl kızartma Osmanlı."

Emine yanağını avucuna dayamış bakıyordu. "Bu mu Kaptan Mihal'in kardeşi?" diye geçiriyordu kafasından. "Şu öğretmen olacak?" Öğretmenin yüz çizgilerinde Kaptan Mihal'in o yırtıcı, o insafsız yüz çizgilerini arıyordu boşuna...

Hrisanti kalkıp dışarı çıktı, görmek istemiyordu öğretmeni; ölü yeğenlerinin cesetleri topraktan çıkmış, gelip sofranın üstüne uzanmışlardı.

"Çarmıh Yortusunda zahmet edip vaftiz törenine herhalde gelirsin öğretmen?" dedi Poliksingis. "Emine vaftiz edilecek, Eleni olacak, aynı günün akşamı da nikâhımız kıyılacak."

"Ben de zaten bu nedenle geldim evine bu akşam Kaptan.

Vaftiz işi için. İhtiyar Mavrolias bugün köyün dışındaki tarlasını çapalarken koskoca bir küp çıkarmış toprağın altından. Göstermek için beni çağırdı, antikaymış söylediğine göre. Gerçekten de öyle, Allah bilir kaç bin yıllık... Dışında çeşitli süsler, başaklar, ahtapot gibi birşeyler, iyi fark edilmiyor; küpün içinde, dibinde bir avuç kadar minnacık Mısır baklası buldum, zamanla kömürleşmiş durumda... Hiç kuşkum yok, mutlaka Kral Minos zamanından kalma, üç bin küsur yıllık bir kalıntı!"

"Ne olacak yani?" dedi Kaptan Poliksingis, "anlamadım."

"Anlamadın mı Kaptan?" diye karşılık verdi öğretmen, "vaftiz banyosu yerine kullanacağız! Köy papazı düşünüp duruyordu nasıl yapacağım bu işi, bebe değildi vaftiz edilecek olan, bir kadın! Tam da papazın böyle bir şeye ihtiyacı olduğu anda Tanrı toprağın altından bu küpü ışığa çıkardı. İyiye alâmet Kaptan; dinim hakkı için, yakında İstanbul Hıristiyan olacak!"

Öğretmen sözünü bitirip ayağa kalkmıştı, acelesi vardı, sağdıcının karısı çoktan sofrayı kurmuş onu bekliyordu.

Kaptan Poliksingis gülümsedi.

"Senin aklın öğretmen," dedi, "doğurgan dişi, habire doğuruyor. Sen ne dersin bu işe Emine?"

Ama Emine susuyordu; öğretmene bakıyordu, ruhu gövdesinden çıkmış şurada burada dolaşıyordu, İsa'lardan, vaftiz banyolarından çok uzaklarda.

Sağdıç kadın yemekleri pişirmiş, sofrayı kurmuş, tulumu şarap doldurmuş sağdıcını bekliyordu. Erkek yapılı bir kadındı, battal, koca koca beyaz dişleri, sık, siyah bıyıkları da vardı; ablak suratı çiçekbozuğu; işte zaten kadının bu kusuru öğretmeni çileden çıkarmıştı... Şu dünya bir acayip gerçekten, eğer kadın çiçekbozuğu olmasaydı öğretmenin ilgisini çekmeyecekti, kanı fokurdamayacaktı Titiros'un ve şu sıra kadınla yatmak aklından bile geçmeyecekti, uzunca süre kadın koynuna girmeyecekti.

"İyi akşamlar!" dedi Titiros odaya girince, vaftiz babası olduğu bebe beşiğinde uyuyordu, öbür büyükçesi de sedirde; baba çerçiydi ve köylerde dolaşırdı; erkek ve kadın sağdıçlar baş

başaydılar, evin kralı ve kraliçesi. Yemeklerini peşlerinde atlı varmış gibi çabuk çabuk yediler, şaraplarını içtiler, ıstavrozlarını çıkardılar, duvardaki ikonları bir örtüyle örttüler olan bitenleri görmesinler diye, döşeli karyolaya sıçradılar... Haydi bre Titiros, diye geçirdi kafasından öğretmen, sihir çözüldü, bağlamışlardı seni sanki bunca yıl, ama bak şimdi; var ol sağdıcım benim, aslan karı, bin yaşa e mi! Karyola depreme tutulmuş, inip kalkıyor, inip kalkıyor, handiyse yıkılacak!

Ama sabahleyin kalkıp yıkanmak için sofadan avluya inerken sağdıcın üç yaşındaki ilk çocuğu, cin gibi bir oğlan, köşeye sinmiş ona bakıyordu, sanki öfkeli. Titiros'un yüreği cız etti, bir şey mi fark etmişti velet, babası döndüğünde ona acaba birşeyler mi söyleyecekti? Yaklaşıp çocuğun gönlünü almak istedi, cebinden iki metelik çıkarıp avucuna sıkıştırdı. Ama öfkeli oğlan elini kaldırdı.

"Bütün gece anamı ısırıyordun, şimdi de bana para veriyorsun," dedi, metelikleri öğretmenin suratına fırlattı!

Öğretmen dağarcığını omzuna astı, içine azık koymuştu, ekmek, kara zeytin, bir parça peynir, bir tulum şarap.

"Yakında görüşürüz!" diye seslendi sağdıcı kadına; kadın altüst olmuş yatağı düzeltiyordu.

"Hadi sağdıç, güle güle, yolun açık olsun!" diye karşılık verdi kadın; öğretmen çıktı, yürüdü.

Halk köy meydanında toplanmıştı, gür yapraklı kavakların altında; kapılar açılıyor, yalınayak köylüler çıkıyordu, sesleri duymuşlar dışarı uğruyorlardı. Bir keşiş gelmişti o sıra göğsü bağrı açık, bacaklarından kan sızıyordu.

"Kardeşler," diye bağırdı, "beni İsa Efendimiz Manastırının keşişleri gönderdi buraya; Büyükkale'den serdar Hasan Bey yola çıkmış nizamiye askeriyle, yerli Türklerle, gelmiş manastırı basmış! İmdat kardeşler! Nerede bu köyün kaptanı? Silâh başına kardeşler!"

Köyün kaptanı Çerkez kızının koynundaydı; gürültüyü duyup fırladı.

Ama kaptandı o, donsuz çıkamazdı dışarı; giyindi, çizmelerini çekti, silâhlığına piştovlarını soktu, seslerin geldiği yana koştu. Korkudan tir tir titreyen keşişi kolundan tuttu.

"Bağırma öyle be," dedi, "milleti yozlaştıracaksın!" Keşişi çekip eve doğru sürükledi. Kapıyı kapadı, yemek yedirdi, keşiş şarabı da içince kendine gelir gibi oldu.

"Anlat bakalım şimdi," dedi Kaptan, "hem sızlanma öyle. Türkler mi bre keşiş oğlu, Allah kahretsin? Türkler mi gelmişler?"

10

Tanrının günü ağardı, doruklar aydınlandı, ışık dağların yamaçlarına yayıldı, düzlükleri doldurdu, çivit renkli denizin yüzünde pırıldadı. Girit'in çilekeş gövdesi ışıdı. Tanrı tenezzül edip de baksaydı, bir Tanrı da olmuş olsa, gene de Girit'in haline acırdı! Evlerin cayır cayır yandığını, kadınların saçlarını yolarak sürüm sürüm süründüğünü, öksüz kalmış çocukların yalınayak başı kabak, aç susuz dağlarda dolaştığını, erkeklerin öfkeli, baş eğmez, kuytularda, doruklarda, ellerinde haç işlemeli bir arşın bez, dolaştıklarını, savaşa hazırlandıklarını görürdü Tanrı... Yiyeceksiz, cephanesiz, yalınayak. Ellerinde sadece kötü bir tüfek. Kaç kuşak boyu kollarını gökyüzüne kaldırıp yalvarmaktalar? Gökyüzü sağır, Tanrı da din değiştirmiş; ne yapsınlar, ister istemez silâha sarılıyorlar.

Şafağın ilk ışınları Kaptan Poliksingis'i evinin avlusunda buldu, sefere hazırlanıyordu. Kısrağını eğerliyordu; akşamdan haberci salmıştı Kaptan Mihal'e, Osmanlı ünlü manastırı kuşatmıştı, bayrağını açıp yola çıksındı, ya özgürlük ya ölümdü! Sözün, toplantıların zamanı geçmişti, şimdi Girit'in gerçek dili konuşmalıydı, tüfek konuşmalıydı.

"Ey Kaptan Mihal," diye yazmıştı gönderdiği yazıda, "aramızdaki ufak tefek kızgınlıkları, üzüntüleri şeytan götürsün, bunlar bizi yedi bitirdi. Aslana sormuşlar, kimden korkarsın, filden mi, kaplandan mı, yoksa camızdan mı? diye. Yok, demiş aslan, bitten korkarım! İşte Kaptan Mihal, bizi yiyip bitiren de bu bit, biz ona bazan sevinç, bazan da üzüntü deriz, ama o hep salt bir bit, bayağı bildiğimiz bit."

"Ama artık onun da sırası geldi, şeytan götürsün; Girit bize sesleniyor, elimizi uzatalım ona kardaş!"

Emine göründü, kapının pervazına dayandı, gözlerinde mosmor halkalar, dudaklarında diş izleri. Kaptan dönüp baktı, daha dün akşam Kaptan Mihal'e yazdığı onurlu sözler kafasın-

dan silinmemişti, yüz ifadesi sertti.

"Aklın fikrin nerelerde?" dedi Çerkez karısı inatçı; "karşında duruyorum da görmüyorsun beni."

Kaptan kısrağının eyerine işlemeli bir heybe asıyordu, heybenin bir gözünde cephane, yaralılar için mumlu bez, merhem, öbür gözünde de ekmek, çökelek, bir tulum şarap. Savaşa gitmeye hazırlandığı şu anda kapıda durmuş ona bakan kadına ne söyleyebilirdi? Dün akşam o mektubu o yaman rakibine yazdığı andan bu yana, ömründe ilk kez, kadının yerinin ne olduğunu, Girit'in ne demek olduğunu, erkek olanın görevinin ne olduğunu iyice anlamıştı.

"Sana bir sır açıklayacağım," dedi Çerkez karısı, eşikten indi, yaklaştı. Kısrağın boynunu okşadı, başını eğdi, saçları sarktı kısrağın yelesi gibi, çıplak boynunu örttü saçlar, neredeyse yere değecek uçları. Avlunun havası mis gibi koktu.

"Sır mı dedin?" dedi Kaptan, eli boşlukta öylece hareketsiz kaldı.

"Evet, bir sır, sonra söylemedi deme, ileride yakınmayasın, diye açıklıyorum. Sık sık haber alıyorum Büyükkale'den. Ağalar, Nuri Beyin akrabaları, nizamiye askeriyle bir gece gelip burayı basacaklarmış, beni kaçıracaklarmış, din değiştirme işinde direnirsem, eski dinimde kalmazsam beni öldüreceklermiş. Hadi şimdi git, doğru İsa Efendimizin Manastırına, ama karını da aklından çıkarma Kaptan Poliksingis!"

Kaptan karşılık vermeden bir an bekledi. Dışarıda, tüm köyden sesler, şamatalar yükseliyordu, kadınlar kocalarını uğurluyorlar, yaşlı analar ağlaşıyor, erkekler vedalaşıyorlardı. Hadi sağlıcakla bre kancıklar! Köy meydanında, kavakların gölgesinde Kaptan Poliksingis'in bayrağı altında toplanıyorlardı.

"Dikkat et," dedi bir daha Emine, kaptanın karşılık vermediğine bakıp, "kadın kale gibidir, basıp alırlar sonra."

"Ederim," diye karşılık verdi Kaptan sonunda, "hadi sağlıcakla kal!"

Emine'yi göğsüne bastırıp sıktı, sert memelerini göğsünde hissetti, bir an için kafası buğulandı. Varsın dünya yerin dibine batsın, yeter ki şu kımıl kımıl beden kollarının arasından eksik olmasın! Emine gözlerini yumdu, ayaklarının ucunda kalkıp er-

keğinin dudaklarını aradı. Kaptanın dizleri gevşedi, içi bal doldu, ölüm doldu.

Kısrak kişnedi; kaptanın başı dönmüştü, birden silkindi, kapının eşiğinde dikildi. Kadını hafifçe itti, dudaklarını dudaklarından ayırdı, kısrağının yelesini avuçladı, bir sıçrayışta eyerin üstünde buldu kendini.

"Sağlıcakla kal," dedi geri dönüp bakmadan, açık dış kapıyı geçti, köy meydanına doğru sürdü hayvanı, meydan kaynıyordu.

Aynı günün şafak vakti, Petrokefalo Köyünde, büyükbabanın avlusunda Kaptan Mihal çevresine güvenilir adamlarını almış, kırmızı yazılı siyah bayrağını Todori'ye teslim etmişti; yamacında iki eski eğlence arkadaşı duruyordu, silâhlı onlar da: Kayambis ile Furogato. Ventuzos ailesini köyde bir eve yerleştirmeye gitmişti, Bertoldo kadınların ardında, pelerinine bürünmüş tir tir titriyordu sabahın ayazında, patlak gözleriyle bakıyordu çevresine. "Şu canavarlar da neyin nesi," diye düşünüyordu, "nereye giderler böyle, neden giderler sabah sabah, bu ayazda?"

Kaptan Mihal, kollarını göğsüne kavuşturmuş kapının eşiğinde konuşmadan duran karısına baktı.

"Hatun hoşça kal, sağlıcakla," dedi.

"Tanrım yardımcın olsun Kaptan Mihal!" diye karşılık verdi karısı sakin. "Tanrım yardımcınız olsun palikaryalar!" diye ekledi bakışlarını kocasının güvenilir arkadaşları üzerinde gezdirerek.

Büyükbaba göründü kapıda, sakalı, ağaran günün ilk ışınlarıyla pembeleşmişti.

"Güle güle çocuklar, hayır dualarım sizinle beraber," diye gürledi, koca elini havaya kaldırdı. "Hadi Tanrı yardımcınız olsun! Girit için, bre çocuklar, gazanız, şaka değil! Onun uğrunda öleceklere ne mutlu!"

Sustu, az sonra ekledi:

"Doğan gün adına çocuklar," dedi, "nedenini bilmem, ama Girit için ölmek, Girit için yaşamaktan yeğdir benim için!"

"Âşık dediğin böyle olur işte!" dedi Kayambis, avlu kahkahalarla çınladı.

Şamatayı Trasaki de duydu, babasının savaşa gittiğini anladı, yatağından fırladı, işlemeli kırmızı bir battaniyeye sarınıp geldi, kapının eşiğinde durdu. Dedesiyle anasının arasında duran mahmur oğlunu görünce Kaptan Mihal'in yüzü güldü:

"Sağlıcakla, Trasaki," dedi, "darısı başına!" Kısrağının sırtına atladı.

Istavrozunu çıkardı:

"Tanrı adına!"

Bayrak önde çekip gittiler, köyde eli silâh tutan tek bir erkek kalmamıştı.

Ünlü İsa Efendimiz Manastırı çok eski bir manastırdı, çok eski yıllarda, Venediklilerden, İstanbul'un fethinden önce, doğuya, batıya hükmeden Bizans krallarımız zamanında kurulmuştu.

Söylendiğine göre İmparator Nikiforos yaptırmıştı bu manastırı; imparator, güzel bir kadının sülün endamının esiri olmuştu; cehennemi boylamasına kıl kalmış, ama son anda toparlanmış, uçurumun kenarına tutunmuştu; Tanrıya seslenmiş, nadim olmuştu; Tanrı da sesine kulak vermiş, ona acımış, öbür günahkâr, ama çilekeş krallarımızın yanına, cennete almıştı onu da.

Dünyayı fethetmiş, Girit'e inmiş, Berberileri çökertmiş, yangın artığı köylerden, kalelerden hilâli indirip yerine İsa'nın kanlı bayrağını asmıştı. Bir gün, gene söylentiye göre, tam şu gördüğümüz vadiden geçerken ortalık kararmış, akşam olmuştu, burada konaklayıp yatar uyurum, demişti imparator; yarın şafakla beraber Tanrının izniyle Hendek'e (Büyükkale'nin o zamanlardaki adı buydu) gideriz diye düşünmüştü. Yatmıştı uykuya bir limon ağacının altında; aylardan mayıs ayı, mehtap, gece bülbül gibi şakımakta... İsa Efendimiz aldığı uzun yoldan yorgun, bitkin, yalınayak çıkagelir, limon ağacının altında durur, Nikiforos'a bakar, bir ah çeker, limon ağacının altında yere uzanır; başının altına bir taş çeker yastık yerine, "Yoruldum..."

der. Kollarını kavuşturur, gözlerini yumar uykuya dalar.

Bütün gece imparator görülmedik, duyulmadık bir tatlılık duyar içinde, derin bir mutluluk; mehtap değildi bu, bülbül sesi de değil, uyku hiç değil; cennetteydi imparator.

İmparator Nikiforos şafak vakti gözlerini açtığında, bu ağaç kutsaldır, der, İsa Efendimiz yatıp uyudu onun altında; buyruk çıkarır, kutsal ağacın çevresine bir manastır yaptırır. İşte söylentiye göre İsa Efendimiz Manastırı böyle kurulmuştur.

Bizans kralları ölürler, Türkler İstanbul'u fethederler, Venedikliler Girit'i basarlar, sonra Berberiler gelir. İsa efendimiz Manastırı yıkılır, yeniden yapılır, bir daha, bir daha yıkılır, yeniden dikilir; işte şimdi de Osmanlılar kuşatmıştır onu, kampanaları çalınmaktadır acıklı, endişeli; haberciler salmaktadır sağa sola: Ey Hıristiyanlar, dini bütünler, imdat! Osmanlı İsa Efendimizi kuşattı!

Başkeşiş kilisede silâhlanmakta, keşişler 'kutsal masanın' altına, toprağa gömdükleri silâhları çıkarıp temizlemekte. Başkeşiş sağdaki büyük İsa ikonunun önüne diz çökmüştür.

"İsa Efendimiz," diye seslenmektedir yüksek sesle, çevresindekilerin de duyması için, "İsa Efendimiz, kusurumu bağışla, tüm kusur bende, ben sebep oldum, bağışla beni! İşte köpekler öç almak için geldiler."

Gerçekten de suç ondaydı. Papazların yılbaşı günü olan 1 Eylül günü Büyükkale'den dönüyordu İsa Efendimiz Manastırının Başkeşişi; Metropolit'e gitmişti bağlılık bildirmeye, manastırının yıllık peşkeşlerini de getirmişti, kendi manastırını da Metropolitliğin çatısı altına, kanatlar altına almasını yalvarmıştı. Paşaya aracı olsundu, artık Türkler gelip manastırını basmasınlardı, kaç kez yıkacaklardı, kaç kez yenibaştan kuracaktı. İnsaf etsinlerdi artık! Kocamıştı. Kocadım artık Despot Hazretleri, yaralarım sızlıyor, kumanda edemiyorum artık!

"Tanrı ne kadar kocasa gene de on azize bedeldir!" dedi Metropolit gülümseyerek; "hadi güle güle, hayır dualarım seninle beraber olsun!"

Başkeşiş, Metropolit'in hayır duasını alıp Lazareto Kapısından dışarı çıkmıştı katırının sırtında, batan güneşe bakıyordu, dağlar mavi bir aydınlık saçıyordu karşıdan, çevresinde bi-

çilmiş tarlalar, bozulmuş bağlar, ürün yüklü zeytin ağaçları, Başkeşişin yüreği kanatlanmış uçuyordu.

"Güzeldir yalancı dünya," diye mırıldandı, "Girit de güzel, Tanrı da büyüktür!"

Deniz kıyısında ilerliyordu, Ruses'e, kırmızı topraklara geldi, şen dulun hanında durdu, bir kadeh rakı içti, ilerledi; şimdi Uğursuz Tepeye yaklaşmıştı, uçurumun kenarından giden keçi yolunda katırını bin bir güçlükle sürebiliyordu; hafif bir rüzgâr esiyordu, başkeşiş sağında koyulaşan denize bakıyordu. Istavroz çıkardı, yüreği tatlılaştı, bir daha mırıldandı: "Güzel şu yalancı dünya, Girit de güzel...

Daha mırıldanması bitmemişti ki üç Türk kayaların ardından fırladılar, ellerinde bıçaklar; pusu kurmuşlardı başkeşişe, onu öldürmeye ant içmişlerdi; 866 ayaklanmasında nice nice kadını dul komuştu bu kaptan keşiş, hâlâ yaşayanlar vardı bu zavallı kadınlardan, şimdi kocamış durumda. Şimdi ona pusu kuran bu üç Türk de o zamanın yetimleriydi, ant içmişlerdi babalarının öcünü almak için.

Katır huylanmıştı, az kalsın başkeşişi uçuruma atacaktı. Ama atik davranmış, yaşlılığını unutmuş, yaralarına boşvermiş, yabankedisi gibi yere atmıştı kendini.

"İsa adına!" diye gürlemiş, bıçağını çekmişti.

Uçurumun kenarında dört gövde birbirine girmişti kudurmuşçasına. Başkeşiş kısa boylu, geniş alınlı, kalın kemikliydi; atikti, koca elini indirip kaldırıyor, vuruyordu. Kanı kaynamaya başlamıştı, gençlik günleri geri gelmişti; Osmanlıyla dövüşüp ölen tüm dedeleri canlanmıştı içinde, şimdi boğuşan bir kişi değildi, tüm Giritliler dövüşüyordu şu an; başkeşiş kollarında, bacaklarında, ruhunda, çok eski, belirsiz, yenilmez, başa çıkılmaz bir gücün toplandığını hissediyordu.

Uzunca süre birbirlerine kenetlenmiş boğuştular, birbirlerini bıçakladılar, kayaların üstünde yuvarlandılar; dağa sırtlarını veriyor, öylece birbirine kavuşmuş durumda yerden kalkıyor, yer değiştiriyor, ağır adımlar atıyor, dört dönüyorlardı horon tepercesine. Dört gövde birbirine girmişti, sekiz ayaklı bir ejderha olmuştu, bıyıklı, sakallı, dört kafalı; taşların, kayaların üzerine yuvarlanıyordu kanlar içinde; kanları birbirine karışı-

yor, nefesleri birleşiyordu, çarpılmış köpüklü ağızlarından naralar yükseliyordu.

"Gâvurun dölü, tavla imanlı, katil!" diye bağırıyordu Türkler üçü birden, kıyım kıyım kıyıp yemek istiyorlardı başkeşişin etlerini.

Keşiş de, "İsa adına!" diye gürlüyor, yumruk sallayıp karşısındakilerin dişlerini kayalara serpiyordu.

Karanlık iyice bastırmıştı, deniz kararmıştı, yıldızlar görünmüştü gökyüzünde sakin, insafsız; bir gece kuşu tünemişti kayanın doruğuna, boğuşan, halay çeken bu dört kıllı adama bakıyordu, ötüyordu garip garip.

"İsa adına!" diye gürledi bir daha başkeşiş; yamaca dayandı, birbirine kavuşmuş üç çift bacak ve koldan kendini sıyırdı bir an için; tüm gücüyle, kafasıyla, göğsüyle, kollarıyla itmeye başladı üç Türkü. Bir an onları uçurumun kıyısına kadar sürmüştü, ayakları dolaşıyor, tökezliyorlardı, sendeleyip sallanıyorlardı, yeniden tüm gücünü topladı, bir kez daha itti onları, kollarını havaya kaldırıp korkunç bir çığlık attılar, kayadan kayaya ta denize dek yuvarlanıp gittiler.

Başkeşiş sırtını yamaca verdi, ıstavroz çıkardı, başından kanlar akıyordu, göğsü yarayla dolmuştu, cüppesini yırtıp yaralarını sardı, ürküp bir kayanın ardına saklanan katırına seslendi.

"Tanrım bana yardım et, manastıra dek gidebilecek gücü ver bana, ver de sonra ne dilersen öyle yap!" diye yalvardı, dişlerini sıktı, her yanı acıyordu, katırına bindi.

"Tanrı büyüktür," dedi, manastıra doğru yollandı.

Ertesi gün Osmanlı kasabı başkeşişin bu yeni yiğitliklerini duyan Büyükkale çalkalandı. Yardan yuvarlanan üç Türkün yaşlı anaları bir ağızdan o tekdüze ağıtlarına başladılar, önlerinden ve artlarından kentin tüm Müslümanları, yalçın kayalıklara geldiler, cesetlerin parçalarını topladılar, oracığa, kumlara gömdüler. Erkekler bıçaklarını taze mezarlara sapladılar, uğursuz manastırın küllerini getirip mezarın üzerine serpmeye ant içtiler. İçtiler ve dediklerini yapmak üzere harekete geçtiler ve bir şafak vakti İsa Efendimiz Manastırının bulunduğu vadi kırmızı fese kesti.

Güneş Lazareto Kapısını çaldı, kapı açıldı, yeni birlikler çıktı dışarı, manastıra doğru yürüyüşe geçtiler; bazı birlikler de büyük bir Türk köyü olan Kasteli'ye yöneldiler, gâvurlar basmıştı şimdi bu köyü; gidenler arasında Nuri Beyin yeğenleri, amca oğulları, hala oğulları, dostları da vardı, başlarında da müezzin, birliğin en önünde gidiyorlardı soluk soluğa, öfkeli, azgın. Büyükkale Hıristiyanları evlerinin kapalı pencereleri ardından sabahın alacakaranlığında, bellerinde piştovları, kamaları, küfrederek geçtiklerini, Rum evlerinin kapılarına bıçaklarını sapladıklarını seyretmişlerdi.

Fukaropulalar, mahmur, yalınayak, kapılarındaki üç deliğe gözlerini uydurmuşlar Türk mahallesinin ayaklanışını, karşıki yeşil kapının açılışını, Nuri Beyin öfkeli akrabalarının sokağa koşuşunu seyrediyorlardı... Tehditleri duyuyor, durumu anlıyorlardı. "Emine köpeğini kaçırmaya gidiyorlar," dedi Aglia, "vaftiz olmadan önce..." "Yok pis zampara Poliksingis'i gebertmeye gidiyorlar," dedi neredeyse sevinçli Frosini; ortancaları hiç konuşmuyordu. "Ah ben de Emine gibi olaydım da tüm Türklük ve Hıristiyanlık benimle ilgilenseydi," diye iç geçiriyordu. Ama tam bu sıra yukarıdaki odadan ağabeyleri Kir Aristotelis'in öksürdüğü duyuldu, uyanmıştı ağabeyleri; hemen geceliklerinin eteklerini topladılar, biri yıkanması için su ısıtmaya, öbürü giyinmesine yardım etmeye, üçüncüsü de sabah kahvesiyle gül reçelini hazırlamaya koşuştular.

Aynı saatte, ta denizlerin ötesinde, Atina da uyanmaya başlamıştı; Partenon'un sütunlarından günışığı düzlüğe doğru yayılmış, şimdi mahmur, buğulara bürünmüş uzanıp giden, usu ve güzellikleriyle ün salmış kenti aydınlatmaya başlamıştı yavaş yavaş. Tembel kent toprağın ve mermerlerin üstünde doğruluyor, geriniyor, esniyordu; ama güneş, ışınlarını yollamış, onu iyice uyandırmıştı; sütçünün, gazete satıcısının, manavın hançeresinden sabahın ilk sesleri duyuluyordu.

Kenar mahallelerin daracık sokaklarında, boşaltılmış okullara, ambarlara, izbelere, Giritli göçmenler yerleştirilmişti; ağızlarını bıçak açmıyordu, uykusuzdular, küme küme yerlere oturmuşlardı sessiz. Başları yaşmaklı kadınlar, onlar da sessiz; ellerinde teneke kutular, kaplar, dizi dizi gidip açık bir kapının

önünde duruyorlardı; kapıdan bir avluya giriliyordu, avluda koca koca kazanlar kaynıyordu; kadınlar saatlerce sıra bekliyor, sonra iki kepçe çorba alıp dönüyorlardı. Başlangıçta utanıyorlardı, alışık değildiler el avuç açmaya, ama ne yapılır ki, açlık, korkunç canavar; sonunda onlar da alışmıştı bu işe.

Yaslı ana, Yunanistan, ağzından kendi lokmasını alıp aç Girit'i besliyordu; cimri zenginler keselerinin ağzını açmak zorunda kalıyor, genç nişanlılar birbirleriyle vedalaşıyor, papazlar ellerini Tanrıya açıyor, uzak kuytu kıyılardan cephane, yiyecek ve asker yüklü tekneler yol alıyorlardı Girit yönünde.

Ta uzaklardaki bol tekneli adada, Şıra Adasında, Kaptan Stefanis; topallaya topallaya adanın eğri büğrü daracık sokaklarını arşınlıyor, önüne gelene yalvarıyor, sızlanıyordu.

"Hıristiyanlar, bana da bir tekne, Girit için bir tekne!" Tanrı da bu dileğini yerine getirmişti tam istediği gün; iki kaptan arkadaşı İsa Efendimiz Manastırına yardıma gidiyorlardı, Şıra'lı yurtseverlerin kendisine emanet ettikleri tekneye ayağını atmıştı Kaptan Stefanis, tekne yiyecek, deri, bez ve cephane yüklüydü. Hafif bir rüzgâr esiyor, yelkenler şişiyor, tekne Girit yönünde yol alıyordu. Kaptan Stefanis ıstavroz çıkardı, Aya Nikola'nın ikonunu eline aldı, götürüp teknenin baş tarafına yerleştirdi, önünde eğilip öptü. "Dikkat et Aya Nikolam," dedi yavaşçacık, "seni buraya, baş tarafa koyuyorum, gözlerini dört aç, sonra ben ambardaydım, göremedim, diye sızlanma!" Kısa kırvırcık sakallı denizci aziz ona bakıyor, konuşmuyordu, deniz suyu yeniği ellerinde bir oyuncak vardı: içinde ufacık tayfaları olan bir tekne. Aziz gülümsüyordu.

Ufak bir bulut, bir top duman göründü güney yönünde gökyüzünde, durmadan kabarıyor, büyüyordu, peşinden başka koyu bulut parçacıkları da geliyordu, sıcak bir lodos bulutları çoban gibi önüne katmış sürüyordu. Öğle vaktine dek tüm gökyüzü bulutlarla örtülmüş, ta uzaklarda, ilk sonbahar damlaları düşmeye, toprağı yumuşatmaya başlamıştı, gökle deniz arasında ilk şimşekler, ilk gökgürültüleri.

Kaptan Stefanis kıvılcım saçan gözlerini güney yönüne çevirip gülümsedi: Hadi bre lodos, koca saka, taşı tulumlarını bakalım! Gökyüzünü yağmur suyu yap da deryayı ıslat, ne güneş

ne de ay çıksın, zifir karanlık; Girit'in çeyizlerini şipşak, keyfimce, boşaltayım!

Ventuzos da duydu gökgürültüsünü yamaca tırmanırken, başını yukarı kaldırdı, gökyüzü kapkara, başının üstüne abanmıştı. Dur hele azıcık gökyüzü, sabret, sağdıcım Yorgaros'un oraya varayım da sonra ne istersen onu yap.

Adımlarını sıklaştırdı, bir an önce bir dağ köyü olan Anapoli'ye varmak istiyordu; karısıyla iki kızını sağdıcının çatısı altına bırakmak niyetindeydi, orada kalacaklardı Girit'e yeniden huzur gelinceye dek.

Köye vardığında ortalık zifir karanlıktı. Kapıyı çaldı, kimsecikler yoktu! Bir daha çaldı, sağdıcı göründü gözleri kızarmış, saç baş dağınık, bet beniz uçuk, ama Ventuzos karanlıkta farkına varmadı.

"Merhaba Yorgaros sağdıcım, konuk geldim bu gece sana!"

"Başım üstünde yerin var!" dedi sağdıcı, "hoş geldin, safa geldin!"

Ventuzos içeri girdi, ama karısı görünmüyordu ortalarda sağdıcının, yukarıdaki odadan alçak sesler duyuluyordu, birileri mırıldanıyordu, sonra sessizlik oldu.

"Sağdıç, hatun nerede?"

"Kusura bakma Ventuzos," diye karşılık verdi Yorgaros, "şu son günlerde pek yorulduydu, hastalandı, selâm söyledi, hoş geldi, safalar getirdi," diyor.

Sağdıç sofrayı hazırladı, yemek, şarap getirdi, öbür kandili de yaktı.

"Kusura bakma sağdıç," dedi, "yoksul aşı, bilemedim bu gece bana şeref vereceğini, yarın Allahın izniyle sana bir horoz keserim."

Bora patlamıştı, yağmur çatıyı, kapıları dövüyordu, avludaki yaşlı incir ağacının dalları birbirine çarpıyordu.

"Allahın izniyle yarın sabah erkenden yola çıkacağım; Kaptan Mihal'e söz verdim, gitmesem ayıp olur, sonra çekinirim de ondan; bu gece, sağdıcım, senden bir ricaya geldim."

"Elimden geleni esirgemem," diye karşılık verdi Yorgaros, başını eğdi.

"Silâhlar susuncaya dek bizimkilerin barınması için fazla

bir odan var mı diyecektim?"

Yorgaros'un sanki boğazı tıkanmıştı, bir yudum şarap içti.

"Tam da şu günlerde bir odamız boşaldı," dedi, gözlerini yere dikti, "tam da şu son günlerde, sağdıcım, veriyorum sana bu odayı!"

Kalktı, avluya çıktı, sırılsıklam geldi az sonra.

"Tanrıya şükür, yağmur yağıyor, toprak yumuşayacak, süreriz artık."

Sofrayı topladı, sağdıcına sedirde bir yatak hazırladı.

"Sağdıç," dedi, "yoldan geldin yorgunsundur, yat..."

Ertesi sabah Yorgaros bir kâse süt, arpa peksimeti, bir dilim peynirle içeri girdi. Gökyüzü gece tüm bulutlarını yeryüzüne dökmüş, şimdi tertemiz olmuştu. Köyün horozları damlara çıkmış ötüyorlardı.

"Hadi eyvallah sağdıç," dedi Ventuzos, "ama bu iyiliğinin karşılığını nasıl öderim, bilemem? Ancak Allah verebilir iyiliklerin karşılığını."

"Hem de iyice verir Kudretlim!" dedi Yorgaros, "Hadi güle güle Ventuzos sağdıç, yolun açık olsun!"

Gün iyice ışımıştı, taşlar pırıl pırıldı, yıkanmış, ağaçların yapraklarında yağmur damlacıkları parlıyordu; Ventuzos yokuş aşağı iniyordu keyifli, ıslık çalarak; ailesine bir çatı bulmuştu, kâbusu atmıştı üstünden, şimdi Kaptan Mihal'in yanına varmak, Kayambis'e, Furogato'ya kavuşmak için acele ediyordu.

Derken köyün çıkışındaki bir kulübenin kapısı açıldı, bir ihtiyar göründü kapıda. Ventuzos ihtiyarı tanıdı, Yorgaros'un amcasıydı. Her iş gelirdi elinden, ağaçları aşılar, hastalara bakar, cumartesileri öğleden sonra toprak çanağını, sabununu, fırçasını, usturasını, makasını alır, kilise kapısının eşiğine yerleşir, önüne oturan tüm suratları tıraş eder, kafaları kırkardı. Bir de torbası olurdu yanında, müşteriler torbayı ekmek, sebze, kuru üzüm doldururlardı; iki de büyücek şişesi vardı, biri şarap, öbürü zeytinyağı için. Tıraş, saç kesme işi bitince saçları yığın yapıp ateşlerdi, çevre pis pis kokardı.

"Uzun yıllara Barba Zaharya!" dedi Ventuzos, durakladı.

"Merhaba lircibaşı," diye karşılık verdi ihtiyar; "evlât, ne

oluyor yahu? Dünyanın hali nicedir, nereye varacak bu işler?"

"Hiç sorma Barba, şeytan götürsün!"

"Ya sen?"

"Beni de! kaçıp kurtulmak mümkün mü ki? Bu gece sağdıcım Yorgaros'un orada konukladım, iki çift lâf ettik, şimdi gidiyorum!"

İhtiyar ellerini gökyüzüne kaldırdı.

"Yorgaros'un orada!" diye mırıldandı, "Yorgaros'un orada? Tanrım büyüksün! Demek bundan dün gece haber saldıydı, kimse gelmesin evine ağıt için diye!"

"Neler söylüyorsun, ne ağıtı o öyle? Kim için?"

"Hiçbir şey anlamadın mı?"

"Ne anlayacaktım?"

"Dün sabah oğlunu öldürdüler, cesedi yukarıda odadaydı, haberin olmadı mı?"

Ventuzos iki eliyle yüzünü kapadı, konuşmuyordu.

"Hey, hey, ağlamayı bırak şimdi bre Ventuzos, hadi yolun açık olsun, bizim de gideceğimiz yer orası!"

O gece İsa Efendimiz Manastırına da yağmur yağmıştı, keşişlerin yüzleri serinlemişti, tam üç gün üç gece uykusuz mazgallarda savaşmışlar, Osmanlıyı tutmaya çalışmışlardı. Topu topu otuz iki keşiştiler, o sıra çevre köylerden yirmi kişi kadar da yabancı vardı manastırda; bu zor durumda İsa Efendimizi yalnız bırakmaktan utanmışlar, orada kalmışlardı. Acıklı kampana seslerini duyunca çoluk çocuklarını alıp dağın doruğunda, Tanrının koruduğu bir mağaraya götürmüşler, kendi özgür iradeleriyle dönüp manastıra kapanmışlardı ölümü göze alarak; yanlarına yiyeceklerini de almışlardı, kimi bir koyun, kimi bir keçi, kimi peksimet yapılmış arpa ekmeği.

Kaptan Poliksingis tayfasıyla ormandan çıkıp vadiye vardığında, oradan, yükseklerden, aşağılara, manastıra baktığında, öğle vakti yaklaşıyordu. Ta uzaklardan silâh sesleri, trampetler, birbirini öldüren insanların şamataları duyuluyordu. Tepelerinde gökyüzü bulutlu, azgın, bulutlar kuzeye doğru kaçışmakta, çeteciler menzile girip ateş açmak, kendilerini manastır-

dakilere duyurup onları yüreklendirmek için acele etmekte. Önce Kaptan Poliksingis kısrağının sırtında yamacın tepesine dikildi kale gibi.

"Merhaba kardaşlar!" diye gürledi, piştovunu çıkardı. O sıra soluk soluğa gelen arkadaşlarına döndü.

"Selâmlayın çocuklar," dedi, "ama kurşunlar boşa gitmesin, tam hedef!"

Manastırın çevresine gelincikler gibi yayılmış fesleri gösterdi.

Tam elli namlu birden ateş etti Osmanlının art yönünden; kurşunların bazıları kayaları bulup boşa gitti, bazıları da yiyecek Osmanlı eti buldu, yirmi kişi kadar yere yuvarlandı inleyerek.

Manastırdan "Hoş geldiniz çocuklar!" naraları yükseldi; yaşlı keşiş İlarion, sağır çancı, iplere asılıp sevinçli yortu çanları çalmaya başladı.

Türkler kükremişlerdi hırslarından, başlarını kaldırıp baktılar, tepelerinden yayılan, kayaların ardında mevzilenen çetecileri gördüler pusun içinden.

"Allah! Allah! diye bağrıştılar, başka gâvurlar da gelmiş!"

Osmanlı kuvvetlerinin ilk safları çevirmeyi sürdürmek için yerlerinde kaldılar, ötekiler yokuşu tırmanmaya başladılar. Hızlı bir yağmur yağıyordu şimdi, bir bulut alçalıp Rumların mevzilendiği yamacı kapladı, yağmur nizamiye askerinin yüzlerini kamçılıyor, görmelerine engel oluyordu.

"Tanrı bizden yana!" diye gürledi Kaptan Poliksingis, "çocuklar tam hedef!"

Tüfeklerini doldurup bir yaylım ateş daha açtılar. İniltiler, küfürler duyuldu, ama bulut iyice inmiş, Türkleri de örtmüştü, şimdi sadece kırmızı fesleri, parlayan süngüleri görünüyordu.

Mazgalın önünde diz çökmüş duran başkeşiş Osmanlı kuvvetlerinin ikiye bölündüğünü görünce bağırdı:

"Hadi kardeşler, Berberiler ikiye bölündü, çıkıp kuşatmayı yaralım!"

Keşişlerle köylüler yerlerinden fırladılar, çancı bir daha iplere asıldı, deli gibi çan çalmaya başladı, tüfekleri havada, avluda toplandılar, başkeşiş en önde gidip manastırın cümle kapısı-

nı açtı, hep beraber dışarı aktılar.

İki ateş arasında kalan Osmanlı bir ara şaşırdı; saldırıp keşişleri yeniden manastıra tıkmak istediler, ama buyruk gelmişti, geriliediler, vadiye doğru çekildiler, keşişler peşlerinden gittiler.

İsa yeniyor! Yengi İsamızın! diye gürledi başkeşiş, yine ihtiyar oluşunu, kocamışlığını unutmuş, kayaların üzerinden sekiyordu, pırnalların, zakkumların üstünden atlıyor, çukurları aşıyor, şimşek gibi çakıp duruyor, nişan alıyor, ateş ediyor, yeniden kovalamacasına başlıyordu, barut kokusundan mest olmuştu.

Birden trampet sesleri duyuldu, Türkler durdular, hemen peşinden, keşiş kalabalığının ardından, başka trampetler çalınmaya başladı.

"Türkler bizi çevirdi!" diye haykırdı keşişlerden biri, "tuzağa düştük, aziz peder geri dönelim!"

"Manastıra girdiler!" diye uludu bir başkası.

Başkeşiş piştovunu silâhlığına soktu, bıçağını çekti, geri döndü, manastırın açık kapısına doğru saldırdı sessiz.

Tehlikeyi gören Kaptan Poliksingis çetesiyle beraber aşağılara doğru sökün etti. Yağmur daha da hızlanmıştı, güneş bulutların ardında büsbütün kaybolmuştu, çevre adamakıllı kararmıştı. Türklerle Hıristiyanlar yumak olmuş, birbirlerine girmişlerdi, kim kimi çevirmişti, belli olmuyordu.

"Allahına inanan benimle gelsin!" diye bağırdı başkeşiş, bıçağını sallıyor, yol açıyor, ilerliyordu.

"Dayanın arkadaşlar!" diye gürledi Kaptan Poliksingis, o da manastırın kapısına doğru ilerliyordu.

Birçok Türk askeri manastırın avlusuna girmişler, kiliseye doğru yürüyorlardı, geçtikleri yerlere yanmış üstüpü, paçavralar atıyor, manastırı ateşe vermeye çalışıyorlardı.

"İtler! İtler!" diye duyuldu başkeşişle Kaptan Poliksingis'in sesleri aynı anda; manastır kapısının eşiğini birlikte aşmışlardı. Peşlerinden keşişler de yetişmişler, Türkleri manastırın duvarının dibine sıkıştırmışlar, üzerlerine yüklenip bıçaktan geçirmişlerdi.

Dışarıda savaş hızını yitirmişti, Kaptan Poliksingis arka-

daşlarını bulmak için dışarı çıktı, manastırın kapıları yeniden kapanıp demirleri yerlerine konuldu. Gecenin karanlığı adamakıllı çökmüştü. Bulutlarla yağan yağmurdan gökle yeryüzü birleşmişti.

"Hadi çocuklar, şimdi yerlerimize!" diye gürledi Kaptan Poliksingis, "yarına Allah kerim!"

Hıristiyanlar sayım yaptılar; keşişlerden ve çevre köylülerinden üç ölü, birçok yaralı vardı; sağır İlarion da kayıplar arasındaydı; Kaptan Poliksingis'in adamlarından iki ölü, birçok yaralı vardı. Geceleyin vadide çukurlar kazıp ölüleri toprağa verdiler. Ölüler Kasteli Köyünden iki yiğitti, amca ve yeğen. Kaptan Poliksingis bir ağaç kesip haç yaptı, mezarın başına dikti.

"Bunlar da kurban gitti... Darısı başımıza!" diye mırıldandı. Arkadaşlarına döndü:

"Ne varsa hazırlayın da yemek yiyelim çocuklar," dedi, "daha canlıyız, karnımız acıktı."

Ateş yakıp aş pişirdiler, yediler, ölüler ve canlılar üstüne konuştular, nöbetçileri dikip uykuya yattılar kollarını kavuşturup; yarın sabah sabah gene iş başa düşecekti.

Aşağılarda, geceyarılarına dek, manastır ışıklar içindeydi, keşişler ayin yapıyor, Tanrıya şükrediyorlardı; onlara yardım etmiş, manastırı ateşten, yıkılmaktan kurtarmıştı. Yaşlı keşiş Fotios merhemler hazırlamış, yaralıların yaralarını yıkayıp temizliyor, bütün gece onlarla uğraşıyordu.

Nizamiye askerleri de iki düşman hattı arasına sıkışmış arazide ölülerini gömmüşler, yaralılarını tedavi ediyor, yanan ateşe bakıp düşünüyorlardı sessiz; Anadolu'daki köylerinde karıları, çocukları bir başlarına kalmışlardı, tarlaları kim sürecek, bağları kim çapalayacaktı, evin nafakasını kimler sağlayacaktı... Onlar da insandı, Hıristiyanların dediği gibi köpek değildiler...

Gökyüzü ağarmaya başladığında yattıkları yerden fırladılar göreve başlamak üzere; iki derviş, biri davulcu, öteki neyzen, askerleri dolaşıyor, nizamiyeleri uyandırıyorlardı. Keşişler de mevzilerini almışlardı; başkeşişin başı sargılıydı, kılıç darbelerinden çeltik çeltik olmuştu, yaralar çok acıyordu, kan da daha durmamıştı, ak sakalı kızıla kesmiş, kan damlıyordu. Ama

alacakaranlıkta mazgalın önüne çömelmiş, şahin bakışlarını Berberilerin üzerine dikmişti; kalkan bir baş gördü mü hemen ateş edip alnının ortasından vuruyordu.

"Kötü iş şu insan öldürmek," diye geçirdi aklından, "öldürdüklerin Berberi bile olsa; ama suç bizim değil, bunu açıkça söylüyorum sana, kurtar bizi Tanrım, kurtar ki biz de huzurumuza kavuşalım."

Yukarılarda, yamaçta, Kaptan Poliksingis tayfasına talimat vermek için dolaşıyordu. Hemen bütün arkadaşları yatmışlar, kayaların ardında mevzilenmişlerdi, namluları Türklerin feslerine doğru uzanmıştı; Kaptan Poliksingis eğilerek yürümeyi kendine yedirememiş, dimdik dolaşıyordu arkadaşlarının arasında.

"Kaptan eğil, gelip bir kör kurşun bulmasın seni!" diye sesleniyordu arkadaşları.

Kurşunlar çoktan başları üstünde vınlamaya başlamıştı. Ama Kaptan Poliksingis gülüyordu:

"İsterdim bre çocuklar, isterdim eğilmek, ama ne çare ki kaptanız bugüne bugün, ayıp olur, yakışık almaz; kaptanlık istedin Poliksingis, al öyleyse, çek cefasını, sür sefasını!"

"Bırak şimdi bunları, sende kutsal ağaç var Kaptan bence, bundan korkmuyorsun," diye söylendi ıslık çalar gibi ızbandudun biri, ağu damlıyordu burnundan.

Kaptan Poliksingis şimdi öfkelenmişti:

"Ne kutsal ağacı be," dedi, "şunu iyi bil ki Nikoli, her şey insanın yüreğinde, bundan başka kutsal ağaç tanımam ben!"

Ama aşağılarda savaş yeniden başlamıştı zorlu, manastır gene tehlikedeydi.

"Kalkın çocuklar," diye gürledi Kaptan Poliksingis, "yengi İsamızın! Yürüyün!"

Arkadaşları kayaların ardından fırlayıp saldırıya geçtiler, ayaklarının altında taşlar yuvarlanıyordu yamacı inerken kendileriyle birlikte.

Başlangıçta tüfekler konuştu, ama bıçakların, kamaların fora edilmesi gecikmedi, Türklerle Hıristiyanlar birbirlerine girdiler, ayırdetmek olanaksızdı, manastırda silâh sesleri kesildi bu yüzden, başkeşiş en yürekli keşişleri ayırıp gönderdi, öte-

kiler mazgallarda kalıp beklediler.

Ama Türkler kalabalık, Hıristiyanlar azdı, bire yedi; başkeşişle Kaptan Poliksingis savaşçılar arasında dört dönüyor, onları yüreklendiriyorlardı. Ama kaleler teker teker düşüyordu, Türkler dalga dalga saldırıyorlardı, öğleye doğru Hıristiyanların durumu çok kötüleşmişti. Güneşin de batacağı yoktu, gecenin bastırıp savaşın biteceği yoktu, bugün üstelik yağmur da yağmıyordu ki Türklerin gözleri göremez olsun; çok tatlı bir gündü, aydınlık uzayıp gidiyordu, Berberiler manastırı basıp ateşe vermişlerdi, başlayan kıyımın hengâmesinde başkeşişle Kaptan Poliksingis bir ara göz göze geldiler, ama konuşmadılar, biri ötekinin gözlerinin içinde manastırın yandığını görüyordu açık seçik.

Birden bir yaylım ateşi duyuldu karşıki yarın dibinden, Hıristiyanlar başlarını o yana çevirdiler, Kaptan Mihal'in siyah bayrağını gördüler, ardından da, kayaların üstünden sıçrayarak gelen tayfasını. En önde kısrağının sırtında Kaptan Mihal, korkunç, asık suratlı, başında siyah mendili.

"Merhaba kardaşlar!" diye gürledi Kaptan Mihal, piştovunu ateşledi. Sonra Türklerden yana döndü; "size de hoş bulduk!" dedi.

O gün ve ertesi gün Büyükkale'ye durmadan yaralı nizamiyelerle yerli Türkleri taşıdılar.

"Nasıl gidiyor işler yukarılarda, manastırda, daha yok edilemedi mi? Utanma arlanma yok mu sizde!" diye paşa ter ter tepiniyor, sakalını yoluyordu.

"İşler iyi gidiyordu, ama paşa efendimiz," diye karşılık veriyorlardı yaralılar, "o körolasıca Kaptan Mihal imdatlarına yetişti de..."

Susuzluktan çatlıyorlardı, Barbayani'yi çağırdılar, şerbet içirip serinlettiler. Efendina da gelip onlara Kuran okudu acılarını dindirmek için. Koca çınarın dalında sağır keşiş İlario'nun cesedi sallanıyordu, geçen günkü boğuşmada onu canlı yakalamışlardı. Zavallı çancının elinde kampana ipinin bir parçası kalmıştı, yakaladıklarında bırakmak istememişti ipi, Türkler de

ipi kesmişler, parçası keşişin avucunda kalmıştı.

Metropolithanede, Metropolit geceleri soyunmadan yatıyordu, bilinmezdi Berberilerin ne zaman gelip götürecekleri koca çınara asmak için; yalınayak başı kabak gitmek istemiyordu, yarı çıplak sürükleyip alay etmelerine razı değildi gönlü. Libya körfezinin oradaki Kuduma Manastırından münzevi keşiş Mahumyo'yu çağırtmıştı; keşiş her gün Metropolit'e günah çıkartıyor, kutsal ekmekle şarap veriyordu, ruhu göçmeye her an hazır olsundu. Murcuflos da onu yalnız bırakmıyordu, sadık bir köpek gibi odasının kapısında kıvrılıp yatıyordu geceleri, ansızın alıp götürürlerse, haberi olmazsa, Metropolit'le birlikte o da canını teslim etmek fırsatını kaçırırdı sonra.

Gecenin karanlığı iyice bastırmış, Muhammet'le İsa birbirinden ayrılmıştı; Hıristiyanlar dağın yamacında, Türkler de manastır duvarlarının dibinde ateşler yakmışlardı; ortada koca manastır kapkaranlıktı. İki kaptan buluşmuşlar, savaş üstüne konuşmuşlar, yarın sabah nasıl ve nerelerden saldıracaklarını karara bağlamışlar, iki çift tatlı dostluk sözü etmeden ayrılmışlardı. Kaptan Poliksingis savaşın ateşi ve heyecanını daha üstünden atamamıştı, tatlı sözlere ilk başlamak istememişti; Kaptan Mihal de böyle bir şey olsun zaten istemezdi.

Kaptan Mihal ateşin başında yalnız kaldı, bir sigara sarıp düşüncelere daldı. Yüreği temiz değildi, hayır değildi; savaşıyor, vurup kırıyor, öldürüyordu, her an kendisi de ölebilirdi, gık demeden Girit uğruna; ama aklı Girit'te değildi. Kısrağının sırtında saldırıya geçip Allahına inanan ardımdan gelsin! diye gürlediğinde bile, inançsızın biri olduğunu görüyordu. Gecenin karanlığı basıp da tekbaşına bir köşeye çekildiğinde, başka zamanlar olduğu gibi özgürlüğü düşünmüyordu, aklı fikri başka yerlerde sürtüyor, onu rezil rüsva ediyor, yerin dibine batırıyordu.

"Ayıp sana ayıp, sen bu hallere mi düşecektin Kaptan Mihal!" diye kendi kendine söylendi, ateşe tükürdü.

Tam bu acı düşüncelere dalmış gitmişken, ardından hafif ayak sesleri, solumalar duyuldu. Dönüp baktı. Ventuzos'tu bu

gelen. Savaşta pek işe yaramadığından, ailesini yerleştirsin diye kaptan ona izin vermişti, şimdi köyden dönüyordu soluk soluğa.

"Ne var Ventuzos?" dedi Kaptan Mihal, doğruldu.

Kaptanın çoktandır içini kemiren derdin farkında olan Ventuzos kulağına eğilip fısıldadı:

"Kaptan... Kaptan, Emine'yi..."

Kaptan Mihal yerinden sıçradı, Ventuzos'u kolundan yakaladı, yanıbaşına, yere mıhladı.

"Yavaş konuş!"

"Bu akşam Türkler Kasteli'yi basıp onu kaçırdılar!"

Kaptan Mihal elini ateşe uzattı, yansın da acı duysun istiyordu... Uzunca süre sustular, sonunda Kaptan Mihal döndü:

"Ne yana gitmişler?"

"Büyükkale'ye."

"Ne zaman?"

"Bu akşam ortalık kararırken."

Kaptan Mihal fırladı ayağa kalktı:

"Gel benimle ve çeneni kıs!"

Ama Ventuzos dayanamadı.

"Yerini mi bırakacaksın?" diye bağırdı, "Ya Türkler gece baskın yaparlarsa?"

"Kıs çeneni!"

En yiğit on adamını seçti, en deneyimlileri.

"Gelin peşimden, takibe gidiyoruz!" Öbür arkadaşlarına döndü: "Sabaha kalmaz dönerim, dikkatli olun!"

Kendisi önde yamacı inmeye başladılar, gece karanlığında gözden yittiler.

İki üç saat geçti aradan, geceyarısı da geçmişti. Hıristiyanlar daha yatmamışlardı, nöbetçileri dikip uykuya daldılar. Manastırda en yaşlı keşişler kilisenin döşeme taşlarına alınlarını koymuşlar, Tanrıya dua ediyor, yardımcı olmasını diliyorlardı; başkeşiş yaralarını mumlu bezlerle sarmış, mazgalında iki büklüm olmuş bekliyordu, ufak mazgal deliğinden nizamiyelerin ateşlerin önünden gelip geçişlerini seyrediyor, tüfeklerin, kılıç-

ların şakırtısını dinliyordu. "Uyumamış köpekler, uyumamış," diye düşünüyordu, "bir kötülük var kafalarında..."

Başının üstündeki gökyüzü pırıl pırıldı, yıldızlar neşeli parlıyor, dağdan inen ayaz insanların kemiklerine işliyordu; büyük bir kuyrukluyıldız akıp kayboldu, başkeşiş ıstavroz çıkardı.

"Çok değerli bir şey yok olacak," diye mırıldandı, "Tanrım, manastırımızı koru..."

Bakışları gökyüzüne kalkık duasını ederken, birden davul ve trampet sesleri duyuldu, kıyamet kopmuştu sanki, Allah! Allah! sesleri yükseliyordu, kopkoyu, kapkara dalgalar manastıra doğru geliyordu; başka kalabalık kümeler de uyuyan Hıristiyanların üzerine atılmıştı. Yeryüzü bir gidip bir gelmişti, Türklerle Hıristiyanlar yamaçta birbirine girmişler, nizamiye askerleri de manastırın duvarına merdiven dayamışlardı; şafak sökmek üzereydi.

Başkeşiş keşişlere seslendi, gürledi:

"Kardeşler, manastırımız elden gidiyor, size bir sözüm var, iyi dinleyin beni. Manastırımız elden gidiyor ve bunun vebali benim boynuma, intikam almak için beni yakalamak istiyorlar, gidip teslim olacağım; elveda!"

"Aziz başkeşiş," dedi, doktor keşiş Fotios, "öldürürler sizi."

"Ne yapsınlar istersin Peder Fotios? Elbette beni öldürecekler! Ama manastırımız kurtulacak."

"Seni öldürecekler, ama manastırımız da kurtulmayacak. Osmanlıdır bu, güven olmaz."

"Ben vicdanımın buyurduğu görevi yapayım, onlar da bildiklerini yapsınlar, yukarıda Allah var, o da dilediğini yapsın!"

Başkeşişlik âsâsını kaldırdı, ucuna beyaz bir bez bağladı, duvarın üstünden kaldırdı, sallamaya başladı, hem sallıyor, hem bağırıyordu.

Giritli bir Türk atıldı:

"Ne istiyorsun iblis keşiş?"

"Komutanınız kim? Git ona haber ver, başkeşiş teslim olacak de, kıyma gibi kıyılmayı göze almış de ona; ama söz istiyor de. Manastıra saygılı olacağına söz versin diyor de."

Gür sesi her iki yandan da yankılanmıştı, kavuşmuş gövdeler birbirinden ayrıldı, silâhlar sustu, birden bastıran sessizlik-

te manastırın damlarından horoz sesleri duyuldu, sabah olmuştu.

"Silâhlarını bırak, dışarı çık, manastıra dokunulmayacak!" diye duyuldu komutan Hasan Beyin sesi.

"Yemin et!" diye bağırdı başkeşiş, ellerini gökyüzüne kaldırdı, gökyüzü kızarmaya başlamıştı.

"Muhammet adına yemin ederim!"

Başkeşiş duvardan aşağı indi, keşişler çevresini aldılar, haç işareti yaparak alnından, omuzlarından, göğsünden öpüyor, vedalaşıyorlardı. Başkaları da gelip ellerinden öpüyorlardı.

"Elveda büyük kurban, elveda..." ölüm buseleri veriyorlardı. Başkeşiş kiliseye doğru yürüdü, diz çöküp eşiğine yüz sürdü, öptü.

"İsa Efendimiz," diye mırıldandı, "elveda!"

Bakışlarını avluda, kilisede, hücrelerde, kilerlerde, ahırlarda dolaştırdı. Elini kaldırdı:

"Elveda!"

Dış kapının eşiğini aşar aşmaz Türkler çevresine üşüştüler, başkeşiş aralarında kayboldu; sonra Türkler birden aralık kapıdan içeri daldılar, manastırın iç kısmına saldırdılar bağırarak.

"Ateş bre çocuklar, ateş!" diye komut verdi Kaptan Poliksingis, "yeminlerini tutmadılar." Başına bir bıçak yarası almıştı, bağlıydı başı, acıdan bağırmamak için kendini zor tutuyordu.

"Kaptan Mihal nerede?" diye bağırdı bir daha, kısrağını mahmuzladı, manastıra doğru yöneldi.

Ama Kaptan Mihal daha dönmemişti, bayrakları Todori tayfanın başına geçmiş, Türklerin gerisinden saldırmışlardı hep birlikte. Şimdi manastır alevler içindeydi, vadinin dibinden bölük bölük fesli taze kuvvetler görünmüştü.

Genç keşişler duvarlardan aşağı atladılar, iki Hıristiyan tayfasına kavuşup birlikte dağın yolunu tuttular.

"Kaptan Mihal nereye gitti Todori kardaş?" diye sordu Kaptan Poliksingis yamacın doruğuna varıp durduklarında. Yüzü, boynu, göğsü kanlar içindeydi, yaralarından durmadan kan akıyordu.

"Bilmiyorum, gece takibe çıktı."

"Ne takibi?"

"Bilmiyorum dedim!"

Hıristiyanlar yamacın doruğunda durup manastırdan yana baktılar, manastır alevler içinde yanıyordu. Şimdi yalımlar adamakıllı beslenmiş göklere yükseliyor, duman güneşi gölgeliyordu.

Kaptan Poliksingis taş kesilmiş kalmıştı, maneviyatı bozulmuştu. Kendi acılarını unutmuştu, akan kanları bile silmiyordu, gözleri perdelenmişti.

"Kaptan gidelim," diyorlardı adamları, "yaralısın. Manastıra bakma artık, hayır kalmadı, Tanrı öyle istedi, biz görevimizi yaptık."

"Kaptan Mihal olaydı," diye mırıldandı Poliksingis, iç geçirdi.

Zorla oradan alıp götürdüler, dağın yamacından inip vadiye girdiler, Kaptan Poliksingis kendi adamlarıyla Kasteli Köyünün yolunu tuttu. Kaptan Mihal'in bayrağı Petrokefalo'ya yöneldi. Kara haber önlerinden gidiyor, geçtikleri yerlerde feryatlar başlıyordu.

Türk kuvvetlerinin davranışlarını izlemek amacıyla vadide bıraktıkları artçı müfreze, Kaptan Poliksingis'in tayfasına öğleye doğru kavuştu; kör bir derenin yatağında, çınarların altında ekmek yemişlerdi, dinlenmek için uzanmışlardı, Kaptan çınarın gölgesine uzanmıştı, yaşlı doktor keşiş Fotios yaralarını temizleyip sargıları değiştiriyordu.

Müfrezeyi gördü.

"Ne var ne yok Yakumi?" diye seslendi.

Yakumi yaklaştı, güneş yanığı, yedi aylık, ufak tefek, toprağa sağlam basan, cingözün biriydi. Bu gözler nę kıyımlar, ne cümbüşler, ne eğlenceler görmüştü; kaç kez şu dünya önünde altüst olmuştu, şimdi ne fazlaca korkar, ne de fazlaca sevinirdi! "Dünya bir çarkıfelektir," derdi, "bir çark ki durmadan döner; vızgelir kâinat bana!" Kim döndürür bu çarkı Yakumi? diye sorarlardı ona. "Bazan Tanrı, bazı bazı da iblisin ta kendisi!" diye kesip atardı. "Anlaşma var aralarında, biri bozar, öteki yapar, dostlar işbaşında görsün!"

"Geçmiş olsun Kaptan," dedi Yakumi, iyice yaklaşınca, "üzülme, üzme canını, bu kez yokuş aşağı gittik, ama gene çıkarız günün birinde, çark dönüyor hep."

"Manastır ne durumda?"

"Ne durumda olacak Kaptan, şeytan alıp götürdü..."

"Dilini yut uğursuz!" dedi keşiş Fotios, ıstavroz çıkardı.

"Demek istediğim, yapılmadan önce ne idiyse o oldu, toprak yani."

"Ya onlar?"

"Başkeşişi aralarına alıp gittiler, beni dedi dersiniz, derisinden tütün kesesi yapacaklar, besiliydi, iriydi de rahmetlik, birkaç tütün kesesi çıkar derisinden."

Gerçekten de artçı müfrezenin başı bu uygunsuz sözleri ederken nizamiye askerleri süngüleriyle İsa Efendimiz Manastırının başkeşişini dürterek Büyükkale'ye doğru yol alıyorlardı; çevresine çember olmuşlardı yerli Türkler onu linç etmesinler, diye; öfkeliydiler, öç almak istiyorlardı. Ama nizamiyeler emir almışlardı, başkeşişi paşanın huzuruna canlı götüreceklerdi.

Davulları, trampetleriyle Büyükkale'ye girdiklerinde güneş daha yükseklerdeydi. Paşa çok sevinmiş, gelenleri karşılamak için balkona çıkmıştı; başkeşişi götürüp karşısına dikmişlerdi.

"Eğil ulan gâvur papazı, egemenliğimi tanı!" diye gürledi paşa, başkeşişi karşısında dimdik gözlerinin içine bakar görünce. Eski ve yeni yaraları açılmıştı, sakalından simsiyah kanlar damlıyordu, ama gözleri pırıl pırıldı.

Paşaya, çevrede toplanıp kendisine yuh çeken Türklere, gökyüzüne, batmakta olan güneşe baktı. Tuhaf bir ferahlık, bir hafiflik sardı benliğini, sırtı karıncalanıyordu; sanki yaşlı keşiş, kanatlanacak, hız alıp kanatlarını açacak, uçup gidecekti.

"Korkmuyor musun sen?" dedi paşa, "neden öyle gözlerin parlar? Nerede olduğunun farkında mısın?"

"Cennette!" diye karşılık verdi başkeşiş.

Paşa küplere binmişti; çelik hançerlerin çizemediği bu Girit granitlerine ilk kez toslamıyordu.

"Cennette değilsin iblis keşiş," diye gürledi paşa. "Koca çınarın altındasın!"

"Bir şey değişmez!" dedi başkeşiş.

"Doğru çınara! Çınara şu gâvuru!" buyurdu paşa, ağzı köpük dolmuştu.

Arap seyisle beş altı nizamiye askeri, başkeşişin üstüne saldırdılar, yaka paça avlunun dışına sürüklediler, önden yerli Türkler koşuşuyordu yuh çekerek. Büyük bir kalabalık toplanmıştı, çevredeki sokaklar insan dolmuştu. Çınar paşa konağının kapısından birkaç adım ötedeydi, mermer aslanlı Venedik Çeşmesinin yanında.

O sıra güneş batmak üzereydi, çınarın dallarına kuşlar tünemişti, cik cik ötüyor, uyku zamanını bekliyorlardı topluca, neşeli, mutlu.

Bir iskemle getirip başkeşişi oturttular, sonra bir Türk berber çağırdılar. Berber usturası, makası, sarı leğeniyle geldi. Başkeşişi görünce gülümsedi.

"Yiğit adamsındır sen, seni sabunsuz tıraş edeceğim."

Saçlarını avuçlayıp sakalını tıraş etmeye başladı. Başkeşiş acıdan bağırmamak için dişlerini sıkıyordu; çevresine toplanan Türkler gülmekten kırılıyorlardı. Arap Süleyman bu ara çınarın dalından sarkan ipi indirmiş, sabunlamaya başlamıştı. Karşıki evlerin kapalı panjurları ardındaki birkaç Hıristiyan nefeslerini tutmuş seyrediyorlardı. O sıra paşa da gelmiş, tıraş edilen başkeşişin karşısına konulan koltuğa kurulmuş, haz içinde seyrediyordu görüntüyü.

Şimdi berber sakal tıraşını bitirmişti, Başkeşişin yüzündeki eski yara izleri çıkmıştı meydana. Berber makası alıp saçlarını kökünden kesmişti. Başkeşişin kafası pancar gibi olmuştu.

"Bre gâvurun papazı!" diye bağırdı paşa. "İp hazır, sabunlandı, Arap da başına dikilmiş duruyor, Müslüman ol kurtar canını."

Başkeşiş oturduğu iskemleden kalktı, öylece tıraş olmuş durumda tanınmaz hale gelmişti, Arabın elinden ipi aldı, ilmik yapıp boynuna geçirdi.

"Karşılık vermedin?" dedi paşa, yerinden fırladı.

"Verdim," dedi başkeşiş, boynundaki ilmiği gösterdi.

"Allah kahretsin sizi!" diye gürledi paşa, hırsından mosmor kesilmişti; "Allah belânızı versin, tüm Giritlilerin, asın şunu!"

Başkeşiş iskemleye kendisi sıçrayıp çıktı. Arap ipin ucunu çınarın kalınca bir dalından aşırdı.

Başkeşiş ıstavroz çıkardı, çevresine bakındı, eski, çok eski cetlerin, dedelerin, hepsi de çoktan ölüp gitmiş eski savaşçıların boşlukta gezindiklerini gördü, hepsinin başında İsa Efendimiz gibi dikenli çelenkler vardı, kucaklarını açmış ona hoş geldin diyorlardı.

İhtiyar keşiş sevinçli bir çığlık attı, "Geliyorum!" diye bağırdı, ayaklarının altındaki iskemleyi tekmeledi, boşlukta sallandı.

Kaptan Mihal öğleye doğru arkadaşlarıyla buluşup savaşı sürdürmek amacıyla manastıra geldiğinde, arkadaşlarının da, manastırın da yerinde yeller esiyordu. İsa Efendimiz yanıyordu, kubbesi yıkılmış, ince işlemeli mihrap meydana çıkmış, işlemeler, süsler, ilahi okuma yerleri, ikonlar kömürleşmişti. Kilerdeki şaraplar, yağlar dökülüp yayılmış; top top koyu, ağır kokulu dumanlar yükseliyor, rüzgâr da esmediğinden gelip vadinin üstüne abanıyorlardı.

Kaptan Mihal kudurmuşçasına sakalına yapışmış bakıyordu. Islık çalarak manastırı kemiren alevlerden gözlerini alamıyordu.

"Ayrılmamalıydım buradan... ayrılmamalıydım..." diye hırıldıyor, sakalının tellerini tek tek tutup koparıyordu.

Dün geceyi aklından geçirdi, o amansız, o yorucu takibi, arkadaşlarının bitik, soluk soluğa peşinden gelişini; sonra genişçe kör bir dere yatağı, gökyüzünde yıldızlar, sonra yirmi kadar Türk, önlerinde dalgalana dalgalana giden bir kısrak, kısrağın sırtında baştan topuklara dek örtülmüş bir kadın...

Ne zaman üzerlerine saldırmışlardı, ne zaman birbirlerine girmişlerdi bıçaklarla, hançerlerle, nasıl ulumuş, inildemişlerdi, homurdanmışlardı! Bir saat mi, iki saat mi? Yıldırım hızıyla akıp gitmişti saatler; çevresinde ova dönüyor, dönüyor, daralıyor, bir harman yeri oluyordu; harman yerinin orta yerinde bir harup ağacı, ağacın altında örtülü bir kadın, başı dik, kısrağın sırtında kımıldamadan bekliyor, savaşı kazananla gitmeye hazır.

Ve birden Türkler çığlık koyverip harman yerinden dışarı uğruyorlar, piştovlarını, bıçaklarını atıp tabanları yağlıyorlar, çoğu yaralı, Büyükkale yönünde. Karşısında mis kokan, buram buram tüten kadını görmemek için Kaptan Mihal başını çevirmişti; Ventuzos'a işaret etmişti:

"Al bu kadını, hemen yola çık, Korakyes Köyündeki Kalyo teyzeme götür, kocakarıya söyle, işin sonu belli oluncaya dek baksın, beslesin, yedirip içirsin."

"Kasteli'ye götürmeyeyim mi onu?" dedi Ventuzos, gözleri parladı muzip. Zavallı Poliksingis merakından çatlayacak!"

"Çatlasın!"

Hayvanın dizginlerini kavradı, sağlı sollu bir iki sallanıp dengelendi ruhu; hangi yöne çekip gidecekti; istemiyordu, seçemiyordu; ama birden dişlerini gıcırdattı, karar verdi, kısrağını mahmuzladı, İsa Efendimiz Manastırına doğru sürdü dörtnala. Şimdi şu an gözleri yuvalarından fırlamış alevlere bakıyordu.

"Ayrılmamalıydım buradan... ayrılmamalıydım..." diye bir daha homurdandı, sakalının tellerini tek tek tutup kopardı.

Atından indi, yerden bir avuç sıcak kül aldı, külü sakalına, bıyığına, saçlarına sürmek, bir güzel yüzünü ovmak istedi hınçlı, ama kendini tuttu. Parmaklarını açtı, avucundaki kül parmakların arasından aktı yavaş yavaş, rüzgârla uçup dağıldı.

"Sebep olan da yanıp kül olsun!" diye mırıldandı, kısrağına atladı.

Mahmuzladı, hayvanın karnı kanadı, vadiye doğru dörtnala sürdü, dumanların içinde gözden yitti.

Şimdi artık Girit dört bir yanından ateş almıştı. Dağlar, vadiler, boğazlar, geçitler, silâh sesleriyle, naralar ve haykırışlarla yankılanıyordu, boğuk seslerle; insanlar birden canavar kesilmişler, böğürüyor, ısırıyor, birbirlerini öldürüyorlardı. Yaşlı savaşçılar, kaptanlar, gençlik günlerini hatırlamışlar, şimdi de silâha sarılıp savaşa katılmışlardı, daha da yaşlılar, kocamışlar, geçmiş savaşlarda aldıkları yaralarla sakat, geçen yıllarla kocamış, savaşamıyorlardı, ama yeni kaptanların yataklarına varıp onlara öğütler veriyorlardı. Anılarını kurcalıyor, eski savaşçıla-

rın, kaptanların, Korakas'ın, Mastrapas'ın, Yanaris'in hünerlerini yeniden günışığına çıkarıyorlardı, nasıl pusu kurduklarını, Osmanlıyı nasıl çevirdiklerini, tuzağa düşürdüklerini, nasıl oyaladıklarını, geceleri Türk köylerini nasıl bastıklarını...

Kaptan Elias yaşlı katırının sırtında dağdan dağa dolanıyor, kaptanların yataklarına varıp çörekleniyordu. "İhtiyarlık rezillik bre çocuklar," deyip iç geçiriyordu, "boğuşmak için kollarımın gücü yetersiz, derman kalmamış, ama ben kafamla savaşıyorum, şu kafa yere düşüp toprak oluncaya dek dövüşeceğim!"

Bugün Vrises Köyüne inmişti, yeşillik, akarsuyu bol bir köydü, yaşlı, gövdesi oyuk bir çınarın altına oturmuştu. İhtiyarlar, kadınlar, çoluk çocuk çevresini almışlar onu dinliyorlardı hayran.

"Şu koca çınar yok mu, şu koca çınar," diye başlamıştı söze dermansız kollarını başının üstündeki yeşil yapraklara uzatarak, "şu gördüğünüz koca çınar yok mu, kimbilir kaç kez gölgesinde nice nice ünlü kaptanları barındırmıştır. Onlara bakınca insan bunlar ölümsüz! derdi içinden, ama işte hepsi de öldü gitti, inanılacak gibi değil, ama işte hepsi de toprak oldular, Girit toprağı, biz de şimdi bu toprağın üstüne basıp yürüyoruz..."

İç geçirdi; bugün yüreği kasvetliydi, ağırdı. "İsa Efendimiz yandı!" kara haberi kapkara bir karga gibi köyden köye konuyor, gaklayıp duruyordu, öğle vaktinden az sonra Vrises Köyüne de gelmişti. Kaptan Elias'ın çevresinde toplanan ihtiyarlar başlarını sallıyor, kadınlar ağlıyorlardı.

Kaptan Elias sallanan başlara bakmıyor, ağlamaları duymazlıktan geliyordu, aklını bugünkü felâket haberinden uzaklarda tutmak istiyordu, başka yönlere çevirmeye çalışıyordu, daha eski, daha büyük felâketleri gözönüne getiriyordu. Şimdi Arkadi Manastırı olayını anlatıyordu.

"Manastır yeniden bir kale olmuştu, boşlukta dikilmişti, barut ve keşişlerle dolup taşmıştı, Başkeşiş Gavril yeniden erkeklerin, kadınların, çoluk çocuğun başları üstüne kutsal tepsiyle kutsal kâseyi kaldırmıştı İsamızın kanı ve etiyle. Dini bütün Hıristiyan kardeşlerim, başımızın üstünde gökler açıldı, din uğruna, vatan uğruna canlarını verecek olanlara ne mutlu! Ve Kostanti Papudakis elindeki meşaleyi manastırın barutluğu-

nun üzerine kaldırmıştı..."

O bunları anlatır, Arkadi Manastırı içindekilerle birlikte havaya uçarken, taşlık arazide dörtnala gelen bir atın nal sesleri duyuldu; nal seslerinden yana döndüler, zeytin ağaçlarının, atlı çınarların arasından kara mendilli bir atlı bir görünüyor, bir gözden yitiyordu, gelen Kaptan Mihal'di.

"Kaptan Mihal," diye bağrıştılar kaynaşarak; Kaptan Elias başını yere eğmiş bastonunun ucuyla toprağı karıştırıyordu düşünceli.

"Tekbaşına geliyor!" diye bağırdı bebesini emziren bir kadın öfkeli, telâşlı, göğsünü ilikledi. "nerede kocalarımız? Hani kocam? Onun yüzünden olanlar oldu, Kapros'un yüzünden."

"Manastırı tehlikede bırakıp gitmiş. Cayır cayır yanar inşallah o da ateşler içinde!" dedi bir başka kadın, çekip gitti, görmesindi onu gözleri!

"Saygı gösterme ona Kaptan Elias!" dedi bir ihtiyar; "savaşta görev bırakılıp gidilmez; çal bunu onun suratına! Sen daha yaşlı, daha saygıdeğer bir kişisin, biz önemsiz kişileriz, ona dil uzatamayız, sen yapabilirsin bunu."

Kaptan Elias bastonunu kaldırdı.

"Yeter!" dedi, öfkeliydi, "önerileriniz eksik olsun, yok onlara ihtiyacım!"

"İşte geliyor," diye fısıldaştılar, gerileyip Kaptan Elias'ın çevresindeki çemberi araladılar, alanı açtılar.

Kaptan Mihal göründü; ter sanki musluktan boşalıyordu, yüzü kaprakanlıktı, kaşları sarkmış, gözlerini örtmüştü. Öğle güneşinde atlı da, hayvanı da kızgın çakıllar gibi buram buram tütüyordu.

Çınarın altında Kaptan Elias'ı gördü, kaşları çatıldı, onunla karşılaşmak istemezdi, ama olan olmuştu, acıyı tatlıya çevirdi, atından indi.

"Mutlu saatler olsun Kaptan Elias!" dedi, elini uzattı.

İhtiyar kaptan uzanan eli görmemezlikten geldi, eğilip yeniden toprağı karıştırmaya başladı.

"Mutlu saatler diyelim Kaptan Mihal! Varsın mutlu olmasınlar!" diye karşılık verdi Kaptan Elias.

Kaptan Mihal'ın kanı kaynadı, hayvanın dizgini daha elin-

deydi, atlayıp sırtına oradan uzaklaşmak geçti aklından. Kendisine taş atılmasına alışık değildi. Çevredekilerin yüzlerine baktı, haber buraya da ulaştı herhalde, diye düşündü, yüzü daha da karardı, daha da sertleşti.

Elini kaldırıp çınardan birkaç yaprak kopardı, etrafa saçtı.

"Savaşın cilveleri Kaptan Elias," dedi, "sen çok iyi bilirsin, senin zamanında da çok kez Hıristiyanlar alevler içinde yanmıştı sanırım? Arkadi Manastırını bir düşün!"

"Sen Arkadi'yi ağzına alamazsın!" diye gürledi Kaptan Elias, gözleri, cam olanı da sağlam olanı da, öfkeden parladı kıvılcımlar saçarak. "Arkadi'de yandık mı, yoksa tanrılaştık mı? Sen onu söyle bana! Ama İsa Efendimiz... gücüne gitmesin ama..."

Sözünü yarıda bırakıp çevresindeki ihtiyarlara, kadınlara döndü.

"Bizi yalnız bırakın!" dedi, "hadi evlerinize!"

Homurdanmalar başladı, giderken ihtiyarlar yan gözle Kaptan Mihal'e bakıyorlar, kadınlar içlerinden lânetler okuyor, yüzüne bakmadan geçiyorlardı, yanından geçerken ona değmemeye dikkat ediyorlardı, ama demin bebesini emziren taze durakladı korkusuz.

"Kocalarımız nerede?" dedi gözlerinin içine baka baka. "Allahından bul e mi!"

"Çekilin!" diye gürledi bir daha Kaptan Elias, "bırakın konuşmayı!"

Yalnız kaldıklarında Kaptan Elias bastonuna dayanıp ayağa kalktı.

"Kaptan," dedi, "gelince bana elini verdin, sıkmadım; bugün Kaptan Mihal adını yerin dibine soktun sen!"

"Büyüğümsün," diye karşılık verdi Kaptan Mihal, "821 savaşçısısın, ama tek bir sözüm var sana, aklında iyi tut bu sözü: Benimle konuşanlar sözleri iyice tartmalı Kaptan Elias!"

"Benim de sana bir sözüm var Kaptan Mihal: Bugün Kaptan Mihal adını rezil rüsva ettin!"

Kaptan Mihal'in tüm safrası gözlerine toplanmıştı; ama karşısındaki bir ihtiyardı, hatırı sayılır eski kaptanlardandı, 821 ayaklanmasının Arkadi Manastırı olayının artığı, kalıntısıydı, ona el değdiremezdi... Çınarın altında bir iki gidip geldi, alış-

mıştı artık, bıyıklarını kemirmeye başladı.

"Manastırı bırakıp geceyarıları niye ayrıldın oradan? Niye karşılık vermiyorsun? Nereye gittin? Türklerin senden çekindiklerini, orada olmadığını öğrenince saldırıya geçeceklerini bilmiyor muydun? Öğrendiler, duydular bunu işte, kim söylediyse söyledi onlara, gitti gider koca manastır... Sen de gittin gidersin!"

Kaptan Mihal'in şakakları çatladı çatlayacak, başını eğdi.

"Suç bende değil..." diye mırıldandı.

"Kimde öyleyse, kimde?" dedi Kaptan Elias, çınarın oyuk gövdesine sırtını dayadı; "Kimde?"

Kaptan Mihal susuyordu.

"Nereye gittin? Niye gittin? Suç sende değil, anladık, ama kimde?" diye yeniden sordu ihtiyar.

Kaptan Mihal'in tüm kanı yüzüne vurdu.

"Sorma bunu bana koca ihtiyar!" diye gürledi, "kendi bileceğim bir iş. Kimseye hesap verecek değilim."

"Dedelerine, dedelerime, dedelerimize ve şu ayaklarımızın altındaki topraklarda yatan tüm dedelere hesap vermek zorundasın. Giritli değil misin sen? Girit toprağının hamurundan değil misin? Ne geveliyorsun öyle, hesap verecek değilim, kimseye hesap vermem diye? Utanmıyor musun?"

Kaptan Mihal tırnaklarını çınarın gövdesine batırdı; ömründe ilk kez biri ona böylesine ağır, böylesine açık seçik sesleniyor, hakaret ediyordu; neredeyse boğulacaktı; karşılık veremiyordu; ihtiyar belki haklıydı. Ama Kaptan Mihal kolay kolay pabuç kaptıran cinsten değildi.

"Kimseye hesap verecek değilim," dedi, bir kez daha inatçı, "sadece özüme veririm ben hesabımı, hadi hoşça kal Kaptan Elias, yalnız kalıp bir karara varmak istiyorum!"

"Alacağım karardan belli olacak sende nice ve ne menem bir yürek kaldığı Kaptan Mihal. Haydi, İsa Efendimizin hayır dualarıyla bedduaları başına; şimdi bir sözüm var sana, iyi belle bunu, iyice bir yerleştir kafana: Kaptan Mihal, Girit daha sana muhtaç! Anladın ne demek istediğimi!"

Kaptan Elias bir ara korkmuştu, yoksa kendini mi öldürecek diye geçirmişti kafasından, yoksa Girit bir ortadireğinden

mi yoksun kalacaktı?

"Anladım!" dedi Kaptan Mihal, üzengiye basmadan kısrağının sırtında buldu kendini.

Önce aklına koyduğu gibi sağa, Petrokefalo yönüne yöneleceğine, sola Selena Dağına doğru yöneldi. Güneş batmıştı, topraktan gecenin karanlığı yükseliyor, peşisıra da yeraltının tüm böceklerini, kurtlarını, tarla sıçanlarını, solucanlarını, salyangozlarını, gökyüzünün tüm gece kuşlarını getiriyordu; yamaçlardan serin bir esinti iniyordu; Kaptan Mihal bu serinliği gövdesinde duymak için alev alev yanan göğsünü açtı, serin havayı ciğerlerine çekti.

"O karıda suç... o karıda... namussuzda!" diye mırıldandı, birden durdu. Başından mendilini alıp terini sildi, derin derin soludu. Kafası birden aydınlandı, temizlendi, biliyordu şimdi. Nereye gittiğini, ne yapacağını iyice biliyordu. Niye yön değiştirdiğini, Petrokefalo Köyü yerine dağın yolunu tuttuğunu. Yaşlı Kaptan Elias haklıydı; geri dönüp ihtiyarın o onurlu, o Osmanlı celladı ellerini öpmek geldi içinden; erkek erkeğe böyle konuşulmalıydı, sert, açık seçik, mertçe!

Sırtında heybesi, elinde çatal değneğiyle sağlam yapılı bir ihtiyar göründü. Kaptan Mihal'e tosladı karanlıkta; tanıyamadı onu.

"Haberin var mı sağdıç?" diye seslendi. "İsa Efendimizi yakmışlar?"

"Öyle, yakmışlar..." diye karşılık verdi Kaptan Mihal, kısrağını mahmuzladı, lâfa dalmak istemiyordu.

"Sebep olanı Allah kahretsin!" dedi ihtiyar, çatal sopasını havaya kaldırdı.

"Allah kahretsin!" diye yankılandı Kaptan Mihal'in sesi karanlıkta.

Ayın incecik dilimi eriyip tükenmek üzereydi, yıldızlar gökyüzüne sürü sürü üşüşmüşlerdi; kutupyıldızı çoban gibi olduğu yerde kımıldamadan duruyor, yıldız sürüsünü güdüyordu.

Ama Kaptan Mihal gözlerini gökyüzüne çevirmedi; karşıya, dağın eteklerine dikmişti, birkaç fersiz sarı ışık titreşip du-

ruyordu; Korakyes köyüne yaklaşmıştı.

Yaşlı teyzesi Kalyo'nun evi köyün girişindeydi; bu saatte yaşlı kadın uyur olmalıydı, tüm ömrü boyunca horozlarla kalkar, tavuklarla yatardı; evlenmişti, çoluk çocuk, torun sahibi olmuştu, şimdi torun çocukları da vardı, kuru üzüme dönmüş, kamburu çıkmış, kulakları duymaz olmuştu, ama gözleri daha parlıyordu, Azrail de onu unutup gitmişti.

Kaptan Mihal atından indi, yolun kenarında bir taşa oturdu, başını avuçlarına aldı, sıktı elleri arasında güçlüce. Kaptan Elias'ın sözleri bıçak gibi yüreğine saplanıyor, bir daha saplanıyordu. "Bugün Kaptan Mihal adını rezil rüsva ettin!" İçinde oluşan karara varabilmek için gerekli gücü, yürekliliği bulmak amacıyla bu sözü tekrarlıyordu üst üste. "Bugün Kaptan Mihal adını rezil rüsva ettin!" karanlıkta dişleri parlıyordu. Köyden yana bir köpek uludu uzun uzun, Azrailin kokusunu almış gibi.

"Teyzemin kapısında köpek yoktur, kimse... hiç kimse... hiç kimsenin haberi olmayacak geldiğimden," diye mırıldandı, ama aklı fikri ne teyzesinde ne de köpeklerdeydi, aklı fikri başka şeylerdeydi.

Ayağa kalktı, köyden yana baktı, bir iki kandil daha sönmemiş, yanmaktaydı, onlar da az sonra birer birer söndüler, evler, insanlar uykuya yattılar; kısrağına binip ıstavroz çıkardı.

"Tanrı adına..." diye mırıldandı, köye giden yokuşu tırmanmaya başladı.

Gecenin koyu karanlığı; evin köhne kapısının tokmağına atını bağladı, avluya girdi. İyi bilirdi burasını. Sağ tarafta üzüm çiğneme havuzu, üzüm suyu sarnıçı, şarap fıçıları, solda katırın, rahmetli amcasının eşeğinin ahırı, ileride öküzlerinki, şimdi hayvanlar ölmüş, bağ bahçe oğullar kızlar arasında bölüşülmüştü; Kaptan Mihal karanlıkta bir yıkıntıda yürüyordu sanki.

İlerledi, iç kapının üst kirişine elini sokup içeriden mandalı çevirdi, kapıyı açtı. Soluğunu kesip dinledi, dipteki sedirin oradan bir soluma duyuldu, sonra bir gövde yer değiştirdi, sedir gıcırdadı. Kaptan Mihal'in yüreği hop etti; acaba kimdi orda uyuyan?

Ayaklarının ucuna basarak sedire yaklaştı; eli kuşağındaydı, kara saplı bıçağının sapında; burun delikleri oynuyordu, ko-

ku çalınmıyordu burnuna, kocakarı olacaktı bu uyuyan, yüreği ferahladı. Eğilip baktı, karanlıkta ihtiyar kadının ak saçlarını iyice seçti, çukurlaşmış, pörsük yanağını gördü ak yastığın üstünde, uzaklaştı.

"İç odada olacak," dedi, "iyi odada, ikonların olduğu odada..." Yüreği yeniden kabarmaya, atmaya başladı, deniz gibi kabarıyordu.

Elini uzatıp kapıyı itti; oda çok eski bir Meryem Ana ikonunun önünde yanan kandilin şavkıyla aydınlanıyordu; ikonun sağında solunda iki ikon daha vardı, onların da daha ufak olan kandilleri yanıyordu: Başmelek Gavril ile Aya Katerina'nın işkencelerini tasvir eden ikonlardı bunlar.

Kapının pervazına yaslandı, karşıda, teyzesinin demir karyolasında, çarşafların altına uzanmış bir vücut seziliyordu, ak yastığın üstünde dağınık, simsiyah saçlar gördü, oda hacıyağı kokuyordu.

Gözleri kararadı, derin derin soluyordu, yüreğini zaptedemiyordu, bir sıçrayışta odanın orta yerine geldi, kara saplı bıçağı avucuna almıştı. Soluğu tüm kesilmişti, ayaklarının ucuna basarak ilerledi iki büklüm, elini uzattı, teraziledi, sol eliyle yatak çarşafını tutup savurdu, kadının ak göğsü meydana çıktı. Gözleri parladı birden, ama kafası kapkaranlıktı; kapkaranlık, kana bulanmış.

Kadın uykusunda iç geçirdi, kımıldadı, tatlı düş görüyor olacaktı, dudaklarından tatlı sözler dökülüyordu, gülümsüyordu.

Kaptan Mihal eğildi, kandilin şavkında elindeki bıçak parladı korkunç, soğuk, pırıltı karanlığı yırttı, bıçak birden sapına dek ak göğse saplandı.

Emine bir çığlık attı, gözlerini açıp kapadı yıldırım hızıyla, bu gözler Kaptan Mihal'i görmüş, tanımışlardı. Şaşkınlık, sevinç, acı ve şikâyet doluydu bu son açılıp kapanmada bu güzel gözler.

"Of!" diye uludu adam, duyduğu acıdan gövdesi sarsıldı, göğse saplanan bıçağı hızla çekti, ölmesindi, ama artık çok geçti, iş işten geçmişti, Emine'nin gözleri boşalıvermişti.

11

Büyükbaba dizlerinin üstünde bir taştahta, taşkalem, avlusundaki limon ağacının altına oturmuştu, avlu kapısı açıktı, koca ihtiyar karşıki dağlara bakıyordu. Karşıdaki dağ puslar içinde yumuşacık parlamakta. Hava ıslak, su damlacıkları yüklü, mevsim değişmede, yağmur toplanmakta toprağa düşmek için. Hava soğumada.

"Kış bastıracak..:" diye mırıldandı koca ihtiyar, içini çekti.

Osmanlı yüzünden evlerini bırakıp dağ doruklarındaki mağaralara sığınan kadınları, çoluk çocuğu düşündü, yiyeceksiz, giyeceksiz, kanatları altına sığınacak kocasız, ersiz. Yine başkaldıran, tutsaklığın demir parmaklıklarını sarsmaya başlayan, kime başvuracağını, kimden imdat isteyeceğini bilemeyen Girit'i düşündü. Frenkler, köpek soyları, yürek yoktu onlarda, ciğer yoktu; zavallı anavatan Yunanistan güçsüzdü, elinden birşeycikler gelmezdi; Giritlilerse sayıca azdılar, yiyecekleri, silâhları kıttı, nasıl dayanırlardı? Tanrı da karakışıyla geliyordu şimdi, O da Osmanlıyla bir olmuştu savaşta...

"Girit derler sana, çekeceksin..." diye mırıldandı, gözlerini yumdu koca ihtiyar. Girit bir şakağından öbür şakağına dek uzanmıştı tüm, dağları, ovaları, kıyıları, zeytinlikleri, haruplukları, bağları, bahçeleri, köyleri, insanları, dökülen kanlarıyla... Ömrü boyunca kaç ayaklanma görmüştü? Kaç kez evleri yıkılmış, ağaçları köklenmiş, kadınları işkence çekmiş, ırzlarına geçilmiş, erleri kırılmış, ölmüştü? Kaç kez Tanrı dönüp de yüzüne bile bakmamıştı? Kendisi de bir faniydi işte, ömrü sınırlıydı, tam yedi kez Girit'in başkaldırdığını görmüştü ömrü boyunca, kana bulanıp yerlere serildiğini...

"Şu dünyada adalet diye bir şey yok," dedi, "merhamet diye bir şey yok! Tanrı da mı yok?" diye gürledi, dizinin üstündeki taştahtayı yumrukladı, "yoksa sağır mı, yoksa sağır değil de merhametsizin biri mi?"

Tam o anda torunu Trasaki evden avluya çıkmıştı, koca ihtiyarın yüzü yumuşadı, tatlılaştı. Sanki Tanrı ona karşılık vermişti, düzelecek, her şey düzelecek, iyi olacak, bak torunun geliyor koca moruk! diye seslenmişti.

Trasaki bu birkaç ay içinde güneşten yanmış, dağlarda, bayırlarda dolaşıp canavar kesilmişti. Günler geçtikçe babasına daha da çok benziyordu — gözleri, kaşları, ağzı, inatçılığı. Oğlan büyükbabasına yaklaştı, elindeki taştahtayı aldı, baktı, kaşları çatıldı.

"Alfabeyi gene yazmamışsın!" dedi sert.

Bir aydan beri ihtiyara alfabeyi öğretmeye çalışıyordu. Büyükbaba müthiş heveslenmişti bu işe, kocamışlığında da olsa, ömrünün son demlerinde de olsa, biraz okuma yazma öğrenmek, şöyle imza atacak kadar birşeyler bellemek istemişti, sarmıştı bu iş onu; kafasında bir başka düşüncesi daha vardı, ama bunu torununa açmamıştı, şimdilik alfabeyi öğrensin yeterdi. Ama ihtiyarın kafasına girmiyordu yazılar; koca elleri, çapaya, silâha alışık, torunun ona öğretmeye çalıştığı 'i'leri, çengelleri, çatalları, çemberleri bir türlü çizemiyordu. Ya taşkalemi kırıyor, ya taştahtayı çatlatıyordu, Trasaki'yse ifrit oluyordu buna, dişlerini gıcırdatıyordu. Büyükbaba başını öne eğiyordu.

"İşim vardı bre oğul, vaktim olmadı..." diye mırıldanıyordu, "çıkışma öyle."

"İşi varmış! Görmüyor muydum sanki ben seni? Bütün gün kapının önünde oturdun, gelip geçenleri durdurup gevezelik ettin. Taştahta kucağında ama, hani 'i'ler, hani simitler? Böyle mi öğreneceksin okuma yazmayı? Bu gidişle zor öğrenirsin sen!"

"Bre evlât, bre Trasakim, çıkışma öyle, beceremiyorum işte, nasıl desem? Sağa doğru gideyim diyorum, elim sola kayıyor, azıcık bastırayım diyorum, kalem kırılıyor, anladın mı?"

"Anladım, anladım, hiçbir zaman öğrenemeyeceksin sen okuma yazmayı," dedi Trasaki, başını salladı; "ver elini bana, tut kalemi, ben kumanda edeyim."

Tam bu anda ayak sesleri duyuldu, Büyükbaba başını kaldırdı, 'i'lerden, simitlerden kurtulduğuna memnundu. Bir yabancı geçiyordu yoldan, bet beniz uçuk, yürümekten bitik, bol

frenk giysileri giymişti, içinde yüzüyor gibiydi, elinde de eski bir şemsiye vardı.

"Uğur ola hemşerim," diye seslendi büyükbaba, "ne yana yolculuk Allahın izniyle? Otur hele azıcık da nefes al, bir de rakı iç."

Yabancı durdu, şemsiyesine dayandı, konuşmadı.

"Ne yana hayırlısıyla?" dedi yeniden koca ihtiyar.

"Piyasa!" diye karşılık verdi yabancı.

"Piyasa mı?" dedi büyükbaba şaşırmış, "silâh seslerini duymuyor musun Tanrının Hıristiyanı? Dünya altüst olmuş çalkalanıyor, sen piyasaya çıkmışsın? Elindeki şemsiyeyi bırak da tüfek al eline derim sana. Giritli değil misin yoksa?"

"Giritliyim."

"Ne duruyorsun öyleyse? Bırak, at şu şemsiyeyi!"

Yolcu bulutlu gökyüzüne baktı rasathane uzmanı edasıyla.

"Yağmur yağacak," dedi, elindeki şemsiyeyi tuttu sıkı sıkı.

Trasaki bu ara yabancının yüzüne bakıyordu dikkatli; birden haykırdı:

"Sen Kir Dimitro değil misin? Dimitro Piçokolo? Komşumuz? Zavallı Pinelope akla karayı seçti seni bulmak için!"

"Nerede o? Nerede şimdi?" dedi yolcu heyecanlı.

"Ne bileyim ben? Köylerdedir belki, seni arıyordur..."

İri yağmur damlaları düşmeye başlamıştı; Dimitro şemsiyesini açıp yürümeye başladı.

"Dur hele Tanrının Hıristiyanı," diye seslendi ardından büyükbaba, "bir rakımızı iç! Nereye gidiyorsun öyle? Bak yağmur başladı."

"Ne olmuş adama, bir kovalayan mı var yoksa?" dedi Trasaki.

"Karısı!" dedi asırlık ihtiyar, gülümsedi. "Adamcağız bıkmış usanmıştır da dağlara kaçmıştır besbelli!"

Bertoldo bohçasına sarınmış kapıda göründü elinde gitarıyla; yeni kahvaltı etmişti, sirkeli zeytinyağında yumuşatılmış koca bir arpa ekmeği kabuğuyla koca bir dilim peyniri indirmişti gövdeye, bir maşrapa da şarap dikmişti, kendini bulmuş, dikilmişti, gözleri parlıyordu, şimdi de hava almak için avluya çıkmıştı.

Kadınların, çoluk çocuğun arasına sıkışmıştı, bunalmıştı; vakit geçirsinler, oyalansınlar diye onlara gitar çalıyordu, dağlarda Osmanlıyla dövüşen kocalarını akıllarından çıkarsınlardı. Arasıra, güçlü rüzgârlar eserken, uzaktan silâh sesleri duyuluyordu seyrek, pat pat; kadınlar dinlemek için odalara kapanıyorlardı, ruhları bedenlerinden çıkıp dağlarda alıyordu soluğu, kocalarının yamacında. Bu dayanılmaz yalnızlıklarında bir tek teselli vardı onlar için: Bertoldo. Gitar çalıyor, tatlı, sakin, romantik Zande kançonetleri okuyordu, kadınların ruhu yatışıyordu.

"Allah senden razı olsun Bertoldocum," demişti geçenlerde papazın kızı Hristinyo, "türkü koca gibidir, kadınları teselli eder."

Temiz yürekli ihtiyarın koltukları kabarmıştı; öyledir ya, şarkı da erkek gibidir, oysa ben yıllardır bunun farkına varamamıştım aptal, yoksa şimdi çoktan evlenmiş, çoluk çocuğa karışmış olurdum!

"Nasılyani?" diye sormuştu yeni evli tazeye, güzel sözü ağzından duymak amacıyla.

"Eh, nasıl anlatsam sana Bertoldocum," diye karşılık vermişti genç kadın gülerek anlamlı, "bunu ancak kadınlar bilir, fazla kurcalama gözünü seveyim!"

Trasaki ufacık suratını büyükbabasına yaklaştırdı, gülümsüyordu şakacı.

"'A'yı geçtik, şimdi 'B' deyiz, değil mi büyükbaba? Vay vay da vay! Ne yalçın kayalıklar aşıyoruz!"

"Sakın ha gözünü seveyim evlâdım," dedi torununa dönerek koca ihtiyar, "sakın ha şeytana uyup da gitar öğreneyim deme! Primadonnaların işi bu! Rezil olursun sonra!"

Bertoldo yutkundu, karşılık vermedi, nasıl versindi? Daha geçen gün verecek olduydu da koca ihtiyar koltuklarından tuttuğu gibi kaldırıp duvardaki fesleğen saksısını koydukları çıkıntıya oturttuydu zavallıyı koca nasırlı elleriyle; Bertoldo cıyak cıyak bağırmıştı, kadınlar gülmekten katılmışlardı da bir merdiven dayamışlardı duvara insin diye! İşte şimdi de yutkunup ihtiyarın yamacına büzüldü, gitarını arkasına sakladı.

"Gel Trasaki, ben sana nişan almasını öğreteyim, hadi git

tüfeği getir, erkek işi..."

Trasaki çoktan tüfeği getirmiş, kapının ardına dayamıştı.

"Nah oracıkta, dün bütün gün temizleyip yağladım, parlattım, pırıl pırıl yaptım, barut da koyup yaktım."

"Ha şöyle, yaşayasın e mi. Sen babandan da yaman olacaksın; ne baktın öyle gözlerin yuvalarından uğramış? Böyledir bu işler, evlâtlar babalardan daha baskın çıkmazsa vay dünyanın haline!"

Koca eliyle torununun başını okşadı:

"Torun," dedi, "topumuzdan baskın çıkacaksın, geçeceksin bizi. Biz Giritliler, bunu iyi bil, başkalarına benzemeyiz. Bizim iki türlü işimiz vardır: çoban mısın? İşin gücün koyunlarla, keçilerle; çiftçi misin, işin gücün tarlayla, yağmurla, mahsulle; tüccar mısın, işin gücün mallarla; bu böyledir işte bizden başkaları için; ama bizim bir ikinci işimiz daha var, Girit'e mukayyet olmak..."

"Giritlinin Girit'i var," dedi bir daha; "Giritse büyük bir belâ; koyun, keçi, ürün, mal mülk çeker süngeri mübarek, temize havale — helâl olsun ona, canım başı için derim ki, değer de hani. Ne diyorum? Canımı al diye bile yalvarırsın ona, alır da hani, sen de seve seve verirsin. Büyük belâ Girit, bilesin bunu! Yok gitarmış, mitarmış, Bertoldo mertoldoymuş, yok frenk giysileriymiş, tıraşlı bıyıksız suratmış, bunlar yaramaz bize! Rahat bıraksınlar bizi! Bizim Girit'imiz var, yetip de artar bile! Başa çıkamıyoruz onunla! Bak, hani okuma yazma öğrenmek istediysem, ki istedim ve öğreneceğim, bir bildiğim, bir amacım var da ondan! Bir gün sana anlatırım!"

Tüfeği kucağına yatırdı, okşadı canlı bir yaratıkmış gibi.

"Benim kocakarı da bu işte," dedi alçak sesle, dikkatle doldurmaya başladı.

Doldurma işi bitince, yanıbaşında çömelmiş onu seyreden torununa döndü:

"Hadi şimdi bir nişan göster bakalım, hah, bak şu karşıki harup ağacının doruğuna bir karga tünemiş, gördün mü? Al aşağı" Eski tüfeği omzuna dayayıp nişan aldı...

Bertoldo gözlerini yumdu, kulaklarını tıkadı. Boğuk bir patlama duyuldu, kapının çevresi duman doldu, harup ağacı-

nın yaprakları arasından karga yere düştü.

Trasaki yerinden fırladı sevinçli.

"Ellerin sağ olsun büyükbaba," dedi, "al aşağı!"

Koştu, yerden ölü kargayı aldı, korkutmak için Bertoldo'nun ayaklarının dibine fırlattı.

Zavallı kont yerinden sıçradı, gitarını kapıp içeri girdi kadınların yanına homurdanarak.

Büyükbabanın koskoca gepgeniş evine kız torunlar, gelinler toplanmıştı, önceki akşam da Kaptan Mihal'in iki komşusu çoluk çocuk kalkıp buraya gelmişlerdi, çancı Mastrapas ile şişko Krasayorgi. Türkler kaldıkları köyü basmışlardı, çoluk çocuk, çanak çömlek, yollara düşmüşlerdi zar zor. Nereye gideceklerdi? Nerede bir çatı bulacaklardı? Kaptan Mihal'in babası geldi akıllarına. Zaptedilmez bir kaleydi evi, soylu adamdır dediler, ona gidelim, kovmaz bizi. İşte geçen gün gelip şu dış kapının eşiğine dayanmışlardı. Krasoyorgi yaman yağcıydı, bilirdi bu işleri, elini göğsüne getirip büyükbabayı selâmlamıştı, büyükbaba kapıya çıkmıştı onları karşılamak için.

"Koca kartal," demişti, "ben ve şu çancı Mastrapas, oğlun Kaptan Mihal'in komşularıyız, Osmanlı peşimizde, kanatlarının altına sığınmaya geldik; koca kartal, kovma bizi!"

Yağcılardan değil, ama yağcılıktan hoşlanan büyükbaba gülümsemişti.

"Geniştir kanatlarım," diye karşılık vermişti, "buyrun içeri!"

Bertoldo avluya çıkmış, yeni gelenleri selâmlamıştı törenle, abartmalı.

"Allah senden razı olsun Kaptan Sifaka," demişti Mastrapas, "senin evine manastır diyenler doğru söylemiş."

Koca ihtiyar elini kaldırmıştı.

"Hoş geldiniz, safa geldiniz," demişti ciddi, "ama bir şartla: İkinizin de eli silâh tutar, birer tüfek edinecek, öbür erkeklerin olduğu yere gideceksiniz, savaş kaçkınlarını, kötüleri beslemem ben! Çoluk çocuğunuza gelince, evvel Allah burdayım, alırım üstüme." Gülümsedi. "Sinyor Bertoldo'ya bakmayın siz, o bir avrat - çocuk!"

Gülüştüler, ama Krasoyorgi'yle Mastrapas'ın suratları ek-

şiydi.

"Savaş bilgimiz, deneyimimiz kıt Kaptan Sifaka," diyecek oldu Krasoyorgi, "savaşa gidersek mahvoluruz."

"E, ne olmuş yani, savaşa gitmezseniz gene günün birinde mahvolacak değil misiniz?"

"Allah gecinden versin Kaptan!"

"Elinin körü!"

Krasoyorgi oracıkta büzüldü kaldı.

"Peki, peki," dedi, "öfkelenme öyle Kaptan Sifaka, gideriz, gideriz, Tanrı yardımcımız olsun."

Katırların yükleri indirildi, kadınlar da hayvanlardan indiler, evdeki kadınlar da yardıma geldiler, geniş hayata yerleştiler, avlunun bir köşesine mutfaklarını kurdular. Akşam yemeğini hep birlikte büyük sofrada yediler; ama ertesi gün büyükbaba tavan arasından iki tüfek indirdi, Mastrapas'la Krasoyorgi'nin ellerine sıkıştırdı, köyün çıkış yerine dek onları uğurladı, orada onları ihtiyar çoban Haridimo'ya teslim etti.

"Hadi güle güle Haridimo," dedi, "bu yiğitleri kestirmeden götür, Kaptan Mihal'in tuttuğu geçitte kendisine teslim et. Aman dikkatli ol, acemidir zavallılar, sakın bir Türk köyüne filan toslayayım deme!"

İki acemi savaşçıya döndü, koca elini uzattı.

"Hadi Tanrı yardımcınız olsun, görev başına, erkeksiniz, ne mutlu sizlere! Çoluk çocuk derdiniz olmasın, onlar bana emanet, hadi, iyi günler, dağlara benden selâm!"

Şimdi Trasaki de iki yakın arkadaşına kavuşmuştu, Manolyo ile Andriko'ya.

"Zavallılarım," dedi, "burası öyle bildiğiniz gibi değil, çal eğlen kekâ, burada Titiros'lar, Pervola'lar yok, burada Osmanlı var Osmanlı, ya sen onları yersin, ya onlar seni, haberiniz ola!"

"Korkumuz yok bizim!" dedi Andriko.

"Sapan kullanmayı bilir misiniz, tüfek nasıl doldurulur? Nişan nasıl alınır?"

"Öğreniriz!" dedi Manolyo.

"Ben öğretirim size," dedi Trasaki, "sonra tayfama tanıştırırım sizi, kaptan benim. Silâh kullanmayı öğrenince size ant içireceğim, şimdi içeceğiniz ant sayılmaz:"

Hemen ertesi günden talimler başladı; önce onlara tahtadan birer kılıç yonttu.

"Bunlar işin alfabesi," dedi, "vurmaya eliniz alışacak, her şey bir alışkanlık. Vurmaya, dövmeye alışırsan vurur, döversin; şu halde alışmak gerek."

Bu sözleri bir gün büyükbabadan dinlemişti, mendiline düğüm atmıştı, şimdi arkadaşlarına satıyordu.

Arkadaşları alfabe faslını çabuk atlatmışlar, sapan işine girişmişlerdi; Trasaki onlarla övünüyordu; sık sık onları alıp sefere çıkıyordu. Büyükbabasının tüfeği omzunda önden gidiyor, arkadan da adamları izliyordu; Manolyo ile Andriko ellerinde sapanları, en arkadan da üç beş köylü bızdık tahta kılıçlarıyla. Osmanlı takibine çıkıyorlardı sözümona. Osmanlı, tarlaların çevresinde, yamacın eteğinde bitmiş devedikenleriydi. Akşam eve dönerken, savaşta kesebildikleri devedikeni kellelerinden paylarına düşenleri bir sicime dizip boyunlarına geçiriyorlardı. Bazan Trasaki boynunda ölü bir kargayla da dönerdi eve, kargaları büyükbabasının tüfeğiyle vuruyordu. Kargalar da paşalardı.

Büyükbaba sık sık kapının eşiğine oturur, torununu yanına alır, ona birçok şeyler öğretirdi; tüfek nasıl doldurulur, nişan nasıl alınır, nasıl omza dayanır; şimdi de oturmuş ona 'büyük ayaklanmada' geçen olayları anlatıyordu; dedelerin yiğitliklerini.

"En büyük düşman Osmanlı değildir, yok değildir Osmanlı, Trasaki, bakma sen, varsın öyle bilsinler, en büyük düşman korkudur Allah kahretsin! Daha gençken, savaşa ilk katıldığımda, niye saklayayım senden, yüreğim üç buçuk atıyordu hani; ama yavaş yavaş, zamanla öğrendim."

"Neyi öğrendin büyükbaba?" dedi Trasaki, büyük bir ilgi ve heyecanla dinliyordu dedesinin dizine dayanmış.

"Şunu ki," diye devam etti koca ihtiyar, "bir şeyden korkuyorsan, diyelim bir aslandan, bir insandan ya da bir hayaletten, tek yapılacak iş üstüne saldırmak, korku morku kalmaz adamda, seni bırakır karşındakine gider korku; aslanı, insanı, hayale-

ti öylesine bir korku alır ki sorma, tabanı yağladıklarının resmidir! İşte işin tüm sırrı burada!"

Büyükbabayla torun bunları konuşurken, karşı yamaçtaki patikadan yuvarlanan çakılların hışırtısı duyuldu; on kişilik bir kafile katırlarının sırtında yamaçtan aşağı iniyorlardı telâşla. Büyükbaba ayağa kalktı, elini gözlerine siper etti, akşam olmak üzereydi, ortalık bulanıktı, seçemedi gelenleri. Köyün tellalı yaşlı Mavrudis geçiyordu evin önünden.

"Ne var ne yok Kaptan Çığırtkan?" dedi, tellala hep böyle seslenirdi, "kim bu gelenler?"

"Aya Pelaya koyuna Kaptan Stefanis'in teknesi demirlemiş, erzak, cephane yüklüymüş ağzına kadar..."

"Zavallı Ana," diye mırıldandı büyükbaba, "sen kendin açsın, ama lokmanı ağzından alıp bize veriyorsun... Eee sonra?"

"Sonrası, şimdi oğlunun tayfası gidiyor hazineyi boşaltmaya... Bak, işte geldiler bile, sana geliyorlar..."

"Hoş gelip safalar getirdiler!" dedi büyükbaba, dış kapının iki kanadını da ardına dek açtı.

Atlılar yaklaşıyordu, en önde Ventuzos geliyordu kurumlu. "Savaşta pek işe yaramazsın ama," demişti ona Kaptan Mihal, "ayağına tez cingözün birisin, seni tayfama haberci atadım." Böylece Ventuzos on kişilik ekibin başında Kaptan Stefanis'in gemisini boşaltmaya gidiyordu.

"Hoş bulduk Kaptan Sifaka," dedi Ventuzos, katırından indi. "Zahmet olmazsa bu gece konağında konuklayacağız, yarın da şafakla beraber Allahın izniyle kıyıdayız."

"Hoş geldiniz çocuklar, yiyin için, çalışıyorsunuz!" diye karşılık verdi büyükbaba, koca elini uzattı gelenlere.

Barut dumanlarından kararmış, açlıktan iskelete dönmüştü gelenler, avluya girdiler; evden kadınlar avluya uğradılar soluk soluğa, kocalarından haber almak için, ateşler yakıldı, tencereler kaynadı, sofra kuruldu. Ortalık kararmıştı, kandiller yakıldı, savaşçıların çilekeş, asık suratları aydınlandı zengin sofranın çevresinde. Canavarlar gibi yediler, mandalar gibi içtiler, çeneler değirmen gibi işleyip öğütüyordu, tüm avlu, evin içi, keskin erkek kokusuna kesmişti; kadınlar ayakta, sofranın çevresinde bu abazan konuklara seve seve hizmet ediyorlardı. Bü-

yükbaba da sessiz, kıvançla onlara bakıyordu.

Yeme içme faslı bitince ıstavrozlarını çıkardılar.

"Hadi şimdi yatın bakalım," dedi koca ihtiyar, "yatakları serin, yorgunsunuzdur, ah ben de genç olaydım da yorulaydım sizin gibi! Ama bakın şimdi şu halime çocuklar, ne hallere düşmüşüm! Her Allahın gecesi yumuşacık yataklarda yatıyorum, yiyip içip yan geliyorum haramzade, sabah, öğle, akşam, ne kimseye bir kurşun sıkıyorum, ne kimse bana bir kurşun sıkıyor, yaşamak mı bu benimki? Düşman başına!"

"Senin bu halini Tanrım bize de nasip etsin!" dedi Ventuzos gülerek.

"Sen Kaptan Ventuzos," dedi büyükbaba, "tayfanın başısın, en son yatacaksın, uykudan gözlerin bile yumulsa, iki çift lâf edeceğiz seninle."

"Buyruğun başım üstüne Kaptan Sifaka," diye karşılık verdi Ventuzos, esnememek için kendini zorlayarak. "Bize bu akşam lâyık gördüğün reisliği boşuna kazanmadık elbet, beleşten baş olmadık."

Savaşçılar soyunmadan, silâhlarıyla, yan yana uzanıp yattılar, kadınlar sofrayı kaldırıncaya dek koca ev horultularla inliyordu.

Bu gece ayaz vardı, kadınlar odun getirip ocağı yaktılar. Şimdi büyükbabayla lirci âşık ateşin karşısına oturmuşlar ısınıyorlardı.

Büyükbaba gözlerini yalımlara dikmiş susuyordu; ama başı inip kalkıyor, kafasında yaman bir düşüncenin dolanıp çöreklendiği, gözlerinde fırtınaların koptuğu anlaşılıyordu; sonunda dayanamadı.

"Sana bir şey soracağım," dedi sesini alçaltarak, "bir şey ki yüreğimi sızlatır. Erkekçe karşılık vereceksin, bildiklerini açıkça söyleyeceksin hilâfsız, tam yüz yaşındayım ve yalandan dolandan hoşlanmam!"

Ventuzos ihtiyarın ne soracağını sezmişti; düşündü:

"Sana gerçeği olduğu gibi söyleyeceğim Kaptan Sifaka," dedi sonunda, "bir tamam gerçeği."

Büyükbaba sesini büsbütün alçalttı:

"Kaptan Mihal nereye gitti de o gece İsa Efendimiz mahvol-

du?"

Ventuzos ateşi harlatıyordu, iskemlesini çekti.

"Ateşi bırak şimdi," dedi büyükbaba, kolundan kavradı. "Nereye gitti?"

Ventuzos yutkundu, dili çözülürse her şeyi, her şeyi bir bir anlatmak zorunda kalacaktı, çekiniyordu.

"Kaptan Sifaka," dedi, "bu sadece benim bildiğim bir sır değil..."

"Konuş!" dedi koca ihtiyar, kolunu sıkıp salladı. "Konuş, eveleyip geveleme; niye gitti? Nereye gitti? Rezil etti beni. Bundan dağdan inip yüzüme bakmaktan çekiniyor. Soracağımdan korkuyor. Ama, hani öyle gelir ki içimden, bir gün, hemen de yarın, kestirmeden doruklara vurup yatağına varayım, adamlarını toplayıp herkesin önünde onu sıgaya çekeyim! Bak Kaptan Ventuzos, şu önümüzdeki ateş hakkı için, derim ki, eğer bu akşam bana olanı biteni bir tamam anlatmazsan, yarın onun karşısındayım! Yüz varsa onda, bundan böyle kaptanlık taslasın bakalım!"

İhtiyar çetin cevizdi, yapardı hani; Ventuzos'a bir korkudur aldı.

"Öfkelenme Kaptan Sifaka," dedi, "her şeyi sana bir bir anlatacağım, sabır."

"Sabırlıyım, dinliyorum."

"Bilirsin Nuri Beyin bir Çerkez karısı vardı..."

"Vay vay!" diye göğsünü yumrukladı koca ihtiyar, "vay anam vay! Ne ayıp şeyler bunlar! Demek kadın parmağı!"

"Hem de öyle, kadın parmağı!" dedi Ventuzos kararlı, anlatacaktı gerçeği, "doğrusunu istemedin mi, evet kadın girdi araya koca ihtiyar."

"Gerçeği bilmek isterim elbet, ama hele yavaş konuş, uykunun da kulağı vardır, duymasınlar! Sonra?"

"Adı Emine kadının; bir gün Kaptan Mihal onu Nuri Beyin konağında görüp, apışıp kalır; bir gün de, depremde Kaptan Poliksingis görür onu, o da apışıp kalır; derken düşer peşine, git geller, ahlar vahlar, konağın önünden ayrılmaz olur seninkisi apışıp kalır, afallar diyorum sana, derken karı alır onu evine, girer seninkisi karının koynuna, evlenmeye karar verir deli herif,

Hıristiyan olacakmış karı, şuna bak... Vaftizle nikâh aynı gün, öbür gün, Çarmıh Yortusunda..."

"Sonra... sonra... bu anlattıklarından, Kaptan Poliksingis'in, rezillikleriyle oğlumun ilgisini anlayamadım. Anlayamıyorum."

"O gece, İsa Efendimizin orada savaştayken, ben verdiydim ona haberi. Nuri Beyin akrabalarının Kasteli'yi basıp Çerkez karısını kaçırdıklarını. Tanrıyı kim görmüş de korkmamış! Kısrağına atladığı gibi... birkaçımız koştuk ardından onu yalnız bırakmamak için; sabaha karşı yetiştik Türklere Büyükkale yakınlarında, Uğursuz Tepenin orada. Nasıl saldırdı tekbaşına oğlun üzerlerine bir görmeliydin, ömrümde böyle yiğit görmedim, ne mutlu sana ki böylesine bir oğul yetiştirmişsin! Türkler şaşırmıştı, oğlun aslanlar gibi kükrüyor, saldırıyordu: Türkler karıyı bırakıp toz oldular!"

"A!" diye böğürdü büyükbaba, koca avuçlarıyla yüzünü kapadı; "demek bundan, bir kadın yüzünden bıraktı, bıraktı da gitti savaşı, namussuz! Rezil oldu, rezil oldum, yazık onun yiğitliğine!"

"Dönüp yüzüne bile bakmadı karının, Kaptan Sifaka, babamın kemiklerine yemin ederim ki, Çerkez karısına dönüp de bakmadı bile, inleme öyle, dönüp de yüzüne bile bakmadı! Ventuzos, dedi bana, al şunu da Korakyes köyündeki teyzemin oraya götür, yedirsin, içirsin, baksın, sonu belli oluncaya dek!"

Sustu, ateşe baktı, az sonra, "Sonunun ne olduğunu öğrenmişsindir Kaptan Sifaka," dedi.

İhtiyar karşılık vermedi. Yüzü mum gibi sararmıştı, derisinin, etlerinin altından bir kuru kafa belirmişti birden.

"Bir sabah kadını ölü buldular, kalbinde bir bıçak..." diye mırıldandı Ventuzos.

Büyükbaba koca elini uzattı, sofranın üstündeki şarap tulumunu aldı, emziğini ağzına koydu, içti, içti. Yüreği yerini bulmuştu.

"Kim vurdu karıyı?" diye sordu, sesi sanki bir mağaranın dibinden geliyordu.

Ventuzos başını eğdi; söylemeli miydi, yoksa söylememeli miydi? Ama çoktan kafasında ne diyeceğini kararlaştırmıştı.

"Kendini öldürdü, diyorlar, bıçağı alıp... Herkes öyle diyor."

"Bırak herkesin dediğini, onu kim öldürdü? Sen bunu söyle bana!"

Ventuzos başını kaldırdı. Ey koca Sifaka, demek dayarsın bıçağını gırtlağına, öyle mi al öyleyse, dinle bakalım:

"Oğlun, Kaptan Sifaka, Kaptan Mihal vurdu onu."

"Niye vurdu?"

Ventuzos ferahlamıştı, söylemişti asıl söyleyeceğini, şimdi gerisi sökün edebilirdi.

"Kıskanıyordu," dedi.

İhtiyar eğildi, ateşe odun atıp besledi, düşüncelere daldı.

"İyi etmiş," dedi, "kötü başlamış, ama sonunu iyi getirmiş, yiyip bitiriyordu bu dert onu, iyi etmiş."

"Cinayet ama bu, ne dersin Kaptan Sifaka?"

"Cinayet minayet değil, bir tek cinayet işledi o, görevini bırakıp gitti, ama çok pahalıya mal oldu bu ona, günün birinde bedelini de bir tamam öder, kanıma güvenim vardır."

"Kadının ne suçu var?"

"Ne kadını be? Girit'i düşün sen lircibaşı! Ama hadi şimdi git de yat, hem de çeneni tut, anladın mı? Çıt yok ha, yoksa iki kaptan birbirine girer, sonra Girit zararlı çıkar bu işten. Hadi iyi geceler, ben biraz daha oturacağım ateşin başında."

Şafak büyükbabayı ocağın başında buldu; ateş sönmüş, ihtiyar başı göğsüne düşük, uyuyakalmıştı. Ventuzos tayfasıyla bir yığın arpa çöreğiyle birkaç maşrapa şarabı gövdeye çoktan indirmişler, yola çıkmışlardı; koya bir an önce varıp tekneyi boşaltmak istiyorlardı. Büyükbaba gözlerini açtığında onlar çoktan evden ayrılmışlardı, evde yalnızca içtikleri sigaraların, çizmelerinin ve şaraplı soluklarının kokuları kalmıştı.

Öğleye doğru kadınlar fırından sıcacık ekmekleri çıkarırken büyükbaba ALFA, BETA, GAMA'yı taştahtaya çizmeyi başarmış, şimdi torununa gösteriyordu övünerek; tam bu sırada kapıda yabancı bir levent göründü, fistan, tozluk, çarık giymiyti, başında da upuzun püsküllü, basık bir fes vardı. Tüfeği

omzuna asılı, göğsünde çaprazlama fişeklikler. Bir an kapının eşiğinde şahin gibi dengelenip durmuştu.

"Aa! Bir *liapis*[1] geldi, bir *liapis*!" diye çığlığı bastılar kadınlar yarı korkulu, yarı sevinçli. Büyükbaba başını taştahtadan kaldırdı.

"Hoş geldin Yunanlı!" diye bağırdı, buyur içeri şahin yavrusu!

Fistanlı genç uzun, biçimli bacaklarını açıp eşiği atladı; kadınlar yüreklenmiş, yaklaşıp genç adamın yürüyüşünü, salınışını seyrediyorlardı kıvançla. İçlerinden biri, "Allah anasına bağışlasın!" diye mırıldandı. "Tıpkı Giritli'ye benziyor!"

Genç levent büyükbabanın önünde durdu, selâm verdi.

"Kaptan Sifaka dedikleri sen misin baba?" dedi.

"Ta kendisi, bir zamanlar biz de kaptandık, şimdi sadece ihtiyar Sifaka. Hangi hayırlı rüzgâr attı seni buralara?"

"Kaptan Stefanis'in gemisinden çıktım, adım Mitro, Rumeliliyim, Girit'in savaştığını duydum, ben de savaşmaya geldim. Şıra Adasında Frenk giysili biri, torunun olduğunu söyledi, şu mektubu verdi bana; aç avucunu bırakayım, öyle tembih etti bana, avucunun içine koyacaksın," dedi.

Büyükbaba elini uzatıp mektubu aldı, baktı, elini üzerinde gezdirdi, okşadı, sevgili torunundandı bu mektup, ilk torunundan, en büyük oğlu Kostaro'nun oğlundan, ilk bu çocuğu hoplatmıştı dizlerinin üstünde büyükbaba olarak.

"Varol levendim," dedi, "zahmet oldu sana." Mektubu koynuna soktu.

Gülümseyerek Trasaki'ye baktı:

"Notu bir başka torunuma verip okutacağım, ama daha sonra yaparız bu işi. Şimdi, hadi avratlar, sofrayı kurun bakalım, soylu konuğumuz var, gerçek bir Yunanlı, fistanlı. Getirin güzel iskemleyi de otursun."

Arkalığında iki başlı Bizans kartalı oymalı eski bir iskemle getirdiler. Büyükbaba avlunun orta yerinde ayakta duruyor, gözleri parlıyordu, sevincinden uçacaktı, sanki evinde çok çok önemli bir konuğu vardı, Yunanistan'ın kendisini konuk edi-

1. Yunanistan'da yaşayan Yunanlı.

yordu sanki. Gece olsaydı evin tüm kandillerini, yağlı çıralarını yakardı, ama öğle vaktiydi, gün güneşlikti; Girit güneşi genç Rumelilinin sarışın başından aşağı inmiş, işlemeli cepkenini okşuyor, silâhlığını, piştovlarını, apak, kalçalarına dek uzanan çorabını aydınlatıyordu... Rumelili de oturmak istemiyordu, öylece durmuş, doruğu karlı, sağlam yapılı bu iyi kocamışlık örneğini seyrediyordu, "Eski tanrılardan şu adam, diye düşünüyordu, ölümsüzlerden!"

"Baba," dedi ihtiyarın elinden tuttu, "duydum ki dorukların meşesi gibi ömür sürmüşsün, yemiş içmiş, boralar atlatmış, acı çekmiş, sevinmişsin, savaşıp çalışmış, ter dökmüşsün tam yüzyıl. Nasıl buluyorsun yaşamı şu yüzüncü yılında?"

"Bir bardak soğuk su, evladım," diye karşılık verdi ihtiyar.

"Bugün de susamışlığın var mı baba?"

Büyükbaba elini yukarı kaldırdı, gömleğinin bol yeni aşağı doğru sıyrıldı omzuna dek, kemikli, kupkuru kolu çıktı meydana.

"Lânet olsun," dedi, sesi içtendi, ağırdı, beddua eder gibiydi, "lânet olsun ki susuzluğumuzu gidermişiz!"

Bir an sustular, gençlik kocamışlığa, kocamışlık da gençliğe bakıyordu kıvançla, aralarında Trasaki duruyor, o da her ikisini birden seyrediyordu kıvançla; çevrelerinde, elleri karınları üzerine kavuşmuş kadınlar dineliyordu.

İki büyükbaba konuştu:

"Ne hayırlı haberler getirdin bize levendim aşağılardan, Yunanistan'dan?" diye sordu, kuzey yönünde gökyüzüne bakarak. "Osmanlınız yok artık sizin, ne mutlu sizlere!"

İçini çekti, iskemleye oturdu, Liapis de işlemeli iskemleye ilişti, Trasaki büyükbabasının yanında fistanlı yabancıya bakıyordu hayran, doyasıya.

"Osmanlımız yok, ama," dedi Mitro, "kocabaşlar, jandarmalar, mebuslar var; bırak baba, burasını kurcalama."

Kadınlar fırından ekmekleri çıkarmışlardı, avlu sıcak ekmek kokuyordu mis gibi, Rumelilinin içi gidiyordu, sabahtan beri lokma koymamıştı ağzına. Arpa çöreklerine kaçamak bir göz attı. İhtiyar, bakışlarını yakaladı, güldü.

"Tez olun avratlar," dedi, "acımızdan öleceğiz, çabuk sıcak

ekmek, peynir, bir testi de şarap getirin, kemiklerimizi payandalayalım!"

Bakışları avluda, ahırda, samanlıkta, üzüm çiğneme sarnıcında dolandı, Rumelilinin üzerinde durdu, bir daha gülümsedi.

"Niye güldüm bilir misin levendim?" dedi. "Kocamış kişilerin anıları bir mezarlık, bakarsın birden mezar kapakları kalkmış, ölüler meydana dökülmüş... Nah, işte şu an, karşımda yine bir fistanlı görünce, anılarım depreşti, 866'ları hatırladım; şu şimdi oturduğun iskemlede, şu avluda, şuracıkta, Kaptan Liapis oturmuştu, toprağı bol olsun fistanlı, Yunanlı; karımla, kaynanam Malamo toprakları bol olsun fırından ekmek çıkarıyorlardı. Bu mevsimdi, sonbahar, Şarapçı Aya Yorgi yortusu, şaraplar pırıl pırıl, millet yeni yılın ürününü denemekte. Tam o sıra, Kastanias çıkagelmez mi, toprağı bol olsun, ızbandudun biri, Yunan heykeli, sayısız at çatlamıştı altında; yanında Surmelis de vardı, toprağı bol olsun, *Şeytan Pandeli* adlı istimli geminin kaptanı; oğul dediydim, gençliğinin hayrını göresin, yakala şu fıçıcığı koca ellerinle kulaklarından da getiriver şuracığa, boşaltalım bir güzel. Tam ben bunu derken adıyla sanıyla Domuz Yorgi sökün etmez mi, toprağı bol olsun, sağdıcım ve mandıracı, sürü sahibi; sırtında yüzülmüş bir keçi, ardında karısı Angeliko, toprağı bol olsun, iki elinde iki kocaman çökelek kellesi. İşte, mezeler de hazır! diye bağrıştı cemaat, toprakları bol olsun, kahkahaları atıp. Derken sokaktan geçerken kahkahaları duyan öğretmen Menelaos Kaymaklis sökün etmez mi, toprağı bol olsun. Vay koca öğretmen, hoş gelmişin, diye çığlıkları attılardı, toprakları bol olsun, otur hele de yaz yazını bakalım öğretmen, biz yiyip içelim, keyfimize bakalım! Şeytan götürsün öğretmenliği, diye karşılık verdiydi öğretmen, toprağı bol olsun, bre özüm de oturup yer içerim sizinle, çekerim kafayı, gider ihtiyar Malyaros'u da getiririm bize destan düzsün. Fırlayıp gitmiş, lircibaşı Malyaros'u, gaydacıbaşı Andruli Sfakyanaki'yi, güzel sesli Purnaras'ı alıp gelmişti, toprakları bol olsun, bir ses vardı ki Purnaras'ta, mermeri çatlatır. Hey toprakları bol olasıcalar, ne oldu ki o dudaklar, o hançereler, o koca koca eller!"

"Fırlayıp fıçıları doldurduğum lastik boruyu kaptım, fıçı-

nın musluğuna soktumdu. Bre koca canavarlar, bardak, kadeh bizim nemize, diye bağırdımdı. Danalar bardakla mı şu içer? Doğru fıçıdan içeceğiz, bir sen bir ben; başla bakalım Kaptan Liapis, en yaşlımız sensin! Daha sözüm bitmemişti ki kaptanın lastik boruya yumulması bir olmuştu, boruya marpuca yapışır gibi yapışmış, fıçı nargile gibi tokurdamaya başlamıştı, çekebilirsen çek boruyu ağzından. Neredeyse fıçıyı boşaltacaktı, toprağı bol olsun, zorla aldıktı elinden boruyu, sonra da sırayla yumulduktu, benim sıram da geldiydi Allaha bin şükür!

"Hey Allahım, eğlence görmeliydi gözünüz! Nasıl da yiyip içmişlerdi, toprakları bol olsun, avuçlarını nasıl dolduruyorlardı çökelekle, keçi de pişmişti o sıra, Kaptan Liapis, toprağı bol olsun, bir kez daha almıştı eline marpucu ki, dış kapıdan bir ses duyulmuştu: Hey, emmiler, geçmişler olsun! Papaz Nekaris'in sesiydi, yanında Panaya Mirtyotisa Manastırının başkeşişi de vardı, toprakları bol olsun. Fitil gibi sarhoştular, zıplamaya, horona, halaya başlamışlardı avlunun orta göbeğinde, cenaze ilahisini okuyorlardı keyfe gelmiş: 'Gelin, son buseyi alın...' 'Son buseyi' derken gidip marpucu alıyorlardı ellerine, fıçı habire tokurduyordu, diplenmiş tortuları çekiyorlardı... Toprakları bol olsun, ne kahkahaydı, ne türküydü onlarınki... nasıl da matrak geçiyorlardı Azraille, nasıl tepiyorlardı toprağı, tepin bre şu toprağı, yoksa yiyecek bizi! diye gürlüyorlardı geniş tabanlarıyla yere vurup, kimi çizmeleriyle, kimi yalınayak, şalvarlarının körüklerini kaldırıp kuşaklarına sokmuşlardı, ne bacaktı onlar, ne kemikler, ne kıllar, domuz kılları!"

Büyükbaba susmuştu, sakalını tutup düşüncelere dalmıştı, gözleri yuvalarından dışarı uğramış, boşluğa dikilmiş, hayaletleri seyre dalmıştı. Avluyu ölülerle dolduran koca ihtiyara ürpererek bakıyordu fistanlı sarışın genç adam. Toprağı döven tabanlarının pat patlarını duyuyordu, domuz kıllı bacaklarını seyrediyordu. Kadınlar kendinden geçmiş, söylenenleri dinliyorlar, Trasaki ufacık ayaklarıyla toprağı tepiyordu, Azraile meydan okuyor, gülümsüyordu. Yalnız, o sıra fistanlı misafiri görmek için avluya çıkan Bertoldo, ölülerin üşüştüğünü fark edince korkular içinde içeri girmişti, sıvışmıştı.

Büyükbaba yeniden konuşmaya başlamıştı, bakışları do-

nuktu.

"Neşeyle işe başladıktı, ama gel gör ki, tüm kutsal ölülerimizi andık işte, yüreğim sızladı. Şikâyetten değil ha, hıncımdan! Evet, hıncımdan, doğru değil bu iş, hakçasına değil, evet her şeyi Tanrım, her yaptığını iyi yapmıştır, ama bunu değil, kusuruma bakmasın! Bu insanlar, bu yiğitler ölmemeliydi. Dağlar nasıl ölür? Onlar da öyle. Yeryüzünün orta direkleri gibi dimdik durmalıydılar, başlarının üstünde gökyüzünü tutmalıydılar... Al, al işte, çiğniyorum seni lânetleme toprak. Sersemleri, korkakları, ödlekleri, sakatları, işe yaramazları, çirkin suratlıları al götür, tıkın da için çıksın! Ama Kaptan Liapis'i, Kastanias'ı, Panaya Mitryotisa Manastırının başkeşişini, büyük oğlum Kostaro'yu alıp da gitme!"

Büyükbaba ayaklarını hınçla yere vuruyordu, gözlerinin ucunda bir çift iri damla belirmişti.

"Hey, büyükbaba," dedi Trasaki ihtiyarın elinden tutup, "bak sofra kuruldu, *liyapis*in de karnı aç..."

İhtiyar dede dönüp torununa baktı, küçücük ellerinin serinliğini elinin üstünde duydu, eli ateş kesilmişti, Tanrıyla barışmıştı şimdi.

"Kusuruma bakmayın çocuklar," dedi, "ölüleri andım da aklım başımdan uğradı... Ama daha yaşıyoruz biz, orsa o halde, tüm canlılar sofraya yuryaaa!"

Bağdaş kurdu, sofrayı konukla kendi arasına çekti Trasaki'yi de yanına oturttu.

"Hemşerim hoş gelmişsin," dedi, "hep iyi zamanlarda karşılaşalım!" Konuğun çanağına yemek koydu.

Ventuzos'la tayfası kıyıya varmak üzereydiler, denizden gelen esinti başlarındaki mendillerin saçaklarını oynatmaya başlamıştı. Sevinçten deliye dönmüşlerdi, gidip gemiyi boşaltacaklar, katırlarına erzak, cephane yükleyeceklerdi, ayaklanma onlardan bekliyordu besiyi. Onlar için gönderilmişti bunlar, onlara yollamıştı bunları Yunanistan; ama ne değeri, ne tadı olurdu bu armağanın eğer uslu akıllı onu teslim alırlar, kardeş kardeş turup üleşirlerse hakçasına? Kadınlar da öyle değil miydi? Kı-

zı kaçırmazsan ne zevki, ne tadı kalırdı evlenmenin? Kız evi tamam, gelin yıkanmış, taranmış, süslenmiş, ortalık döşeli, ama hırsızlık olmayan etin tadı mı olur? Damat saldırır atlı, gelini kaçırır, gelin direnme numarası yapar, damat gelini katırın semerine oturtur, havaya ateş ederek dörtnala kendi evine doğru gider, sağa sola korkular salarak... Gelenek bu...

Kaptan Stefanis'in korsan teknesi 'Miyaulis', Osmanlı donanmasının gözcülerini aldatmış, çemberi yarmış, ıssız Aya Pelaya Limanına demirlemişti yalçın kayalıkların önüne. Deniz sütliman, yakın köyler, kıyılarına bir teknenin demirlediğinin farkına bile varmamışlardı; Kaptan Stefanis rahat rahat yükünü karaya çıkarmış, kayaların üzerine istiflemişti.

Güneş bugün yumuşacıktı, sonbahar güneşi, martılar teknenin tepesinde dört dönüyor, kayaların doruğuna tüneyip bakıyorlardı. Kaptan Stefanis karaya çıkmış, kıyıda çakılların üzerinde yürüyordu aksayarak. Güneşlesin, diye Aya Nikola ikonunu da yanına almış, kayanın yarığına kıstırmıştı yüzü tekneye dönük, güneşlesindi, ama gözleri gemide olsundu.

"Çabuk tutun ellerinizi!" diyordu tayfalarına, "Türkler kokumuzu almasınlar, Hıristiyanlar da kokusunu alıp yağma etmesinler, asıl bundan korkarım ben. Orsa çocuklar, neredeyse Kaptan Mihal'in adamları görünür.

"Göründüler bile!" diye bağırdı serende gözcülük eden muço, katırlarıyla yamaçtan aşağı inen on kişilik kervanı göstererek.

Kaptan Stefanis o yana döndü, öndeki adamı tanıdı, bu Ventuzos'tu, gülümsedi.

"Savaşçı mı kesildin başıma Ventuzos!" diye seslendi.

"Kader böyle istedi, lânet olsun!" diye karşılık verdi lirci âşık, katırından atlayıp reisi kucakladı.

"Tam zamanında yetiştin kardaş," dedi, "cephanemiz tükenmişti, açlıktan da nefesimiz kokmaya başladıydı, yüz kez, bin kez hoş geldin Kaptan Stefanis!"

Ama Kaptan Stefanis'in acelesi vardı.

"Bir el verin de işim bitsin," dedi, "karanlık basanda yelken açayım, bir kez basmışımdır tongaya, bir daha basmam. Hadi çocuklar, çabuk, diyelim çalınmış mal, öyle diyelim de keyifle-

nin, kımıldanın azıcık!"

Ventuzos kaptanı belinden kavrayıp öteye çekti, sesini alçaltti, "Kaptan Mihal'in selâmı var," dedi, "bir haberi, bir mesajı varsa," dedi.

"Ne mesajım olacak," dedi Kaptan Stefanis, başını kaşıdı.

"Sana güvenebilir," dedi, "benden başka da kimse duymayacak," dedi.

Kaptan Stefanis eğildi, büyücek bir çakıl alıp denize attı, bir ikincisini de savurdu, susuyordu.

"Bre Ventuzos," dedi sonunda, "iyi bir lircisindir, yaman âşık bilirim bunu, ama kusura bakma, güvenim yok sana, diline güvenemem, bir çözüldü mü, bir tek fazla kaçırdın mı..."

Ventuzos iç geçirdi.

"Nereden bulurum fazla teki Kaptan Stefanis?" dedi, "burda, şu Allahın kayalıklarında, Tanrının kulları zorunlu oruçta, sürekli, nerede erzak, yiyecek? Korkma kardaş, konuş!"

Kaptan Stefanis Ventuzos'a alıcı gözle baktı. Güneş adamakıllı yakmıştı yüzünü, kocamış, yağlı gövdesi süzülmüş, biçimini bulmuştu, boynu, yanakları da öyle, gözlerinin de yağları erimiş, daha da parlak olmuştu, bu parlaklık şarap parlaklığı değildi.

"Aç kulaklarını öyleyse Ventuzos," dedi sesini alçaltarak, "söyleyeceklerimi bir iyice kafana yaz da Kaptan Mihal'e ilet, ama aynen söylediğim gibi, kesmece, abartmaca yok ha!"

"Merak etme, Kaptan, konuş."

"İyi haberlerim yok ona, öyle de, çok iri kapılar çaldım, çorbacılarla konuştum, ant içirdim onlara, gerçeği olduğu gibi söylesinler diye. Umut var mı, kurtulacak mı bu kez Girit, yoksa boşuna mıydı emeklerimiz? Gümleyip gidecek miydik bu kez de? Kimi eveleyip geveliyor, kimi palavra sıkıyordu, sadece bir kişi, en akıllıları, öyle geldi bana, açık seçik konuştu. Kim mi bu? Kaptan Mihal'in öz yeğeni, öyle de kendisine; Kozma, Şıra'ya daha yeni gelmiş Frengistan'dan. Yüreğine taş bas Kaptan Stefanis, dedi, bu kez de Girit'e özgürlük yok! Boşuna mı yani döktüğümüz kan? dedim. Dökülen kanlar hiçbir zaman boşa gitmez, dedi. Bilmez misin, özgürlük bir tohumdur ki yeşermek için su istemez, kan ister. Biz de bu tohumu suluyoruz iş-

te, mutlaka günün birinde çatlayıp filizlenecek, ama daha o günler çok uzakta. Cebinden bir mektup çıkarıp verdi. Bu mektubu güvenilir biriyle hemen büyükbabaya, Kaptan Sifaka'ya gönder. Gönderdim bile bu mektubu genç bir *liapis*le, gerisini Kaptan Mihal bu mektuptan öğrenir."

Ventuzos başını eğmiş, ayaklarının ucuyla çakılları karıştırıyordu öfkeli, Kaptan sözünü bitirince boşaldı:

"Allah yok mu be?" dedi, gözleri yaşarmıştı. "yok mu ha? Sen ne dersin Kaptan Stefanis?"

"Elimin körü derim, ne diyeceğim? Ben Aya Nikola'nın bile varlığından kuşkuluyum, Allahı hiç sorma bana! Aya Nikola bazan vardır, bazan da yok; ben bunu öğrendim bunca yıllık denizcilik ömrümde. Bırak şimdi Allahı da işimize bakalım."

Sular kararmıştı, güneş alçalıyordu, şimdi yelkenlinin ambarı boşalmış, katırların sırtına yüklenmişti tüfek, cephane, deri, un, tuzlu bakalyaro balığı, Tanrının tüm nimetleri. Bu böyledir, Giritlinin cenneti böyle nimetlerle doludur.

"Kurşununuz bol olsun, hayırlı boğuşma, çocuklar, ben gidiyorum, yeniden geleceğim!" diye bağırdı Kaptan Stefanis bu on savaşçıyı selâmlayarak. Tam güverteye tırmanacağı anda Aya Nikola aklına geldi.

"Bre, bre, Aya Nikola'yı unuttuk yahu!" dedi, döndü, topal bacağıyla koşa koşa gidip kayanın yarığından azizin ikonunu aldı. Serinlesin, diye denize daldırdı, sonra dudaklarını uzatıp tuzlu su damlayan iki elini öptü azizin!

"Gelirken iyi iş gördün Kaptan Nikola," dedi, "haydi eyvallah, giderken göreyim seni, utandırma beni, deryalar adına ant içerim ki, adağım olsun ki, sana Aynoroz'a kıyak bir ikon ısmarlayacağım ki sonra, kısacık şalvar, siyah fes, elinde uzun dürbün, tıpkı Miyaulis. 821'in yiğit reisi Miyaulis ve Aya Nikola; böyle daha da güvenli özüm için, daha garantili."

Güverteye atladı, gökyüzünde bulutlar toplanmaya başlamıştı, ortalık kararmıştı, karadan bir esinti başlamıştı, denizin yüzü ağarıyordu pamuk pamuk. Kaptan Stefanis dürbünü eline alıp baktı, açıklarda hiçbir karartı yoktu, ıstavrozunu çıkardı.

"Tanrı adına," dedi, "demir alın çocuklar! Aya Nikola, açılıyoruz!"

Yenmiş, içilmiş, sofra kaldırılmış, *liyapis* kapının pervazına sırtını verip uykuya dalmıştı, kalleş deniz içini altüst etmişti, ilk kez Rumeli Dağlarından iniyor, bir gemiye biniyordu, leventliği rezil rüsva olmuştu, ak fistanı kusmuk dolmuş, kirlenmişti, şimdi bile toprak, gemi güvertesi gibi ayaklarının altında sallanıyordu, şakakları zonkluyor, başı dönüyordu. İyice karnını doyurduktan, birkaç maşrapa da şarabı diktikten sonra ancak kendine gelebilmişti, avludaki ahırdan çıkan fışkı kokusunu içine sindirmiş, eski haline gelebilmiş, dünya eskisi gibi güzelleşmişti, *liyapis* sırtını kapı pervazına vermiş, uykuya dalmıştı. Yarın Allahın izniyle büyükbaba onu çoban Haridimo'ya teslim edecek, Kaptan Mihal'in yatağına doğru yol alacaklardı kestirmeden. Güvenle kendini uykuya vermişti.

Büyükbaba fistanlı konuğun horultularını işitince Trasaki'ye işaret etmiş, gidip yaşlı limon ağacının altına oturmuşlardı avlunun orta yerinde; kadınlar fırın işini bitirmişler, ev temizlik işlerini kotarmışlar, şimdi dinlenmek için içeri girmişlerdi. Tanrının alacakaranlığından beri ayaktaydılar, ahırdaki hayvanları yemlemiş, sulamışlar, hamur yoğurmuşlar, yemek pişirip çamaşır yıkamışlardı. Kaptan Mihal'in kızı Renyo durmadan mektup yazıyordu, sağında Krasoyorgi'nin karısı, solunda Mastrapas'ınki, *liyapis* yarın sabah yola çıkacaktı, kocalarına diyecekleri vardı, dilekleri, şikâyetleri, biri kızıp köpürüyor, öteki yalvarıp yakarıyordu, ikisi birden Sultana lânet okuyorlardı, neden bağışlamazdı Girit'e özgürlüğünü, bağışlasındı da kocaları dağdan insindi, Krasoyorgi'yle Mastrapas, karılarının yamacına...

Avlu tenhaydı, mektubu koynundan çıkarıp Trasaki'ye okutması için vakit elverişliydi. Mektupta yazılanların çok önemli şeyler olduğunu sezmişti, çünkü bu torunu onu çok seyrek hatırlar, çok önemli durumlarda iki satır yazardı. Şimdi bu mektubu yolladığına göre, demek durum önemliydi. Mektubu koynundan çıkardı, zarfı yırttı.

"Allah senden razı olsun Trasaki," dedi, "şu mektubu okuyuver bana, ağır ağır, tek tek de bir iyice anlayayım."

Yazılar temiz, okunaklı, iri iriydi, Trasaki zorluk çekmeden su gibi okuyordu. 'Çok değerli büyükbaba,' diyordu mek-

tup, 'kutsal topraklarımıza ayak basmış bulunuyorum, inşallah yakında Girit'e gelirim, o onurlu ellerinden öpmek nasip olur bana...'

"Bu da yağcının biri," diye söylendi büyükbaba ak başını salladı, "ne menem mektup bu böyle? Ne evvela selâm ederim, var, ne de bizden sual ederseniz... Peki, oku bakalım."

'Ama bu mutluluğa erişinceye kadar, değerli büyükbabam, bu mektubu sana yazmak zorundayım, okuduktan sonra güvenilir biriyle hemen amcam Kaptan Mihal'e iletirsin, bayrağını açıp dağlara çıktığını, Osmanlıyla savaşa başladığını öğrenmiş bulunuyorum. Körü körüne davranmaması için bunları bilmesi gerek ve bildikten sonra dilediği gibi, Tanrının inayet buyurduğu gibi yapar.'

"Pek cafcaflı konuşuyor, pek sarmalıyor dikenleri pamukla... Hadi bakalım gerisini, yavaş yavaş Trasakim, gözünü seveyim..."

'Diyeceğim o ki, Yunanistan'dan bir fayda gelmez, umut yok, çaresiz, Zavallı Ana, ne donanması var ne bir şey, üstüne üstlük, daha da kötüsü, Frenklerden de yardım görmüyor. Girit'in büyük değeri var, büyüklerinse çıkarı şimdilik Sultanın çanağında kalması yönünde. Sultan ölür de mirasın bölüşülmesine sıra gelirse, her büyük, Girit'ten kendine düşen payı alacağı umudunda; oysa Yunanistan'la birleşirse bir daha ne Tanrı ne de iblis onları birbirinden ayırabilir.'

"Ooo!" dedi büyükbaba, "bu torun pek akıllı çıktı! Sonra, sonra?"

'İş böyle olunca şunu iyi bilin ki, bu kez de Girit mahkûm. Sadece tek bir şey elde edebiliriz: pazarlığa girişip Sultandan imtiyazlar koparmak... Ne de olsa bu da bir kemik, ama üzerinde biraz et de var, yalayalım bu kemiği iyi günler gelene dek!'

"İtlere döndük, itlere, aç köpeklere, yalayın diye habire kemik atıyorlar önümüze!" diye inildedi... "Sonra?"

'Gerek Frengistan'da, gerekse Yunanistan'da birçok devlet adamıyla görüştüm, öbür gün de Atina'ya gidiyorum, daha da büyükleriyle görüşeceğim. Gerekirse Girit'e de ineceğim, kurtarabileceklerimizi bari kurtaralım. Bu kez de kalemler kılıçlardan baskın çıkacağa benzer, çok yazık. Ellerinde kılıç tu-

tanlar görevlerini yaptılar, yolu açtılar, ama yolun sonuna dek gelemediler, şimdi eylem sırası, sakın öfkelenme büyükbaba, kalemlerde, sıra onlarda...'

"Okumuşlar!" dedi büyükbaba, içi bulanmış gibi yere tükürdü. "Gözlükler, dar pantolonlar, şapkalar, yırtmaçlı kıçlar! Tüh!" Bir daha yere tükürdü.

Trasaki'ye döndü:

"Bitti mi mektup? Yok mu başka bir şey?"

"Bir satır daha kaldı: 'Büyükbaba, saygıyla ellerinden öper, hayır dualarını beklerim! Torunun Kozma.' "

Büyükbaba başını eğdi, yüreği inim inim inliyordu. Gözlerini kapadı, Girit'i gördü karşısında, avlunun orta yerinde, karalar giyinmiş, umutsuz, iri iri kan damlalarına bulanmış. Girit miydi, bu karşısında duran? Girit miydi, yoksa oğlunun çarmıha gerildiği tepeden geri dönen Meryem Ana mıydı?

Gözlerini açtı, ortalık kararmıştı, iri iri yağmur damlaları düşüyordu. Genç kızlar çığlıklar atarak tarlalardan dönüyorlardı keçilerini, koyunlarını önlerine katmış; ihtiyarlar eşeklerini odun, çalı yüklemişler; Kaptan Sifaka'nın açık kapısı önünde durup büyükbabayı selâmlıyorlardı. "Haberler nasıl Kaptan Sifaka, oğlundan iyi haberler var mı, kaptan oğlundan?" "Çok şükür," diye karşılık veriyordu, "her şey yolunda, artık Girit'in dertleri sona ermek üzere..."

"Trasakim," dedi büyükbaba, "şimdi gizli bir şey öğrendin, erkeksin artık sen, kimseye açma bunu!"

"Merak etme büyükbaba, kimsenin ruhu bile duymayacak, biz ikimiz, bir de babam, üç..."

"Bir de Tanrı, dört," dedi büyükbaba, "dört kişi çok bile!"

Büyükbabayla torun konuşurlarken kapının eşiğinde Titiros göründü, elinde sopası, omzunda heybesi, pembe yanaklı. Büyükbaba limon ağacının dibine sırtını vermişti, yağan yağmurdan sırılsıklamdı, sakalı yağmur damlacıklarıyla pırıl pırıldı. Yaşlı bir ağaç gövdesi gibi yağmura aldırmadan oturmuştu kımıldamadan; ıslanıyordu, yalnız o buruşuk, yanık cildi parlıyordu. Birden oğlunu tanıyamadı, daha da toplamıştı, daha ol-

gunlaşmış gibi geldi ona, kamburu da çıkmıyordu.

"Bre, sen misin Yanako?" dedi ihtiyar, iyice görebilmek için boynunu uzattı," bre Allaha şükür, sen bayağı değişmişsin, öğretmenlik etmiyorsun artık belli. Hele gir içeri."

"Tanıyamadın mı beni baba?" dedi Titiros hoşnut.

"Nereden tanıyacağım? Öğretmenliği bırakalı, ense yapmışsın, omuz, sırt yapmışsın, yanak yapmışsın. Demedim miydi ben sana? Demedim miydi harfler sülüktür diye? Sülüktür ya, tam 24 sülük ki insanın kanını emerler. Şu son günlerimde, kocamışlığımda, şu alfabeyi bir belleyeyim hele dediydim, dediydim ya, meğer ne aforozlu şeymiş onlar, ne başbelâsı, ne yalçın kayalıklar, harften harfe atlayayım diyorum da düşüp kafa göz yarıyorum, ama bir amacım, bir bildiğim var benim, ama sen?"

Titiros gülümsedi, babasının elini alıp öptü.

"Baba," dedi gülerek, "ama sen istediydin öğretmen olmamı, hatırlasana..."

"Hatırlamaz olur muyum? Bunadığımı mı sandın? Daha dünmüş gibi aklımda. Kardeşin Fanuryo yakalamıştı seni bir gün mutfakta, tencerenin başında, yemek araklıyormuşun, ağzına da bir lokma et almışmışsın kaçamak, bir yumruk attıydı sırtına da ağzındaki et fırlayıp karşı duvara yapıştıydı. Bunu gören kardeşin seni ensenden yakalamıştı. Hadi doğru kasabaya Yanako, demişti, pılıpırtını topla da doğru kasabaya, oku da öğretmen ol! Böyle yuttuydun işte hapı, doğru, suç bende."

İhtiyar, Titiros'u sağa sola çevirdi, kollarını tutup sıktı, atlara yaptığı gibi dudaklarını aralayıp dişlerine baktı, hoşnuttu durumdan.

"Dinim aşkı için hoşlanmaya başladım senden bayağı, hani evladımsın, demiyorum, severdim seni de elbet, ama nasıl desem, pek hoşlanmıyordum işte. Pek çelimsiz, pek ıskarta, pek okumuş, fazlaca kambur, soyumuzun yolundan ayrılmıştın. Dönüp gerilere bakıyordum da, tüm dedelerimiz, şalvarlı, çizmeli, silâhlı, yoldan sapmıştın sen, frenk giysileri giymiştin, gözlük takıyordun, elin de kalem tutuyordu. Bitti diyordum içimden, kanımız yozlaşmaya başladı, gücünü yitirdi, gitti gider... Ama bak işte, şükür, döndün geri, döndün adam olanların yoluna

girdin yeniden şükür, Tanrıma şükür! Sana şalvar giydirmeden, ayaklarına çizme çektirmeden, eline silâh vermeden şu evden dışarı bırakırsam bana da Kaptan Sifaka demesinler! duydun mu? Niye güldün öyle?"

"Peygamber misin sen, baba? Nasıl da okuyorsun insanın kafasındaki şeyleri! Ben de bunun için geldim bu akşam baba evine, inan bana, yemin ederim! Sanırım birkaç kat giysi vardır yedekte, senin ya da ölen oğullarının, tavan arasında kalmıştır herhalde bir tüfek, geldim işte. Seninle birlikte yakacağız şu frenk giysilerini avlunun orta yerinde, Yahuda'yı yakar gibi, sonra da Girit giysilerini geçiririz sırtımıza, omzuma tüfeği asıp dağın yolunu tutarız, benim de bir amacım, bir bildiğim var."

Büyükbaba oğlunun başını alıp koynuna soktu sevincinden!

"Tüm hayır dualarım senin olsun," dedi, "şerefine bir keçi keseceğim bu akşam, bir güzel eğlenelim, ben seni yitmiş bilirdim, hoş geldin bre Yanako!"

İhtiyar, torunundan gelen mektubun acılığını unuttu, sandığı açıp en iyi giysilerini çıkardı: işlemeli meydan yeleği, çuha şalvar, ipekli kuşak, Tunus işi fes, en küçüklerinden bir çift çizme, tavan arasından bir de tüfek alıp sandığın üstüne koydu, yarın tekne kazıntısını damatlar gibi süsleyecekti.

Ev sevinçten çalkalanıyordu, Titiros'un köylerde dolaşıp milleti ayaklandırdığını duyan Türklerin pusu kurup onu yakaladıkları, paskalya kuzusu gibi şişe geçirip kebap ettikleri söyleniyordu, bak işte Titiros demir gibi karşılarındaydı, babasıyla oturmuş keçinin kemiklerini sıyırıyor iştahlı, şarap dolu maşrapayı dikiyordu ağzına. Trasaki onun yanında metelik etmezdi! Yemek şimdi Trasaki'nin umurunda değildi, öğretmene bakıyordu şaşkın. Bu muydu saçtıkları saçmalara basıp yuvarlanan, kaburgalarını kıran öğretmenleri? Bu muydu ayaklarının dibine sıçan salıverip yüreğini hoplattıkları Titiros?

"Hadi Trasaki, sen şimdi git yat," dedi büyükbaba, "ben amcanla burada kalıp biraz konuşacağım. Bundan böyle de ona öğretmenim deme, anladın mı, Yanako amca diyeceksin!"

"Şu karının işini anlat bana," dedi büyükbaba, ikisi yalnız kalınca, "kendini öldürdü diyorlar, doğru mu? Yan yana minde-

re oturmuşlardı. Kendini astı diyorlar, niye? Açıklar mısın bunu bana? Bunu soruyorum da, herkes eveleyip geveliyor."

"Tanrı taksiratını bağışlasın, çok asabiydi, sinirli, kurtuldu işte."

"İyi etmiş," dedi büyükbaba, "güçlü karıymış, insanın kendi kendini öldürmesi zor iş, yürek ister. Kurtuldu, ama galiba sen de kurtuldun... Şimdi ne düşünüyorsun? Yeniden evlenecek misin? Bana bir torun vermeyecek misin, sonuncu torunu mu? Elini çabuk tut, günlerim sayılı ha!"

Öğretmenin yüzü parladı.

"Bu ne mucize böyle baba?" dedi. "Ölüme yaklaştıkça ölümsüzleşiyorsun sen! Bu akşam buraya gelişimdeki ikinci niyetimi de anladın işte."

"Konuş hele bre Yanako, gözüne bir kestirdiğin filan mı var?"

"Öyle, var ya kestirdiğim; iznini, hayır duanı almaya geldim."

"Kim bu kız bre, kimin nesi? Soyu sopu, bağı bahçesi? Kemikleri kalın mı kemikleri, kalçaları geniş mi, otuz iki dişi de tam mı?"

"İyidir," diye karşılık verdi müstakbel damat. "Tüm dişleri tamam, sen otuz iki de, ben..."

"Yok fazlası haram, gözünü seveyim, kötü bu, sonra tepene biner ha! Ters işlere Tanrı razı olmaz, otuz iki diş yeter! Ama hele bakalım kimin nesi, nereli?"

"Kaptan Elias'ın torunu, adı da Pelaya, onayını almaya geldim, hayır dualarını."

"Haaa! Bravo, yaşa Yanako, tüm hayır dualarım senin olsun! Yaman soydandır o, oğullar, torunlar, bağ bahçe. Peki kız seni istiyor mu?"

"Öyle, babasına da açmış işi, babası da ihtiyara soralım, ailenin temel direği o demiş; sormuşlar ihtiyara ve Kaptan Elias ilk başta suratını asmış. Öğretmen! demiş, tanırım onu ben, çelimsiz, yırtmaç kıçlı! Ama soyu yamandır, demiş; oğullar, torunlar, bağ bahçe, tıpkı demin senin onlar için dediğin gibi. Hele bekleyin azıcık da düşüneyim, tartayım işi, bakalım bir, demiş, demiş ya kızın acelesi var, aman zaman, yalvar yakar, yağcılık

mağcılık derken, ihtiyarın gönlü olmuş. Peki demiş, ama bir şartım var demiş, kem küm istemem: Frenk giysilerini çıkarıp adam gibi giyinecek."

İhtiyar Sifaka ellerini çırptı.

"Allah senden razı olsun koca Elias! Benim de içime dert olduydu ya, söylemiyordum sana! Şimdi Frenk giysileri ateşe! Daracık pantolonları şeytan götürsün, yarın şafakla avlunun orta yerinde..."

Öğretmen, damat giysilerinin durduğu sandığın yanında güzel bir uyku çekmişti; düşünde Pelaya'yı görmüştü, gönlü uyanmak istemiyordu, ama büyükbabanın gözleri açıktı, uyku girmemişti gözlerine, açık pencereden dışarı bakıyor, günün ağarmasını bekliyordu sabırsız. Tanrının inayetiyle siyah horoz öttü, peşinden de ak horoz, gün ağarmaya başladı, ihtiyar yatağından fırladı. Titiros'u ayağıyla dürttü. "Kalk," dedi, "giysilerin sandığın üstünde, güle güle eskit, frenk giysilerini de doğru avluya, hadi çabuk ol. Ben ateş yakmaya gidiyorum."

Frenklerden hep nefret ederdi, ama torununun mektubundan sonra büsbütün tiksinir olmuştu, küplere binmişti. Merdivenleri indi kadınlar daha uyanmamıştı, ateş yaktı, sonra gidip Trasaki'yi uyandırdı, koca bir tekneye sermişlerdi döşeğini, beşik gibi. Sarstı, oğlan uyandı.

"Uyan Trasaki," dedi, "avluya gel, Yahuda'yı yakacağız!"

Bu sıra öğretmen de görünmüştü, tepeden tırnağa Giritli, koca bir Giritli. Pantolonları, yelekleri, ceketi, şapkayı, iskarpinleri, birer birer avlunun orta yerine atıp yığdı, yığını gazla ıslattılar bir an önce şeytan götürsün, diye sonra büyükbaba ateş getirdi, Trasaki'ye verdi.

"Yak oğlum," dedi, "sen ateşle, Frengistan bizi yaktı, biz de onu yakalım. Ateşe ateş, yele yel!"

Trasaki meşaleyi kaptı, petrolle ıslatılmış giysilerin arasına soktu.

Yığın hemen ateş aldı, alevlendi, alevler çevredeki üç suratta yankılandı, büyükbabanın tabanları karıncalanıyordu, oynamak istiyordu.

Üçü birden durmuş yanan giysilere bakıyor, yüzleri kıpkırmızı oluyordu, elbiseler yanıp alevler sönünce büyükbaba eğilip bir avuç kül aldı, avlu kapısını açtı, yola çıkıp ortasında durdu, elini havaya kaldırıp avucundaki külü rüzgâra savurdu.

"Frenkler!" dedi, sesi acıklıydı, öfkeliydi. "Frenkler, ilerde, böyle bir Tanrının gününde, çocuklarım, çocuklarımın çocukları, çocuklarımın çocuklarının çocukları evlerinizin, fabrikalarınızın, krallarınızın saraylarının küllerinin havaya savrulduğunu görürler inşallah! Bizi nasıl yaktıysanız öylece yanasınız, Frenkler!"

Fistanlı Mitro öğleye doğru kan ter içinde Kaptan Mihal'in yatağına vardı. Dağın yüksekçe, bir yamacına taştan örülmüş beş, on kulübe, yüz kadar savaşçı, aşağılarda dağlarla çevrili bir ova, beyaz beyaz köyler serpili, bunlardan ikisi de dumanlar içinde yanmakta. Rüzgâr esmediğinden dumanlar havada asılı duruyor, zararsız bir bulut gibi örtüyordu yanan köyleri.

Kaptan Mihal gözetleme yerinde ayakta duruyordu, elinde geçenlerde bir Yunan dostu Frengin armağan ettiği dürbün vardı. Frenk kaptanın yatağına tırmanmış, buralardan ayrılmak istemiyordu, gönlü elvermiyordu buna. "Niye gideyim?" demişti Kaptan Mihal'e, "niye gidecekmişim, inecekmişim kentlere? İyiyim burada, ömrüm boyu hiçbir yerde böylesine lezzetli ekmek yemedim, böylesine abuhayat su içmedim, eski Yunanlı görmedim! Ben sana Kaptan Mihal demeyeceğim bundan böyle, Kaptan Achilleus diyeceğim, benim adım Henriko." Kubbeli bir şapkası vardı eski Yunanlıların miğferleri gibi, cepleri kâğıt tomarları, kurşunkalemleriyle doluydu. Rumcayı çat pat konuşuyordu, Giritlilerle lâfa dalıyor, bir yandan da kalemi işliyordu. Giritliler gülüyorlardı onun bu haline. "Bakkalın hesabını tutuyor," diyordu biri. "Yok, gazetelere yazıyor," diye doğrultuyordu bir başkası. "Bre hemşerim, Girit'te ne dolaşırsın öyle silâhsız," diye soruyorlardı, "hani tüfeğin?" "İşte," diye karşılık veriyordu, kalemini gösterip.

Sarı, sivri bir sakalı vardı, ön dişlerinden ikisi altın kaplama, gül pembe yanaklar. Tepesinde hep bir tutam saç dalgala-

nırdı, sallanırdı horoz ibiği gibi, Giritliler adının Henriko olduğunu duyunca ona Kukuriko lâkabını takmışlardı.

Bir gün Kaptan Mihal'in tayfası Osmanlı askeriyle savaşa tutuşmuştu, Kukuriko da onlarla beraber yamaçlardan yuvarlanıp inmişti, silâhsızdı, ama durmadan sesleniyordu: Üzerlerine Kaptan Achilleus! Arasıra durup birşeyler yazıyordu. Karanlık basıp da Osmanlı tabanı yağlayınca, Kaptan Mihal'in tayfası, aldıkları ganimetlerle yüklü, bayırı tırmanırken, koca bir Giritli, çok hoşlandığı Kukuriko'ya bir armağan getirmişti koşa koşa. Giritlinin armağanı bir Türk kellesiydi, saçlarından, tutmuştu, kelleden kan damlıyordu, damlayan kan Kukuriko'nun pabuçlarını kirletmişti, Kukuriko kelleyi görünce incecik bir çığlık koyvermiş, düşüp bayılmıştı. Giritliler kahkahayı basmışlardı, bre fukara Frenk pek de yüreksizmiş, pamukkıçlı!

Kukuriko'nun kafasına bir kova su boca etmişlerdi ayıltmak için. Kaptan Mihal gelip çıkışmıştı onlara: "Ulan herkesi Giritli mi sandınız be? Bir daha böyle şaka istemem!" Furogato'ya dönmüştü, "al onu kucağına, yardım et zavallıya çıksın bayırı!" "Kim dedi, o toprak çömleğe, bakır kazanların işine burnunu sok diye? İyi oldu, oh olsun! Ben ona armağan verecektim, ama ne anlar o bu işlerden!" demişti koca Giritli, kellenin saçlarına yapışmış, kahkahaları basıp yürümüştü en önden.

İşte o günden bu yana Kukuriko ateşler içinde kıvranıyordu, bet beniz kalmamıştı, ağzına bir lokmacık olsun et koyamaz olmuştu, korkulu düşler görüyordu, zordu eski Yunanlıların arasında yaşamak, gitmeye karar vermişti. Yağışlı, suratı asık bir sabah vakti Kaptan Mihal'e allahaısmarladığa gitmişti.

"İyi, iyi olmasına eski Yunanlılar Kaptan Achilleus, ama zorlu kişiler," demişti, "ben eğitimciyim, öğretmen senin anlayacağın; yufka yürekli, mukavvadan; siz topunuz etten kemikten, dayanamıyorum artık, gidiyorum, allahaısmarladık! Al şunu, beni anarsın."

Boynundan dürbünü çıkarıp kayışını Kaptan Mihal'in boynuna geçirmişti.

"Kaptansın sen, adamlarından daha da uzakları görebilmelisin!"

İşte şimdi bu dürbün elinde, aşağıları gözetliyordu Kaptan

Mihal. Dumanlar içinde yanan köylerde kırmızı Türk fesleri görür gibi oldu, fesler karıncalar gibi, Büyükkale'den yeni kuvvetler gelmişti, dağlara çıkmaya hazırlanıyorlardı. "Tükenecekleri yok," diye söylendi Kaptan Mihal, "ardı arkası kesilmiyor, durum da sıkışık, zor, sayıca da azız, Kaptan Poliksingis de daha gelemedi... yeni bir haberci göndermeliyim..."

Gözlerinden dürbünü indirmiş, Ventuzos'un kıyıdan gelip gelmediğini öğrenmek için gidecekti ki, fistanlı Mitro dikiliverdi karşısına kale burcu gibi.

"Merhaba Kaptan," dedi Mitro, "Kaptan Stefanis'in gemisinden geliyorum, Kaptan Sifaka'ya da uğradım!" Çıkarıp mektubu uzattı.

"Hoş geldin hemşerim," dedi Kaptan Mihal, fistanlının elini sıktı, "ben şu mektubu okuyana dek git arkadaşlarla tanış."

Zarfı acele yırttı, içinde açık bir mektupla, küçük bir pusula vardı, oğlunun elyazısını tanıdı, karanlık suratı aydınlanır oldu. "Ben, oğlun Trasaki, önce selâm eder, büyükbabamın söylediklerini sıralarım: Bu mektubu oku, Tanrı zihnini nasıl aydınlatırsa öyle yap, umut yok, bu kez de havaya savaşıyoruz, vicdanına danış ve kararını ver."

Kaşları çatıldı, üst dudağı kalktı, köpek dişi parladı.

"Eyvah da vah!" diye uludu, "ben vicdanımın sesini dinlersem dünyanın havaya uçtuğunun resmidir."

Yeğeninin mektubunu açtı, hecelemeye başladı, sözcükden sözcüğe sıçrıyordu, yalçın kayalıklarda ilerliyormuş, dağlardan inip bayırlar tırmanıyormuş gibi. Arada sırada durup böğürüyordu, sonra yeniden hızlanıyordu. Mektubu bitirince yırtıp parça parça etti, kibrit çakıp yaktı.

"Bunları bir ben bileceğim, başka hiç kimse," dedi, külleri savurup dağıttı.

Yanındaki kayayı tutup bir parça söktü, elleri kanadı.

"Umut yokmuş, hiç mi hiç yokmuş! Ana yoksulmuş, Frenkler maskara, Giritliler az... Ben yerimden kımıldamam, postamı bırakmam, varsın anamız güçsüz, Frenkler maskara, Giritliler az olsun ayrıca. Tanrı gökten inip bana teslim ol dese, gene olmam!"

Bir daha yapıştı dürbüne, ovadaki fesler daha da çoğalmış-

tı, geçitlerden yeni yeni kuvvetler geliyordu; paşa ant içmişti, şahin yuvasına, tayfasıyla, pençesini geçirmiş bırakmayan, teslim olmak istemeyen Kaptan Mihal'i mutlaka oradan devirecek, tepeleyecekti. Yavaş yavaş, Girit yorulmuş, dört bir yanı yara bere dolmuş, dört bir yanı, sinmişti; seyrekti şimdi silâh sesleri sağda solda, birkaç dikkafalı doruklardaki mevzilerini tutmakta direniyorlar, baş eğmek istemiyorlardı. Sultan küplere binmişti, paşayı haşlıyordu, ona bir gemi yükü zincir göndermişti, yakalayıp zincire vursundu âsileri, zincire vurup İstanbul'a huzuruna göndersindi, yoksa zincirlere kendisi vurulacaktı, huzura getirilecekti!

Bunu duyan paşanın kanı beynine vurmuştu, kellesi omuzları üstünde sağlam durmuyordu, kararını verdi, Büyükkale'deki huzurunu bırakıp ordularının başına geçecek, Kaptan Mihal gâvurunun barındığı yalçın kayalıklara doğru yürüyecekti. Bunu Metropolit de haber almış, bir haberci yollayıp Kaptan Mihal'e duyurmuştu, atla bir kayığa da kaç, canını kurtar, paşa ant içti seni yok edecek! Ama Kaptan Mihal inadım inat, yok, hiçbir yere gitmem, büyük bir günah var boynumda, koca manastır yanıyor gece gündüz yüreğimde, suç bende, cezasını çekmeliyim, kefaretini ödemeliyim! Kimsecikler de kalmasa yanımda, ben şu kayanın doruğundan kımıldamam saçlarıma, giysilerime gaz döker yakarım kendimi, İsa Efendimiz Manastırı gibi yanar da kül olurum!

Kırmızı fese kesmiş ovayı tarıyordu dürbünüyle, yamaçta bir iki Hıristiyan köyü daha yanmaya başlamıştı; kulak kabarttı, rüzgâr davul-trampet sesleri, derviş ilahileri getiriyordu.

"Gecikiyor Kaptan Poliksingis," dedi bir kez daha, dağın tüm geçitlerine dürbünüyle bakıp. "Ama mutlaka gelecek, söz verdi bana, savaşta ona güvenim vardır."

Bıçağını Emine'nin göğsüne sapladığı o korkunç andan bu yana, Kaptan Poliksingis'le olan eski dostluğunun canlandığını görüyordu içinde, artık onu aklına bir düşman olarak getirmiyordu, dostça, hatta bir acıma duygusuyla anıyordu onu. Feryatlarıyla tüm Hıristiyan köyleri inim inim inlemişti, günlerce uğraşmışlardı kendini öldürmesin diye, baştan aşağı yas karasına bürünmüş, nerede savaş, nerede ölüm, durmadan oralara

koşuyordu; Osmanlıya saldırıyordu körü körüne, ölüme susamış. Belliydi, Emine'sini Türkler öldürmüştü vaftiz edilmesin diye, Emine'nin mezarı üstüne Türk cesetlerinden kale dikmeye ant içmişti.

Kaptan Mihal katır nallarının taşlar üzerinde çıkardığı neşeli sesleri duydu, kayaların üstünden atlaya sıçraya düzlüğe indi, tam o sıra Ventuzos gelmişti on arkadaşıyla birlikte yüklü katırlarıyla. Katırlara koşup yükleri indirdiler, kimi yemek pişirmek için hemen ateş yaktılar, günlerdir kuru ekmekten başka bir şey koymamışlardı ağızlarına, pişmiş aşa hasrettiler; kimi de yükleri kaptanın taş kulübesine taşıyorlardı güven altına almak için.

"Çocuklar yoksul anamızı selâmlayın!" diye bağırdı Ventuzos piştovunu havaya boşaltarak, "kendisi aç bizi besleyen yoksul anamızı selâmlayın!"

"Ventuzos," dedi Kaptan, "kurşunlarını boşa harcama, gel yanıma, söyleyeceklerim var sana."

Lircibaşı Kaptana yaklaştı, Kaptan eğilip konuştu. Ventuzos kulak kesilmiş dinliyor, ayaklarının ucunda dikiliyordu fırlayıp gitmeye hazır.

"Anladın mı Ventuzos? Çok önemli, dikkatli ol giderken vurulayım deme, dönerken vururlarsa pek de zararı olmaz!"

"Yok Kaptan, keyfin olmayacak bu kez senin! Şarapçı Meryem Ana adına derim ki, sineye indirilecek birçok fıçı şarabım daha var, hem de indireceğim! Meraklanma, dönüşte de birşeycikler olmaz bana!"

Düze doğru yamacı inmeye başladı. Ama Furogato onu kolluyordu az ötede, şalvarından yapıştı geçerken.

"Ventuzos kardaş," dedi, "Bertoldo'yu gördün mü, dostum Bertoldo'yu? Allah seni inandırsın, karımdan çok onu düşünüyorum, ne âlemde ola ki zavallı? Karımdan çok onu düşünüyorum, Allah seni inandırsın. Acayip!"

"Kekâ, yuvarlanıp gidiyor, durumu dostlar başına; koca Sifaka'nın orada gördüm kendisini, keyfi yerinde; karılarla tüm alışverişi, köse neredeyse fistan giyecek!"

"Bre Ventuzos, hani o bizim eğlencelerimiz Kaptan Mihal'in bodrumunda? Yoksa düş müydü bunlar hep?"

Ama Ventuzos kanatlanmıştı, duymadı bile.

Kaptan Sifaka taştahtanın üstüne yumulmuş, elindeki taş-kalemi kırmamak için yumuşacık tutuyor, oflaya puflaya alfabenin harflerini yazıyordu! Şu son günlerinde tuhaf bir dermansızlık seziyordu benliğinde, sanki tüm gücü yere akıyor, toprağa geri dönüyordu, solmuştu, uyuyamıyordu iyice, dizleri bükülüyordu hafiften.

"Elimi çabuk tutmalıyım," diye düşündü, "elimi tez tutup becermeliyim bu işi."

Boyuna taştahtaya yumuluyor, tüm gücünü harcıyor, dikleşen elini hizaya getiriyor, inadını kırıp yola koyuyordu, epeyce de ilerlemiş, 'i'lere dek gelmişti, şimdi büyük harfleri de temizce, bir güzel kıvırıyordu.

"Küçük harflere ihtiyacım yok benim," diyordu, öğretmeni Trasaki'ye, oğlan büyükbabasının başına yeni yeni dertler açıyordu, 'yok istemem küçük harfleri, ben işimi büyük harflerle göreceğim."

Büyükbabanın bir amacı, bir bildiği vardı, işte bugün bu sırrını torununa açmak niyetindeydi, bekliyordu onu şimdi.

Öğle vakti geçeli epey olmuştu, kadınlar yemek pişirmişler, sofrayı kurmuşlardı, ama daha Trasaki ortalarda yoktu, Katerina kadın ikide bir dışarı çıkıp dağa doğru bakıyordu sessiz, merakla, heyecanla. Oğlan nereye gittiydi acaba? Neden gecikiyordu? Büyükbabasının eski tüfeğini almış, sabahın alacakaranlığında arkadaşları Manol, Andriko ve Harito'yla beraber çıkıp gitmişti, bir düzine kadar da köylü çocuğunu takmışlar peşlerine, dağa doğru başlarını alıp gitmişlerdi, saklambaç oynamaya gidiyoruz demişlerdi, ama ellerinde oraklar, sapanlar vardı, kiminde de çatallı sopalar, Andriko uzunca bir sopaya büyükbabanın püskülü yenik eski bir fesini geçirmiş, bayraktar olmuş, önden gidiyordu.

Yamacın dibine varınca, dağın eteğine, Trasaki parmaklarını ağzına koyup ıslık çalmış, tüm tayfası çevresine toplanmıştı.

"Çocuklar," demişti, "dün de size anlattım, amacımız ne, ne yapmak istiyoruz, diye, erkeğiz biz de, kadınların etekleri

çevresinde dolaşmak ayıp, 'ayaklanma' bunun adı, şaka değil, tüm erkekler dağlara çıkmış Osmanlıyla boğuşuyor. Biz de gidip savaşalım!"

"Savaşalım mı?" diye çığlığı basmıştı Harito korkular içinde, o gene ormana gidip oynayacaklarını, yarısı Rum, yarısı da Türk olup kovalamaca oynayacaklarını sanmıştı.

"Çakmadın demek daha işin aslını? İş ciddi!" dedi Trasaki. "şimdiye dek yaptığımız talimdi, şöyle elimiz alışsın diye."

"Doğru konuş bre Trasaki," dedi Harito, "sahici Türklerle savaşmaya mı gidiyoruz? Dün bütün gün sığırları otlatıyordum, dinlemedimdi dediklerini, anlat bakalım!"

"Bak dinle, hem korkuyorsan eğer geri dön, git ananın eteğine yapış. Dağın ardında bir Türk köyü var, Boho köyü, oraya gidiyoruz, köyün dışına varınca birimiz Türk çocuklarına meydan okuyacak, çıkın da savaşalım sıkıysa, diyecek. Anladın mı şimdi?"

"Ya babaları çıkarsa?"

"Çıksınlar!" diye karşılık verdi Trasaki, büyükbabamın tüfeği bende ya!"

"Tüm Türk erkekleri de savaşta," diye yüreklendirdi Harito'yu Manol, "korkacak bir şey yok."

"Salt kadınlarla çocuklar köyde," diye onayladı Andriko, "biz kadınlara dokunmayacağız, Türk çocuklarına meydan okuyacağız, harmana gelsinler tutuşalım."

Harito korkuya kapıldığından utandı.

"İyi," dedi, "gidelim, ama önce ıstavrozumuzu çıkaralım, daha garantili olsun."

"Öyle yapalım," dedi Trasaki, "babam da savaşa gitmeden önce ıstavrozunu çıkarır."

Hepsi ıstavroz çıkarıp dağa tırmanmaya başladılar.

Kış yaklaşıyordu, soğuk bir rüzgâr esiyordu, yukarılarda, Selena Dağının doruklarında ilk karlar apak, pırıl pırıldı. Çocukların başları üstünden iki karga geçti, bir çember çizip birşeyler gakladılar aralarında, sonra çekip uçtular.

"Bertoldo'yu da yanımıza alsaydık keşke!" dedi Andriko, "gitar çalardı bize, nasıl olsa trampetimiz de yok."

"Hey," dedi Trasaki, "lâfı keselim, ikişer ikişer sıra olun ba-

kalım. Askeriz, savaşa gidiyoruz!"

"Karnım acıktı," dedi Mastrapas'ın oğlu Manolyo, karnını tuttu.

"Uuuu!" dediler bir ağızdan, "erzak almayı unuttuk!" Öylece kaldılar şaşkın, karınları zil çalıyordu.

"Su da almadık!" dedi bir başkası, "susadım ben! Su almayı da unuttuk."

"Dönüp alalım," dedi birkaçı, köye doğru döndüler.

"Hiç kimse geri gidemez!" diye gürledi Trasaki, "savaş bu, acıkacağız da susayacağız da, ama yemiş içmiş sayacağız kendimizi, susuzluk yok, yiğitlik böyle olur, böyle yapıyorlar palikarya dedikleri!"

"Belki Türk çocuklarının ekmeği, suyu vardır, belki börekleri bile vardır," dedi bayraktar. "Türkler çok sever böreği. Öldürür ellerinden alırız. Hadi gidelim çocuklar. İleri!"

Ucunda fes olan sopayı kaldırıp yeniden yokuşu tırmanmaya başladı, palikaryalardan birkaçı işten vazgeçip geri dönmek istediler, ama Trasaki bir kayanın tepesine çıkmıştı, kimsecikler geri dönemezdi! İkişerle kola girip yokuşu tırmanmaya başladılar.

"Bir tavşan çıksa da önüme vursam," dedi arkadaşlarını yüreklendirmek için Trasaki. "Şişe geçirip kebap ederdik, şölen... Kibrit var mı kimsede?"

Herkes gözlerini açtı, ceplerini karıştırdılar, kimsede kibrit yoktu!

"Zararı yok," dedi yine Andriko, "Türk çocuklarında vardır, hadi marş!"

Gürültü çıkarmadan taşların üstünde seke seke gidiyorlardı, şimdi alçak sesle konuşuyorlardı aralarında, Türk arazisine girmiş olabilirlerdi, dikkatli olmalıydılar. Bulutlar inmiş, dağın doruğunu örtmüştü, karlar şimdi parlamıyordu, uzaktan gökgürültüleri duyuldu, rüzgâr yağmur kokuyordu.

"Kaputlarımızı unuttuk!" dedi Harito.

"Olsun," dediler köylü çocuklar, gülüştüler, "nasıl olsa bizim yok."

"Benim şemsiyem var, yazık, alaydım keşke," dedi Manolyo.

"Lan küçük Mastrapas, şemsiyeyle mi savaşacaksın?" diye alay ettiler bir ağızdan, kahkahayı bastılar.

"Yavaş çocuklar, bağırmayın öyle, sonra Türkler bizi duyar!" dedi Harito, ıslanmamak için elindeki orağı başının üstüne getirdi, ilk yağmur damlaları düşmeye başlamıştı.

Hızlandılar, tırmanıyorlardı. Uzunca süre hiç konuşmadılar, patikayı bırakıp yamaca vurdular aceleci, ama az sonra solumaya başladılar.

"Çocuklar azıcık durup dinlenelim," dediler, "nefes alalım, savaşa yorgun girmeyelim, bu olmaz."

"Duralım!" diye atıldı ortaya Haralambi, sert bakışlı, suratı asık bir oğlandı, üst dudağında tüyler bitmiş, bıyıkları bayağı terlemişti, o ana kadar da hiç konuşmamıştı, düşüncelere dalmış yürüyordu müthiş öfkeli, ama artık dayanamamıştı.

"Duralım!" diye gürledi bir daha; "hepinize bir sözüm var, daha ileri gitmeyelim!"

"Ne dedin be?" diye Trasaki oğlanın karşısına dikildi, üst dudağı titriyordu, "bir şey mi dedin? Söyleyecek bir şeyin mi var?"

"Var!"

"Dinleyelim!"

"Savaşa girmeden önce komutanımızı seçelim!"

"Komutan benim!" dedi Trasaki, elindeki tüfeği havaya kaldırdı.

"Kim seçti seni? Kafandan mı yani, kendiliğinden mi? Kaç yaşındasın sen?"

"Yaş da neyin nesi? Ben Kaptan Mihal'in oğlu değil miyim?

"Oğluysan yani ne olmuş? Kaptanlık miras işi değil! Ben senden daha yaşlıyım:"

"Yaşlıysan ben senden daha güçlüyüm."

"Sen, sen ha?" Haralambi kudurmuştu. "Gel tutuşalım öyleyse!"

"Geldim bile!" dedi Trasaki, tüfeğini bayraktara teslim etti. "Sen de elindeki orağı yere bırak. Kalleşlik istemem, silâhsız dövüşeceğiz, dürüst, namusluca!"

Birden çocuklar ikiye bölündüler sevinçli, sanki bunca saat

bunu bekliyorlardı. Kimi, çoğunluğu, Trasaki'nin çevresini aldılar, kimi de Haralambi'nin.

"Hepimiz tutuşalım," diye önerdi bayraktar, çoğunluğun kendilerinden yana olduğunun farkına varmıştı.

"Yok!" diye direndi Trasaki onurlu, "ikimiz tutuşacağız, siz hepiniz bir kenarda duracaksınız, karışmayacaksınız, kim yenerse o komutan olacak. Tamam mı?"

"Tamam!" diye bağrıştılar taraflar.

Bir düzlük seçtiler, taşları ayıkladılar, sonra geri çekildiler, kimi ayakta, kimi çömelmiş, kayaların üstüne tünediler. Trasaki kuşağını sıktı, meydana doğru yürüdü, ellerini tükürükledi Haralambi de, bir sıçrayışta rakibinin karşısına dikildi, bir nara attı. Neredeyse burunları tokuşacak; nefesleri birbirine karıştı sıcacık, heyecanlı; gözlerinden kıvılcımlar saçılıyordu.

"Gir şuna Haralambi, bir lokmacık yapıver şu Kaleliyi!"

"Dal şuna Trasaki aslanım, kaptan yavrusu!"

İki taraf da bağırıyor, rakipleri kızıştırmaya çalışıyordu.

Birbirinin karşısında horozlar gibi duruyorlardı, alesta, saldırmaya hazır. Ama kanları daha iyice kaynamamıştı. Küfürlerle, hakaretlerle işe başladılar. Haralambi küfürün ustasıydı, her söylediği söz birer dişti ki hemen ısırıyordu, Trasaki bu işi iyi beceremiyordu, söyledikleri, lafları birbirine karışıyor, karıştıkça da büsbütün kızıyor, kavuşacakları anı bekliyordu. Birden adamakıllı öfkelendi, üst dudağı kalktı, dişleri parladı; Haralambi de başını omuzları arasına gömdü, o da dönmeye başladı, başları eğik, ayaklarının ucunda sıçrıyor, ayaklarına takılan taşları tekmeliyor, koçlar gibi dönüyorlardı. Bakışları kaykılmıştı, gözlerinin akı görünüyordu ancak, Haralambi bağırıyor, küfrediyor, öteki susuyordu, karşısındakinin boşluğunu kolluyordu, beklemediği bir anda saldırıp yere yıkmak niyetindeydi.

Yağmur iyice hızlanmıştı, ama kimsenin umurunda değildi, yağmur suları saçlarından boyunlarına süzülüyordu, Haralambi suların içinde yürüyordu yalınayak; Trasaki'nin ayağında çizme vardı, tam saldırmak için hız aldığı anda ayağı kaydı Haralambi saldırıp çelmeyi taktı, Trasaki yüzükoyun gidiyordu az kalsın, neyse ki yanındaki kayaya tutundu.

"Kalleşlik, kalleşlik!" diye bağırdı bayraktar, büyükbaba-

nın fesini sallayarak.

"Yaşa Haralambi, aslan!" diye bağrıştılar ötekiler ellerini çırparak.

Trasaki kudurmuştu, yerden bir taş söküp aldı, ama Haralambi de o an yerdeki orağı kaptı.

"Boynunu keser alırım şimdi pis Kaleli," diye gürledi, "bırak elindeki taşı."

"Tüfeği verin," diye bağırdı Trasaki, Andriko'nun omzundan tüfeği aldı. "Şakası yok bu işin, ya ben seni öldürürüm, ya sen beni! Hodri meydan!"

"Allahınızı severseniz durun hele!" diye bağırdı Manolyo, "yahu siz Türkleri unuttunuz be!"

"Kura çekelim," dedi Harito, "kazanan komutan olsun."

"Kura mura yok," dedi bu kez Haralambi, "kim ötekini yerse o!"

Eğildi, orağı bir iki boşlukta oynattı, saldırdı, ama Trasaki iyi davrandı, bir kayanın ardına siper aldı, tüfeğini omzuna dayadı, nişan aldı, kurşun Haralambi'nin kulağının dibinden vınladı geçti, yamaç silâh sesiyle yankılandı.

"Kötü tüfeğin boşaldı," diye gülümsedi Haralambi, "şimdi elimden kurtulamazsın, yedim seni!"

Trasaki elindeki tüfeği yere bıraktı. Andriko'nun elindeki orağı kaptı, saldırdı, oraklar başlarının üstünde çatışıp şıngırdadı.

"Kalleşlik, kalleşlik!" diye bağrıştılar Haralambi'nin arkadaşları, bayraktara saldırdılar. Bayraktar elindeki sopayı eğdi, fes yere düştü, şimdi çocuklar ellerindeki oraklar, çatallı sopalarla birbirlerine girmişlerdi. Kimi yerde yaralı yatıyor, kimi kayaların ardında siper almış sapanları işletiyordu, ellerden, ayaklardan, kafalardan kanlar akmaya başlamıştı. Trasaki'nin dizini bir sapan taşı bulmuş, topallamıştı, tüfeğini kaptı yerden.

"O çakar almazınla vur bakalım vurabilirsen!" diye bağırdı Haralambi.

Trasaki hiç ses çıkarmadan tüfeği doldurdu, nişan aldı.

Harito, ölü çıkacağından korkmaya başlamıştı, arkadaşının ardında durmuştu, Trasaki tam tetiğe basacağı anda dirseğiyle kolunu dürtmüş, kurşuna başka yön verdirmişti, yuhalar,

kahkahalar yükselmiş, Trasaki büsbütün ifrit olmuştu, dönüp Harito'ya bir tokat attı.

"Karışma benim işime, kaptan benim, istediğimi yaparım. Öldüreceğim şu Haralambi dedikleri oğlanı!"

Yeniden tüfeği doldurmaya başladı.

Bu sırada Haralambi'yle tayfası başlarının önünde koca koca taşları tutup siper etmiş, yavaş yavaş düşmanın mevzilerini basmaya geliyorlardı, yamaca doğru tırmanıyorlardı.

Tam yeniden birbirlerine girecekleri anda uzaktan korkunç bir ses duyuldu, ızbandutun biri sopasını sallayarak geliyordu bayır aşağı.

"Türk! Türk!" diye bağırdı Manolyo, tabanları yağlamaya hazırlandı.

Ama tam da yağlayacağı, tüyeceği anda Trasaki ensesinden yakaladı.

"Ayıp değil mi lan sana! Ne olmuş Türkse? Saldırın çocuklar, üstüne, alın silâhlarınızı, hep beraber!"

İki taraf birleşip saldırdılar, en önde, yan yana Trasaki'yle Haralambi gidiyordu, soluk soluğaydılar, yarışıyorlardı kim önde gidecek diye, kimdi bakalım daha da palikarya. Sapancılar arkada mevzilenmişlerdi, kayaların doruğuna çıkmışlar, sapanlarına taş yerleştirmişlerdi.

"Ulan uğursuzlar, taş atmayın lan!" diye duyuldu yeniden kızgın ses. "Türk değilim Allahın belâları, ben Haridimo, ihtiyar Sifaka'nın çobanı!"

Hepsinin suratları asıldı, durdular, yazık olmuştu, Türk değildi gelen, öldürememişlerdi! Çobanın ardından çan sesleri, zil sesleri geliyordu, kayaların arasından koyunlar, keçiler görünmüştü.

Çoban Haridimo şimdi iyice yaklaşmıştı, çocukları kan ter içinde, soluk soluğa, öfkeli görünce kahkahayı bastı.

"Bu ne hal böyle lan bızdıklar? Nereye gidiyorsunuz?"

"Türklerle savaşmaya," diye karşılık verdi Trasaki. "Tüfeği de aldım."

Çoban kalçalarını dövmeye başladı.

"Titre Osmanlı!" dedi, "savul, Trasaki geliyor, yiyecek seni!"

"Gülme öyle koca moruk," diye karşılık verdi Trasaki öfke-

li, "dinim aşkı için..." elindeki tüfeği sıktı.

"Hadi, doğru evlerinize pis veletler!" Çoban da öfkelenmişti artık. "Şunlardaki surata bak, savaşacaklarmış bir de!"

Köpekler gelmiş çobanın çevresinde dönmeye başlamışlardı, çocuklara bakıp havlıyorlardı.

"Hadi geri dönün bakayım, yoksa salarım şimdi köpekleri, parça parça ederler sizi!"

Çocuklar iki komutan çevresinde toplandılar, karar vereceklerdi, anlaşmazlık vardı, kimi ilerlemek, kimi de geri dönmek istiyordu, bu ikinciler daha da akıllı, geri dönüp ertesi gün daha da iyi silâhlanmış, daha tertipli gelmek niyetindeydiler, ekmek, azık, su da alırlardı bu kez, kibrit, öyle gitmeliydiler Türk köyüne.

Çoban çocuklara kıvançla bakıp gülümsüyordu.

"Breh, breh, şu rezillere bakındı hele, nasıl da keyifli! Tevekkeli dememişler Giritli elinde silâhla fırlar anasının karnından diye! Bir elinde silâh, öbür elinde anasının memesi bak şimdi toplandılar, karar verecekler, sanki yaşlı çete reisleri toplanmış da Sultana cevap hazırlıyorlar."

"Bre Trasaki," dedi, "desene bana, kaç yaşındasın sen?"

"Yüz," diye karşılık verdi oğlan öfkeli. "Yüz, bin, sana ne?"

Çoban çok sevindi buna, kendisi de böyleydi daha çocukken, bir gün o da babasının namludan dolma tüfeğini almış, Türklerin peşine düşmüştü; bir keresinde de anasıyla birlikte Spinalonga Limanına keçiboynuzu satmaya gitmişlerdi, bir kayık ilişmişti gözüne; rıhtıma çömelmiş, kaptana seslenmeye başlamıştı.

"Ne istiyorsun lan bızdık?" demişti kaptan güverteye çıkıp.

"Beni gemine alır mısın Kaptan?"

"Nereye gideceksin?"

"İstanbul'a."

"Lan ne yapacaksın İstanbul'da?"

"Sultanı vuracağım!"

Kaptan kahkahaları basmıştı, ambardan tayfalar da sökün etmişler, kahkahalardan liman çalkanıp durmuştu, zavallı küçük Haridimaki tabanları yağlamıştı korkudan.

Çoban çocukluk günlerinin anılarıyla gevşemişti, yüreciği

Çoban çocukluk günlerinin anılarıyla gevşemişti, yüreciği yumuşamıştı.

"Gelin bakalım çocuklar, palikaryalarım benim, ben sürüyle, köpeklerle önden gideceğim, siz beni izleyin peşimden, hep birlikte davar güttüğümüzü söylerim, darılmazlar size. Hadi bre aslanlarım, gelin peşimden, hatırım için!"

İyilikle gönüllerini aldı, çocuklar yumuşadılar, dağarcığından koca bir somun, büyücek bir parça peynir çıkardı, üleştirdi aç çocuklara. Çocuklar peynir ekmeği kapıştılar, ah bir de suyumuz olsaydı diye söylendiler. Çoban dağarcığından şarap tulumunu çıkardı.

"Çocuklar suyum yok, ama şarap da iyidir hani! Sağlığınıza!"

Tulumun memesini ağzına koyup dikti, sonra çocuklara verdi, onlar da sırayla diktiler, gırtlaklar gluk gluk etti, tulum diplenmişti.

"Şimdi gidelim," dedi çoban, "Osmanlıyı öldürdük artık, Türk köyünü de ateşe verdik, esir de aldık erkek, kadın, işte!" Çocuklara keçileri, koyunları gösterdi, çanları, zilleriyle bayır aşağı iniyordu sürü...

Büyükbaba epeyce yol almış, dağdan yana endişeli, elinde taştahtası, Trasaki diye sesleniyordu. Oğlanı uzaktan, sürünün ardında görünce kucağını açtı.

"Bre Trasakim," diye bağırdı, "nerelerdesin sen? Tam da seni aradığım gün ortalıklardan yittin. Gel, senden bir isteğim var, bana bir iyilik yapacaksın."

"Önce bir karnımı doyurayım büyükbaba!" dedi oğlan, mutfaktan yana seyirtti. Dizi ağrıyordu, ama erkeklik de ölmediydi, dimdik gidiyordu topallamadan.

Gökyüzü hafif aydınlıktı, yağmur dinmişti, batı yönünde pembe, gümüş renkli bulut topcukları uçuşuyordu.

Büyükbabayla torun dış kapının eşiğine oturdular.

"Trasaki, bugün bana çıkışmayacaksın, dersimi su gibi biliyorum... Bak işte!"

Kıvançla taştahtayı gösterdi, büyük harflerle doluydu.

"Tüm alfabeyi!" dedi büyükbaba, "A'dan Omega'ya dek!"

"Aferin büyükbaba, bugün sana on veriyorum! Nasıl oldu

bu böyle birden?"

"Vaktim dar Trasakim, ben de inada bindirdim işi. Şimdi zamanı geldi artık, bak dinle, sana sırrımı söyleyeceğim. Şu son günlerimde niye okuma yazma öğrenmek istedim bil bakalım? Okumak için mi? Boşver! Tam yüz yaşındayım, her şeyi bilirim, hiçbir şey bilmem, benim niyetim başka."

"Başka? Neymiş o başka olan?"

"Ölmeden öğretmeni istediğim bir şey, tek bir şey Trasakim!"

"Neymiş o, merak ettim?"

"Şey işte, bir Girit sözü, koy hele elini elimin üstüne, ha şöyle, kılavuzluk et bakalım elime, şu dört sözcüğü yazmayı öğret ona!"

Büyükbaba sesini alçalttı: 'Ya Özgürlük Ya Ölüm' dedi.

"Aaa!" dedi Trasaki, "demek bundan ha? Şimdi anladım."

"Daha iyice anlamadın Trasaki, hele acele etme, göreceksin. Tut hele elimi, taşkalemi bir güzel götür bakalım."

Trasaki iki eliyle büyükbabasının kupkuru nasırlı elini tuttu, yavaş yavaş, sabırla yürütmeye başladı, taştahtaya kalın kalın majisküller sıralandı:

YA ÖZGÜRLÜK YA ÖLÜM

12

Karakış, buz gibi rüzgârlar inmekte karlı dağların doruklarından, Girit tir tir titremekte. Selena Dağının yamaçlarında, Kaptan Mihal'in yatağının oradaki büyük mağara yine kadın, çoluk çocukla dolmuştu; burası çok eski bir dere yatağıydı, sular yön değiştirmiş, eski yatak kurumuştu, bütün ayaklanmalarda, başkaldırmalarda, çoluk çocuk, kadınlar Osmanlının kılıcından kurtulmak için buraya sığınırlardı. Büyük 821 ayaklanmasında Berberiler mağaranın ağzına ağaç dalları yığıp yakmışlardı, içeridekiler tüm boğulup gitmişlerdi, mağaranın o ıslak, soğuk loşluğunda yerdeki kemikler şimdi de bembeyaz, gözler önündeydi, bu eski kemiklerin üstüne çoluk çocuk yataklarını sermişler, açlıktan soğuktan, Osmanlı korkusundan titreşiyorlardı, kemiklerin üstüne yeni bir kemik tabakası eklemeye hazırlanıyorlardı.

Gündüzleri dışarı çıkıp bir avuç ot, kök, meşe kozalağı topluyor, hayvanlar gibi otluyorlardı yayılıp. Başlarını kaldırıp karşı kayalara bakıyorlardı, o kayalardaydı Kaptan Mihal'in yatağı, bakıp bakıp yürekleniyorlardı. Kaptan Mihal orada oldukça korkuları yoktu... Geçende nizamiye askeri mağaranın önüne dek tırmanmıştı, içeridekiler feryat figan; neyse ki şahin yuvasından Kaptan Mihal inmiş de boğuşma başlamıştı, koca dağ gümbürdemişti. Boğuşma karanlık basınca durmuş, gün ağarırken yeniden başlamıştı koca dağ gümbürdemeye. Kadınlar mağaranın içinde diz çökmüş, kimi ağlıyor, kimi, daha da yürekliler Tanrıya sesleniyor, bıçaklarla, sopalarla silâhlanıp erkeklere yardım için dışarı çıkmak istiyorlardı.

Hıristiyanlar sayıca azdı, açlıktan da bitiktiler. Ovadan, düzden yeni yeni Osmanlı kuvvetleri geliyordu, paşa kudurmuştu; İstanbul'daki Sultana Kaptan Mihal'in kellesini göndermek için ant içmişti; mumyalayıp bir torbaya koyacak, gönderecekti. Öğle vaktini iki saat geçe Hıristiyanların direnişi kırılma-

ya başlamıştı, dereboyundaki geçitlerden, kayalıkların yarıklarından nizamiye askerinin sevinçli yuhaları duyuluyordu, mağaradaki kadınlar feryada başlamışlardı.

Tanrı birden Hıristiyanlara acımış, araya girmişti; Osmanlı kuvvetlerinin ardından, dağın geçitinde.ı Kaptan Poliksingis'in tayfası görünmüştü. Türkler iki ateş arasında kalmış, kırmızı fesler dağılmış, kimi sipere yatmış, kimi ovaya doğru yuvarlanmaya başlamıştı. Kaptanlar kısraklarının sırtında Türklerin peşine düşmüşlerdi, ikisi de yaralanmıştı, ama kırımın ateşinde bunun farkına varmamışlardı. Karanlık basıp da mevzilerine dönerken anlamışlardı yaralandıklarını, yaraları hafifti, sıyrık sayılırdı, sarmışlardı yaralarını. Kaptan Mihal omzundan, Kaptan Poliksingis budundan yaralanmıştı, ikisi de adamakıllı acıkmıştı, Kaptan Poliksingis'in palikaryaları dağarcıklarını açmışlar, Tanrıya şükür, ekmek, kara zeytin, soğan, şarap çıkarıp koymuşlardı ortaya.

Kaptan Mihal'in kırmızı yazılı siyah bayrağının dalgalandığı taş kulübede şimdi iki kaptan bağdaş kurup oturmuşlar, yemek yiyorlardı. Taş duvarın aralıklarından buz gibi bir rüzgâr ıslık çalarak giriyor, kulübenin içine kar yığılıyordu. Bir ara Todori içeri girdi bir kucak çalıçırpıyla, yaralı kaptanlara acımıştı, donup kalmasınlardı, ateş yaktı, sonra onları yalnız bırakıp çıktı gitti. Kulağına okkalı sözler çalınmıştı, konuşuyorlardı, yanlarında başkasını istemezlerdi.

"Sağ olasın Kaptan Poliksingis," dedi, "Tanrı gönderdi seni, neredeyse burnumuzun dibine gireceklerdi Osmanlılar!"

Konuşuyor, savaş arkadaşına bakıyordu sevgi ve acıma dolu bakışlarla; karalara bürünmüştü, başına siyah bir mendil sarmıştı. Kaptan Poliksingis'in erken kocamış bir hali vardı, benzi soluktu, yemek yiyordu, ama aklı başka yerlerdeydi. Şakadan, gülmekten hoşlanan dudakları, acıyla kıvrılmıştı, pembe yanakları, gül yanakları solmuş, bir zamanların bu neşeli yüzünü şimdi gür bir sakal kaplamıştı.

"Sağlığına Kaptan Poliksingis," dedi Kaptan Mihal, şarap tulumunu ağzına dikti!

"Senin sağlığına Kaptan Mihal," dedi Poliksingis, "bende artık iş kalmadı."

Kaptan Mihal'in yüreği kabardı. Öldürdüğü kadına acıdığından değildi, onun ölmesi gerekti, erkeklerin arasına girmemesi gerekirdi. Cinayet gecesinden bu yana yüreği ferahtı, yalnız kaldığında artık kendinden utanmıyordu, kafası aydınlığa kavuşmuştu; şimdi tüm varlığıyla, tüm gücüyle Girit için dövüşüyordu. Ama şu karşısındaki yaman yiğite acıyordu, kadının ölümü onu mahvetmişti.

"Kaptan Poliksingis," dedi, "bir sözüm var sana, kusura bakma! Girit gözlerimizin önünde kanlar içinde dururken, bizim bir kadını düşünmemiz, olur iş değil, yakışık almaz bence. Namusuma yemin ederim ki, bana engel olmaya kalkışan, beni savaştan alıkoymaya yeltenen bir kadın çıksa karşıma, şu ellerimle gebertirim onu."

Çerkez karısını öldüren elini kaldırdı havaya.

"Kaptan Mihal," dedi Poliksingis, "sen bir canavarsın, bense bir insanoğlu." Elindeki lokmayı sofraya bıraktı, boğazı tıkanmıştı. Ateşten yana döndü, birden titremeye başladı, müthiş üşüyordu.

Kaptan Mihal de ateşe yaklaştı, uzunca süre öylece oturdular ateşin karşısında konuşmadan. Todori bir daha girdi içeri, ateşi harlattı, düşünceli düşünceli oturan iki kaptana baktı, dışarı çıktı ayaklarının ucuna basarak.

Birden Kaptan Mihal'in sesi duyuldu boğuk, koyu, çok uzaklardan gelircesine.

"Biliyor musun onu kim öldürdü?"

Birden karar vermişti, oyununu oynayacaktı, yazı mı, tura mı? Her şeyi koyacaktı ortaya.

Kaptan Poliksingis yerinde sarsıldı, yüzüne baktı, kimin öldürdüğünü soracak gücü bulamadı kendinde. Bekliyordu.

"Biliyor musun kim öldürdü?" dedi bir daha Kaptan Mihal.

"Sen biliyor musun?"

"Biliyorum."

Kaptan Poliksingis yerinden fırladı, Kaptan Mihal'in kolunu kavradı.

"Kim?"

"Acele etme, parlama öyle, onun kılına bile dokunamazsın, o ölümden de ötede."

"Kim?"

"Acele etme, dedim sana önce sana bir başka sır açıklayacağım, daha da acı. Otur da dinle, sonra sen kendin de utanacaksın, yemin ederim, utanacaksın ve bir daha da kadın lâfı almayacaksın ağzına, ne onun katilini, ne de Poliksingis'in kendisini!"

"Kim?" diye sordu yeniden, gözleri yanıyordu.

"Bir mektup aldım, kâğıdın dört köşesi yanık, yeğenim Kozma'dan. Kaptan Poliksingis, bu kez de zahmetlerimiz boşuna, boşuna kan akıtıyoruz bu kez de, bu kez de Girit özgürlüğe kavuşamayacak. Yunanistan güçsüz, Frenkler namussuz, Sultansa güçlü."

Kaptan Poliksingis bunları dinlemiyordu, bir daha yerinden fırlarken kafasını taş duvara çarptı, güm diye.

"Kim öldürdü onu? Kim?" diye gürledi, "tüm öteki işler ondan sonra."

"Ben," dedi Kaptan Mihal ayağa kalkarak, sakindi, rahattı, ciddiydi, sertti; Kaptan Poliksingis'in gözlerinin içine bakıyordu. "Ben öldürdüm onu Kaptan Poliksingis."

Kaptan Poliksingis taş duvara dayandı, kafası kapkaranlıktı.

"Yok," dedi sonunda, "olamaz bu! Sen? Sen?"

"Ya seni ya da onu öldürmem gerekiyordu. Girit'i düşündüm, yaman bir savaşçıydın, Girit'e lâzımdın, ben de onu öldürdüm. Rahatladım. Sen de rahatlayacaksın. Çek elini bıçağından, avuçlama öyle. İstersen kapıyı kapar, kandili söndürürüz, boğuşuruz taş kulübenin karanlığında, öldürebiliriz birbirimizi. Ama mağaradaki kadınları, çocukları düşün, yaşamaları, namusları bizim elimizde. Dedelerimizi, babalarımızı düşün, kararını ver!"

Kaptan Poliksingis kendini yere bıraktı, yüzünü avuçlarına soktu, göğsü inip kalkmaya başladı, hıçkırıklarını tutamıyordu.

"O mektubu okuyunca, umut kalmadığını öğrenince," diye devam etti Kaptan Mihal arkadaşının hıçkırıklarına aldırmadan, "bilemiyorum işte bre Poliksingis, nasıl oldu, hangi şeytan içimde uyanıverdi, korkup sineceğime, kuzu kuzu olacağıma, öf-

kelenmişim, canavarlaşmışım. Ya! demek öyle ha? Düveli Muazzama ha? Demek Girit'e özgürlük vermek istemiyorsunuz, tuh ulan size, orospu kancıklar! Benim, Kaptan Mihal'in, şu Girit topraklarının bir kirpisinin, size ihtiyacı yok, yok size ihtiyacım. Allah bile Girit'i yüzüstü koyup gitse, ben onu bırakmam!"

Eğilip Kaptan Poliksingis'in omzuna dokundu hafifçe.

"Kaptan," dedi alçak sesle, "Kaptan ayıp değil mi sana?"

Poliksingis ağlamaya kanmıştı, gözleri kuruydu; sevdiği kadının katilinin dediklerini bir bir dinliyordu, sözler iğne gibi yüreğine saplanıyordu...

"Tüm umudumu yitirdiğim günden bu yana," diye devam etti Kaptan Mihal sayıklar gibi, "bana öyle gelir ki, şu bastığım toprak aşkı için bana öyle gelir ki, ölümsüz olup çıktım. Kim dokunabilir şimdi bana? Neremden tutabilir? Ölüm bana ne yapabilir? Tüm koca Osmanlı devleti gelip beni sarsa, kulağımın ardı bile terlemez, vızgelir. Ben bir Arkadi Manastırı olmuşum, giysilerim, saçlarım, içim barut dolu; hiçbir umut kalmadığını görünce kendimi ateşleyip havaya uçururum! Anlatabildim mi?"

Gerçekten de Kaptan Mihal kendisiyle Girit arasına giren kadını öldürdüğü günden bu yana ve özellikle bu kez de umutsuz savaştıklarını o mektubu okuyup öğrendikten sonra içinde bir iblisin ayaklandığını görmüştü, inatçı, onurlu bir iblisin... Bu uyanan iblis miydi, Tanrı mıydı, yoksa çok eski atalardan, dedelerden biri miydi? Bunu iyice kestiremiyordu. Şunu iyice biliyordu yalnız: ne olursa olsun, küfürlere, yalvarmalara tenezzül etmeyecekti o, ne iblisle, ne Tanrıyla ne de Sultanla uzlaşmayacaktı, Arkadi Manastırı gibi havaya uçuracaktı kendisini gerektiğinde.

Kaptan Poliksingis ayağa kalktı, başındaki siyah mendili sıkıca bağladı.

"Aynı odada seninle beraber yatamayacağım Kaptan Mihal," dedi karşıya bakarak, "yurdumuz savaştayken birbirimizi öldürmek de istemem, öte yandan seni tehlikeye de atmaya gönlüm razı değil. Ama görülecek ağır hesaplarımız var, Girit rahata kavuşunca görürüz bu hesapları, yüreğim yanıktır senin yüzünden Kaptan Mihal, bunu bilelim."

Karısının katilinin yüzüne bakmadan davrandı, kulübenin kapısından çıktı, karanlıkta karların içinde gözden yitti.

"Yukarılarda dağdaki mağarada, Hıristiyanlar ne âlemde ola?"

Kadınlar karları küremek için tavan arasına çıkmışlardı, rüzgârın getirip yığdığı karların ağırlığından neredeyse tavan kirişleri bel verip çökecek. Tavan arasından karşı dağa bakıp iç çekiyorlardı.

"Yukarılarda Hıristiyanlar ne âlemde ola ki hey Allahım?"

Katerina kadın da gözlerini dağdan yana dikmiş, karlı doruğa saplamış, kocasını düşünüyordu, korkunç kocasını...

Bugün güneş pırıl pırıldı, gökyüzü masmavi, hava kristal. Bir iki serçe inip konmuştu büyükbabanın karlı avlusuna, karları eşeleyip gagalıyorlardı. Trasaki elinde bir dilim ekmekle avluya çıkmıştı, avlu aç serçelerle dolmuştu.

"Büyükbaba, büyükbaba bak!" diye serçeleri gösteriyordu.

Büyükbaba yanan ocağın karşısına bir köşeye büzülmüş, sessiz, kıpırdamadan odunları yalayıp yiyen, kül eden yalımları seyrediyordu. Günlerdir konuşmuyordu, yüzü durmadan soluyor, derin düşüncelere dalıyordu, içinde bir derdi vardı, yaman bir dert.

Trasaki elindeki dilimi serçelere ufaladı, içeri girdi. Tam o sıra büyükbaba yerinden kalkmıştı. Kasteli Köyüne bir teneke kırmızı boyayla bir fırça ısmarlamıştı. Trasaki'ye dönüp işaret etti.

"Boyayı al Trasakim, gidelim," dedi, "bak köşede duruyor teneke, fırçayı da bana ver."

"Nereye büyükbaba?"

"Şimdi görürsün, ama çabuk olalım, kar da yağmıyor şimdi."

Dış kapıda durdular, büyükbabayla torun şimdi köyü seyrediyorlardı, köy hareketsiz, sessiz, karlarla kaplı... Ne sihirdi bu, bu ne güzellikti, apak, bembeyaz evler, taşlar, sokaklar; ne de güzelleşmişti odun yığınları, bezler, paçavralar, yıkıklar, ne de güzeldi o taze, o el değmemiş karların altında! Trasaki seyri-

ne doymuyordu görüntünün, bir gece içinde koca köy nasıl da değişmişti.

Büyükbaba kuşağından büyük, renkli mendilini çıkardı, kapının karlarını temizledi.

"Git içeri Trasaki," dedi, "sen de bir bez al da temizle."

Karların altındaki tahta tertemiz meydana çıktı, büyükbaba tenekenin kapağını açtı, fırçayı avuçladı.

"Tanrı adına!" diye mırıldandı.

"Büyükbaba ne yapacaksın?"

"Şimdi görürsün."

Fırçayı kaldırdı, ağır ağır, dikkatle kapıya yazmaya başladı kırmızı boyayla büyük harfleri: Y, sonra A, sonra Ö...

"Ha! Anladıım!" dedi Trasaki.

Büyükbaba gülümsedi:

"Şimdi anladın mı okuma yazma öğrenme kaçıklığımı?" dedi. "Bir amacım vardı, köyde boyamadık duvar bırakmayacağım, kilisenin çan kulesine de çıkacağım, minareye de çıkıp yazacağım: Ya Özgürlük Ya Ölüm! Ölmeden önce Ya Özgürlük Ya Ölüm!"

Konuşuyor, bir yandan da bu büyülü sözleri yazıyordu koca koca harflerle; arasıra gerileyip başını yana eğiyor, yazılara bakıp gülümsüyordu kıvançlı. Daha iyice kafası almıyordu bu durumu. Birtakım direkler, çemberler, eğriler sıralayacaksın ve de bunlardan, sonra, sesler çıkacak! Ağız mıydı bunlar, dudak, hançere, göğüs müydü ki ses çıkarıp bağırsınlar! Gerçekten de, diye sık sık soruyordu torununa, gerçekten de Trasaki bunlar canlı mı, konuşurlar mı? Nasıl konuşurlar? Hey Allahım hikmetinden sual olunmaz!

Şimdi evinin dış kapısı da sesleniyor, bağırıyordu. Durup uzunca süre baktı kapıya kıvançla. Şimdi o bir kapı değildi, Kaptan Sifaka'nın ta kendisiydi, yüreciğinin iki kanadıydı bu ses verip bağıran kapı kanatları.

"Doğru yazdım mı, Trasaki?" dedi, "bir yanlış yapmadım ya?"

"On veriyorum sana büyükbaba, pekiyi veriyorum bugün," dedi torun gülerek.

"Hadi öyleyse, ötelere."

Ötelere, yolun dönemecine vardılar, karşılarındaki duvarda kar yoktu, büyükbaba fırçayı eline aldı, hızlandı. Durmadan yazıyordu. Daha ötelere gittiler, sakalına kırmızı boya sıçramıştı, çizmeleri, meydan yeleği berbat olmuştu, ama o farkında bile değildi. Durmadan yazıyordu, yazıyordu. Kutsal bir vecde kapılmıştı, nerede temiz bir duvar görse, nerede bir kapıyla karşılaşırsa, durup eline fırçasını alıyor, tenekeye daldırıyor, durmadan yazıyordu büyülü işaretleri. Az önce sessiz, kötü kötü duran kapılar, duvarlar, şimdi dile gelmiş özlemlerini haykırıyorlardı yiğitçe; kapı, cansız tahta, şimdi canlanmış, ruhlanmış, konuşuyor, mucizeler yaratıyordu kutsal ağaç gibi.

Artık işin kolayını almıştı, rahat yazıyordu, uçuyordu. Köy meydanına gelmişlerdi; okul, kilise, cami oradaydı, daha ötede de köy kahvesi. Fırçayı tenekeye batırıp okulun kapısına Ya Özgürlük Ya Ölüm! yazdı. İki ihtiyar çıktı kahveden.

"Hey, Kaptan Sifaka, ne zamandan beri okuma yazma öğrendin sen? Ne oldu sana? Neler yazıyorsun orada?"

"Vedalaşıyorum," dedi büyükbaba dönüp bakmadan, "size son bir sözüm var, onu yazıyorum, beni unutmazsınız."

"Neymiş o son sözün?"

"Ya Özgürlük Ya Ölüm!" diye bağırdı Trasaki.

İhtiyarlar başlarını salladılar, içeri girdiler.

"Tamam, koca Sifaka melekler'in gölgesine düştü, Azrail yakın!" diye mırıldandılar.

Büyükbaba şimdi caminin önünde durmuştu, duvarlar tertemizdi, yeni badanalanmış, kapı sarı boyalı.

"Karıştır şu tenekeyi bir güzelce Trasaki," dedi, "sopayla bir güzel karıştır boyayı, burada tüm gücümü koyacağım, tüm hünerimi; harflerin altına birer de kuyruk konduracağım süs olsun, diye göreceksin bak!" Büyük bir usta rahatlığıyla fırçayı sarı boyalı kapının üstünde oynatıyordu.

Bitirmişti yazıyı, yorulmuştu.

"Şimdi doğru eve," dedi, "yoruldum artık. Kiliseyi de bir başka gün. Bir ip merdiven uydurup çan kulesine de tırmanacağım, ama eklemleri sağlam olmalı adamın."

"Düşmeyesin oradan sakın büyükbaba, ben de çıkarım seninle."

"Yok, yok, ben kendim çıkacağım," diye diretti büyükbaba, "ama bir başka sefere, şimdi gidelim!"

Ev kadınlarla dolmuştu; evdekilerden başka mahallenin tüm kadınları da orada toplanmışlardı ihtiyar destancı Kriara'sı dinlemek için. Daha yeni gelmişti köye destancı, doğru Kaptan Sifaka'nın soylu evine atmıştı kapağı; bu evde konuklardı hep, yemekleri hem bol, hem de pek lezzetliydi. Uzun çatal sakallı, mavi gözlü, boğazına düşkün bir ihtiyardı, yaman bir bekri ve gençliğinde yaman bir zampara. Daha tüysüz bir oğlanken Mehmet Ali dağlarında sığır çobanlığı ederdi. Sonra Kasteli Köyü yakınlarında, bir ayaklanmada o da silâha sarılmış, sığırları sürüp çetecilere peşkeş çekmişti. Girit bu kez de zincire vurulmuştu, Kriaras nasıl dönerdi Kasteli'ye, bundan hep Resmo dolaylarında dolaşmaya başlamıştı. Yük taşıyor, çerçilik, lircilikle geçiniyordu; kızlara sarkıntılık ediyordu, bir araba da dayak yemişti o süre, hatta bir gün Psiloritis Dağının ünlü sürü sahiplerinden Konstantaras neredeyse onu iğdiş edecekti koçlarını iğdiş ettiği bıçakla, kızı Krustalenya'ya asılmıştı âşık. Belki iğdiş etmişti de, çünkü o günden bu yana Kriaras kuzuya dönmüş, uslanmış, şişmanlamış, tatlılaşmıştı, evliya olmuştu, evliya olmuştu da destan düzmeye başlamıştı. Köyleri harmanlıyor, destanlarını okuyor, dağarcığını dolduruyordu Allah ne verdiyse.

Köylüler çevresini alırlardı saf saf, hayran hayran, nereden buluyordu bunca uyağı da destanlar düzüyordu, nasıl da ağlatıyordu milleti! 821 ayaklanmasında geçen olayları canlandırıyor, büyük savaşçıları mezarlarından çıkarıyor, Arkadi Manastırı yenibaştan havaya uçuyordu. İhtiyarlar alacalı mendillerini çıkarıp gözyaşlarını siliyorlardı. Arkadi Manastırı hâlâ dayanıyor, diye düşünürlerdi, hâlâ yanıyor, şu destan var oldukça da savaşacak, yanacak ölümsüz!

Onu dinleyen bambaşka bir insan olup çıkıyordu, yürekleri genişliyordu, cimriler kirli çıkınlarını, kilerlerinin kapılarını açıyor, Kriaras'ın dağarcığı sürekli şişiyordu: kuru bakla, fasulye, nohut, kestane, kabak, ekmek... Dağarcığının şiştiğini görüyor, güneş yanığı ablak yüzü gülüyordu hoşnut.

İşte bugün de köylü kadınlar onu görünce, bu adam dağ

taş dolaşır, mutlaka kocalarından bir haber getirmiştir, diye düşünmüşler, peşine takılmışlardı. Hep beraber ya da teker teker ona yaklaşıyor, elini tutuyor, soru yağmuruna başlıyorlardı. Ama Kriaras'ın acelesi vardı, doğru Kaptan Sifaka'nın evine gidiyordu, karnı acıkmıştı.

Büyükbabayla torun kapıdan girdiklerinde ihtiyar Kriaras o eski iskemleye kurulmuştu bile, ateşin karşısına geçmiş, ısınıyordu.

"Hoş geldin Kaptan Destancı!" dedi konuğuna.

Destancı yerinde doğruldu, yaşlı Sifaka'yı hep sayar severdi, ama çekinirdi de ondan, daha yaşlıydı, cömertti, ünlü bir kaptandı.

"Hoş bulduk Kaptan Sifaka," dedi, "Girit'in ünlü koca aslanı! Şu sıra senin için bir destan düzüyorum ki sorma koca yiğidim, ölümsüz kılacağım seni."

"Bırak, önce öleyim de ondan sonra," dedi büyükbaba da, yüzü karardı.

"Ne iyi haberler getirdin bize?" diye atıldı Mastrapas'ın karısı. Heyecanlıydı, acele ediyordu, kocasından haber almak istiyordu, ne âlemdeydi dağ başlarında, savaşın acemisi, zavallı? "Ben Mastrapas'ın karısıyım, çancı Mastrapas'ın..."

"Hele bir karnımızı doyuralım da ondan sonra!" diye karşılık verdi destancıbaşı, "yiyip içelim de zihnimiz açılsın, kafam arı kovanına dönmüş, vınlıyor açlıktan."

"Yemek getirin!" buyurdu büyükbaba, "bir maşrapa da şarap koyun ağzına kadar, dolmaz ki destancıbaşının midesi, dolmak bilmez ki, ahret mübarek, öbür dünya, dolacağı yok."

Destancı gülümsedi, sofrayı kurdular, bağdaş kurup oturdu ocağın karşısında, mide kuyusunun kapağını, koca ağzını açtı yalımlara doğru. Kadınlar ayakta atıştırışına, kaşık kaşık yiyecekleri sineye indirişine bakıyorlardı hayran, kıvançlı. Büyükbaba da karşısına oturmuştu boyalı sakalıyla, seyrediyordu o da hayran. Uzunca süre hiç kimse konuşmadı, destancının dişlerinin takırtısından, dilinin şapırtısından başka bir şey duyulmuyordu. Maşrapayı kaldırıp diktiğinde gırtlağı gluk gluk ediyordu.

Yemeğini bitirdi, sakalını sıvazlayıp sildi, dönüp baktı, kar-

şısında Kaptan Sifaka'yı, ardından da ayakta dinelen kadınları gördü.

"Sorun artık!" dedi, tabanlarını ateşe verdi.

Kadınlar üstüne yumuldular, her birinin ayrı bir acısı, sıkıntısı vardı, oğullarını, kocalarını, kardeşlerini görmüş müydü bir yerlerde? Sağ mıydılar, yaşıyorlar mıydı? İhtiyar destancının dudaklarından sarkıyorlardı kadınlar. Destancı kimsecikleri görmemişti, bu kış kıyamette nasıl tırmanırdı tepelere, doruklara, ne işi vardı onun yaylım ateşleri arasında, açlıkla cebelleşmek, soğukta inim inim inlemek onun nesineydi? Destan huzur isterdi; güven, rahat isterdi, kimseyi görmemişti işte, ne kocalarını, ne oğullarını, ne kardeşlerini, ama şimdi karnı tok sırtı pekti, acıyordu bayağı zavallılara; bundan her birine bir iki tatlı söz söylüyor, gönüllerini alıp başından savıyordu, sonra sıra başkasına geliyordu, gidenlerin hepsi de hoşnuttu, memnun, mutlu, çekip gidiyorlardı destancının yanından... Tüm kadınları savdıktan, oda boşaldıktan sonra büyükbabaya döndü, gülümsedi.

"İyi şeyler düşünelim, iyi olsun," dedi, "benim görevim bir iki çift tatlı söz, Tanrı beni yalancı çıkarmasın. Ötesine karışmam, O da görevini bilsin!"

"Yalanla mı insanları teselli edersin sen?" dedi büyükbaba çok ciddi.

"Ben destan düzerim," dedi ihtiyar Kriaras, "bununsa anlamı şu: iyi haberler vermek, benim işim bu."

"Bak, şimdi biz erkekler yalnız kaldık, sen, ben ve torunum, doğru konuş şimdi! Köy, köy, memleket memleket dolaşırsın sen, tüm şamatalar, tüm gürültüler, her şeye kulak verirsin; ne duydun, ne dinledin? Söyle. Gözlerini dört açarsın, hiçbir şey kaçmaz gözlerinden, neler gördün, nelerle karşılaştın? Koca Kriaras, Girit kavuşacak mı özgürlüğüne bu kez? Ha, kavuşacak mı? Derler ki siz destancılar, Tanrı âşıkları, yalnız kalınca Tanrıyla konuşurmuşsunuz, öyle derler. Tanrı ne diyor bu işe, ha? Kurtulacak mı Girit, kavuşacak mı özgürlüğe?"

Kriaras koca kafasını eğdi, içinde sözler birbirine girip çalkalandı, boğazına doğru üşüştüler, destancı aralarından bir seçme yapmak amacıyla durakladı.

"Koca Sifaka," dedi, "bak biz bizeyiz, sana şimdi hiç kimseye söylemediğim bir şey söyleyeceğim. Tam yüz yaşındasın sen, gerçeklerden korkun yoktur..."

"Hayır, yoktur, korkmam," dedi büyükbaba.

"Dinle öyleyse: İsa Efendimiz dünyaya geldiğinde tüm uluslar -ak, kara, sarı- onu karşılamaya gelmişlerdi, öldüğünde de yine tüm uluslar uğurlamaya gittilerdi. Girit de vardı aralarında. Başında siyah yazması, Azrail yanığı, iri iri gözlü. Bir kenarda duruyordu, en arkalarda, büyük ulusların arasına nasıl girerdi o, İngilizin, Rusun, Amerikanın arasına? Durup bekliyordu ötekiler gitsin de varıp İsa Efendimizin kanlı ayaklarını öpsün diye. Akşam olmuştu, bütün gün güneş taşları yakıp kavurmuştu, ikindiye doğru bulutlar toplanmaya başlamıştı, yağmur damlaları değil, iri iri, ılık ılık gözyaşlarıydı bunlar...

"Tanrı gözlerini açıp bakmıştı, yağmurun, karanlığın içinde karalar giymiş bir kadın görmüştü, Meryem Ana sanmıştı, 'Hey, Ana!' diye gürlemişti. Girit başını kaldırmıştı, şimşek çakmış, ikiye bölmüştü karanlık gökyüzünü, Girit'in yüzü aydınlanmıştı. 'İsa Efendimiz!' diye bağırmıştı kucağını açıp, 'Meryem Ana değilim ben, ben Girit'im, Girit!'

"İsa Efendimizin sesi duyulmuştu birden: 'Yaklaş!'

"Yaklaşmıştı Girit, tir tir titriyordu, çarmıhı kucaklamıştı, çiviyle çakılı ayakları öpmüştü, dudakları kana bulanmıştı. 'Ya İsa, beni bırakıp da nerelere gidiyorsun?'

"Çarmıhtakinin sesi yeniden duyulmuştu: 'Ağlama, kaldır sağ elini, buraya bak!'

"Girit şimşekler arasından elini kaldırmıştı, sağ elini ki, bir de ne görsün? En soylu parmağında, yüzük parmağında bir halka parlıyor!

" 'Ya İsa, nişan yüzüğü mü bu, yoksa tutsaklık zincirinin halkası mı?'

"İsa Efendimiz gülümsemiş, başını eğmişti, ipince bir ses çıkmıştı ağzından. Ne demişti? Girit duyamamıştı o sesi.

" 'Ya İsa, nişan yüzüğü mü bu, yoksa tutsaklık zincirinin halkası mı?' diye yeniden bağırmıştı Girit. Karşılık yok. Bir daha bağırmıştı, gene karşılık yok!"

İhtiyar Kriaras bir ara sustu, az sonra devam etti:

"Hâlâ bekliyor güneşin, yağmurun altında, karanlıklar içinde, karalara bürünmüş, bir başına, dul kalmış yaslı bir ana gibi Girit, durup bağırıyor! Ya Koca Sifaka, durup da bekliyor, karşılık bekliyor."

İhtiyar Kriaras iç geçirdi, baktı, maşrapanın dibinde azıcık şarap kalmıştı, boğazını ıslattı.

"Hey gidi zavallı Girit..." diye mırıldandı, ayağa kalktı.

Büyükbaba da kalktı, gelini Katerina'ya seslendi.

"Dağarcığını doldur şunun," dedi, "iyi çalıştı bugün, haketti."

İhtiyar Kriaras'a döndü:

"Dişlerin sağlam mı?" dedi, "tamam mı dişlerin?"

"Bir teki eksik," dedi destancı, gülümsedi, "kendi elimle çıkardım kerpetenle, yirmi yaş dişi."

"Birer avuç da cevizle badem koy!" dedi büyükbaba.

Soylu birini uğurluyormuş gibi destancıyı kapıya dek çıkardı.

"Hadi güle güle," dedi, elini uzattı. "Bir dahaki sefere masalını anlatırken, bir şey kaybetmezsin, koy İsa'yı karşılık versin, konuştur onu, nişan yüzüğü, desin! Demin sen kendin dediydin: İyi şeyler düşünelim, iyi şeyler olsun!"

"Meraklanma sen Kaptan Sifaka," dedi kurnaz destancı, "ben masalımı herkese hep böyle anlatmam, bilirim işimi ben, herkese gücüne göre. Hadi eyvallah!"

Büyükbaba kapının önünde ayakta, destancının karlara bata çıka uzaklaştığını seyretti. Trasaki de büyükbabasının elinden tutmuş, bu acayip misafirin uzaklaşmasını izliyordu. Kriaras gözden yitince büyükbaba torununa döndü:

"Anladın mı şimdi?" dedi. "İsa Efendimiz, Girit, nişan yüzüğü?"

"Masaldan hoşlanmıyorum artık," dedi, "büyüdüm artık."

"Biraz daha büyürsen hoşlanırsın," diye mırıldandı büyükbaba, kapıyı sürmeledi.

Destancıbaşı Girit üzerine masalını uyduradursun, o saatte Girit'in paşası konağında çubuğunu bir yakıp bir söndürü-

yordu, keyfi kaçmıştı, İstanbul'dan da, Selena Dağından da kötü haberler geliyordu. Tüm Girit'in kaptanları şaraplarına çoktan su katmışlar, danışmanlarını çağırıp toplantılara başlamışlardı, durumu bir güzelce ölçüp biçmişler, fistanlı Rumelili Rumların, Frenklerin, Moskofların kendilerini bırakıp gittiklerini görmüşlerdi, kaptanların çok azı şimdi ikircikliydi, ama onlar da yakında zor durum karşısında boyun eğeceklerdi.

"Girit'e boyun eğdirdim," diye haber salıyordu çevreye paşa, "tek silâh patlamayacak bundan böyle, kendiliğimden, iyilikle Giritlilere verdiğim imtiyazları da geri alıyorum, yeminlerini tutmadılar çünkü, bana başkaldırdılar."

Ama Selena Dağının doruğundan silâh sesleri geliyordu, Kaptan Mihal teslim olmuyordu, silâh sesleri İstanbul'dan da duyuluyor, Sultan küplere biniyordu. Girit paşasına bir torba yollamıştı, buna Kaptan Mihal'in kellesini koyup bana göndereceksin, yoksa bu torbanın içinde kendi kellen gelecek buraya!

Paşa yerinden fırlamış, torbayı alıp boynuna asmış, ant içmişti: Dinim aşkı için, şu gâvuru kıyım kıyım kıyıp kıyma yapacağım, aşçıma dolma pişirtip Hıristiyanlara ziyafet çekeceğim, önce de Metropolit Efendiye, o gâvur papazına çekeceğim ziyafeti!

Kılıcını kuşandı, pencereye yaklaştı, karşıdaki uğursuz Resmo Dağlarına baktı. Sağlama mevzilenmiş gâvurun dölü, dedi, iyi çevirdiydim onu muntazam askerle, başıbozuklarla, ekmeğini, suyunu, cephanesini kestimdi, kuru ekmeğe yatıyordu, açlıktan kıvranıyordu. Durumunu haber almış, haberci salmıştı ona, tayfasıyla silâhları, cephanesiyle al başını istediğin yere git, demişti, kimse sana dokunmayacak, söz veriyorum, demişti. Ama gâvurun oğlu aynı haberciyle karşılık vermişti. "Şu burun deliklerimden duman çıktığı sürece bir yere gitmem. Tüm Girit boyun eğse ben eğmem... Onun verdiği söze..." diye basmıştı küfrü.

"Yok olası Girit, kahrolası Giritliler, kahrolası kara talihim!" diye söylendi paşa, kılıcını çıkardı. "bu karakışta dağ doruklarında işim ne benim, o iblisi nasıl kovalarım, düşerim peşine, biraz daha nizamiye askeri sevkederim, olur biter."

Büyük sarı mangala yaklaştı, el çırptı. Arap girdi içeri.

"Bre Süleyman," dedi, "hadi bana biraz rakı, birkaç da kestane al gel, canım sıkkın bugün gene, Sultandan gelen haberi duydun mu?"

Arap karşılık vermedi, mangaldaki sıcak küle kestaneleri gömüyordu diz çökmüş. Paşa yakasının düğmelerini çözdü, divana uzandı.

"Süleyman," dedi, "iyi bir söz et, sen iyi uydurursun, becerirsin, varsın uydurma olsun, güzel bir söz söyle Muhammet aşkına, uydur, zarar yok."

Arabın dişleri parladı bembeyaz.

"Bugün sana öylesine güzel bir haberim var ki paşa hazretleri," dedi, "gönlün gül bahçesine dönecek."

"Söyle bre Süleyman, koca yalancı, söyle, dilin dert görmesin! Yoksa Kaptan Mihal teslim mi oldu?"

"Yok paşa hazretleri, o değil, daha da iyi, daha da hayırlı bir haberim var. Hamide Molla'yı duymuşsundur, hani avlusunda evliya yatar, falcı kadın... Bugün ona fal baktırdım, paşamızın falına bir bak hele dedim. Avlusunun orta yerinde bağdaş kurdu, eline bir kalbur aldı, torbasının ağzını açtı, baklaları saçtı içine, baklalarla beraber çeşitli deniz kabukları, yarasa kemikleri. Eğilip üfledi, birşeyler okudu, birden çığlığı bastı, yeldirmesini fırlatıp oynamaya başladı.

"Neler gördün Hamide Molla? dedim. Baklalar ne söylüyor? İyi mi haberler? Toparlandı, yeniden yerine oturdu, baklaları ayırdı teker teker parmaklarıyla: Tüm Girit'i kaplayan kocaman bir fes görüyorum, dedi, ta Garbusa'dan Toplu Manastıra dek! Paşayı da görüyorum, bak, şu salyangoz kabuğu işte, Bâbıâli'den ferman geliyor, altın mühürlü, altın yazılı, altın şeritli. Sarı sarı liracıklar yolluyor ona Sultanımız, altın yaldızlı nişanlar, yoksa kızına mı damat yapacak? Şu bizi dinleyen evliya aşkı için, göremiyorum iyice burasını.

"Hele açık konuş Hamide Molla, dedim, nasıl olacak bu güzel işler, bu mucize, gidip paşamıza haber versem mi, bahşişimizi alırdık zavallım! Baklaların üstüne eğildi, karıştırdı, eline alıp yeniden saçtı, bir daha alıp, bir daha saçtı. Üçüncüsünde konuştu. Hadi git paşaya söyle, sıkmasın canını, dedi... Tam da demin, paşa hazretleri, siz el çırptığınızda, Hamide Molla'nın

avlusundan geliyordum güzel haberi vermek için..."

Paşa bu süre kehribar tespihiyle oynuyor, Arabın dediklerini dinliyordu ağzı açık. Yüzü yumuşamış, tatlılaşmıştı, dinlenmişti, gözlerini kapamıştı, şimdi Sultanın habercileri karadan denizden sökün etmiş geliyorlardı Büyükkale'ye, arkalarından da deve kervanları, kayınpederin armağanlarıyla yüklü: torbalar dolusu sarı liralar, torbalar dolusu zümrütler, torbalar dolusu firuzeler, çuvallar dolusu hindistancevizi, tarçın... Bir de minnacık bir hanım sultan, ipekler içinde, şimdi beyaz bir deveden iniyor, paşa konağının mermer merdivenlerini çıkıyor, salına salına, incecik belli.

Süleyman sözünü bitirmiş, paşa yerinden fırlamıştı uykudan uyanırcasına. Esnedi.

"Bitti mi Süleyman?" dedi. "Bu kadar mı hepsi?"

"Bitti paşa efendim."

"Hadi öyleyse, ibriği ateşe sür de bana bir köpüklü kahve pişir, kendime geleyim. Kestaneler pişti mi?"

"Yoksul Hamide Molla'ya bahşiş göndermeyecek miyiz?"

Paşa gülümsedi:

"A," dedi, "bre Süleyman, aklımız pek de havalandı gibime gelir! Hele dur bakalım, görelim bir!"

"Sandığım kadar da budala değilmiş!" diye söylendi Arap, suratını ekşitip ibriği ateşe sürdü.

Neredeyse gün bitecek, ama Metropolit, Metropolithanede, elinde dürbün hâlâ fırtınalı Girit Körfezine bakıyordu üzgün. Bugün, adaya haftada bir uğrayan vapurdan Yunanistan'ın gönderdiği gizli haberci çıkacaktı, nasıl davranmalıydı, şu zor günlerde ulus hangi yolu tutmalıydı? Dağlarda kaptanlar Osmanlıyla pazarlıklara girişmişlerdi, direnmeleri kırılmış, ama daha boyun eğmemişlerdi. Allahaşkına, diyorlardı içlerinden en akıllıları, bir kez daha silâhlarımızı toprağa gömelim, yüreklerimize taş basalım da azıcık kendimize gelelim, yoksul Anamız Yunanistan da kendine gelsin azıcık, önümüzde daha uzun yıllar var, yine açarız bayrakları. "Kesemediğin bileği öper gibi yapacaksın!" Hayır, diye direniyorlardı inatçılar, pali-

karyalar ya özgürlük ya ölüm! Yunanistan'a gelince, kâh Osmanlıya meydan okuyor, kâh Frenklere yalvarıyordu, ayaklarına kapanıyordu. Metropolit bu iki görüş arasında ne yapacağını şaşırmıştı, hangisine ne diyecekti? Aklı ona şöyle diyordu: Uslu dur, sabırlı ol. Ama yüreği, bu deli divane yürek bas bas bağırıyordu: Ya Özgürlük Ya Ölüm! Ama şükür Tanrıya, işte bugün haberci gelecekti, Yunanistan'ın yolladığı gizli haberci; o gösterecekti işte doğru yolu.

Bütün gün Metropolit dürbünle denizi taramıştı, ortalık kararmıştı, fırtına esiyordu, vapur görünmemişti.

"Sabır," dedi, "yarın da Tanrının günü, bugün bitti, yarın alırız yeni haberleri..." Kiliseye inip fırtınayı durdurması için Tanrıya dua etti.

Gecenin geç vakti fırtına dindi; vapurdan Girit görünmeye başladı, havada kekik kokusu vardı hafiften; Kaptan Sifaka'nın büyük torunu Kozma başüstünde duruyor, doğduğu adanın denizinin kokusunu sindiriyordu ciğerlerine. Yalçın kayalıklar, yer yer top ağaçlar, siyah gölgeler, benekler, karşıda dağ dorukları. Karakışın göbeğinde ilkbahar günü, Tanrı kuşlara ve insanlara acımış, güneşini açmıştı ısıtmak için. Kozma boynunu uzatmış vatanının gövdesini seyrediyordu doyasıya. Yirmi yıl önce buradan ayrıldığında tüysüz bir oğlandı; yanakları, ruhu yeni yeni tüylenmeye başlamıştı; şimdi koca bir adam olarak dönüyordu! Döndü, yanında ufak tefek, benzi soluk bir genç kadın duruyor, o da adayı seyrediyordu, iri iri, korkulu gözlerle Girit'e bakıyordu.

"Girit!" dedi genç adam, gülümsedi, kadının omzuna dokundu yumuşak.

Genç kadın irkildi.

"Oğlumuzu burada doğuracaksın," dedi genç adam sesini alçaltarak. "Artık senin vatanın burası, öbürünü unut artık..." dedi, sesi tatlıydı.

"Evet, Kozmacığım," dedi kadın, sustu. Sonra birden kocasının kolunu tutup sıktı endişeli, kocasının yanında olduğunu görmek istiyordu. Rahatladı.

Girit boyuna yaklaşıyordu, dağları, zeytinlikleri, bağları... Ta ötelerde Büyükkale bembeyazdı sabahın ışıklarında. Kekik

kokusu koyulaşıyordu. Günışığı dağ doruklarından eteklere doğru akmıştı, yavaş yavaş düzleri aydınlatıyordu. Ağaçlar birbirinden ayırdedilmeye başlamıştı, sabahın tatlı sessizliğinde horoz sesleri duyuluyordu, evren uyanıyordu.

Genç adam genç kadına doğru eğildi.

"Yalvarırım sana," dedi, "az sonra babaevime gireceksin, yüreğini sıkı tut, ürkme sakın. Her zaman yanıbaşında olacağımı düşün... Karnındaki çocuğumuzu düşün, korkma sakın... Anam melek gibi bir kadın, evliya, sevecek seni; kızkardeşime gelince bilmeni isterim ki..."

"Ne?" dedi genç kadın, kocasına baktı rahatsız.

"...On ikisine basınca, bizim ihtiyar gürlemişti: Dış kapıdan dışarı adım atmak yok bundan böyle, karşıma da çıkmayacaksın, git! gözüme görünme! İşte o günden bu yana zavallı eve kapanmıştı, bütün gün evde oturuyor, dikiyor, örüyor, nakışlar yapıp çeyizini düzüyordu. Akşamları babam eve dönünce hemen iç odaya gidip kapanıyordu. Yirmisine basınca yukarıki odanın penceresinden, bir delikanlının evin önünden gelip geçtiğini görmüştü; delikanlı kızkardeşime bakıyordu. Ertesi gün, daha ertesi gün, her gün sokaktan geçmeye başlamıştı delikanlı. Bir akşam bir komşu kadın bir pusula getirmişti, delikanlıdandı; sonra başka pusulalar da gelmeye başlamıştı; delikanlı seviyordu kardeşimi, geceleyin bir yolunu bulsun, aşağı insindi, görüşüp konuşsunlardı, evlenmek istiyordu kızkardeşimle. Uzatmayalım, kızkardeşim delikanlının haline acır, bir ikindi vakti haber salar, bu geceyarısı dış kapıda olacağım, diye haber yollar komşu kadınla..."

Kozma susmuştu, kaşlarının arasındaki damar şişmiş, zonklamaya başlamıştı. Babasına duyduğu kin, korku ve hayranlık depreşmişti şimdi içinde. Şimdi denizden koca Girit silinmiş gitmiş, yerine korkunç bir gölge çöreklenmişti.

"Sus," dedi genç kadın, "yeter!" Ağzını kapamak için elini uzattı.

"Hayır, her şeyi bilmeni istiyorum," dedi genç adam. "Geceyarısı kızkardeşim merdivenler gıcırdamasın, diye yalınayak inmişti aşağı yavaş yavaş. Babam uyanıktı, kulaklarını dikmiş dinliyordu, peşinden o da indi aşağı ayaklarının ucuna basa ba-

sa, canavar gibi. Zavallı kızkardeşim avluya inmiş, kapıya tam elini uzatacağı anda babam saldırmış, saçlarından kavramıştı, tırnaklarını gömmüştü boğazına, yarı baygın taşımıştı zavallıyı yukarıya, odasına; kapıyı kilitleyip anahtarı kuşağına sokmuştu, hiç konuşmamıştı babam. İşte o günden sonra kızkardeşim ne kapıda, ne de pencerede görünmüştü bir daha. Yıllar boyu... Babam Arkadi Manastırında havaya uçtu. Tam yirmi yıl geçti aradan, kızkardeşimin aklı oynamıştı bir kez, bütün gün ev işleriyle uğraşır, yemek pişirir, dikiş diker, gergef işler, zavallı hâlâ çeyizini düzmekte; uyku girmez gözüne, sadece geceyarısına doğru odasının penceresini açar, sokaktan bir sabahçının geçtiğini görünce heyecanla bağırır: 'Geceyarısı oldu mu? Geceyarısı oldu mu?' "

Kozma sustu. Kızkardeşinin sapsarı saçları, mavi gözleri, tatlı yüzü, gülüşleri, daha küçükken, ufacıkken... Ayaklarının altında akıp giden kapkara deniz suyunun yüzünde bunları görüyordu.

Güvertede birkaç adım yürüdü, ambara eğilip baktı, nizamiye askerleri balık istifi uykuya dalmışlardı, leş gibi bir koku çalındı burnuna, yüzünü çevirdi... "Zavallı Girit!" diye mırıldandı, elini ceketinin astarına getirdi, orada saklıydı gizli mektup...

Bir daha genç kadına yaklaştı.

"Yalvarırım," dedi, "şimdi az sonra babaevimize girince korkma sakın!"

Girit durmadan yaklaşıyordu, büyüyor, büyüyor, sallanıyor, tehlikeli bir deniz canavarı gibi üzerlerine üzerlerine geliyordu. Şimdi Kozma, Büyükkale'nin ardında, güney yönünde, insan kafasına benzeyen ünlü Yuhta Dağını seçebiliyordu — gökyüzüne dönük koskoca bir insan kafası, bağların ve zeytinliklerin üstünde, sert, yokuşlu alnı, kalın kemikli burnu, koskoca ağzı, yalçın kayalıklardan, uçurumlardan oluşan sakalı... Sırtüstü uzanmış, taş kesilmiş eski bir tanrı mavi-siyah, uğursuz, hafifçe doğrulmuş, sanki oradan bakıp Girit'in kaderini, alınyazısını çiziyor...

"Dev daha ölmedi," diye düşündü Kozma, koca dağa endişeli bakışlarını dikti, "içimde yaşayıp kımıldadıkça ölmedi daha, ben de yaşayıp onu düşündükçe öleceği yok... Başkaları onu

unutmuştur, ama yaşamı benim elimde, o beni, ben de onu, birbirimizi tutuyoruz hayatta..."

Babasını gördü kendi içinde, yerleşmiş, kök salmıştı, ayrılmak istemiyordu. Çok kez onu yaban ellerinde anmış, andıkça da korkular almıştı benliğini, ama hiçbir zaman babasının, içinde, şimdi şu an olduğu gibi, böylesine bir güçle yerinden fırladığını görmemişti. "Niye Girit'e döndüğümü, nasıl bir haber getirdiğimi anladı da ondan!" diye geçirdi aklından... "Anladı durumu, yerinden fırlayıp ağzımı tıkamak istiyor, yaman savaşçı, getirdiğim haberi ulaştırmamı istemiyor!"

Dört dönmeye başlamıştı Kozma öfkeli, babasını üstünden atmak istiyordu; düşüncesi tatlılaşsın, diye genç kadına döndü. Karısı bir halat rodasının üstüne oturmuştu başüstünde, iri siyah gözleriyle durmadan yaklaşan kenti seyrediyordu — Venedik rıhtımını, alçacık evleri, beyaz minareleri... Kolunu kadının beline doladı, karnına dokundu, bedeninin sıcaklığını duydu, o acayip, o yabancı bir ırka özgü nefes kokusunu içine çekti; birden, bu başı halat rodasının üstüne yatırıp öpmek geldi içinden zorlu bir istek halinde. Tam iki yıldan beri bu sıcacık, bu ince kemikli bedeni sarmış, sevmiş, ama bir türlü doyamamıştı; bu başka ırktan, bu uzak ülkeden gelen, üzgün, öfkeli, kahredilmiş, çilekeş babaların, dedelerin sulbundan gelen bu varlığı... Şimdi şu an babası içinde dikilmiş, bu yabancı ırktan gelen genç kadına bakıyordu kin dolu gözlerle. Genç adamın bu genç kadına olan sevgisi gittikçe artıyordu, babasının karşısında adeta küstahlaşıyor, karısını kucağına alıp göğsüne bastırıyor, ölü babaya teslim etmiyordu, karısının efendisi kendisiydi.

"Noemi," dedi alçak sesle kulağına, "varlığından ötürü sana şükran borçluyum."

Genç kadın başını eğdi, genç adamın göğsünde büzüldü; sanki bu göğsün içine girmek, orada yitmek, yok olmak istiyordu.

Günışığı güçleniyordu, sabahın soluk pembesi şimdi açılmış bembeyaz bir güldü, deniz bin bir memeli kımıldıyor, kabarıyor, güneş ışınlarını içine sindiriyordu. Gökyüzü sabahki havını yitirmiş, masmavi bir çelik levha olmuştu.

"Her sabah," diye içini çekti genç kadın, "haham babam

pencereyi açar, heyecandan gözyaşları dökerdi. Bu ne güzellik, derdi, bu ne mucize! Gördükleri neydi? Kapkara fabrika bacaları, kurşun gibi bir gökyüzü şeridi, tir tir titreşen çirkin, paçavralara bürünmüş insanlar... Girit'i görseydi kimbilir ne derdi, hey Allahım, kimbilir neler söylerdi!"

"Zavallı Girit..." diye mırıldandı yaşlı bir şalvarlı. Başüstü parapetlerinden sarkmış, ıstavroz çıkarıyordu. "Zavallı Girit! Kadın olaydın doğru cennetliktin, neylersin ki adasın acınacak!"

Pantolonlarını ilikleyen, silâhlarını kuşanan nizam askerlerine baktı gözleri kin dolu. Askerler ambardan çıkıyorlardı.

"Hey, nereye yolculuk, aslanlar!" diye söylendi, "say şu cesetleri hemşerim!" dedi, Kozma'dan yana döndü. "Bu yıl da arpa tarlalarımız canavarlaşacak Tanrıya şükür!"

"Arpa?" dedi Kozma şaşkın.

Şalvarlı adam karşılık verdi:

"Osmanlı cesetleri iyi gübre olur!"

"Yaman kişiler şu Giritliler, başa çıkılmaz bu adamlarla, galiba bir cengele doğru gidiyorum," diye mırıldandı genç kadın, kocasına bakıp gülümsedi sözlerini yumuşatmak amacıyla, "bana kalırsa buradan canlı çıkamayacağım," diye mırıldandı bir daha, ama sesi öylesine alçaktı ki, hiç kimse duymadı.

Limana giriyorlardı. Sağda, kayaların arasına sıkışmış Venedik aslanı, pençesinde sayfaları açık İncil. Liman uğultular içinde, çürük limon, zeytinyağı, turunç, keçiboynuzu kokmakta. Arkada mavi deniz köpüklü. Kozma rıhtıma atladı, elini uzatıp karısını elinden tuttu:

"Sağ ayağını at önce," dedi alçak sesle, "haklısın, cengele giriyorsun, Tanrı yardımcın olsun!"

Kadın sağ ayağıyla bastı karaya, kocasının koluna girdi, bitkindi.

"Yoruldum," dedi, şakaklarından soğuk ter damlıyordu.

"Evimiz yakındır, dayan, geldik..."

Yürüyorlardı. Kozma evleri, insanları, sokakları seyrediyordu doyasıya. Her şey yaşlanmış, kocamıştı; siyah saçlar ağarmış, yanaklar çukurlaşmış, boyalar solmuş, duvarların sıvası dökülmüş, çoğu da yıkılmıştı. Kapı eşiklerinin çoğunu otlar bas-

mıştı. Genç kadının elini sıktı.

"İşte benim memleketim, vatanım," dedi, "evet, buralıyım işte, şu bastığımız topraklar üstünde gözlerimi açtım."

Genç kadın eğilip yerden bir parça toprak aldı, parmakları arasında ufaladı.

"Sıcacık," dedi, "hoşuma gidiyor." Uzaklardaki kendi soğuk vatanı geldi aklına.

Dar sokaklara daldılar. Kozma karısının kolundan çıkmış, önden gidiyordu, aceleciydi. Yüreği küt küt ediyordu. Sağa döndü, dar bir sokağa daldı, uzaktan baba evinin kapısını gördü. Üst katın penceresi kapalıydı. Sokakta ne bir can, ne bir nefes, düş görüyordu sanki. Kalın, demir tokmaklı eski kapıya yaklaştı. Dizlerinin bağı çözülmüştü, toparlandı.

Kapıyı çaldı. Avluda ayak sesleri duyuldu, biri iç geçiriyordu. Ayak sesleri durdu, bir daha çaldı kapıyı. Kapı açıldı, yaşlı bir kadın göründü, soluk yüzlü, ipince, bir deri bir kemik, karalar giyinmiş. Gelen yabancıyı görünce çığlığı bastı:

"Evlâdım!" Kapının pervazına tutundu düşüp bayılmamak için.

Kızkardeş de göründü az sonra, ipince, bir deri bir kemik, saçları ağarmış, gözleri kapkara, acılar dolu, kötü bakışlı. Göğüsleri uzun yıllar boyu dik durmaktan yorulmuş, pörsümüş, düşmüş.

Sevinç, gözyaşları, kollar hasretle sevgili gövdeyi kucaklamakta. Ana, çok uzaklardaki yaban ellerinden gelip meme emmek isteyen bir bebe gibi kucağına atılan evlâdını bağrına bastığı, onunla tatlı tatlı söyleştiği şu anda, birden başını çevirdi, dış kapının pervazına dayanmış bekleyen genç kadını gördü.

"O mu?" diye sordu alçak sesle.

Kızkardeş de bu soruyu duymuş, başını kapıdan yana çevirmişti. Ana, oğluna doğru eğildi.

"Niye aldın onu? Kanımız yozlaşacak, Yahudi kızı..."

"Ana," dedi genç adam alçak sesle, yaşlı kadının buruşuk elini öptü, "senden bir isteğim var, bir iyilik..."

"İyilik de ne söz, yüreğimin parçasısın sen, iyilik de ne söz? Sana bağlıyız biz hepimiz... Buyur! Buyruğun başımız üstüne!"

"Karıma güvenim var benim ana, sevin onu... oğlumu da

sev!" diye ekledi daha da sesini alçaltarak.

Ana sarsıldı, oğluna baktı, gözkapakları oynuyordu, yalvarıyor, sorular soruyordu bu bakışlar.

"Evet," diye karşılık verdi oğlu, "rahminde senin torununu taşıyor."

Sıcacık bir tatlılık yükseldi göğsüne doğru, boynuna, yanaklarına doğru tırmandı, içi irkildi ta derinden, ama birden korku bastı her yanını.

"Ondan izin aldın mı?" dedi sesini alçaltarak, "biliyor mu bunu o? Onun elinde, ondan dile dileyeceğini. Ondan korkarım ben!" Ölü kocası duymasın diye boğuk, çok alçak bir sesle konuşuyordu.

"Ne yapabilir?" dedi oğul, ama birden bir korku duydu içinde.

"Bilmem ki evlâdım? Gövdesi, cismi yok ki nerede olduğunu bileyim. Belki de şimdi şu an avluda, aramızdadır da eşikten içeri adımını atmasına izin vermez kızın!"

Oğul irkildi.

"İstediği olmayacak!" dedi, "artık kumanda onun elinde değil, gidip getireceğim karımı!"

İri adımlarla avluyu aştı, öfkeden, korkudan yüreği çarpıyordu. Sesi birden sertleşmişti.

"Hrisula, gel!" dedi.

Karısını elinden tutup anasının yanına getirdi.

"Ana, işte kızın!" dedi...

Genç kadın eğilip yaşlı ananın elini öptü, durup bekledi.

Ana genç kadına bakıyordu sessiz. Kemerli burnuna, kalın dudaklarına, kızıl saçlarına, iri, ürkek gözlerine. Boynundaki altın zincire.

"Vaftiz oldun mu?" diye sordu ana, elini vermeden.

"Oldu," diye karşılık verdi oğul, "işte haçı. Senin adını aldı ana, asıl adı Noemi, şimdi ona Hrisula diyeceğiz."

Genç kadının boynundaki altın zinciri çekti, ucunda altın bir haç vardı.

"Hoş geldi, safa geldi," dedi ana, genç kadının başına dokundu hafiften. İçeri girdiler.

Kozma evin içini dolaşıyordu, yüreği kurşun gibiydi. İnip

çıkıyor, kapıları, eski eşyaları, ağır duvar saatini, ikonların yanında asılı babadan kalma gümüş kakmalı piştovları, hançerleri elleyip okşuyordu sessiz.

"Büyükbaba ne âlemde?"

"Köyde. Yüzlük, ama dipdiri, sağlam. Azrailin ona yaklaşacağı yok. Hep seni soruyor."

İki kadın yan yana eski kanepeye oturdular. Ana oğluna bakıyordu, büyümüş, gelişmiş, tam bir erkek olmuştu, dedesine, Kaptan Sifaka'ya benziyordu, her gördüğünü okşamak isteyen aynı gözler, aynı ağız, neşeli, tatlı dilli... Arada sırada genç kadına da bakıyordu yan gözle: "Ne denir," diye geçiriyordu aklından, "başka ırk, başka bir Tanrı yaratığı, istemiyorum onu!" Genç kadın çakıl döşeli avluya bakıyor, çevredeki fesleğen saksılarına, yaprakları dökülmüş asmaya kuyu yalağının üstünde... Asmadan ötede, ta uzaklarda sonsuz karlı stepler, kılıçlarını çekmiş kapıları kıran, Yahudileri kılıçtan geçiren Kazaklar... Karlar akan sıcak kanlarla eriyor, kırmızı bir çamur oluyor, kadın erkek, çoluk çocuk, insan sürüleri feryat ederek koşuşuyor...

Döndü, kendisine bakan yaşlı kadını gördü, gülümseyecek oldu, beceremedi, gözleri yaş doldu. Yaşlı kadın onun bu haline acımıştı.

"Ne düşündün?" dedi, "doğup büyüdüğün toprakları mı?"

"Uzaklarda, çok uzaklarda, kapkara bir kentte, fabrikalar..."

"Ne fabrikası? Ne yapar bu fabrikalar?"

"Top, tüfek, makine... Ama babam..."

Şöyle konuşmak istemişti: Ama babam ellerini kirletmezdi, insanları öldüren makineler yapmazdı, hahamdı o! Ama konuşmadı, kendini tuttu.

"Baban? Sonra?"

"İyi bir insandı!" dedi genç kadın, içini çekti.

Ana ayağa kalktı, avluya inip bir fesleğen dalı kopardı, getirip genç kadına verdi.

"Sizin oralarda da var mıdır fesleğen?"

"Yoktur."

"İsa Efendimizin mezarında bitmiştir fesleğen!" dedi ana,

sustu.

Bu arada hayırlı haber tüm kapıları çalmıştı; komşu kadınlar sökün etmişlerdi keyifli, neşeli, şamatacı. Ev dolup taşmıştı. Yahudi kızını süzüyorlardı tepeden tırnağa acayip, heyecanlı bir yaratık seyreder gibi. Bakıyorlar, yaklaşıyorlar, burun delikleri oynuyordu.

"Gördün mü nasıl kokuyor?" diyorlardı aralarında gizli gizli.

"Yahudi kokusu!" diyordu bir başkası dudaklarını büzüp. "Onlar böyle kokar."

Kozma karısına bakıyordu acıyarak. Koskoca bir kaz, ördek, saksağan sürüsü içinde yaralı bir kuğu gibiydi zavallı. Komşu kadınlar boyunlarını uzatıp bakıyorlar, sonra da geri çekip susuyorlardı.

Maıya elinde kahve, kaşık tatlısı tepsisiyle içeri girdi; buruktu, bitikti, süzülmüştü; gerdanındaki kırışıkları geniş, siyah bir kurdeleyle gizlemişti. Eğilip Hrisula'ya baktı düşmanca, Hrisula kendisinden daha genç, daha taze, daha güzeldi, ağabeyini almıştı onun elinden.

Kozma ayağa kalktı, kavuşmuşluk sevinçleri bitmeliydi artık, kaybedecek zamanı yoktu.

"Şöyle bir çıkıp Kale'ye selâm çakayım!" dedi... Doğru Metropolitliğe yöneldi aceleci.

Metropolit makamında onu bekliyordu, sabah sabah limanda vapurun düdük seslerini duymuş, ıstavrozunu çıkarmış, beklemeye başlamıştı.

"Tanrım," diye mırıldanmıştı, "bize iyi haberler, Hıristiyanlık için hayırlı nasihatler ihsan eyle!"

Kozma sokaklarda çabuk çabuk yürüyor, çevresine bakıyordu acımaklı. Sevgili kenti ihtiyarlamıştı, ufalıyordu, neredeyse toz duman olacaktı, toz olacak, yellere kapılıp gidecekti. Mutlaka yerinde yeni bir kent yükselecekti, yükselecekti, ama bu yeni kent onun kendi kenti olmayacaktı. Bu yeni kent de genç insanlarla dolup taşacaktı, ama bu gençlik onun kendi gençliği olmayacaktı... "Sevgili Kale'm benim," diye mırıldandı

yumuşak, "sevgili Kale'm, kocadık artık..."

Aya Mina Kilisesine geldi, avluya girip yaşlı limon ağacını selâmladı, limon ağacının çiçekli dallarının altında Metropolit, yılda bir İsa'yı diriltirdi... Çevresine bakındı heyecanlı, vakti dardı, Metropolitlik binasının merdivenlerini çıktı ikişer ikişer.

Metropolit yerinden kalktı sabırsız, heyecanlı.

"Hoş geldin Kozma," dedi, "Tanrı seni bizlere çok müşkül bir anda yolladı. Ne haberler getirdin?"

Kozma Metropolit'in elini öptü.

"Bir mektup getirdim Despot Hazretleri," dedi, koynundan gizli mektubu çıkardı.

Metropolit mektubu aldı, pencereye gidip dayandı, açtı, elleri ateş kesilmişti.

Hemen şöyle bir gözden geçirdi, sonra da ağır ağır okumaya başladı. Uzunca süre soylu başı göğsüne düşük durdu, sonunda pencereden ayrıldı, kanepeye bıraktı kendini bitkin, yığıldı. Yüzünü elleriyle örttü.

"Zavallı Girit..." diye mırıldandı. "Zavallı Girit..."

Mektupta, umut yok deniliyordu, Frenkler Sultanla aralarının açılmasını istemiyorlarmış, Sultan bundan cesaret almış, daha önce vermek zorunda kaldığı ufak tefek imtiyazları da geri almak kararındaymış, gönderdiği serasker tam yetkiyle geliyormuş, yakıp yıkacak, kıyım yapacak, Hıristiyanlığı yok edecekmiş, Girit Hıristiyanlarını. İşler böyle olduğuna göre, gömün silâhlarınızı yeniden, sabırlı olun, Yunanistan'ın ellerini kana boyamayın, zavallı ister, ama elinden bir şey gelmez.

Metropolit başını kaldırdı.

"Biliyor musun mektupta neler var Kozma?" dedi.

"Biliyorum Despot Hazretleri."

"Bütün kaptanlara haber salacağım, silâhları bıraksınlar, başımıza buyruk davranamayız. Ama kaptanların biri canımı sıkıyor, amcan Kaptan Mihal, ters adam, dikkafalı, inatçı, zor idare edilir; çok önceden ona haber saldım silâhlarını, bayraklarını al da sıvış, çek git bir yana da canını kurtar, diye, kılı bile kıpırdamadı, paşa ona söz verdi de, ne karşılık yolladı bana bilir misin? Ben senin ayinlerine burnumu sokuyor muyum, muhterem peder? Sen de benim ayinlerime burnunu sokma öyleyse!

Osmanlıya boyun eğmem ben, kendimi havaya uçururum da boyun eğmem! Kozma evlâdım, gidip onu görmelisin, konuşmalısın yüz yüze."

"Gideceğim Despot Hazretleri, ama hiç ummam, o da babam gibidir, canavar!"

Trampet, nal sesleri, kişnemeler duyuldu. Metropolit heyecanla Kozma'ya baktı.

"Nizam askerleri," dedi Kozma, "aynı gemiyle geldiler, Hanya'dan bindiler. Emir almışlar, yıkıp yakacaklar."

"Zavallı Girit..." dedi bir daha Metropolit. Ellerini kaldırdı: "Daha ne zamana kadar!" diye gürledi, "ne zamana kadar!"

Sustular, ikisinin aklı, düşüncesi Girit'teydi, umutsuzdular.

"Uzun yıllar kaldın sen Frengistan'da," dedi Metropolit sözü değiştirmek amacıyla, "ne var ne yok oralarda, neler gördün, neler duydun? Bizim buraları çöl."

"Çok şey, hem iyi, hem kötü, Despot Hazretleri... Neresinden başlasam..."

"İnançları?" dedi Metropolit, "bunu söyle bana."

"İnançlılar, yeni bir dine inanıyorlar, yeni bir tanrıya, amansız, gaddar, güçlü, bir gün her şeye kadir duruma gelebilir."

"Nasıl?"

"Bilim tanrısına."

"Ruhsuz bir akıl, buna şeytanın ta kendisi denir."

"Akrep burcuna girdi insanlık Despot Hazretleri, İblis burcuna, korkunç."

"Başkaları belki, ama Giritliler hayır. Bizim bir idealimiz vardır; bir inanç ki bireyler üstü, çıkarlar ötesi, gözyaşları ve fedakârlıklarla dolu. Bizler daha Tanrı burcundan çıkmış değiliz."

Kozma sustu, niye konuşacaktı? Ne diyecekti? Metropolit yaşlı bir kişiydi, inanmıştı, başkaca bir dayanağı yoktu. Sustu.

"Giritliler ve Ruslar," diye devam etti Metropolit, "Ruslar da daha çıkmadılar Tanrı burcundan. Ben Kiev'de arşımandrit iken, o zaman anladımdı inanç ne demek, inanmak ne demek, Tanrı ne demek ve nasıl iner yeryüzüne de kullarıyla konuşur.

Rusya var oldukça benim korkum yok!"

Kozma ayağa kalktı.

"İzninizle Despot Hazretleri," dedi, "kaptanlara verilecek talimatı lütfen kaleme alın, kaybedecek vaktimiz yok."

"Hadi Tanrı yardımcın olsun, güle güle, yarın seni beklerim, ihtiyarları toplayacağım, onlarla da konuşursun."

Baba evine dönüp gençlik yıllarını geçirdiği üst kattaki odasına girdiğinde artık ortalık kararmış, gece olmuştu, karısını karyolaya dayanmış ağlar durumda buldu. Belinden sardı, saçlarını okşadı, çenesini tutup kaldırdı, üzgün yüzüne baktı. Karısı gülümsedi.

"Neyin var? Sana ne yaptılar?"

"Hiç... hiç... yorgunum sadece."

Yüzünü koluyla örttü, sustu. Az sonra anlattı:

"Hepsi bana bakıyordu, üstüme eğilip kokluyorlardı, yüzlerini çevirip fısıldaşıyorlardı aralarında. Annen de bana acıdı. Kalktı: Hadi komşular dedi, hadi güle güle, yorgunuz, yarın da Tanrının günü. Elimden tutup buraya getirdi, senin odana. Eğildi, öpecek oldu beni, ama vazgeçti. Yat şimdi, dedi, sen onlara bakma. İşte şuracığa dayanıp seni bekledim."

Kozma eğilip ensesindeki kıvırcık saçları yukarı doğru sıvazladı, karısını öptü, genç kadın gözlerini yumdu, gülümsedi. Tam o anda ay bulutlardan sıyrılıp genç kadının yüzüne düştü. Kozma karısının soluk yüzünü görünce irkildi. Kucağına alıp yatağa yatırdı. "Uyu şimdi," diye fısıldadı kulağına, "uyu, çok yoruldun." Kadın kocasının elini kaptı. "Yalnız uyuyamıyorum, sen de yat yanıma," dedi.

Beline sarıldı, kollarını gövdesine doladı, koynuna sokuldu, anadilinde birtakım tatlı sözler mırıldandı, uyuyakaldı sonra.

Ay ağır ağır gökyüzünde yükseliyordu kocaman, sessiz, tatlı gençlik günlerinin mehtabı, bal damlayan geceler, arkadaşlarıyla sabaha dek yaptıkları tartışmalar, tüm ergenlik çağındaki çocukları ilgilendiren sorunlar nereden nereye, nerelere, neden? Bir yığın sorular, bir yığın nedenler...

Ayışığı şimdi karyolaya düşmüştü, bembeyaz bir çarşaf gibi yayılmıştı. Karısının bal sarısı saçları yastığın üstüne dökülmüş, tatlı tatlı ışıyordu, yumuşak, sanki minnacık kandiller asılmıştı tellerine. Yüzü mermer gibi parlıyordu. Kozma okşamak için elini uzattı, ama hemen geri çekti, uyanmasından korkmuştu.

"Şu kadını ne de çok seviyorum," diye geçirdi kafasından, inanılacak şey değil. Bana yaptığı iyilik, anlatılmaz. Gözümü gönlümü açtı, kafamı aydınlattı, hiç sevmediğim, nefret ettiğim ırkları, ulusları sevdirdi bana, karşıt olduğum fikirleri, ideolojileri anlamama, kavramama yardım etti, tüm insanların aynı kökten geldiklerini bana öğretti. Hangi kader onu o ikindi vakti elinden tutup karşıma çıkardı acaba?" Başını silkti gülümsedi. "Kader mader değil," dedi, "o ikindi vakti ben onu elinden tutup yanıma çektim, başka hiç kimse!"

Anılarını tazeledi. Bir kitabevindeydi, kuzey ülkelerinin bir kentinde, çok sevdiği bir kitap arıyordu, Çinin Şong Hanedanının destanlarını. Bulamamıştı, üzgündü, sokağa bakıyordu, sokaktan geçen bir genç kız ilişti gözüne, portakal rengi bir elbise giymişti ipekli, bir ara günışığında parlamış, sonra gözden yitmişti. İrkilmişti, genç kızın büyülü, üzgün bir hali vardı, güzeldi ve giydiği elbisenin rengi onun en çok sevdiği renkti.

Şimşek gibi bir düşünce saplanmıştı kafasına: "İstersem peşinden gider onu karım yapabilirim, istersem burada kalır, bırakırım gider. Dilediğimi yaparım. Ne yapsam?" Birden bir başka şimşek çaktı kafasında! Giritli bir çobanoğlunun serüveniydi bu yeni şimşek: Giritli bir çobanoğlu yaşardı doruklarda bir zamanlar, hiç inmemişti o yüce kente, kendi deyimiyle Büyükkale'ye. Orasının bir cennet olduğunu duymuştu hep, dünyanın en paha biçilmez nimetleri orada toplanmıştı, çifte tabanlı beyaz çizmeler, tüfekler, kılıçlar, hançerler, çuvallar dolusu kuru bakla, tuzlu bakalyaro balığı, kokulu sabun kokan kadınlar.

Yıllar yılı çobanoğlu bu cenneti kafasında yaşatmıştı, yıllar yılı özlemleriyle yaşamıştı, günün birinde de dayanamamış, eski çizmelerini büsbütün taşlarda, kayalıklarda parçalanmasınlar, diye omzuna asmış, yamaçlardan aşağı koşmaya başlamıştı yuvarlanırcasına Büyükkale'ye doğru. Koşmuş, koşmuştu, tam

yedi saat koşmuştu böylece. İkindi vakti büyük kentin kapısının önüne varınca durmuştu. Sanki utanmıştı bu halinden, yenememişti bu büyük özlemi, çoban sopasıyla kale kapısının eşiğine vurmuş, bağırmıştı: "İstersem girerim, istersem girmem. Girmiyorum işte!" Geri dönüp doruklara doğru yol almıştı. Kozma, "Ben gireceğim!" demiş, genç kızın ardından koşmuştu. Kalabalığın içinde portakal renkli elbiseyi görmüş, koşmuştu, genç kız dönüp bakmıştı ürkek. "Demin dükkânın önünden geçtiğinizde şöyle düşündüm," demişti genç kıza, "istersem sizi durdurur, dost oluruz, istersem bırakırım gidersiniz. Kararım, durdurmak oldu." "Ya sapıtmışsınız siz ya da bir ozansınız, ikisinden biri," diye karşılık vermişti genç kız. "Amá bunu düşünecek vaktim yok..." "Gelin benimle, konuşalım, düşünür, kararınızı verirsiniz..." "Yok vaktim dedim," demişti bir daha genç kız. "Gidiyorum." "Nereye gidiyorsunuz?" "Gidiyorum," demişti bir daha genç kız, titremeye başlamıştı. Kozma genç kızın kolundan tutmuştu, heyecanlı. "Gitmeyin," diye yalvarmıştı, "benimle gelin..." Kozma genç kızın sesinin tonundan neredeyse korkmuştu. "İmdat!" der gibi "Gidiyorum!" diyordu.

Genç kız delikanlının yüzüne bakmıştı, kaytan kaşları çatılmıştı, tüm yaşamının o anki davranışına bağlı olduğu belliydi. "İsterim," ya da "istemem," işte her şey bu iki insanca kelimeye bağlıydı, minnacık iki söze. "Gel!" demişti Kozma. "Nereye?" "Hiçbir yere!" "Nereye?" diye sormuştu genç kız bir daha, bir bebe gibi şikâyetçi. "Biraz birlikte yürüyelim, sonra gidersin... Ömür kısa, ne kadar konuşabilirsen o kadar..." Genç kız bal sarısı başını silkmişti. "Konuşabildiğimiz kadar konuşalım, ömür kısa, gidelim!"

Yan yana yürümüşler, bir parka girmişlerdi. İkindi vakti yaldızlı yeşilken açık menekşeye dönüşmüştü, şimdi de yavaş yavaş koyu maviye yaklaşıyordu. Çabuk çabuk, nefes nefese konuşuyorlardı, aceleciydiler. Önce Kozma söze başlamıştı genç kızı yüreklendirmek için. Girit üstüne konuşmuştu, korkunç bir adaydı, sevgili bir adaydı, babası da bir canavardı, anası evliya, çilekeş bir azize... Genç kızın göğsünde fırtınalar kopmuştu: "Neden böyle, böyle güvenle, konuşuyorsun benimle?" diye sormuştu rahatsız. "Çünkü gidiyorum, sen de gidiyorsun, vakti-

miz dar da ondan... Eski zamanlarda insanların bizim vardığımız yere varabilmeleri için yılların geçmesi gerekirdi, şu bizim bu akşam bir sıçrayışta vardığımız noktaya..."

Bir banka oturmuşlardı. "Adın ne senin?" diye sormuştu delikanlı. "Noemi." "Söyle bana Noemi, yaşamın çok acı, değil mi? Güven bana. Giritliyim ben!" "Ne demek Giritli?" "Sıcak adam Noemi, can adam!"

Banktan kalktıklarında artık geceyarısıydı. Kozma'nın yüreği hınçlı, acılıydı. Şu ufak tefek kız dünyanın acılarını getirip yığmıştı içine. Bütün söyledikleri, ağzından çıkan her söz, şu dünyanın tüm namussuzluklarını, korkunçluklarını, çılgınlıklarını ortaya dökmüştü. Elleriyle yüzünü örtmüş genç kızı dinliyordu, gözlerinin önünden geçiyordu o korkunç görüntü: Kazak süvarileri kente girmişlerdi, Yahudi mahallesine saldırmışlardı, kapıları kırıyor, erkekleri öldürüyorlardı; ihtiyarları, kadınları, çocukları toplamışlardı; en önde Noemi'nin babası yaşlı haham gidiyordu bembeyaz çatal sakalıyla karlara bata çıka... Günlerce... gece gündüz... gece gündüz... günlerce yürümüşlerdi karların içinde... Günler geçtikçe de azalıyorlar, seyrekleşiyorlar, yolun sağında solunda düşüp kalıyorlardı karların üstünde, çoluk çocuk, kadın, ihtiyar, sırtüstü uzanıp kalıyorlardı.

Noemi hıçkırmaya başlamıştı. Kozma genç kızın belini sarmıştı. "Sen nasıl kurtuldun?" "Bilmem, bir düş işte... Sorma bunu bana!" diye bağırmıştı birden. "Sorma!" Kozma kızın saçlarını okşamıştı. "Sormuyorum, üzme kendini, sus..." İkisi de konuşmuyordu. Az sonra, "Ya şimdi?" demişti Kozma. "Bu akşam nereye gidiyordun böyle telâşla?" Noemi başını kaldırmıştı, "Kararlıyım," diye mırıldanmıştı. "Ne kararı?" "Bir arkadaşım şu üstümdeki portakal rengi elbiseyi verdiydi bana, yıkandım, tarandım, gidiyordum..." Durmuştu genç kız, sonra rahat, sakin devam etmişti: "Kendimi öldürecektim, kurtulacaktım!"

Kozma eğilip kızın elini öpmüştü. "Gidelim!" "Nereye?" "Gel benimle Noemi." "Nereye?" "Neden sordun, güvenin mi yok? Seni sevip sevmediğimi bilemiyorum, ama seni bırakmam. Herkes seni bırakmış, ama ben bırakmam!"

Genç kız parkın koyu karanlığında başını öne eğmişti, Kozma yüz çizgilerini seçemiyordu. Sessiz, bekliyordu. Belliydi, şu

kimsesiz kız dünyaların hâkimi Musevi dedelerine, ceddine yönelmiş, onlardan bir öğüt, bir öneri bekliyordu karar vermek için. Birden Noemi başını kaldırmıştı rahat, kararlı, "Gidelim," demişti, Kozma'ya elini uzatmıştı.

Ay batmıştı, karyola karanlıklara gömülmüştü. Alt katta ana-kız oturmuşlar konuşuyorlardı alçak sesle, kapalı; Kozma, anasının karanlıkta dere suları gibi usul usul akıp giden sesine kulak vermişti yorganın altında. Bir köpek havlamıştı acı acı, sonra susmuştu. Avludan fesleğen kokusu geliyordu, tanıdık, çok eski, çocukluk yıllarının kokusu. Fesleğen, ıtır, yasemin, sardunya, Kozma'nın eski dostları, sevgili arkadaşları, derin derin kokularını içine sindirirdi Kozma; kafası, zihni babaevinin çiçekli avlusuna dönerdi, saksıları, kuyusu, soğuk suyuyla.

"İşte," diye düşündü, "işte vatanım burası, doğduğum ev, şu yamacımda yatan da karım..."

Kozma bunları düşünür, babaevinin kokusunu ve serinliğini içine sindirirken, kızkardeşinin bitişikteki odasının penceresi açıldı. Geceyarısı yaklaşıyordu, kulak verdi, uzunca bir süre hiç ses yoktu. Birden sokaktan ayak sesleri duyuldu, gece kuşlarından biri olacaktı, evine geç kalmıştı. Ayak sesleriyle beraber yürekler acısı, soluk soluğa bir haykırış duyuldu: "Geceyarısı geçti mi? Geceyarısı geçti mi?" Ayak sesleri durdu, pencere hızla kapandı, yeniden sessizlik oldu. Kozma olduğu yerde irkildi.

"Allahım, hey Allahım, ne acı!"

Ellerini yanaklarına getirdi, gözlerinden yaşlar boşanmıştı. Bir daha da gözlerini kapayamadı, uyumadan günün ağarmasını bekledi. Pencereden gökyüzünün ağardığını görünce karısını uyandırmamak için yavaşça karyoladan aşağı süzüldü, giyindi, alt kata indi, kanepeye, babasının oturduğu yere oturdu. Sanki ölü babasına meydan okumak istiyordu inatçı; oturduğu kanepeden, yattığı yataktan, avludan, evden tutup atmak istiyordu onu. Kapıyı ardından sürgüleyecekti, geri gelip karısına bir kötülük etmesindi.

Çok eski zamanlardan kalma korkular depreşmişti içinde, Frengistan'da kafası özgürlüğüne kavuşmuş, arınmıştı, ama

kalbi henüz karanlık, zifir karanlık bir mağaraydı, hayaletlerle dolu.

Kızkardeşi göründü, sapsarı, suratı asık, babasının oturduğu yerde ağabeyini görünce bir an irkildi, geri geri gitti ürkek, babası mezarından çıkmış, evin efendisi, hakimi olmuştu sanki yeniden. Saçlarından tutup odasına sürüklediği o geceyarısından bu yana, erkek yüzüne, insan yüzüne bakmayı ona yasak ettiği geceden bu yana, içinde büyüyüp canavarlaşan kin, babasını mezarına dek izlemişti, kendisi de bu kini beslemişti, ölmesine, sönüp gitmesine engel olmuştu, yaşamalıydı kendisiyle beraber, yaşamalı, babasına daha da büyük bir kin beslemeli, daha da ağır beddualar etmeliydi. Her Allahın gecesi sandığını açıyor, elceğizleriyle düzdüğü çeyizini seyrediyordu — gecelikleri, elişi geniş dantelleri, nakışlı battaniyeleri, keten yatak çarşaflarını, ipek örtüleri — yüreği paralanıyor, bağırıyordu: "Canı cehenneme! Canı cehenneme!" Bazan sonsuz öfkelere kapılıyor, tüm bu eşyaları avlunun orta yerine yığmak, ateşlemek, sonra da kendini ateşe atmak geliyordu içinden. "Nedir şu benim çektiklerim? Canı cehenneme! Canı cehenneme!" diye mırıldanıyordu. Dolapları açıp babasının giysilerine bakıyor, kurt postu görmüş dişi bir köpek gibi tir tir titriyor, ürperiyordu. Bir kez olsun elini dokundurmamıştı bu giysilere, tiksiniyordu, korkuyordu onlardan. Dokunsa üzerine bir kıvılcım sıçrayacak, yakıp kül edecekti sanki onu. Anasına çatıyordu bir ömür boyu kocasına boyun eğdiği, hiç direnmediği için. Ağabeyini de dünkü güne dek, geri döndüğü ana dek seviyordu, ama evlendiğini görünce çok bozulmuş, kızmıştı. Karısından nefret ediyordu tıpkı babasından nefret ettiği gibi. "Marya," diyordu anası, "sabır, sabrın sonu selâmet!" "Cehennemin dibine sabır," diye karşılık vermişti, "bir bıçak alıp kendimi öldüreyim, gözlerim görmesin onu daha iyi!"

Şimdi, bu sabah vakti, ağabeyinin ona günaydın dediğini duyunca, dayanamamış, kendini tutamamış, ağlamaya başlamıştı. Kozma kucağına almıştı kızkardeşini:

"Sus, ağlama, göreceksin yaşamımız, her şeyimiz değişecek, senin de yüzün gülecek, göreceksin bak."

Kır saçlı başını sallamıştı:

"Azraile varırım, yüzüm güler," diye mırıldanmıştı, ağabe-

yini itip uzaklaştırmış, odadan çıkıp gitmişti.

Kozma hava almak için avluya çıkmıştı, ama birden heyecanlanmıştı. Üst kattaki odada bir inilti duyar gibi olmuştu, merdivenleri dörder dörder çıkıp oda kapısını açtı.

Karısı uyuyordu, minik parmaklı ayağı çarşaftan dışarı çıkmıştı, Kozma eğilip ayağı öptü. Elini uzatıp yastığın üzerine yayılmış saçlarını okşadı. Karısının yarı aralık dudaklarından sıcacık nefesi geliyor, karanfil kokuyordu.

Eğilmiş, karısının yarı aralık dudaklarına kendi dudaklarını değdireceği anda, birden merdivenin gıcırdadığını sandı, yukarı çıkan birinin ayak sesleri geliyordu ağır ağır. Bu ayak seslerini iyi biliyordu, ölü babasının ayak sesleriydi bunlar. İrkildi, karyolaya ilişti, kulak kesilmiş dinliyordu. Soluğunu tutmuştu. Gıcırtı yeniden duyuldu, ağır adımlar yaklaşıyordu. Şimdi merdiven başına gelmişlerdi, dar hayata yönelmişlerdi, yaklaşıyorlardı...

"Babam!" diye mırıldandı Kozma korkular içinde, "babam!" Korumak için elini karısına uzattı.

Ayak sesleri kapının önünde durdu. Oğlun yüreği güm güm ediyordu, ev temelinden sarsılıyormuş gibi geliyordu ona. "Kim o?" diye bağırmak istedi, ama sesi boğazına takılıp kaldı, tıkanmıştı boğazı.

O an Noemi bir çığlık atıp yatağından fırladı. Gözlerini dikmiş kapıya bakıyordu, koltuk altlarından terler boşanmıştı. Kozma karısını kucakladı.

"Nen var? Bir şey mi duydun yoksa?"

"Evet, evet..."

"Titreme öyle, yok bir şey..."

"Biri çıkıyordu merdivenden. Kapının ardında biri var!"

"Sus," titreme öyle, düş gördün, düş. Göreceksin bak, hiçbir şey yok."

Ayağa fırladı, o da titriyordu, ama utanıyordu da bu halinden, elini kapıya uzatıp birden açtı. Kimsecikler yoktu. Gülümsedi tatsız, karısını yüreklendirmek istedi. Yaklaştı, üstünü açtı titreyen dizkapaklarını öptü genç kadının.

"Titreme öyle Noemi," dedi, "burası senin evin..."

Genç kadın çevresine baktı, masaya, dolaba, pencereye,

ikonluğa, ikonluktaki üç ikona, Doğum, Çarmıha Gerilme, Başmelek Mihail ikonlarına.

"Evet," dedi, "burası benim evim... Benim evim... alışacağım buraya." Gözleri dolu doluydu.

Kozma karısının ağladığını görünce, birden içinde dayanılmaz bir aşk isteğinin şahlandığını duydu. Hiçbir zaman karısını böylesine arzulamamıştı, hatta yabancı ülkede onu ilk kucakladığı gece bile. Korkmadığını göstermek için kapıyı açık bıraktı, ölülerden korkusu yoktu, karısını kucağına aldı, tepeden tırnağa koklayıp okşadı.

Bir, iki, üç gün geçti aradan. Kozma anasına, kızkardeşine bakıyordu, ne söyleyeceklerse söylemişlerdi birbirine, akrabalardan, komşulardan, evi basıp hâlâ onları korkulara düşüren ölü babasından, Girit'ten uzun uzun konuşmuşlardı. Konuşacak başka bir şey kalmamıştı. Şimdi onları derin bir sevgi bağlıyordu birbirine, yani sonsuz bir sessizlik.

Kozma gençliğinin daracık sokaklarında; kır patikalarında dolaşıyordu şimdi. Şurada, şu meydanda, Üç Kemerler'de duymuştu kalbinde ilk aşk çarpıntılarını. Nasıl da tanımıştı ilk gözağrısını bir ikindi vaktinin altın yaldızlı bulutları içinde! Elinde sarı bir gül vardı kızın, kendi elinde de bir tutam yasemin. Nasıl da mis gibi kokuyordu dünya! Bir yaz akşamıydı, gelinlik kızlar, kırmızı, mavi, yeşil, pembe elbiseleri içinde aşağı yukarı geziniyorlardı, göğüsleri dimdik, saçları omuzlarına dökülmüş, saçlarından sarkan kurdeleler dalgalanıp işaret vermekte... Bayraklarla donanmış tirandiller, korvetler, demir alıp yelken açacaklar, dünyaları fethe gidecekler... Delikanlılar peşlerinde soluk benizli, nefes nefese, güya onlarla alay etmekte, gülüşmekte, ama yürecikleri hoplamakta... Kozma da onlarla beraber, on altı yaşında...

Şimdi meydandan geçiyordu Kozma gözleri yerde, gençlik ikindilerinin, yeşil, mavi, sarı giysili, bayraklarla süslü, kızlarından birini andıracak yaşlıca bir kadınla karşılaşmak istemiyordu rastgele. Rum ırkının o çok eski atalarından biri de kendisiyle beraber adaya dönmüş dolaşıyordu onunla. Evler daha da

ufalmış, alçalmış, geniş yollar daralmış, eski arkadaşları bir merhaba deyip, iki çift söz edip uzaklaşmakta. O eski arkadaşlar ki, bir zamanlar delikanlıyken, ikindi vakitleri hücuma kalkmış ordular gibi dört dönerlerdi Büyükkale'nin sokaklarında, geceyarıları, ayışığında, Tanrı üstüne, vatan üstüne, insanlığın kaderi üstüne ateşli tartışmalara girişirlerdi, şimdi nasıl da karışmışlardı çoluk çocuğa, nasıl da kaptırmışlardı kendilerini geçim derdine, nasıl da batmıştı on altı yaşın amiral forsunu taşıyan koca kalyon, evin çamaşırlığındaki tahta teknenin içinde!

Bu saatlerde, şu pazar günü, Petrokefalo Köyünde büyükbaba ateşin karşısına geçip oturmuştu, üşüyordu. Yanakları çökmüş, süzülmüştü, dizleri titriyordu dermansızlıktan. Yalımlara bakıp geçmiş yaşamını düşünüyordu, upuzun bir su şeridi gibi lıkırdayıp aktığını görüyordu önünde.

Tam o sıra bir yük taşıyıcısı girdi içeri.

"Gözün aydın Koca Sifaka," dedi neşeli, "Frengistan'dan büyük torunun Kozma dönmüş Kale'ye. Elinde kalem kâğıt, yazı yazarmış!"

Büyükbaba irkildi:

"Ne yazısıymış o?" diye gürledi, bastonunu kaldırdı. Ama adam kalkıp sıvışmıştı bile.

Büyükbaba bir daha konuşmadı. Bu geliş ona bir ölüm haberi gibi görünmüştü, vademiz geldi artık, diye geçirdi aklından, ayağa kalktı.

"Yüklen o büyük merdiveni Haridimo," dedi, "hadi gidelim:"

"Koca Sifaka, nereye?"

"Kaç kez demişimdir sana sorma, diye, hadi tez ol."

Haridimo merdiveni omuzladı, önden büyükbaba gidiyordu. Elinde boya tenekesiyle fırça, yürüyordu, acelesinden ikide bir taşlara takılıyordu ayakları. Köy meydanına vardılar, büyükbaba kilisenin yeni kireçlenmiş çan kulesini gösterdi:

"Daya duvara merdiveni!" dedi komut verir gibi. "İyi daya, düşmeyeyim. Trasaki nerede?"

"Tüfeğini omuzladı, tayfasını da taktı peşine, gitti, Koca Si-

faka!"

"Sağlıcakla gitsin, iyi eder!"

Yaşlı çoban merdiveni çan kulesinin duvarına dayadı, iki ayağına da taş koyup pekiştirdi, iki eliyle de tutuyordu. Büyükbaba birinci basamağa ayağını koydu, çıkmaya başladı oflaya puflaya. Haridimo ona bakıyordu telâşlı. "Tanrım sen bilirsin!" diye söylendi, ıstavroz çıkardı.

Şimdi büyükbaba merdivenin tepesindeydi, çan kulesinin dibindeki taş çıkıntısına gelmişti, fırçayı boya tenekesine daldırdı, yazmaya başladı birer birer majiskülleri: Y, A, Ö... Yüreği sevincinden çarpıyordu. Kim bilebilirdi ömrümün böyle sona ereceğini! Elimde bir fırça, bir de boya tenekesi, yazı yazarken! Tüm majiskülleri yazmış bitirmişti, fırça daha elindeydi, merdivenin tepesinde olduğunu unutmuş geri çekilmek istemişti, yazılarına bakacaktı iyi oldu mu diye. Gövdesi gerileyince dengesi bozuldu, kollarını açıp aşağı yuvarlandı.

Haridimo çığlığı bastı, komşular gelip büyükbabayı yerden kaldırdılar, kanlar içindeydi, başı yarılmıştı, ama ağzını sımsıkı tutuyordu bağırmamak için.

"Büyük torunu döndü Girit'e, az önce verdilerdi haberi, sevincinden başı dönmüş olmalı." dedi Haridimo...

Tüm köy baştan başa çalkalandı, deprem olmuştu ya da köyün ortadireği yıkılmıştı. Bakıcı, kırıkçı tüm kocakarılar geldi, merhemler sürüp sarmaladılar, katıra bindirip bir de haberci yolladılar Büyükkale'ye Mustafa Babayı çağırmak için; onda vardı tüm ilaçlar, o bilirdi bu işi, iyi bir insandı da, Türk demez, Rum, Yahudi demez herkese bakar, iyi ederdi. "Hasta zavallılar, Türkmüş, Yahudiymiş, bana ne, hepsi hasta işte!" Tüm hastalar birdi Mustafa Babanın gözünde.

Ertesi gün sabah erkenden Mustafa Baba göründü katırın sırtında, torbacıklarını, şişeciklerini yaydı ortaya, çatlak, kocamış başı o yumuşacık, o çok bilgili ellerinin arasına alıp baktı, ilaçladı, sarmalayıp bağladı...

Üçüncü gün büyükbaba gözlerini açtı, çevresine bakındı, gelini Katerina'yı gördü, işaret etti:

"Doruklar ne âlemde doruklar?" dedi, "var mı yeni bir haber kocandan?"

"Teslim olmuyor!" dedi kadın.

"İyi de eder," dedi büyükbaba. "Sırtıma bir yastık sıkıştır hele de doğrulayım azıcık. Usandım yatmaktan. Mandıraya haber salın Konstanti'ye de gelsin, diyeceklerim var." Gözlerini yumdu, yorulmuştu.

Bir saat kadar sonra, yarı insan yarı teke, ızbandut gibi bir adam girdi içeri, çenesini sopasına dayadı, büyükbabanın yattığı kanepenin önünde dinelip bekledi. Büyükbabanın gözleri kapalıydı, gelin görmedi, kulakları uğulduyordu, duymadı adamın gelişini. Konstanti bekliyordu ayakta. "Olmaz başka türlü, bir gün gözlerini açıp beni görecek, diyeceğini diyecek," diye geçirdi kafasından.

Torunlar, gelinler toplanmışlardı. Trasaki de çıkageldi tüfek omzunda. Dağdan geliyordu, bugün de savaş oyunu oynamıştı arkadaşlarıyla. Büyükbabasının durumunu kolluyordu, bakalım nasıl olacaktı, bitseydi de şu iş, tayfasını peşine takıp Türk köyünü bassaydı, her şey hazırdı şimdi, Türk çocuklarına meydan okuyacaktı.

"Uyandır," dedi Konstanti, "sen korkmazsın ondan."

Büyükbaba fısıltıları duydu, gözlerini açtı. Konstanti bacaklarını kımıldattı, yaklaştı. Büyükbaba çevreye göz gezdirdi, kalabalığı görünce öfkelendi.

"Ölmek niyetinde değilim bre haram yiyesi mirasçılar," diye gürledi, "ölmüyorum daha, yıkılın karşımdan! Konstanti, yaklaş, eğil, ha şöyle!"

Kıllı adam eğildi, başını da eğip Koca Sifaka'nın dediklerini dinledi. Koca Sifaka yavaş yavaş, soluyarak kesik kesik konuşuyordu, arada sırada susuyordu, acıyordu bir yanları, sonra yeniden hızlanıyordu. Konuşmasını bitirince, "Bre Konstanti," dedi, "iyice anladın mı?"

"Anladım Koca Sifaka," dedi çoban.

"Sonra," dedi, "söylediklerimi tüm köylere duyurduktan sonra, atlar gidersin Büyükkale'ye, büyük oğlumun evine, gelinim Hrisula'ya. İki kalıp peynir de alırsın yanına, bir de kuzu, armağan. Büyük torunum Kozma dönmüş evine, görürsün onu gözlerinle, değdirirsin ona ellerini, anladın mı? Ona dersin ki, gelsin buraya dersin, büyükbaban böyle dedi dersin, hayır

dualarımı da iletirsin... Anladın mı bre Konstanti?

"Anladım Koca Sifaka!"

"Hadi öyleyse, yürü."

Büyükbaba, Konstanti gitti mi diye baktı. Koca çizmelerinin kabaraları çarpıyordu taşlara, çoban almış başını gidiyordu koşa koşa.

Ertesi sabah Hrisula kadının kapısı bir itilişte açıldı, kıllı bir adam daldı içeri, torbasında iki büyük kalıp peynir, koltuğunun altında da kesilmiş bir kuzu vardı, adam eşiği aşmış, girip avlunun orta yerinde durmuştu. Kıllı göğsü açıktı, adaçayı ve teke kokuyordu, armağanları yere bıraktı, uzun çoban değneğine dayandı. Evdeki üç kadın içeride, kanepeye oturmuşlar kahvelerini içiyorlardı, üst katta Kozma giyinmiş, Metropolite gitmeye hazırlanıyordu. Metropolit önerilerini kaleme almış dağdaki kaptanlara yollamıştı, kaptanlar içlerini çekip başlarını eğmişlerdi. "Eh, Anamız böyle istiyorsa, böyle olsundu, buyrukları başımız üstüneydi!" Ama Kaptan Mihal henüz karşılık vermemişti, haber bekleniyordu. Metropolit'in buyruğunu almış, Selena'nın öbür kaptanını, Poliksingis'i çağırmıştı, şimdi iki kaptan taş kulübeye kapanmışlar, kapıyı sürgülemişlerdi.

"Ben teslim olmayacağım," diye kesip attı Kaptan Mihal.

"Ama Anamızın isteği bu, yalvarıyor işte," dedi Poliksingis, "başını belâya sokmayalım."

"Hangi Ana?" dedi Kaptan Mihal, "onu idare eden akıllara güvenim yok."

"Kendi aklına daha mı çok güveniyorsun?"

"Ne alay ediyorsun? Aklıma değil, yüreğime güvenim var. Yüreğim diyor bana teslim olma diye, ben de olmuyorum, sen de yüreğin ne derse onu yap."

"Ben de bildiğimi yapıyorum, buyruğa boyun eğiyorum."

"Hadi hayırlısı, sen de bırak beni bakalım, başka arkadaşlar da bıraktı zaten. Kimseye ihtiyacım yok! Hadi güle güle aslanım, yelkenlerine tatlı rüzgârlar!"

Kaptan Poliksingis duraklamıştı, arkadaşını ölümle baş başa bırakmak, çekip gitmek gelmiyordu içinden.

"Yazık edeceksin kendine Kaptan Mihal."

"Savaşta kimseye yazık olmaz;" diye gürledi Kaptan Mihal, "yoksa bana acıyor musun?"

"Dünyada tek sevdiğim yaratığı öldürdün Kaptan Mihal, yok acımıyorum sana, ama boşuna yitip gitmeni de istemem. Girit sana muhtaç, şeytan götüresice, daha muhtaç sana."

"Ben ona değilim!" diye homurdandı Kaptan Mihal, "hadi git artık diyorum sana!"

"Karını düşün, Trasaki'yi düşün."

Savaşçının kanı beynine vurdu, boynunun damarları şişti.

"Canın tatlıysa git buradan!" diye böğürdü, kulübenin kapısındaki çalıçırpıyı, çıraları tekmeledi, Kaptan Poliksingis'i itip dışarı çıkardı. Kapıda durup Ventuzos'a seslendi.

"Ventuzos," dedi, "hemen tabanları yağla, doğru Büyükkale'ye, Metropolit Efendiye; de ki ona, yazını aldı de, kâğıdı dört ucundan yakıp sana geri gönderdi de, teslim olmuyor Kaptan Mihal de."

"Başüstüne Kaptan Mihal!" dedi Ventuzos, kâğıdı koynuna soktu.

"Hadi tez ol, senin de canın tatlıysa Ventuzos, geri dönme, burada ölüm var."

"Çoluk çocuk sahibiyim Kaptan Mihal, gelinlik kızım var, meyhanem de var..."

"Dönme öyleyse, Ventuzos derler sana, ama vantuz gibi bana yapışmanı da senden isteyemem! Kayambis'le Furogato'yu da al yanına, gidin Bertoldo'yu da bulun, Efendina'yı da!" diye gürledi Kaptan Mihal, arkasını döndü...

Ventuzos yola çıktı, düze indi gizli patikadan, koşuyor, iç geçiriyor, küfrediyordu. "Vantuzos derler sana, vantuz gibi yapışmanı..."

Bu sözler sırtında kamçı gibi şaklıyor, koşuyordu... Büyükkale'ye varmış, Metropolitliğin merdivenlerini çıkıyordu. Tam o saatte Konstanti de Kozma'nın evini basmıştı işte. Avlunun ortasında durmuş, terli, kıllı göğsünü çoban değneğine dayamıştı:

"Uzun ömürler!" diye bağırdı, sesi çatallıydı, ömrü koçların, tekelerin arasında geçmişti. "Uzun ömürler! Hoş bulduk

hatunlar, yemek yiyorsunuz bakıyorum, afiyet olsun!"

"Hoş geldin Konstanti!" dedi ana, "gir içeri. Otur da sana bir bardak şarap vereyim... Köyden ne haber?"

"Kaptan Sifaka, hatunum, kayınbaban, ölüyor, saatleri sayılı, kurtulamaz bu kez! Şeytan bile onu kurtaramaz," dedi Konstanti, kahkahaları bastı. "Size şunları gönderdi."

Çömeldi, kıvrık dizleri üstüne çoban değneğini koydu.

"Tanrı bilir ya, ömrü de kötü geçmedi hani; yedi, içti, düşman öldürdü, avlusunu çocuk, torun, eşek, katır, öküzle doldurdu; ormanları açtı, ağaçları kökleyip tarla yaptı, bağlar, zeytinlikler dikti; ruhu için bir de kilise yaptırdı, sağlama bağladı öbür dünyayı, yaşamak artık onun nesine? Bayrağını açıp yola çıktı işte!"

Kozma konuşmaları duydu, odasından aşağı indi, Konstanti'ye baktı, baştan aşağı inceledi.

"Kaptan Sifaka'nın büyük torunu zatın olacak herhalde efendi," dedi, "yoksa yanıldım mı?" Boynunu uzatıp bir iyice baktı. Sonra doğruldu, koca elini uzattı, Kozma'ya değdirdi, ona böyle buyurulmuştu. Büyükbabanın buyruğu böyleydi.

"Ta kendisi," dedi Kozma.

"Eh, öyleyse, büyükbaban buyur ediyor, buyursun buraya dek diyor, tez olsun diyor, gözlerimi kapamadan yetişsin diyor. Tepemizdeki güneş hakkı için derim ki, seni uzun yıllar bekledi hep Koca Sifaka, gelsin de ondan sonra ruhumu başmeleğe teslim edeyim diye. Bir de katır al yanına, dedi bana, biner de gelir. Ben balta tutardım, oğlum tüfek tutuyor, şimdi öğrendim ki büyük torunum kalem tutar, yaya gidemez o elbet, bir katır götür de binsin gelsin. Katırı hana bağladım, bizi bekliyor, hadi gidelim!"

Anaya döndü:

"İşte haberim bu Hrisula Hatun," dedi, "şarabını da içerim hani güzel hatırın için."

Şarabı dikip gövdeye indirdi, elini uzatıp sofradan bir dilim ekmek aldı, ağzını şaplattı hoşnut. Güldü.

"Nasıl desem," dedi, "bir dinleyin hele! Kaptan Sifaka çağrı bile çıkardı. De ki öbür dünyaya damat gidecek! Daha bir gün bir gece geçmedi beni yanına çağıralı, kendimi bildim bileli ona

çobanlık ederim, yakınıyım. Hadi bre Konstanti, dedi, değneğini al da şu doruklara bir çıkıver hele, tüm kocamış savaşçıları çağır gelsinler. Köylerin orta göbeğinde dur da seslen: Bre çocuklar Kaptan Sifaka ölüyor, ölüm döşeğinde. Tüm yaşayan çağdaşları, tüm silâh arkadaşları, size sesleniyorum, Kaptan Sifaka sizi çağırıyor, evine buyur ediyor. Peşkeş de istemiyor, korkmayın! Sofralarını donanmış bulacaksınız, kurulacak, yiyip içeceksiniz, sonra Kaptan Sifaka'nın size bir çift sözü var. Bir çift söz ki ne söz. Bastonlarınızı alın da buyrun!"

"Ne sözü?" diye sordu Kozma. Dinlediklerine doymamıştı, ancak Ahdi Atikte adı geçen büyük patrikler böylesine şaşaalı ölürlerdi; düşünüyor, böylesine bir soydan olduğu için kıvanç duyuyordu.

"Ne sözü mü?" dedi çoban. "Ne bilirim ben? Sorayım dediydim, ama bastonunu kaldırıverir diye ödüm koptu, kırar mı kırar kafamı koca ihtiyar dedim. Sustum, sormadım. Fırladım gittim, vurdum dağlara, köylere gittim, tellalcılık ettim. Üç köyden üç ihtiyar çıktı: Kaptan Mandaka, Kaptan Kaçirmas, bir de Embaro Köyünün kaptan öğretmeni, topal öğretmen. Var git bre delikanlı, dediler, var git de ki ona, beklesin, teslim etmesin ruhunu, varıyoruz. Uzun püsküllü feslerini oturttular başlarına, giyindiler, kuşandılar..."

Konstanti bir daha güldü: "Yıkıntı zavallılar, harabe!" dedi. "Kol kola girdiler üçü de, gövdeleri kurşunlardan delik deşik, ayaklarını sürüyecek halleri yok. Üçünün yaşı üç yüz yıl. Salyaları akar ağızlarından, kaşları dökülmüş, gümüş kaplamalı piştovlarını sokuyorlardı kuşaklarına, savaşa gidecekler sanki, Kasteli'yi hizalayıp yola çıktılar kol kola, düşmemek için. Yalancıysam, az sonra köye varınca gözlerinle görürsün onları."

Ayağa kalktı. "Hey patron," dedi Kozma'ya, "koy fesini başına da gidelim. Büyükbaban ölüyor dedik, duymadın mı? Gelsin büyük torunum da gözlerimi kapasın diyor."

Ana ıstavroz çıkardı:

"Cennetlik," dedi güvenle, "iyi adamdı."

"Babam da cennetlik," dedi Kozma, "hepsi cennetlik, çok çektiler çünkü bu yukarı dünyada, çok çektik..."

Kızkardeş başını salladı, kötü kötü kıkırdadı.

"Tanrı adildir!" dedi.

"Tanrı rahimdir," dedi ana, evi tütsülemek için buhurdanlığı almaya gitti.

Kozma karısına baktı, o da aşağı inmiş, kanepenin bir köşesine büzülmüş, konuşmaları dinliyordu sessiz.

"Sen de benimle geleceksin Hrisula!" dedi.

Konstanti değneğini yere vurdu.

"Allasen kadınların ne işi var?" diye gürledi. "Belâ olurlar adamın başına. Sen yürü! dersin, onlar, dur hele, eğlen azıcık! diye tuttururlar. Sonra onurlarına dokunur, koşmaya başlarlar ardından, bakmışsın dilleri iki karış dışarıda zavallıların, acırsın. Bırakıp gitsen, günah; alıp götürsen, belâ! Ama, patron sensin, nasıl istersen öyle yap. Ben konuştum, lâf ettim, o kadar..."

"Konstanti haklı," dedi ana, buhurdanlıkla içeri girerken, "götürme onu evladım, yorulur."

"Götür," dedi kızkardeş kötü kötü, "al onu, dayanır!"

Noemi böylesine bir evde yalnız kalmaktan korkuyordu. Havası çok ağırdı, ufacık, minnacık bir yaratık, bir böcek olmak istiyordu, gidip fesleğen saksılarının içine saklansın, onu kimse bulamasın, göremesin.

"Geliyorum," dedi, "geliyorum, Girit'i görür tanırım ben de..."

"Gider de geri dönmezsin!" diye mırıldandı görümce. Onu görmek istemiyordu, yaklaşırken soluğunu tutuyordu, bardağını, tabağını, çatal kaşığını ayırmıştı, evin murdar edilmesini istemiyordu. Havasında öylesine bir Yahudi kokusu vardı ki, geçende, yemekten sonra, gidip çıkarmıştı yediklerini.

"Dayanırım," diye mırıldandı Noemi, "dayanırım..." Hazırlanmak için kalktı.

Daha iyice kalkmamıştı ki başı dönmeye başladı, ev fır dönüyordu. Duvara dayandı, gözlerini kapadı. Şu son günlerde çok ağırlaşmıştı, birşeyler oluyordu, bir değişiklik bir başkalaşma, damarlarındaki kan hızla dolanıyor, gövdesini yakıyordu.

Biri dokunmuştu omzuna hafifçe, dönüp baktı, kocasıydı; karşısında duruyordu elinde bir bardak su. Gülümsedi, elini uzattı bardağı almak için, ama dizleri çözülüverdi, yumuşacık çöküverdi, bayılmıştı. Ana seğirtip gül sirkesi getirdi, şakakla-

larını, boynunu, burun deliklerini ovdu.

"Yoruldu," dedi ana şefkatli.

"Bir şeyciği yok," diye karşılık verdi görümce ıslık gibi bir sesle, "bayıldı, o kadar. Ben de bayılıyorum."

Kozma karısını kucağına aldı, yukarı odaya çıkardı, yatağına yatırdı. Noemi gözlerini açınca anayı başucunda gördü.

"Kusura bakma anne," dedi, "yorulmuşum."

"Uyu," dedi ana, ilk kez elini uzatıp saçlarını okşadı gelinin.

Kozma eğilip karısını gerdanından öptü.

"Uyu Hrisula," dedi, "gelme benimle, sabret, yakında dönerim."

Genç kadın başını salladı, gözlerini yumdu.

"Güle güle," dedi.

Kozma fırlayıp Metropolitliğe gitti. Metropoliti çok telâşlı buldu.

"Demin Arnavut amcanın karşılığı geldi, teslim olmuyormuş, işlerime karışmasınlar demiş... İsa Efendimizin hayır duaları seninle beraber olsun, git de şununla konuş. De ki ona Girit tehlikede, sebebi de kendisi. Kır şunun inadını. Elinden geleni yap evlâdım, çok gerekli bu."

"Elimden geleni yaparım Despot Hazretleri. Gidiyorum."

Noemi yatağında oturmuş kocasını bekliyordu. Sarı geceliği vardı üstünde, bal sarısı saçları kıvırcık, dağınık, omuzlarına dökülüyordu, kollarını dizlerine dolamış, çenesini dizine dayamış düşünceye dalmıştı... Aşk ne güçlü şeydi, nasıl kapılmıştı da şu dünyanın öbür ucuna dek gelmişti, şimdi şu ikon dolu yatak odasında, İsa'nın Çarmıha Gerilişinin tasviri altında oturuyordu haham kızı. "Ah, keşke şu gördüklerimi görmeseydim de," diye iç geçirdi, "ruhum bembeyaz bir kâğıt gibi olsaydı da... Ne mutluluk!" Dün geceyi hatırladı, eski demir karyolaya uzanmıştı, uykuya dalmak üzereydi, fesleğen, ıtır kokulu gecenin soluğu içeri girsin diye pencereyi açık bırakmıştı. Ne bir köpek havlıyor, ne bir ayak sesi duyuluyordu, sokaklar tenha, insanlardan arınmış, uykuya dalmışlardı, yeryüzü yumuşak bir ayışığıyla aydınlanıyordu. Yalnız çok uzaklardan hafif, tekdüze, ritmik bir inilti duyuluyordu, denizin iniltisiydi bu, ta uzaklardan, rıhtımdan geliyordu, uyuyabilirdi...

"Dünyanın şu öbür ucunda gece ne de tatlı, sevdiğim erkek yamacımda nasıl da uyuyor rahat ve karnımda..."

Kozma içeri girdi, kapıyı kapadı, karyolaya, karısının yanına oturdu. Tarifsiz bir şefkatle, uzun uzun yüzüne baktı, vedalaşıyordu sanki karısıyla.

"Noemi," dedi heyecanlı, "ateşin var senin."

"Yok sevgilim, ateşim yok. Irkımın normal ısısı olsa gerek bu benimki," diye karşılık verdi kadın, gülümsedi. Az sonra da, "Bana vedalaşıyor gibi bakıyorsun..." dedi, eklemek istedi 'sonsuza kadar' diye, ama ürktü. Haykırmak istedi, "Beni bu evde yalnız bırakıp nereye gidiyorsun?" diye, kendini tuttu.

"Çabuk dönerim sevgilim," dedi, "büyükbabamın gözlerini kapamaya gidiyorum."

Karısının eli elindeydi daha, düşünceleri tatlılaşıyor, yaşamı daha da basitleşiyor gibiydi. Sevdiğim insanın elini tutarken, onun sıcaklığını duyarken, avucunun içinde capcanlı kımıldadığını görürken, insan için yüzyılları bir anın içine sığdırmak işten değil. Şöyle dersin kendi kendine: Bu hep böyle olur, hep böyledir bu, işte şu an sonsuzluğun ta kendisi.

Noemi kocasına bakıyor, bakıyor, konuşmuyordu.

"Bakma bana öyle," diye bağırdı Kozma, "son ayrılık vedalaşması gibi geliyor bana."

Gözlerinden öptü karısını, dudakları tuzlandı.

"Sen de bana öyle bakıyorsun," dedi Noemi, başını yastığa gömdü.

Alt kattan Konstanti'nin öfkeli sesi duyuldu.

"Patron, büyükbaban can çekişiyor, gidelim! Anan da, sağ olsun, dağarcığımızı doldurdu, yolda yer içeriz, duman ederiz ortalığı! Ama çabuk ol, neredeyse ortalık kararacak."

Kozma eğilip karısının göğsünü öptü masum, güvenli, ikon öper gibi, "Allahaısmarladık!" dedi.

"Güle güle," diye mırıldandı kadın, kocasının başını kucakladı, göğsüne bastırdı, gözleri çok tatlıydı, terk edilmişlik, korku doluydu! "Güle güle..." dedi bir daha.

Kozma öpmek için bir kez daha eğildi, karısı dudaklarına elini koydu.

"Hayır," dedi, "hayır, güle güle!"

13

Girit'in suratı asık, Girit çilekeş. Girit'in yüz anlatımında çok eski birşeyler var, kutsal, acıklı, onurlu, ölüm acılı bir yiğit anası Girit, gerçek.

Kozma katırın sırtında önde, Konstanti değneğini omuzlarına vurmuş arkadan yaya, Büyükkale'den çıkıp bağların, zeytinliklerin arasına daldıklarında akşam olmak üzereydi. Çevredeki doğa görüntüsü kaplan postu gibi sarılı kırmızılı, dalga dalga. Arkada İpsiloritis Dağı, karlı doruğu dimdik güneşin ışınlarında, rahat, güçlü, iyi yürekli, bir büyükbaba gibi yücelmiş durmakta. İleride Resmo dolaylarının dorukları tatlı sonbahar güneşi altında uysal. Çevrede yeni sürülmüş tarlalar, kimi kırmızı, kimi kapkara. Yer yer gümüş dallı, top top zeytin ağaçları, tekbaşına bir servi, yaprakları dökülmüş, seyrek taneli, unutulmuş birkaç salkım, bağlar, üzüm kütükleri.

Kozma doyasıya seyrediyordu. İşte buydu Girit, işte yoğrulduğum çamurun toprağı, işte benim anam... içinden konuşuyor, yüreği çarpıyordu, neredeyse çatlayıp duracak. Uzaklarda, yabancı ülkelerde Girit'i düşündüğünde, amansız, insafsız bir sesin yükseldiğini duyardı hep içinden. Başını eğer susardı. Şu yaşa geldin de ne yaptın? diye sorardı ona bu ses. Utanma yok mu sende? Bunca zaman havaya, boşuna çabaladın durdun, kuru lâflarla yetindin, boşaldın, güzelim etleri bırakmış, gölgeyle besleniyorsun, istemiyorum artık seni! Bunları söyleyen Girit'ti, Kozma da başını öne eğip susardı. Şimdi topraklarında yürüyor, kekiğinin, dip zeytininin kokularını sindiriyordu ciğerlerine, kurtulamazdı artık ondan, bir karşılık vermeliydi seslenişlerine. Nasıl bir karşılık? Ne yapmıştı ki? Kimdi ki o? El miydi bunlar, bacak mıydı, göğüs müydü, yoksa güneş yüzü görmemiş et yığınları mı? O ele avuca sığmaz soyunu rezil ettin sen!

Nereye gidiyordu şimdi, şu an? Ne hale düşmüştü! Soyunun bir canavarını gömmeye, bir başka canavarına da boyun eğ-

dirmeye gidiyordu. Yüreği sızladı duyduğu acıdan. Bir erkek sesi duymak için Konstanti'ye döndü.

"Konuş, Konstanti," dedi, "bana büyükbabamı anlat, şöyle öne geç, dinliyorum seni."

Bir sigara verdi, çoban sigarayı kulağına koydu.

"Ne anlatayım patron," dedi, "biz yaşıyoruz, o ölüyor işte. Bir ömür boyu yedi, içti, düşmanlarını öldürdü, Tanrı taksiratını affetsin! Çok, ama çok iyi geçti ömrü, beni dinle sen, acıma gidişine! Mandıraya her çıkışında koca çökelek kellesini iki lokma ederdi, sopasını savurur, tavşanı devirir, bana döner, şunu pişiriver Konstanti! derdi. Pişirirdim, koyardım önüne, temizlerdi anında, kemikleri bile kalmazdı! Böyle yer, böyle içerdi işte, toprağı bol olsun! Gerdeğe girdiği gece tam üç karyola çökertmiş altında, demir bile dayanamamış, öyle derler. Gülme patron, tevatür değil!"

Sustu, başındaki mendili alıp kara suratındaki terleri sildi. O da gülmeye başlamıştı şimdi.

"Ninenle nasıl evlendi, duydun mu hiç, bilir misin?"

"Yok Konstanti, duymadım."

"Anası babası vermek istememişler. Yoksulmuş o zaman deden, onlarsa kocabaş, zengin. Delifişeğin biriymiş deden onlarca, boyuna ayaklanmalara katılırmış, incir çekirdeği doldurmayan işler için silâha sarılır dağa çıkarmış, oysa kız tarafı uslu akıllı, uysal kişiler, çanak yalayıcı, dengi değil. Deden tutmuş kızı istemiş, İsa Efendimiz Manastırının başkeşişini yollamış kızın babasına. Olmaz! demiş, olmaz, vermem kızı, bize yaramaz o oğlan! Ya, demek böyle ha? demiş deden de, gösteririm öyleyse ben size keratalar! Atlar bir geceyarısı kısrağının sırtına, dalar kızın köyüne. Silâhsız ha! Elinde bir gaz tenekesi, cebinde bir kutu kibrit, başındaki mendilde de nişan yüzüğü düğümlü. Dalar köye bir baştan öte başa, döker duvarlara gazyağını. Hey köylüler! Hey! diye gürler, ateşe vereceğim, cayır cayır yakacağım topunuzu! Köylüler dedenin sesini tanırlar, yataklarından dışarı uğrarlar, kızın anası babası da aralarında.

'Allahını seversen Kaptan Sifaka, kıyma bize, yakma evlerimizi!'

'Verin Lenyo'yu öyleyse! diye gürler deden.'

'Allahtan da mı korkmazsın sen?'

'Allahı karıştırmayın işime! Verin Lenyo'yu dedim size! İşte yüzük!'

"Çözer alır başından mendili, düğümü açar, 'Seçin,' diye gürler bir kez daha. 'Ya yüzük, ya ateş, ikisinden birini!'

'Allahından bul e mi?' der kızın babası. 'İblis!'

'Ya yüzüğü, ya ateşi!'

"Köylülerin ayranı kabarır bu kez. Bu serseri mi bize istediğini yaptıracak, kumanda edecek koca köye, silâh başına arkadaşlar! Ama araya köy papazı girer: Allahtan korkun kardeşler, der, gemleyin öfkenizi, öfkeyle kalkan...

"Kızın babasına döner papaz. Hadi koca Minoti, çıkar ıstavrozunu, iyidir damat, ver kızı hayırlısıyla! Köyün aklı başında ihtiyarları da araya girerler. Öyle olsun, iblis, vereceğim kızı sana, ama şimdi bas git! diye bağırır kızın babası.

"Şimdi isterim, getirin kızı!'

"Kızın babası küfrederek gider, kızı elinden tutup getirir, kızın ardından da anası, gözleri yaşlı.

"Deden eğilir, kızı koltukaltlarından tuttuğu gibi kısrağın terkisine alır. Basar hayvanın karnına mahmuzlarını, ortalık toz duman! Ardından köylülerle papaz, dilleri dışarıda. Sabaha karşı varırlar Petrokefalo Köyüne, nikâh kıyılır. Basın şimdi! diye gürler deden köylülere. Düğün dernek gelecek pazara, kurulacak sofralar, buyrun o gün, şimdi işim var!"

Konstanti kulağındaki sigarayı aldı, çakmağını çaktı, kavı ateşleyip yaktı.

İki dağ arasında bir koyaktan geçiyorlardı, bir su akıyordu pırı pırıl, dipteki taşlar parlıyordu bembeyaz.

"Susadın mı?" dedi Konstanti.

"Yok, susamadım, geciktik, gidelim."

"Ben susadım, eğlen azıcık."

Yüzükoyun taşların üstüne uzandı, sivri sakalını, bıyıklarını suya daldırdı, bir kaplan gibi dilini şapırdatarak içmeye başladı.

"Suyu kurutacak," diye geçirdi kafasından Kozma, dağ adamına kıvançla bakıyordu, imrenerek seyrediyordu sağlam bacakları, ince beli, kıvırcık saçlı kapkara başı, sanki o değil de

kendisiydi dereden su içen.

Konstanti sıçrayıp ayağa kalktı, sakalını bıyığını kuruladı, değneğini omuzlarına vurdu.

"Şu demin eğilip su içtiğim taşın üstünde Hıristiyan celladı Arnavut Hüseyin'in kellesini kestim, canı cehenneme! O günden bu yana, and içmişimdir, buradan her geçişimde susasam da susamasam da, eğilip su içeceğim hep!"

"Sen mi kestin kafasını, bir başına?" diye sordu Kozma, daha dün dinlemişti Metropolit'in kendisinden bu korkunç olayı. Büyükkale'de yapılan kıyımın nedenlerinden biri de bu olaydı.

"Bir başıma ya," diye karşılık verdi Konstanti," "ne sandındı? O bir kişiydi, benim de bir başıma olmam gerekirdi. Yiğitlik, erkeklik kuralıdır. Oradan geçeceğini biliyordum. Koca bir köyü ateşe vermişti, az sonra göstereceğim sana bu köyü, tüm erkekleri kesmişti, ben de ant içtiydim onu öldürmeye. Yolu bu koyaktan geçer, pusu kurdum."

"Ama, nasıl kestin adamı?"

"Bayağı, insan nasıl kesilirse öyle! Bıçağımı çıkarıp boynunu gövdesinden ayırdım. Sonra da dağa çıktım."

"Sen de mi dağa çıktın Konstanti?"

"Erkek değil miyim? Can taşımıyor muyum, yani, yürek yok mu bende? Gittim koca Sifaka'ya, mandırayı Haridimo'ya teslim edelim, dedim; ihtiyardır, savaşa yaramaz, bana da izin ver, silâhımı alıp gideyim. Deden de; 'Al bre Konstanti,' dedi benden sana izin, git öldürebildiğin kadar Osmanlı öldür, beni utandırma."

"Meraklanma Koca Sifaka," dedim ben de "ama oğlunun tayfasına gitmem bak, bunu bilesin!" Hep bana rabbena! Bir zorlu iş çıktı mı kimseyi bırakmaz, kendi alır başını gider! Ben de Kaptan Vlaho'nun tayfasına katıldım işte. Öldür Allah öldür, kes kelleleri. İşte geçen pazar günü de deden çağırttı beni: 'Dön artık Konstanti,' diye haber saldıydı, 'savaş bitti, Metropolit'ten yazı geldi, silâhlar bırakılacak!' Gittim. 'Hadi hayırlısı, Kaptan Konstanti!' dedi, 'yolun açık olsun!' 'Kaptan Konstanti mi?' dedim, 'nereden nereye?' 'Öyle ya!' diye karşılık verdi deden, 'iyi çalıştın, bir de yiğitliğin var ki, bir de iş yaptın ki sorma, Arnavut Hüseyin'in de kestin kellesini! Eh ben de sana bir

kaptanlık kâğıdı vereceğim şimdi, çerçeveleyip camlarsın da çocuklarına bakarsın, övünürler seninle.' 'Ne yazar ola bu kaptanlık kâğıdında?' dedim. 'Yiğitçe, aslanlar gibi dövüştüğün,' dedi, 'Girit kurtulunca sana emekli maaşı bağlanacak.' 'Ver bakalım öyleyse!' dedim. Deden kâtibi çağırdı, yazdırdı, sonra kaptan mührünü bastı altına."

"Ne yaptın bu kâğıdı Kaptan Konstanti?"

"Ne yapacaktım patron? Yırtıp attım. O kâğıt parçası için mi dövüştüydüm ben? Ben tarih için dövüştüm!"

Bacaklarını açtı, öne geçti, ıslık çalıyordu.

Gölgeler yeryüzünü kaplamaya başlamıştı. İlk köye vardılar, girdiler köye; bir iki ev vardı sadece sağlam, yıkıntıların içinden paçavralara bürünmüş kadınlar çıktı; bir genç kız yangından arta kalan fesleğen saksısından bir dal kesip Kozma'ya fırlattı "Hoş geldiniz!" dedi.

"İşte," dedi Konstanti, "o it Arnavutun yaktığı köy bu köy. Kendi itlerini de peşine takıp gelmiş buraya, köyün en yiğit erkeklerinin dağa çıktığını biliyordu. Tüm oğlanlar ve altmışından aşağı erkekler kilise avlusunda toplansınlar! diye komut verdi it. Köyü de kuşattı ki kimse kaçıp kurtulmasın. Oğlanlar ve bir iki erken kocamış ihtiyar kilise avlusuna toplandılar, kırk kişi kadar. Bir zavallı kambur atıldı ortaya, yaşlı. 'Utanıyorum kendimden ağam,' dedi, 'ben yaşarken bu masumlar ölsün günah, utanıyorum. Koy beni bu çocuklardan birinin yerine, hangisinin istersen..' Arnavut güldü. Kamburu ensesinden tutup kırk canın arasına koydu. Tayfasına dönüp komut verdi: 'Ateş gâvurun döllerine!'"

"Sus Konstanti, sus," dedi Kozma, "yeter!"

Konstanti susar mı hiç, kan beynine vurmuştu bir kez.

"Bir yaylım ateş, iş tamam, kırk biri de yerde kalanlar içinde, kimi ölü, kimi ağır yaralı inildemekte. Bir çukur kazıp gömdüler, ama çukur derin olmadığından hâlâ leşleri kokup durur, gidelim de gör, nah az ötede."

"Görmek istemiyorum, yeter!" dedi Kozma, ürperiyordu, katırını sürdü.

Köy meydanına gelmişlerdi. Köylüler çevrelerinde toplandılar, tümü de ihtiyar, birkaç da kadın geldi, erkeklerin ardında

dikildiler, uzun boylu zayıf bir ihtiyar takkesini çıkardı, köyün ileri gelenlerindendi, bir iki adım attı öne doğru.

"Altına verecek iskemlemiz yok, bir yudum su sunacak bardağımız, yedirecek bir lokma ekmeğimiz de yok artık! Hepsini, hepsini yaktılar, Tanrı da onları yaksın!"

"Karşına geçip bir çift lâf edecek erimiz de kalmadı," dedi yaşlı bir kadın, ağıda başladı. Öbür kadınlar da katıldılar.

"Dayanın bre avratlar!" dedi ihtiyar köylü, "geçen ayaklanmada, 866'da da böyle olmadı mıydı? Bir iki bebe kalmıştı canlı, onlardan, onların sulbundan çoğalmadı mı köyün nüfusu? Bir erkekle bir dişi kaldıkça Girit ölmez!"

Kadınlardan biri bir susak soğuk su getirdi Kozma'ya. Başını eğip su içti, ama içi serinlemedi.

İhtiyar köylü Konstanti'ye döndü. "Tanrım elceğizlerini aziz eylesin yiğidim!" dedi. "Cennet mekân olasın, elindeki o bıçakla giresin cennete, bıçağını da aziz eylesin büyük Tanrım!"

"Hadi gidelim artık!" dedi Kozma, acıya dayanamamıştı. "Hadi eyvallah!"

İhtiyarlar çenelerini değneklerine dayayıp gidenleri seyrettiler sessiz. Kocakarılar gözyaşlarını kuruladılar. Bir genç kız evlerinin yıkık duvarına çıktı, taştan taşa seke seke yürüyen Konstanti'ye baktı kıvançla...

Güneş batmak üzereydi, kapalı bir düzlüğe varmışlardı, ıssızdı, kimsecikler yoktu, bir iki meşe ağacı karaltısı seçiliyordu yarı karanlıkta.

"Çabuk olalım," dedi Konstanti, değneğiyle katırı dürttü, "iyice gece olmadan en yakın köye varalım. Kumbelina kocakarının orada konuklarız, teyzemdir, anamın kardeşi. Ev mev hak getire, ama iyi yürekli kadındır, idare eder bizi. O köyde de yıkılmadık ev göremeyeceksin, oradan da geçtiler, Allah kahretsin?"

Bir kocakarı göründü yalınayak, yarı kör, odun yüklü.

"Nasılsın hatun bacı?" dedi Kozma, "iyi misin?"

"Köpekler nice iyi olursa, evlâdım!" dedi kocakarı. "Allah kuluna çekebileceğinden fazlasını çektirmesin!"

"Sana da mı dokundular?"

Konstanti susması için Kozma'ya işaret etti.

"Ne dedin evlâdım, iyi duymaz kulaklarım, Allaha şükür!"

"Yolcuyuz da... Hadi hoşça kal."

"Giritli misin sen?"

"Giritliyim."

"Sağ olasın! Çocuk yap e mi, bak Girit boşaldı, çocuk yap ki Giritliler eksilmesin yeryüzünden! Gerekli onlar da!"

"Gidelim," dedi Konstanti, "akşam oldu." Katırı dehledi, yola koyuldular.

"Şükür taşa tutmadı bizi," dedi Konstanti, "ucuz kurtulduk. Bu kocakarı, Hacı Konstantinya adıyla sanıyla, erkek gördü mü bozuluverir fakir, taşı kaptı mı peşine düşer, Osmanlı sanır erkekleri."

Eğildi, yerde birkaç meşe kozalağı ilişmişti gözüne, topladı, kabuklarını ayıkladı, yemeye başladı. Kozma'ya baktı, şaşkın şaşkın bakıyordu.

"Bunlar meşe kozalağı değil," dedi, "kestane bunlar, açken, karanlıkta kestane yerine yeriz biz bunları. Hacı karıya gelince, bak dinle de aklın şaşsın: Tam dört oğlu vardı fukaranın, dört yiğit, Kaptan Valho'nun tayfasından. Bir gece vakti analarını görmek için köye inmişlerdi, kadıncağız ağır hastaydı. Ama sabahın alacakaranlığında nizamiyeler basmıştı köyü, dört yiğit daha yataklarındaydı, davranmalarına vakit kalmadan yakalamışlardı onları. Ellerini kollarını bağlayıp duvara dayadılar. Ana, zabitin ayaklarına kapandı inildeyerek. Zabit güldü: 'Dördünden birini seç,' dedi, 'bağışlayacağım sana.' Ana oğullarına bakıyordu. Hangisini seçsindi? 'Ana,' dediler bir ağızdan üçü bekâr olan oğulları, 'Nikoliyi seç ana, evlidir o, karısı var, çocukları var.' Ama Nikoli küplere bindi: 'Ben çocuk yaptım,' dedi, 'tohum boşa gitmedi. Üçünüzden biri yaşamalı, evlenmeli, çocuk yapmalı.' Bu kez üç bekâr oğlan birbirine girdiler, kim kimi kurtaracaktı. Biri öbürünü kurtarmaya çalışıyordu. Zabitin sabrı tükendi sonunda, kocakarıyı tekmeleyip öteye itti, elini kaldırdı, kaldırmasıyla dört servi ağacının devrilmesi bir oldu, avluyu doldurdu dört yiğidin gövdeleri."

"Nasıl anlatıyorsun bunları böyle keyifli Konstanti?" dedi

Kozma. "Nasıl dayanıyor yüreğin?"

"İnsanoğlu dayanır işte, patron," dedi Konstanti, gülümsedi. "Taş, demir, çelik dayanmaz da insanoğlu dayanır... Ama yeter artık yârenlik, geç kaldık!"

Düzden çıkmışlardı şimdi, karşılarındaki dağa vurmuşlardı.

"İşte, köy orada!" dedi Konstanti, elini uzattı köyden yana. Kozma o yana baktı, hiçbir şey göremedi, yamaçta taş yığınlarından başka bir şey yoktu.

"Hani?" dedi, "göremedim."

"İşte, önünde, şu taş yığınları işte," dedi Konstanti, "neredeyse insanlar da görünür. Bak, bu köpekler kokumuzu aldılar bile."

Yıkıntılardan üç beş köpek fırlamıştı, havlıyorlardı. Açlıktan kaburgaları çıkmıştı dışarı. Ortalık iyice kararmıştı.

"Işık göremedim," dedi Kozma.

"Zeytinyağını, gazı nereden bulsunlar, patron?" dedi Konstanti. "Güneş batar batmaz yıkıntıların içine gömülüyorlar baykuşlar gibi."

"Hoş geldiniz!" diye sesler duyuldu, beş altı baş göründü yıkıntıların arasından. "Ne yana yolculuk?"

"Kubelina kadına gidiyoruz," dedi Konstanti, "konağında konuk eder o bizi!"

Beş altı ağız birden kahkahayı attılar:

"Var mı bir lokma ekmeğiniz?" diye sordu içlerinden biri.

"Var."

"Eh, öyleyse Kubelina kadın da sebeplenir. Üstünüze örtecek battaniyeniz var mı?"

"Var."

"Eh, öyleyse Kubelina kadın da örtünür!" dediler bir ağızdan başlar, yıkıntılar kahkahalarla inledi.

"Şu kahkahalara bak!" dedi Kozma, "yahu bu adamlar acı çekmediler mi? Yoksa acı nedir unuttular mı, ha?"

"Her şeyden önce, onlar da insan patron," dedi Konstanti, "acı çektiler elbet, sonra baktılar ki acı çekmekte iş yok, yolladı-

lar onu şeytanın yanına, şeytan götürsün acıları dediler. Bir de lirci âşık gelip onlara saz çaldı. Zavallılar şarapsız sarhoş oldular, yıkıntıların, taşların arasından dışarı uğradılar namussuzlar, akrepler gibi... İnsan ruhu unutur patron, unutur zavallı bundan ruh ölümsüzdür derler ya zaten!"

Durdu, önündeki yıkıntıları, taş yığınlarını saymaya başladı.

"Dört, beş, altı, işte teyzemin evi de şu!" dedi. "Kapı çalmak gereksiz, yok kapısı zaten. Hey, Kubelina kadın!" diye seslendi, "çık balkona hele de boyunu görelim!"

Taş yığınından sıska, bir deri bir kemik bir kocakarı çıktı eğri değneğine dayanarak; paçavralar içindeydi.

"Sen misin Konstanti?" dedi. "Ne zaman akıllanacaksın sen? Kim o yanındaki?"

"Aç kapılarını da buyur et bakalım, derim ben! İki de tavuk kes, biri haşlama, öbürü kızartma olsun, patatesli, sandıklarını da aç, keten örtülerini de ser bakalım sofraya, yataklara da çarşafları ser bakalım... Hoş bulduk Kubelina kadın, mülkünün hayrını göresin, krallığını güle güle kullan!"

"O da olacak, her şey olacak kelek kafalı," diye karşılık verdi kocakarı, el yordamıyla ilerliyordu Kozma'ya doğru. "Hoş geldin soylum," dedi, "sen bakma Konstanti dedikleri deli oğlana, şuracıkta kamış örtülü bir köşeciğim var, malikânemin soylulara özgü konuk odasıdır, buyur evlâdım."

Taşların üzerine ilişip oturdular. Konstanti çalı çırpı topladı, ateş yaktı. Kozma dağarcığını açtı, içinden anasının koyduğu bol yiyecekleri çıkardı, kocakarı da yaklaşıp ilişti bir taşa. Hoş geldiniz! Hoş bulduk! Yemek yemeye başladılar. Kocakarı ıstavrozunu çıkarıp yumuldu.

"Her akşam gelin çocuklarım, her akşam gelin ki benim de kursağıma yiyecek girsin... Şarabınız var mı şarabınız?"

Konstanti şarap tulumunu çıkardı, ağızdan ağıza dolaştırdı, kocakarı da üst üste dikti, gözleri parlıyordu. Kubelina kadın gençliğinde çok güzel olmalıydı, şimdi simsiyah, pırıl pırıl iri iri gözleri kalmıştı geride.

"E, teyze," dedi Konstanti, tulumu diplemiş, keyfe gelmişti, "türkü söylememe izin var mı?"

"İzin ne söz," dedi Azrail yanığı kocakarı, "canlı değil misin? Söyle bre Konstanti!"

Koca adam anırmaya başladı, kocakarı dişsiz ağzını açmış onu dinliyordu kıkır kıkır gülerek.

"Todora yengemle – gidiyorduk şehre – o dediydi ben de dedim – dokunduydu, dokundum. – Emmim baktı, yengem yattı – aman da sırtüstü uzandı – aman da yenge ne güzelsin – aman da yengem olmayaydın! – Oğlum sen bak işine – Sonra yengen olurum gene!"

Dişsiz karı canlanmış, el çırpıyordu, yüzü pancar gibiydi. Kozma gözlerini açmış ona bakıyordu. "Şu insanların ruh gücüne bak," diye geçiriyordu kafasından, "işte Girit bu demek!"

"Zavallılık iyi yaşam ister oğul," dedi kocakarı, "acılar da eğlence; yoksa alır da gider, mahveder adamı. Ama sıkı mı, biz mahvedeceğiz acıyı, acı bizi değil!"

Yumruğunu taşın tepesine indirdi.

"Bak, şimdi ben şu a` eğleniyorum ya, Azrail yanığıyımdır ben! Ama elimden gelmez, gelse gösterirdim o namussuza, neylersin ki yaş yetmiş beş doğuramam ki artık çocuk, yoksa gösterirdim ben ona!"

"Acını dile getir teyze, ferahlarsın," dedi Konstanti.

"Ne anlatayım bre Konstanti? Tüy bitti dilimde anlata anlata. Şu yakınlardaki bir mağarada *liyapis*in birini saklıyordum, nizamiyeler peşindeydi delikanlının. Çocuğumdan keser ona verirdim, çocuğumun üstünü açar onu örterdim. Bir gün evime bir mülazim geldi askerleriyle. Biricik oğlunu yok bil bre Kubelina, dedi, *liyapis*i bana teslim etmezsen biricik oğlunu ölmüş bil! Teslim etmem, dedim, bildiğini yap. Ama şunu iyi bil, Kubelina karı dedi dersin, Girit günün birinde Osmanlıyı yere serecek. Öyle, serecek bak, görürsün; kellemi korum. Bahse tutuşalım istersen. Ben kellemi koyuyorum! Kudurduydu mülazim. Tam o sıra, Tanrının gazabı işte, oğlum sökün etmez mi? Mülazim yakasına yapışıp duvarın dibine diktiydi. Tüfekler oğluma doğru çevrildi. Teslim etme ana! diye bağırdı oğlum. Etmem oğlum, meraklanma dedim, Tanrıya emanet ol! Kurşunladılar işte biricik oğlumu, evimizi de ateşe verdiler."

"Niye yaptın bunu kadın?" dedi Kozma, ayağa kalktı, yıkın-

tılara sığmıyordu.

"Yaptım ya," dedi kocakarı rahat, "çünkü biliyorum, bir iyice biliyordum ki ta oralarda, Rumeli'nin bir köyünde *liyapi*sin bir anası var ve evlât acısı nedir, iyi biliyordum."

Bütün gece Kozma'nın gözüne uyku girmedi, Kubelina kadını hatırlıyor, gözleri kapanmak bilmiyordu. Ne insanlık ne insanlık, diye düşünüyordu. Girit'te önüne geçilmez bir ateş yanıyor, nasıl desem, bir ruh, yaşam ötesi, ölüm ötesi bir ateş. Onur, irade, yiğitlik? Ya da bunların hepsi birden, ayrıca da bambaşka bir şey, dile gelmez, tarif edilmez, ölçüye vurulmaz, insana insan oluşundan ötürü kıvanç veren bir şey... Frenk diyarlarını hatırladı: "Bizim burada insanlar var, insanlık yaşıyor," diye mırıldanıyordu.

Sabah kalkıp vedalaştıklarında kocakarı eğildi, yerden bir taş aldı, kıpkırmızı lekelerle doluydu bu taş, Kozma'ya verdi.

"Sana verecek başka armağanım yok," dedi. "Şu taşı al, beni anarsın. Girit'i anarsın." Karaya çalan kırmızı lekeleri gösterdi: "Oğlumun kanı bunlar..." dedi.

Yine yola koyuldular. Konstanti önden gidiyordu, çoban değneğini sırtına vurmuş türkü söylüyordu. Kozma sessiz, çevreye bakıyordu, yine önünde dikiliyordu doğduğu toprak parçası, ama şimdi ilk kez anlıyordu bu halin gerçek anlamını, sırrını. Yaman, ele avuca sığmaz, boyun eğmez bir topraktı Girit toprağı. Bir an bile insanı rahat bırakmaz, insana nefes aldırmaz, aman azıcık dinleneyim, bir soluk alayım hele, keyfime bakayım, dedirtmez! Girit'te çok insanlık dışı bir şey var, anlayamazsın onu, anlayamazsın evlâtlarını seviyor mu, yoksa can düşmanı mı? Kanlara bulanıncaya dek kırbaçlar evlâtlarını.

Geri dönüp baktı, arkada bıraktıkları köye, taş yığınlarına baktı, yıkıntılar arasındaki kadınları, çocukları gördü, sesler, gülüşmeler duydu. "Bu ne güç!" diye düşündü, "ne ruh! Binlerce yıldan beri Girit'in şu sarp kayalıklarında açlıkla, susuzlukla, ikiliklerle, ölümle savaşıyorlar. Ve boyun eğmiyorlar. Şikâyet de etmiyorlar. Giritli en kesin, en korkunç umutsuzlukta arıyor kurtuluşu ve buluyor..."

Büyükbabanın köyüne vardıklarında güneş gökyüzünün orta yerindeydi. Arabistan yönünden sıcak, rutubetli bir rüzgâr esiyordu, tepelerin ardındaki denizin yüzü koyun sürüsü gibi apak kesilmişti.

Kaptan Sifaka'nın evi köyün en yüksek noktasında yükseliyordu, labirent gibi, üzüm çiğneme havuzları, yağ presleri, ahırları, ambarları, kilerleri, varilleri, fıçıları, küpleri, geniş hayatları, yüksek tavanları odalarıyla. Yaz aylarında bu odalarda battaniyeler, yorganlar üst üste yığılırdı tavanlara dek. Kapılar açık olurdu, girip çıkanın hesabı tutulmazdı, şimdi de öyleydi, ölümle pençeleşen kaptan acaba ne durumdaydı? Evin içinde kaptan torunları, gelinleri dolaşıp duruyor, küpleri, varilleri sayıyorlardı, ne kadar şarap vardı, ne kadar zeytinyağı, tavandan asılı koyun derilerini, peynirhanedeki çökelekleri, peynir kalıplarını... Yüksek sesle hesaplıyorlardı kime ne hisse düştüğünü. Koca ihtiyarın varlığını daha o ölmeden üleşiyorlardı.

Koca Sifaka küplere biniyordu:

"Beni avluya indirin, orada yatırın!" diye gürledi.

Torunlarla gelinler onu yatağıyla birlikte altı okka edip avluya indirdiler.

"Yere koyun beni," dedi, "limon ağacının altına. Burada ruhumu teslim edeceğim, gövdem toprağa değsin, ben ona, o bana değsin. Kaldırın azıcık şöyle de çevremi göreyim!"

Kaldırdılar, arkasına yastık, yanına değneğini, bir maşrapa su koydular.

"Şimdi beni yalnız bırakın, basın bakalım!" diye komut verdi. "Yalnız Trasaki gelsin de yanımda, şuracıkta otursun."

Çevresine, avluya, ahıra, üzüm sarnıcına, kuyuya, yalağa, kapının sağındaki solundaki iki servi ağacına baktı, havayı kokladı, limon yaprağı ve fışkı kokuyordu, bu koku karmasından pek hoşlanırdı, uzun sakalını sıvazladı hoşnut. Arkasında birinin soluduğunu duydu, gözlerini yana çevirip baktı; topaç gibi, kıvırcık saçlı bir delikanlı oracıkta durmuş kendisine bakıyordu.

"Kimin nesisin sen oğul?" dedi.

"Konstanti."

"Kimin oğlusun?"

"Oğlun Nikoli'nin."

"Ne dineliyorsun öyle, bir isteğin mi var?"

"Ölümün gecikiyor büyükbaba," dedi delikanlı, "bense sığırları otlağa götüreceğim."

"Bekleme öyleyse boşuna, gecikecek daha benim iş, hayvanlara mukayyet ol, iyi bak onlara."

Topaç oğlan eğilip ihtiyarın elini öptü.

"Hayır duanı almadan gitmem," dedi, "bunun için bekliyorum sabahtan beri."

"Verdim sana hayır dualarımı, hadi git artık. Ha, bak, beni dinle, git içeri de söyle kadınlara, sofraları buraya avluya taşısınlar, kaptanlar da buyursunlar, burada yesinler yemeklerini. Hâlâ sofradalar mı?"

"Hâlâ, hâlâ... Dün akşamdan beri, geldikleri saatten beri çeneleri değirmen gibi işledi, durma dinlenme yok dinim hakkı için. Arada bir birbirinin omzuna yaslanıp kestiriyorlar, sonra uyanıp yeniden başlıyorlar öğütmeye. Öğretmen lirini de yanına almış, çalıyor. Kadınlara sataşıyorlar..."

"Pek hızlandın bakıyorum, horoz kafalı, sus! Dediğimi yap, söyle sofraları buraya taşısınlar, seyretmek istiyorum onları. Yürüyecek halleri kalmadıysa destek ol onlara Konstanti, payanda! Hem gülme öyle, kaptan onlar, saygı gerek! Fırla şimdi!"

Çoban Haridimo girdi içeri soluk soluğa. Kaptan Mihal'e yollamıştı büyükbaba yaşlı çobanı, canımı teslim ediyorum, gelsin buraya diye haber salmıştı, vedalaşmak için gelsindi. Büyükbaba gözlerini kaldırıp Haridimo'ya baktı.

"Ne karşılık verdi sana? Gelecek mi?"

" 'Postamı bırakamam,' dedi, 'babama söyle görevimi bırakamam, hayır dualarını beklerim uzaktan, yolu açık olsun,' dedi, 'yakında buluşuruz, hem de çabuk!' dedi. 'Bunları,' dedi işte, 'bana, söyle babama,' dedi."

"İyi etmiş, bir kez tongaya bastıydı, bir daha basmaz, akıllandı... Uzaktan da hayır dualarım ona," dedi ihtiyar, elini kaldırdı, boşluğu takdis etti.

Trasaki'ye döndü:

"Trasakimu," dedi, "anladın mı şimdi olup bitenleri?"

"Anladım büyükbaba, her şeyi anladım bir tamam."

"Aç gözlerini Trasaki, iyi bak, aç kulaklarını da bir iyice dinle, hiçbir şey kaçmasın. Şimdi üç dağ dikilecek karşına, üç kaptan."

Büyükbaba bunları derken kapıdan Stavrulyo girdi, köyün genç marangozu. Torunları haber salmışlardı ona gelip büyükbabanın ölçülerini alsın, diye, tabut için. Hırsız gibi girmişti avluya, titriyordu, yaklaştı. Büyükbaba gözlerini yummuştu, bakmıyor, görmüyordu güya. Marangoz eğildi, kollarını açtı usulca ölçü almak için, ihtiyara sezdirmeyecekti sözümona.

"Nasılsın Kaptan Sifaka?" dedi, "Tanrıya şükür iyisin bugün! Sen Azraili bile tuşa getireceksin!"

İhtiyar gözleri yarı kapalı marangoza bakıyor, ölçü alışını izliyordu, titreyişini; düşük bıyıklarının altından gülümsedi, sonunda acıdı marangoza.

"Korkma bre Stavrulyo," dedi, "metreni çıkar, çıkar da ölçünü al, korkma!"

Marangoz kekeledi.

"Neler söylüyorsun kaptan?"

"Çıkar metreni, çıkar da ölç, hadi!"

Marangoz ihtiyarın değneğine el uzattığını gördü, ürktü; kuşağından metresini çıkardı, korkunç gövdeye değdirdi, ölçtü.

"Kaç santim?" dedi ihtiyar.

"Bir seksen beş Kaptan."

"Süzülmüşüm, ufalmışım, büzülmüşüm!" dedi, içini çekti. "Genişliği de ölç!"

Stavrulyo genişliği de ölçtü, durdu ikircikli.

"Hadi, marş," dedi, "karışmam sonra bak, iyi tahtadan isterim ha! Cevizin var mı ceviz ağacın?"

"Var Kaptan."

"Cevizden olsun, hadi marş!"

Trasaki'ye döndü:

"Ceviz tahtasını tanır mısın, Trasaki?"

"Tanırım büyükbaba."

"Aklında olsun, kazıklamasın bizi!"

Bu ara kadınlar sofraları avluya taşımışlardı, etleri, mezeleri, şarap testilerini, bakır tasları getirmişlerdi. İhtiyar dede karşıdan, sırtı yastıklara dayalı, seyrediyordu. Saç sakal karışık, ağırlaşmış başının üstünde iki arı vınlıyordu, karıncalar kokusunu almışlar, topraktan çıkmışlar, kıllı baldırlarına doğru ilerliyorlardı. İhtiyar başının üstündeki limonlara bakıp imreniyor, karıncaların bacaklarındaki kıvırcık kılların arasında ilerlemelerinden hoşlanıyordu.

"Kaptanlar nerede?" diye sordu.

"Bak, geliyorlar işte, büyükbaba!"

Ağırlaşmış başını zorla o yana çevirdi. Kaptanlar birbirine tutunmuş, fesleri yana yatık, bıyıkları düşük, kırmızı kuşakları sarkık, çuha şalvarlarının körükleri, eğri basılmış çizmeleri, her birinin kulağında birer kadifeçiçeği, ağır ağır, sallana sallana geliyorlardı.

"Sıkı bas kardaş, mahcup olmayalım!" diye öğüt veriyordu biri öbürüne alçak sesle.

"Sıkı tutun devrileceğim..." diye söyleniyordu peltek topal öğretmen. Aralarına almışlardı onu, sıska, kısa boylu, efe, fitil gibi sarhoş; yaşlı lirini omzuna asmıştı fişeklik gibi.

Sağında solunda öteki iki kaptan dikiliyordu: Kaptan Mandaka, kısa kıvırcık sakallı, kalın kemikli, kulaksız, belindeki pıştovlar pırıl pırıl, solunda da Kaptan Kaçirmas, korsan, deniz yanığı, kupkuru, sert, korkunç suratlı, şaşı.

Avluya geldiler, ihtiyarı gördüler yer yatağında, durdular.

"Hâlâ ölmedin mi Sifaka kardaş?" dedi Kaptan Mandaka, kahkahayı bastı. "Bizse yiyip içip yaygarayı basıyorduk: Tanrı taksiratını affetsin! diye, yiyip içiyorduk içeride!"

"Hâlâ mı zıkkımlanıyorsunuz bre kaptanlar?" diye çıkıştı büyükbaba, "dünden beri çenelerinizin işlediğini söylüyorlar paydos etmeden! Ne zaman dolacak işkembeleriniz? Barsaklarınızı bir yana bırakın, unutun da azıcık, iki çift lâf edelim erkekçe!"

Öğretmen konuşacak oldu, ama beceremedi, dili dolaştı, sözler ağzının içinde çakıltaşları gibi yuvarlanıyor, acıtıyordu.

"Sus hoca," dedi Kaçirmas, koca eliyle öğretmenin suratını kapadı. "Sus hoca, çakmasınlar durumu!" Koca Sifaka'ya dön-

dü:

"Uzun ömürler Kaptan Sifaka!" dedi törenle, elini göğsüne koydu. "Evine geldik, yedik içtik, daha da yiyip içeceğiz, sağ olasın! Sonra da, dediğin gibi oturur iki çift lâf ederiz erkek erkeğe. Sabırsızlanma, acele etme."

"Acele etmiyorum," dedi ihtiyar, "benim acelem yok ya, onun var!"

"Kimin?"

Kaptan Sifaka işaret parmağıyla arkasını gösterdi.

"Azrailin!"

"Biz üç kaptanız," dedi bıyığını burarak Kaptan Mandaka, "biz üç, bir de sen dört, beklesin azıcık!"

Üçü birden kımıldadılar, başları dönmüş, üç başlı, altı ayaklı bir canavar gibi. Öğretmen tökezledi, neredeyse düşecek. Ötekiler davranıp ensesinden yakaladılar, diktiler. Arkadan gülüşmeler duyuldu, torunlar, gelinler çıkmışlardı avluya, sarhoş olmuş üç eski savaşçıyı seyrediyorlardı. Koca Sifaka kızdı:

"Ne gülüyorsunuz be?" dedi. "Kaptan onlar, büyük gövdeler, tutun da devrilmesinler!"

"Sokulan olursa kafasını kırarım!" diye homurdandı Kaptan Kaçirmas. "Ben kendim yürürüm."

İki arkadaşından ayrıldı, adımlarını açtı, gelip sofranın ucuna tutundu.

Şimdi üçü de sofranın başına çökmüşler, maşrapaları doldurmuşlardı. Öğretmen omzundan lirini almış, dizine dayamıştı dikine, elini uzatıp bir lokma et almıştı, çalmaya başlamadan önce yiyip güçlenecekti.

Tam da yayı eline alacağı sırada dış kapının eşiğinde Kozma göründü. Limon ağacının altında, yer yatağında yatan dedesine, öbür üç kaptana baktı, kaptanların avuçları et parçalarıyla doluydu, arkada torunlar, torun çocukları, gelinler. Durdu. Büyükbaba da ona baktı, iyice görebilmek için kaşlarını çattı.

"Kim o makas kıçlı, kapımın önünde dinelen?" dedi.

"Torunun, büyükbaba," dedi Kozma. Kapıdan ayrıldı, ihtiyara doğru yürüdü.

"Hangi torunum?"

"Büyük oğlun Kaptan Kostaro'nun oğlu Kozmayım ben."

"Ohooo! Hoş gelmişsin!" dedi büyükbaba, koca elini uzattı. "Gel, yaklaş, sana hayır dualarımı vereyim... Nerelerdeydin evlat bunca yıllar? Ne işin vardı Frengistan'da? Ne anladın? Ne kazandın? Ah, bre vaktim olaydı da soraydım sana, sen de anlatıvereydin! Ama kandilimdeki yağ tükendi artık, dünyalarım karardı!"

Kozma büyükbabanın duasını almak için yaklaştı. İhtiyar, torunun başını sıkıca tutmuş, bırakmıyordu.

"Yazı yazarmışsın, ne yazarsın Allahaşkına? Sayfalar dolusu kafiye, destan! Ayıp değil mi sana? Destancı Kriaras gibi olup çıkacaksın başımıza? Dağarcığın omzunda köy köy dolaş, dilen?"

Kozma kızardı. Gerçekten de, ne yazıyordu? Neden yazıyordu? Utanmıyor muydu? Dünyanın tüm Kriaras'ları ona boş kafalı, zavallı geliyordu şimdi.

Büyükbaba o ufacık, o cin gözleriyle torununa bakıyor, inceliyordu — neyin nesiydi acaba bu torun, iyi miydi kötü müydü? Onun sulbundan böyle mürekkep yalamışın biri nasıl çıkmıştı?

"Evlendin mi?" dedi.

"Evlendim."

"Bir Yahudi kızı almışsın, öyle diyorlar."

"Öyle," dedi Kozma, ihtiyara baktı ikircikli.

"Zararı yok bre torun, onlar da can, hepimiz Allahın kuluyuz! İyi etmişsin, hoşuna gitmiş, almışsın, erkekçe! Yeter ki namuslu olsun, ev kadını olsun, güzel; kocasına iyi baksın ve erkek evlât doğursun sana, kadın kısmından başka şey istenmez!"

"Vaftiz de oldu büyükbaba, iyi yürekli, temiz bir kız, seveceksin onu."

"Eti budu yerinde mi? Sen bunu de bana. Kadına yürek ne gerek. Tohum, et ister yeşermek için. Ne kadar oldu evleneli?"

"İki yıl büyükbaba."

"İyi, çocuk?"

"Daha..."

"Gecikmişsiniz, gecikmişsiniz, bre sersemler ne yapıyorsu-

nuz geceleri? Çelik gibi torun çocukları isterim ben. Giritli olacaklar anladın mı, söyle karına, Giritli; çıfıt değil. Sonra, bak beni dinle, okuma yazmadan da beri durun ha!"

"Karnında bir oğlan taşıyor büyükbaba..."

"Allah razı olsun senden, adını Sifaka koy, anladın mı? Ölüler böyle yeniden dirilir. Hadi şimdi, geç bakalım karşıya da bekle!"

Ellerini önüne kavuşturmuş arkasında duran gelinine işaret etti.

"Arkama bir yastık daha koy," dedi, "doğrulayım bir güzel, konuşayım. Bir de limon kesip verin de koklayayım... Biz kaptanlar konuşurken çıt istemem!"

Ellerini uzattı:

"Açılın!" dedi, "çekilin, ihtiyarlarla konuşacağım."

İhtiyarlar bu ara yeniden yemeye içmeye başlamışlardı, öğretmen sarhoş başını servinin gövdesine dayamış lir çalıyor, hep aynı madinadayı, bu ünlü Girit havasını okuyordu, gözleri yaşlıydı:

"Çayırkuşlarına harcadım barutumu saçmamı,
kekliğim seni gördüm yanarım için için!"

Büyükbaba ellerini çırpıyordu:

"Hey kaptanlar," dedi, "doymadı mı daha işkembeniz? Barsaklarınız delindi gibime gelir, yamayın şunları! Bıyıklarınızı silin, yıkayın ellerinizi, kuşaklarınızı sıkın, yaklaşın. Size bir çift sözüm var, bundan çağırdım sizi buraya. Sen de öğretmen, as omzuna artık lirini, çayırkuşlarını, saçmaları bırak bir yana, bıktık usandık! Hey çocuklar," dedi, torunlara gelinlere, "hadi su getirin şunlara da ellerini yıkasınlar, gülsuyu getirin de kokularını gidersinler. Temizleyip paklayın, girin kollarına da getirin yanıma!"

Kızlar gülsuyu getirdiler, ellerine, üstlerine döktüler, gülruhu getirip koklattılar, ayılttılar, kollarına girip büyükbabanın yanına getirdiler, bağdaş kurdurup oturttular, sağlı sollu iki kaptan; öğretmen de ayakucunda.

Kaptan Sifaka kollarını açtı, sanki onları ilk kez görüyordu, soyluca karşılamak istiyordu, hoş geldiniz diyecekti.

"Kaptan Mandaka," dedi, "karaların ünlü savaşçısı ve Kap-

tan Kaçirmas, deryaların ünlü korsanı ve sen Kaptan Öğretmen, sen ki kanatlarımızın altında savaşmışsındır, Osmanlıya, Frenk'e nâmeler döktürmüşsündür, ayaklanmanın tapularını elinde tutmuşsundur, fakirhaneme bin kez hoş geldiniz!"

"Hoş bulduk Kaptan Sifaka!" dediler bir ağızdan ötekiler, ellerini göğüslerine koydular.

Kaptan Sifaka yorulmuştu, soluk aldı, tastan bir yudum su içti. Ağzını açtı yeniden.

"Bilirsiniz, hani her ayaklanmada, bir meşe ağacının gölgesinde ya da bir manastırda toplanır, ant içer öpüşürdük, ölüme gidiyorduk çünkü. İşte şimdi de şu limon ağacının altında, ihtiyar Sifaka'nın avlusunda yaptığımız da öyle bir toplantı. Ben, günlerdir ha gittim, ha gideceğim, ama bir türlü gidemedik işte. Günah çıkardım, hazırlandım, ama gidemiyorum, gördünüz. Biz dört ihtiyar şurada oturup konuşmadan da bir yere gitmem, bu da bir ayaklanma, kardaşlar, düşünün de kararımızı verelim bakalım... Bakın ne diyeceğim. Kafanız ayıktı mı? Şarap duruldu mu içinizde? Söz alıp verebilir misiniz? Yoksa havaya mı konuşuyorum?"

"Veririz!" dediler üçü bir ağızdan, ant içer gibi ellerini kalplerinin üstüne koydular.

"Dinleyin öyleyse! Tam yüz yaşındayım. Hepiniz bilirsiniz yaşamımı, kâğıt kalem alıp yazmam gereksiz... Çalışıp çalışmadığım, sevinip sevinmediğim, acı çekip çekmediğim, görevimi yapıp yapmadığım hepinizin malûmu, tanıklık da edersiniz. Ama artık vadem doldu, yer açılmış, beni yutmak ister. Yutsun bakalım da hıncını alsın! Varsın yutsun beni, ne çıkar? Bakın neler bırakıyorum geride!"

Dönüp kızlarını, torunlarını, gelinlerini, torun çocuklarını gösterdi.

"Koca bir millet! Vızgelir bana ölüm, onu yenmişim ben, vurmuşum sırtını yere, şeytan alıp götürmüş. Benim derdim başka."

İçini çekti, durdu, bir daha içini çekti.

"Tüm şu günlerde uyku girmedi gözüme," sesi ömründe ilk kez titrek çıkıyordu. "Uyuyamıyorum kaptanlar, bir kurt var ki içimde benim, kemirir durur..."

Kaptanlara teker teker baktı, başını salladı, sesini yükseltti:

"Bakın ne diyeceğim, dinliyor musunuz? Yoksa gözlerinin ışığı mı söndü öğretmen?"

"Dinliyoruz!" dedi öğretmen, alıngan, "ne kurdu o öyle?"

"Bir kurt ki içimi kemirir, kardaşlar! Dönüp geçmiş günlerime bakıyorum, dönüp önüme, ölüme bakıyorum, düşünüyorum: Neden gelmişim bre çocuklar? Nereden gelmişiz ve nereye gideriz? İşte içimi kemiren kurt!"

Dudakları titriyordu, sustu. Üç kaptan yerlerinde kımıldadılar. Öğretmen sivri, dazlak kafasını kaşıdı, ağzını açtı, konuşacak oldu, vazgeçti, ne diyeceğini bilemedi, sustu.

"Bu soru hiç gelmedi mi aklınıza?" diye sordu ihtiyar, "bu kurt sizi ısırmadı mı hiç?"

"Hiç!" dediler üçü birden.

"Beni de ömrüm boyunca, Tanrı şahidim! Ama şu son geceler uyuyamıyorum dedim size. O kurt geldi işte, topraktan çıktı geldi ve içimi yemeye başladı. Kime söyleyeceğim derdimi? Oğullarım daha genç, elli, altmışında, kafaları bir tamam durulmamış, oturmamış, ne anlar onlar bu işlerden? Büyük oğlum Kostaro şimdi yetmişinde filan olacaktı, anlamaya başlayacaktı o ya, Arkadi Manastırında kömür oldu... İşte böyle, ben de dedim ki, bir toplantı yaparım, eski arkadaşları çağırırım, açarım onlara bu işi! Orak zamanı dolgun başaklar gibi kelleleriniz, arkadaşlar, tane yüklüdür kaptanlar! Tohumluk! Birşeyler sezmiş olmanız gerek, yolu yok, sezmişsinizdir, konuşun! Açın yüreklerinizi, şarap desem içtiniz, kolay açılır yürekler, gelin çocuklar, günah çıkaralım. Karanlıklarda ölmek istemiyorum, körler gibi ruhumu teslim etmek istemiyorum. İlk sen konuş Kaptan Mandaka, benden sonra, en yaşlımız sensin. Kaç yaşındaydın 821'de?"

"Yirmi iki Sifaka kardaş, unuttun mu?"

"Ben otuzumda, belki daha da yaşlı. Tam sekiz yaş büyüğüm senden. İlk sen aç ağzını da konuş bakalım. Bunca yıl yaşadın, kuşandın, ne anladın bu işten?"

Kaptan Mandaka elinin ayasını ağzına getirdi, ağır ağır çekti aşağı doğru, sık sakalını okşadı, düşünceye daldı.

"Bunun için mi bizi buraya çağırdın Koca Sifaka?" dedi sonunda. "Başımızı büyük belâya sarıyorsun gibime gelir. Yedirdiğin etin, içirdiğin şarabın bedelini bize çok pahalıya ödetiyorsun. Sen ne dersin öğretmen?"

"Bırak öğretmeni?" diye bağırdı ihtiyar, "benimle konuş! Soruyorum sana, bunca yıl yaşadın da ne anladın hayattan? Bir şey anladın mı? Soruyorum, karşılık ver, kaçamak yapma, dobra dobra, erkekçe!"

Kaptan Mandaka kuşağından tabakasını çıkardı, bir sigara sardı ağır ağır, düşünceli.

"Bıçağı gırtlağıma dayadın Kaptan Sifaka," dedi uzunca bir aradan sonra. "Ne desem sana? Nereden başlasam? Ben tüm ömrümü senin dediğin gibi karanlıkta, bir kör gibi yaşadım, pişman da değilim bundan. Körü körüne giderdim savaşlara, beynim dağılıp dökülmesin diye başımdaki mendili sıkar, dalardım Osmanlı askerinin içine. Körü körüne evlendim, körü körüne çoluk çocuk, torun sahibi oldum, kiliseye gidip mum yaktım, ikonları öptüm. Körü körüne ekin ektim, ortak salladım, harman savurdum, ekmek yedim. Hiçbir zaman sormadım kendime niye ekmek yerim, niye kiliseye giderim, niye adam öldürürüm diye. Şimdi sordun ya, Allahına inanıyorsan Kaptan Sifaka, dur azıcık, bekle hele de kafam ışısın... Var mı acelen?"

"İyi, beklerim. Sık bakalım kafanı Kaptan Mandaka!" dedi büyükbaba, ellerini önüne kavuşturdu.

Kaptan Mandaka ardında duran evlâtlığa döndü:

"Bre Yanako," dedi, "şu torbamı getir hele!"

Herkes bekliyordu sessiz, büyükbaba Kozma'ya işaret etti:

"Bir iskemle al da otur, yorulma, dinle. Ne konuştuğumuzu anladın mı?"

"Anladım büyükbaba," dedi Kozma, bağdaş kurup oturdu.

Yanako torbayı getirdi, babalığının ayaklarının dibine koydu. İhtiyar Mandaka torbayı açtı, elini içine daldırdı, geniş ağızlı bir şişe çıkardı, deriden çifte tıkaçlı.

"Ne var şişede?" dedi büyükbaba, boynunu uzattı görmek için.

Kaptan Mandaka gülümsüyordu:

"Cevabın bu mu?" dedi Kaptan Sifaka öfkeli, "ne bu şişe?"

"Başkaları yola çıkarken torbalarına ekmek, şarap, et koyarlar, ben ekmek, şarap, et ve şu gördüğün şişeyi koyarım..."

"Ne var şişede?" dedi bir kez daha büyükbaba, "göremiyorum."

Kaptan Mandaka şişeyi büyükbabanın gözlerine yaklaştırdı, günün son ışınları şişeye düştü, şişe kızardı.

"Şimdi görebiliyor musun?" dedi Kaptan Mandaka, şişeyi çevirerek.

"Et parçaları," dedi büyükbaba, "suya konmuş et parçaları."

"Et parçaları değil Koca Sifaka, kulak bunlar, kulak, şişenin içindeki de ispirto, su değil. 821 ayaklanmasında, Osmanlının biri beni altına alıp kulağımı kesince ant içtiydim, ünlü bir Osmanlının kellesini aldığımda kulağını kesip bu şişeye koymaya... Sana yaşamımı anlatmak için, Kaptan Sifaka, şu işportadaki kulaklara teker teker bakmaktan başka yapılacak iş yok benim için. Bak, anlatayım sana. Şu kulak var ya, şişenin dibindeki, kıllı kulak, işte bu, o korkunç Hıristiyan celladı Ali Beyin kulağı... Kardeşim Panayi'yi öldürmüştü, öldürdükten sonra da Resmo'daki çiftliğine gidip haremiyle cümbüş kurmuştu, konağının tüm ışıklarını yaktırmıştı şölen olduğu bilinsin diye. Ben aynı akşam Resmo kentinin girişinde bir Türk kahvesinde oturmuş nargilemi tokurdatıyordum. Ateşimi tazele, dedim Türk kahveciye, neredeyse sönecek. Çabucak marpucu şişeye doladım, dışarı fırladım, fırlar fırlamaz da ayaklarıma kanat takıp tarlalara vurdum, vardım Ali Beyin çiftliğine, girdim içeri, çıktım odasına, karısıyla karyolada yatıyorlardı, yüklendim, kellesini kestim, kulağını da alıp mendilime sardım, kahveye döndüm. Tam da ben döndüğümde kahveci nargilemin ateşini tazelemeye gelmişti, marpucu aldım, nargilemi içmeye başladım. Kahveden çıktığımın kimsecikler farkına varmamıştı. Ertesi gün olay duyulunca, paşa başını sallamış. Bu Mandaka'nın işidir, o öldürdü beyi, demiş. Kahvedeki Türkler yemin billah tanıklık ettilerdi. Kaptan Mandaka bütün o akşam Hasan'ın kahvesinde nargile içiyordu! diye."

Şişeyi kaldırıp Kaptan Kaçirmas'a gösterdi.

"Bak işte," dedi, "şu kıllı kulak Ali Beyin kulağı!"

Parmağıyla bir başka kulak gösterdi.

"Şu kalın, kara, küpeli kulak da bir Arabın, Ramazan'ın. Başka bir Hıristiyan celladı, canı cehenneme! Bu herif sandık kapaklarını açar, sandığın kenarına kadınların memelerini koyup kapağı kapar, sonra da üstüne otururdu sandığın... Bir akşam ona deniz kıyısında, Tripiti'de rastladım, Büyükkale'nin dışında. 'Bre Ramazan,' dedim, 'Allahından korkmaz mısın sen?' 'Allah benden korksun!' dedi, 'bana Ramazan derler.' 'Bana da Mandaka,' dedim, bıçağımı çektim, 'çek bıçağını' diye kükredim! 'Almadım yanıma, silâhsız yakaladın beni gâvur oğlu!' 'Bende iki bıçak var, al beğendiğini.' Fırlattım bıçağı, havada yakaladı, çakılların üstünde boğuşma başladı, deniz kıyısında. Boğuşuyorduk uzun süre, karanlık basmıştı. Her yanımızdan kanlar akıyordu, tere batmıştık, yanıyorduk. Serinlemek için denize giriyorduk da deniz kıpkırmızı oluyordu. Konuşmuyorduk, böğürüyor, uluyorduk. Arabın bir arkadaşı geçiyordu oradan, yardımına koştu. 'Sardalye gibi ikiye ayırırım seni!' diye bağırdı Arap. 'Karışma, bırak ikimiz paylaşalım kozlarımızı!' 'Bas! Bre Ramazan,' dedim, 'yiğit adamsın!' 'Sen de yiğitsin Kaptan Mandaka,' dedi. 'İkimiz de canavar! Öyleyse birimizin ölmesi gerek!' dedim, saldırdım."

"Boşluğunu bulup altıma aldım, bıçağımı gırtlağının yumrusuna sokup aldım kellesini, kulağını da kestim, küpeli kulağını, nah şunu!"

Kaptan Mandaka yine parmağını uzattı şişeye. Hızlanmıştı, yiğitliklerinin anılarıyla coşmuştu.

"Şu sararmaya başlayan kulak Mustafa Ağanın kulağı, kasap Mustafa'nın. Şu, şişenin ortasındaki de bir Arnavutun, öteki, daha ötedeki bir imamın, bir sesi vardı ki kampana başa çıkamaz. Yazık, senin dilini kesip ispirtoya koymalıydım, ama neyse, şimdi geç artık! Şu ufacık, şu deniz kabuğu gibi kıvrık olanı da Pertev Efendinin, yakışıklı çocuktu, tasvir gibiydi, Aya Yorgi ikonu sanırsın. Yakışıklı delikanlıydı, ama kusur bende değil. Atının sırtında Hıristiyan mahallelerinden geçip kadınlarımıza sarkıntılık ederdi, hani karılar da dayanamazdı güzelliğine! Acıdım fukara kadınlara, daldım bir gece onun da evine, boğuştuk, yumuşak çocuktu, karı gibi, fazlaca direnemedi, onun

da yumuşacık boğazını kesip şu gördüğünüz kulağı aldım."

"Şu gördüğünüz şişenin içindeki kulaklardan her birinin ayrı öyküsü var, Girit'in tüm ayaklanmaları bu şişenin içinde. Savaşlarda öldürdüklerimin kulakları bir yana, hesabı yok. Bunlar hep ünlü kulaklar. Tüm ayaklanmalar, 821, 834, 841, 854, 878... Ama artık kocadık, şu son ayaklanmanın kulağı eksik işte şişede..."

Konuşuyor konuşuyor, tüm Girit içinde canlanıyordu, kafasının içi kıpkırmızı olmuştu kanlardan.

"Gerçek bir canavarım ben, korkunç işler yaptım, Tanrı kusurlarımı bağışlasın. Bir ayaklanma oldu mu, evimi, çocuklarımı, budanmamış bağlarımı, sürülmemiş tarlalarımı yüzüstü bırakır, kısrağıma atlar, gider bizim komutan Kaptan Koraka'yı bulurdum."

Ünlü kaptanı anar anmaz içini çekti.

"Böylesine ağırbaşlı, böylesine zorlu adam görülmemiştir cihanda. Neydik ki bizler onun yanında? Böcek, böcek! Çok az konuşurdu, ölçülü, şakadan hoşlanmaz, ömründe şaka etmezdi; yüzünün güldüğünü de gören yoktur; gözleri yusyuvarlak, karanlık, amansız kartal gözleri. Hiç kusuru yoktu. İçmez, küfretmez, karı kızanla murdar etmezdi nefsini. Savaş başlayınca kısrağına atlar, basardı mahmuzu, hiç ardına bakmazdı peşinden gelen var mı diye, önüne de bakmazdı Osmanlı feslerini saymak için. Kurşun geçmezdi ona. İnsan değildi o, insanoğlu değildi, Tanrının kendisiydi o, tövbe tövbe, Başmelekti o!"

Bir daha içini çekti:

"Bir kanatları eksikti!" dedi.

Kaptan Sifaka dinliyor, sırtındaki yastıkları oynatıyordu sinirli. Sabrediyordu, elindeki limon kabuğuna tırnaklarını gömüyordu. Sonunda dayanamadı.

"Şişeni torbana koy Kaptan Mandaka," dedi, öfkeliydi, "insan canavarlıklarının sonu yoktur, sonu gelmez. Koy torbana şişeyi de şu sorduğuma karşılık ver: Ne kazandırdı sana tüm şu kestiğin kulaklar? Şimdi şişene bakıp geçen ömrünü yeniden yaşarken, söyle bakalım bana, girdin mi doğru yola, pişmanlık getirdin mi tüm bu yaptıklarından?"

"Pişmanlık mı!" diye gürledi Kaptan Mandaka. "Yenibaş-

tan başlayabilseydim, Kaptan Sifaka," dedi, "aynı karıyla evlenir, aynı çocukların tohumunu ekerdim; aynı Osmanlıları öldürürdüm —belki daha da çoğunu; aynı şalvarı giyer, aynı kuşağı kuşanır, aynı çizmeleri çekerdim! Şuncacık olsun değişmezdim! Yarın öbür gün Tanrı katına çıkarken de şu demin gördüğün şişeyi elime alacağım, şöyle diyeceğim Tanrıya: Ya bu şişeyle alırsın beni cennete ya da alır başımı giderim!"

"Bunun için demek yaratıldın sen, Tanrı seni öldüresin diye yarattı demek?"

"Yok, öldürmüyorum ben, lâfı değiştirme Kaptan Sifaka, gözümü kan bürümedi benim, öldürmek için öldürmedim ben, ancak..."

Kafasını kaşıdı düşündü, sonra birden konuştu:

"Özgürlük için savaşıyordum!"

Hızlanmıştı yeniden Kaptan Mandaka, kafası aydınlanmıştı, kavramıştı işi.

"Evet," dedi, "nereden gelip nereye gittiğimizi sordundu demin bana. Az sonra başımıza çökecek gece adına derim ki, ağzımı açtığımda ne diyeceğimi bilemiyordum demin, ne karşılık vereceğimi... Ama konuş konuş kafam ışıdı. Tutsaklıktan gelip özgürlüğe gidiyoruz Kaptan Sifaka, ömrümüz boyunca da özgür olmak için savaşıyoruz. Bundan ben de Osmanlıyı öldürdüm. Bundan! Sordun bana, işte karşılığım. Şimdi kocadım artık, kavuşturdum kollarımı, buyursun Azrail hazretleri!"

Evlâtlığa döndü:

"Yanako," dedi, "götür torbamı yerine."

"Doğru," dedi, Kaptan Sifaka, doğru konuştun, ağzına sağlık, ellerine sağlık. Geç kaldın, ama anladın sonunda. Senin yolun buydu, buldun yolunu. Sonuna dek geldin, görevini yaptın. Ama sanma ki yol tektir, birdir. Başka yollar da var, göreceksin şimdi. Şimdi sıra senin Kaptan Kaçirmas, koca korsan!"

Denizkurdu yumruğunu sıktı, şaşı gözleri kızardı.

"Davranışın hoşuma gitmedi Kaptan Sifaka!" dedi. "Bizi buraya çağırdın, avluna oturttun, bizden birkaç yaş büyüksün diye komutanlık taslayıp bizi sorguya çekiyorsun. Yok, konuşmayacağım ben!"

"Parlama öyle delibayrak!" diye bağırdı büyükbaba. "Siz-

den daha yaşlı olduğumdan komutanlık tasladığım yok, sadece sizden önce giriyorum toprağa ve acelem var benim. Bundan soruyorum işte. Ölmek istemiyorum şey olmadan, nasıl desem, körü körüne ölmek istemiyorum da ondan! Yardım istiyorum sizden bre çocuklar, ışık istiyorum, anladın mı Kaptan Kaçirmas?"

"Anladım, anladım, bağırma öyle. Tehlikede bir tekne değilsin ki yelken açıp yardımına koşayım, kurtarayım seni. Benim ömrüm denizde geçmiştir, denizi bilirim ben, başka bildiğim yok, denizden başka yerde kimseye yardımım dokunamaz. Ne oturup soruyorsun bana, benden yardım istiyorsun?"

"Boğuluyorum bre korsan," diye inledi büyükbaba, "boğulan yılana sarılır, kendi saçlarına sarılır derler."

"Kendi saçlarına sarıl Kaptan, benim saçlarıma değil. Ahretin eşiğinde durmuşsun, korkuya kapılmışsın —sen kurt dersin ona bense korku— eski arkadaşlarına sesleniyorsun: Ne oluyoruz çocuklar, nereye gidiyorum, beni nereye götürüyorlar? Bunu nereden bilelim biz Kaptan Sifaka, bilsek de söylesek, ferahlatsak seni? Körü körüne yaşıyoruz, körü körüne ölüyoruz, dümeni kırık bir tekne, yelkenler pupa. Rüzgâr nereye alıp götürürse. Su yapıyor tekne, gece gündüz pompaları işletiyoruz, ama sular habire yükseliyor, sonra tulumbalar paslanıyor, işlemez oluyorlar hayırsızlar, sonunda buluyoruz işte dibi. İşte, insanoğlunun yaşamı bu, sen istediğin kadar bağır Kaptan Sifaka. Görevimiz mi ne? Gece gündüz tulumbaları işletmek! Kollarımızı kavuşturup oturmamak tekne su yaparken, şikâyetlere, sızlanmalara başlamamak. Utandırmamak özümüzü, Kaptan Sifaka! Gece gündüz durmadan tulumbaları işletmek, gece gündüz. İşte ben bunu anladım yaşamdan. Beğensem de beğenmesem de bu böyle."

Kaptan Mandaka'ya döndü, öfkeliydi.

"Kaptan Mandaka," dedi, "ben zatın gibi karaya mıhlanmış yaşamadım, gözlerimin önünde kafes, kafesten de sadece Müslümanları ve Hıristiyanları görmedim, Müslümanları öldürüp kulaklarını şişeye koymadım. Sonra da torbamdan şişeyi çıkarıp millete göstermedim: İşte benim yaşamım şu şişenin içinde demedim! Ben çok gezdim Kaptan Mandaka, dünyayı dolaştım,

çeşit çeşit kadınlarla yatıp kalktım, güneşte ekmek pişirilen Arabistan'a dek uzandım. Büyük küçük limanlar, milyonlarla kara derili, milyonlarca sarı derili insanlar gördüm, gözlerim bunlarla doldu... Başlangıçta tüm bu insanların leş gibi koktuklarını sanıyordum. İçimden, yalnız Giritliler mis kokar, diyordum, onların da Hıristiyanları! Ama yavaş yavaş başka insanların da kokusuna alıştım, anladım ki topumuz, tüm insanlar hep mis, hep pis, leş kokarız, Allah kahretsin!"

"Korsanlığa döktüm işi ben de. Gördüm ki şu ölümlü dünyada kaplar ya bakırdan ya çamurdan, topraktan ve birbiriyle tokuşmakta. Bakır kap ol zavallı Kaçirmas, dedim, kırılma sakın! Bir kez kırıldın mı yapıştırılman zor. Cezayirlilerle dostluk kurdum, siyah yelkenler açtım, boğazları, su geçitlerini tuttum, gemilere saldırdım, soydum, kırdım, öldürdüm, ganimetleri götürüp ıssız adalara gömdüm. Bilirsiniz hep, günün birinde de gelip Grabusa Limanına demirledim, tarçın, karanfil, hindistancevizi yüklü, tüm Girit mis koktuydu. Hatırladın mı Kaptan Sifaka? Sana da bir katır yükü tarçın, karanfil yolladıydım peşkeş."

"Sonra, sonra," dedi büyükbaba, "hele bordala bakalım kıyıya. Neye yarar tüm bunlar?"

"Şuna ki, görüp anlayasın! Bizler ne Tanrıdan ne de insanlardan korkarız. Ben Hıristiyandım onlar Müslüman, ama ne Mekke'ye ne de Kudüs'e kuş uçurmazdık, tüm teknelere saldırır, hacıları kılıçtan geçirirdik, tüm hacıları, Müslüman, Hıristiyan. Canavarlarla canavar oldum. Cezayirliler gibi bir saç örgüsü bırakmış, kafamın geri kalanını usturayla kazıtmıştım. Sarnıçlar dolusu altın, napolyon, mecidiye topladım. Her bastığımız gemiden iki de kadın alırdım, gönlümü eğlendirir, sonra da denize funda ederdim onları. Canavardım, canavar diyorum, senden de daha beter Kaptan Mandaka. Bana sorarsan Kaptan Sifaka, pişman oldun mu dersen, derim ki sana: Ömrüm güzel, sağlam, yiğitçe geçti, yok, pişman değilim yaşamımdan. Tanrı canavar yaratmıştı beni, ben de ömrümü canavarca geçirdim. Kurt yaratmıştı beni, kuzuları boğazlayıp yedim, kuzu yaratsaydı kurtlar beni yerdi, helâl de olsundu hani! Düzen böyle ister. Benim ne kusurum var? Ne günahım var benim? Günah kuzu-

ları kurtları yaratanda!"

Bir ara sustu, şaşı gözleriyle arkadaşlarına baktı. Konuşmalarını, karşılık vermelerini bekliyor gibiydi. Ama kimse ağzını açmadı. Devam etti:

"Ama artık, kaptanlarım, kocadık artık, küpeştemiz çatladı, teknemiz açıldı, su yapıyor, tulumbalar da çalışmıyor. Kızağa çektim kendimi, kılık değiştirdim, insanlık taslıyorum. Neden? Çünkü elimden bir şey gelmez de ondan. Boşaldım. Saçlarım, dişlerim döküldü, kurt uyuz oldu, bitlendi, dişlek oldu kurt. Şimdi insanlık taslıyorum, adam oldum, ne hallere düştüm! Artık adam öldürmüyorum, nâra atmıyorum, kükremiyorum, kuzular gibi meliyorum! Köyün çeşmesinde oturup su almaya gelen kızları seyrediyorum. Ye balığı gözlerim, karnın hava alsın! der ya bir atasözü, işte öyle. Bazan, kocamışlık işte, gözlerim yaşarır, ağlarım. Niye ağlıyorsun büyükbaba? diye üşüşürler kızlar çevreme, basarlar kahkahayı. Niye mi bre şeytan götüresiceler, ölüp de ardımda sizi bırakacağım da ondan! Tanrı aşkı için, bir kral, bir Ali Paşa olaydım, seçerdim en güzel kızları, buyruk verirdim, mezarımın üstünde kessinler, alıp yanıma onları da götüreyim diye!"

"Bir canavarsın sen Kaptan Kaçirmas," diye bağırdı büyükbaba, "kana susamış canavar, sus!"

"Sordun, karşılık verdim. Aç kuyunun kapağını dedin, açtım işte. Yoksa korktun mu Koca Sifaka?"

Koca ağzını açmış bakıyordu alaycı, sert sert, ihtiyara.

"Açtım kapağı," diye devam etti hınçlı, "açtım ve ecinniler uğradı dışarı, dinleyeceksin onları! Sordun, konuşmamı istedin, ister beğen, ister beğenme. Nereden gelip nereye gittiğimizi sordun. Toprağa gidiyoruz koca Sifaka! Görevimiz mi? Söyleyeyim sana kısaca: Kurtsan yiyeceksin, kuzuysan seni yiyecekler! Tanrıyı sorarsan, Büyük Kurt o — O hem kurtları, hem de kuzuları yer, kemik sıyırmacasına!"

"Kâfir oluyorsun koca korsan!" diye bağırdı Kaptan Mandaka, kolunu kaldırdı. "Sarhoşsun, aklın şaşmış senin, ağzından çıkanı kulağın duymuyor. Büyük Kurt... Azrail, Tanrı değil!"

Kaptan Kaçirmas güldü:

"Tanrıyla Azrail aynı şey sağdıç! Ama boşuna, senin aklın

bakla yemiş, bakla sayıklar!" Kaptan Sifaka'ya döndü:

"İşte böyle koca Sifaka, diyeceğim, bunlar, sana vereceğim karşılık. Sormamalıydın bana, verdim karşılığı. Şimdi söyle de maşrapamı şarap doldursunlar."

"Doldurun maşrapasını!" buyurdu ihtiyar, torunlarına dönüp, "günah çıkardı, kutsal kandan içsin şimdi."

Sustu, başını eğdi, düşünceye daldı.

"Ben yargıç değilim," dedi az sonra, "yargıya varamam, dinledi Tanrı onu, yargısını versin."

Bu süre, kaptanlar konuşurken, sivri dazlak kafasını eğmiş, arada sırada sessizce sallayan öğretmene döndü.

"Söyle öğretmen," dedi, "kaldır başını da konuş bakalım."

Öğretmen lirini omzundan aldı.

"Ömrüm konuşmakla geçti, bıktım artık. Bu sorduklarının, Kaptan Sifaka, çetin şeyler, zor şeyler, hangi şeytan koydu bunları kafana? Bunlar sözle söylenmez, söze sığmaz."

"Dilsizlere mi dönelim yani?" dedi büyükbaba öfkeli. "Sağır olalım, dilsiz olalım, kör olalım, iğdiş olalım da rahatlayalım öyleyse! Bunu mu istedin? İnsan demek, bre hoca, insan demek, soru soran hayvan demek!"

"Soru söze sığar Kaptan Sifaka, parlama öyle. Soru söze sığar, sor sorabildiğince. Ama karşılık söze sığmaz. Oysa sen benden karşılık istedin."

"Karşılık istiyorum," dedi büyükbaba başını sallayarak, "karşılık istedim."

Öğretmen lirini dizlerine dikti.

"Karşılık istedin Koca Sifaka," dedi, "ve karşılık vereceğim sana, hem de lirimle, gerçek ağız bu. Ne dediğini anlamazsan elimden bir şey gelmez Koca Sifaka! Neylerim? Kör doğmuşsun, kör ölüyorsun!"

"Çal lirini öğretmen, Tanrı yardımcımız!" dedi büyükbaba, gözlerini yumdu.

Gökyüzü kararmıştı, iri iri yağmur damlaları düşmeye başlamıştı, limon ağacının yapraklarına düşen damlaların sesi duyuluyordu, birkaç yaprak da damlalarla birlikte düşmüş, büyükbabanın geniş yanaklarına, kapalı gözkapaklarına, posbıyıklarına konmuştu. Dilini çıkarıp dudaklarına düşen damlaları

yaladı. Susamıştı.

Öğretmen yayı eline aldı, eğildi, lirini göğsüne dayadı üstüne yumuldu, sazla tek gövde gibi oldu, yayını çekmeye başladı. Önce yay üç telin üstünde bir iki gidip geldi, teller atmaca zili gibi tin tin etti, karanlık avlu gülüşmeler, kahkahalarla doldu — sanki okul çocukları paydos etmişler, sınıftan dışarı fırlamışlardı teneffüse, birbirini kovalayıp oynamaya başlamışlardı... Sanki gür bir kavağın dallarındaki kuşlar uyanmıştı, şafak vaktiydi, güneşin ışınları yapraklara vurmuştu, kuşlar mest olmuşlar, daldan dala konup cıvıldıyor, ötüyorlardı...

Yay sıçrıyor, gülüyor, dans ediyordu, ihtiyar kaptanlar kendilerinden geçmiş, hafiflemişler, yürekleri kuş olmuş, çocuk olmuş, akan sular olmuştu... Torunlar, gelinler, yanaşmalar, hizmetkârlar usul usul yaklaşmışlar, halka olup yere oturmuşlardı yağan yağmura aldırmadan, boyunlarını uzatmışlar dinliyorlardı.

İhtiyar büyükbaba da dinliyordu, kalın kemikli gövdesinin yavaş yavaş ağırlığını yitirdiğini, boşluğun içinde yükseldiğini, limon ağacının doruğuna, servilerin tepesine doğru, sırtüstü, tüy gibi, bulut gibi yükseldiğini duyuyordu. Böylesine bir hafiflik ona ancak düşlerinde nasip olmuştu. Düşlerinde, bir de savaştan evine döndüğü, yıkanıp kanlardan temizlendiği, temiz, serin çamaşır giyip günah çıkarmak için kiliseye gittiği bir pazar günü... İşte o gün de kendisini böylesine hafif, böylesine bulut gibi yumuşak hissetmişti; kiliseden eve dönerken de sanki yerde yürümüyor, göklerde uçuyordu...

Ama yavaş yavaş lirin sesi değişti. Sertleşti, öfkelendi, şimdi sazın yayı gerçekten şahin zilleri gibiydi, havada avına saldıran bir şahinin boynuna takılı ziller gibi. Sağa sola koşuyor yay, uçuyor, teller yürekler acısı bir insan sesi çıkarıyor, kaptanlar başlarını silkiyorlar, gençlik çağlarını anıyorlar, savaşları, vurulup ölenlerin bağrışmalarını, kadınların feryadını, atların kişnemesini, kanlara bulanmış, binicisiz atların, şaha kalkmış atların kişnemesini.

"Ya gençliğimi geri ver, ya da dur!" diye bağıracak oldu Kaptan Mandaka, ama lir şimdi hava değiştirmişti, alçalmış, yumuşamış, en yumuşak tonlara düşmüştü. Kaptanlar kıllı ku-

laklarını dikmişler dinliyorlardı gülümseyerek...

Şimdi lirin sesi uzaktan, ıslak, karanlık boşluktan gelen bir arı oğulu uğultusu gibiydi; çok uzaktan gelen derin bir derenin şarıltısı, bir kadının aşk şikâyeti, çok uzaktan, dağların ardından denizin köpüklü dalgalarından kopup gelen bir ses. Yoksa bu ses göğsünü kıyıya kumsala dayamış içini çeken denizin mi sesiydi? Yoksa daha da mı gizli, daha da mı baştançıkarıcı, yaşamdan öte, öbür kıyılardan gelen, daha da tatlı, daha da aşk yüklü, daha da ruhu cisimden koparan bir başka ses miydi Gecenin ıslak karanlığına gizlenmiş, sevgilisini, ezeli sevgilisini, insan ruhunu, topraktaki kınından yağdan kıl çekercesine çekip çıkarmak için dil döken çağıran Tanrının kendisi miydi bu ses?

Öğretmen kendinden geçmiş, sazına yumulmuştu; yayı gidip geliyor, kılıç gibi göğsüne dalıp çıkıyor, göğüste yaralar açıyor, bu yaralardan insanoğlunun en acıklı, en şikâyet dolu sesleri çıkıyordu. Karanlıkta öğretmen yitmiş, kimse onu göremiyordu, lir sanki hortlamış, limon ağacının altında bir başına, dimdik duruyor, inildiyordu. İnildemiyordu. Davet ediyor, yalvarıyor, dil döküyordu.

Büyükbabanın dudaklarında derinlemesine, genişlemesine bir gülümseme belirdi. Boşluktaki, limon ağacının doruğundaki tüy gibi hafif gövdesi yavaş yavaş yükseliyor, yükseliyor, şimdi daha da seyrelmiş, daha da incelmiş, serinlemiş, evinin damı üzerinde duruyordu bir sis gibi. Tatlı tatlı seyreliyor, dumanlaşıyor, bulut gibi dağılıyordu; şimdi yağmur olacak, düşüp toprağa girecek, tohumları şişirecek, besleyecek.

"Ölüm bu işte," gibilerden birşeyler duydu içinde büyükbaba, "Cennet bu olsa gerek, cennete giriyorum, girdim bile, Tanrım merhaba, hoş bulduk Tanrım!"

Gözkapaklarını kaldırdı, bir şey göremedi, karanlık, karanlığın içinden bir ses çağırıyordu onu tatlı tatlı, yumuşacık, kendi adıyla:

"Gel... gel... gel..."

"Geliyorum!" dedi büyükbaba, gözlerini yumdu.

Bütün gece onu avluda bırakmışlardı, ıslanmıştı yere uzanmış bir kütük gibi. Kozma yanıbaşına diz çökmüş, soğumadan gözlerini kapamıştı. Trasaki de oracığa çömelmiş bakıyordu. İlk kez ölümü bu denli yakından görüyordu, çok sevdiği dedesine bakıyor, irkiliyordu. Korkudan değildi bu irkilme, bu titreme, dedesine yepyeni bir güç gelmişti sanki, karanlık, kötü niyetli bir güç, sanki öylece kımıldamadan durmuş kolluyordu; fırsatını bulup yakalayacak, tüm dünyayı alıp götürecekti birlikte toprağın altına... Sevgili büyükbaba birden kötü kişi olmuştu, bir masal ejderhası, insanları parçalayıp da yutacaktı. Trasaki yanından ayrılmak için can atıyordu, ama kıpırdayamıyordu. Oracıkta, korkular içinde bakıp duruyordu.

Ölünün çevresinde soyunun geride kalanları sabahlıyordu, avlu kapısının kanatları ardına dek açıktı, köy çalkalanmıştı Koca Sifaka'nın ölüm haberi duyulunca; son ziyarete gelenlerin sayısı belirsizdi. Büyükbabanın eli taşların üstüne uzanmıştı, gelenler eğilip saygıyla öpüyorlardı bu eli, sessizce.

İki kocakarı cesedi şarapla yıkamışlar, temizlemişler, karısı Lenyo'nun bugün için elceğizleriyle dokuduğu keten kefene sarmışlardı. İki de kız torunu gelmiş, biri başucuna, öbürü de ayakucuna iki koca fener bırakmışlardı. Zeytinyağı yakan fenerlerin yumuşak ışıkları cenazeye düşmüş, ölünün yüzü tatlılaşmıştı.

"İçeri alsak nasıl olur?" dedi Katerina kadın, "böyle avluda kalıp yağmurun altında ıslanması doğru değil bence."

Kozma karşı koymuştu:

"Böyle istedi kendisi, burada bırakılsın, ıslansın istedi."

Gece zifir gibi karanlıktı, gökyüzünde tek yıldız yoktu, bulut kaplıydı, yumuşak, rahat, ıslak, şefkat dolu bir rüzgâr esiyordu. Torunlar avlunun ortasına odun, çalıçırpı yığdılar, ateş yaktılar ısınmak için. Alevler parladı, avlu aydınlandı, hayvanlar göründü –katır, eşekler, kısrak, öküzler– ahırın kapısında; onlar da uyumamışlardı, uyuyamamışlardı, avluda niye ateş yakıldı, bu kalabalık, bu şamata, bu gürültü ne, diye merakla bakıyorlardı... Üç yaşlı kaptan sırtlarını yaşlı limon ağacının gövdesine vermişler, kafaları dumanlı, karınları tok, horluyorlardı.

"Yolun açık olsun, güle güle, Kaptan Sifaka, öbür dünyadakilere selâm!" diye kadınlar bağrışmış, ağıta başlamak üzere başörtülerini çözmüşlerdi.

"Yakında buluşuruz Kaptan Sifaka!" diye gürlemişlerdi yaşlılar, taşların üstündeki koca eli ellerine almışlardı. "Hadi yolun açık olsun!"

Her gelen kadın cesedin üstüne bir fesleğen dalı bırakıyordu. Azrail yanığı genç bir ana, cesedin yanına ölen küçük oğlunun taştahtasıyla kalemini bırakmıştı, tahtada 'i'ler yazılıydı, silinmemişti henüz. "Tahtayı oğluma ver ihtiyar!" diye çığlığı basmıştı. "Yap bana bu iyiliği, onun adı Dimitraki, komşu çocuğunuz, tanırsın onu, kırmızı, püsküllü takkesi vardı, yalınayak gezerdi."

Katerina kadın kalktı, ağır bir battaniye alıp horlayan üç yaşlı kaptanı örttü, üşüyeceklerdi. Sonra Trasaki'yi elinden tuttu.

"Kalk evlâdım," dedi, "hadi git yat, geceyarısı oldu."

Trasaki direndi.

"Dedemle sabahlayacağım, babam gelmedi, onun yerine ben kalacağım."

Yanan ateşin yalımında gözleri parladı kararlı, insafsız, tıpkı babasının gözleri gibi; ana çekildi, bir daha da konuşmadı. Yağmur dinmek bilmiyordu. Renyo'yla öbür kız torunlar kahve tepsileriyle gelip gidiyorlar, cenazenin çevresinde sabahlayan ev halkının, yabancıların uykusunu gidermeye çabalıyorlardı. Arasıra avluya bir sessizlik yayılıyor, gecenin o sonsuz, o derinlerden gelen sesleri duyuluyordu – böceklerin, gece kuşlarının sesleri, uyanık köpeklerin havlamaları, öküzlerin solumaları. Sonra birden horozlar kıpırdamaya başlamış, şafak sökmüştü.

Güneş iki mızrak boyu yükselmişti, üç kaptan gözlerini yarı açıp bakmışlar, avlu taşları üstünde uzanmış yatan cesedi görmüşler, yeniden gözlerini kapamışlardı. Ölünün kim olduğunu bilmişlerdi, ama kımıldamamışlardı, daha kanmamışlardı uykuya.

Öğleye doğru sırtında tabutla marangoz Stavrulyo geldi. Trasaki koşup tabutun tahtalarına baktı, marangoz kazık atma-

mıştı, cevizdendi tabut.

Öğle vaktini iki saat geçe torunlar büyükbabayı kaldırdılar, dış kapıdan dışarı çıkardılar, yavaş yavaş yürüdüler, önce mahalleyi dolaştılar, yol kavşaklarında durdular, ihtiyar mahalleliyle vedalaşsındı, sonra köye daldılar, sokak başlarında durdular, kızlar pencereleri açıp cenazeyi fesleğen, ıtır yağmuruna tuttular, sanki İsa Efendimizin cenaze alayıydı.

Tüm köylüler, çoluk çocuk, karı kızan, cenazeye katılmışlar, Koca Sifaka'yı uğurluyorlardı başları açık, neşeli, sanki ölen köyün gerçek tanrısıydı. Büyükbaba rahat rahat herkese veda etsin diye ağır ağır yürüyorlardı, ama köyden çıkıp da mezarlığa girecekleri sırada birden göklerin muslukları açıldı, güçlü bir bora patladı.

Köylüler sevinç çığlıkları saldılar, aylardır yağmur bekliyorlardı, tarlalarda tohumlar neredeyse kuruyup gidecekti, şimdi Tanrıya şükür, gökyüzü yağmur olmuş akıyordu, güneş yanığı yüzlerini yukarı kaldırıp ıslattılar doyasıya, sanki bu yüzler susuz tarla, çatlamış topraktı.

"Büyükbaba yağmur oldu da köyümüze yağdı!" dedi bir yaşlı köylü.

"O anlardı bizim derdimizden," dedi bir başkası, "yağmur oldu bizi suluyor işte."

Hiç telâşlanmadan, sırılsıklam mezarlığa girdiler, güçlü kuvvetli torunlar kolları sıvayıp mezar çukurunu açtılar, kırmızı, yumuşak toprakla beraber kökler, midye kabukları atıyorlardı dışarı, çukurdan. Sanki bu topraklar bir zamanlar denizdi. Yağmur durmadan yağıyordu... Büyükbaba çukura inip uzandı rahat. Geride kalan canlılar üstüne birer avuç toprak serptiler, sonra büyükbabanın evine gittiler. Ölüm günü yenilsin diye ayırdığı kara koçu yiyeceklerdi, biraz şarap da içip gırtlaklarını ıslatacaklardı, ruhuna dua edeceklerdi.

Kozma geniş kanepenin ucuna oturmuştu, ruhu ezik, bedeni yorgundu, gözlerini kapadı. Çoban Haridimo'ya haber yollamıştı, yola çıkmak üzere fenerini hazırlasın diye; gün doğmadan önce Kaptan Mihal'in yatağında olmalıydılar. Şimşek süresi kadar oldu uykusu, ama içindeki kuyunun kapağı açılmış, babası çıkıp dikilmişti karşısına. Onu açık seçik görmüştü Koz-

ma. Evlerinin merdiven dibinde durmuş, odaya çıkmaya hazırlanıyordu. İlk basamağa adımını atmıştı bile. Kozma'nın ödü kopmuştu, karısı uyuyordu yukarıdaki odada, şimdi ölü babası gidip onu korkutacaktı... Kozma yerinden fırladı. "Nereye gidiyorsun baba?" diye bağırdı. Ölü babası dönüp ona baktı sert sert, bıyıkları sarkıktı, başında saçakları kanlı kara bir mendil vardı, sağ yanağında siyah bir ben. Ağzı pamuk tıkanmış bir bıçak yarası gibiydi.

Kaşlarını çatmış bakıyordu, öfkelendiği belliydi, dişleri gıcırdıyor, kızıl yalımlar çıkıyordu burun deliklerinden, yalımlar yüzünü yalayıp aydınlatıyordu. Birden ağzını açtı, pamuk tıkaç düştü, yarası göründü, korkunç, acıklı bir ses çıkardı, basamağa koydu ayağını ağır, çıkmaya başladı.

"Baba," diye bağırdı Kozma, "dokunma ona, karım o benim!"

Oğul bağırıyor, ölünün üstüne gidiyordu yürekli.

"Dokunma ona!" diye bağırdı bir kez daha, "karım o benim!" Elini uzattı çıkmasına engel olmak için, ama ölü birden duman olup gözden yitmişti. Şimdi Kozma onun o ağır, o boğuk ayak seslerini duyuyordu basamaklarda, kendisini göremiyordu...

Bir çığlık atıp uyandı. Gözlerini açtı, bakındı: Konuklar sofranın çevresini almışlardı, tepsideki koçun dumanı tütüyordu, fırından yeni çıkmıştı, sırtüstü yatırmışlardı, dört bacağı havada, kafası, boynuzları, canlıymış gibi. Köylüler üzerine üşüşmüş parçalayıp üleşiyorlardı iştahlı. Torunlar birkaç testi de şarap getirmişlerdi, cenaze sonu şöleni başlamıştı. Birer ikişer atıp keyiflendiler, kafayı buldular. Sadece içtikleri şaraptan değildi neşeleri, yağan yağmurdandı da, topraklar bol su emmişti; Azrail de gelmiş, kendilerine dokunmadan çekip gitmişti; yalnız bir koca ihtiyarı almış götürmüştü, toprağı bol olsundu! Durmadan içiyorlardı. Yiyip içip keyifleniyorlardı. Tabanları karıncalanmaya başlamıştı, kalkıp oynamak, halay çekmek istiyorlardı; kız torunlar, gelinler salına kıvıra girip çıkıyor, eteklerini kaldırıyorlardı. Şarap fıçıda durduğu gibi durmazdı, köyün türkücübaşısı, marangoz Stavrulyo, bir ara dalmış, türküye başlayacak olmuştu, yanındakiler davranıp ağzını kapamışlar-

dı. Köy papazı da bu skandalı örtbas etmek amacıyla ağzını şarapla çalkalamış, cenaze ayinini okumaya başlamıştı homurdanarak.

Kozma kalkıp Katerina kadını bir yana çekti.

"Yenge," dedi, "bu gece gidip dağda amcamı bulacağım, ona bir diyeceğin var mı?"

Kadın iç geçirdi.

"Denilene kulak mı asar o, a evlâdım. Dünya ayağa kalksa aklına esenden şaşmaz. Tanrı yardımcısı olsun."

"Oğluna bari acımaz mı Katerina yenge?"

"Acır acımasına, acır, şu dünyada tek sevdiği can; acır acımasına ya, ama gene de bildiğinden şaşmaz. Hiç umutlanma evlâdım, kendisine acımayan bir insandan..."

Gözlerini kuruladı, bir daha konuşmadı.

Kozma, çoban Haridimo'ya döndü. Koçun böbreklerine yapışmıştı, sivri keçi sakalından yağlar akıyordu.

"Haridimo," dedi, "yedin, içtin, büyükbabanın ölümünü kutladın, kalk da artık yola çıkalım."

Koca çoban suratını astı.

"Yağmur yağıyor," dedi, "fırtına kıyamet, göz gözü görmez."

"Gidelim!" dedi büyük torun komut verircesine, "gitmemiz gerek!"

"Gidelim öyleyse," diye içini çekti Haridimo, kara bahtına küfretti. Hiçbir zaman bırakmazlardı onu rahat rahat eğlensin, yesin içsin! Tam da şimdi keyifleneceği sırada...

"Marş!" dedi Kozma, gemici fenerini aldı.

Cenaze ayini şimdi okkalı bir türküye dönüşmüştü, marangoz Stavrulyo papazdan izin aldı.

"İzninle bir çete türküsü okuyacağım muhterem peder!"

Papaz daha karşılık vermeden Stavrulyo koca ağzını açmış, ev temelinden sarsılmıştı:

"Işısa da gökyüzü, şafak da sökse, oh, oh! Sökse de şafak kapsam tüfeğimi..."

14

İhtiyar çoban Haridimo'nun elinde gemici feneri, dağa giden engebeli, yılan kavisli keçi yolunu tırmanıyorlardı. Çoban daha sarhoştu, iyice ayılmamıştı, yürürken bir iki kez ayağı kaymış, düşmüş, sonra utangaç kalkmış, yeniden hızlanmıştı.

"Allah kahretsin şu şarap denilen şeyi, şeytan suyu!"

Geri dönüp Kozma'ya baktı, konuşmak için geberiyordu. Durdu, yağmur suları tepesinden aşağı oluk oluk iniyordu.

"Patron," dedi, "niye ağzını açmıyorsun? Patlayacağım, bundan tükezliyorum işte."

"Gevezeliği bırak Haridimo, baksana yağmura tufana, tez olalım."

Gün ağarmadan, düzdeki Türkler farkına varmadan bir an önce Kaptan Mihal'in yatağının olduğu yere varmak istiyordu. Düzenli, sicim gibi bir yağmur yağıyordu, toprağın damarları şişiyor, sular gürül gürül akıp gidiyordu derecikler halinde. Arasıra mavi bir şimşek aydınlatıyordu gökyüzünü, gökgürlemesi bir yamaçtan öbürüne yankılanıyor, sonra yer yer kavuşup ovaya doğru akan yağmur dereciklerinin şarıltısı yeniden duyuluyordu.

"Allahını seversen, patron, aç ağzını da konuş azıcık!" diye yalvardı ihtiyar çoban. "O geldiğin yabancı diyarlarda neler oluyor? Frenkler de bizim gibi bayağı insan mı, yoksa şeytan filan mı?"

Kozma'da söyleşecek keyif kalmamıştı, karanlıkta sessiz yürüyor, bu kutsal zamanı gevezelikle, boş lâflarla harcamak istemiyordu. Gövdesine ve ruhuna acayip, serin bir haz yayılmıştı. Yağmur sularını sakin, rahat kabulleniyordu, kendisi de bir kayaydı, Girit'in bir kaya parçasıydı, şu sırılsıklam durumda, iliklerinde ıslanan taşın, sulanan toprağın sevincini duyuyordu.

Kış iyice bastırmıştı. Tüm Girit sırtüstü yatmış ıslanıyordu. Yağmur suları Osmanlı askerlerinin yaktığı Rum köylerinin, manastırların alevlerini söndürüyordu şefkatli; Hıristiyanların yaktığı Türk köylerinin de ateşini aynı şefkatle söndürüyordu. Türkler, Rumlar, köylerinin yıkıntılarına dönüyor, kendilerine yeni bir çatı kurmaya çalışıyor, taş taş üstüne koyup yeni evlerini yapmaya başlıyorlardı.

Girit bin bir yaralı, yeniden boyunduruk altına giriyordu soluyarak. Tüm bu süre içinde doruklardaki mağaralarda, yamaçlardaki manastırlarda Rum kaptanlar toplantı yapıyor, bir karara varmak için tartışıyorlardı. Metropolit'ten gelen yazıları birkaç kez üst üste okuyorlardı iyice anlayabilmek için, Yunanistan'ın sesini dinliyorlar, kızıyorlar, küfrediyorlar, gökyüzüne sert bakışlar fırlatıyorlar, yumruklarını sıkıyorlar, ama sonunda başlarını eğiyorlardı. Bıçaklarını kınlarına sokmuşlar, silâhlarını bir daha toprağa gömmüşler, işlerinin başına dönmüşlerdi.

Kaleliler dükkânlarını açıyorlardı suratları asık, ağızlarını bıçak açmıyordu, köylüler toprağa eğiliyor, sürüyor, ekiyorlardı, günlük çark yeniden dönmeye başlıyordu. Kaptan Poliksingis de dağdan inmişti, fesinde siyah bir örtü vardı, yas işareti. Gidip kentin kaptanı Aya Mina'ya bir mum yakmıştı, ikonunun karşısında bir süre durmuş, ondan şikâyetçi olmuş, sonra da gidip dükkânını açmıştı. Sokaktan gelip geçenlere görünmemek için dükkânın dip tarafında bir köşeye oturmuş, nargilesini ısmarlamış, dalgın dalgın tokurdatıyor ya da sigara içiyordu. Dışarı, sokağa bakıyor, ama gelip geçenleri, Hanya Kapısından girip kurtarabildikleri ürünlerini satmaya gelen köylüleri görmüyordu: narenciye, turunç, şarap, zeytinyağı... Hiçbir şey göremiyordu. Kaptan Poliksingis'in dudakları gülmüyordu artık, ağu damlıyordu bu dudaklardan. Hatta boş bulunup dağdan inmeye razı olduğuna da pişmandı.

"Dinlememeliydim, ne Yunanistan'ı ne de Metropolit Efendileri," diye geçirdi aklından, "Kaptan Kapros çok iyi etti! Ben de oralarda, doruklarda kalmalıydım, vurulup ölmeliydim. Yaşamak benim neyime? Kalkıp gidesim geliyor, çıkasım geliyor

yeniden doruklara!"

Marpucu nargilenin boynuna doladı, kapının eşiğinde durdu içini çekti. O sırada sokaktan papaz Manol geçiyordu, yağlı cüppesi iyice şişikti, etekleri havalanıyordu. Papaz Kaleden dışarı adımını bile atmamıştı. Cenaze gömüyor, vaftiz ediyor, evleri takdis ediyor, cüppesini, kesesini şişiriyor, gerdanı katmerleşiyordu. Papazın önünden, güpegündüz elinde bir fener, Murcuflos yürüyordu, bet beniz uçmuş, üzüntülü. Papazın elinde kutsal ekmekle kutsal şarap kapları vardı. Kaptan Poliksingis ıstavroz çıkardı, duymuştu kara haberi; papaz Kaptan Stefanis'e günah çıkartmaya gidiyordu. Teknesinin ikinci seferinde Osmanlı karakol gemisinden gelen bir gülle bu kez iki bacağını birden alıp götürmüştü.

"Tanrı ruhunu aziz eylesin," dedi, "erkekçe, yiğitçe davrandı."

Başını salladı, dönüp dükkânın kuytusuna sokulmak için davrandığı anda yoldan geçen Ventuzos ilişti gözüne. Bir battaniyeye sarılmış, tir tir titriyor, ellerini sallayıp kendi kendine birşeyler konuşuyordu. İki gündür Tanrı gazabına uğramış gibi sokaklarda dört dönüyor, bir türlü karara varamıyordu: Açsın mıydı yeniden meyhaneyi, getirsin miydi karısını kızlarını köyden, sağdıcı Yorgaro'nun oradan, koşulsun muydu yeniden bostan çıkrığına? Yoksa her şeye boşverip Kaptan Mihal'in yanına dönsün de ona ne yiğit olduğunu göstersin miydi, şamar oğlanı olmadığını ona bir güzel anlatsın mıydı? "Sağlıcakla Ventuzos," demişti, onu Metropolite haberci olarak son yolladığında, "Sağlıcakla Ventuzos, geri dönmeyeceğini biliyorum!" demişti Kaptan Mihal.

Ventuzos bu sözleri aklına getiriyor, küplere biniyor, şeytanlar başına üşüşüyordu. Kâh ayranı kabarıyor, Kaptan Mihal'e kim olduğunu göstermek için çekip gitmeye karar veriyor, kâh karısı, kızları aklına geliyor, tavernasını düşünüyor, kararından vazgeçiyordu.

Oradan geçerken o da Kaptan Poliksingis'i gördü, işte dedi, koca bir kaptan, o bile kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırıp sindi. Neden? Çünkü Girit'in çıkarı bunda da ondan. Oysa sen Ventuzos, a uyuz, düşün taşın gene bildiğini oku, aklına

eseni yap, öyle mi? Marş ulan, bırak utanmayı arlanmayı. Savaşmakyürek ister, zor iş... Ama baştakiler sana bırak silâhı deyince bu da zor iş ve bırakmak zorundasın! Ventuzos, Kaptan Poliksingis'i görünce bu yüzden sevinmişti, bir iki çift lâf edelim de onunla yürekleneyim, diye düşündü, çoluk çocuk, ev bark kurtulayım sıkıntıdan. Yaklaştı.

"İyi saatler olsun kaptan," dedi, "dağdan geliyorum, sana selâmı var Kap..."

"Has... koca şeytan!" diye homurdandı Kaptan Poliksingis, elini kaldırdı. Ventuzos'u yanında görünce öfkelenmişti, içinde bir utanç duymuştu.

Ventuzos da içerlemişti kaptanın bu davranışına, bu biçim konuşmasına, demek o da kendisini şamar oğlanı sanıyordu, şimdi gösteririm ben ona!

"Dağa döneceğim, yerimi bırakmam öyle kolay kolay, varsa bir söyleyeceğin..." dedi, oysa gideceği falan yoktu şimdilik, Kaptan Poliksingis'i huylandırmak için böyle demişti.

"Sen, sen Ventuzos ha, sen döneceksin dağa," dedi alaycı bir kahkaha atarak, "zor dönersin sen!"

"Zordur dönmek Kaptan, biliyorum bunu, ama yiğitlik öldü mü yani, hadi eyvallah!"

Poliksingis'in vereceği karşılığı beklemeden çekip gitti. Birden kararını vermişti, hayır, gidecekti, dönecekti dağa, boyun eğmeyecekti, Kaptan Mihal'leri, Kaptan Poliksingis'leri utandıracaktı, eğer Tanrı varsa ailesini korurdu, kızlarını everirdi, başgöz ederdi.

Yürüyordu, yürümek ne söz, uçuyordu. Aya Mina Kilisesine uğradı, bir mum yaktı, vedalaşmak istiyordu azizle. Kilise tenhaydı, sıcacık, mis gibi kokuyordu. Aya Mina gümüşler içinde güneş yanığı, atının sırtında, gülümseyerek onu takdis ediyordu. Hadi yolun açık olsun Ventuzos, diyordu, tuttuğun yol doğru yol, üzülme, karına, kızlarına ben dikkat ederim. İki iyi delikanlı bulup everirim onları. Hadi yolun açık olsun kaptan Ventuzos!

Istavrozunu çıkardı hoşnut, kiliseden çıktı, konuşmalar duydu, başını kaldırıp baktı, Metropolitliğin penceresinde cüce Harilaos'un ablak, kıllı suratını gördü. Ne arıyor ola Metropolit-

likte bu aziz soyguncusu tefeci? Metropolit'in hazırladığı oyunu Ventuzos nereden bilsindi?

Cüceyi Metropolit yemeğe davet etmişti, şimdi de kahvelerini içiyorlardı. Başrahibin bir amacı vardı. Atina'ya, Pire'ye göç eden Rum aileleri şu son günlerde dönmeye başlamışlardı, geldiklerinde evlerini berbat, harap durumda buluyorlardı, evlere yerleştirilen Türk köylüleri dolapları, merdiven tırabzanlarını, sandalyeleri kırıp odun yerine yakmışlardı, pencere çerçevelerini de söküp yakmışlardı. Odalar kirli dört duvar, bomboş. Metropolit de işte banker Harilaos'u çağırmıştı, has duygularına seslenecekti, düşük faizle Hıristiyanlara para versindi, toparlansınlardı. Her ayaklanmada binlerce sarı lira kazanırdı, paşalarla arası hep iyiydi, sıkışık durumda kalan Hıristiyanlardan mücevherat, değerli taşlar, gerdanlıklar, bilezikler satın alırdı yok pahasına, şimdi çekmeceleri, kasaları bunlarla dolup taşıyordu. Bu cüce Hıristiyanlığın kurtarıcısı olabilirdi.

Şimdi kahvelerini içiyorlardı; Metropolit kıyıdan köşeden söze başlamış, sadede gelmek için uygun durumu bekliyordu. Başlangıçta cüceye Tanrı üstüne lâf etmişti, dünyanın zenginliklerine sahip olup da ruhunu yitirmek nesine yarardı insanoğlunun? Sonra ustaca lâfı yurtseverlik konusuna getirmişti. Yurt uğruna fedakârlık eden, hatta canlarını veren nice nice yurtseverlerin adları ölümsüzler listesine geçmişti. Unutmayalımdı, fedakârlık demek sadece yurt uğruna can vermek değildi, yurda elden gelen yardımı yapmak da fedakârlıktı, örneğin muhtaç durumda olana kalkınması için para vermek. Bunlar da ölümsüzdü ve millet onlara 'hayırsever vatandaşlarımız' derdi. Onların da adını Tanrı listesine yazardı, hizalarına da Hıristiyanlık için verdikleri paraları, yaptıkları bağışları...

Kurnaz cüce kahvesini yudumluyor, sigarasını tellendiriyor, pencereden dışarı bakıyordu, harap evlere, çatıların üstünden dalgalı denize. Metropolit'in söyledikleri bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu. "Koca keşiş beni tongaya bastırmak sevdasında, ayranımı kabartacak aklınca da çekmecelerimi boşaltacak. Hey zavallım, senin gittiğin yere ben çoktan varıp da

döndüm bile!"

Metropolit'in sustuğunu görünce sigarasını sarı tablaya basıp söndürdü, büyük bir saygıyla Metropolit'e döndü, sesi pek ciddi, pek üzüntülüydü: "Kutsal dedikleriniz Despot Hazretleri," dedi, içini çekti, "ben de kaç kez düşünmüşümdür, aklımdan geçirmişimdir, ah çekerek şöyle demişimdir: Ah ben de tam bir erkek, bir yiğit olaydım da silâha sarılıp canımı yurt uğruna vereydim! Tanrı gazabı işte, neylersin ki kusurlu yaratılmışım, param olsa da, dulun meteliği misali, versem Hıristiyanlığın azıcık nefes almasına, oh demesine yardım etsem! Öbür gün ahirette Tanrının merhametine lâyık olsam. Ama mahvolmuşum ben Despot Hazretleri, işlerim çok ters gidiyor, varsın kötü diller bana yoksulların soyguncusu desinler... İnanır mısınız, Despot Hazretleri. Bakmışsın bir dul kadın gelmiş, bir öksüz kız, bir yüzük getirmiş, bilirsin ki değeri bir mecidiye, taş çatlasa daha fazla etmez, gel gör ki ben iki veririm, yüreğim sızlar, muhtaç karşısında, yoksul karşısında dayanamam, yufkadır yüreğim... İki verir, zarar ederim bile bile, insanım ben de, bende de yürek var, acırım! Bir bağım vardı sattım, bir zeytinliğim o da gitti gider, evimi ipotek ettim Despot Hazretleri, oturduğum evi, Tanrı şahidim, sonum ne olacak bilinmez? İyilik mahvetti beni. Beni Despothaneye davet ettiğiniz zaman kalbim duracaktı. Tanrı büyüktür, rahimdir, âdildir, dedim, iyiliklerin mükâfatını mutlaka verir. Yaptığım iyilikleri, durumumu bildiği için Despot Hazretleri beni çağırttı, Tanrı aydınlattı zihnini, iflas etmemem için Metropolitliğin kasasından bana yardım edecek... İhtiyar heyetinin kasası doluymuş Despot Hazretleri, Tanrıya şükür!"

Metropolit yutkundu. "Lânetleme," dedi içinden, "kusurlu, çıfıt!" Görmek istemiyordu şimdi onu. Kahvesini bir yudumda içip tespihini çekmeye başladı sinirli. Harilaos bağdaş kurup oturduğu kanepeden kısacık bacaklarını sarkıttı, ellerini ovuşturdu. "Kış geldi, soğuklar bastırdı, ne olacak halimiz bilmem böyle kömürsüz, Despot Hazretleri, giyeceksiz, yiyeceksiz! Bütün tavuklarımı satmak zorunda kaldım, sabahları sıcacık bir yumurta içerdim, o da yok şimdi! Tanrı halimize acısın!"

Kalktı, Metropolit'in elini öptü:

"Bizim için de dua et Despot Hazretleri," dedi. "İzninle ben gideyim, hiç de iyi değilim bugün, gidip yatacağım."

Okuldan çocuklar dışarı fırlamıştı bağıra çağıra, birbirini çiğneyerek. Bugün Titiros çocukları geç paydos etmişti, Noel tatiline gireceklerdi. Onun için bugün çocuklara bir söylev çekmek gerekmişti. Şimdi Titiros şişmanlamış, güneşten yanmıştı, yeni evliydi ve bir köylü kızı olan karısı da hamileydi, Titiros sevincinden uçuyordu. Eskiden herkes ona boşverir, küçümserdi, işe yaramazın biri derlerdi, ama artık o da şimdi yokuşa vurmuş, adamdan sayılmaya başlamıştı, haddine miydi okul bızdıklarının, onu tiye alsınlar!

İşte bugün çocukları alıkoymuş, geç paydos etmişti; bu önemli gün üstüne onlara bir konuşma yapmış, İsa'nın neden dünyaya geldiğini yasaya saygısız Herod'un ki tıpkı Büyükkale'nin paşasına benzer, neden onu öldürmek istediğini, ama Tanrının haksızlıklara meydan vermediğini, elini uzatıp İsa'yı kurtardığını anlatmıştı. Çocuklara İsa'nın yaşam öyküsünü de anlatmıştı kısaca; nasıl büyümüş, yetişmişti, iyi bir çocuktu, öğretmenlerini, anasını babasını, büyüklerini sever sayardı, hiç yalan söylemezdi. Sonra nasıl çarmıha gerildiğini de anlatmıştı. Herod, yukarıda söyledik, tıpkı paşaya benziyordu, sakalı, fesi, burnundaki beni, ama sakın bunu kimseye söylemeyin. Yahuda da Arap Süleyman, tıpkı tıpkısına, kapkara, yatağanı, başındaki sarığı, sakın bunu da kimse duymasın ha! Çok çekmişti İsa Hazretleri, küfürler, kırbaçlar, giysilerini yırtmışlardı, başına dikenden bir çelenk geçirmişlerdi, en kötüsü de çarmıha germişlerdi, tıpkı Girit'in de çarmıha gerildiği gibi. Ama çocuklar hiç üzülmeyin, söz veriyorum size, İsa Efendimiz nasıl yeniden dirildiyse, bir gün Girit de yeniden dirilecek. Biz yaşlılara onun özgürlüğüne kavuştuğunu görmek nasip olmazsa, mutlaka siz küçüklere, gençlere nasip olacak. Yalnız akıllı olun, tatil günlerinde yaramazlık etmeyin, okuduğumuz derslerin üstünden geçin, bellediğimiz üç marşın sözlerini de ezberleyin bir güzel, tatilden sonra kaldırıp okutacağım: "Keskin kılıcından tanırım seni..." "Dağlarda, doruklarda..." bir de "Ey benim ince keskin kılı-

cım!"

Ventuzos okul çocuklarının geçmesini bekledi; en arkadan da Titiros geliyordu, aylardır onu görmemişti, neredeyse tanıyamayacaktı.

"Hoca, canavarotu yedin, canavarlaştın bakıyorum! Dağa dönüyorum," dedi böbürlenerek, "bir diyeceğin var mı ağabeyin Kaptan Mihal'e?"

Titiros heyecanlanmıştı, Ventuzos'un elini sıktı.

"Ventuzos," dedi, "bir yiğitsin sen, gerçek palikarya, kusura bakma, bunca zamandır seni tanırım, ama bunu yeni anlamışım.."

"Hiç mi hiç palikarya değildim ben hoca, ama ne gelir elden? Olduk çıktık işte. Körle yatan şaşı kalkarmış... Vebali Kaptan Mihal'in boynuna!"

"Ben de kendi görevimi yapıyorum, böyle de ona, benim yolum da bu, dizi dizi Giritli yavruların sorumluluğunu taşıyorum. Onların içinde, elimden geldiğince Girit sevgisini uyandırıyorum. Girit öfkesini aşılıyorum onlara. Böyle de ağabeyime. Dağdan indiysem, Girit'in çıkarları bunu gerektirdi de ondan. O da bıraksın silâhını da insin, böyle de ona."

"Merak etme hoca, söylerim, söylerim söylemesine ya, bizim ineceğimiz filan yok dağdan, hadi eyvallah!"

"Yolun açık olsun Ventuzos!" diye karşılık verdi, koltukları kabarmış, göğsü çıkık, başı dik, çakı gibi; Lazareto Kapısına doğru uzaklaşan Ventuzos'a baktı, ardından kıvançla.

Harilaos gidince Metropolit kalkıp diyakozunu çağırdı:

"Diyakoz," dedi, "yoruldum, çok yoruldum. Ama Arahondopula'ların oraya kadar gitmem gerek, Paşa da orada olacak. Bunca zaman sonra ilk kez karşılaşacağız. O Metropolithaneyi uygun görmedi, ben de paşa konağını, Arhondula'nın evinde buluşalım öyleyse dedik."

"Madem yorgunsunuz, merkebi semerleteyim öyleyse," dedi Diyakoz. Karakuru bir köylüydü, kampana gibi sesi vardı, korkunç gücüyle ün salmıştı, Metropolit'in peşinden giderken sanki giden o değil de bir aslandı; sakallarındaki bıyıklarındaki

ensesindeki saçlar ve kıllar koca bir yastığı doldurmaya yeter de artar.

"Öyle olsun erenler, haklısın, semerlet. Cimri herif canıma okudu..."

Diyakoz besili merkebi çekti, semerledi, semerin üstüne iki katlı kalın bir battaniye serdi, battaniye işlemeliydi, servi ağaçları, haçlarla süslenmişti, nakışlı; avludaki peykeye yaklaştırdı, Metropolit'in koca gövdesine el verip semere oturttu, yuları eline alıp çekmeye başladı.

Paşa bu sıra yemeğini bitirmişti, pişmiş bir tavuğu gövdeye indirmiş, bir sürahi de şarap dikmişti. O da Süleyman'ını yanına çağırmıştı:

"Bre Süleyman, az sonra koca gâvur papazıyla buluşacağız, buluşup da Müslümana, Hıristiyana düşmanlığın sona erdiğini, kurtla kuzunun barıştığını ilan edeceğiz. Yaya gitmek olmaz, atımı hazırlayın, sen de gel benimle. Fazlaca kaçırdım yemeği, yolda dikkat edersin, düşerim müşerim de attan, Allah saklasın; uykum da var hani."

Tam da paşa merdiveni inmiş avluya çıkacaktı ki, karşıdan Büyükkale'nin iki ünlü cin çarpmışı, yaman zararsız delisi göründüler kol kola: Barbayani ile Efendina. İkisi de yedi kat göklerde dolaşır olacaktı, sıkıca birbirinin koluna girmiş, yan basıp durmadan tökezliyorlardı, kahkahalar atıyorlardı. Barbayani'nin bugün bayramı vardı, kız torunlarından biri doğurmuştu, hem de oğlan doğurmuştu, bu oğlan onun ilk torun çocuğuydu. Kafayı adamakıllı çekmişti sevincinden, çekince de aklına Efendina gelmişti, çağırtmıştı Efendina'yı. "Otur Efendinam, otur da ye, iç."

"Bana haram yedirtmeyeceğine yemin et," demişti Efendina, iştahla sofradaki yemeklere bakıp.

"Ederim bre Efendina, korkma, ne domuz eti yedireceğim sana ne de şarap içireceğim, şarabın hepsini kendim içeceğim."

"Şarabın pek zararı yok," dedi Efendina, "içerim, herkes içiyor."

"Günahına giremem Efendinamın," dedi Barbayani, "ne olur ne olmaz, sana ben salep veririm, içersin."

"Yok, yok, salep midemi bulandırır benim, Barbayanici-

ğim, şarap içerim şarap, zararı yok, ancak domuz eti yasak."

Bir testi şarap için kafayı bulmuşlardı.

"Ne dersin Efendina?" dedi Barbayani, "seninle bir iş yapalım mı?"

"Ne istersen Barbayaniciğim, yeter ki bana bir kaldırımdan ötekine geç deme."

"Merak etme, seni sırtıma alıp geçiririm. Dinle bak... Sen Türksün ben de Hıristiyan. Beni öldürmek mi istiyorsun? Al işte bıçağı da kes kafamı!"

"Olmaz, dinim aşkı için olmaz!" diye yaygarayı bastı Efendina, "at o bıçağı elinden Barbayaniciğim, düşüp bayılacağım."

"Eh ben de seni kesmek istemiyorum. Bütün Türklerle Hıristiyanlar biz ikimiz gibi olmalı değil mi? Kardeş gibi yaşamalı, değil mi? Hiç görmedin mi dişi bir köpeğin eniklerle kedi yavrularını bir arada emzirdiğini? Eh, Girit de öyle işte. Bak ben ne derim: İkimiz kol kola şimdi, hemen gidip paşanın huzuruna çıkalım, diyelim ki ona, bak paşa efendim, bak gör Türklerle Hıristiyanlar nasıl barışırlar! Şu gördüğün Efendina Türklüğü temsil ediyor, bendeniz Barbayani de Hıristiyanlığı, kardeş olduk biz, doldur içelim! Paşa iyi insandır, iyidir şeytan götüresice, gülmekten katılacak ve Süleyman'ına seslenecek: 'İkram et çocuklara,' diyecek ikram et, hayırlısı! Dolabından iki madalya çıkarıp bize verecek, temenna çakıp oradan çıkacağız, kol kola dalacağız sokağa, sen ve ben ikimiz, Türklük ve Hıristiyanlık, büyük caddeyi geçip kiliseye gideceğiz, dua edeceğiz... sonra da camiye varıp namaz kılacağız. Sonra da Hüseyin Ağanın kahvesine gideceğiz, hani Türk oğlanları şarkı söyler de adamın aklı şaşar zevkten. Enosis mi istiyorsun? Al işte sana enosis, Barbayani ile Efendina, yaşasın enosis! Zito enosis! Anladın mı Efendina? var mısın?"

"Peki yaya kaldırımları ne olacak?" dedi Efendina, soğuk terler döküyordu.

"Korkma dedim sana, sırtıma alır geçiririm seni, iyi yüzme bilirim. Ama, eğlen azıcık da silâhlarımı kuşanayım, kılıcımı alıp nişanımı takayım, görsünler de öyle gidelim!"

Duvarda asılı kılıcını aldı, kuşandı, mutfaktaki dolaptan teneke nişanını da çıkarıp göğsüne, tam kalbinin üstüne taktı.

Bu nişan meyve ağaçlarına nazar değmesin diye takılan teneke levhalar kadar büyüktü.

"Marş," dedi, "İsa ve Muhammet adına! Sen de söyle Efendinam, gözünü seveyim!"

"Ama önce Muhammedimizin adını anarım ben, peşin pazarlık!"

"Söyle söyle, nasıl istersen. Hadi."

"Muhammet ve İsa adına!" dedi Efendina ve ikisi birden sağ ayaklarını kaldırıp eşiği aştılar.

Yolda Efendina başını Barbayani'ye çevirdi.

"Ne dersin Barbayani," dedi, "Ali Ağaya uğrayıp o zavallıyı da alalım mı yanımıza? O ne Türktür ne de Rum, hem Türk hem Rum. Hünsa. Gidelim onu da alalım, tüm milletler tam tekmil çıkalım paşanın huzuruna."

"Gidelim ya," dedi Barbayani, duyduğu sevinç öylesine büyüktü ki cümle alemi kucaklamak geliyordu içinden. "Gidelim Efendina," dedi, "o da insan, varsın hünsa olsun dediğin gibi, o fakir de bir madalya taksın göğsüne."

Yokuş aşağı yürüdüler, Kaptan Mihal'in mahallesine geldiler, Ali Ağanın alçacık kapısını çaldılar. İçerden tak tuk nalın sesleri duyuldu.

"Kim o?" diye ipincecik, duyulur duyulmaz bir ses geldi.

"İki dost Ali Ağa," dedi Barbayani, "aç kapıyı. İyiliğin için geldik."

"Korkarım ben çocuklar bre çocuklar, gidin işinize... Hangi iki dost?"

"Benim ben, Ali Ağa," diye atıldı Efendina. "Ben, Efendina Kavalina."

Kapı açıldı. İhtiyar büzülmüş, bet beniz atmıştı. Hıristiyan komşular evlerini bırakıp gittiklerinden bu yana, zavallı, evinden dışarı çıkmak yürekliliğini gösterememişti! Ne Hıristiyanlar artık ona güveniyor, ne de Türkler yüzünü görmek istiyordu. Her Allahın sabahı kırlara gidiyor, ot topluyor, haşlayıp yiyordu yavan, zeytinyağsız, limonsuz; çorap örüp satıyor, geçinip gidiyordu. İnsanların akıllanacağı, avlularda ikindi ziyaretlerinin başlayacağı, güzel ziyafetlerin verileceği günleri bekliyordu, barsakları bayram etsindi.

Ali Ağanın halini gören Barbayani çok üzüldü, birden bu Türkü ne çok sevdiğini anladı, süzülmüş olmasından, zayıflığından endişeye kapıldı.

"Ne oldu sana Ali Ağa?" dedi, kollarını açıp ihtiyarı kucakladı.

"Hastayım hasta, Barbayani, bak eğilemiyorum, tutulmuşum... her yanım tutulmuş..."

"Gelir misin paşaya gidelim?" dedi Efendina.

"Paşaya mı dedin," diye bağırdı ihtiyar ürkek, "ne yaparım ben orada? Bir yere gidemem ben!"

"İyiliğin için Ali Ağam," diye araya girdi Barbayani, "nişan verirler sana da."

"Allahınızı severseniz hadi işinize, rahat bırakın beni!" diye bağırdı ihtiyar, kapıyı yüzlerine kapadı.

"Bırak onu Efendina," dedi Barbayani, "o hünsa bile değil, ölmüş o ölmüş. Biz ikimiz gidelim!"

Yeniden yola koyuldular, meydana vardılar, paşa kapısından içeri girdiler — böylece paşanın tam merdivenleri inip avluya çıkacağı anda bu iki zararsız deli karşısına dikilivermişlerdi.

"Paşa efendimiz," diye bağırdılar ikisi birden paşayı görünce, "azıcık eğlen de bizimle iftihar et!"

"Ne istersiniz bre horoz beyinliler," dedi paşa, gülmeye başladı, "o ne maskaralık bu sizinkisi?"

Efendina, bu kez de uçkuru kopmuş çuval bezinden şalvarını tutuyordu, Barbayani'nin kılıcı da apış arasına sokulmuş çelme takıyordu, salına tökezleye yaklaşıyordu. Önce Rumluğun temsilcisi konuştu.

"Paşa efendi," dedi son derece resmi, "ben bildiğiniz salepçi Barbayani değilim, ben şimdi Hıristiyanlığın kendisiyim. Şu gördüğünüz Efendina Kavalina da, Türklüğün temsilcisi. Önce fesat otu yedik kavga ettik, sonra da bal tadıp dost olduk. Dost olduk ve şimdi kardeşiz, anladın mı paşa efendim? Kendi enikleriyle kedi yavrularını bir arada emziren dişi köpek gördün mü sen hiç? Eh, dedik, Girit de böyle olsun dedik, niye kavga edelim? Meme çok Girit'te, bol da süt indirir, topumuza yeter de artar bile, anladın mı paşa efendi? Huzur öyleyse, birlik, sevgi, iyi geçim, temiz yürek! Bugün büyükdede oldum ben, dedeydim

büyükdede oldum, Zito Enosis!"

"Bre Süleyman," diye buyurdu paşa, gülmekten katılıyordu, "bu adam deli değil, bak neler söylüyor. Metropolit'ten daha akıllı bunlar vallahi, benden de daha akıllı. Şunlara bir rakı ikram et, bir de harup ver meze..."

"Ya nişan?" dedi Barbayani umutsuz, "nişan vermeyecek misin bize, paşa efendi?"

"Var ya senin bir tane göğsünde, yetmez mi?"

"Efendina için..." dedi Barbayani, şalvarı düşük arkadaşını gösterdi.

"Süleyman şuna bir sicim ver de şalvarını bağlasın," dedi paşa, başka nişan kalmadı. Hadi, işim var şimdi!"

Paşa, Arhondula'nın oraya geldiğinde Metropolit'in eşeğini kapının halkasına bağlı buldu, buna sevindi.

"İşte," dedi, "keşiş benden önce gelmiş, demek boyun eğdi."

Süleyman, paşayı atından indirdi. Paşa saksılarla süslü, plakalarla döşeli büyük avluya girdi, soylu kart kız onu karşılamak için kapıda göründü. Korseli, pudralı, kıkırdaklaşmış, ince, tavan süpürgesi gibi uzun boylu, burnundan ağu damlıyor. Paşaysa kısa boylu, şişman, güleç yüzlü, uzun kalın burunlu, mahmur gözlü. Metropolit ayağa kalktı, paşa karşılık olarak temenna çakıp karşıdaki koltuğa gömüldü, tespihini çıkardı. Kart kız içeri girdi, sonra yeniden dışarı çıktı, adanın büyük sorunları üstüne rahatça konuşabilmeleri için iki büyük kelleyi yalnız bıraktı.

Uzunca süre sustular. Metropolit önündeki sarı mangala ellerini uzatmış ısınıyordu, iyi hissetmiyordu kendisini, üşüyordu. Paşa mahmur, esnedi, onun esnediğini gören Metropolit de esnedi.

"Bugün hava soğuk," dedi Metropolit sonunda lâfı açmak amacıyla.

"Eh, kış geldi Metropolit efendi," diye karşılık verdi paşa, bir daha esnedi.

Sustular. Bir serçe kuşu gelip pencerenin pervazına kondu, içeri baktı paşayla Metropolit'e, birşeyler cıkcıkladı, uçup

gitti. Şimdi de paşa mangala yaklaştı, yeniden ağzını açıp konuştu, ama bunu zorlukla yaptı:

"Kömür insanın başına vurur derler, başım ağrıyor."

"İyi yanmamışsa, öyle derler," dedi Metropolit, esnedi, onun esnediğini gören paşa da esnedi.

Sustular. Paşanın mangala uzanmış elleri yoruldu, indirip dizlerinin üstüne koydu, çevresine bakındı. Büyük duvar saatine baktı, nakışlı ufak bir ağaç kutunun üstünde yeşil bir vazo, vazoda da kadifeden kıpkırmızı yapma güller, vazonun hemen yanında da tepesi açık, içi oyuk bir Arap kellesi, kellenin içinde kibritler. Kapının üstüne de kendi portresi asılıydı paşanın, paşa portresine imrenerek baktı, tıpkı kendisiydi, kılı bile eksik değildi, kırmızı, siyah, altın yaldızlı boyalarla yapılmıştı, portredeki fesin püskülünün sallandığını sandı.

İrkildi paşa, "Metropolit efendi," dedi endişeli, "portrede fesimin püskülü sallandı, olur mu böyle şey? Ne dersin buna sen?"

Metropolit yorgundu, bıkkındı, günlük öğle uykusunu uyuyamamıştı. Tüm gücünü ortaya koyup döndü, portreye baktı, ama niye dönüp baktığını unuttu, sustu.

"Olur mu böyle şey?" diye bir daha sordu paşa, "olur mu Metropolit efendi?"

"Efendim?"

"Portrenin püskülü?"

"Ha, evet, olmaz elbet," diye karşılık verdi Metropolit, ağırlaşmış kafasını koltuğun sırtlığına dayadı. Paşa da kendi başını dayadı, gözlerini yumdu. Onun gözlerini yumduğunu gören Metropolit de kendi gözlerini yumdu.

Duvar saatinin guguğu fırladı dışarı, saati çaldı. Dışarıda poyraz boyuna azıtıyordu, avludaki kuru yapraklar harmanlanıyordu. Serçe pencereye bir kez daha gelip kondu, üşümüştü, açtı da, camı gagaladı. Ama içeriden korkunç bir horultu geliyordu, ürktü, uçup gitti. Evin kedisi girdi içeri, sırma gibi, bıyıklı, tam bir Giritli, Metropolit'in dizlerine sıçradı, koca göbeğinin dibine çöreklendi, ısındı, mutlu mutlu mırıldandı, uyudu. Guguk bir daha fırladı dışarı, saati çaldı.

Arhondula huzursuz, kulağını anahtar deliğine dayamıştı,

hiçbir ses duyulmuyordu, sadece iki uzun, keyifli, iştahlı horultu; biri bando davulu gibi gümbürtülü, öteki trampet gibi dandanlı, neşeli.

"Bir kahve pişireyim de uykuları açılsın," dedi mutfağa girdi, ibriği ateşe sürdü.

Az sonra paşa kapının gıcırtısını duydu, gözlerini açtı, kart kız elinde kahve tepsisi karşısında duruyordu.

"Uyudu," dedi alaycı, Metropolit'i gösterdi. "Dayanamıyor mübarek adam, adamakıllı kocamış."

Kahve kokusu burnuna çalınınca Metropolit de gözlerini açtı.

"Eline sağlık Arhondula," dedi, fincanı avuçladı. "Neredeyse uyuyacaktım."

İkisi birden kahvelerini höpürdetmeye başladılar mutlu. Metropolit'in uykusu açılmıştı, paşaya döndü:

"Bu yıl buğday ürünü çok iyi paşa hazretleri," dedi.

"Arpa da iyi Metropolit efendi," diye karşılık verdi paşa kırık dökük Rumcasıyla, ayağa kalktı. "Faydalı bir gün geçirdik bugün, bir başka gün gene buluşalım Metropolit efendi, buluşur konuşuruz."

"Memnunlukla paşa hazretleri," diye karşılık verdi Metropolit, sırtını koltuğa dayadı, gücünü toparladı, o da ayağa kalktı.

Arhondula'nın evinin önüne kalabalık toplanmıştı, bunca zaman sonra kentin iki yüce başının bu konakta buluşacakları, konuşup bir anlaşmaya varacakları, memlekete huzuru geri getirecekleri duyulmuştu. Şimdi onları bekliyorlardı ayazda, titreye titreye, el ele kapıda görünmelerini bekliyorlardı.

Doktor Kasapakis oradan geçerken eczacı Aristoteli'yi görmüş, durmuştu, eczacı da bekleyenler arasındaydı.

"Hayrola Kir Aristoteli," dedi, "ne oluyor, cenaze filan mı var yoksa?"

"Şom ağızlı," dedi eczacı. "Paşayla Metropolit buluşmuşlar, konuşuyorlar, memlekete huzur getirecekler. Demin biri yaklaşıp pencereden içeri bakmış. Kartlarını açmışlar oynuyorlar, dedi, Metropolit almış kalemi kâğıdı birşeyler yazıyor, paşa elini kolunu sallayıp konuşuyor, hah, şimdi mühürlerini basacaklar,

dedi demin. Madam Marsel ne âlemde?"

Doktor omuz silkti.

"Hep öyle, hiçbir değişiklik yok, ağabeyimin çiftliğine hava değişimine gönderdim kendisini."

Keyifliydi, karısını başından savmış, hizmetçi kızla baş başa kalmıştı.

Onlar bunları konuşurken, dönemeçten Dimitro Piçikolo göründü topallayarak. Kendi deyimiyle, yüreğindeki sıkı örtüyü kaldırabilmek için, şemsiyesini alıp aylarca dağlarda, kırlarda dolaşmıştı, şimdi yeni dönmüştü oralardan. Çok az konuşurdu, sesini periler alıp götürmüşlerdi, cinlinin biriydi, köylüler bu süre ona hep bu gözle bakmışlar, kendisinden bir dilim ekmeği esirgememişlerdi. O da köylülerin bu dilimini alır yer, şemsiyesi bazan sıkı sıkı koltuğunun altında, bazan da yağmura ya da güneşe karşı başının üstünde açık, bir başka köye doğru yola çıkardı.

Girit'in ölümle cebelleştiği sürede, ünlü Kaptan Piçokolo'nun oğlu Dimitro, işte böyle kasvetli yol alıp köy köy dolaşmıştı. Ama şimdi Girit yeniden huzura kavuşmuştu; Dimitro da huzur içinde kente dönüp sevgili karısı Pinelope kadına kavuşmuştu... Pabuçlarının köselesi erimiş, giysileri yırtık pırtık, başı kabak, pantolonu bollaşmış, kadın şalvarı gibi kıvrım kıvrım dalgalanıyor, baldırları bacakları bu bol pantolon içinde yüzüyordu.

"Amma da zayıflamış zavallı," dedi şişman doktor, gülümsedi, "pantolonunun bacakları boşalmış..."

"Merak etme," dedi eczacı, erken kocamış kafasını salladı, şöyle demek istiyordu: 'Onunki bir şey mi... hiçbir şey değil, asıl onulmaz kötülük seninkisi...' Eczanesi aklına gelmişti, 'Büyük Caddede böylesine bir eczanen olsun da bunu devredecek bir oğul sahibi olmayasın,' sonra rafta kalmış üç kızkardeşini, dış kapıdaki üç deliği hatırladı... 'Başkaca bir eğlenceleri yok zavallıların,' diye düşündü, 'başka bir avuntuları yok, bu deliklerden dış dünyayı seyrediyorlar...'

"Hoş geldin Dimitro," dedi Doktor, Dimitro önünden geçerken, "nasıl, iyi misin?"

"Şükür Tanrıya, bacağımızı kırdık işte," diye karşılık verdi

Dimitro, yürüdü.

"Salt aklı kıt olanlar şu dünyanın tadını çıkarıyorlar," dedi eczacı, topallayarak uzaklaşan Dimitro'ya bakıp. "Akıllıların vay haline!"

"Nasıl da unuttum," dedi doktor, "gidiyorum!"

"İşin iş senin, şanslı adamsın! Hastaya mı gene?"

"Kaptan Mihal'in yeğeninin getirdiği Yahudi kızı korkusundan düşük yapmış. Sarışın, tatlı bir kız, görmedin mi onu?"

"Yahudi kızıyla evleneceğine hiç evlenme daha iyi," dedi eczacı kötü kötü, Arhondula'nın avlusuna bakmak için ayaklarının ucuna kalkmış, içeri bakıyorlardı... Eczacı toparlandı, boynunu uzattı, gözlerini dört açtı, olup bitenleri bir tamam, hiçbir şey kaçırmadan görmek, sonra da gidip kızkardeşlerine anlatmak istiyordu. Her şeyi de görmüştü işte... Metropolit koca gövdesi, bembeyaz sakalıyla, kısacık boylu, fırça sakallı paşanın koluna girmiş avluda saksıların arasında ağır ağır, gayet ciddi, dış kapıya doğru yürüyorlardı. Türklükle Girit kol kola; Müslümanlarla Hıristiyanlar aralanıp geçmeleri için yol açtılar. Paşa şimdi iyice uyanmıştı; Metropolit'in koluna asılmış, sağa sola gülümseyerek selâm yağdırıyordu. Ama Metropolit'in kaşları çatıktı. Âsâsına abanıyor, bir an önce kolundaki paşadan kurtulmak istiyordu. Diyakoz merkebin ipini kapının halkasından çözdü, Süleyman da atı alıp yaklaştı... Tam o sıra Arhondula'nın ressam olan dilsiz, sağır erkek kardeşi yanlarına sokuldu. Köse, çiçekbozuğu, ağzını açmıştı, salak. İki ünlü misafiri selâmladı, birşeyler homurdandı, ağzının salyaları paşanın sakalına sıçradı...

Bu ara Noemi'nin gelin girdiği ev altüst olmuştu. Noemi bütün gece uyuyamamıştı. Kocasını düşünüyordu, kimbilir hangi dağın doruğundaydı şimdi, karnındaki oğlunu düşünüyordu, şu an oğlan durmadan karnına tekme atıyordu. Belirsiz bir korku Noemi'yi bütün gece uykusuz bırakmıştı, kapkara bir felâket vardı evin havasında... Gözle görülmeyen bir gövde, duyulmayan bir ses, bir hayalet... Sakın kocasının ölü babası olmasındı? Sabaha karşı bu aklına geldiğinde soğuk terler dök-

müştü, saçlarının dibinden ter fışkırmıştı. Ayağa fırlamıştı. Boğulacak gibiydi. Pencereyi açtı, içeri giren ayazla ürperdi, gün ışıdı, Noemi aşağı indi, yaşlı kaynanası ocağa eğilmiş ateş yakıyordu.

"Anne," dedi, "iyi hissetmiyorum kendimi, çıkıp azıcık hava alayım."

Ana başını kaldırıp ona baktı. İrkildi. Genç kadının yüzü süzülmüş, kemikleri sayılıyordu, gözlerini siyah bir çelenk çevrelemişti.

"Nereye gitmek istiyorsun sabah sabah kızım, bu soğukta?" diye sordu acımaklı. "Yorulmamalısın."

Noemi ikircikliydi. Nasıl bir korkuya kapıldığını açıklamaktan utanıyordu, sabahın erken saatlerinde bu korkudan kurtulmak için gideceği yeri söyleyemiyordu.

"Bilmiyor musun nereye gideceğini?" diye sordu bir daha ihtiyar kadın.

"Biliyorum anne, biliyorum, kiliseye, bir mum yakacağım."

Ana çığlığı bastı:

"Düşünde gördün onu, değil mi kızım, gördün onu?"

"Evet."

Ana bakışlarını boşluğa sapladı, çenesi titriyordu. Ölmemişti daha doğruydu, ölmemişti, boşlukta geziniyor, evin çevresinde dolanıyor, kapı aralıklarından giriyor... Yine kafasında bir kötülük var...

"Evlâdım," dedi ana alçak sesle, sanki ölü kocasının duymasından korkuyordu, "git evlâdım, git de mumunu yak, yalvar ona, sana acısın... Ama Allahaşkına hamile olduğunu söyleme..."

"Hayır, anne söylemem..."

"Şalımı da al, iyi örtün, üşüme..."

Kilise bomboştu, renkli camlı pencerelerden günışığı giriyor, ikonları, tavanda asılı büyük avizeyi, orada burada duran çeşitli bronz dinsel tören ve ayin gereçlerini, kapının sağındaki bir rahlenin üstünde asılı duran süvari Aya Mina ikonunu aydınlatıyordu. Noemi masanın üstünden bir mum aldı, sol tarafta Kutsal Kapının yanına asılı Meryem Ana ikonuna doğru yü-

rüdü. Ölü kayınpederiyle yüz yüze gelmekten, karşı karşıya durup konuşmaktan çekiniyordu, bir aracı istiyordu, aracı olarak da Meryem Anayı seçmişti.

İkonun gümüş kandilini yaktı, arzulu çenesi, mahzun bademgözleri, başındaki vişne çürüğü başörtüsüne iliştirdiği altın yıldızcıkları parladı Meryem Ananın... Noemi diz çöktü, uzun süre böylece ikona baktı, baktıkça da yüreği ferahladı, yüzü tatlılaştı... Bakire, oğlunu kucağına almış, göğsüne bastırmıştı, sanki birilerinin gelip yavrusunu alıp götürmelerinden korkuyordu, yanağını şefkatle, içtenlikle yavrusunun yanağına yapıştırmış, oynaması için ona ağaçtan minnacık bir haç veriyordu...

Noemi ayağa kalktı, elindeki mumu yakıp sehpadaki mum deliğine koydu, Meryem Anayayaklaşıp konuşmaya başladı, daha duaları öğrenmemişti, Meryem Anayla bir komşu kadınla konuşur gibi konuşuyordu, Noemi bunalmış, gidip komşu kadınının kapısını çalmıştı sanki...

"Ana," dedi, "ben Yahudi kızı Noemi, dünyanın öbür ucundan kalkıp geldim buraya, babamın dininden vazgeçip Hıristiyan oldum. Çok zor durumdayım, Ana, bana yardım et! Söyle ona geceleri gelip bana işkence etmesin, söyle ona da bana kötülük etmesin, ben onun evinin iyiliğinden başka bir şey istemiyorum, oğlunu seviyorum, başkaca bir sevincim, mutluluğum yok... Ana, sana bir şey daha söyleyeceğim, ama bunu ona söyleme sakın... Üç ay sonra ben de ana olacağım, oğluma bir kötülük yapmasından korkuyorum, engel ol ona! Bak ayaklarına kapanıyorum, dünyanın tüm analarının anası, bana yardım et!"

Gözlerini kaldırdı, mahzun, umutsuz, kendisine bakan Meryem Anaya baktı, Meryem Ananın gözlerinden birden yaşlar boşanmaya başlamıştı sanki. Noemi telâşlandı, kulaklarındaki altın küpeleri çıkardı, ikona iliştirdi, bu küpeler kocasının armağanıydı. "Meryem Ana, sana verecek başka bir şeyim yok," diye mırıldandı, "bu küpeleri kabul et, beni anarsın..."

Eve döndü, görümcesi onu görünce başını silkip yüzünü çevirdi. İhtiyar ana gelinine yaklaştı:

"Ölü kayınbabana mum yaktın mı evlâdım?" diye sordu. "Bir ses duydun mu, bir şey söyledi mi sana?"

"Anne, yatmaya gidiyorum, yoruldum..." dedi Noemi yorgun, ağır ağır merdivenleri çıktı, gelinlik demir karyolasına uzandı; bu demir karyolada, yaşadığı sürece kayınpederi de karısıyla koyun koyuna yatmışlardı.

Hava çok ağırdı, Noemi zorlukla soluyordu, gözleri açıktı, karanlığın içinden ölü kayınpederinin çıkıp gelivermesinden korkuyor, kapayamıyordu gözlerini... Duvar saati üst üste çaldı, yeniden çaldı, minarelerden müezzinin o içten gelen tatlı sesi duyuldu. Öğlen olmuştu. Noemi'nin ağzı acıydı, yemeğe inmedi, gözlerini çatıların üzerinden görünen palmiyeye dikti, bu palmiye Arhondula'nın avlusundaki o büyük palmiyeydi... Zehir gibi bir rüzgâr esiyordu, pencere kanatları birbirine çarpıyor, palmiyenin sivri uzun yaprakları kılıç gibi havada sallanıyor, birbirine giriyor, çatışıyorlardı... Karşı duvardaki ikonluğun kandili cızırdamaya başladı, minnacık bir alev sıçradı, sanki bu minnacık alev fitilden kaçıp kurtulmak istemişti, Noemi kalkıp kandilin yağını tazeleyecek gücü kendinde bulamadı.

Çevresine bakmaktan yoruldu, gözlerini kapadı... Uyuyup uyumadığını iyice bilemiyordu, hatırlayamıyordu. Ama gözlerini kapar kapamaz birisinin kapıyı açıp içeri girdiğini kesinlikle hatırlıyordu. Noemi karyolanın bir köşesine büzülmüş, bütün gücünü toplamış, gözlerini açmıştı. Kimsecikler yoktu! Ama karyola topuzlarının arasında, boşlukta birinin durduğunu hissediyordu.

"O işte, ta kendisi," diye mırıldandı Noemi, gözleri yuvalarından dışarı fırladı korkudan. Kandil sönmüştü, ikonlar karşıdaki gölgeyi yutuvermişlerdi...

Öylece korkulu gözlerle bakıyor, karyola topuzlarının arasındaki boşluğun koyulaştığını, donup biçimlendiğini görüyordu... İlkin boşlukta iki gümüş piştov parladı, sonra kalın bir ense, kapkara bir bıyık, bir çift diken kaşın altında pusuya yatmış iki göz... Karyola topuzlarının arasında bir adam belirmiş yaklaşıyordu gölge gibi...

"Meryem Ana," diye çığlığı attı Noemi, "İmdat! Kov onu! Kov!"

Ama adam bir gölge gibi yanaşıyor, yanaştıkça gözleri büyüyor, daha da sertleşiyordu bakışları, şimdi gıcırdayan dişleri

de görünüyordu açık seçik... Gölge Noemi'nin tepesinde gelip durdu.

"Meryem Ana," diye yeniden çığlığı attı Noemi, "Kov onu! Kov!"

Ama gölge adam, birden elini uzattı, yatak örtülerini tutup öteye fırlattı, Noemi'nin karnına yumruğunu indirdi.

Zavallı Noemi, yürekler acısı bir çığlık koparıp karyoladan aşağı yuvarlandı. Aşağıdan gürültüyü duyan ana merdivenleri dörder dörder çıkıp odaya daldı, gelinini kanlar içinde buldu.

"Marya!" diye seslendi kızına, "Doktora hemen doktora koş!"

Ana yerden düşüğü kaldırdı, Noemi'nin şakaklarını gülsuyuyla ovdu, sönen kandili yaktı, doktoru beklemeye başladı. Bekliyordu, içinden gizli, yürekler acısı bir ağıta başlamıştı ölü doğan torunu için... Gelini gözlerini açtı, yüzü sapsarıydı, çevresine bakındı kendinden geçmiş. Neredeydi, bu kanlar neydi, karnına kim vurmuştu da o dayanılmaz acıyı duymuştu? Sancılar içindeydi, bağırmamak için dudaklarını ısırıyordu. Üzerine eğilmiş şakaklarını gülsuyuyla ovan yaşlı anayı gördü, ellerini uzattı:

"Anne," diye mırıldandı, "anne her yanım acıyor..." yeniden gözlerini yumdu.

Ana gelininin yanına çömelmiş, şakaklarını gülsuyuyla ovuyor, oğlunu düşünüyordu. Nereden bilecekti şimdi o başına gelen bu felâketi, o şimdi şu saatte, büyükbabanın avlusunda acaba ne durumdaydı?

Ama şimdi Kozma büyükbabanın avlusunda değildi, gecenin karanlığında, yağmur altında, bayır yukarı dağ yolunu tutmuş gidiyordu...

Ardından da ihtiyar çoban Haridimo'nun kamburlaşmış ince gövdesi yol alıyordu. Kozma konuşmuyordu, büyükbabanın ölüm olayını korku ve hayranlıkla gözlerinin önüne getiriyordu. Ürün vermiş limon ağacının altına nasıl da yatmıştı, nasıl da birdenbire sanki bir melek olmuş, o çok eski, o hiç beklenmedik sorular gelip çöreklenmişlerdi yüreğine: Nereden geliyo-

ruz? Nereye gidiyoruz? Ya o sarhoş, silâhsız, tökezleyerek, sallanarak yürüyen üç yaşlı kaptan? Nasıl da uçurumun kenarında toparlanıp kendilerine gelmişler, başlarını ellerinin arasına alıp onlar da korkuya kapılmış, yaşamlarını anıp günah çıkarmışlardı? Baştan sona kan, öldürülen düşmanlar, şölenler, kadınlarla dolu bir ömür. Konuşuyorlar, konuşuyorlar, coşup öfkeleniyorlardı, bambaşkaydı onların yaşamı, daha derinden, daha uçsuz bucaksız, sözle anlatılmaz, dönüp öğretmenden yardım istiyorlardı. Öğretmen de yayını eline almış, şahin zillerini dile getirmiş, konuşmuş o da, çalmış, türkü söylemiş, Giritlinin gerçek dilini, 'Lir'ini konuşturmuştu. Ve büyükbaba ağırlaşmış gözkapaklarını kapamıştı, tüm yüzüyle gülümsemişti, çenesinden kulaklarına dek, yüreği kendisine verilen karşılıkları susuzluktan çatlamış toprağın suyu emmesi gibi emmişti ağır ağır, mutlu. Uykuya dalar gibi toprağa dönmüştü büyükbaba...

"İyidir, sağlamdır soyum," dedi kendi kendine Kozma, "topraktaki kökleri derin, ayağını denk al, utandırma bu soyu, lâyık ol ona! İnşallah Noemi'nin kanı Girit'in kanını kirletmez, yozlaştırmaz! Oğlum bir tamam Giritli doğar. Böyle bir soyun hep yokuş yukarı gitmemesi çok yazık!"

Haridimo birden durdu, dayanamamıştı sessizliğe. Yol demek söyleşi demekti, şakalaşma demekti; arasıra oturulup birşeyler yenirdi, şarap tulumunun emziği ağıza alınır, emilirdi, gönül ferahlar, yeniden güç kazanır, yolunu sürdürebilirdi. Ama bak ki şu Frenk giysilinin durup dinlendiği yok, aceleci.

"Patron acelen ne? Bir an önce Kaptan Mihal'i mi görmek istiyorsun? Onu hiç görme daha iyi, ama kara bahtın seni onun karşısına çıkaracaksa, bırak da bu gecinden olsun, buluşmamız kısa sürsün. Geçende deden beni ona yolladıydı da, gelsin son demlerinde görüşelim, diye, dönüp öyle bir baktıydı ki bana, çenemi tuttuydum düşmesin diye, şaşkınlıktan!"

"Meraklanma Haridimo, benim amcam o, aynı kanı taşıyoruz, korkmam ben ondan," dedi Kozma, yoluna devam etti.

"Karşılık verebilir misin ona? Bahse girerim, veremezsin!"

"Veririm! Ama susalım şimdi, yürü!"

Bu saatler onun için çok ağır bir anlam taşıyordu, toparlanma, sessizlik anlarıydı, Kozma bu anları konuşarak yozlaştır-

mak istemiyordu. O şimdi sadece büyükbabayı, şimdi toprağın içine dalmış olan soyun bu iri kökünü değil, soyağaçlarının o kalın, o budaklı, o sert dalını, Kaptan Mihal'i de düşünüyordu, kimbilir belki de Girit'in kaderini tutuyordu ellerinde. Onunla nasıl konuşacaktı, nasıl başlayıp, nasıl getirecekti sözü, ne diyecekti ona? Tüm öbür kaptanlar silâhları bırakmışlardı, bir o kalmıştı, o da mührünü basmalıydı boyun eğme belgesine, Girit huzuruna kavuşmalıydı... Hangi iblis kovalıyordu acaba onu?

"İsa Efendimiz Manastırını yitirmemiz onun yüzünden," demişti Metropolit, bundan duyduğu utancı silmek istiyordu şimdi; bundan teslim olmuyor, belki de kendini öldürecek günahını, kefaretini ödemek için.

"Ya Girit'in çıkarları gerektiriyorsa?" demişti Kozma.

Metropolit uzunca süre susmuştu, belli ki ağır, okkalı bir sözü vardı, tartıyordu bu sözü.

"Bence, Tanrı kusurumu bağışlasın, bence amcanın içine bir şeytan girmiş ki, bu Girit olamaz."

"Onun yaşamının gizli bir bölümü var," demişti öbür amcası, öğretmen Titiros, "karanlık bir yanı, Kaptan Poliksingis'le, bir Türk kadınıyla ilgili bir yanı, bir sır var söylentilere bakarsak. Yüreği öfkeli, söz geçiremiyor artık yüreğine."

"Arkadi Manastırını kıskanıyor," demişti kötü kötü cüce Harilaos, "Arkadi'yi kıskanıyor zavallı, inada bindirdi, ille de kendisini havaya uçuracak, türküler, destanlar düzülsün istiyor kendisi için!"

Belki hepsi de haklı, diye geçirdi aklından Kozma, yokuşu tırmanıyordu yağmurun altında, ayakları kayıyordu ıslak taşlarda. Az sonra onunla karşılaşacaktı, ne diyecekti? Ona nasıl kabul ettirecekti paşanın teklifini, nasıl razı edecekti silâhları, bayrağıyla birlikte başını alıp dilediği yere gitmesine? Bunu Metropolit'in mi istediğini, Yunan kralının mı istediğini söyleyecekti? Küçümseyerek omuz silkecekti, insanlara saygısı kalmamıştı. Kurtuluş yok mu desindi ona, yanında kimsecikler kalmadı, kimse seni tutmuyor, ne Türk, ne Rum, ne Frenk mi desindi? Boşuna! yalnız kalmaktan korkusu yoktu onun, ölümden korkusu yoktu, belki de ölümü istiyordu, bekliyordu.

Bu canavarla nasıl konuşacağını, onu nasıl yola getireceği-

ni, kendi sularına çekeceğine tasarlıyordu Kozma kafasında...

Kozma'nın dertleri tümen tümendi: Soyunun korkunç tohumlarından birini, oğlunu, emanet ettiği Noemi'nin çelimsiz yapısı nasıl bir oğul doğuracaktı? Bu düşünceyle Kozma, tepeden tırnağa ürperiyordu. Ne zaman, nasıl başarabilecekti bu işi karısı, Frengistan'da karşılaştığı o haksızlıklar, o insanlık dışı davranışlar, o açlıklardan sonra? Ne zaman, nasıl bulacaktı kendi yolunu, kendi yerini de, verecekti savaşını? Büyükbabanın yeri vardı, babasının da vardı, şimdi şu amcasının da var... Ya kendisinin? Hangi yeri seçecekti, ne zaman diyebilecekti: "İşte benim yerim, işte görevim, burada savaşacağım ben ve kimsecikler burasını basamayacak!" Ömründe ilk kez bu akşam ortalarda, havada kaldığını anlıyordu.

Yağmur dinmek üzereydi, gökyüzü dağa tüm tulumlarını boşaltmıştı, buz gibi, güçlü bir rüzgâr esmiş, bulutları dağıtmıştı, yıldızlar görünmüş, Haridimo gökyüzüne bakmıştı rasathane uzmanı gibi.

"Geceyarısı çoktan geçmiş," dedi, "iyi yol aldık."

Çatlıyordu, konuşmak istiyordu.

"Allahını seversen patron," dedi, "gel şu kayanın dibinde eğlenelim azıcık, rüzgâr da tutmaz, bir sigara saralım..."

"Yoruldun mu Haridimo?"

"Yoruldum ya, kocamışlık işte, kemikler ağırlaşmış."

Cingöz çoban hiç de yorulmamıştı, konuşmak için geberiyordu. Kayanın kuytusunda durdular. Kozma çıkarıp bir sigara verdi. Haridimo şimdi sözün neresinden başlayacaktı? Gökyüzüne baktı, gökyüzünden ne lâf edilirdi, vazgeçti. Köyünden, Büyükkale'den, Girit'ten söz açmayı düşündü, ama şu Frenk bozuntusu iki elinin parmaklarında oynatıyordu bu konuları, ezbere biliyordu, bunlardan da hayır yoktu, vazgeçti. Birden aklına belâlı amcalarından biri geldi, Andrulyo amcası. Şu kibirli, şu makas kıçlı oğlanın, kendisiyle bir türlü lâf etmeyen züppenin amcası olacak kabadayı, onun yanında neydi ki, eline su dökemezdi Kaptan Mihal onun amcasının; sinekti, sinek onun yanında. Şimdi gösteririm ona ben!

Sigarasından bir iki nefes çekti istekli, hırslı; sigarayı emiyordu, neredeyse parmaklarını yakacaktı izmarit, ama elinden

bırakmıyor, emiyordu. Kozma'ya döndü:

"Dünyanın en yüce canavarı nedir bilir misin Patron?" dedi. "Sen diyeceksin ki aslandır. Hayır! Hayır! İnsan en yüce canavar. Nedenini sorarsan, senin amcan gibi Osmanlı öldürdüğünden ya da takımını taklavatını alıp aslan avına çıktığından filan değil ha! Hiç, hiç değil! Söyleyeyim sana: Benim bir amcam vardı, adı Andrulyo, toprağı bol olsun! Yarım porsiyonluk bir adam. Ona Cinli derlerdi, ufacık tefecikti; Tanrının bardak artığı, çirkin mi çirkin, yüzüne baksan iğrenirsin, öylesine işte. Yürümesi, yürümek de ne söz, çekirge gibi zıplar, çığlıkları atardı; hastaydı zavallı, böbreklerinde taş vardı; doktorlar ona öleceksin demişlerdi. Oysa seninkisi... Şu insan denilen mahlûk neymiş meğer! Alır eline kazmayı, gider, köyün, Venerato Köyünün ilerisindeki dağın eteğine, çömelir. Çık! çık! çık! başlar mı koca dağı yontmaya. Bir yıl, iki, üç yıl, yontar mı yontar. Gelip geçen köylüler basarlar kahkahayı: 'Bre Andrulyo, şimdi de koca dağla mı bozdun aklını?' 'Dağla bozdum ya, yiyeceğim onu!' diye karşılık verir, başını kazmasından kaldırmadan. Üçüncü yıl koca dağın ayaklarının dibinde bir ev yapmaya başlar. 'Sakın ev yapma bre Andrulyo,' derler gelip geçen köylüler, 'ev yapan kişi evlenir.' 'Benim de niyetim bu maskaralar,' diye karşılık verir amcam Andrulyo, 'evleneceğim. Evlenip çoluk çocuk yapacağım, dağı devirmeme yardım etsinler.' Köylüler gülerler hep onun haline. 'Lan Cinli, hangi karı varır sana!' 'Müşteri çok olunca kasapta et kalmaz, derler ya, bizim etimize de müşteri çıkar bakarsın!' diye karşılık veriyordu. Derken evi bitirir ve bir gün kötü, suratsız, dul bir karı geçer oradan, kısa boylu, eti budu hak getire, ama gencecik, komşu köylerden birinden; girer içeri dul, avluya bakar, odaları, kileri, mutfağı gözden geçirir, hoşlanır evden. 'Bre Andrulyo der, pek hoşuma gitti, pek beğendim evini, ne dersin ha?' Göz kırpar. Amcam çakar dalgayı, uzun lâfın kısası evlenirler. Yatar karıyla ilk gece, iyi gider işler; ertesi sabah kalkar mahmur, dönüp koca dağa bakar, alır kazmayı, başlar yeniden çık! çık! çık! yontar kayaları, lokma lokma yer tüketir koca dağı. Koca koca taşları yığar, ikinci bir eve başlar ilkine bitişik, avlusunu genişletir, başka odalar yapar, ahır da yapar. 'Bre Andrulyo,' derler gene köylüler alay-

cı, 'kent mi kuracaksın be?' 'Kent ya,' diye karşılık verir, 'karım hamile, çocukları nerede barındıracağız?' 'Böbreklerin sancımıyor mu artık?' 'Sancıyacak vakit mi kaldı tembeller!' Yıllar gelip geçer, karısı ikişer ikişer doğurur çocukları, seninkisi durmadan yontar koca dağı, dağın bağrı mağaralar, deliklerle dolar; durmadan yer, eritir kayaları. Önce basar küfrü, dağ direnir, inatçı, ama bakar ki zamanla yola gelmiş, uysallaşmış, öyle bir hoşlanır ki, öyle sever ki dağı amcam, onsuz yaşayamaz. Gün gelir amcamın saçları ağarır, bedeni süzülür, hortlağa döner, ama kolları durmadan kalınlaşır, elleri, avuçları genişler, yaba gibi olur, dizlerinden aşağı iner, uzar, ayakta dik duramaz olur, kamburlaşır, elleri yere sarkar, neredeyse taşlara değecek. Onu görüp de gülmemek elden gelmez. Maymunun burnundan düşmüş, bir görmeliydin onu! Hani geçen yıl Büyükkale'ye paşa bir maymun getirmişti ya, kafesinin içinde susta durup insanlara bakardı şaşkın... Tıpkısı işte... Amcamı görünce gülmekten kırılırdı millet, ama korkudan da üç buçuk atardı yürekleri. Köylüler hep uzak dururlardı ondan, sıkı mı yaklaşmak! Bir gün karşısına geçmiş gülen sivri akıllının birini ayak bileğinden tutup öyle bir sıkmıştı ki, adamın kemikleri çatırdamıştı, topal şimdi herif... Derken çocukları büyür, onlar da yumulurlar dağa, yontarlar, lokma lokma yerler, yeni odalar, yeni evler yapılır, evlenirler, çoluk çocuğa karışırlar; kocar artık Andrulyo amca, kazma ağırlaşır, tükenir ve bir akşam dağdan döndüğünde sonunun geldiğini anlar, yatar döşeğine, toplar çocuklarını, torunlarını, dağın içine mezarını kazıp gömmelerini, kazmasını mezara, yanıbaşına koymalarını vasiyet eder, ellerini kavuşturup ruhunu teslim eder.

"Patron, günün birinde Venerato Köyüne yolun düşerse, söyle de sana 'Andrulyo'nun Yeri'ni göstersinler, şimdi orada koskoca bir köy var... Sonra da sen oturup bana nelerden dem vuruyorsun patron..."

Sustu, hoşnuttu, konuşmuş bir güzel benzetmişti Frenk bozuntusunu. Karanlıkta gözleri parlıyordu, Kozma'yı tepeden tırnağa süzüyordu alaycı.

"Haridimo," dedi Kozma, ben bir başka canavar bilirim ki aslandan da, senin amcan Andrulyo'dan da daha canavar, daha

yüce."

"Neymiş o?"

"Solucan."

"Yürü Allahını seversen, bırak şunu Allah kahretsin!" dedi Haridimo, ölüm aklına gelmişti, ıstavrozunu çıkardı. Tükürdü, çatal değneğini kavrayıp sıktı. "Hadi, hadi gidelim patron!" dedi sinirli.

Kozma, Selena Dağının doruğunda Kaptan Mihal'in yatağına vardığında gökyüzü aydınlanmaya başlamıştı. Haridimo geride kalmıştı.

"Patron, sen tekbaşına git artık," dedi, "işini bitirdikten sonra da gel buradan beni al, dönelim. Kusura bakma, amcanı görmesem daha iyi olur."

Kaptan Mihal gözetleme yerinde ayakta duruyordu, bütün gece uyumamıştı, şafak sökerken de dürbününü almış, aşağıları, Osmanlı mevzilerini gözden geçiriyordu. Nizamiye askerleri yavaş yavaş yukarı doğru tırmanıyorlar, ilerleyip yeni mevzilere giriyorlardı. Hiç acele etmiyorlardı. Hıristiyan mevzilerinden gelen seyrek silâh seslerinden cephanelerinin tükenmekte olduğunu anlamışlardı. Ayrıca kuru arpa ekmeğinden başka yiyecekleri kalmadığını da biliyorlardı. İyice kuşatmışlardı Hıristiyanları, ne insan, ne de hayvan geçebiliyordu, kuş uçurtmuyorlardı. Arasıra, o da çok seyrek, gizli bir keçi yolundan, oraları iyi bilen birinin çemberi yarıp, gece karanlığında Kaptan Mihal'in mevzilerine süzüldüğü olurdu, o kadar.

Paşa üst üste haber yolluyordu Kaptan Mihal'e, bu inatçı Kaptan'a boyun eğdirmek istiyordu. Bâbıâli'den gelen buyruk böyleydi, Osmanlının daha çok işine gelirdi böylesi, haydutların öldürülmesinden çok teslim olmaları elverişliydi, böylece Girit kendi isteği, özgür iradesiyle boyun eğmiş olur, Frenklerin hızı kesilirdi. Daha dün akşam paşa yeni bir haberci göndermişti Kaptan Mihal'e: "Sana son mühleti veriyorum. Yarın öğleye kadar iyilikle teslim ol, savaş kurallarının gerektirdiği tüm onur işlemleri senden esirgenmeyecek, dokunulmayacak sana. Aksi halde ısmarladığım kazıklar hazır, hepinizi kazığa geçirte-

ceğim, en sonunda da seni Kaptan Mihal!"

Kaptan Mihal bütün gece hangi yolu tutması gerektiğini kafasında ölçtü, biçti. Hayır kendisi için değildi, kendisini düşünmüyordu, kararını çoktan vermişti özü için, arkadaşlarını düşünüyordu. Kurtuluş umudu yoktu, arkadaşlarının vebalini yüklenmek istemiyordu. Öyleyse herkes dilediği yolu seçsindi. Akşamüstü arkadaşlarına paşanın son haberini açıklamıştı; geceleyin iyice düşünsünler, sabah erkenden kararlarını kendisine bildirsinlerdi.

Hiçbiri göz yummamıştı bütün gece; güneş ışınları dağa vurunca teker teker Kaptan Mihal'in gözetleme yerine gelmişlerdi. Günlerce yıkanmamış, tıraş olmamışlardı, giysileri lime lime, kanlar içinde. Kaptan Mihal'in çevresinde halka olup çömelmişler, ilk onun konuşmasını bekliyorlardı. Kaptan Mihal gözlerini yerdeki taşlara dikmiş, göğsündeki fırtınanın dinmesini bekliyordu, ağzını açıp konuştuğunda insan sesi çıksın istiyordu, canavar gibi böğürmesindi. Girit, Trasaki, Çerkez kızı, İsa Efendimiz Manastırı kafasında şimşek şimşek çakıyorlardı... İçinden yakası açılmadık küfürler ediyordu, yerden bir kaya parçası alıp avucunda sıkmış, avucunun içi kan dolmuştu.

Bir ara dudakları, kaşları, gözleri oynadı; çevresindeki arkadaşlarına baktı, sonra aşağıdaki Osmanlılara, sonra da gökyüzüne... 'Ya Özgürlük, Ya Ölüm!' diye söylendi, o korkunç başını kaldırdı. "'Ya Özgürlük, Ya Ölüm' Hey zavallı Giritliler! Özgürlük ve Ölüm! İşte bunu yazmalıydım ben bayrağıma, savaşçının gerçek bayrağı böyle olmalı! Özgürlük ve Ölüm! Özgürlük ve Ölüm!"

Rahatladı, içi ferahladı! Anlamıştı, uzun yıllardan sonra anlamıştı, yüreği yerine oturmuştu. Arkadaşlarına döndü, bakışları sakindi, konuştu:

"Paşanın bize yolladığı haberi hep biliyorsunuz. Topunuz erkek, bıyıklarınız var, özgürlük için savaşıyoruz, serbest konuşun! Cephanemiz tükendi, yiyeceğimiz de yok, umut kalmadı; Osmanlı karınca, biz bir avuç, içinizden ayrılıp gitmek isteyen varsa, Tanrıya teslim edeceğim şu kılıcım adına derim ki kalksın gitsin, ayıp değil. Kimseye de gücenmem, biliyorsunuz, ben burada kalacağım, söylediydim bunu size!"

Uzunca süre kimse başını kaldırıp konuşmadı. Güneş bir mızrak boyu yükselmişti, aşağıdan davul sesleri geliyordu, nizamiyeler toplanıyorlardı günlük harekât için.

"Serbestçe konuşun!" dedi Kaptan Mihal bir daha. "Hem çabuk olun!"

Karakuru, horoz gibi biri, ağzını açtı, elinde kundağı iple sarılı eski bir tüfek vardı:

"Erkek olup olmadığımı hepiniz bilirsiniz, Osmanlıdan çekinip çekinmediğimi hepiniz bilirsiniz, korkum yok benim, bana kötü gözle bakmayın kanımı açıkça söyleyeceğim. Kaptan, boşuna harcanacağız, boş yere, bu da, bizim değil hani, Hıristiyanlığın işine gelmez, Girit yakında gene ayaklanır, sağ kalalım ki o zaman da işin ucundan tutalım... Öyle bir yere geldik ki Girit için yaşamamız ölmemizden daha yeğdir. Ayıpmış, değilmiş, bunu düşünmem ben, yaptığımız iş Girit'in çıkarına mı, değil mi, buna bakarım."

Kaptan Mihal başı öne eğik dinliyordu. Adam konuşmasını bitirince, "Bitirdim mi bre Yanaro?" dedi.

"Konuştuk işte!"

Kaptan Mihal yanındakine döndü:

"Teker teker," dedi, "şimdi sıra senin Furogato."

Furogato bıyığını burdu, başını öte yana çevirdi, kaptanın bakışlarından kaçmak istiyordu, konuştu:

"Bütün gece içimde iki şeytan boğuştu durdu, biri, 'Çek git, kurtuluş yok!' diyordu, öbürü 'Gitme, kurtuluş yok!' Bütün gece boğuştular, sonunda biri öbürünün sırtını yere getirdi."

"Hangisi galip?" dedi Kaptan Mihal, gözlerini Furogato'ya dikti.

"Zatın Kaptan Mihal, lânet olsun seni tanıdığım güne!"

"Öyleyse?"

"Kalıyorum!"

Kaptan Mihal bir başkasına döndü:

"Ya sen Kayambis?"

"Ben," dedi Kayambis içini çekerek, "yeni evliyim ben, bir karım var ki daha birbirimize doyamadık! Beni yakan da bu!"

"Öyleyse?" dedi Kaptan Mihal, acelesi vardı, "bırak karını

şimdi, erkek ne der, sen onu söyle bana? Ona sorduk sorumuzu."

"Lânet olsun seni tanıdığım güne! Bunu derim işte. Gitmek istiyorum, ama utanıyorum senden. Kalıyorum!"

"Ya sen Todori?" dedi, yeğenine döndü. Arkadaşları konuşurken Todori tüfeğini siliyor, dolduruyordu. "Tüysüz oğlan sen ne dersin?"

Todori içerledi. Amcasına baktı, bakışlarında hayranlık, öfke, imrenme, kıskançlık vardı.

"Yalnız senin gibi bıyıklılarda mı yürek var sanıyorsun? Kalıyorum!"

"Ben de!"

"Ben de!" diye atıldılar ortaya iki kır saçlı savaşçı.

Ötekiler, yirmi kadarı, konuşmuyorlardı, başlarını eğmişler, susuyorlardı.

"Vakit dar, güneş iki mızrak boyu yükseldi," dedi Kaptan Mihal. "Koşun, gitmek mi istiyorsunuz, gidin, serbestsiniz! Hadi güle güle!"

Krasoyorgi eğilip birşeyler fısıldadı yanındakilere, ayağa kalktı, elini göğsüne koydu.

"Kusura bakmayın kardaşlar," dedi boğuk bir sesle, "kızkardeşlerimiz var dünyaevine girmemiş, çocuklarımız var daha masum, karılarımız, bebelerimiz, ölmemizse hiçbir şey kazandırmayacak. Biz gidiyoruz.

"Bağışlayın bizi," dedi Mastrapas, "gidiyoruz."

"Yolunuz açık olsun, güle güle kardaşlar!" dedi Kaptan Mihal, ayağa kalktı. "Tanrı şahidim ki sizden şikâyetçi değilim! Yukarı dünyaya benden selâm! Ama tez olun, teker teker, sürüne sürüne, kokunuzu almasınlar. Güneş adamakıllı yükselmeden."

"Bağışla bizi, Tanrı da seni bağışlasın!" dedi yirmisi bir ağızdan.

"Bağışladım bile!" dedi Kaptan Mihal. "Ardınızdan kötü konuşanın Allah belâsını versin! Yolunuz açık olsun!"

Altı kişi kalmışlardı, Kaptan Mihal teker teker yüzlerine baktı.

"Siz altı, bir de ben yedi," dedi, "yeter de artarız! Akla sorar-

san siz de gidin der ya, gönül işte, ferman dinlemez, Tanrı sağlık versin ona! Burada hep birlikte öleceğiz Girit için. Bırakın onları ne derlerse desinler, bizim ölmemiz onların yaşamasından yeğdir. Girit'in akıllı uslu kişilere ihtiyacı yok, bizim gibi delilere ihtiyacı var. Deliler, delifişeklerdir onu ölümsüz kılan!"

Başını kaldırıp gökyüzüne baktı, güneş almış başını yükseliyordu.

"Silâh başına!" dedi. "Bir siperden ötekine gidip geleceğiz, seyreldiğimizi anlamasınlar. Allah yardımcımız!"

Gidenlerin sürünerek uzaklaştığı, Kaptan Mihal'in mevzie girdiği sırada yuvarlanan çakıl sesleri duyuldu arkalardan, Kozma göründü. Kaptan Mihal dönüp baktı, onu gördü.

"Kimsin sen?" dedi, "eğil yiyeceksin kurşunu, eğil dedim sana!"

"Yeğeninim Kaptan Mihal, Kozma."

Kaptan Mihal'in kaşları çatıldı, hangi yelin onu buraya attığını sezmişti.

"Hoş gelmişsin," dedi buruk, "ne zahmet böyle buralara dek taşındın? Tilkinin pazarda işi ne?"

Kozma dudaklarını ısırdı, ağzından öfkeli bir söz çıksın istemiyordu.

"Tilki değilim ben," dedi, kuru kuru gülümsedi, "burası da pazar yeri değil. Ben de erkeğim Kaptan Mihal, yeğeninim senin."

"Ancak dövüşenler erkekten sayılır. Yat şöyle yanıma da konuş bakalım, niye geldin? Kısa kes ama, işim var."

Bir daha başını kaldırıp gökyüzüne baktı, öğlen olmak üzereydi. Arkadaşlarına seslendi:

"Hazır mısınız çocuklar?" dedi, "doldurun, hedefi ben vereceğim!"

Korkunç sesler yükseldi dağın yamacından. Kozma uzanıp kayanın yarığından o yana baktı, büyük bir kalabalık kımıldanmaya başlamıştı, her kayanın ardında bir fes vardı.

"Söyle," dedi Kaptan Mihal yeğenine dönmeden, bakışları Osmanlı askerine saplanmıştı. "Kim yolladı seni buraya?"

"Girit!" dedi Kozma.

Kaptan Mihal parladı.

"İri lafları bırak öğretmen!" diye gürledi. "Açık konuş, hem bana seni buraya Girit'in filan yolladığını söyleme, anladın mı? Girit, benim, ben!"

Kozma dinliyor, konuşmuyordu. Karşısındakinin nasıl bir dikkafalı olduğunu hemen anlamıştı, niye oturup konuşacaktı, niye ona yalvarıp da rezil olacaktı, kararını vermişti o, Allah bile döndüremezdi onu yolundan. Niye küçülsündü karşısında? Kozma'nın göğsünde o onurlu Giritli yüreği şahlanmıştı, tasarladığı kurnazlıklardan, hazırladığı çalımlardan ötürü utanç duyuyordu şimdi.

"Ne istiyorsun?" diye gürledi bir daha Kaptan Mihal dönüp bakmadan.

"Hiçbir istediğim yok," diye karşılık verdi Kozma inatçı. Kafasında hazırladığı o ustaca sözler uçup gitmiş, kafası boşalmıştı.

"Amcanı mı görmeye geldin?" dedi Kaptan Mihal alaycı, "sağ olasın!"

"Evet," dedi, "hem başın sağ olsun demeye geldim."

Kaptan Mihal tüfeğini yere bıraktı, ıstavroz çıkardı.

"Toprağı bol olsun," dedi, "iyi adamdı, iyi çalıştı, çalışmalarının karşılığını da aldı, şimdi uyumaya gitti. Hadi sen de bas git artık, burada savaş var! Savaşıyoruz!"

"Yok mu bir diyeceğin, bir isteğin?"

"Git!"

"Karına, oğluna, Trasaki'ye?"

Kaptan Mihal'in tüm damarları şişti, gözleri karardı. Barut ve kanla kirlenmiş elini uzatıp yeğeninin ağzını tıkadı, Kozma'nın yanakları, çenesi, ağzı barut ve kan doldu. Kaptan Mihal gürledi:

"Kardaşlar, ya özgürlük, ya ölüm!"

Nişan alıp tetiği çekti, yamaçlar yankılandı.

Birden Osmanlının yaylım ateşi başladı, ufak bir top gürledi karşı yamaçtan, mermi Kaptan Mihal'in siperinin ardına düştü, taşları, toprağı, kaldırıp yağdırdı üzerlerine.

"Ah!" diye bir ses duyuldu yürekler acısı, dönüp baktılar. Kayambis, tepesine tırmandığı kayadan aşağı yuvarlanıyordu, gelip Kaptan Mihal'in yanıbaşında büzülüp kaldı. Bir iki ağzını

açtı, birşeyler söyleyecek oldu, sonra ağzından kan boşandı, sesi boğuldu.

Aşağıdan trampet sesleri geliyordu, nizamiye askeri saldırıya geçmişti, en önde yeşil bayraklarıyla dervişler geliyordu.

"Tam hedef çocuklar!" diye bağırdı Todori, "tam ateş!"

Aşağıdan gelenlerin ayak sesleri gittikçe yaklaşıyordu.

Kaptan Mihal atılıp Kayambis'i kucağına almak istemişti, yanında yatan Kozma'ya tosladı.

"Daha burada mısın öğretmen?" dedi. "Git, erkek işine karışma!"

Kozma kıpırdamadı. Yüzü gözü barut, kan dolu, yüreği göğsünü tekmelemekte öfkeli. İçinde birden babası, o ünlü savaşçı, dedeleri, tüm Girit dikilivermişti... Bu onun ilk savaştığı gün değildi, binlerce yıldır savaşıyordu, binlerce kez vurulup ölmüş, yeniden dirilmişti, kanı yeniden kaynamaya başlamıştı.

Kaptan Mihal usul usul Kayambis'in gövdesini yokluyordu, neresinden vurulduğunu bulacaktı. Birden Kayambis'in gözlerinde bir şimşek çaktı, sonra cam gibi donuklaştı bu gözler, yuvalarından fırlamıştı. Kaptan Mihal kucağındaki gövdeyi yere bıraktı.

"Arkadi Manastırını hatırlayın kardaşlar," dedi, "hep beraber öleceğiz erkekçe."

Şimdi nizamiyelerin solumaları bile duyuluyordu.

"Mahvolduk," diye bağırdı Furogato, göğsü, karnı, göbeği titremeye başlamıştı birden.

"Kıs çeneni be!" diye gürledi Todori, alnından kanlar akıyor, gözlerini ıslatıyordu. Gömleğinin yeniyle alnını sildi, karşısındaki askerlere baktı, tüfeğini öteye fırlattı.

"Çocuklar," dedi, silâh iş görmez artık, bıçaklarınızı çekin!"

Babasının kara saplı bıçağını çekti, dervişlerden birine saldırdı, derviş askerlerden ayrılmış, öne atılmıştı, yatağanını havada sallıyordu. Todori dervişe doğru saldırdı, ama daha yarı yolda tam alnına saplanan bir kurşunla sırtüstü yere yıkıldı.

"Merhaba çocuklar," diye ince bir ses duyuldu, arkadan, "hoş bulduk Kaptan Mihal!"

Kaptan Mihal sesi tanımıştı, döndü:

"Bre Ventuzos!" diye bağırdı, "sen misin be? Geldin de-

mek?"

"Ventuzos benim adım, vantuzca davranırım, sözünü geri al Kaptan Mihal!"

"Aldım bile kardaş, kusurumu bağışla! Gel hele şöyle yanıma!"

Ventuzos sıçradı, ama boşuna, alnına bir kurşun yedi, düşüverdi oracıkta.

Kaptan Mihal'in gözünden yaş damladı, eğildi, ölüyü kucağına aldı, alnından öptü, bıyıkları kana, beyin parçalarına bulandı.

Nizamiye askerinin solumaları şimdi daha da yakından duyuluyordu. Kaptan Mihal dönüp Kozma'ya baktı, yumruğunu sıktı.

"Git!" diye gürledi, "vakit varken çek git! Bas!"

"Gitmiyorum!" dedi, sıçrayıp Kayambis'in tüfeğini kaptı, fişekliğini çıkarıp kuşandı, ölünün kuşağından bıçağını aldı. Kaptan Mihal ona bakıyordu şaşkın.

"Kalıyor musun?"

"Kalıyorum."

Kaptan Mihal birden durumu kavramıştı şimdi, yüzü aydınlandı, Kozma'nın başını tuttu elleriyle.

"Varol yeğen!" diye bağırdı, "demek sen de kurban ha? Ölümsüz Girit!"

Gökgürlemeleri duyuldu, rüzgâr dinmişti, sabahtan beri suratı asık duran gökyüzü ala kesti. Uzaklardan yırtıcı kuşların sesleri duyuldu, aç kuşların.

Furogato ayağa fırladı, bir ara bozulduğundan şimdi utanıyordu, ölüm şimdi ona gerçek bir kurtarıcı gibi geliyordu, her şeyi ölüm temizlerdi, bütün ayıpları o paklardı, ıstavroz çıkardı, bıçağını çekti.

"Ya Özgürlük, Ya Ölüm!" diye bağırdı, başı açık, korunmasız, yukarı doğru tırmanan nizamiye askerlerine saldırdı. Beş altı asker sarmıştı çevresini, saldırdı, boğuşma başladı, bu ara başka askerler de geldi, yere yıktılar, kollarından, bacaklarından sıkıca tutmuşlardı, bir derviş gelip dizini göğsüne dayadı, koyun boğazlar gibi boğazını kesti.

Bunu gören Kaptan Mihal'in kanı kaynamaya başladı,

müthiş öfkeliydi.

"Kimse siperden çıkmasın!" diye gürledi. "Tam hedef ateş!"

Ama arkadaşlarından yalnız iki kişi kalmıştı, şakakları ağarmış o iki savaşçı, siperlerinden kayaların arkasından ateş ediyorlar, boşa tek mermi harcamıyorlardı.

Kaptan Mihal kayanın ardına diz çökmüştü, sakindi, kararlıydı, gözüne ilişen her askerin alnına bir kurşun yapıştırıyordu. Bir mermi gelip yanağını sıyırmış, bir başkası da baldırına saplanmıştı, yaralardan kanlar akıyordu, ama Kaptan Mihal hiç acı duymuyordu. Arasıra yanıbaşında kıpırdamadan ateş eden yeğenine bakıyordu: "Yaşa yeğen! Baban yeniden doğdu! Hoş geldin Kostaro Ağam!"

"Hoş bulduk amca!" diye karşılık verdi Kozma, acayip bir sarhoşluk sarmıştı benliğini. Kozma değildi o şimdi, bir başkasıydı. Belirsiz, tarifsiz bir sevinç duyuyordu içinde. Ferahladığını, hafiflediğini, ancak şimdi, ancak şu an doğduğu topraklara döndüğünü görüyordu. Kafasındaki tüm o Frenklere özgü sorunlar silinmiş, yok olmuştu, anası, karısı, oğlu, silinip gitmişlerdi, bir tek şey vardı şimdi önünde o çok eski görevi.

"Ya Özgürlük, Ya Ölüm!" diye gürlüyordu karşısındaki Osmanlı askerlerine baktıkça, "Ya Özgürlük, Ya Ölüm!" Başkaca bir sevinci, başkaca bir acısı, bir isteği, bir özlemi kalmamıştı artık.

Birden ortalık kararmış, kar yağmaya başlamıştı lapa lapa. Vişne çürüğü koyu bulutların ardında güneş batmak üzereydi.

"Gene buluştuk Kaptan Mihal!" diye bir ses duyuldu. Büyükkale'nin o amansız müezzininin sesiydi bu ses. Karşıdaki kayanın ardından yeşil sarıklı başı görünmüştü.

"Hoş geldin hoca!" diye karşılık verdi Kaptan Mihal, kurşununu gırtlak kemiğine gömüverdi.

Fıskiye gibi fışkırdı kan yaradan lıkır lıkır. Sanki müezzin şarap tulumuydu da emziğinin tıkacı düşmüştü.

Nizamiyeler gürleyerek saldırdılar mevzilere, kır saçlı iki savaşçının üstüne atılıp kılıçtan geçirdiler. Sonra dönüp doruktaki en son iki âsiye baktılar.

"Hücum!" diye gürledi sırmalı bir Osmanlı zabiti, elindeki kırbaçla askerlerin sırtına vuruyordu. Askerler bağırarak sal-

dırdılar doruğa doğru.

"Korkma yeğen," dedi Kaptan Mihal, Kozma'ya baktı. "Kurtuluş yok, yaşasın Girit!"

"Kurtuluş yok, yok kurtuluş amca. Yaşasın Girit!"

Bıçaklarını çekip saldırdılar.

Şimdi yağan kar iyice tutmuştu, yerdeki cesetleri örtmüştü, askerlerin fesleri apak olmuştu, gökyüzünde iki akbaba görünmüş, yıldırım gibi boğuşan insanların üzerine süzülmüş, tepelerinde bir iki çember çizmişlerdi, boyunlarını uzatıp cesetlere bakmışlardı.

Boğuşmanın hengâmesinde amcayla yeğen birbirlerinden ayrıldılar. Askerler Kozma'yı sarmışlar, bıçaklar inip kalkıyor, gövdeler birbirine karışıyordu. Kaptan Mihal dönüp yeğene baktı, durumu kavradı, çevresindeki askerleri devirdi, çemberi yardı, yeğeninin yardımına koştu.

"Dayan yeğenim, geliyorum!" diye gürledi.

"Acele etme o kendisi sana geliyor!" diye bağırdı yerli bir Türk, kahkahayı atıp Kozma'nın kesik başını fırlattı.

Kaptan Mihal elini uzatıp kesik kelleyi havada saçlarından yakaladı, bir bayrak gibi yukarı kaldırdı, yüzü parladı korkunç. Olmadık, görülmedik bir sevinç miydi bu parıltı, bir onurluluk, tanrısal bir direniş miydi, yoksa bir ölüm umursamazlığı mıydı? Yoksa Girit için duyulan sonsuz bir sevginin belirtisi miydi? Kaptan Mihal saçlarından tuttuğu kesik başı havaya kaldırdı, ağzını açtı, gürledi:

Ya Özgürlük, Ya...

Gürlemesi yarıda kaldı, açık ağzından bir kurşun girmişti, başka bir kurşun da sağ şakağından girip, sol şakağından çıkmıştı. Kaptan Mihal sırtüstü yere yuvarlandı, beyni dağıldı, taşlara yapıştı.

SON

Kazancakis

KAPTAN MİHALİS

Çağımızın en büyük yazarlarından biri olan *Nikos Kazancakis* 1885 yılında Girit'in Kandiya kentinde doğdu, 1957 yılında Viyana'da öldü. *Kazancakis,* edebiyatın her türünde yapıt vermiş bir yazar. Ama onun en önemli yanı, onu dünya çapında büyük yazar yapan, romancılığıdır. *Kazancakis,* çağımızın en içtenlikli, en sıcak, fıkır fıkır yaşam kaynayan belki de tek romancısı. *Kazancakis,* yalnızca romanın değil, sıcak, büyük, yenilmez olan yaşamın da büyük destancısı; toplumsal olayların ve davranışların amansız, acımasız bir eleştiricisidir. Bu yüzden de devlet ve kilise yönetiminin gazabına uğramıştır zaman zaman. Öldüğünde, cenazesinin kaldırılması bile büyük bir olay olmuş, bu sorun Yunanistan'ı günlerce çalkalamıştır. *Kaptan Mihalis*, roman kahramanı olarak, gerçek, yaşayan, etli, kemikli, yerel, toprağa çok sıkı basan bir tip. Olumlu ve olumsuz yanlarıyla tam bir halk savaşçısı. *Kaptan Mihalis*'te olaylar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Girit'te patlak veren sayısız ayaklanmaların birinde geçiyor. Hıristiyan-müslüman, köylü-kentli bütün tipler, büyük bir ustanın elinde tıpkı bir oyma gibi işlenmiş. Çağımızın en büyük ustalarından birinin başyapıtı olan *Kaptan Mihalis*'i en iyi ülkemiz okurlarının anlayacağına inanıyoruz.

Kapaktaki resim: ROBERT HEINDEL

ISBN 975-510-292-2

